MONOGRAFIA JUDEŢULUI
SATU MARE

Coordonator

Prof. univ. dr. DORU RADOSAV

COLECTIV AUTORI:

Gavril Ardelean
Ciprian Astaloş
Viorel Câmpean
Viorel Ciubotă
Alexandru Contraş
Lucian Cucuiet
Daniela Culic
Dorin Dărăban
Enyedi Ştefan
Robert Gindele
Ovidiu Grigorescu
Diana Iegar
Kereskényi Sándor
Kiss Imola
Liviu Marta
János Németi
Adela Carmen Pop
Aurel Pop
Felician Pop
Claudiu Porumbăcean
Póti Eduárd János
Doru Radosav
Maria Carmen Sas
Ioan Stanciu
Voicu Şichet
Adrian Ştef
Loredana Ştirbu
Ioan Viman
Cristian Virag
Paula Virag
Alexandru Zotta

Tehnoredactor Mihaela Sălceanu

CUPRINS

PREFAŢĂ (prof. univ. dr. Doru Radosav) 9

INTRODUCERE (coord. Ovidiu Grigorescu) 10

CAPITOLUL I 17
REPERE GEOGRAFICE (coord. Gavril Ardelean) 17
1. Repere geografice 17
1.1. Aşezare şi limite 17
1.2. Relieful 17
1.3. Hidrografia 18
1.4. Clima 21
1.5. Solurile 22
1.6. Resursele subsolului 22
1.7. Flora şi vegetaţia 22
1.8. Fauna 25
1.9. Protecţia mediului înconjurător 27

CAPITOLUL II 30
ISTORIA JUDEŢULUI SATU MARE 30
2.1. Paleoliticul şi mezoliticul (Ciprian Astaloş) 30
2.2. Neoliticul şi eneoliticul (Cristian Virag) 32
2.3. Epoca Bronzului (Liviu Marta) 38
2.4. Prima Epocă a Fierului (János Németi, Liviu Marta) 42
2.5. A doua epocă a fierului (LaTène) (János Németi) 45
2.6. Epoca romană şi perioada timpurie al migraţilor (Robert Gindele) 48
2.7. Epoca migraţiilor – etapa târzie şi perioada de început a epocii medievale timpurii (a doua jumătate a mileniului I) (Ioan Stanciu) 51
2.8. Evul Mediu (Diana Iegar) 56
2.9. Satu Mare în epoca premodernă (Diana Iegar) 62
2.10. Satu Mare în secolul al XVIII-lea (Viorel Ciubotă) 67
2.11. Satu Mare în secolul al XIX-lea (Paula Virag) 71
2.12. Perioada interbelică (Claudiu Porumbăcean) 80
2.13. Perioada postbelică (Aurel Pop, Lucian Cucuiet) 92
2.14. Perioada de după anul 1989 (Viorel Câmpean) 97

CAPITOLUL III 101
DEMOGRAFIE, SATE ŞI ORAŞE (coord. Ovidiu Grigorescu) 101
3.1. Populaţia 101
3.1.1. Mişcarea naturală a populaţiei 101
3.1.2. Structura populaţiei pe grupe de vârstă 101
3.2. Structura etnică şi confesională 104
3.3. Mobilitatea populaţiei 105
3.3.1. Mobilitatea internă 105
3.3.2. Migraţia externă 106
3.4. Familia sătmăreană 106
3.4.1. Statutul matrimonial şi dimensiunea familiei 107
3.4.2. Formarea de noi familii. Nupţialitatea 107

3.4.3. Stabilitatea familiei. Divorţialitatea 108
3.5. Resursele de muncă 108
3.5.1. Piaţa forţei de muncă 108
3.5.2. Structura populaţiei ocupate 109
3.5.3. Şomajul 110
3.6. Aşezările umane 111
3.6.1. Organizarea administrativ-teritorială 111
3.6.2. Mediul rural 112
3.6.3. Mediul urban 113
3.7. Municipiul SATU MARE 114
Aşezarea geografică 114
Scurt istoric 114
Starea economică şi socială 115
3.8. Municipiul CAREI 115
Aşezarea geografică 115
Scurt istoric 116
Starea economică şi socială 117
3.9. Oraşul NEGREŞTI OAŞ 118
Aşezarea geografică 118
Scurt istoric 118
Starea economică şi socială 119
3.10. Oraşul TĂŞNAD 119
Aşezarea geografică 119
Scurt istoric 119
Starea economică şi socială 120
3.11. Oraşul ARDUD 121
Aşezarea geografică 121
Scurt istoric 121
Starea economică şi socială 122
3.12. Oraşul LIVADA 123
Aşezarea geografică 123
Scurt istoric 123
Starea economică şi socială 123

CAPITOLUL IV 125
ECONOMIE ŞI SOCIETATE (coord. Daniela Culic) 125
4.1. Situaţia economică a judeţului Satu Mare în perioada 1918-1950 (C. Porumbăcean) 125
4.2. Situaţia economică a judeţului în prezent 130
4.2.1. Evoluţia Produsului Intern Brut al judeţului Satu Mare 130
4.3. Industria 131
4.3.1. Principalele ramuri industriale în economia judeţului Satu Mare 132
4.4. Unităţii industrial de interes naţional 132
4.4.1. Industria 132
4.5. Comerţ exterior, investiţii, construcţii 136
4.5.1. Comerţul exterior 136
4.5.2. Investiţii de capital străine 137
4.5.3. Comerţul 140
4.6. Transporturi, infrastructură şi telecomunicaţii 140
4.6.1. Infrastructura aeriană 140
4.6.2. Infrastructura rutieră 141

4.6.3. Infrastructura feroviară 141
4.6.4. Infrastructura tehnică, edilitară, de comunicaţii şi de mediu 141
4.6.5. Parcul Industrial Satu Mare - sistem de sprijin al afacerilor 142
4.7. Agricultură şi silvicultură 142
4.7.1. Evoluţia economică a sectorului agriculturii în judeţul Satu Mare 142
4.8. Forţa de muncă şi structura profesională a populaţiei 146
4.8.1. Resursele de muncă. Ratele de ocupare şi de activitate ale acestora 146
4.8.2. Câştigul salarial 147
4.8.3. Numărul de şomeri. Rata şomajului 147
4.8.4. Forţa de muncă şi salariaţii 149
4.9. Mici intreprinzători 151
4.9.1. Activitatea întreprinderilor. Sectorul IMM-urilor 151
4.10. Sănătate şi asistenţă socială (DSP) 156
4.10.1. Structura reţelei sanitare în judeţul Satu Mare 156
4.10.2. Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare (Pop Adela Carmen) 157

CAPITOLUL V 162
ÎNVĂŢĂMÂNT ŞI CERCETARE (coord. Ioan Viman) 162
5.1. Şcoala românească sătmăreană în secolul al XVIII-lea 162
5.2. Şcoala românească sătmăreană în secolul al XIX-lea 163
5.3. Şcoala românească sătmăreană în contextul mişcării naţionale în perioada 1868-1918 ..164
5.4. Istoria învăţământului maghiar în judeţul Satu Mare (Póti Eduárd János) 167
5.5. Învăţământul românesc în perioada interbelică 171
5.6. Învăţământul sătmărean în perioada postbelică 177
5.7. Învăţământul universitar sătmărean 178

CAPITOLUL VI 182
ACTIVITATEA CULTURAL-ARTISTICĂ (coord. Felician Pop) 182
6.1. Tradiţii etno-folclorice şi valorificarea lor 182
6.1.1. Prezentarea zonei etnografice Codru (Maria Carmen Sas) 182
6.1.2. Cultura tradiţională în ţara oaşului (Dorin Dărăban) 188
6.2. Monumente istorice şi de artă (Kiss Imola) 195
6.2.1. Edificii ecleziastice 195
6.2.2. Edificii militare - cetăţi – castele 207
6.2.3. Municipiul Satu Mare 212
6.2.4. Cimitire, morminte şi monumente ale eroilor (Voicu Şichet) 222
6.3. Instituţii de cultură şi artă 224
6.4. Viaţa literar artistică (Alexandru Zotta, Kereskényi Sándor, Loredana Ştirbu) 245
6.5. Naţionalităţile conlocuitoare ale judeţului Satu Mare (Enyedi Ştefan) 275
6.5.1. Maghiarii 275
6.5.2. Şvabii 279
6.5.3. Romii 283
6.5.4. Ucrainenii 284

CAPITOLUL VII 286
PERSONALITĂŢI ALE JUDEŢULUI SATU MARE (coord. Claudiu Porumbăcean, Kereskényi Sándor, Viorel Câmpean) 286

CAPITOLUL VIII 308
SPORTUL SĂTMĂREAN. ORIGINI, TRADIŢII, ACTIVITĂŢI (coord. Alexandru Contraş) 308

CAPITOLUL IX **323**
TURISMUL (coord. Ioan Viman) **323**

CAPITOLUL X **374**
PERSPECTIVE DE DEZVOLTARE (coord. Adrian Ştef) **374**
10.1. Dezvoltarea industriei **374**
10.2. Programul de investiţii-construcţii **375**
10.3. Creşterea eficienţei economice **381**
10.4. Programe finanţate din fonduri europene **383**
10.5. Ridicarea nivelului de trai şi de civilizaţie a populaţiei **389**

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ **391**

PREFAŢĂ

prof. univ. dr. Doru Radosav,
Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj Napoca

INTRODUCERE
(Coord. Ovidiu Grigorescu)

DATE STATISTICE

POZIŢIA GEOGRAFICĂ Judeţul Satu Mare este situat în nord vestul României, în zona frontierei comune cu Ungaria şi Ucraina, mai exact în centrul Europei, pe o suprafaţă de 4418 km².

RELIEFUL Din punct de vedere fizic teritoriul judeţului este variat, cuprinzând câmpia ca formă dominantă, dealuri şi munţi.

Zona de câmpie, componentă a depresiunii Panonice, reprezentând 63% din suprafaţa totală, se întinde în partea de vest şi sud est a judeţului şi este brăzdată de râurile Someş şi Crasna.

Zona montană ocupă partea de nord est a judeţului, fiind reprezentată de Munţii Oaşului şi o mică parte din Munţii Gutâi. Înălţimile muntoase cresc de la est spre vest ajungând la 827 m în Munţii Oaşului şi la 1200 m pe vârful Pietroasa din Munţii Gutâi. Spre vest munţii închid depresiunea numită „Ţara Oaşului".

APE CURGĂTOARE **Reţeaua hidrografică** a judeţului Satu Mare este reprezentată de râurile **Someş** cu o lungime de 60 km pe teritoriul judeţului, **Tur** 66 km şi **Crasna** 57 km.

CLIMA Clima este temperat continentală, cu veri călduroase, ierni friguroase şi precipitaţii bogate.

- **maxima absolută** de +39,4° C în luna august 1952 la Carei,
- **minima absolută** de -30,4° C în decembrie 1961 la Satu Mare**.**

SOLURI Solurile au o varietate redusă predominând cele silvestre brune şi brune gălbui podzolice. În lunca Someşului întâlnim soluri de natură aluvionară, iar în Câmpia Eriului soluri nisipoase.

ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ Structura administrativ teritorială a judeţului Satu Mare cuprinde:
2 municipii: Satu Mare – reşedinţă de judeţ – şi Carei,
4 oraşe: Ardud, Livada, Negreşti Oaş şi Tăşnad,
59 de comune şi 220 sate (din care 9 aparţin de municipii şi oraşe).

POPULAŢIA **Populaţia judeţului** la recensământul populaţiei din 20 octombrie 2011 era de 344,4 mii locuitori, care reprezintă 1,7% din populaţia ţării.

În ultimii 20 de ani populaţia a scăzut cu 17,4%, densitatea acesteia diminuându-se de la 94 locuitori (în anul 1991) la 78 locuitori pe km² (în anul 2011).

Structura pe sexe este echilibrată, 48,3% din locuitorii judeţului fiind de sex masculin şi 51,7% de sex feminin .

Populaţia din **mediul urban** deţine o pondere de 45,6%, 65,2% din aceasta fiind concentrată în municipiul Satu Mare.

Structura pe etnii, conform recensământului din 2011 se prezintă astfel: 57,9% români, 34,7% maghiari, 5,4% romi, 1,5% germani şi 0,5% alte etnii.

Din punct de vedere al **structurii confesionale**, datele aceluiaşi recensământ arată că 49,6% din populaţia judeţului care şi-a declarat religia este de religie ortodoxă,

18,4% romano catolică, 18,6% reformată, 7,6% greco catolică, 5,6% fiind de alte religii. Evoluţia fenomenelor demografice caracterizate prin scăderea continuă a natalităţii şi creşterea mortalităţii generale au condus la înregistrarea unei **speranţe de viaţă la naştere** de 71,07 ani.

Durata medie a vieţii populaţiei feminine este cu circa 9 ani superioară populaţiei masculine.

Toate fenomenele menţionate au o manifestare mai pregnantă în mediul urban decât în cel rural.

PIAŢA FORŢEI DE MUNCĂ

În contextul procesului de tranziţie economică, piaţa muncii a suferit transformări semnificative sub aspectul volumului şi structurii principalilor indicatori de forţă de muncă. Acest proces s-a caracterizat prin reducerea populaţiei active şi a populaţiei ocupate, prin menţinerea la valori relativ constante a ratei şomajului şi prin creşterea şomajului de lungă durată.

Populaţia activă civilă, în anul 2011, număra 152,6 mii persoane, din care 73,9 mii persoane erau de sex feminin.

Rata de activitate a fost de 63%, din care 63,3% la persoanele de sex masculin şi 62,7% la cele de sex feminin.

Populaţia ocupată la sfârşitul anului 2011 a fost de 145,6 mii persoane, dintre persoanele ocupate peste 51% fiind bărbaţi.

Rata de ocupare a fost de 60%, atât la persoanele de sex masculin şi cât şi la cele de sex feminin.

Categoria **salariaţilor** (66,7 mii persoane) a reprezentat 45,8% din totalul populaţiei ocupate.

Numărul şomerilor înregistraţi era la sfârşitul anului 2012 de 7662 persoane, cu 8,9% peste nivelul de la sfârşitul anului 2011. Din numărul total al şomerilor 79,9% aveau nivel de instruire primar, gimnazial sau profesional, iar 39,8% erau femei.

Rata şomajului era la sfârşitul anului 2012 a fost de 5,0%, în creştere cu 0,4% faţă de anul 2011.

VENITURILE ŞI CHELTUIELILE POPULAŢIEI

Câştigul salarial mediu nominal mediu brut realizat în anul 2011 a fost de 1517 lei.

Câştigul salarial mediu nominal net realizat în anul 2011 a fost de 1118 lei.

În sectorul agricultură, silvicultură şi piscicultură, câştigurile medii salariale nete au fost de 1130 lei, în industrie 1190 lei, în construcţii de 727 lei şi în domeniul prestărilor de servicii de 1199 lei.

Raportul dintre indicele câştigului salarial mediu nominal net şi indicele preţurilor de consum, respectiv **indicele câştigului salarial real** a fost în anul 2011 faţă de 2010 a fost de 99,2%, iar cel din anul 2012 faţă de 2011 a fost de 100,5%.

Veniturile totale medii lunare ale gospodăriilor populaţiei, în anul 2011, au fost de 862 lei pe o persoană. Din totalul veniturilor de consum, 47,8% provin din salarii, 22,6% din prestaţii sociale, 4,0% din agricultură şi 18,9% reprezintă contravaloarea consumului de produse agricole din resurse proprii.

Cheltuielile totale medii lunare de consum ale gospodăriilor populaţiei, în anul 2011, au fost de 787 lei pe o persoană. Din totalul cheltuielilor de consum, 20,4% au fost destinate cumpărării de alimente şi băuturi, 21,2% cumpărării de mărfuri nealimentare, 16,4% plăţii serviciilor, 15,7% plăţii impozitelor, contribuţiilor şi taxelor, iar, 20,7% reprezintă contravaloarea consumului de produse agricole din resurse proprii.

LOCUINŢE ŞI UTILITĂŢI PUBLICE

Conform rezultatelor preliminarii la recensământului locuinţelor din 20 octombrie 2011 **fondul locativ** era format dintr-un număr de 141 mii de locuinţe convenţionale, având 370 mii camere de locuit. După forma de proprietate, ponderea cea mai mare a fondului locativ o reprezintă locuinţele aflate în proprietate privată (98,4%).

Din punct de vedere al **dotărilor cu instalaţii şi dependinţe** fondul locativ se prezintă astfel:

	procente		
	total	**urban**	**rural**
Locuinţe convenţionale dotate în interior cu instalaţii[1] de:			
▪ alimentare cu apă	68,9	88,7	50,2
▪ canalizare	66,7	88,0	46,6
▪ energie electrică	95,2	96,3	94,2
▪ Încălzire centrală	34,8	59,3	11,5
Locuinţe convenţionale dotate în interior cu dependinţe[1]:			
▪ bucătărie	89,2	94,6	84,2
▪ baie	65,1	86.9	44,3

[1] Date provizorii ce urmează a fi rectificate după publicarea rezultatelor finale ale Recensământului Populaţiei şi Locuinţelor 2011

În anul 2012 au fost date în folosinţă 402 locuinţe, din care 138 în mediul urban şi 264 în mediul rural.

EDUCAŢIE

Configuraţia **reţelei de învăţământ**, în anul şcolar 2011/2012, corelată cu dimensiunea **populaţiei şcolare** (61,6 mii persoane), a fost formată din:

- 27 de grădiniţe (13,7 mii copii înscrişi),
- 80 de unităţi de învăţământ primar şi gimnazial (29,4 mii elevi înscrişi),
- 33 de licee (15,7 mii elevi înscrişi),
- unitate de învăţământ postliceal (0,9 mii elevi înscrişi),
- unitate de învăţământ superior cu 6 facultăţi (1,5 mii studenţi înscrişi)

În anul şcolar 2011/2012, **personalul didactic** din învăţământ, pe niveluri de educaţie, a fost format din 852 cadre didactice în învăţământul preşcolar, 2156 cadre didactice în învăţământul primar şi gimnazial, 1030 cadre didactice în învăţământul liceal şi 15 în învăţământul superior.

CULTURĂ ŞI SPORT

În anul 2011 au funcţionat un număr de 217 **biblioteci**, din care 60 au fost biblioteci publice. În condiţiile unui număr de 2432 mii volume existente, către cei 57 de mii de cititori înscrişi, au fost eliberate un număr de 745 mii volume.

Reţeaua **instituţiilor de spectacol sau concerte** este formată din două teatre dramatice şi o filarmonică. La cele 276 de spectacole şi 150 de concerte, care au avut loc în anul 2011, au participat un număr de 42,3 mii spectatori.

Reţeaua **muzeelor şi colecţiilor publice** care a funcţionat în anul 2011 a cuprins 15 unităţi care au avut 46,6 mii vizitatori

În anul 2011 a funcţionat un singur **cinematograf** în care au avut loc 1223 de proiecţii la care au participat 20 mii de spectatori.

Activitatea sportivă, în anul 2011, s-a desfăşurat în 145 de secţii sportive

afiliate la care au fost legitimaţi un număr de 5,1 mii sportivi. Numărul antrenorilor cu normă întreagă s-a ridicat la 179 persoane, cel al instructorilor la 66 persoane iar cel al arbitrilor la 197 persoane.

PREŢURI

Indicele mediu al preţurilor de consum din luna decembrie 2012 faţă de luna octombrie 1990 (luna anterioară liberalizării preţurilor) a fost de 397116,9% pe total, 293010,5% la mărfurile alimentare, 428901,8% la cele nealimentare şi de 722013,1% la servicii.

Rata medie lunară a inflaţiei în anul 2012 a fost de 0,4% pe total, 0,5% la mărfurile alimentare, 0,4% la mărfurile nealimentare şi 0,3% la servicii.

Indicii preţurilor producţiei industriale au crescut, în perioada 2005 – 2011, pe total industrie cu 60,5%, în industria extractivă cu 57,5%, în industria prelucrătoare cu 65,5%, în energie electrică, termică, gaze şi apă caldă cu 35,0%, iar în distribuţia apei, salubritate, gestionarea deşeurilor cu 112,8%

AGRICULTURĂ

Din punct de vedere al **structurii producţiei agricole**, sectorul producţiei vegetale este predominant, deţinând, în anul 2011, peste 67% din totalul producţiei, faţă de circa 32% cât reprezintă sectorul producţiei animale şi circa 1% serviciile agricole.

Suprafaţa agricolă, care la sfârşitul anului 2011 reprezenta 318,5 mii hectare, după **modul de folosinţă** avea următoarea structură: 229,8 mii hectare au fost teren arabil, 50,1 mii hectare au fost păşuni, 27,7 mii hectare fâneţe, 7,4 mii hectare livezi şi 3,4 mii hectare vii şi pepiniere viticole.

Parcul de tractoare şi maşini agricole, la sfârşitul anului 2011, a fost format din 6,5 mii tractoare agricole fizice, 2 mii de semănători mecanice şi 1,1 mii combine autopropulsate pentru recoltarea cerealelor păioase.

Rezultatele la principalele **culturi vegetale**, în anul 2011, sunt prezentate în tabelul următor:

	Suprafaţa cultivată - mii ha -	**Producţia totală** - mii tone -	**Producţia medie** kg/ha -
–cereale boabe	110,0	418,4	3803
–grâu şi secară	36,4	124,5	3420
–orz şi orzoaică	3,1	9,1	2944
–porumb	54,2	247,3	4557
–floarea soarelui	14,5	30,2	2091
–sfeclă de zahăr	1,6	53,5	33164
–cartofi	5,2	68,1	13105

Efectivele de animale, la sfârşitul anului 2011, se ridicau la 47,6 mii capete bovine, 138,5 mii capete porcine, 146,8 mii capete ovine, 10,5 mii capete caprine, 9,1 mii capete cabaline, 2,2 mil. capete păsări şi 17,5 mii familii de albine.

Producţia agricolă animală a constat în: 32,3 mii tone greutate vie producţie de carne sacrificată (din care 12,8 mii tone greutate vie carne de porcine sacrificată), 1324 mii hl. lapte de vacă şi bivoliţă, 56 mii hl. lapte de oaie şi capră, 348 tone de lână, 175 mil. bucăţi ouă şi 358 tone miere extrasă.

TRANSPORTURI

Lungimea **reţelei de cale ferată**, la sfârşitul anului 2011, a fost de 218 km, densitatea liniilor fiind de 49,3 km/mia de km^2.

Reţeaua **drumurilor publice**, a sfârşitul anului 2011, a fost de 1647 km, din care 347 km erau drumuri modernizate. Din totalul drumurilor publice, drumurile naţionale aveau o lungime de 267 km (modernizate 253 km), iar drumurile judeţene şi comunale 1380 km (modernizate 94 km).

La sfârşitul anului 2011, erau **înmatriculate în circulaţie**: 71819 autoturisme, 10676 autovehicule de marfă, 10215 autocamioane, 1739 mopede şi motociclete, 1438 tractoare, 461 autotractoare şi 6024 remorci şi semiremorci.

COMERŢ INTERNAŢIONAL

În activitatea de comerţ exterior, **exporturile** pe devize convertibile s-au cifrat, în anul 2012, la 841 mil. euro în preţuri FOB.

Pe grupe de mărfuri, structura acestuia se prezenta astfel: maşini şi echipamente 36,6%, materiale plastice, cauciuc şi articole din acestea 20,1%, mobilier şi produse diverse 9,8%, materiale textile şi articole din acestea 9,5%, metale comune şi articole din metal 5,9%, încălţăminte 4,2%, grăsimi şi uleiuri animale sau vegetale 3,3%, produse alimentare, băuturi şi tutun 2,6%, mijloace de transport 1,7%.

Cele mai importante pieţe de desfacere ale produselor exportate de firmele sătmărene sunt: Germania (47,6% din totalul exporturilor), Ungaria (15,3%), Italia (6,3%), Franţa (3,7%), Marea Britanie (3,6%), Austria (2,6%), Cehia (2,2%), Olanda (2,0%).

Importul de mărfuri al agenţilor economici cu sediul în judeţul Satu Mare a însumat, în aceeaşi perioadă, 893 mil. euro în preţuri CIF.

Ca structură, **importurile** sunt formate din: maşini şi echipamente 31,5%, metale comune şi articole din metal 16,0%, materiale plastice, cauciuc şi articole din acestea 13,5%, materiale textile şi articole din acestea 8,0%, mijloace de transport 7,9%, produse vegetale 3,8%, animale vii şi produse animale 3,6%, produse ale industriei chimice 3,3%, produse minerale 2,0%, produse alimentare, băuturi şi tutun 1,9%, articole din piatră, ipsos, ciment 1,7%, încălţăminte 1,6%.

În ierarhia partenerilor comerciali la import, în anul 2012, pe primul loc se situează Germania (39,7% din totalul importurilor), urmată de Ungaria (22,5%), Italia (8,1%), Polonia (3,8%), Austria (3,6%), Franţa (2,8%).

Balanţa comercială pe devize convertibile (determinată în preţuri FOB/CIF) a înregistrat în anul 2012 un deficit de 52 mil. euro.

ACTIVITATEA ÎNTREPRINDERII

Activitatea întreprinderilor active din industrie, construcţii, comerţ şi alte servicii cu sediul în judeţul Satu Mare, în anul 2011, este sintetizată în tabelul următor:

Activitatea	Unităţi active - număr -	Cifra de afaceri	Investiţii brute	Investiţii nete	Personal - pers. –
		- milioane lei preţuri curente -			
Total	6355	1058	655	491	6055
Industrie extractivă	20	12	4	4	141
Industrie prelucrătoare	900	4175	270	226	2767
Construcţii	1067	1354	91	66	9075
Comerţ cu ridicata şi amănuntul; repararea autovehiculelor şi motocicletelor	2198	3832	105	74	1252
Transport şi depozitare	563	451	64	52	3247
Hoteluri şi restaurante	424	82	31	23	1868
Informaţii şi comunicaţii	126	91	3	3	598
Tranzacţii imobiliare	146	255	44	21	3085
Activităţi profesionale ştiinţifice şi tehnice	468				
Activităţi de servicii administrative, administraţie publică şi apărare;	160				
Învăţământ	30	5	*	*	132
Sănătate şi asistenţă socială	62	10	1	1	250
Activităţi de spectacole, culturale şi recreative	58				
Alte activităţi de servicii	80	90	6	4	599

TURISM

Capacitatea de cazare turistică, în anul 2011, a fost de 2091 locuri în 69 de **unităţi turistice**, din care 23 au fost hoteluri şi moteluri.

Indicele de utilizare a capacităţii totale de cazare în funcţiune a fost de 25,7%, iar cea a hotelurilor de 26,0%.

Numărul **sosirilor vizitatorilor** în judeţul Satu Mare a fost de 90,5 mii persoane, în timp ce **numărul înnoptărilor** a fost de 150,7 mii.

FINANŢE

În anul 2011, în execuţia bugetelor locale s-a înregistrat un deficit de 3,9 mil. lei, veniturile totale (692, 0 mil. lei) fiind depăşite de cheltuielile efectuate (695,9 mil. lei).

JUSTIŢIE

În anul 2011, 643 de persoane au fost **condamnate definitiv**, **rata**

criminalităţii ajungând la 177 persoane condamnate la 100000 de locuitori.

Numărul **infracţiunilor cercetate** de poliţie s-a ridicat la 3817 infracţiuni, **rata infracţionalităţii** fiind de 1051 infracţiuni cercetate la 100000 de locuitori.

PONDEREA ŞI LOCUL JUDEŢULUI ÎN ECONOMIA NAŢIONALĂ

Indicatori	U.M.	Principalii indicatori	% faţă de ţară	Locul judeţului
Populaţia la recensământul populaţiei 2011	mii persoane	344,4	1,7	30
Populaţia din municipii şi oraşe	mii persoane	157,0	1,4	29
Durata medie a vieţii	ani	71,07	x	42
Populaţia ocupată la sfârşitul anului	amii persoane	145,6	1,7	28
Suprafaţa totală	ha	44175	1,9	36
Suprafaţa agricolă	ha	31844	2,2	25
Numărul mediu al salariaţilor	mii persoane	66,7	1,5	26
Câştigul mediu salarial nominal net	lei	1118	x	33
Rata şomajului înregistrată	%	4,6	x	11
Unităţi din învăţământ	număr	142	2,0	26
Populaţia şcolară	persoane	61611	1,6	28
Personal didactic total	persoane	4053	1,6	29
Locuinţe terminate	număr	499	1,1	30
Lungimea căilor ferate	km	218	2,0	24
Lungimea drumurilor publice	km	1647	2,0	29
din care: modernizate	km	347	1,3	38
Lungimea străzilor orăşeneşti din care: modernizate	km	444	1,6	27
	km	273	1,6	29
Lungimea reţelei de distribuţie a apei	km	1338,0	2,0	24
Lungimea conductelor de canalizare publică	km	424,3	1,8	25
Lungimea reţelei de distribuţie a gazelor	km	690,3	1,9	20
Spitale	număr	5	1,1	33
Paturi în spitale	număr	1795	1,4	32
Medici	număr	567	1,1	27
Pensia medie lunară	lei	665	x	36
Unităţi de cazare turistică existente	număr	69	1,4	24
Turişti cazaţi	număr	90454	1,3	20

CAPITOLUL I
REPERE GEOGRAFICE (coord. Gavril Ardelean)
1. REPERE GEOGRAFICE

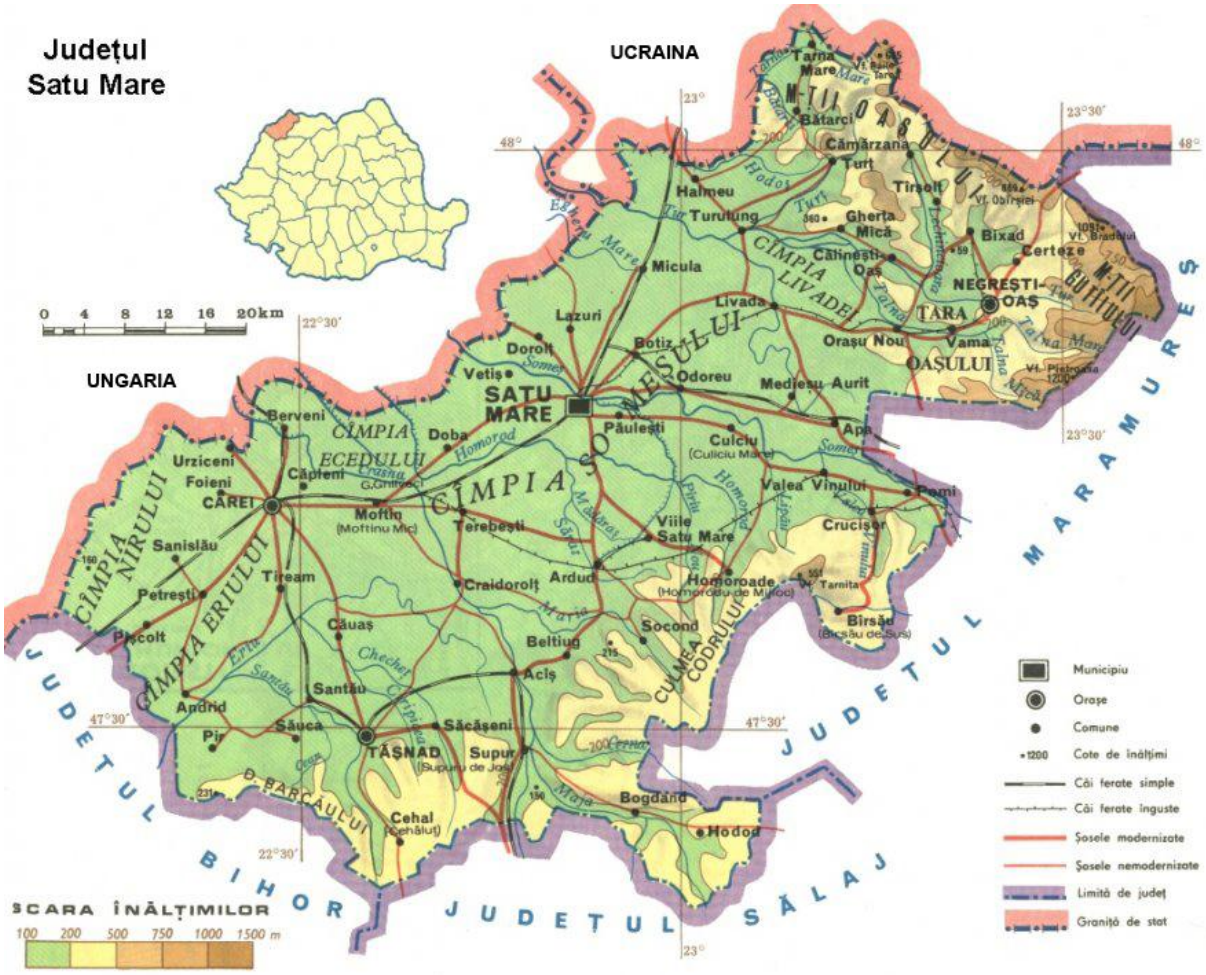
1.1. Aşezare şi limite

Judeţul Satu Mare este situat în NV-ul României, ocupând bazinul inferior al Someşului, flancat la est de Munţii Oaş-Gutâi şi la sud de Culmea Codrului (Harta nr. 1).

La N şi NE este delimitat de graniţa cu Ucraina, la V de cea cu Ungaria, iar la S, SE şi E se învecinează cu judeţele Bihor, Sălaj şi Maramureş. Între aceste limite are suprafaţa de 4.405 kmp, reprezentând 1,8 % din teritoriul României.

Punctele cardinale extreme ale teritoriului judeţului sunt: N – 48°6’ lat. N (loc. Bocicău), S – 47°23’ lat. N (loc. Lelei), V – 22°14’ long. E (loc. Scărişoara Nouă), E – 23°29’ long. E (loc. Huta Certeze).

Altitudinal, judeţul Satu Mare este cuprins între 112 m (Câmpia Ecedului) şi 1.201 m (vf. Pietroasa, Munţii Gutâi).

Harta nr. 1. *Harta judeţului Satu Mare*

1.2. Relieful

Judeţul Satu Mare are un relief variat, dominat însă în proporţie de 2/3 de câmpie.

Şesul ocupă centrul şi vestul teritoriului reprezentând *compartimentul nordic al Câmpiei Banato-Crişene*, format din mai multe unităţi geomorfologice mai mici: câmpii joase (sub 126 m alt.), ca şi cele ale Someşului (cu lunci largi mărginite de grinduri, dar şi cu albii şi meandre părăsite), Crasnei (presărată cu

grinduri şi microdepresiuni, dar şi cu câţiva martori de eroziune, înalţi de 5-14 m, întâlniţi la Moftinu Mic şi Baba Novac) şi Ecedului (pe fosta Mlaştină Ecedea, odinioară cea mai întinsă şi sălbatică mlaştină de pe şesul Tisei) şi câmpii înalte (127-160 m alt.), precum cele ale Careiului (cu întinse cernoziomuri fertile, pe care s-a dezvoltat o remarcabilă zonă cerealieră) şi Nirului (cu întinsele nisipuri din NV-ul ţării).

În S şi SV-ul judeţului se află *Culmea Codrului* (o şiră cristalină lungă de 22 km, larg boltită, cu înălţimi de 420-500 m (vf. Lespezi – 575 m), înconjurată de o zonă piemontană (cu înălţimi generale între 180-300 m), prelungită spre vest cu Dealurile Hododului (200-300 m alt.) şi *Dealurile Tăşnadului* (vf. Vulturului – 334 m alt.), care coboară lent spre câmpie.

La E şi NE se întind *Munţii vulcanici Oaş şi Gutâi*, care închid între ei *depresiunea „Ţara Oaşului"*. Primii au în general înălţimi reduse (400-800 m alt.; doar vârfurile Frasinul şi Obârşiei depăşesc 800 m alt., iar Piatra Bixadului atinge 914 m. alt), ceilalţi sunt mai înalţi (ramificaţia lor vestică reprezintă Munţii Igniş cu vârful Pietroasa de 1211 m, cel mai înalt de pe teritoriul judeţului Satu Mare). Depresiunea Oaşului este o unitate geomorfologică bine individualizată în roca vulcanică, având o suprafaţă de 614 kmp şi o altitudine medie de 200-220 m. Este traversată de râul Tur şi tributarii lui. Pe cuprinsul ei, se disting trei bazinete depresionare (Negreşti Oaş, Târşolţ şi Cămârzana). Tot Oaşului sunt ataşate şi Depresiunea Turţului şi Câmpia Tarnei, care se întind la marginea acestui teritoriu (Fig. nr. 1).

Figura nr. 1. *Vf. Pietroasa din Munţii Gutâi*

1.3. Hidrografia

Se disting atât ape subterane, cât şi ape de suprafaţă.

Apele subterane. Teritoriului judeţului Satu Mare îi corespunde un uriaş rezervor de apă subterană, aparţinător Depresiunii Panonice. În cadrul acestuia se disting patru bazine de apă subterană bine individualizate: două în Câmpia Someşului (de vârstă holocen şi pleistocen superior, respectiv din pleistocenul inferior), altul în Câmpia Careiului, respectiv în Câmpia Turului superior.

Pentru vieţuitoare şi economie sunt mai importante apele subterane apropiate de suprafaţă, cantonate, în principal, în *stratul de nisip albastru* (gros de 70-80 m), dar şi *apele de adâncime*, unele *ascensionale* (200-

400 m adâncime), din care se asigură alimentarea populaţiei cu apă potabilă. Apele de zăcământ din regiune pot fi: *minerale* (carbogazoase: Bixad, Turţ; sulfuroase: Puturoasa Băi – Vama, Luna – Negreşti Oaş, Ghenci; bicarbonatate (Tarna Mare, Valea Măriei – Vama, Certeze, Noroieni) sau *hipertermale*, cu rezerve importante în vestul judeţului (exploatate la Tăşnad, Beltiug, Acâş, Mihăieni, Ady Endre, Satu Mare etc.).

Apele de suprafaţă. Sunt prezente prin ape curgătoare şi ape stătătoare.

- *Apele curgătoare*. Au contribuit substanţial la modelarea reliefului teritoriului cercetat. Reţeaua sa hidrografică a fost mult modificată în urma intervenţiilor omului, în special în regiunile de câmpie şi depresionare. Astfel, au apărut canale, diguri, braţe moarte, mlaştini desecate, lacuri artificiale, etc.

Reţeaua hidrografică a judeţului Satu Mare este orientată spre N, NV, fiind formată din râurile Tur, Someş, Crasna, Homorod şi Ier, toate tributare ale cursului superior şi mijlociu al Tisei.

Someşul. Este artera hidrografică principală a judeţului Satu Mare, pe care îl străbate în diagonală, pe o lungime de 61 km. În această zonă, el se află în întregime în cursul său inferior, unde are o pantă relativ mică, cu un curs liniştit (0,9 – 0,4 m/s) şi cu debite fluctuante (debitul mediu – 116,18 mc/s). Primăvara, provoacă mari inundaţii (viitura din mai 1970 a înregistrat un debit de 3.342 mc/s, dar şi morţi şi mari pagube materiale). Formează numeroase meandre, dintre care unele au fost gâtuite, odată cu îndiguirea râului aval de localitatea Berindan, de când efectele inundaţiilor sunt mai puţin simţite. După declinul mineritului în bazinul minier băimărean, apele sale au devenit mai curate. Someşul curge printr-o luncă largă, iar reţeaua sa hidrografică are un evident caracter de divagare determinat de supraaluvionarea zonei pe care o parcurge. Afluenţii cei mai importanţi din zonă sunt Bicăul, Valea Vinului şi Lipăul, care izvorăsc din Culmea Codrului şi se varsă pe partea sa stângă).

Figura nr. 2. *Cursul Someşului*

Turul. Izvorăşte de sub vârful Buian (950 m alt.) din Munţii Gutâi, drenând estul judeţului (Depresiunea Oaşului şi nordul Câmpiei Someşului), pe care îl străbate pe o lungime de 70 km, având un bazin hidrografic de 1210 kmp. În câmpie capătă un caracter de divagare puternică, fiind predispus la inundaţii. Este îndiguit aval de Negreşti Oaş. În dreptul localităţii Călineşti Oaş, s-a construit pe Tur un frumos lac de acumulare

(357 ha), cu rol de atenuare a viiturilor în perioadele cu exces de precipitaţii. Are un număr mare de afluenţi: Lechincioara, Valea Rea, Valea Albă, Strâmba, Talna – în Depresiunea Oaşului, Turţul, Racta în câmpie.

Crasna. Parcurge vestul judeţului pe o distanţă de 57 km, unde se află, de asemenea, în cursul său inferior, de câmpie. Are un curs liniştit (0,5 – 0,3 m/s), precum şi un debit mediu scăzut (4,56 mc/s). În trecut, străbătea Mlaştina Ecedului şi se vărsa direct în Someş. Ulterior, cursul său a fost deviat, printr-un canal prin vestul acestei mlaştini, vărsându-se direct în Tisa. În judeţul Satu Mare este în totalitate îndiguit pe ambele maluri. La Moftinu Mic s-a dat în folosinţă un mare lac de acumulare (125 ha), având funcţie piscicolă şi de rezervor de apă. Afluenţii săi principali – ape curgătoare cu caracter torenţial – sunt: Maja, Cerna şi Maria, îndiguiţi în zona de confluenţă.

Homorodul. Drenează versantul nordic al Culmei Codrului pe o lungime de 59 km, având un bazin hidrografic mic (600 kmp). În trecut se vărsa în Mlaştina Ecedului, dar în urma canalizărilor de la sfârşitul secolului XIX a fost deviat parţial spre Someş. Principalii săi afluenţi sunt Bălcaia şi Pârâul Sărat.

Ierul. Are obârşia (nu are izvoare) în Dealurile Tăşnadului (loc. Sechereşa). Parcurge câmpiile din vestul judeţului, având o vale largă şi superficială înainte de canalizare, presărată cu mari întinderi mlăştinoase, în prezent asanate. Este îndiguit în aval de loc. Unimăt. Are un debit mic de apă, încât vara el aproape că seacă. Afluenţii săi sunt: Santăul, Vetijgatul şi Ierul Rece.

Deoarece, în viiturile mari, apele cursului mijlociu al Crasnei se îndreaptă spre Valea Ierului, la Acâş a fost săpat *canalul Crasna – Ier*, care face legătura între cele două sisteme hidrografice.

- *Apele stătătoare*. Pe teritoriul judeţului Satu Mare există peste 30 de lacuri artificiale, de mărime mică şi mijlocie, care totalizează aproximativ 800 ha, având diverse destinaţii: piscicole, rezervă de apă pentru agricultură, regularizarea debitelor râurilor etc. Cele mai importante lacuri sunt: Călineşti Oaş, Mujdeni (Oraşu Nou), Dabolt (Halmeu), Adrian (Livada), Bercu (Micula) pe Tur; Balastiera (Apa), Odoreu pe Someş; Oţeloaia (Homorodu de Sus), Hodişa (Socond) pe Homorod; Moftinu Mic pe Crasna; Andrid, Chereuşa şi Pir pe Ier.

Figura nr. 3. *Lacul Călineşti Oaş*

1.4. Clima

Judeţul Satu Mare aparţine în proporţie de 90 % sectorului climatic al Câmpiei de Vest, având o *climă temperat continentală moderată*, cu două ţinuturi climatice (40 % de câmpie şi 50 % de dealuri). Diferenţa de 10 % reprezintă Oaşul care aparţine ţinutului climatic al munţilor mijlocii. Deoarece judeţul Satu Mare ocupă districtul nordic al acestui sector climatic, verile sunt moderate, iar iernile sunt mai lungi şi mai reci, dar şi mai bogate în precipitaţii. În ultima perioadă, a crescut frecvenţa şi durata perioadelor de uscăciune şi de secetă excesivă, precum şi de geruri aspre şi persistente.

Regimul termic. Temperatura medie anuală a aerului oscilează între 9-10°C în câmpie (9,8°C la Satu Mare), 8-9°C în regiunea deluroasă şi a depresiunii Oaş (fiind cele mai coborâte din Câmpia de Vest), coborând la 7°C pe crestele Munţilor Oaşului şi chiar la 4°C în Munţii Gutâi. Cea mai ridicată temperatură din zonă a fost de 39,5°C, înregistrată în iulie 1952 la Carei (maxima absolută), iar cea mai coborâtă de -30,4°C, înregistrată la Satu Mare, în decembrie 1961 (minima absolută). Diferenţele termice sezoniere sunt evidente. În ianuarie, la câmpie, temperatura este de -2 ... -3°C, iar în munţii zonei < -6°C. În schimb, în iulie, la câmpie, se înregistrează > 20°C, pe când în Munţii Gutâi abia 14-18°C. Numărul zilelor de iarnă cu îngheţ este de 50-60, iar durata de strălucire a Soarelui însumează 1600 ore în SV-ul teritoriului, 1500-1600 ore în centrul lui şi sub 1400 ore în estul judeţului. În Depresiunea Oaş, aproape total închisă, au loc, adesea, inversiuni de temperaturi, mai ales vara, ceea ce compromite rodul livezilor de pruni şi meri.

Regimul precipitaţiilor. Influenţa maselor de aer oceanic şi existenţa barierei geografice constituită de Munţii Apuseni (care ridică brusc masele de aer care se condensează şi cade sub formă de ploi dinspre vest) explică umiditatea atmosferică relativ ridicată (în medie 71 %) în tot timpul anului, oferind condiţii bune pentru dezvoltarea vegetaţiei.

Precipitaţiile medii anuale însumează 600-700 mm în câmpie, peste 800 mm în Culmea Codrului, 100-1200 mm şi chiar mai mult în Munţii Oaş-Gutâi.

Valorile anuale extreme înregistrate la Staţia Meteorologică Satu Mare au fost de 1.045 mm în 1912 şi 378,2 mm în 1961. Precipitaţiile sunt uşor diferite şi între cele două sezoane caracteristice: în sezonul rece 250-350 mm în câmpie şi 400-500 mm în Munţii Gutâi, iar în sezonul cald 350-400 mm, respectiv 450-500 mm. Peste 46 % din precipitaţii cad la sfârşitul primăverii şi începutul verii, benefice culturilor agricole. Numărul anual al zilelor cu precipitaţii este de 120-130, cu excepţia anilor secetoşi.

Precipitaţiile solide căzute în sezonul rece acoperă solul cu un strat de zăpadă timp de 45-65 zile la câmpie şi 75-100 zile în zona montană a Oaşului.

Uneori, în condiţii meteorologice deosebite, cad cantităţi maxime de precipitaţii în 24 de ore (bunăoară 100-140 mm la Beltiug).

Regimul vânturilor. Datorită altitudinilor în general mici ale reliefului judeţului, presiunea atmosferică înregistrează valori mari (aproximativ 1000 mb).

În judeţul Satu Mare, predomină vânturile de vest (75-80 %), însoţite de ploi. Vânturile foarte puternice sunt foarte rare.

Diferenţele microclimatice locale. Sunt datorate diferenţelor de altitudine dintre câmpie şi munte, dar şi prezenţei unor corpuri de apă mai însemnate. Astfel, datorită climatului montan, în Depresiunea Oaşului, valorile termice sunt mai scăzute, iar amplitudinile termice anuale mai mici, iar la Carei, în câmpie, temperaturile de primăvară şi toamnă sunt mai scăzute din cauza excesului de umiditate din solurile Mlaştinii Ecedului. Pe Culmea Codrului, precipitaţiile mai bogate (800 mm/an) favorizează dezvoltarea unor asociaţii vegetale specifice. În SV-ul judeţului durata de strălucire a soarelui mai mare permite dezvoltarea unui covor vegetal specific expoziţiilor sudice. În Câmpia Nirului, văile sunt reci şi cu nebulozitate pronunţată, ceea ce explică prezenţa unor specii de plante întâlnite numai în etajul montan. În fine, pe dealurile din sudul teritoriului, vara, se instalează o perioadă mai lungă de secetă, care afectează evident vegetaţia şi culturile agricole.

1.5. Solurile

Solurile judeţului Satu Mare poartă amprenta elementelor climatice dominante ale zonei (umiditate relativ mare, drenaj superficial slab, nivel hidrostatic mai aproape de suprafaţă), care au permis extinderea mai ales a solurilor argiloiluviale şi a celor hidromorfe.

În zonele montane înalte (Munţii Gutâi) şi Culmea Codrului s-au dezvoltat *soluri brune acide şi andosoluri* specifice pădurilor de foioase, îndeosebi de fag. Acolo unde umiditatea este excesivă apar şi soluri turboase cu caracter local.

Pe câmpiile Careiului, Ierului şi Crasnei sunt frecvente *molisolurile*, cu o fertilitate ridicată, iar în depresiuni (mai ales a Oaşului şi pe părţi ale Câmpiei Someşului se găsesc, pe mari suprafeţe, *soluri podzolice, argiloiluviale, pseudogleice, cu grad avansat de podzolire*, cu humus redus, elemente fertilizante greu accesibile plantelor, ceea ce explică slaba lor fertilitate.

În albiile părăsite şi unele microdepresiuni – unde apa freatică este aproape de suprafaţă – s-au format *soluri hidromorfe*, greu permeabile: *soluri gleice, humicogleice şi pseudogleice* între Someş şi Crasna, dar şi pe şesul din dreapta Someşului; *lăcovişti hidromorfe* pe Câmpia Ecedului şi pe Valea Ierului; *lăcovişti aluviale* în lunca Crasnei.

Datorită unor condiţii locale particulare s-au format, pe suprafeţe mici: *cernoziomuri levigate gleizate*, în condiţiile de exces de umiditate de pe Valea Ierului, consecinţa unui drenaj defectuos; *soluri humicogleice de mlaştină şi turbă eutrofă*, adesea foarte acide, în Câmoia Ecedului; *lăcovişti cu mare exces de umiditate şi grad ridicat de salinitate* la Căuaş şi Moftin; *nisipuri* în Câmpia Nirului, slab solificate dominate de *psamosoluri acide* cu fertilitate foarte scăzută; *soluri sărături*oase, slab productive în raza comunei Căuaş şi împrejurimi; *soluri aluvionare*, roditoare, în lunca Someşului.

1.6. Resursele subsolului

În subsolul judeţului Satu Mare se găsesc resurse minerale specifice reliefului vulcanic montan şi celui sedimentar din zonele colinare şi mai ales de şes.

Munţii Oaş-Gutâi sunt alcătuiţi din *roci vulcanice* (eruptive) dure – granit, andezit – exploatate în cariere (Certeze, Negreşti Oaş, Gherţa etc.) pentru construcţii, în parte prelucrate în atelierele de şlefuit din zonă. În perimetrul Turţ – Tarna Mare s-au identificat *minereuri complexe de neferoase*, exploatate până în urmă cu două decenii de EM Turţ (actualmente închisă).

Restul teritoriului judeţului dispune de mari cantităţi de *resurse minerale sedimentare*: *argilă* pentru olărit (Vama); *luturi ceramice* (Oraşu Nou, Tăşnad); *nisipuri cuarţoase* pentru fabricarea sticlei (Poiana Codrului); *perlit şi bentonită* (Mujdeni); *gropi de împrumut* pentru lucrări locale (pretutindeni). În vestul judeţului, pe Câmpia Nirului, se află mari suprafeţe de *nisip fin* (rezultatul eroziunii eoliene), parţial exploatate (Foieni, Urziceni, Resighea etc.). În albiile râurilor – mai ales pe Someş, Tur şi Crasna – se întâlnesc, peste tot, balastiere de *balast şi nisip fin* (Apa, Odoreu, Culciu, Halmeu, Supur etc.). În depresiunile umede de pe unele văi s-au format resurse modeste de lignit (Aliceni şi Corund), neexploatabile. Pe câmpiile Ierului şi Careiului se exploatează ţiţeiul de mai bine de patru decenii (Sanislău, Pişcolt).

1.7. Flora şi vegetaţia

Varietatea condiţiilor naturale (relief, sol şi climă) au determinat o însemnată diversitate a florei şi vegetaţiei judeţului: peste 1500 specii de plante superioare - reprezentând 43% din întreaga floră a României, şi peste 180 specii de asociaţii vegetale (Karácsonyi 1995).

Flora. Dintre plante domină speciile de graminee, leguminoase şi ciperacee. Pe de altă parte, analiza florei judeţului evidenţiază predominanţa: *hemicriptofitelor* dintre bioforme (42%), *eurasiaticele* ca origine biogeografică (43%), *mezoxerofitelor* în privinţa cerinţelor faţă de umiditate, *mezotermelor* după temperatură, *neutrofitelor* şi *euriionicelor* după reacţia solului.

Pe teritoriul judeţului Satu Mare s-au depistat peste 50 de specii de *plante spontane rare* pentru România, aflate pe lista endemitelor şi relictelor, a speciilor ocrotite, unele declarate şi monumente ale naturii.

Vegetaţia. Geobotanic, majoritatea teritoriului judeţului Satu Mare aparţine *zonei de silvostepă a Câmpiei de Vest*. Vegetaţia spontană ocupă doar 1/3 din suprafaţa judeţului (pajişti – 18 %, păduri – 15 %), restul revenind culturilor agricole.

Pajiştile naturale sunt *puternic stepizate*, dominând păiuşurile, care dau furaje de calitate mijlocie. Se disting şi câteva asociaţii vegetale cu aspect particular: *turbării eutrofe* (bahne) în Câmpia Ecedului; *întinse stufărişuri* pe Valea Ierului; *vegetaţie halofilă* cu pajişti de calitate mediocră spre slabă în hotarul comunei Căuaş; *vegetaţie caracteristică nisipurilor continentale* care alternează cu salcâmete şi stejărete la vest de Carei (Fig. nr. 4).

Figura nr. 4. *Fânețe mezohigrofile și sălciișuri de la Pir*

Asociaţiile de pădure formează masive mari în zonele de munte şi dealuri. Pe şesul Câmpiei Someşului se întâlnesc doar pâlcuri sporadice de pădure, excepţie fiind pădurea de la Livada care are o suprafaţă de aproximativ 3000 ha (Fig. nr. 5 și 6).

Figura nr. 5. *Pădure de gorun de pe Dealurile Tășnadului*

Figura nr. 6. *Făget în Munții Oașului*

Sub aspect fitogeografic, teritoriul judeţului Satu Mare se împarte în trei unităţi: câmpii, coline şi munţi.

Şesul aparţine *districtului Câmpiei Someşului* şi are mai mulţi taxoni specifici, ca *Fumaria jankae* – endemit sau *Centaurea indurata* var. *hirsuta*. Pe nisipuri, sunt prezente *plante rare arenicole sau cu areal disjunct*, precum *Iris humilis* şi *Spergula pentandra*. În habitatele mai umede apar *specii tipice regiunilor montane* ca şi *Calamagrostis stricta* ori *Betula pubescens*. Aici se întâlneşte unicul loc din regiunea de câmpie a României cu pâlcuri de muşchi *Sphagnum*. Tot remarcabilă este şi prezenţa elementului atlanto-mediteranean *Fritillaria meleagris* care are aici o prezenţă masivă. Sunt prezente şi câteva asociaţii vegetale caracteristice: *Festuco vaginatae – Corynephoretum Carici – Calamagrostetum*, iar în Oaş *Querco robori – Caricetum brizoides*.

Culmea Codrului şi piemonturile ce se desprind spre NV din ea aparţin *provinciei floristice daco-ilirice*, unde sunt caracteristice mai multe specii mediteraneene, ponto-mediteraneene şi eurasiatice cu caracter continental. De aici nu lipsesc nici speciile *Galium parisiense, Chrysopogon gryllus, Trinia ramosissima*, iar din păduri *Galicum aleanjense, Genista germanica, Sedum cepaea*. Asociaţia lemnoasă specifică este *Querco petraea-cerris*, iar cea ierboasă *Festuco rupicolae – Danthonietum provinciales*. Precipitaţiile bogate de aici au favorizat, de asemenea, prezenţa, în văi, a unor specii montane ca *Telekia speciosa, Dentaria glandulosa* sau *Chrysoplenium alternifolium*, însoţite de ferigi.

Munţii Oaş-Gutâi aparţin *subprovinciei Carpaţilor Orientali*, adăpostind, pe lângă multe specii comune cu Maramureşul (*Woodsia ilvensis, Aruncus divicus* etc.), mai multe endemisme carpatice, ca *Phyteuma tetramerum, Euphorbia carpatica* sau *Ranunculus carpaticus*. Mlaştinile sunt populate de speciile ca *Scheuchzeria palustris, Carex pauciflora, Ligularia sibirica*, care dovedesc strânse afinităţi fitogeografice cu Carpaţii Orientali.

1.8. Fauna

Pe teritoriul judeţului Satu Mare s-au identificat peste 5200 specii de animale (Ardelean 2012).

Habitatele acvatice - râuri, lacuri, mlaştini - sunt depozitarele unei faune acvatice, dominată de protozoare, rotifere, artropode şi vertebrate. Pe râuri, se pescuiesc, în mod frecvent, cleanul (*Leuciscus cephalus*), obletele (*Alburnus alburnus*), beldiţa (*Alburnoides bipunctatus*), scobarul (*Chondrostoma nasus*), mreana (*Barbus barbus*), iar pe Someş - cel mai mare râu al zonei - exemplare de talie mare de şalău (*Stizostedion lucioperca*) şi somn (*Silurus glanis*). Lacurile zonei sunt populate cu crap (*Cyprinus carpio*), caracudă (*Carassius carassius*), amur (*Ctenopharyngodon idela*), platică (*Abramis brama*). De asemenea, sunt bine reprezentate, mai ales în apele stătătoare, broaştele de lac (*Rana ridibunda, R. esculenta*), buhaii de baltă (*Bombina bombina, B. variegata*). Pe Valea Ierului, se află populaţii stabile de broască de mlaştină (*Rana arvalis*), specie periclitată în România. Lacurile şi mlaştinile de câmpie atrag multe specii de păsări acvatice, precum corcodeii (*Podiceps cristatus, P. grisegena*), iarna cormorani (*Phalacrocorax carbo*), stârci (*Ardea cinerea, A. alba, Nycticorax nycticorax*), populaţii mari de raţe (*Anas crecca, A. platyrhynchos*), gâşte (*Anser albifrons*), lişiţe (*Fulica atra*), nagâţi (*Vanellus vanellus*), codobature (*Motacila alba, M. cinerea*), multe silvii, lăcari etc. În perioadele de migraţie (primăvara şi îndeosebi toamna), efectivele păsărilor ajung aici chiar zeci de mii de exemplare, între care şi multe specii foarte rare. Gâştele şi raţele constituie un important vânat cu pene al zonei. În fine, mamiferele acvatice - bizamul (*Ondatra zibethica*), şobolanul de apă (*Arenicola terrestris*) şi vidra (*Lutra lutra*) au în prezent efective modeste după violenta campanie de vânătoare pentru blănuri până acum două decenii (Fig. nr. 7 şi 8).

Figura nr. 7. *Pescăruși pe Lacul Moftin*

Figura nr. 8. *Căprior în Câmpia Nirului*

Habitatele praticole – pășuni și fânețe – din șesul sătmărean găzduiesc o faună specifică, care preferă vegetația scundă. Nevertebratele sunt reprezentate prin nenumărate specii de păianjeni și insecte (cosași, bondari, fluturi, ploșnițe, diptere). Sunt prezente și câteva specii de broaște terestre (*Bufo bufo, B. viridis, Rana dalmatina, R. temporaria*), șopârle (*Lacerta viridis, L. agilis*) și șerpi (*Coronella austriaca*), precum și mai multe specii de păsări fidele vegetației de stepă și silvostepă: răpitoare, uliul găinilor (*Accipiter gentilis*) sau șoimuleții (*Falco vespertinus, F. tinnunculus*); granivore - fazanul (*Phasianus colchicus*), potârnichea (*Perdix perdix*), prepelița (*Coturnix coturnix*), dar și guguștiucii (*Streptopelia decaocta*); păsări cântătoare - ciocârlanul (*Galerida cristata*), ciocârlia de câmpie (*Alauda arvensis*); cioara de semănătură (*Cornus frugilegus*); grauri (*Sturnus vulgaris*). La fel, sunt specifice șesului și culturilor agricole, dintre mamifere, rozătoarele, precum popândăul (*Citellus citellus*), hârciogul (*Cricetus cricetus*) și șoarecele de câmp (*Microtus arvalis*), care, prin populațiile supranumerice produc mari pagube vegetației, mai ales cerealelor, la fel ca iepurele de câmp (*Lepus europaeus*).

Pădurile sunt gazda a numeroase nevertebrate, ca melcii de frunzar (*Limax, Helix, Retinella, Cochlodina*) și multe insecte, inclusiv omidele lor (fluturi, gândaci, diptere). Dintre amfibieni sunt prezenți: brotăcelul (*Hyla arborea*) - singura broască arboricolă din Europa – broasca roșie de pădure (*Rana dalmatina*) și broasca roșie de munte (*Rana temporaria*), iar dintre reptile șopârla de munte (*Lacerta vivipara*) și vipera comună (*Vipera berus*), mai ales în zona montană. Sunt frecvente mai multe păsări de pădure (majoritatea arboricole): acvile (*Aquila pomarina*), șorecari (*Buteo buteo, B. lagopus*), porumbei sălbatici (*Columba palumbus, C. oenas*), turturici (*Streptopelia turtur*), ciocănitori (din genurile *Picus, Dendrocopos, Jynx*), granguri (*Oriolus oriolus*), corbi (*Corvus corax*), alunari (*Nucifraga caryocatactes*), gaițe (*Garrulus glandarius*), precum și reprezentanți ai genurilor de pițigoi (g. *Parus*), sturzi (g. *Turdus*), presuri (g. *Emberiza*) etc. Specia dominantă este cinteza (*Fringilla coelebs*). În ascunzișul pădurii sunt prezente mamifere de talie mare, ca mistrețul (*Sus scrofa*), căpriorul (*Capreolus capreolus*), cerbul carpatin (*Cervus elaphus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Canis vulpes*), ursul (*Ursus arctos*), pisica sălbatică (*Felis silvestris*). În pădurile de șes lista mamiferelor este mai modestă. O remarcă specială privind fauna sălbatică a Pădurii Noroieni, Micula, anume prezența cerbului lopătar (*Dama dama*), a șopârlei de munte (*Lacerta vivipara*) și a viperei comune (*Vipera berus*).

1.9. Protecția mediului înconjurător

Mediul natural al județului Satu Mare este ocrotit prin constituirea unor arii naturale protejate și prin declararea unor specii rare ca monumente ale naturii.

Ariile naturale protejate. Sunt reprezentate prin arii protejate de interes comunitar, național și județean.

A. Rețeaua ecologică a *ariilor protejate de interes comunitar „Natura 2000”* din județul Satu Mare este reprezentată prin:

I. Arii speciale de interes conservativ (Ordinul MMDD nr. 1964/2007 modificat prin Ordinul MMP nr. 2.387/2011) cu siturile:

- ROSCI0020 Câmpia Careiului (23.597 ha)
- ROSCI0021 Câmpia Ierului (21.283)
- ROSCI0214 Râul Tur (20.521 ha)
- ROSCI0358 Pricop – Huta Certeze (3.262 ha)
- ROSCI0275 Bârsău – Șomcuta (4.773 ha)

II. Ariile de protecție specială avifaunistice (H.G nr. 1284/2007 modificată prin H.G. nr. 971/2011) cu siturile:

- ROSPA0016 Câmpia Nirului – Valea Ierului (38.564 ha)
- ROSPA0068 Lunca inferioară a Turului (20.241 ha)

Suprafața ocupată de siturile Natura 2000 în județul Satu Mare este de 10,51 %.

B. *Arii naturale protejate de interes național* (Legea 5/2000 și H.G. 2151/2004) cuprinde rezervațiile naturale:

- 2.676 Pădurea Urziceni (38 ha) – botanică
- 2.677 Dunele de nisip de la Foieni (10 ha) – botanică
- 2.678 Tinoavele din Munţii Oaş (1 ha) – botanică
- 2.679 Mlaştina Vermeş – Sanislău (10 ha) – botanică
- 2.680 Cursul inferior al râului Tur (6212 ha) – mixtă, peisagistică
- 2.681 Pădurea Runc, sat Borleşti, comuna Pomi (68,5 ha) – forestieră

C. *Ariile naturale protejate de interes judeţean* (Hotărârea Consiliului Judeţean Satu Mare nr. 4/1995):

I. Rezervaţiile naturale botanice:

- Pădurea Noroieni Satu Mare – Micula (1198 ha)
- Pădurea Mare – Dara (385 ha)
- Parcul Dendrologic Carei (10,3 ha) (Fig. nr. 9)

Figura nr. 9. *Aspect din Parcul Dendrologic din Carei*

II. Rezervaţiile naturale geologice:

- Apele minerale de la Bixad (0,01 ha)
- Apele minerale de la Certeze (0,01 ha)
- Apele minerale de la Luna – Negreşti Oaş (0,01 ha)
- Băile Puturoasa – Vama (0,01 ha)
- Băile Tarna Mare (0,01 ha)
- Băile Valea Măriei (izvoare) (0,01 ha)

Multe alte arii naturale din judeţul Satu Mare urmează a fi declarate rezervaţii naturale protejate pentru elemente floristice şi faunistice rare sau pentru unicitatea şi frumuseţea peisajului.

Monumente ale naturii. Prin hotărârile Consiliului Judeţean Satu Mare nr. 4/1995 au fost declarate monumente ale naturii:

I. Plante

- Laleaua pestriţă (*Fritillaria meleagris*) de la Viile Satu Mare, Râtu Mare şi Râtul Mic (Tătăreşti)

- Teiul (*Tilia tomentosa*) de la Cămârzana
- Salcâmul japonez (*Sophora japonica* L.f. *pendula* Zbl.) de la Satu Mare
- Arborele lalea (*Liriodendron tulipifera* L.) de la Pomi, Livada, Medieşu Aurit
- Platanul (*Platanus acerifolia* Wild.) de la Marna
- Măseaua ciutei (*Erythronium dens-canis*) de pe versantul NV al Muntelui Mic, la 50 m sub vârf
- Narcisa albă (*Narcissus stelaris*) din Pădurea Mare
- Bulbucii de munte (*Trollius europaeus*) din Oaş

II. Animale

- Fluturele *Deutorogonia pudorina*, Pădurea Noroieni
- Fluturele *Everes alcetas*, Pădurea Mare
- Fluturele *Chamaesphecia hungarica*, Pădure Mare
- Barza neagră (*Ciconia nigra*), Mădăras, Livada
- Lopătarul (*Platalea leucorodia*), zonele mlăştinoase ale judeţului
- Egreta albă (*Egretta alba*), zonele mlăştinoase ale judeţului
- Stârcul cenuşiu (*Ardea cinerea*), zonele mlăştinoase ale judeţului
- Corcodelul (*Podiceps auritus*), Foieni
- Eiderul comun (*Somateria mollissima*), zonele mlăştinoase ale judeţului
- Uliganul pescar (*Pandion haliaetus*), zonele mlăştinoase ale judeţului
- Ierunca (*Bonasa bonasia*), zona Oaşului
- Pajura (*Aquila chrysaetos*), M-ţii Gutâi vf. Pietroasa Ţiganul
- Cocoşul de mesteacăn (*Lyrurus tetrix*), Platoul Oşan Maramureşan
- Pisica sălbatică (*Felis silvestris*), pădurile mari din judeţ
- Vidra (*Lutra lutra*), bazinele Someş şi Tur

CAPITOLUL II
ISTORIA JUDEŢULUI SATU MARE
(coord. Liviu Marta şi Robert Gindele)

2.1. Paleoliticul şi mezoliticul (Ciprian Astaloş)

Siturile paleolitice de pe teritoriul judeţului Satu Mare sunt concentrate în partea nordică a judeţului, în Depresiunea Oaşului şi la contactul acesteia cu câmpia Someş – Tur. Primele semnalări ale existenţei paleoliticului în Oaş sunt făcute în 1928 de către arheologul Marton Roska cu ocazia unor cercetări de teren în jurul Bixadului. Primele cercetări sistematice sunt făcute însă în 1957, de către C. S. Nicolăescu - Plopşor, care descoperă situl de la Boineşti - *Bélavára*, urmate de cele ale Mariei Bitiri între 1960 – 1969 (Fig. nr. 1). Maria Bitiri a cercetat numeroase situri paleolitice din Oaş, cele mai importante fiind cele de la Boineşti, Remetea Oaşului, Călineşti Oaş şi Turulung. În următorii 30 de ani nu se vor mai face săpături arheologice în siturile paleolitice din Oaş, acestea fiind reluate abia în ultimii ani (2005, 2006) la Boineşti şi Remetea Oaşului, de către o echipă de cercetători români şi francezi.

Figura nr. 1. *Situl de la Boineşti*

Siturile paleolitice din Oaş sunt amplasate pe dealuri, care din nefericire sunt foarte puternic erodate de ploi si vânturi, puţine fiind cele în care locuirile preistorice se pastrează mai bine. Sedimentele cu vestigiile paleolitice au o grosime maximă de 0,70 m, iar în cazul aşezărilor în care se succed mai multe orizonturi culturale, între diferitele nivele culturale nu există straturi sterile, prin urmare diferenţierea între artefacte s-a făcut în primul rând pe criterii tipologice.

Potrivit Mariei Bitiri, în Oaş au fost identificate trei etape cultural - cronologice ale paleoliticului. Prima etapă este considerată a fi o fază finală a paleoliticului mijlociu, cu unele elemente ce amintesc de debutul paleoliticului superior, ceea ce înseamnă că poate fi situată unde va între 40.000 şi 30.000 ani înainte de prezent. Următoarele două etape aparţin paleoliticului superior (cca. 30.000 – 10.000 ani înainte de prezent), majoritatea siturilor descoperite în Oaş fiind datate în această perioadă.

În lipsa descoperirilor de oase umane este dificil de spus cine sunt oamenii care au populat regiunea Oaşului la finele paleoliticului mijlociu. Este posibil să fie ultimii oameni de Neanderthal, dar şi, în acelaşi

timp, primii oameni moderni, sosiţi prin Balcani, dinspre Orientul Apropiat. Cu siguranţă însă, populaţiile din paleoliticul superior aparţin oamenilor moderni (*Homo sapiens sapiens*), adică strămoşilor noştri direcţi.

Modul de viaţă al populaţiilor paleolitice (în special al celor din paleoliticul superior) este reconstituit atât pe baza săpăturilor arheologice, cât şi prin compararea cu societăţile de vânători–culegători din zilele noastre. Comunităţile paleolitice erau probabil mici grupuri nomade care se stabileau periodic în diferite locuri, importante pentru una sau alta din activităţile principale ale grupurilor. Hrana era obţinută prin vânarea animalelor sălbatice şi culesul plantelor şi a animalelor mici (de aici denumirea de vânători–culegători dată acestor populaţii). Astfel, nu poate fi întâmplător faptul că dealuri precum cele de la Boineşti şi Remetea Oaşului au fost intens locuite în toate cele trei etape ale paleoliticului prezente în Oaş, deoarece prin poziţia geografică deosebită oferă o vizibilitate foarte bună asupra Depresiunii Oaşului şi asupra principalelor văi, prin urmare e de presupus că şi asupra rutelor de migraţie a turmelor de animale.

După cum arată şi denumirea dată epocii, paleoliticul este caracterizat prin utilizarea obiectelor din piatră, şi mai precis, din piatră cioplită. Nu orice piatră este potrivită pentru cioplire, de aici necesitatea ca oamenii din paleolitic să identifice şi să exploateze acele resurse de roci, ale căror proprietăţi fizice le făceau pretabile cioplirii şi apoi utilizării. Principalele roci folosite de comunităţile paleolitice din Depresiunea Oaşului au fost atât de origine locală, cât şi importate de la distanţe mai mari sau mai mici. Calitatea acestora din urmă este excepţională (obsidianul din Munţii Tokaj – Presov din Ungaria şi Slovacia şi silexul din bazinele superioare ale Prutului şi Nistrului). Rocile locale variază în privinţa calităţii, în acelaşi timp însă sunt de o mare diversitate: silicolite (cuarţite) limnice, jaspuri, gresii silicioase, andezite, etc. Sursele de materie primă sunt atât prundişul râurilor, cât şi cariere (aflorimente de suprafaţă) cum ar fi cariera de silicolite limnice de la Racşa (Fig. nr. 2).

Figura nr. 2. *Situl paleolitic de la Racşa*

Odată adunate bucăţile de rocă potrivite, se trecea la transformarea acestora în unelte. Activităţile intense de cioplire a pietrei pe acelaşi loc au dus la formarea aglomerărilor de nuclee, aşchii şi deşeuri de cioplire, indicii ale existenţei unor veritabile ateliere de cioplire. Prin cioplirea nucleului vor rezulta aşchiile şi lamele, care constituie suportul pentru viitoarele unelte, sau pot fi utilizate ca unelte în stare brută. Uneltele propriu-zise sunt obţinute prin modificarea lamelor şi aşchiilor prin retuşarea marginilor acestora. Astfel se va obţine un set de unelte, cele mai importante fiind: răzuitoarele, dăltiţele, străpungătoarele şi vârfurile. Principalele activităţi în care erau utilizate aceste unelte sunt: vânătoarea (vârfurile), tranşarea cărnii

(aşchiile, lamele, răzuitoarele), prepararea pieilor şi îmbrăcăminţii (răzuitoarele şi străpungătoarele), prelucrarea oaselor şi coarnelor (dăltiţele şi străpungătoarele), precum şi diferite alte acţiuni de tăiere, răzuire, împungere, curăţare, etc.

Cu siguranţă, uneltele oamenilor din paleolitic nu se reduceau la cele din piatră cioplită, acestea fiind doar cele care au rezistat timpului. În numeroase situri paleolitice din lume se găsesc unelte din os şi corn, dar nu şi în cele din Depresiunea Oaşului, unde aciditatea solurilor a dus probabil la distrugerea totală a osului. În fine, trebuie să ne imaginăm ca omul paleolitic folosea numeroase unelte din lemn, precum şi diverse fibre vegetale (spre exemplu pentru fixarea pieselor din piatră în mânere din lemn).

Modul de viaţă al omului paleolitic era puternic determinat de natură. Clima, vegetaţia şi fauna erau diferite faţă de zilele noastre, perioade reci (glaciaţiuni) alternau cu perioade calde (interglaciaţiuni), peisajul variind astfel de la tundră şi stepă la păduri de conifere sau foioase.

În urmă cu aproximativ 11.500 de ani, ultima glaciaţiune începe retragerea completă şi foarte rapidă de pe continentul european, clima se încălzeşte puternic, pădurile cu animale mici înlocuiesc stepa mamuţilor. Comunităţile umane se vor adapta noului peisaj, inventând noi tehnici de subzistenţă şi făcând primii paşi spre o economie productivă. Această perioadă de transformări puternice sub impactul schimbărilor climatice poartă în arheologie numele de mezolitic şi durează în Bazinul Carpatic până la sosirea primilor agricultori neolitici în urmă cu cca. 8000 de ani. În judeţul Satu Mare a fost descoperit până acum un singur sit mezolitic, la Ciumeşti, dar cu siguranţă multe alte aşezări sunt încă neidentificate. Odată cu neoliticul, modul de viaţă al oamenilor se schimbă definitiv, vânătorii-culegători lasă locul agricultorilor, consecinţa pe termen lung fiind însuşi apariţia lumii în care trăim noi, cei de azi.

2.2. Neoliticul şi eneoliticul (Cristian Virag)

Umanitatea, în evoluţia sa milenară pe care o are la activ, a cunoscut, ca de altfel orice fiinţă umană, perioade evolutive intense, alternate cu cele de acalmie. O astfel de evoluţie intensă, ca să nu o denumim "revoluţionară", este perioada neolitică, o perioadă care a scos umanitatea din latenţa paleolitică, când omul nu era decât un vânător rudimentar a cărui singură preocupare era supravieţuirea. Perioada neolitică, căci la ea ne vom referi în aceste rânduri, a adus transformări profunde în societatea umană. În această perioadă, omul preistoric va adopta noi deprinderi economice, sociale, spirituale, care vor marca definitive evoluţia ulterioară a umanităţii.

În această perioadă se trece la noi preocupări economice, şi ne referim aici la cultivarea plantelor şi creşterea animalelor, element cunoscut de cititorul nostru, dar dincolo de aceste două fenomene se ascund aspecte care fac din această perioadă să fie cu adevărat "revoluţionară". Aceste preocupări economice determină alte preocupări şi deprinderi socio-culturale, aceste fenomene interacţionând. Bunăoară, cultivarea plantelor şi creşterea animalelor determină sedentarizarea comunităţilor preistorice, care sunt "obligate" să se aşeze pentru a practica noile îndeletniciri, tot acum apare ceramica, poate ca o necesitate de a prepara cerealele precum şi inovaţiile tehnice legate de amenajarea habitatului, a realizării de unelte rezistente şi eficiente, adecvate noilor necesităţi, precum şi apelarea comunităţilor preistorice la noi resurse, cum ar fi sarea.

Adaosul de sare în alimentaţia umană şi animalieră nu constitue o problemă facultativă, care să ţină de gust, ci de o necesitate fiziologică obiectivă. Dacă în perioadele anterioare-respectiv paleoliticul şi mezoliticul-organismul uman îşi procura necesarul de sare prin consumarea de carne vânată, crudă sau friptă, în neolitic, odată cu adaosul masiv de vegetale în alimentaţie şi fierberea acestora, omul trebuia să suplinească sarea pe care alimentele fierte nu o mai conţin. De asemenea, animalele domestice care se hrăneau exclusiv cu vegetale aveau nevoie de sare pentru a le menţine puterea de effort cât ţi pentru sporirea producţiei de lapte.

În acestă perioadă se manifestă pe teritoriul judeţului culturile Starčevo-Criş (neoliticului timpuriu, 6600-5500 a. Chr.), Grupul Pişcolt (sau cultura Ciumeşti, neoliticul mijlociu, 5500-5000 a. Chr.) şi cultura Herpály (sau Salca - Herpály, neoliticul târziu, 5000-4500 a. Chr.) şi care se diferenţiază prin tehnica de confecţionare şi de ornamentare a ceramicii: incizare, ciupire, barbotinare, pictare, ornamente aplicate, etc.

Pe lângă ceramică, care reprezintă materialului preponderent dintr-o aşezare neolitică, sunt frecvente diferite tipuri de unelte din piatră.

Problematica neoliticului timpuriu din nord-vestul României a fost întrucâtva clarificată în urma săpăturilor arheologice desfăşurate în anii '70-'80 la Homorodu de Sus şi de Mijloc (Bader 1968), Dumbrava (Dumitraşcu - Luca 1991), Fughiu (Ignat 1978), Suplacu de Barcău (Ignat 1978), Zăuan (Lazarovici, Lakó 1981). În ultimele două decenii, importante descoperiri s-au făcut în siturile de la Tăşnad-*Sere* (unde regretatul Neţa Iercoşan a săpat mai bine de un deceniu, săpăturile fiind continuate de către János Németi, Virag Cristian, Ciprian Astalos) şi Călineşti-*Dâmbul Sfintei Mării* (Virag 2008), care reprezintă cel mai nordic punct cu descoperiri Starčevo–Criş din România. Cercetările din ultimele două decenii îşi păstrează caracterul unor săpături de salvare, singurele cercetări sistematice fiind efectuate, începând din 1995, de către Janos Németi la Pişcolt, fără însă ca descoperirile să fie publicate. La acestea adăugăm săpăturile de la Halmeu–*Vamă* (Virag 2004) şi Urziceni–*Vamă* (Virag 2004b) efectuate în ultima decadă.

Revenind la preocupările economice, dincolo de importanţa, poate puţin exagerată, a cultivării plantelor şi creşterea animalelor, comunităţile preistorice suplinesc necesarul de hrană prin vânătoare, pescuit, culesul din natură.

Activităţile economice ale comunităţilor neolitice se reflectă în caracteristicile comunităţii–sedentară, nomadă, seminomadă–precum şi în aspectele culturii materiale şi spirituale, astfel încât, pentru comunităţile cu anumite ocupaţii le corespunde un anumit tip de aşezare, de locuinţă şi de unelte.

Agricultura se practica încă de la începutul epocii neolitice, foarte probabil ca o ocupaţie pe care comunităţile neolitice o cunoşteau anterior şi cu care comunităţile au pătruns pe teritoriul României, venind dinspre sud.

S-au cultivat diferite soiuri de grâu şi mei. Mlaştina Ecedea este o zonă bine alimentată cu apă, fiind o zonă în care în sezoanele ploioase apa inundă numeroase teritorii care, după retragerea apelor devin foarte fertile prin aluviunile depuse.

În numeroase cazuri au fost surprinse amenajări speciale în interiorul locuinţelor pentru aşezarea râşniţelor. Se constată o preocupare deosebită în privinţa râşniţelor, în numeroase cazuri acestea fiind aşezate intenţionat cu gura în jos, probabil pentru a le ferii de "impurităţi" sau poate din credinţa în legătura existentă între "Pământul- Mamă" şi unealta care transformă materia vegetală în aliment. În unele arii culturale apar depuneri rituale de râşniţe poziţionate cu gura în jos, probabil în legătură cu moartea utilizatorului sau din alte raţiuni a căror interpretare ne scapă.

Creşterea animalelor reprezintă una din ocupaţiile de bază a comunităţilor neolitice, acţionând complementar cu cultivarea plantelor. Creşterea animalelor, în special a bovidelor, a jucat un rol important în economia comunităţii, 70-90 % din materialul osteologic din aşezări aparţine unor animale domestice. Astfel, vânătoarea, pentru procurarea unui surplus de carne şi de blănuri, devine cu totul adiacentă.

Descoperirile arheozoologice au relevat faptul că, în cadrul materialului osteologic provenind de la animale domestice, predomină oasele de bovine, urmate de ovicaprine, porcine, câine. Creşterea animalelor reprezintă principala sursă de procurare a cărnii şi a blănurilor, ponderea vânătorii fiind extrem de redusă. Animalele vânate provin fie din fauna pădurilor, cum ar fii: cerb, cerbul lopătar , muflonul, ursul, mistreţul, căpriorul, lupul, vulpea, râsul, jderul de pădure şi numeroase păsări sau animale mici. Foarte răspândiţi sunt iepurii, vulpile şi iezurii iar dintre păsări, prepeliţa, graurii, dumbrăveanca, etc.

Practicarea vânătorii este dovedită şi de numeroasele unelte de vânătoare, de vârfurile de săgeţi şi de cârlige de tivig, realizate din plăcuţe de corn de cerb. Uneltele realizate, precum cele de la Tăşad constau din vârfuri de săgeţi pentru vânarea animalelor mici şi iuţi, precum şi a păsărilor. În ce priveşte pescuitul, această ocupaţie este atestată şi prin numeroasele unelte de pescuit: cârlige de pescuit, harpoane, foarte probabil foloseau şi plasele de prins peşte. Culesul este o altă ocupaţie practicată de comunităţile neolitice în vederea obţinerii unor surse suplimentare de hrană. Această activitate este dovedită prin valvele de scoici de apă dulce şi ale melcilor care au fost descoperite în numeroase aşezări. De asemenea se culegeau fructe de pădure, plante cu valori nutritive din flora spontană şi bineînţeles ciuperci (Fig. nr. 3)

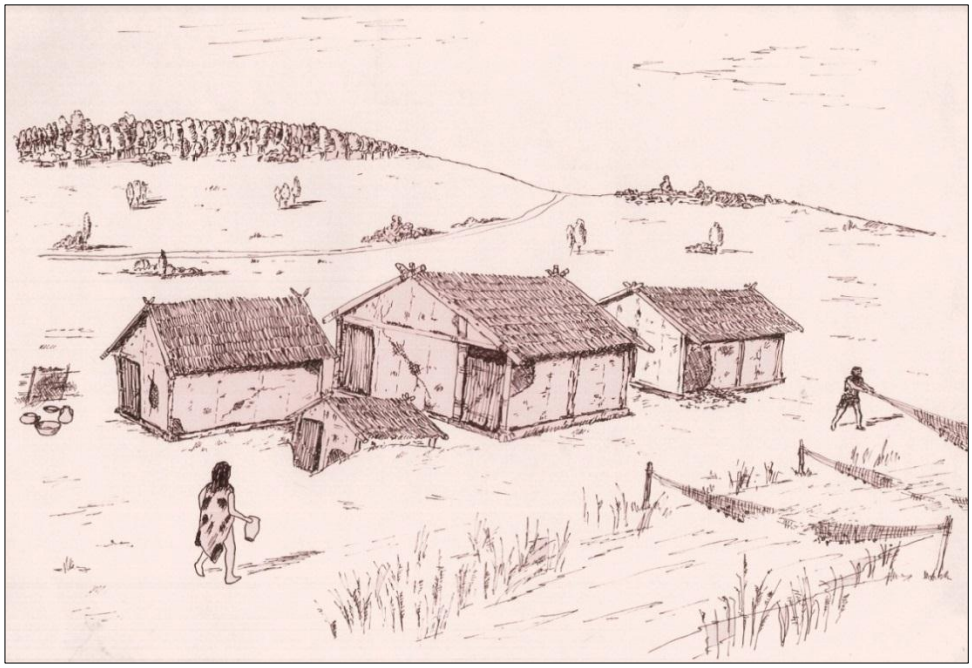

Figura nr. 3. *Aşezarea neolitică de la Tăşnad. Reconstituire grafică (după descoperirile arheologice din 2009)*

Demn de remarcat este abilitatea acestor comunităţi de a se adapta la noile zone geografice în care au pătruns, adoptând noile surse de materii prime aflate în zona respectivă. Comunităţile preistorice au perpetuat cunoştinţele acumulate de predecesorii lor despre diferite materii prime din care, în continuare îşi realizau uneltele necesare. Cu toate acestea, evoluţia cunoştinţelor este continuă, comunităţile neolitice învăţând să prelucreze noi tipuri de unelte.

În această perioadă apar uneltele de piatră şlefuită, şi în perioada imediat următoare, de piatră şlefuită şi perforată. Poate fi greu de imaginat cum aceste comunităţi reuşeau să-şi satisfacă necesităţile economice cu unelte "rudimentare" din piatră, lemn, os şi corn de cerb, fără să cunoască metalul.

Ceramica reprezintă principalul artefact descoperit în aşezările neolitice şi nu numai şi care, prin compoziţia pastei, formele, decorul, modul de ardere, reprezintă un bun element de datare şi de urmărire a fazelor evolutive în cadrul culturii, dar nu numai. Comunităţile neolitice de pe teritoriul judeţului nostru realizau o frumoasă ceramică pictată cu negru sau roşu pe diferite fonduri coloristice. Materia primă pentru realizarea picturii cu substanţă neagră bituminoasă se procura din perimetrul Derna - Tătăruş - Suplacu de Barcău unde, zăcămintele de nisipuri bituminoase se exploatează şi astăzi la suprafaţă. Aceste zăcăminte erau folosite pentru utilităţile casnice - iluminat, încălzit - dar şi pentru pictarea ceramicii

Torsul a constituit una din ocupaţiile obişnuite ale femeilor în perioada preistorică, şi nu numai. Ţesutul reprezintă tot o îndeletnicire a femeilor. Ţesăturile erau lucrate foarte probabil pe un război de ţesut vertical. Aceste războaie de ţesut nu pot fi însă atestate arheologic la nivel preistoric, acestea putând fi reconstituite doar pe baza analogiilor etnografice şi a reprezentărilor de pe vasele antice.

În ce priveşte habitatul, orice grup uman definibil tinde să se teritorializeze sau să se localizeze. Din această tendinţă naturală rezultă că organizarea spaţială este reflectarea firească a structurilor societăţii. Aceasta înseamnă că întreg comportamentul legat de teritorializare urmăreşte în ultimă instanţă marcarea, şi în tipologia aşezărilor, a legăturilor care definesc grupul, inclusiv existenţa sau inexistenţa unor structuri ierarhice. Astfel, ierarhia intra - şi inter-comunitară se reflectă, în plan topografic, în apariţia punctelor sau a locurilor centrale. Este greu însă de precizat măsura în care există o suprapunere perfectă între comunitate şi aşezare şi este foarte probabil dispensarea spaţială a comunitaţii, adică distribuirea membrilor ei într-un număr mai mare de aşezări.

Mediul geografic influenţează comunităţile umane, economic şi comportamental, prin formele de relief, care au o importanţă pentru definirea tipului de aşezare şi natura activităţilor economice. Prezenţa apelor curgătoare sau stătătoare şi calitatea lor - ape dulci sau sărate – marchează durata locuirii sau activităţile legate de cultivarea plantelor, creşterea animalelor, vânătoarea şi pescuitul. Natura şi variaţiile climaterice au rol determinant în arhitectura locuinţelor şi chiar a aşezărilor, sunt importante cantitatea de ape pluviale, direcţia şi natura vânturilor, etc. Mediul geologic influenţează durata aşezării şi natura ocupaţiilor - resurse de sare şi material litic, tipuri de sol pentru agricultură, păşunat, olărit.

Comunităţile preistorice manifestă o predispoziţie pentru amplasarea aşezărilor pe cursuri de ape curgătoare, pe o serie de forme pozitive, mici înălţimi cu aspect de popine sau altele cu aspect de grinduri şi care domină suprafaţa generală a terenului, constituind insule neinundabile, sau numai temporar inundabile. Menţionăm în acest sens de pe teritoriul judeţului Satu Mare limita mlaştinii Ecedea, situată pe linia Berveni, Cămin, Căpleni, Domăneşti, Moftinu Mare, Ghilvaci, Doba, Boghiş şi continuă, dincolo de graniţă, limită pe care, se situează numeroase aşezări neolitice.

Cât priveşte dimensiunea aşezărilor, acestea sunt în general mici, de aproximativ 2-3 ha., ceea ce corespunde unei populaţii de circa 60-85 locuitori şi care gravitează în jurul unei aşezări principale care măsoară aproximativ 50 ha. Acest tip de organizare intercomunitară este atestat în toate orizonturile culturale vecine bine cercetate. Astfel de aşezări întinse avem la Tăşnad, Homorodu de Sus, Carei, Pişcolt, Căpleni, Moftinu Mic, Moftinu Mare, Berea, Ciumeşti, Urziceni, Medieşu Aurit, Dumbrava, Halmeu, etc.

Locuinţele erau fie adâncite în pământ fie de suprafaţă. Locuinţele adâncite în pământ (descoperite la Tăşnad-Sere, Pişcolt, Urziceni, Halmeu, Moftinu Mic, Homorodu de Sus, Carei, Berea, etc.), pe lângă multe inconveniente, prezintă avantajul că sunt răcoroase vara şi se încălzesc mai uşor iarna. Intrarea consta dintr-o treaptă adâncită, realizată pe una dintre părţii, de obicei pe partea de sud. Este posibil să fi existat şi aşa numitele vetre portabile, confecţionate din ceramică, în care se punea jar şi astfel se putea asigura un anumit confort termic. Locuinţele de suprafaţă (descoperite la Tăşnad-Sere, Moftinu Mic - *Pescărie B*; la Căpleni - *Canton CFR*; la Căpleni – *Aşezare neolitică*; Urziceni-Vamă, Halmeu-Vamă, etc.) au fost construite din lemn şi lut. Utilizarea lemnului s-a restrâns la strictul necesar, comunităţile preistorice integrându-l în construcţii cu împletituri de nuiele bătute cu argilă sau numai cu lut amestecat cu paie, pleavă, etc. În general, construcţiile anexe (grajduri) erau lipite de peretele locuinţei din motive practice, iarna locuinţele pierzând mai puţină căldură. Nu întotdeauna aceste locuinţe au fost prevăzute cu locuri de foc în interior, mai ales că probabil majoritatea activităţilor se desfăşurau în aer liber, casele fiind mai mult un spaţiu de dormit.

Acoperişul locuinţei era, în general, construit în două ape, fiind realizat din paie, trestie, stuf, şi erau scunde, fiind astfel mai puţin expuse vânturilor. Casele, au fost orientate în general spre sud deoarece, nefiind prea luminoase şi călduroase, prispa sau pridvorul din faţa intrării era locul obişnuit de desfăşurare a diferitelor activităţi casnice, îndeosebi torsul şi ţesutul îmbrăcămintelor. În general, locuinţele erau cu o singură încăpere (Fig. nr. 4).

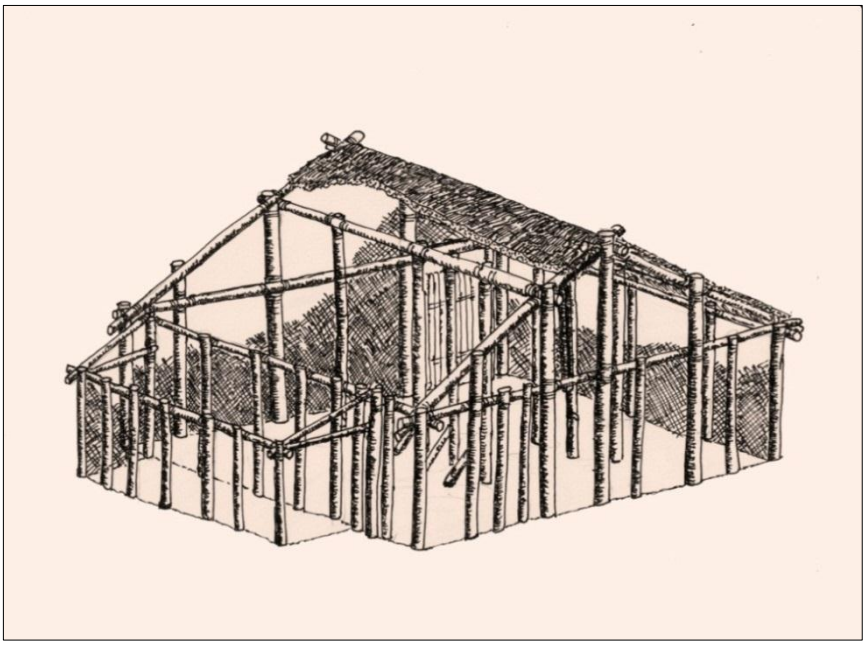

Figura nr.4. *Locuinţă neolitică de suprafaţă de la Tăşnad. Reconstituire grafică (după descoperirile arheologice din 2009)*

Reconstituirea vieţii spirituale, fără izvoare scrise, se poate face pe baza descoperirilor arheologice şi prin analogie cu populaţiile din Asia Mică a căror

comunitate este continuă din preistorie. Capriciile morţii, îngropării si fosilizării concură pentru a lăsa o sărăcăcioasă şi fragmentară mărturie despre preistoria omului. Adoptarea poziţiei verticale permanente reprezintă premiza apariţiei unor axe în percepţia structurii spaţiului pentru hominid; axa verticală-cu percepţia intangibilă a cerului; axa orizontală - percepţia intangibilă a orizontului. Hominidul îşi pune o serie de întrebări cu privire la anumite fenomene intangibile. Diferenţa cea mai importantă dintre om şi animal este conştiinţa morţi, şi faptul că, toate acestea tind să se compună într-o atitudine culturală-religia.

Atitudinea rituală faţă de defunct nu pare să derive dintr-o logică raţională care să se asocieze cu cele trei instincte fundamentale: a mânca, de conservare, de perpetuare. De asemenea, apariţia conştiinţei sfârşitului a generat întrebări despre început, apărând fenomenul de creare, de geneză. Omul este pus în situaţia ca, dacă acceptă un principiu creator, să apară tentaţia imortalităţii. Prin urmare, unul dintre elementele acestei geneze a sacrului îl constituie visul. Vizualizarea unui defunct determină percepţia asupra vieţii anterioare. Odată cu neoliticul apare o nouă dimensiune fundamentală a credinţelor, un alt sistem de referinţă sacru. Pentru vânătorii paleolitici aflaţi în continuă mişcare după hrană, timpul şi spaţiul erau continue. Regimul de cultivare a plantelor a marcat în mod diferit percepţia spaţiului şi timpului, ducând la naşterea credinţelor ciclice.

Odată cu sedentarizea, spaţiu primeşte valori diferite legate de percepţia centrului şi periferie. Ridicarea primelor construcţii marchează apariţia primelor sacrificii de întemeiere, pentru a da o valoare discontinuă spaţiului. În această perioadă apare percepţia diferenţiată a valorii timpului, impunându-se modelul ciclurilor agricole. Actele de consacrare se perpetuează până astăzi. Sanctuarul reprezintă un sediu al divinităţii, realizat după modele profane dar într-o geografie sacră.

Lumea profană în totalitate, Cosmosul total desacralizat, este o concepţie modernă. Pentru omul primitiv, tot ceea ce este intangibil este sacru. Iar cerul este intangibil pentru om, el este expus fenomenelor meteorologice sau de altă natură, dar pe care el nu le poate influenţa sau înţelege. Din acest motiv este de la sine-nţeles că aceşti "homo religiosus" tind să observe aceste fenomene, în cazul nostru-cerul, şi să sacralizeze orice fenomen, transformare percepută de omul preistoric. Dintre simbolurile cel mai des întâlnite fac parte şi simbolurile M şi W. Motivul M sau W este străvechi şi apare ca lait-motiv în preistorie fiind un simbol cultic. Apar numeroase situaţii când o semi-spirală pornită din M se termină în W. Această înlănţuire este similară legăturii noapte-zi pe care o parcurge constelaţia Cassiopeea. Legat de acelaşi simbol, constelaţia Cassiopeea apare în formă de M noaptea sau în decursul a şase luni (din decembrie şi până în iunie) prin rotire ajunge în formă de W dimineaţa şi din luna iulie şi până în decembrie. Constelaţie se regăseşte în mitologia helenică, unde, Cassiopeea este soţia lui Cephelus, regele Aethiopiei şi mama Andromedei. Îndrăznind să se ia la întrecere cu Nereidele în ceea ce priveşte frumuseţea, Cassiopeea a fost pedepsită de către Poseidon, care a trimis un monstru marin să-i devasteze ţara. Mânia zeului n-a putut fi potolită decât prin sacrificiul Andromedei. În cele din urmă, Cassiopeea a fost transformată într-o constelaţie. Interpretarea şi punerea acestor simboluri în legătură cu constelaţia Cassiopeei este foarte plauzibilă, aceasta fiind interpretată ca simbolizând principiul dualist masculin-feminin (Lazarovici et alii 2001, p. 272-277).

Simbolul Stâlpului Sacru închipuie axul cosmic, pentru că teritoriul din jurul lui devine locuibil şi se transformă într-o "lume". Stâlpul sacru este prototipul unei imagini cosmologice care a cunoscut o largă răspândire: aceea a stâlpulor cosmici pe care se sprijină Cerul şi care deschid în acelaşi timp calea către lumea zeilor.

Referindu-ne la ritualurile funerare predomină în această epocă înhumaţia, defunctul fiind aşezat în poziţie chircită, pe un "pat" de fragmente ceramice provenind din vase mari şi este "acoperit" tot cu fragmente ceramice. Depunerea sau acoperirea rituală se leagă de idea genezei cosmice a omului. Idea este întâlnită în multe mitologii, naşterea omului din pământ şi întoarcerea lui tot acolo. În vechea Mesopotamie, în mitologie Marduk îl face pe om din pământ şi din propriul sânge. Tot în acest sens menţionăm câteva expresii din mitologia funerară aflate şi acum în circulaţie: "din pământ vii şi în pământ te întorci", "s-a făcut oale şi ulcele"; în unele zone se practică şi spargerea rituală a vaselor.

Potrivit lui M. Eliade, unele morminte pot fi interpretate ca o precauţie împotriva eventualei întoarceri a defunctului între cei vi; în aceste cazuri, defunctul era aşezat în poziţie ghemuită, şi poate legat cu sfoară. În

alte cazuri această poziţie trebuie pusă în legătură cu speranţa unei renaşteri, aspect simbolizat şi de aşezarea defunctului în poziţie foetală.

Epoca eneolitică se manifestă în perioada 4500-3500 a. Chr. şi reprezintă o etapă istorică relativ frământată şi complexă, atât datorită fenomenelor economice şi sociale noi, generate de apariţia şi dezvoltarea metalurgiei aramei cât şi a influenţelor etno - culturale sudice şi răsăritene. Astfel, în locul marilor comunităţi agricole şi stabile, specifice epocii neolitice târzii se produce o fragmentare culturală, zonală, care va duce la apariţia unor cercuri şi orizonturi culturale noi, pe teritorii întinse. Acest fenomen constituie, de fapt, începutul procesului de indoeuropenizare. Este o epocă în care pe lângă utilizarea cu precădere a pietrei apar şi obiecte confecţionate din aramă. În această perioadă, pe teritoriul judeţului se manifestă cultura Tiszapolgár şi cultura Bodrogkeresztúr, culturi care fac parte din civilizaţiile mari ale epocii eneolitice din Bazinul Tisei Superioare.

Primele materiale eneolitice apar în colecţia Kovacs pe baza cărora s-au făcut o serie de cercetări în zona Ciumeşti - Berea în anii 1960. Paralel cu acestea, T. Bader a realizat o serie de sondaje în zona Homoroade în anul 1968, descoperind o importantă aşezare Tiszapolgár. În anii 1990, N. Iercoşan realizează o serie de săpături arheologice la Carei - *Cozard,* Dumbrava - *La Cosma,* Vezendiu - *Drumul Tireamului.*

În această epocă se practică înhumaţia, defunctul fiind aşezat în poziţie chircită, orientat E-V, culcat pe partea stângă sau dreaptă, cu capul orientat spre V sau E. La Urziceni-*Vamă* au fost descoperite 40 astfel de morminte, fiind cea mai mare necropolă Bodrogkeresztúr din România în prezent iar la Cămin - *Podul Crasnei* au fost cercetate 9 morminte. Se pare că poziţionarea defunctului pe o parte sau alta este determinată de sexul defunctului, respectiv femeile sunt chircite pe partea stângă, iar barbaţii pe partea dreaptă. Diferenţele dintre sexe continuă şi în ceea ce priveste inventarul funerar. În mormintele de femei numărul vaselor este mai mare (6-7 vase), aşezate de jur-împrejurul mortului iar în zona bazinului se găsesc în multe cazuri şiraguri de mărgele de scoică, probabil utilizate la ornamentarea vestimentaţiei. La bărbaţi numărul de vase este semnificativ mai mic, 1-2 vase, poziţionate de regulă în zona picioarelor, alături de care se găsesc unelte de piatră sau cupru, respective vârfuri de săgeţi, cuţite, răzuitoare, străpungătoare.

Figura nr.5. *Mormânt de înhumaţie descoperit în necropola eneolitică de la Urziceni. Cultura Bodrogkeresztúr*

Numărul şi corelaţia mormintelor în necropolă este semnificativă pentru statutul social şi pentru locul individului în societate. Cimitirele sunt de regulă de dimensiuni medii, cca. 50 de morminte fiind poziţionate în zone joase mlăştinoase sau pe grinduri puţin înalte, neinundabile. Înhumaţii se află poziţionaţi la mică adâncime, până la 50 de cm. De remarcat că mormintele sunt dispuse pe şiruri, fără ca acestea să se suprapună sau intersecteze, fapt ce relevă că înmormântările se fac într-o perioadă scurtă de timp şi sunt marcate printr-un semn tombal (Fig. nr. 5).

În această perioadă apar piesele de cupru, cunoscându-se o înflorire a metalurgiei cuprului. Fiind un metal rar, cuprul se utilizează cu precădere pentru piese de podoabă sau de prestigiu, fiind descoperite puţine piese pentru care se poate presupune un caracter utilitar. Cele mai multe piese de cupru descoperite constituie topoarele, de diverse tipuri, topoare-dălţi, cuţite. Astfel de descoperiri avem preponderent în necropolele de la Urziceni-*Vamă*, Cămin-*Podul Crasnei*, Ciumeşti, Hotoan, în inventarul funerar al mormintelor. Tot ca

inventar funerar sunt descoperite ace, străpungătoare, podoabe de cupru, mărgele. Prelucrarea aurului în această perioadă este reprezentată pe teritoriul judeţului nostru prin trei piese de podoabă, ambele găsite ca inventar funerar în cadrul unor morminte de femei. Prima piesă o reprezintă podoabă de păr descoperită în M6 de la Cămin-*Podul Crasnei*, frumos ornamentată. Celelalte două piese reprezintă tot podoabe de păr, de formă conică, descoperită la Urziceni-*Vamă* în M 29. Piesele sunt realizate din foiţă de aur de 24K prelucrate prin batere. Este vorba de ace de păr, realizate probabil din lemn, al căror cap este îmbrăcat în foiţă de aur.

2.3. Epoca Bronzului (Liviu Marta)

Epoca Bronzului (3500–1150 a. Chr.) este perioada istorică pentru care pe teritoriul judeţului Satu Mare sunt cunoscute un număr extrem de mare de descoperiri arheologice, numărul acestora fiind comparabil doar cu unele epoci istorice în care se constată o locuire de maximă intensitate. Situaţia prezentată poate fi pusă atât pe seama unor condiţii favorizante ale epocii dar şi pe seama unei cercetări mai aprofundate de care a beneficiat, în timp, cercetarea Epocii Bronzului, atât din partea arheologilor locali (Bader 1978, Németi 1999, Kacsó 2004), dar şi din partea cercetătorilor care au studiat zona în cadrul unor abordări la nivel naţional sau continental (îndeosebi cercetătorii ce au tratat piesele metalice, structurile sociale şi relaţiile inter-culturale). Deloc neglijabil a fost şi interesul sporit al descoperitorilor locali sau a publicului larg, fenomen ce are la bază, pe de o parte ornamentica bogată a ceramicii din epoca bronzului, dar şi obiceiul de a îngropa obiecte de metal, fiecare din aceste elemente atrăgând atenţia descoperitorilor asupra unei potenţiale valori istorice a acestora, fapt ce a indus dorinţa de a afla elemente referitoare la viaţa oamenilor care au realizat acele obiecte neobişnuite, adesea de o fascinantă frumuseţe. Prima descoperire din epoca bronzului înregistrată în judeţul Satu Mare a fost realizată în 1855, la Acâş, unde din malul surpat al Crasnei a ieşit la lumină o brăţară masivă din aur (95,7 gr), ornamentată într-o manieră „barocă" cu un decor deosebit. În anii ce au urmat, cu ocazia unor lucrări realizate în sol, au fost descoperite un număr mare de arme, unelte şi podoabe, care aparţin unor celebre „depozite" de bronzuri (Domăneşti I, Cehăluţ I, Prilog, Stâna, Livada etc.). Aceste grupări de descoperiri metalice, îngropate în preistorie, după toate indiciile, cu scopul a fi oferite zeilor, continuă să fie descoperite şi azi, impunând zona noastră la scară continentală ca o regiune de maximă concentrare în ce priveşte numărul de descoperiri metalice din preistorie.

Descoperirile metalice şi ceramica decorată a favorizat şi practicarea primelor săpături arheologice din judeţul nostru la turnura dintre secolele al XIX-lea şi al XX-lea (József Mihálik la Boineşti şi Aladár Vende la Carei–Bobald). Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, cercetările privind epoca bronzului din judeţul Satu Mare s-au desfăşurat constant, fiind investigate numeroase situri arheologice. Săpăturile cele mai ample au fost întreprinse în aşezările de la Culciu Mare, Carei–Bobald şi Lazuri, fiecare cu cercetări de peste un deceniu. La punctul de trecere a frontierei româno–maghiare de la Petea–Csengersima, pe o suprafaţă de peste 2,5 ha, de o parte şi de alta a graniţei, a fost realizată cea mai extinsă săpătură arheologică dintr-o aşezare preistorică din zona Sătmarului (Marta 2009).

Întrebările înaintaşilor noştri legate de splendidele vestigii ale epocii bronzului din zona de nord-vest a României - găsite pe câmpuri sau admirate în colecţii - capătă răspunsuri tot mai concludente odată cu repertorierea acestor descoperiri şi odată cu analiza lor în context local şi continental, respectiv prin investigarea lor cu ajutorul metodelor recente din domeniul fizicii şi al chimiei. Bogăţia descoperirilor poate fi pusă pe seama mai multor factori favorizanţi. În primul rând pot fi luate în calcul progresele generale pe care le aduce noua epocă. Noile progrese nu se datorează doar folosirii unor unelte mai performante din bronz ci, încă din perioada eneolitică, în viaţa comunităţilor umane se observă modificări importante în strategia de subzistenţă: în cadrul activităţii de creştere a animalelor accentul se mută de pe exploatarea produselor primare (carne, piei şi oase) pe o valorificare sporită a aşa numitelor produse animaliere secundare (lactate, lână, tracţiune). Acest tip de economie, ce are la bază o pondere mai mare a bogăţiei exprimate în turme, pare să fi beneficiat de condiţii geografice deosebit de favorabile în zona Sătmarului. Păşunatul animalelor şi mai ales iernarea lor erau avantajate de bogata vegetaţie a întinselor zone mlăştinoase: Mlaştinile Ecedei şi a Ierului, luncile inundabile ale Someşului, Turului, Crasnei, Homorodului, Bălcaiei şi a afluenţilor lor. Zonele de contact dintre terenurile inundabile amintite şi zonele deluroase, sau câmpiile fertile

ce le înconjoară, ne apar a fi cel mai intens locuite. În alegerea locurilor pentru aşezări transpare intenţia de a beneficia de avantajele exploatării a două sau trei ecosisteme, atât prin creşterea animalelor cât şi prin cultivarea plantelor sau vânătoare şi pescuit. Exploatarea concomitentă a unor ecosisteme diferite a permis obţinerea unor resurse variate, care asigurau comunităţilor umane posibilităţi sporite de supravieţuire în faţa perturbărilor ce afectau unul dintre aceste ecosisteme (ani secetoşi sau inundaţii, invazii ale unor dăunători, molime în şeptelurile de animale, etc.), oferindu-le în acelaşi timp o autonomie mai mare ce le făcea mai puţin vulnerabile în cazul unor conflicte inter-tribale. Modul de viaţă în care creşterea animalelor în turme joacă un rol sporit se constată în perioada culturilor Baden şi Coţofeni. Aceste culturi arheologice, care ocupă teritorii întinse din zona central europeană şi, respectiv, din spaţiul carpato–balcanic, se întâlnesc într-o linie de contact ce traversează zona de nord-vest a României. Deşi între culturile Baden şi Coţofeni se observă existenţa unor contacte clare şi a unor influenţe reciproce (Roman - Németi 1978), răspândirea aşezărilor arată că Mlaştina Ecedea şi Mlaştina Ierului au jucat rolul unor graniţe naturale între acestea. Spre deosebire de culturile eneolitice anterioare, aceste civilizaţii practică incineraţia, rit funerar preponderent în epoca bronzului.

Figura nr. 6. *Aşezarea de tip tell din epoca timpurie şi mijlocie a bronzului de la Carei Bobald (fotografie aeriană)*

Pentru perioada timpurie a epocii bronzului, în care se succed culturile Makó, Nir respectiv grupul cultural Sanislău, ultimul atrage atenţia nu doar prin numărul mare de aşezări descoperite, ci şi prin natura specială a unora dintre ele. În vremea grupului cultural Sanislău, la unele aşezări din epocă, în jurul zonei centrale a acestora, se construiesc şanţuri de apărare grandioase ce ajung la zeci de metrii lăţime şi la 5-6 m adâncime. Aceste şanţuri, aşa cum arată scanările geo-magnetice recent realizate, sunt prezente la fiecare dintre ele, despărţind zonele centrale de zonele periferice ale aşezărilor. Asemenea fortificaţii, descoperite la Carei – Bobald (Fig. nr. 6), Tiream - Dealul Cânepii/ Kendereshalom, Dindeşti - Cetate, Andrid - Dealul Taurului /Bika Domb (Fig. nr. 7), Căpleni- Cetate, Berveni - Holmoş şi Medieşu Aurit (Potău) - Ciuncaş, par

a fi deservite nu doar de comunităţile ce locuiau în zonele din afara centrului protejat al aşezării, ci şi de o salbă de sate grupate pe o rază de câţiva kilometrii de centrele fortificate.

Acest sistem ce reflectă o societate bine structurată şi ierarhizată se va dezvolta pe parcursul epocii mijlocii a bronzului, când o parte a aşezărilor fortificate continuă să funcţioneze, înfiinţându-se şi altele noi (Pir - Cetate). Reconstrucţiile succesive ale caselor de lut îngrămădite în cadrul incintelor fortificate, realizate peste dărâmăturile nivelate ale caselor vechi, a provocat o creştere a terenului de până la 1,5 - 2,5 m (aşa numitele aşezări cu mai multe straturi, de tip „tell"). Rolul de centre zonale a acestor tell-uri reiese din descoperirea unor construcţii speciale ce par a fi jucat rolul de temple dar şi din intensa practicare a metalurgiei, ce poate fi observată într-o salbă de aşezări fortificate de la marginea Câmpiei de Vest, din zona Banatului şi până în bazinul superior al Tisei. Tiparele de piatră pentru turnat arme de bronz, descoperite la noi în localităţile Pir, Berea şi Cehăluţ, sau tuburile de lut provenind de cuptoare metalurgice descoperite la Dindeşti - Cetate, arată că metalul era prelucrat intens în zona de câmpie în care se aflau aceste **centre de putere.**

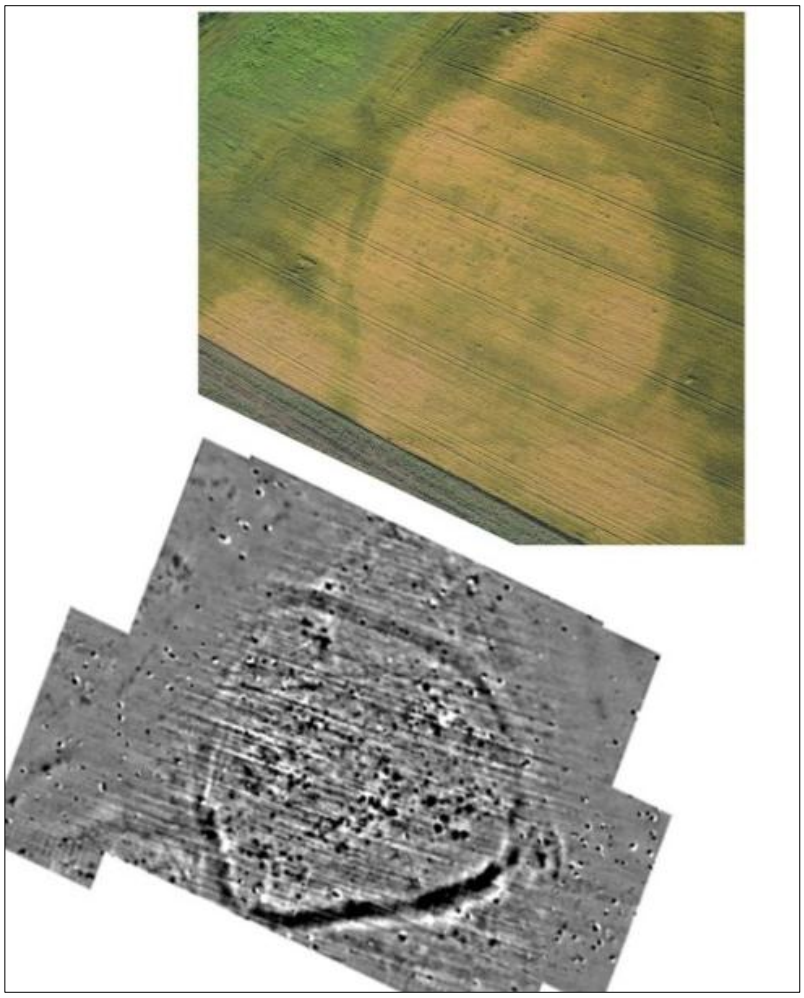

Figura nr.7. *Magnetograma aşezarii fortificate din epoca timpurie a bronzului de la Andrid*

Pe parcursul epocii bronzului comunităţile de la poalele vestice ale Carpaţilor au atins standarde înalte în raport cu alte comunităţi de pe continent. La baza acestei dezvoltări stau ecosistemele bogate în hrană pe care le stăpâneau, utilizarea resurselor minerale din munţii învecinaţi (cupru, aur, sare) şi o organizare societăţii cu totul excepţională, capabilă să unească energia socială în ample proiecte de construcţii, respectiv în organizarea producţiei şi realizarea unor strategii de subzistenţă - sau, probabil, în campanii de apărare, respectiv de intimidare a adversarilor. Aceste standarde înalte la care a ajuns populaţia din zona Sătmarului sunt atestate de podoabele de aur şi armele cu decor deosebit, care confecţionate în zonă, ajung să fie vehiculate până la Marea Baltică şi până în sudul Peninsulei Balcanice. Între podoabele de aur poate fi amintit inelul de buclă descoperit la marginea aşezării cu centru fortificat de la Medieşu Aurit/ Potău – Cioncaş, precum şi două spade de bronz minuţios decorate, una descoperită la Livada, iar a doua, descoperită mai demult, provine dintr-o localitate necunoscută, despre care s-a păstrat doar indicaţia geografică a situării ei pe teritoriul comitatului Satu Mare. Însă cea mai cunoscută descoperire provine de la Apa unde o pereche de spade, o pereche de topoare de luptă decorate, alături de un apărător de braţ, trimit, după cum consideră specialiştii, la echipamentul de luptă şi elementele esenţiale de statut social a doi şefi tribali. Fără a cunoaşte motivaţia exactă a ofrandei de arme de la Apa, cu siguranţă că aceasta a avut o mare încărcătură emoţională, având în vedere că prin îngroparea armelor s-a renunţat la obiecte ce reprezintă capodopere ale metalurgiei europene şi, astfel, s-a renunţat la arme ce par a-i reprezenta pe vârfurile categoriei războinicilor. De fapt armele din ofranda de la Apa sunt în relaţie cu aşezarea fortificată de la Medieşu Aurit/ Potău şi cu

grandiosul mormânt tumular de la Medieşu Aurit - Dâmbul Spânzurătorii, împreună conturând trei elementele esenţiale prin care poate fi definit un mare centru de putere.

Odată cu epoca târzie a bronzului, fără a fi clarificat întru totul motivele, încetează sistemul social-economic al centrelor de putere de tip tell. Sunt luate în calcul anumite mişcări de populaţie dinspre vest, iar mai nou chiar anumite schimbări climatice sau transformări socio-politice de factură internă. Alături de unele elemente de noutate se observă o continuitate în ce priveşte principalele artefacte ce au ajuns la noi, atât la nivelul ceramicii, dar şi a modului de concepere a armelor, uneltelor şi podoabelor. Aceste piese sunt atribuite culturilor Cehăluţ–Pişcolt (Hajdúbagos) şi Suciu de Sus, culturi arheologice ce se dezvoltă în zona de sud şi respectiv de nord-est a Sătmarului, separate fiind de Mlaştina Ecedea (Kacsó 1990, Németi 2009). Grupului cultural Cehăluţ–Pişcolt (Hajdúbagos) îi este specifică ceramica decorată prin canelare, şiruri de împunsături şi incizie. Cultura Suciu de Sus are ceramica decorată prin incizie într-o primă fază, ca apoi, după o perioadă de tranziţie reprezentată de ceramica aşezărilor de la Culciu Mic, Boineşti şi Dorolţ, ornarea vaselor să fie realizată în principal prin scobirea suprafeţelor – excizie (Bader 1978). Decorul culturii Suciu de Sus este fără îndoială unul dintre cele mai frumoase şi sofisticate din Europa.

Precizia cu care este realizat decorul complex de pe o parte a veselei folosite la mâncat şi băut, sugerează că acesta a putut fi realizat doar de anumite persoane cu dexteritate, familiarizate cu anumite instrumente şi tehnici. Studiile recente arată, că aceste persoane aveau profunde cunoştinţe religioase şi cosmologice exprimate de simbolurile aflate în spatele diferitelor motive ornamentale (Fig. nr. 8 şi 9).

Figura nr.8. *Vase din epoca târzie a bronzului de la Culciu Mare. Cultura Suciu de Sus*

Figura nr.9. *Vase din epoca târzie a bronzului de la Medieşu Aurit. Cultura Suciu de Sus*

Viaţa spirituală şi credinţele religioase ale comunităţilor umane ce au trăit pe teritoriile sătmărene în epoca bronzului sunt reflectate în ornamentica impregnată cu simboluri abstracte care trimit la cultele uraniene ce caracterizează acea vreme. La aceste credinţe fac referire numeroasele descoperiri de cărucioare din lut, ca şi reprezentările de păsări de apă migratoare, obiectele ce fac aluzie la o zeitate aflată în conexiune cu călătoria soarelui pe cer şi cu schimbarea anotimpurilor. Se consideră că această divinitate va ajunge să fie cunoscută în civilizaţia greacă sub numele de Appolo Hiperboreanul. Reprezentările în lut ale unor capete de bovidee descoperite în aşezările de la Culciu Mare şi Lazuri sunt reprezentări simbolice care, la fel ca şi în cazul altor descoperiri similare din civilizaţiile preistorice europene, răspândite din Creta până în nordul Europei, fac trimitere la o zeitate supremă a panteonului divin cu atribute asemănătoare cu acelea reflectate de mitologia prezentă în cele mai vechi poeme europene: Iliada şi Odiseea.

În concluzie se poate afirma că descoperiri arheologice arată cum comunităţile epocii bronzului din zona Sătmarului ne apar ca fiind angajate într-un complex şi sofisticat schimb de bunuri şi idei, schimb ce se manifestă pe distanţe lungi, într-o reţea continentală ce cuprinde deja întregul teritoriu al Europei. Adoptarea şi copierea la distanţe mari a podoabelor şi armelor ornamentate cu simboluri provenite din spaţiul carpatic nu poate fi motivată doar printr-o simplă dorinţă de a copia podoabe şi arme „frumoase”. Cercetătorii consideră că armele şi podoabele au avut rol de a etala statutul social, iar dorinţa elitelor din zone îndepărtate de a se identifica cu modul de exprimare a elitelor din spaţiul carpatic, pare să pornească din aspiraţia de a copia standarde şi concepţii despre viaţă pe care le preţuiau şi le admirau.

2.4. Prima Epocă a Fierului (János Németi, Liviu Marta)

Prima Epocă a Fierului (1150–350 a. Chr.) este perioada în care deşi încep să fie utilizate obiectele de fier, acestea sunt încă puţine. Rolul jucat de uneltele de fier, mai ales în etapa timpurie, ne apare ca fiind unul aproape nesemnificativ. Majoritatea armelor, uneltelor şi podoabelor continuă să fie realizate din bronz. Cu toate acestea arheologia românească fixează jumătatea secolului al XII-lea a. Chr. ca fiind data convenţională pentru începutul Epocii Fierului. S-a optat pentru această dată deoarece au fost luate în calcul anumite modificări ce au loc în cultura materială, reflectate în primul rând prin răspândirea pe spaţii largi a ceramicii decorate prin canelare. În zona Sătmarului, începând cu secolul al XII-lea a. Chr., poate fi observat fenomenul generalizării ceramicii în cadrul căreia vasele folosite la servitul mesei sunt decorate prin canelare şi adesea sunt arse bicolor, negre pe o faţă şi brune-cărămizii pe cealaltă. Această ceramică are legături strânse cu olăria din faza a II-a a grupului cultural Lăpuş şi cu aceea din prima fază a culturii Gáva. Ea conţine atât forme noi de vase – amfore cu proeminenţe în formă de coarne, tipuri noi de ceşti, străchini cu partea interioară a buzei îngroşată etc. – cât şi forme de vase vechi, ce existau în culturile Suciu de Sus şi Cehăluţ (vasele vatră portativă şi ceştile joase cu toarta mult supraînălţată). Ceramica din această vreme a

fost descoperită atât în aşezări nou constituite la Carei–Ferma Spitz, Berveni–Râtul Caprei, Roşiori–Teglărie etc., dar şi în aşezări ce înainte au fost locuite de purtătorii culturii Suciu de Sus (Culciu Mare, Lazuri, Petea etc.) (Németi 1990, Marta 2009).

Aceleaşi elemente de continuitate şi discontinuitate se constată şi în metalurgia din preajma anului 1100 a. Chr., ce se caracterizează prin menţinerea unor tipuri vechi de piese (toporul cu disc şi spin, toporul plat cu aripioare mediane), dar şi prin apariţia unor noi tipuri de obiecte. Sunt preluate noi practici de depunere a ofrandelor metalice ce presupun fragmentarea accentuată a pieselor sau prezenţa în număr mare a bucăţilor de turte din bronz. Faptul că numeroasele obiecte ce provin din nordul Transilvaniei şi regiunea Tisei Superioare sunt produse locale este indicat de prezenţa instrumentelor metalurgice în aşezări, între acestea remarcându-se lotul de 21 de tipare descoperit în aşezarea de la Ciumeşti. În aceste tipare erau turnate topoare de luptă, podoabe şi piese de harnaşament specifice regiunii.

Iniţial descoperirea de la Ciumeşti a fost apreciată că ar reprezenta instrumentarul unui meşter ambulant ce lucra la comandă în satele de câmpie, aşezări considerate prea mici ca să poată susţine meşteri sau să procure materie primă. Noile descoperiri din zonă împreună cu noile cercetări realizate în regiunile învecinate vin să schimbe imaginea noastră despre această descoperire şi, în general despre societatea vremii. Astfel, descoperirea într-o aşezare contemporană de la Sanislău, în apropierea imediată a aşezării de la Ciumeşti, a unei brăţări masive de aur, de tipul aceleia descoperite mai demult la Acâş, vin să susţină ideea existenţei în zonă a unei elite conducătoare. Această elită aşa cum s-a constat în Câmpia Sătmăreană, Depresiunea Maramureşului şi în Câmpia Aradului avea capacitatea de a controla producţia de bunuri şi schimbul de produse dintre regiunile de câmpie şi zonele montane din vecinătate, bogate în resurse miniere. Mai mult, descoperirile din ultimele decenii tind să arate că „prinţii metalelor" din regiunea Tisei Superioare şi nordul Transilvaniei, prin bogăţia resurselor lor şi prin poziţia lor geografică controlează o rută comercială trans-continentală. Acest drum comercial porneşte din Sudul Transilvaniei, de unde trecând pe la poalele sudice ale Carpaţilor Nordici, urcă spre nord prin Poarta Boemică şi apoi prin valea Oderului, ajunge pe litoralul vestic al Mării Baltice. Traseul său este marcat de piese de prestigiu ce atestă schimburi comerciale intense pe parcursul unui mileniu. Recent s-a constat că acest drum este marcat de obiecte personale şi morminte ale comercianţilor ce străbat segmente lungi din acest drum „paneuropean" (Marta 2009, Marta 2013).

Figura nr.10. *Aşezarea fortificată de la Călineşti Oaş*

În preajma anului 1000 a. Chr pot fi sesizate cu claritate anumite transformări în structura societăţii şi în modul de viaţă al comunităţilor umane. Renunţarea la unele forme de vase şi apariţia unora noi se petrece concomitent cu încetarea locuirii în numeroase aşezări şi cu înfiinţarea unor aşezări noi, în special a acelora cu o suprafaţă mare, anunţând apariţia unui nou fenomen cultural caracterizat prin formarea deplină şi răspândirea pe spaţii largi a culturii Gáva. Expansiunea pe care o cunoaşte această cultură are suport în transformările intense ce au loc în sânul societăţii. Prin sporirea numărului de spade şi a pieselor de aur, prin

apariţia unor pretenţioase arme defensive (coifuri, armuri) şi a serviciilor de vase din bronz şi aur, depunerile metalice reflectă o intensificare a competiţiei economice şi sociale ce generează formarea unui nou tip de elită. Această elită, în dorinţa de a dobândi sau de a-şi legitima puterea, are ca strategie socială o angajare puternică a bunurilor personale de prestigiu în depuneri rituale, în cadrul unor ceremonii comunitare. Apariţia aşezărilor fortificate de mari dimensiuni, cum sunt cele de la Călineşti-Oaş (Fig. nr. 10), Căuaş, Tiream şi Andrid semnalează şi ele existenţa unor comunităţi tribale bine închegate, pe care unii cercetători le atribuie neamurilor trace.

Figura nr.11. *Aşezarea fortificată de la Căuaş*

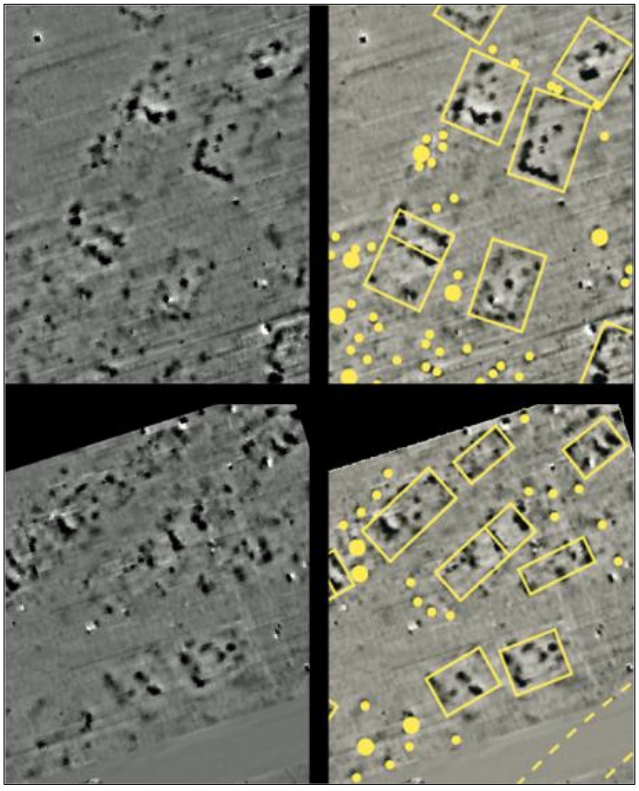

Figura nr.12. *Locuinţe evidenţiate geomagnetic la Căuaş*

Aceste comunităţi, coordonate de elita vremii, au capacitatea de a investi o impresionantă cantitate de energie socială în construirea unor sisteme defensive de anvergură în jurul centrelor tribale. Cel mai spectaculos este cazul aşezării de la Căuaş – Sighetiu (Fig. nr. 11) a cărui perimetru defensiv măsoară 3034 m. În interiorul acestei aşezări cu suprafaţa de peste 58 ha prin scanarea terenului s-a constat aranjarea construcţiilor în şiruri paralele (Fig. nr. 12), conform unei planimetrii complexe (Kienlin - Marta – Schramm – Rung 2012). Existenţa unei concepţii de planimetrie a aşezărilor trimite spre o organizare de factură proto-urbană pe care o ating unele aşezări fortificate, idee susţinută şi de prezenţa unor artefacte ce atestă intense activităţi meşteşugăreşti şi a unui comerţ ce poate atrage mărfuri confecţionate la mii de kilometrii distanţă. În preajma aşezărilor centrale există un număr mare de aşezări nefortificate, ceea ce sugerează existenţa unei reţele sociale ample a căror vârf era reprezentat de elitele din centrele fortificate.

Descoperirile din perioada mijlocie a epocii hallstattiene (perioada Ha C) sunt slab documentate pe meleagurile sătmărene. Schimbările în domeniul culturii materiale şi spirituale abia sunt sesizabile, fapt ce sugerează că purtătorii culturii Gáva îşi continuă viaţa fără să-şi schimbe sălaşurile. Apar însă unele fenomene ce pot fi puse pe seama unor influenţe culturale răsăritene, de la est de la Carpaţi („cimeriene"). Acestea sunt reprezentate în primul rând prin depozitul de la Vetiş ce conţine obiecte de origine răsăriteană: zăbală, psalii, aplici din bronz (Bader 1978). Tot în acest orizont cultural se încadrează eventual mormintele de incineraţie în urnă de la Ciumeşti–Moara.

Hallstattul târziu (secolele VI–IV a. Chr.) este mai bine reprezentat, datorită descoperirilor de aşezări la Cămin, Moftinu Mic, Carei şi Ghenci. Sunt bine documentate şi descoperirile funerare prin necropolele şi

mormintele de la Sanislău, Ghenci şi Carei (Németi 1999). Se observă modificări în cultura materială: obiectele lucrate din fier (cuţite, ace, brăţări) cunosc o tot mai largă utilizare şi, mai ales, în olărie, pe lângă vasele modelate cu mâna, de tradiţie veche gavoidă, apare ceramica lucrată la roata olarului. În descoperirile din nord-vestul României, ceramica lucrată la roata olarului reprezintă cantitativ 25–30% din totalul vaselor întregi şi al fragmentelor ceramice recoltate din complexele închise aflate în aşezări şi necropole. Prezenţa într-o cantitate atât de mare a ceramicii modelate la roată ne îndreptăţeşte să presupunem că ea este confecţionată local. Tehnica de modelare la roată a ceramicii, însuşită la o dată mai timpurie decât în alte zone învecinate, pare să fie importată din lumea greacă ori sud-tracică. Pasta de bună calitate, de culoare cenuşie, portocalie sau brună, obţinută printr-o ardere bună, modalitatea de tratare a suprafeţelor la diferite tipuri de vase dar şi prezenţa unor detalii morfologice (torţile bifide şi supraînălţate ale ceştilor şi vaselor de tip „kantharos"), ne face să ne gândim în primul rând la lumea greacă, probabil la grupul de colonii de pe coasta estică a Mării Negre (Insula Berezean, oraşele Histria şi Olbia) (Németi 1982).

2.5. A doua epocă a fierului (LaTène) (János Németi)

Figura nr.13. *Mormântul de căpetenie celtică de la Ciumeşti*

Sfârşitul Hallstattului din nord-vestul României este marcat de apariţia primilor războinici celţi, pe la mijlocul secolului al IV-lea a. Chr. Cercetările arheologice de mari proporţii de la Ciumeşti–Moara (Fig. nr. 13), Berea–La soci, Sanislău–Lutărie, Pişcolt–Nisipărie au avut contribuţii însemnate în elucidarea unor probleme importante privind cultura materială şi spirituală a celţilor răsăriteni.

Momentul apariţiei celţilor în regiunile nord-vestice şi vestice ale României (implicit şi zona sătmăreană) este marcat prin orizontul cel mai vechi al necropolei de la Pişcolt. În această necropolă, în care au fost cercetate morminte de incineraţie şi de inhumaţie (în jur de 200 complexe funerare), un grup de morminte au inventar ce poate fi datat în perioada timpurie a epocii La Tène. Aceste morminte timpurii pot fi încadrate în cronologie absolută între 330 şi 310 a Chr. (Németi 1988). Necropolele din nord-vestul României sunt bi-rituale. Predomină incineraţia în groapă sau în urne funerare, la care se adaugă inhumaţia în poziţie întinsă pe spate, sau, mai rar, inhumaţia cu scheletul în poziţia ghemuită. Mai multe locuinţe au fost cercetate în aşezările de tip rural („vicus") de la Pişcolt - Lutărie, Ciumeşti - Bostănărie, Berea - La soci, Cămin - Malul Crasnei, Lazuri - Lubi tag, fiind descoperite piese de plug, seceri şi pietre de râşniţe. În nord-vestul României lipsesc aşezările întărite de tip „oppidum". În aşezările cercetate au fost cultivate grâul, orzul, secara, meiul şi zarzavaturi, iar, în afară de tracţiune, animalele mai sunt crescute pentru carne şi lapte. Nu este întâmplător că între oasele de animale găsite în aşezări, în cele mai numeroase oase provin de la bovine, capre, oi şi porci. În unele aşezări au fost descoperite rămăşiţele unor ateliere de fierărie (Cămin - Malul Crasnei şi Carei - Cimitirul reformat), unde marile cantităţi de zgură de fier indică prelucrarea acestui metal. Ateliere de olărit

au fost descoperite la Andrid - Ferma de vaci, Carei - Bobald şi Carei - Firma Spitz. Centrele de olari de acest tip produceau în lumea celtică ceramica pentru anumite microregiuni (Fig. nr. 14).

Figura nr.14. *Vase din necropola celtică de la Pişcolt*

Calitatea bună a vaselor este explicată de forma avansată a cuptoarelor şi de cunoaşterea tehnicii de ardere cu reverberaţie. Se produc vase din pastă fină, de culoare cenuşie, galben-maro sau negre lucioase. Decoraţia vaselor este foarte variată iar, pe lângă cele produse la roată, se găseşte şi ceramică făcută cu mâna, de tradiţie locală. Casele sunt puţin adâncite în pământ şi au plan rectangular cu dimensiunile de 4/6 x 2/3 m. Obiectele vestimentare şi podoabele au fost lucrate din bronz, argint şi mai rar din aur. Sunt des întâlnite la femei brăţările şi mărgelele din sticlă. Pentru bărbaţi sunt caracteristice spada cu două tăişuri, lancea, suliţa, cuţitul, scutul şi, mai rar, coiful şi cămaşa de zale, bogat decorate cu motive cu dragoni frontali ori în maniera „spadelor ungare” (un motiv vegetal foarte stilizat). Aceste piese sunt produse probabil în marile centre meşteşugăreşti din Europa Centrală. În cazul mărgelelor de sticlă, descoperirea unui exemplar cu mască umană la Pişcolt - Nisipărie, implică şi posibilitatea producerii lor în atelierele coloniilor greceşti întemeiate pe coasta vestică a Mării Negre (Fig. nr. 15).

Figura nr.15. *Brăţări din necropola celtică de la Pişcolt*

Celţii din nord-vestul României au avut contacte permanente de schimb cu semenii lor central-europeni. Comerţul se practica probabil pe Mureş şi pe Someş, pe „drumul sării”, iar importul de grafit din Boemia şi Austria sau din celelalte zone, indică direcţia relaţiilor spre marile centre de tip „oppidum” (Velemszentvid, Szalacska, Manching etc.). La Berveni,

dintr-o locuinţă celtică, printre alte materiale a fost descoperită şi o amforă cu ştampilă aplicată, păstrată fragmentar, cu o inscripţie în două rânduri. Este o amforă cu ştampilă din Chersones (Crimeea): HPAK (? EIOY) AETYN (OMOY). Pentru aceleaşi legături pledează prezenţa cnemidelor (apărătoare de picior din metal) din mormântul „princiar", sau descoperirea unei tetradrahme din 260 a. Chr., emisă de Eumanes de la Pergam, în tezaurul monetar de la Turulung. Prezenţa în zona noastră a acestor artefacte de origine greco-elenistică poate fi pusă pe seama unor expediţii în zona balcanică sau, chiar în cadrul unor trupe de mercenari, celţii fiind adesea menţionaţi ca mercenari în armatele din statele elenistice rămase după destrămarea imperiului realizat de Alexandru cel Mare (Rustoiu 2008). Descoperirea la Ciumeşti–Moară a unei zăbale ce este specifică regiunii din apropierea Munţilor Balcani poate să marcheze un punct intermediar din traseul străbătut spre teatrele de luptă din lumea mediteraneană.

Geograful antic Ptolemeu, în lucrările sale, îi localizează pe anarţi în regiunea de nord-vest a României (Dacia). Vasile Pârvan, în lucrarea sa monumentală (Getica), pe baza izvoarelor antice, îi plasează pe anarţi în părţile Sătmarului. Despre anarţi s-a discutat mult în literatura de specialitate, fiind consideraţi drept un mozaic etnic. Deocamdată, se presupune că purtătorii culturii materiale de tip La Tène într-o regiune largă ar fi anarţii, formaţi din celţii veniţi şi din autohtoni, purtătorii culturii materiale din Hallstatt-ul târziu: grupul Sanislău–Nyírség (cultura Vekerzug). O convieţuire paşnică între localnici şi cei veniţi se poate constata atât în cultura materială cât şi în aceea spirituală (Németi 1990, Németi 1993).

O schimbare demografică se constată odată cu încetarea necropolelor celtice, pe la sfârşitul La Tène-ului mijlociu şi începutul La Tène-ului târziu, la sfârşitul sec. II a. Chr. Apar artefacte specifice La Tène-ului târziu în aşezările cercetate de la Acâş, Lazuri, Carei–Bobald şi, probabil, de la Ghenci–Lutărie, cu un material specific culturii dacice (Lazin 1982, Nemeti 2001). Acest material ce ţine de faza clasică a culturii dacice, databilă în secolul I a. Chr – I p. Chr., apare împreună cu ceramica pictată celtică de tip eravisc, sau cu moneda celtică de tip Simmering, fapt ce atestă existenţa unor contacte strânse cu lumea celtică din perioada „oppidiană" situată în zona Dunării. Încetarea necropolelor celtice din nord-vestul României, poate fi pusă în legătură cu întărirea puterii dacilor, atestată de un izvor istoric: „*incrementa dacorum per Rubobostem regem"* (Trogus Pompeius, Prol. XXXII), care poate face referinţă la înaintarea lor spre nord. Luând în considerare marile centre dacice din vecinătate: Moigrad, Şimleul Silvaniei, precum şi Solotvino, Onceşti şi Malaja Kopania din bazinul Tisei Superioare, devine evident că înaintarea spre nord a dacilor s-a produs atât prin văile Crasnei, Barcăului, Tisei, cât şi prin Valea Someşului. Venirea dacilor îi pune în mişcare pe celţii din nord-vestul României, retragerea spre Dunărea de mijloc putând fi pusă în legătură cu concentrarea aşezărilor din această zonă (Budapesta, Békásmegyer etc.).

Prezenţa printre materialele de la Lazuri a unor elemente de provenienţă vestică şi nord-vestică sugerează posibilitatea legării lor de perioada vestitului rege Burebista, prin prisma campaniilor sale îndreptate spre acele zone. Izvoarele antice menţionează că prima mare acţiune militară a regelui dac a fost desfăşurată împotriva triburilor celtice ale Boilor şi Tauriscilor între anii 60–45 a. Chr. Descoperirile arheologice din ultimele decenii tind să reflecte mai clar implicarea teritoriilor sătmărene în aceste evenimente. De această perioadă poate fi legat începutul davei de la Malaja Kopanja (Transcarpatia, Ucraina), aflată la ieşirea Tisei din culoarul format de Munţii Oaş şi Munţii Vinogradov. Cercetările arheologice intense desfăşurate la Malaja Kopanja arată că, pe parcursul secolelor I a. Chr. – I p. Chr., cetatea de aici a jucat rolul unui important centru regional (Kotigoroško 1995). Numărul mare de arme, accesoriile vestimentare de foarte bună calitate şi obiectele luxoase de import reflectă existenţa în această aşezare fortificată a unei importante elite sociale. Iese în evidenţă intensitatea cu care sunt practicate în cetate o serie de meşteşuguri, între care un rol aparte îl au activităţile metalurgice. Numeroasele unelte agricole şi meşteşugăreşti descoperite în aceste ateliere arată că ele deserveau pe o arie largă aşezările agricole din împrejurimi. O descoperire importantă pentru civilizaţia dacică din zona Sătmarului, în sec. I p. Chr., a fost realizată la Carei–Bobald. Aici, ceramica modelată cu mâna, decorată cu ornamente plastice, şi ceramica modelată la roată, cu ornamente lustruite au fost descoperite împreună cu o fibulă puternic profilată. Fibula, importată din Imperiul Roman (provincia Pannonia), este un element ce asigură datarea aşezării de aici pe parcursul secolului I p. Chr. (Németi 2001). La aşezările dacice sătmărene, încă destul de puţin investigate, nu au fost surprinse urmele unor distrugeri provocate de războaiele traiane. Totuşi, urmele distrugerilor

provocate în centrele dacice sunt prezente nu doar la sud, în zona cetăţilor dacice din Sălaj şi Bihor, ci şi în nordul ţinuturilor sătmărene, în zona cetăţilor din Valea Tisei Superioare. La Malaja Kopanja incendierea şi abandonarea davei (straturi groase de arsură, rămăşiţele caselor demolate, desfiinţarea sistemului de fortificaţie) a putut fi datată în vremea războaielor daco-romane, fiind cauzată foarte probabil de o expediţie militară romană, menită să înfrângă rezistenţa dacilor de aici.

2.6. Epoca romană şi perioada timpurie al migraţilor (Robert Gindele)

Istoria politică a Europei Centrale este caracterizată în epoca romană de o permanentă alternanţă între perioade de pace şi război cu triburile dacice, sarmatice şi germanice. Barbarii atacau atât în momente de instabilitate politică, când armata romană era mai puţin organizată, cât şi în perioade în care, la rândul lor, erau împinşi de alte triburi germanice venite din nordul Europei. Romanii foloseau deseori principiul „divide et impera" şi învrăjbeau triburile între ele, promiţând bani şi pământ în interiorul provinciilor.

Figura nr. 16. *Cercetare arheologică a unui cuptor dacic de la Medieşu Aurit*

Primele descoperiri arheologice de epocă romană ce provin din judeţul nostru au fost recuperate la sfârşitul secolului al XIX-lea de la Apa şi Boineşti. Acestea sunt inventare funerare din morminte de incineraţie ce conţin spade, umbouri de scut, vârfuri de lance şi sunt urme ale tribului germanic al vandalilor. Prima cercetare ştiinţifică într-o aşezare de epocă romană a fost efectuată la Ciumeşt i-Malomháta, în cadrul unei săpături a Institutului de Arheologie al Academiei Române, direcţionată pe dezvelirea unei aşezări celtice. Începând cu anii 1960 s-a intensificat activitatea arheologică a specialiştilor din Satu Mare. Au fost cercetate aşezarea şi cimitirul de incineraţie de la Medieşu Aurit Şuculeu, - La Leşu şi aşezarea de la Lazuri - Râtul lui Béla. O serie de săpături de mai mici dimensiuni au fost desfăşurate în hotarele localităţilor Bolda, Culciu Mare, Moftinul Mic, Lazuri, Oraşul Nou, Satu Mare, Căpleni, Foieni. În anii 2000 au fost reluate cercetările arheologice sistematice la cuptoarele dacice de la Medieşu Aurit (Fig. nr. 16).

Figura nr. 17. *Şanţul de fortificaţie de la Supuru de Sus*

În stadiul actual al cercetărilor, rămâne puţin lămurită măsura în care marile războaie daco-romane de la începutul secolului al II-lea p. Chr. au afectat teritoriul judeţului nostru. E foarte probabil că trupele romane, îndreptându-se spre cetăţile dacice din Bazinul Tisei Superioare, au construit castre de marş din pământ şi pe teritoriul judeţului Satu Mare. O linie romană de demarcaţie, avansată în faţa limesului Porolissensis, sau chiar prima linie de graniţă a Daciei lui Traian a fost cercetată în ultimii ani la Supuru de Sus (Fig. nr. 17) pe o lungime de 6 km

(Matei-Gindele 2006).

Foarte probabil că, în împrejurimile Câmpiei Someşului, principalul centru de putere economică din perioada dacică clasică, aşadar din timpul regilor daci, a fost cetatea de la Mala Kopania (pe teritoriul Ucrainei, la 20 km. nord de Halmeu). Aceasta fortificaţie a fost distrusă în perioada războaielor daco-romane de la începutul sec. II d. Hr. (Kotigorosko 1995). Cercetarea arheologică a aşezărilor rurale dacice este încă în fază incipientă, astfel nu ştim în ce măsură au fost ele afectate de aceste mari războaie. Foarte probabil că unele şi-au continuat existenţa şi pe parcursul următoarelor decenii, altele, aflate în drumul legiunilor romane, au pierit. Fără îndoială, cultura materială dacică din secolul II d. Hr. nu mai este identică cu cea din secolul I d. Hr, însă există unele elemente care se perpetuează. Acestea pot fi surprinse în primul rând la nivelul ceramicii de uz comun, modelate cu mâna, cum ar fi vasele borcan ornamentate cu butoni sau brâuri alveolate, sau clasicele ceşti dacice.

După stabilizarea situaţiei în Dacia din perioada lui Hadrian, teritoriul judeţului Satu Mare a fost locuit de mai multe triburi, denumite „barbari" de către romani. Este foarte probabil că legiunile romane au distrus numai fortificaţiile şi locurile sacre ale dacilor, populaţia rurală, adică producătorii agricoli care asigurau alimentaţia trupelor, au trăit mai departe şi în epoca romană. În acest sens, indicii arheologice precum fibulele romane puternic profilate există în aşezările de la Medieşu Aurit–Şuculeu şi Acâş–Râtul lui Maitini sau Podul Crasnei.

Între anii 160–180 p. Chr., pe parcursul războaielor marcomanice, limesul dunărean a fost zguduit de atacurile concentrate ale barbarilor provocate de migraţia goţilor dinspre nordul îndepărtat către Marea Neagră. În aceast context este pomenită prezenţa populaţiilor germanice din triburile vandalilor hasdingi şi ale victovalilor. Morminte de incineraţie ale luptătorilor germanici, cu spade îndoite, cu umbouri de scut, cu pinteni şi vârfuri de lance apar la Apa, la Boineşti–Bélavára, dar şi alături de morminte dacice în cimitirul de la Medieşu Aurit–La Leşu. Este foarte probabil că această pătrundere a fost una paşnică, primii veniţi fiind grupuri mici de războinici care s-au aşezat alături de populaţia dacică locală.

Cel mai bine cunoscut obiectiv legat de arheologia dacilor liberi din Câmpia Someşului, care depăşeşte cu mult ca importanţă limitele judeţului şi ale României, este centrul de olari daci de la Medieşu Aurit-Şuculeu (Dumitraşcu-Bader 1967). Pe parcursul anilor 2009-2011 au fost reluate cercetările sistematice, implicând tehnologia modernă prin metoda geomagnetică. Rezultatele sunt excepţionale: pe o suprafaţă de 18 hectare au fost identificate mai multe anomalii puternic magnetice, circulare, probabil corespunzătoare unor cuptoare de ars ceramica (în jur de 200), precum şi altele de dimensiuni mai mici, care pot fi considerate gropi, sau urme ale unor alte structuri adiacente atelierelor de olărie din vechime. Cuptoarele se aliniază pe două şiruri paralele, dispuse de o parte şi de alta a unui mic bot de terasă flancat la est şi la vest de două văi. Se poate observa de asemenea gruparea mai multor cuptoare în nuclee (de 3 până la 8 cuptoare) deservite eventual de o groapă comună de alimentare.

Figura nr.18. *Fibula princiară germanică de la Culciu Mare*

În anul 2011 au fost reluate săpăturile arheologice, continuând şi în 2012. Scopul principal al cercetărilor a fost verificarea datelor oferite de măsurătorile geomagnetice şi stabilirea unei evoluţii interne a sitului. Săpăturile au confirmat datele geomagnetice şi anomaliile sunt chiar cuptoare de ars ceramică de mari dimensiuni. Un rezultat foarte important este diferenţa observată între descoperirile ceramice din

diferite zone al celor 18 hectare măsurate. Astfel, putem presupune existenţa unei evoluţii interne a sitului, foarte probabil pe parcursul a mai multor secole.

Cultura materială barbară din Europa Centrală este caracterizată în această perioadă de fenomene de aculturaţie, manifestate sub forma preluării unor elemente din cultura materială romană. În afară de importuri, precum vase de tip terra sigillata de la Corund–Pe Izvoare, fibule romane de la Acâş–Râtul lui Maitini, Lazuri–Lubi Tag, Petea–Vamă, vase de bronz de la Berveni–Holmoş, barbarii preiau în a doua jumătate a secolului al III-lea tehnologia producerii ceramicii fine ştampilate şi a ceramicii zgrunţuroase, iar la marginile aşezărilor se formează adevărate cartiere industriale. Alături de influenţa romană pătrunde dinspre nord o nouă cultură materială caracteristică lumii germanice, atestat de forme noi de vase şi un nou stil arhitectural manifestat prin locuinţe lungi, cu şanţuri de fundaţie ca la Berveni–Holmoş, sau prin fibula princiară germanică de la Culciu Mare (Fig. nr. 18).

În secolul al IV-lea aşezările evoluează mai departe. Din eşantionul ceramic dispare aproape în totalitate ceramica modelată cu mâna, formele ceramice sunt preluate aproape în totalitate de la romani, dar apar şi unele forme arhaice transpuse la roata olarului. Pe parcursul acestui secol, la Lazuri– Râtul lui Béla apar deja elemente ale culturii materiale gotice (cultura arheologică Sântana de Mureş – Cerneahov) care prevestesc etapa timpurie a epocii migraţiilor.

Pe baza descoperirilor arheologice este destul de dificil să facem afirmaţii clare privind modul de viaţă al oamenilor din epoca romană de pe teritoriul judeţului Satu Mare. Descoperirile de seceri şi coase din Lazuri–Râtul lui Béla atestă cultivarea grânelor, iar cleştii de fierar semnalează practicarea acestei meserii în aşezările de la Apa–Moşia Brazilor şi Petea–Vamă. Alături de agricultură şi meşteşuguri, caracterul războinic al societăţii este demonstrat prin descoperirea mai multor vârfuri de lance care apar în aşezări alături de obiecte de uz cotidian.

Figura nr.19. *Inventarul mormântului princiar de la Dindeşti*

Perioada prăbuşirii Imperiului Roman este numită convenţional etapa timpurie a epocii migraţiilor, fiind considerată, în primul rând pe baza scrierilor autorilor antici, o epocă neliniştită. Sursele relatează cu lux de amănunte năvălirile sângeroase ale hunilor şi ale altor popoare migratoare asupra oraşelor romane. Descoperirile arheologice din ultimele decenii din afara graniţelor Imperiilor Romane demonstrează foarte clar existenţa unei reţele de aşezări în Bazinul Carpatic, cu o populaţie sedentară care foarte probabil şi-a continuat traiul şi sub dominaţia politică a hunilor. O asemenea aşezare a fost cercetată la Pişcolt–Lutărie, cu gropi de provizii pentru grâne şi cu o „uliţă" formată dintr-un şir de locuinţe adâncite în pământ. Influenţele estice sunt atestabile în perimetrul aşezării printr-un mormânt dublu de inhumaţie unde, alături de bărbatul de 22-24 de ani depus întins pe o parte, cu arcul reflex caracteristic, a fost înmormântată şi soţia/sclava (?) lui, o femeie tânără de 14-16 ani, culcată lângă bărbat în poziţie chircită, subordonată. După moartea lui Attila în 456 dominaţia politică în Bazinul Carpatic a fost preluată de triburile germanice. O femeie nobilă a fost înmormântată în a doua jumătate a secolului V în perimetrul localităţii Dindeşti (Fig. nr. 19).

Îmbrăcămintea ei, ce conţine două fibule de argint exagerat de mari reflectă moda vremii, surprinzător de unitară pe un spaţiu geografic uriaş, de la Marea Caspică până la Oceanul Atlantic. Etapa timpurie a epocii migraţiilor încheie perioada fascinantă a antichităţii, iar pe parcursul secolelor următoare cultura materială din Europa Centrală se schimbă treptat şi se formează cea caracteristică Evului Mediu.

2.7. Epoca migraţiilor – etapa târzie şi perioada de început a epocii medievale timpurii (a doua jumătate a mileniului I) (Ioan Stanciu)

Pe această durată evoluţia locuirii din teritoriul ce astăzi corespunde judeţului Satu Mare a decurs în strânsă legătură cu regiunile din vecinătate, înainte de toate cu acelea care fac parte din bazinul Tisei superioare. În acelaşi timp, specificul unei situaţii locale este ilustrat prin segmentul sud-vestic al judeţului (Câmpia Careilor şi a Ierului), o microregiune care în vremea regatului gepid (ultima treime a sec. V – 567/68) a fost inclusă acestuia, iar apoi s-a aflat sub controlul nemijlocit al khaganatului avar, până spre finalul sec. VIII. Aşadar, în această privinţă, Sătmarul de astăzi ar putea fi înţeles ca un spaţiu care a mediat anumite legături între teritoriile aflate mai la nord şi cele dinspre sud. De asemenea, în raport cu teritoriul României, s-a aflat la capătul a două importante căi de circulaţie în direcţie sudică, spre bazinul transilvănean (este vorba despre valea râului Crasna şi culoarul Someşului inferior).

În sine, referirea la „a doua jumătate a mileniului I p. Chr." precizează doar un interval cronologic. Altfel este de discutat în ce măsură şi până când am putea vorbi despre *epoca migraţiilor* (lucrurile au rămas neclare, cel puţin în interiorul mediului românesc de specialitate). În orice caz, aşa cum indică situaţia arheologică deja cunoscută, bună parte din perioada corespunzătoare celei de-a doua jumătăţi a „întunecatului" mileniu I poate fi definită tocmai prin evoluţia graduală a ansamblului structurilor societăţii spre feudalism, respectiv societatea medievală propriu-zisă. Termenul *epocă medievală timpurie* corespunde conţinutului acestui fenomen, discutabilă a rămas fixarea cronologică a perioadei, cu variabile de la un spaţiu la altul. Cel puţin în raport cu întreaga regiune nord-vestică a României, există argumente pentru a preciza o etapă *de început* a epocii medievale timpurii începând cu a doua jumătate a sec. VII şi încheiată odată cu includerea acestui teritoriu în regatul maghiar timpuriu.

Istoria veche a judeţului Satu Mare, a întregului spaţiu din nord-vestul României de altfel, nu poate fi desprinsă de aceea a bazinului carpatic. Totuşi, poziţionarea periferică a dus şi la anumite evoluţii particulare (Németi 1983; Stanciu 1997; Stanciu 2000b; Stanciu 2002). După destrămarea regatului hunic la mijlocul secolului al V-lea, dar efectiv începând cu ultima treime a veacului, factorul de putere în partea răsăriteană a bazinului carpatic îl reprezenta regatul gepid, adeseori aliat Imperiului Roman târziu. Intervenţia avarilor (567/68), populaţie războinică sosită din Orient, a pus capăt dominaţiei gepide, dar o parte însemnată a vechilor locuitori a continuat să locuiască în interiorul khaganatului, îndeplinind sarcini militare şi mai ales economice (de reţinut este faptul că atât regatul gepid, cât şi khaganatul avar, au înglobat diverse populaţii). Cum s-a precizat deja, doar microzona Careilor a fost inclusă acestor structuri de putere. Posibil deja uşor înaintea mijlocului sec. VI, dar sigur începând cu ultima treime a veacului, grupuri de populaţie slavă, sosite dinspre nord-est, peste trecătorile Carpaţilor în această direcţie, au început să colonizeze teritoriile joase din nord-vestul României, situate în afara spaţiului direct controlat de către avari, dar în vecinătatea imediată a acestuia (foarte probabil, mişcarea a avut loc cu acordul avarilor). Spre sfârşitul secolului al VIII-lea khaganatul avar a fost distrus de către Imperiul Carolingian, un stat aflat atunci în plină expansiune.

Pe durată lungă, izvoarele scrise lipsesc cu desăvârşire, abia spre partea finală a secolului al IX-lea şi începutul veacului următor, conform informaţiilor transmise de Anonymus într-o cronică mult ulterioară evenimentelor relatate, contestată de unii, acceptată de alţi specialişti, regiunea Someşului inferior ar fi aparţinut unei formaţiuni româno-slave condusă de către Menumorut. Aşadar, este justificat rolul precumpănitor al arheologiei pentru înţelegerea istoriei din acea vreme a teritoriului de astăzi al judeţului Satu Mare, şi nu numai. Totuşi, chiar din această direcţie, este limitată posibilitatea unor reconstituiri susţinute pe argumente rezonabile, cu atât mai mult aceea de a fixa anumite structuri etnice, astăzi o temă intens discutată, de pe poziţii teoretice şi metodologice diferite.

Interesul pentru vestigiile locale din epoca migraţiilor şi medievală timpurie a început să se manifeste în perioada următoare celui de-al doilea război mondial, în vremea de dinainte fiind vorba doar despre semnalarea unor descoperiri întâmplătoare (Stanciu 2001). În legătură cu întreaga regiune nord-vestică a României, abia pe parcursul anilor '60 ai secolului trecut a fost delimitat un orizont din secolele V-VI, ilustrat şi prin descoperiri din judeţul Satu Mare, atâtea câte se cunoşteau atunci (Sanislău, Berea, Dindeşti). Au fost susţinute apoi (anii 1962-65) sondaje şi săpături sistematice în mai multe puncte din hotarele localităţilor

Ciumeşti, Berea şi Foeni, care deja indicau intensitatea remarcabilă a locuirilor din diferite perioade în preajma fostei Mlaştini Ecedea. În perioada ce a urmat, datorită arheologilor de la Muzeele din Satu Mare şi Carei, au fost intensificate investigaţiile la suprafaţa solului ori sondajele, fiind identificate cu precădere situri medievale timpurii (spre exemplu aşezările de la Baba Novac, Căpleni, Dorolţ, Lazuri, Livada, Săcăşeni ş.a.). Totuşi, cercetările sistematice, mai ample, adică tocmai acelea care ar putea oferi informaţii mai bine închegate, au rămas puţine, probabil exemplul mai bun fiind acela al aşezării pluristratificate de la Lazuri-*Lubi tag*, din vecinătatea oraşului Satu Mare, unde au fost susţinute săpături arheologice pe durată mai lungă. În vremea din urmă o şansă în plus oferă cercetările arheologice preventive, cu exemplul recent al celor de la Carei-Bobald, ale căror rezultate cu privire la sec. V-VI, şi nu numai, trebuiesc remarcate.

Partea sud-vestică a judeţului Satu Mare, cu teritoriul pandant de dincolo de graniţa cu Ungaria, s-a aflat la marginea nord-estică a regatului gepid. Mediul specific acestuia indică ultimele moşteniri ale antichităţii târzii şi legături destul de strânse cu civilizaţia Imperiului Roman târziu (sau Bizantin timpuriu), dar şi cu vestul Europei, în direcţia lumii merovingiene. Aşezări ca cele de la Berea, Ciumeşti, Sanislău şi mai ales cea recent cunoscută de la Carei-Bobald, indică un mod de viaţă obişnuit la acea vreme întregului teritoriu de pe Tisa mijlocie ori Transilvaniei. Mai bine reprezentate în interiorul aşezărilor sunt locuinţele parţial adâncite în pământ, de formă dreptunghiulară sau patrată, cu stâlpi de lemn care susţineau structura pereţilor şi a acoperişului. Destul de rar, în interiorul lor au fost găsite instalaţii pentru foc, de obicei simple vetre, de aceea unele dintre aceste construcţii trebuie să fi îndeplinit prioritar rolul unor anexe gospodăreşti (spre exemplu, ateliere pentru tors şi ţesut, uneori pentru prelucrarea fierului ori, pur şi simplu, erau spaţii în care se păstrau proviziile). Alte locuinţe trebuie să fi fost ridicate la suprafaţa solului, dar urmele acestora sunt mai greu de identificat. Aceste aşezări apar întodeauna în legătură cu aşa-numitele „cimitire cu morminte în şiruri", caracterizate prin aceea că gropile mormintelor erau aranjate în şiruri paralele, defuncţii, înhumaţi, fiind aşezaţi pe direcţia vest (capul) – est. Frecvent, aceste cimitire au fost sistematic jefuite, într-o perioadă nu foarte îndepărtată de data părăsirii lor. Nu neapărat orientarea vest-est a mormintelor, cât anumite componente ale inventarelor, descoperite uneori (spre exemplu cruciuliţe purtate la gât), indică faptul că cel puţin o parte a acestei populaţii adoptase creştinismul, în varianta sa ariană, aşa cum precizează chiar şi unele surse literare. Mai bine cunoscut este un mic cimitir (sau o parte dintr-o necropolă mai mare) recent cercetat în acelaşi sit de la Carei-Bobald, cu prilejul amenajării centurii ocolitoare a oraşului Carei. În vecinătate, atrage atenţia necropola de la Căpleni (Carei)-*Kozard* (din care sunt cunoscute doar câteva morminte), deoarece, eventual, ar fi posibil ca măcar o parte a înmormântărilor de acolo să fie datate în perioada imediat următoare destrămării regatului gepid (Fig. nr. 20).

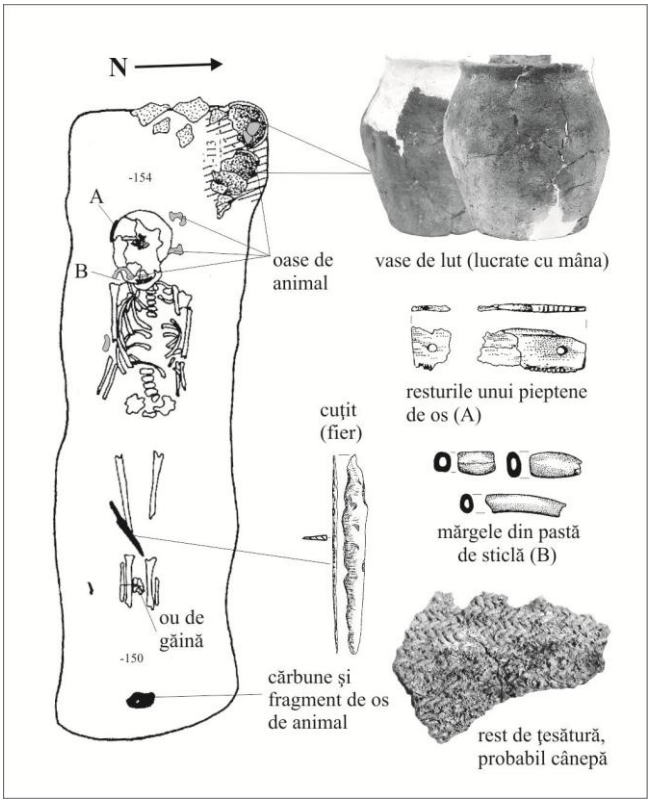

Figura nr.20. *Căpleni (Carei)-Kozard, mormântul nr. 6/1996 (sec. VI, posibil a doua jumătate). Copil, sex feminin. Pe o treaptă uşoară din colţul nord-vestic au fost depuse două vase în care se aflau oase de porc (iniţial în ele trebuie să fi fost o fiertură). Între tibii era aşezat un ou de găină. Sunt obiceiuri funerare de sorginte păgână*

Printre diversele categorii de artefacte cunoscute din aşezări, mai bine ilustrată este ceramica. Pentru bucătărie erau folosite oale modelate la roata rapidă, confecţionate din lut amestecat cu nisip (aceste vase erau rezistente la foc), indicând forme şi o tehnologie moştenite din olăria romană provincială; nu lipsesc vasele lucrate cu mâna, dar acestea sunt mai puţine. Diversele recipiente folosite pentru servirea mesei,

uneori şi vasele de dimensiuni mai mari, în care se păstrau proviziile, frecvent de culoare cenuşie sau negricioasă, erau modelate cu precădere din lut fin şi adeseori decorate cu motive lustruite sau ştampilate în pasta nearsă. Dacă, în general, inventarul mormintelor de bărbaţi dovedeşte caracterul războinic al elitei mai ales (coifuri, scuturi, spade, cuţite lungi, săgeţi), în cele de femei apar şi obiecte care sugerează specificul economic al unei lumi sedentare, în interiorul căreia creşterea animalelor deţinea un rol important (prâsnele de lut pentru fusul de tors, seceri, foarfece pentru tuns oile, instrumente pentru prelucrarea pieilor). Portul bărbătesc şi cel al femeilor era foarte asemănător celui al vecinilor langobarzi, lumii merovingiene în general, fiind recunoscută influenţa modei romane târzii. În cazul gepizilor, bărbaţi şi femei deopotrivă, nelipsiţi erau pieptenii de os cu două rânduri de dinţi, folosiţi şi ca podoabe ale părului (Stanciu 2002; Stanciu 2001).

Relaţiile conflictuale dintre langobarzi şi vecinii lor răsăriteni, gepizii, s-au agravat în timp, stimulate fiind şi de diplomaţia bizantină. Ca urmare, cei dintâi au încheiat o alianţă cu avarii, războinici călăreţi veniţi din est, înrudiţi cu neamurile türcice şi mongolice, iar în anul 567 i-au înfrânt pe gepizi. Deşi victorioşi, probabil înţelegând riscurile unei vecinătăţi nemijlocite cu avarii ori chiar obligaţi de aceştia, în scurt timp langobarzii, însoţiţi de alte grupuri de populaţii, inclusiv gepizi, s-au îndreptat spre nordul Italiei (anul 568). În continuare, pe durata a aproape două secole şi jumătate, khaganatul avar a asigurat întregului bazin carpatic o perioadă de relativ echilibru şi pace.

Cu siguranţă, împrejurările care au dus atunci la schimbarea factorului de putere au afectat şi regiunea Sătmarului de astăzi. Este de presupus că locuirea anterioară din partea sud-vestică a judeţului (în legătură cu fostul regat gepid) a fost serios afectată, dar ca în alte regiuni, situate mai ales la periferia khaganatului, unele dintre vechilor comunităţi au continuat să trăiască la faţa locului. Cum deja s-a văzut, o astfel de situaţie ar putea sugera cele câteva morminte cunoscute din cimitirul de la Căpleni (Carei)-*Kozard*. Tocmai în această vreme, pe Someşul inferior apar aşezări ale slavilor sosiţi din nord-est, dar este posibil ca unele grupuri de slavi să fi ajuns în regiune chiar mai devreme, cu ceva înaintea mijlocului sec. VI.

O prezenţă avară directă (ori a unor populaţii înrudite cu aceştia) poate fi constatată doar în Câmpia Careilor şi a Ierului. În acest sens se pronunţă unele categorii de artefacte vehiculate în mediul cultural avar, cu legături în răsărit (spre exemplu, arme specifice, ca săbii de tip răsăritean, vârfuri de săgeţi grele, cu trei aripioare, dar şi scăriţele de fier pentru şa, acestea introduse în Europa tocmai de către avari). Aproape fără excepţie, descoperirile din judeţul Satu Mare sunt întâmplătoare, lipsind cercetările sistematice în vreun cimitir din acea vreme; este cunoscut doar un mormânt mai timpuriu (sec. VII), găsit la Ghenci. Existenţa aşezărilor trebuie presupusă, mai ales după începutul secolului al VII-lea, când a intervenit stabilizarea locuirii unei foste populaţii nomade. Din această vreme datează o locuinţă adâncită cercetată la Sanislău-*Drumul spre Horea* sau ceramica lucrată cu mâna descoperită la Berea-*Virágkert*. Secolului VIII îi aparţine un mormânt avar de la Dindeşti, în care se afla şi o limbă (capăt) de curea turnată din bronz, cu decor specific mediului avar târziu (Németi 1983; Stanciu 2000b; Stanciu 2001). Astfel de piese, în legătură cu un anumit tip de centură, specifică portului masculin al avarilor, au fost găsite spre sfârşitul sec. XIX şi la Căuaş (Fig. nr. 21).

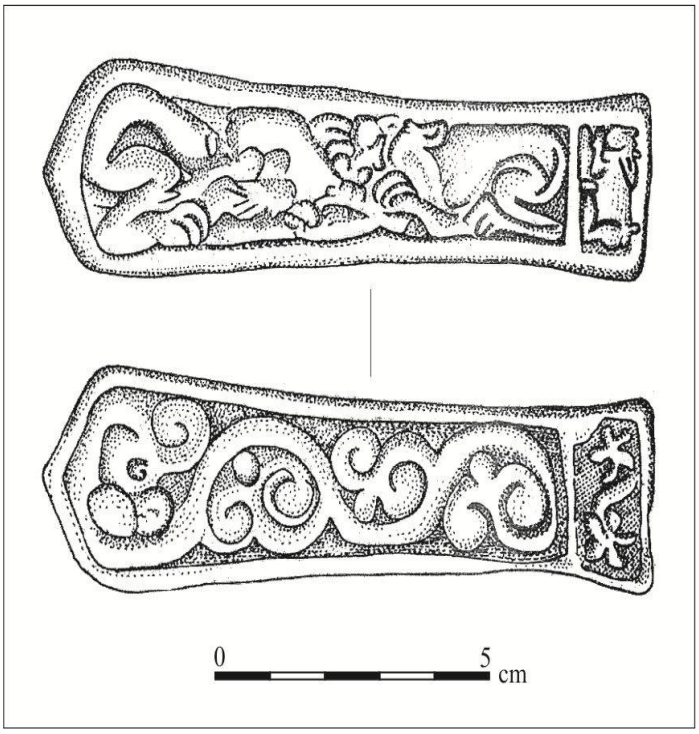

Figura nr.21. *Aşezarea de la Lazuri-Lubi tag (a doua jumătate a sec. VI – prima treime a sec. VII). Vase de lut (lucrate cu mâna) specifice mediului slav timpuriu (cultura Praga sau Praga-Korceak) (1–10). „Pâinişoare" din lut ars, cu semne cruciforme, incizate în pasta crudă (11–13) (după Stanciu 2011)*

După densitatea şi mai ales calitatea vestigiilor, s-ar putea crede, aşa cum s-a presupus, că partea din teritoriul nord-vestic al României aflată sub controlul direct al khaganatului avar depindea de o grupare regională care-şi avea centrul militar şi administrativ-politic în zona actualului oraş ungar Nyíregyháza.

Datorită cercetărilor din ultimele decenii, mai multe cunoştinţe avem astăzi în legătură cu cei mai vechi *slavi* aşezaţi în zona Someşului inferior sigur în perioada imediat următoare mijlocului secolului VI. Este de presupus că această populaţie a fost acceptată de către avari în vecinătatea nemijlocită a khaganatului, revenindu-i anumite obligaţii economice sau militare. Mai importante sunt cercetările din întinsa aşezare de la Lazuri-*Lubi tag*, dar şi acelea din cimitirul de la Pişcolt-*Nisipărie*, tocmai de aceea a fost propusă mediului de specialitate, pentru a defini specificul locuirii din acea vreme (ultima treime a sec. VI – prima treime sau jumătate a sec. VII) denumirea *orizont Lazuri-Pişcolt*.

Slavii de atunci erau purtătorii unei culturi materiale remarcabilă prin simplitate. Spre exemplu, la început au folosit doar ceramică lucrată cu mâna, neornamentată. Practicau agricultura şi creşterea animalelor, dar şi anumite meşteşuguri, casnice (torsul, ţesutul, confecţionarea ceramicii, prelucrarea osului) ori chiar specializate, cum ar fi confecţionarea podoabelor din bronz sau argint, prelucrarea fierului. Ca urmare a migraţiei lor spre sud şi sud-vest au colonizat un spaţiu foarte întins, iar consecinţa contactelor cu mediile culturale mai avansate a fost aceea că civilizaţia lor a evoluat rapid. Locuinţele erau parţial adâncite în pământ, în mod obişnuit de formă aproape patrată, cu pereţii construiţi din bârne de lemn suprapuse la orizontală şi cu stâlpi care consolidau la verticală întreaga construcţie. Ca element de noutate, sunt nelipsite din interiorul lor cuptoarele (folosite la încălzit, dar şi pentru prepararea alimentelor), construite din piatră sau, acolo unde acest material nu exista (Lazuri, Acâş, Culciu Mare), ele erau scobite într-un bloc de lut cruţat într-un colţ al locuinţei. În legătură cu cele din urmă, aproape întodeauna se găsesc numeroşi vălătuci din lut ars, uneori de mari dimensiuni, utilizaţi mai ales pentru a acumula şi apoi degaja căldura din cuptor. Deasupra cuptoarelor, din lut sau piatră, apar frecvent aşa-numitele „pâinişoare de lut" (ars), pe care adeseori există diverse semne, inclusiv cruciforme, sugerând anumite practici magico-religioase, probabil în legătură cu simbolistica pâinii propriu-zise.

Până târziu, slavii au practicat incineraţia, resturile adunate de pe rugul funerar fiind depuse într-un vas de lut (urnă) sau direct în gropi, de mici dimensiuni şi puţin adânci. De asemenea, un obicei funerar specific slavilor veniţi din nord-est, era acela de a aşeza urna sau urnele în interiorul unei cutii de lemn, peste care era ridicată o movilă mare de pământ (tumul). Un astfel de cimitir, probabil indicând apariţia unui nou grup de slavi nord-estici, se cunoaşte de la Nuşfalău (jud. Sălaj), în vecinătatea sudică a judeţului Satu Mare. În cazul unuia dintre mormintele slave timpurii de la Pişcolt-*Nisipărie*, analizele antropologice repetate indică faptul că în aceeaşi urnă se găseau oase calcinate provenite de la doi indivizi, bărbat şi femeie, o astfel de situaţie curioasă făcând trimitere la obiceiul slavilor de a fi sacrificată văduva la moartea soţului, conform unor informaţii literare, mai mult sau mai puţin sigure. Desigur o astfel de practică funerară nu putea fi generalizată, caracterizând mai degrabă reprezentanţii elitei societăţii.

Aşezările mai nou identificate la Acâş şi Tăşnad indică în mod suficient de clar avansul slavilor timpurii în direcţia Podişului Transilvaniei, prioritar pe culoarul râului Crasna, mai ales că mai spre sud, din zona oraşului Zalău, respectiv în imediata apropiere a Porţii Meseşene, sunt cunoscute mai multe aşezări de acest fel şi chiar o necropolă de incineraţie. Este o situaţie care, de altfel, caracterizează întregul khaganat avar, în interiorul căruia, treptat, s-au stabilit grupuri importante de populaţie slavă. Pe durata secolului al VII-lea, în paralel cu un anumit progres al culturii materiale, această locuire s-a extins la orizontală, aşa cum, putem presupune, s-au produs şi noi mişcări dinspre nord. Aşezarea de la Turulung-Vii, în microregiunea Turului, de datat spre mijlocul sau în a doua jumătate a secolului VII, ilustrează tocmai acest fenomen.

Deşi, de la o regiune la alta pot fi determinate anumite particularităţi, începând cu a doua jumătate a sec. VII mediul arheologic începe să evolueze în întregul bazin carpatic sub semnul uniformizării. Poate că cel mai bun exemplu îl oferă chiar ceramica, acum în bună parte modelată la roata înceată (acţionată cu mâna) şi ornamentată cu benzi de linii paralele, vălurite sau drepte, un veritabil simbol al epocii medievale timpurii pe spaţii întinse. În plan general, este vorba despre evoluţia structurilor societăţii în direcţia lumii medievale.

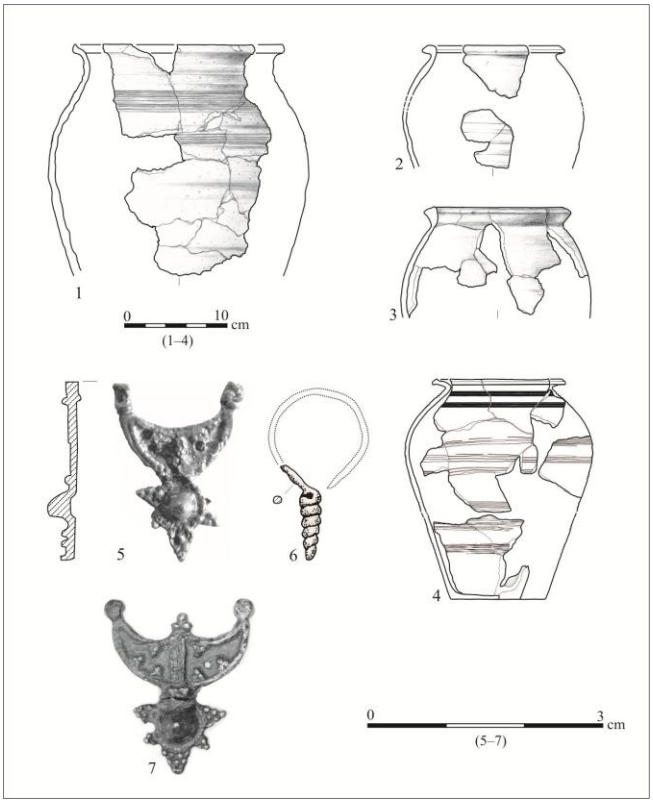

Figura nr.22. *Aşezarea de la Lazuri-Lubi tag (a doua jumătate a sec. VIII – începutul sec. IX). Ceramică modelată la roata rapidă (1-3) şi la roata înceată (4). Cercei de bronz (5-6). Piesa nr. 7 provine din aşezarea de la Lazuri–Nagy Béla rét*

Cu privire la întreg nord-vestul României, dar şi alte teritorii, înmulţirea aşezărilor pe durata secolelor VI-IX/X indică un semnificativ progres demografic (Cosma 2002). Pe de altă parte, progresul economic, înregistrat spre exemplu în agricultură, este sugerat de frecvenţa mai mare a uneltelor agricole, cum sunt brăzdarele de fier pentru plug, ca cele descoperite în judeţul Satu Mare la Lazuri-*Râtul lui Béla* ori Ghenci. Cu siguranţă s-au produs atunci, chiar dacă în mod lent, transformări de ordin social, dar mediul atât de uniform al aşezărilor medievale timpurii nu susţine decât în prea mică măsură astfel de observaţii. Mai bine cunoscută este aşezarea de la Lazuri-*Lubi tag* (suprapune acolo locuirea din sec. VI-VII), cu locuinţe adâncite în sol şi cuptoare de piatră sau vetre, în jurul lor aflându-se diverse construcţii gospodăreşti (printre acestea, probabil şi adăposturi pentru animale). Avem de-a face cu imaginea unor gospodării veritabile, separate între ele prin spaţii destul de mari, probabil cultivate atunci (asemenea grădinilor de astăzi). Într-o porţiune de margine a spaţiului efectiv locuit au fost găsite chiar câteva fântâni, uneori cu structura de lemn foarte bine păstrată. O astfel de topografie internă a aşezării indică un model social-economic axat pe gospodării familiale, mai puţin obişnuit pentru acea vreme (aşezarea datează din a doua jumătate a sec. VIII – începutul sec. IX) (Fig. nr. 22).

Oarecum surprinzătoare este ceramica din aşezare, preponderentă fiind aceea de foarte bună calitate, modelată la roata rapidă, care păstrează specificul olăriei antice târzii, asociată celei lucrată cu mâna şi, fapt curios, mai puţine vase modelate la roata înceată. Într-o măsură sau alta, astfel de ceramică este cunoscută şi din alte aşezări medievale timpurii din nord-vestul României, Ungaria nord-estică, Transilvania şi Muntenia, dar explicaţia situaţiei încă rămâne sub semnul dezbaterii (Stanciu 2000a).

În general, explicaţiile mediului românesc de specialitate în raport cu evoluţia teritoriului nord-vestic al României pe durata celei de-a doua jumătăţi a mileniului I au avut în vedere continuitatea de locuire a unei populaţii romanizate/romanice, deşi de la bun început trebuie spus că regiunea s-a aflat în afara provinciei romane Dacia. Cum s-a văzut, atât locuirea din vremea regatului gepid, cât şi aceea din perioada khaganatului avar (în legătură cu partea sud-vestică a judeţului Satu Mare, apoi regiunea vestică a României şi Transilvania) au avut un caracter polietnic. Cel târziu începând cu ultima treime a sec. VI, în restul teritoriului din actualul judeţ Satu Mare poate fi înregistrată prezenţa unei populaţii slave, sosită din nord-est. Ca informaţie arheologică, este foarte puţin cunoscut secolul al IX-lea, de asemenea veacul următor, în parte chiar datorită dificultăţii de a data mai strâns unele serii de vestigii. În sine, cercetarea acestui segment cronologic, prin săpături arheologice, a rămas deficitară, fiind de formulat şi observaţia că, în raport cu întreaga perioadă a mileniului I p.Chr., există microregiuni ale judeţului în legătură cu care informaţiile sunt foarte puţine ori chiar lipsesc (Depresiunea Oaşului, Codrul, în primul rând).

Există serioase obstacole de fond, înainte de toate în legătură cu instrumentarul teoretic şi metodologic care ar putea fi utilizat în încercarea de a delimita pe cale arheologică etnicul vechilor populaţii, atunci când informaţiile scrise lipsesc, iar spaţiul nord-vestic al României nu poate face excepţie în această privinţă. O astfel de sarcină nu poate fi pusă doar pe seama arheologiei, atâta vreme cât informaţii preţioase pot fi obţinute şi din alte direcţii, a lingvisticii spre exemplu.

2.8. Evul Mediu (Diana Iegar)

În încercarea de reconstituire a perioadei evului mediu în judeţul Satu Mare beneficiem în mod fericit, alături de sursele arheologice exclusive pentru perioadele anterioare, şi de primele documente scrise, care apar sporadic la începutul secolului al XIII-lea şi se înmulţesc proporţional pe parcursul veacurilor următoare.

Teritoriul judeţului actual Satu Mare corespunde doar parţial fostei organizări comitatense specifice evului mediu. Astăzi, unitatea administrativă include partea sudică a fostului comitat Ugocea şi cea nordică a Solnocului de Mijloc (viitorul Sălaj). În schimb, comitatului Satu Mare de odinioară îi lipseşte zona sa vestică, inclusă acum în Ungaria, şi cea de est, cu centrul la Baia Mare, corespunzătoare actualului judeţ Maramureş.

Până mai de curând, istoriografia vedea formarea comitatelor medievale din secolele XI-XII ca pe un proces uniform, care urmează aproximativ aceleaşi etape. Primul pas îl reprezenta construirea unei cetăţi regale, centrul viitorului comitat, servind aproape exclusiv unor scopuri militare prin intermediul unui grup social – iobagii de cetate – care constituia elementul uman cel mai de elită. Conducătorul cetăţii şi al comitatului era comitele, un înalt demnitar numit în funcţie chiar de rege. Autoritatea acestuia se extindea asupra domeniilor de cetate şi asupra populaţiei aşezate acolo, baza viitoarei unităţi administrative comitatense. Centrul comitatului Satu Mare a fost cel mai probabil *castrum Zothmar*, menţionat în mai multe surse scrise, dar încă nelocalizat pe teren. În cronica Notarului Anonim, redactată la finalul secolului al XII-lea, se precizează că cetatea exista deja la pătrunderea maghiarilor şi a fost cucerită din mâinile ducelui Menumorut, după un asediu de trei zile (Anonymus Notarius 2001). Cetatea a fost probabil distrusă în timpul invaziei mongole din 1241-1242 şi niciodată reconstruită, iar localizarea sa în perimetrul oraşului actual nu este certă.

Figura nr.23. *Biserica reformată din Acâş – a doua jumătate a secolului al XII-lea*

Comitatul regal de cetate Satu Mare există, după unele opinii, din ultima parte a secolului al XI-lea, şi în mod sigur la finalul secolului al XII-lea, în 1181, când îl avem menţionat şi pe primul comite: Nicolae. Spre finalul secolului al XIII-lea, odată cu majoritatea unităţilor teritoriale din Ungaria, Satu Mare se transformă în comitat nobiliar, odată cu definitivarea procesului de formare a elitei comitatense. Setul de prevederi din 1222, cunoscut sub denumirea de *Bula de Aur*, a determinat „avansarea" servitorilor regali şi a iobagilor de cetate la rangul de privilegiaţi ai regatului, creând astfel numerosul grup al nobililor. Cadrul administrativ şi juridic de manifestare a noii elite l-a reprezentat tocmai comitatul nobiliar, unde funcţionarii selectaţi din rândul nobilimii locale se bucurau de o anumită autonomie în rezolvarea problemelor interne. În cazul Sătmarului, indiciile privind funcţionarea comitatului nobiliar datează din jurul anilor 1284-1285, când se menţionează pentru prima dată juzii nobililor – elemente de bază ale structurii comitatense încă pentru mult timp de acum înainte (*Szatmár megye* 2010). Întreaga activitate a funcţionarilor sătmăreni se desfăşura în cadrul scaunului de judecată al comitatului (sedria). Într-un loc şi la o dată bine stabilită, periodic, se reuneau în cadrul sedriei autorităţile comitatense (comitele sau vicecomitele şi juzii nobililor), precum şi locuitorii comitatului, în număr variabil. Iniţial statutul social al participanţilor – activi şi pasivi –nu contează. Regula se schimbă de la jumătatea secolului al XV-lea, când la judecată sunt audiaţi ca martori doar locuitorii de origine nobilă ai comitatului. Locaţia scaunului de judecată al comitatului Satu

Mare este foarte variabilă, stabilizându-se abia la finalul secolului al XIV-lea la Csenger, în Ungaria de azi. Din 1511, sedria se desfăşoară la Domăneşti (Csukovits 1997).

Până la finalul secolului al XV-lea, o altă formă de reuniune comitatensă funcţională este adunarea palatinală, desfăşurată în cazul Satu Mare odată la câţiva ani. Cu această ocazie, palatinul regatului sau un alt mare baron se deplasa în teritoriu şi, alături de funcţionărimea de comitat, stabilea pedepse pentru infractorii locali notorii. Comună în cazul Satu Mare şi Ugocea, adunarea reunea un număr mare de participanţi şi se desfăşura sub formă de tabără, mereu în apropierea unei localităţi, şi nu în interiorul acesteia. Adunarea palatinală comună a comitatelor Satu Mare şi Ugocea avea loc iniţial lângă Gelenyes – sat dispărut pe valea Someşului, apoi lângă Csenger (C. Tóth Norbert 2010).

Figura nr.24.*Frescă medievală pe peretele nordic al bisericii din Berea*

Pe raza actualului judeţ Satu Mare existau însă în secolul al XIII-lea şi alte unităţi teritoriale în afara comitatului regal. În nord, Ugocea, iar în est, Ardudul funcţionau sub forma comitatelor de pădure, cu primii comiţi menţionaţi în 1217 (*DIR C*, vol. I), respectiv 1215 (Németh 2008). Asemănătoare ca organizare cu Satu Mare, având uneori în frunte un conducător comun, acestea au mai degrabă un rol funcţional, punând la dispoziţie produsele naturale pe care marea suprafaţă împădurită le oferea la discreţie: vânat, peşte, lemn. Nu cunoaştem astăzi extinderea exactă a comitatelor de pădure, însă probabil aceasta era mai redusă decât teritoriul care intră mai târziu sub administraţia comitatensă. Cele două comitate de pădure urmează o istorie diferită: Ugocea îşi păstrează organizarea separată, urmând evoluţia comitatului nobiliar în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea, iar Ardudul împreună cu toată zona Codrului este inclus treptat în Satu Mare, ultimele indicii de autonomie ale acestuia dispărând în anul 1385 (Németh 2008).

Satele sătmărene încep să fie menţionate în documente în prima jumătate a secolului al XIII-lea în Registrul de la Oradea, preţiosul document în care călugării bihoreni înregistrau sistematic ordaliile celor trimişi pentru judecată din comitatele învecinate. Atunci, de pe teritoriul actualului judeţ sunt menţionate nu mai puţin de 38 de sate, situate în exclusivitate în partea de apus a acestuia, marea majoritate la vest de oraşul Satu Mare (*DIR C*, vol. I). Cu 11 dintre numele de localităţi menţionate în această perioadă timpurie nu ne mai întâlnim niciodată, acestea căzând cel mai probabil victimă marii invazii mongole de la începutul anilor 1240.

Centre importante ale vieţii economice în comitatele evului mediu erau localităţile aşa-numiţilor „oaspeţi regali". De obicei originari din regiunile Europei vestice, aceştia sunt colonişti privilegiaţi aşezaţi în mai multe puncte ale Ungariei medievale, în primul rând din dorinţa de a spori numeric populaţia unor zone recent transformate în comitate, dar şi ca reprezentanţi direcţi ai regalităţii, pentru a întări controlul administrativ la nivel local. Nu în ultimul rând, se urmărea impulsionarea activităţilor economice zonale, oaspeţii fiind în multe cazuri meşteşugari pricepuţi, deschizători de drumuri în meseriile care presupuneau o specializare superioară – minerit, prelucrarea metalelor, cultivarea viţei de vie. Prima aşezare de oaspeţi germani cunoscută pe teritoriul comitatului nostru este Mintiul, astăzi parte a oraşului Satu Mare, colonizată se pare la mijlocul secolului al XII-lea de regele Geza II (Németh 2008) şi care primeşte privilegii importante în anul 1230. Probabil unuia dintre aceşti colonişti îi aparţinea spada inscripţionată cu litere aurite, descoperită întâmplător în zona bisericii din Mintiu în anii 1970. Satele mai mici populate de oaspeţii germani din comitat au fost majoritatea distruse de invazia mongolă, iar cel de al doilea val de colonizare de

la începutul secolului al XIV-lea a vizat în mare măsură oraşele miniere Baia Mare şi Baia Sprie (Németh 2008).

Secolele evului mediu au fost caracterizate de o puternică fervenţă religioasă, vizibilă prin numărul mare de edificii de cult, multe dintre ele cu valoare arhitectonică excepţională. Primele şi cele mai importante întreprinderi ecleziastice erau construcţiile de mănăstiri. Din cauza investiţiilor de amploare pe care le presupuneau, edificiile mănăstireşti erau construite de nobilii cu putere economică mare şi funcţionau ca mănăstiri de familie, văzute de ctitori ca o cale de dobândire a vieţii veşnice. Astfel de instituţii erau de obicei înzestrate cu donaţii substanţiale, capabile să le asigure întreţinerea la standarde înalte. Pentru Satu Mare, este cazul mănăstirii de la Sárvár, menţionate în 1219 şi aparţinând neamului Gutkeled, al celei de la Căpleni, construită de neamul Kaplony, dar mai ales al celei de la Acâş, a cărei biserică aflată în picioare şi astăzi a fost construită, se pare, la finalul secolului al XII-lea de membrii neamului Akos.

Structura şi ierarhia bisericii catolice se extind de timpuriu şi în regiunea sătmăreană, însoţind invariabil organizarea administrativă. În secolul al XIII-lea, teritoriul actualului judeţ era divizat în patru arhidiaconate, trei incluse în dieceza Episcopiei de Transilvania, cu sediul la Alba Iulia, iar unul aparţinând Episcopiei de Agria. Cel mai vechi, înfiinţat probabil în cea de a doua jumătate a secolului al XII-lea, odată cu comitatul omonim, a fost Satu Mare, cu jurisdicţie în regiunile de sud-vest, până la râul Someş. În nord, arhidiaconatul de Sasvar – mai târziu Ugocea cuprindea întreaga zonă dintre râurile Someş şi Tisa, şi inclusiv Mintiul până la 1230 (Szabó 1937). Jurisdicţia arhidiaconatului Ardud era probabil identică cu cea a comitatului de pădure, primul arhidiacon de aici fiind menţionat în 1215. Acesta funcţionează doar până la finalul secolului al XIV-lea, fiind ulterior inclus în arhidiaconatul Satu Mare. Districtul Medieş este un caz mai special, reprezentând una dintre ţintele prozelitismului catolic în cadrul Regatului Maghiar, susţinut din a doua jumătate a secolului al XIV-lea de regele Ludovic de Anjou. La o dată neprecizată, situată oricum înainte de 1215, localitatea fusese luată din mâinile românilor şi ocupată de regalitatea maghiară, care susţine în zonă, începând cu secolul al XIII-lea, misiunea catolică franciscană (Tăutu 1966). Cu toate încercările de catolicizare a populaţiei ortodoxe – *schismatice* – româneşti, procesul are rezultate palpabile doar prin anii 1370, când Caterina, stăpâna de atunci a Medieşului, se implică financiar şi moral în susţinerea activităţii misionare a călugărilor franciscani. Această doamnă fusese cea care a atras atenţia Vaticanului asupra problemelor de jurisdicţie a bisericii catolice în zonă, obţinând de la papalitate diverse avantaje şi scutiri care înlesneau funcţionarea parohiilor catolice incluse în domeniul Medieş. Ierarhia administrativă a bisericii catolice pătrunsese însă mult mai de timpuriu în zonă, în 1261 fiind menţionat deja arhidiaconatul de Medieş, care, spre deosebire de alte celelalte astfel de instituţii sătmărene, era subordonat Episcopiei de Agria.

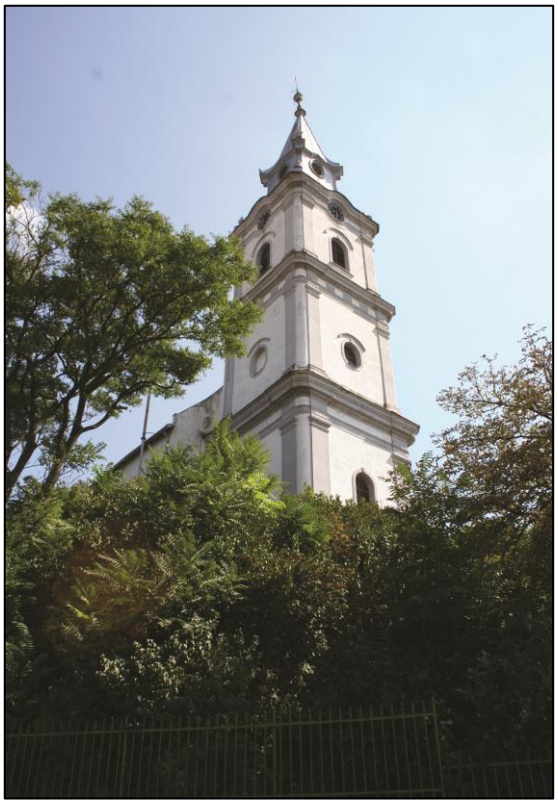

Figura nr.25. *Biserica reformată din Tăşnad – a doua jumătate a secolului al XV-lea*

Structura administrativă a bisericii ortodoxe din zona sătmăreană este mai puţin cunoscută. Nu ştim sub a cui control ecleziastic se aflau românii medieşeni înainte de încorporarea lor în Episcopia de Agria, însă este cert că districtul Medieş, alături de cel al Ardudului, au fost incluse în aria de jurisdicţie a Stavropighiei din Perii Maramureşului imediat după formarea acesteia, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea.

Cel mai important centru ecleziastic zonal de pe teritoriul de azi al judeţului Satu Mare a fost fără îndoială Tăşnadul, inclus pe atunci din punct de vedere administrativ în comitatul Solnocu de Mijloc. Cel puţin din anul 1246, localitatea înzestrată cu privilegii făcea parte din domeniul episcopilor Transilvaniei şi a

fost transformată treptat în cel mai important centru al organizării diecezane din afara voievodatului. În poziţia de vicar de dincolo de Meseş al episcopului Transilvaniei, funcţie documentată începând cu anul 1301, a fost numit începând cu secolul al XV-lea, în mai multe rânduri, parohul de Tăşnad, înlocuindu-l pe cel de Satu Mare sau de Mintiu, care ocupaseră funcţia în perioada anterioară (Emödi 2011). Jurisdicţia vicarului episcopal, care reprezenta o punte de legătură ecleziastică între Episcopia Transilvaniei şi zonele din afara voievodatului, se extindea asupra arhidiaconatelor Sătmar, Solnoc şi Ugocea. Mărturie a statutului de odinioară al Tăşnadului stă şi astăzi biserica gotică – acum reformată, construită în anul 1476 prin contribuţia episcopului de atunci al Transilvaniei, Ladislau Geréb de Vingard.

O sursă importantă care reflectă structura ecleziastică, dar şi situaţia economică a multor aşezări din comitat este Registrul de Dijme Papale, redactat între 1332-1335. Conform acestui document, arhidiaconatul de Satu Mare era compus din 36 de parohii, cele mai bogate fiind Bator – azi Ungaria, Domăneşti şi Satu Mare. Arhidiaconatul de Ugocea cuprindea 19 parohii, printre cele mai înstărite numărându-se Mintiul, iar cel de Medieş, 9 parohii, cu Baia Mare, Baia Sprie, Lăpuş şi Medieşu Aurit în fruntea listei de contribuţii (Németh 2008).

Figura nr.26. *Spada cu inscripţie de la Mintiu – sfârşitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea (Colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare)*

Cele mai numeroase informaţii din viaţa Sătmarului medieval ni le oferă documentele referitoare la marile domenii nobiliare din zonă. Aşa-numita „aristocraţie de comitat" putea deţine în proprietatea sa un număr de până la câteva zeci de sate, pe care le administra unitar, sub forma unui domeniu nobiliar. În majoritatea cazurilor, acest domeniu avea în centrul său o cetate, care funcţiona în acelaşi timp ca reşedinţă a nobilului, şi uneori, la nobilii mai înstăriţi, şi o mănăstire de familie. Viaţa şi activitatea proprietarului decidea structura domeniului. Cei care se remarcau prin serviciile militare aduse în slujba suveranului erau răsplătiţi prin donaţii, care deveneau astfel principala modalitate de extindere a proprietăţilor funciare. Tranzacţiile mai mici, vânzările sau zălogirile de sate sau sesii iobăgeşti constituiau fie o altă cale de sporire al domeniului, fie un mijloc de obţinere a banilor lichizi, în caz de necesitate. Micile achiziţii sau vânzări de terenuri fac ca suprafaţa domeniului nobiliar să fie extrem de variabilă în timp, iar până în epoca premodernă determină divizarea proprietăţilor într-o asemenea măsură, încât de puţine ori toate sesiile iobăgeşti dintr-un sat, mai ales din cele situate la marginea domeniului, aparţin unui singur proprietar. Cu toate acestea, structura de bază a celor cinci mari domenii nobiliare din Satu Mare – Ecedea, Carei, Ardud, Medieş, Halmeu – rămâne aceeaşi chiar şi în secolele XVII-XVIII. Legătura dintre suprafaţa domeniului nobiliar şi statutul aristocratului proprietar este una bivalentă: un proprietar bogat avea toate şansele să acceadă la curtea regală, fie în calitate de demnitar, fie în calitate de familiar al unui baron al regatului; în acelaşi timp, prezenţa la curtea regelui deschidea drumul obţinerii de noi donaţii de teren, care suplimentau consistent extinderea proprietăţilor funciare. Nu este de mirare, astfel, că una dintre preocupările de bază a aristocratului de comitat era pătrunderea în curia suveranului, într-o poziţie cât mai înaltă şi cât mai apropiată de rege.

Structura societăţii româneşti din zonele compacte (Codru şi Oaş) este sensibil diferită. Elita românească din Transilvania şi Ungaria se numea cnezime, cu variante asimilabile, cum ar fi termenii de voievod şi, mai rar, de jupan. Din punct de vedere al proprietăţii, se comportau precum elementele nobiliare din elita regatului maghiar, posedând cnezate sau părţi ale acestora şi producându-şi veniturile din cotele patrimoniale percepute de la locuitori. Justiţia în cadrul comunităţilor cneziale era realizată pe baza dreptului românesc. Cnezii erau stratificaţi în funcţie de cuantumul elementelor funciare şi umane asupra cărora îşi exercitau jurisdicţia (Ioan Aurel Pop 1991). Spre deosebire de Maramureş şi chiar Bereg, unde organizarea cnezială se menţine până în secolul al XV-lea, în zona Sătmarului, în care administraţia regală pătrunde de timpuriu,

găsim rareori urme ale ierarhiei sociale româneşti. După donaţiile masive în favoarea nobilimii regatului, cnezii/voievozii şi-au pierdut cel mai probabil autoritatea de stăpâni şi s-au transformat în simplii supuşi, cel mai adesea cu rangul de „primari" ai satelor, acţionând ca intermediari între noii proprietari şi iobagii din respectivele aşezări (Ioan Aurel Pop 1991). În documentele medievale din secolele XIV-XV sunt, din acest motiv, greu de depistat, însă începând cu secolul al XVI-lea îi găsim în calitatea de stăpâni primari ai satelor în conscripţiile domeniale realizate detaliat.

Figura nr.27. *Blazonul familiei nobiliare Drágffy*

Pornind de la vest spre est, unul dintre cele mai importante domenii nobiliare din comitatul Satu Mare era Ecedea. Proprietarii acestuia, familia Bátori, sunt descendenţi ai neamului nobiliar Gutkeled, cavaleri de origine germană, care ajung în regatul maghiar medieval încă din secolul al XI-lea. Centrul uneia dintre ramurile neamului Gutkeled îl constituie încă de timpuriu zona Nyir a comitatului Satu Mare, unde a fost construită mănăstirea de la Sárvár, unul dintre cele mai vechi edificii de cult din această zonă. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, mănăstirea de la Sárvár îşi încetează funcţionarea, rolul său de centru al familiei Bathori fiind luat de localitatea Ecedea şi domeniul format ulterior în jurul cetăţii cu acelaşi nume. Întreaga proprietate din jurul mlaştinii a fost primită ca donaţie de Bereck Bátori de la regele Carol Robert, ca răsplată a serviciilor militare prestate în timpul războiului care a precedat instaurarea dinastiei angevine. În 1334, noii proprietari primesc de la suveran dreptul de a construi o cetate pe domeniul propriu, care să se numească „Cetatea fidelităţii", în amintirea alianţei cu dinastia regală stabilită de familia Bátori la începutul secolului (Németh 2008). Cetatea a fost construită pe o insulă artificială a mlaştinii, situată lângă cele două insule naturale care adăposteau aşezarea. Avea aspectul obişnuit al unei fortificaţii de pământ: era înconjurată de val, şi doar castelul şi biserica erau construite din cărămidă, celelalte clădiri având pereţi din vălătuci. În secolul al XV-lea, când domeniul Ecedea beneficiază de extinderea maximă, acesta cuprindea 46 de sate şi trei târguri, răspândite pe o suprafaţă mare în partea de sud-vest a mlaştinii cu acelaşi nume. De pe teritoriul actual al judeţului Satu Mare, aparţineau de Ecedea satele Berveni şi Cămin, precum şi 8 sate din jurul Moftinului. Tot sub jurisdicţia Ecedei intrau satele Ambud şi Amaţi (Borovszky 1910).

Probabil primul neam nobiliar care a primit prin donaţie regală porţiuni din sudul fostului comitat Satu Mare este neamul Kaplony. Având iniţial centrul la Căpleni, membrii neamului construiesc însă de timpuriu mănăstirea de familie atestată documentar pentru prima dată în 1267. În afara localităţii de reşedinţă, neamul mai avea în posesie satele Carei, Domăneşti, Boghiş, Bobald, Urziceni, Foieni, Tiream, Vada, Vezendiu şi Vetiş, şi se extindea şi în afara României de azi până la Omboly (Borovszky 1910). Familiile descendente se evidenţiază destul de rapid în cadrul neamului, iar proprietatea iniţial unitară este divizată între capii noilor unităţi familiale. Cei mai importanţi şi longevivi descendenţi sunt familia Károlyi, cu centrul la Carei. Prima rezidenţă cunoscută a nobililor Károlyi a fost construită la Carei la finalul secolului al XV-lea. Trebuie să fi fost o clădire solidă, dotată cu elemente de fortificaţie, dacă nobilii comitatului au considerat-o o ameninţare şi au cerut regelui demolarea ei. La sfârşitul veacului următor, din pricina accentuării pericolului turcesc, rezidenţa din piatră a fost transformată într-o cetate dotată cu şant şi zid de fortificare patrulater şi patru bastioane de colţ, prevăzute cu nişe de tragere pentru tunuri. Prin donaţii şi achiziţii succesive, domeniul familiei ajunge până în perioada modernă să fie unul dintre cele mai vaste din regat.

Funcţionând iniţial ca un district separat de comitat, Ardudul este definitiv integrat în Satu Mare odată cu donarea sa, în 1385, voievozilor maramureşeni Balc şi Drag. Primul strămoş cunoscut al familiei cunoscută mai târziu sub numele de *Drágfi* a fost Dragoş, legendarul întemeietor al Ţării Moldovei. În 1359, după ce succesorii lui Dragoş sunt alungaţi de la conducerea mărcii Moldovei de voievodul Bogdan şi însoţitorii săi, răsculaţi împotriva regelui, aceştia se întorc în zona de origine şi devin unii dintre cei mai importanţi nobili din comitatele Satu Mare, Ugocea şi Maramureş. Protecţia regală le aduce numeroase donaţii, dar şi o carieră rapidă: din 1377, Balc şi Drag devin comiţi de Satu Mare şi Ugocea, din 1378, comiţi de Maramureş, iar apoi comiţi ai secuilor (Engel 1996). Uriaşul domeniu al Drăgoşeştilor cuprindea, la 1424, nu mai puţin de 80 de sate, pe teritoriul judeţelor de azi Satu Mare, Sălaj şi Maramureş. Din judeţul Satu Mare, sunt menţionate satele româneşti Bicăul Românesc, Bicăul Mare, Pomi, Racova, Borleşti, Homorodu de Sus, Socond, Homorodu Mare, *Megyerhomorod*, Sâi, Măriuş, Crucişor, Hurezu Mare, Cuţa, Hodişa de Sus şi Hodişa de Jos (Borovszky 1910). Centrul domeniului Ardud, care includea toată zona Codrului, era cetatea din localitatea omonimă. Familia Dragfi a primit permisiunea regală pentru construirea fortificaţiei în anul 1456, iar lucrările de construcţie erau în desfăşurare între 1481-1486. Conscripţiile domeniului Ardud din secolele următoare vor oferi datele cele mai concludente privind societatea şi economia zonei Codru, locuită compact de români.

Domeniul Medieş cuprindea, în evul mediu, întreaga zonă de nord-est a judeţului de astăzi Satu Mare. Nu cunoaştem soarta acestuia după „luarea" din mâinile românilor, înainte de 1215, şi până în cea de a doua jumătate a secolului al XIII-lea, când este dobândit prin moştenire testamentară de Móricz din neamul Pok. De origine din comitatul Gyor, strămoşii acestui Móricz ajung în zona Sătmarului prin Nicolae, care, aflat în dizgraţia regelui, se refugiază în regiune. Începând cu secolul al XIV-lea, ramura de Medieş a neamului Pok va fi cunoscută drept familia Móricz, stăpâna domeniului până la stingerea sa, în anul 1490 (Németh 2008). Nu doar satele din zona aflată în imediata apropiere a Medieşului aparţineau familiei Móricz, ci şi întregul Oaş, donat în întregime de regele Ştefan V în anul 1270. Deşi componenţa domeniului ne este cunoscută abia din secolul al XV-lea, în 1381 sunt menţionate – fără distincţie nominală - 20 de sate româneşti care aparţineau de Medieş. Integrând în totalitate Ţara Oaşului, domeniul administrat din două centre (Medieş şi Seini) se extindea spre vest până la Botiz, spre sud până dincolo de Someş, pe linia Cărăşeu – Lipău – Valea Vinului – Roşiori, iar spre est până aproape în hotarul oraşului Baia Mare, la Tăuţii-Măgherăuş şi Băiţa. La finalul secolului al XV-lea, în preajma stingerii familiei Móricz, domeniul cuprindea mai bine de 45 de sate, beneficiind în plus de veniturile târgului din Medieş şi a minelor de aur şi argint din Băiţa (Borovszky 1910). Dacă la Seini centrul şi rezidenţa familiei era cetatea construită pe o înălţime în apropierea aşezării, la Medieş nobilii Móricz locuiau într-un castel atestat documentar în secolul al XIV-lea, a cărui locaţie este bănuită a fi sub ruinele edificiului actual. După moartea ultimului descendent de sex masculin al familiei Móricz, moştenirea ajunge în mâinile familiei Bátori.

În zona sudică a fostului comitat Ugocea, corespunzând în mare cu partea comitatului inclusă azi în România, se extindea domeniul neamului Káta. Apariţia nemului în zona Satu Mare – Ugocea este semnalată în documente în anul 1216, odată cu hotărnicirea moşiei Micula, când este menţionată moara comitelui Rafael de pe râul Tur. Nucleul proprietăţii familiei se formează încă din secolul al XIII-lea, când Toma din neamul Káta deţinea în Satu Mare Botizul, Vasvari (contopit astăzi cu Botiz) satele Noroieni şi Nisipeni, iar în Ugocea Băbeştiul, Tămăşeniul, Porumbeştiul, Perehrestya (azi Ucraina), Past (sat dispărut lângă Turulung), Turţul şi Halmeul (Szabó 1937). Centrul rezidenţial al familiei este iniţial cetatea din piatră Tămăşeni, construită probabil în perioada 1274-1284, ale cărei ruine sunt vizibile şi astăzi în hotarul satului cu acelaşi nume. Odată cu abandonarea fortificaţiei, centrul familiei descendente se mută la Halmeu, cea mai dezvoltată aşezare din zonă, menţionată încă din secolul al XV-lea ca târg. Ultimii descendenţi ai neamului Káta se sting cândva în secolul al XVI-lea.

Cu toată extinderea domenii nobiliare de amploare pe teritoriul de astăzi al Sătmarului, o parte importantă a acestuia era dominată de micii proprietari, nobilii care deţineau 2-3 sesii iobăgeşti şi al căror stil de viaţă nu diferea în mod radical de cel al supuşilor lor. O zonă de maximă răspândire a nobililor mici şi mijlocii este valea Someşului, unde satele sunt divizate între un număr mare de proprietari.

În comparaţie cu bogăţia de surse privind economia domenială din zona sătmăreană în secolele XVI-XVII, pentru evul mediu doar informaţii fragmentare permit reconstituirea activităţilor agricole şi comerciale specifice. Fără îndoială, în dezvoltarea Sătmarului, şi mai ales a oraşului Satu Mare a jucat un rol important comerţul cu sare. Această adevărată comoară a evului mediu, extrasă de la Ocna Dejului, era transportată pe Someş spre vest, traversând astfel Satu Mare, care avea dreptul de a reţine, în schimbul permisiunii de liberă trecere, o cotă parte din materialul tranzitat. Veniturile obţinute de oraş din vânzarea sării, precum şi privilegiile obţinute în schimbul protecţiei acordate comerţului cu sare au pus bazele dezvoltării ulterioare a oraşului de pe Someş. Un alt pol de dezvoltare a comitatului medieval Satu Mare era zona minieră din actualul judeţ Maramureş, cu centrele sale din zona Baia Mare şi Baia Sprie. Exploatarea minereurilor de metal preţios şi monetăria de la Baia Mare aduc venituri şi privilegii importante localităţilor din regiune. Restul comitatului se bazează pe realizarea veniturilor de subzistenţă prin agricultură. În afara zonei Careiului şi a văii Someşului, prielnice culturilor agricole, locuitorii regiunilor deluroase şi submontane se bazau în primul rând pe creşterea animalelor. Din documentele vremii reiese preferinţa pentru ierbivore, în primul rând oi, şi numeroase turme de porci, uşor de întreţinut datorită obiceiului de a-i lăsa să pască ghinda în imensele păduri din regiune. Porcii erau grupaţi în turme uriaşe, care ajungeau uneori la nivelul miilor. Aşa se întâmplă în 1357, când de pe moşiile unui nobil sătmărean au fost furaţi nu mai puţin de 2000 de porci.

2.9. Satu Mare în epoca premodernă (Diana Iegar)

În secolele XVI-XVII, istoria ţinuturilor sătmărene este marcată de transformările politice şi militare din zonă, unele cu ecouri importante în viaţa locuitorilor. Ameninţarea otomană, care până nu demult era destul de îndepărtată, ajunge să se contureze din ce în ce mai clar după anul 1526, când pierderea bătăliei de la Mohács împinge regatul maghiar pe panta disoluţiei politice. Pe la mijlocul secolului, în 1541, se definitivează transformarea sistemului politic în zonă: Ungaria centrală este transformată în paşalâc, cu centrul la Buda; în est, se formează principatul autonom al Transilvaniei, ale cărui graniţe se opreau însă spre nord în zona Solnocului de Mijloc. Între timp, Satu Mare şi comitatele învecinate, trăiesc câteva decenii de incertitudine politică, în care apartenenţa la o entitate sau la cealaltă este doar un rezultat al opţiunii personale a membrilor cei mai de seamă ai elitei. Astfel, deşi după 1526 comunitatea nobililor din Satu Mare îşi doreşte un partizanat cu regele din Transilvania, Ioan Zápolya, opţiunea comitelui suprem de atunci – Andrei Bátori – spre Ferdinand de Habsburg determină conflicte interne importante între cele două forţe. Întreg comitatul Satu Mare, folosit mai ales în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea ca o „monedă de schimb" în luptele pentru coroana Ungariei, devine nu de puţine ori un câmp de luptă al armatelor imperiale şi a celor transilvănene.

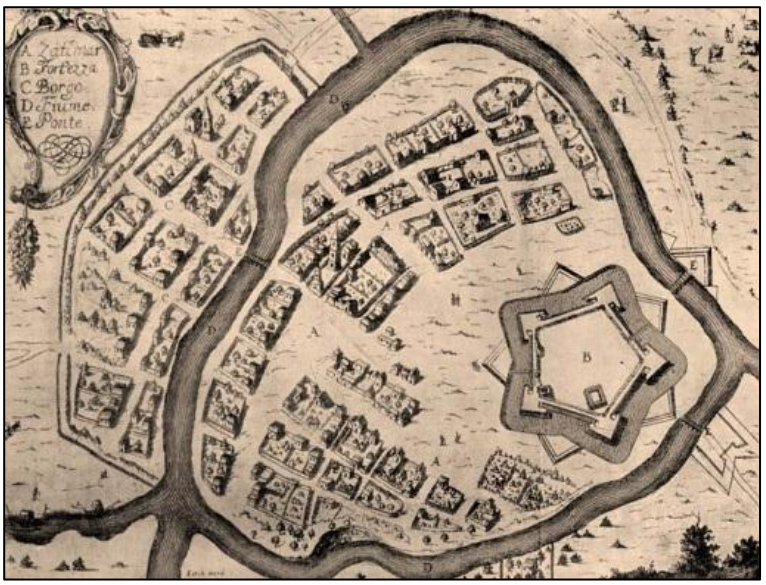

Figura nr.28. *Cetatea Satu Mare în secolul al XVII-lea*

O deosebită importanţă pentru istoria acestor ţinuturi o are construirea cetăţii Satu Mare în perimetrul actualului oraş. O primă fază a acesteia fusese ridicată pe o insulă a Someşului, se pare, din pământ şi lemn, cândva după anul 1543, de proprietarii de atunci ai oraşelor Satu Mare şi Mintiu, fraţii Bátori. În 1559, căpitanul Melchior Balassa părăseşte tabăra transilvăneană şi predă fortificaţia noilor aliaţi din partida habsburgică. Aceştia încep să plănuiască construirea unei cetăţi mai puternice şi mai extinse ca suprafaţă, situată undeva la întâlnirea celor două braţe ale Someşului. În 1565, când are loc un asediu de amploare al

trupelor transilvănene, fortificaţia era deja în picioare. Forma definitivă a acesteia este dată de lucrările de reconstrucţie care au loc în urma atacului, realizate în forţă cu ajutorul unui număr mare de iobagi din mai multe comitate. Ridicată după planurile arhitectului Cesare Baldigara, cetatea Satu Mare urma o planimetrie poligonală, cu cinci bastioane cu ureche, în sistem italian. În interior a fost cantonată o puternică garnizoană austriacă, capabilă să facă faţă cu succes numeroaselor încercări de recuperare întreprinse de trupele ardelene (Szőcs 2006). Până la demolarea sa, în primii ani ai secolului al XVIII-lea, a fost considerată una dintre cele mai puternice cetăţi de graniţă din estul Ungariei Regale. Odată cu cucerirea Oradiei de către turci, în secolul al XVII-lea fortificaţia de pe Someş a devenit cel mai stabil avanpost defensiv anti-otoman, rezistând în mai multe rânduri asediilor de durată ale trupelor sultanului.

La cumpăna secolelor XVI-XVII, conflictele militare din Transilvania au afectat şi partea sudică a judeţului actual Satu Mare. Liga anti-otomană care îi reunise începând cu anul 1594 pe Mihai Viteazul (domnul Ţării Româneşti), Aron Vodă cel Cumplit (domnul Moldovei) şi Sigismund Bátori (principele Transilvaniei) sub îndrumarea împăratului habsburg Rudolf II începe să se destrame abia câţiva ani mai târziu, în ciuda succeselor repurtate pe câmpurile de luptă din zona Dunării de domnul Ţării Româneşti (Sîrbu 1976). Abandonat de foştii aliaţi, şi în acelaşi timp expus contraofensivei turceşti din cauza poziţiei geografice, Mihai Viteazul ia o decizie radicală şi, primind încuviinţarea împărătească, declanşează o acţiune militară împotriva Transilvaniei, pe care o încheie victorios odată cu intrarea în Alba Iulia, la 1 noiembrie 1599. Alungarea lui Ieremia Movilă de pe tronul Moldovei abia câteva luni mai târziu marchează şi începutul suveranităţii domnului muntean asupra tuturor celor trei ţări carpatice (Edroiu-Todiţă 2005). Problemele din Transilvania încep însă să se manifeste odată cu actele rebele ale nobilimii de aici, transformate în revoltă deschisă în anul 1600. Tot cu sprijinul lui Rudolf al II-lea, prin aportul militar al oştirii generalului Basta reuşeşte Mihai Viteazul să recupereze pentru ultima dată Transilvania. Pregătirea acţiunii militare anti-transilvănene a trupelor româno-habsburgice are loc tocmai pe teritoriul sătmărean. La începutul lunii iulie 1601, Mihai Viteazul îşi stabileşte tabăra la Moftin, unde rămâne aproape trei săptămâni şi unde se realizează joncţiunea cu oastea generalului Basta. În prima zi a lunii august oastea se deplasează spre Sălaj şi, după o ultimă oprire în vecinătatea Supurului, înaintează până la Guruslău, unde are loc bătălia decisivă în ziua de 3 august 1601 (Edroiu-Todiţă 2005). Victoria nu are însă rezultate concrete pentru domnul Ţării Româneşti: în 19 august, la Turda, Mihai Viteazu este ucis prin complot de soldaţii generalului Basta, iar Transilvania rămâne o victorie exclusivă a trupelor imperiale.

Revenirea în stăpânirea principilor transilvani a comitatelor din nordul Partiumului se va produce abia la începutul secolului al XVII-lea. Ştefan Bocskay se ridică, în 1604, împotriva puterii imperiale, asigurându-şi sprijinul cetelor de haiduci care acţionau în ţinuturile de lângă Tisa. Acţionând abil între turci şi imperiali, Bocskay reuşeşte să recupereze, prin puterea armelor, teritoriile de dincolo de hotarul Transilvanei, printre care şi Satu Mare, obţinând în acelaşi timp şi recunoaşterea ca principe al Transilvaniei (1604-1606). Mai mult, prin tratatul de la Viena din 1606, încheiat cu împăratul Rudolf II, acesta din urmă recunoaştea nu numai numirea lui Bocskay ca principe, ci şi încorporarea, *de jure*, la Transilvania a comitatelor Satu Mare, Bereg şi Ugocea (Borovszky 1910). Prin tratatele ulterioare de la Tîrnavia (1615), Mikulov (1622), Viena (1624), Bratislava (1626) şi Linz (1645) – acestea având loc ca urmare a participării principilor Transilvaniei la Războiului de 30 de ani (1618-1648) - este confirmată stăpânirea principilor transilvani asupra comitatului Satu Mare, la început în formă viageră, iar apoi, prin pacea de la Linz, în formă ereditară. Până la sfârşitul secolului al XVII-lea, statutul juridic şi politic al Sătmarului nu mai cunoaşte oscilaţii majore, chiar dacă mai avem perioade scurte de instabilitate politică şi socială. Una dintre ele debutează în 1657, când principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi al II-lea, sprijinit de oştile muntene şi moldovene, declanşează o ofensivă militară împotriva Poloniei, în calitate de pretendent al tronului acesteia. Soldată iniţial cu victorii importante, acţiunea militară îşi pierde vigoarea în momentul în care aliaţii suedezi părăsesc câmpurile de luptă. Evitând o confruntare directă, oştile poloneze profită de lipsa grosului armatei transilvănene, aflată încă în Polonia, şi pătrund în nordul Ardealului, pustiind multe dintre aşezările întâlnite în cale. Cele mai afectate au fost comitatele Satu Mare şi Bereg (Borovszky 1910). În anii 1660-1661, în contextul ocupării Oradiei de către turci, ţinutul este din nou devastat de către armatele otomane.

Figura nr.29. *Diploma de înnobiliare cu blazon a lui Ioan Tătar de Boda – 1686 (Colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare)*

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea şi primul al secolului următor, comitatul Satu Mare cunoaşte o istorie tulbure, fiind răvăşit de mai multe campanii militare. Eşecul otomanilor la porţile Vienei (1683) şi declanşarea contraofensivei habsburgice în Ungaria şi Transilvania va impune, pentru mai mult de două secole, autoritatea habsburgică asupra acestor teritorii. Primele regiuni cucerite în cadrul contraofensivei habsburgice au fost cele din Ungaria Superioară. În părţile Sătmarului, campanii militare importante au loc în 1685, când trupele habsburgice, sub pretextul recuceririi de la otomani a cetăţii Oradea, întră în Bihor şi, concomitent, în Maramureş şi Chioar. Ocupaţia militară austriacă instaurată acum va ţine până după alungarea trupelor turceşti din principala fortificaţie a zonei, cetatea Oradea (mai 1692), urmată fiind de instalarea treptată a administraţiei austriece. Totuşi, acestea nu vor aduce şi instalarea definitivă a păcii. În 1693 şi, mai apoi, în 1695, comitatul Satu Mare a fost străbătut de două expediţii tătăreşti care au dat complet peste cap administraţia locală încropită în pripă.

Din punct de vedere politic şi administrativ, comitatul Satu Mare ca şi întreg *Partium*-ul şi Transilvania, intră sub autoritatea Imperiului Habsburgic. Documentul oficial care statua noua realitate politică este *Diploma Leopoldină* din 4 decembrie 1691, care, prin cele 18 puncte ale sale, reglementa toate raporturile politice, juridice şi economice dintre Transilvania şi Imperiul Habsburgic, constituind actul juridic fundamental până la instituirea dualismul austro-ungar din 1867 (Andea-Andea 2003).

Cea mai importantă transformare a peisajului confesional al zonei sătmărene în perioada secolelor XVI-XVII o reprezintă pătrunderea şi răspândirea reformei religioase. Mişcarea izbucneşte în 1517, odată cu publicarea *Celor 95 de teze* ale lui Martin Luther în Germania şi dă naştere unui conflict de amploare în sânul bisericii catolice din întreaga Europă. După câteva decenii de oscilaţie, Protestantismul în Ungaria şi Transivania se stabilizează în forma sa calvină, după doctrina proliferată de marele reformator francez Jean Calvin. Regiunea sătmăreană a reprezentat un centru de răspândire şi organizare a protestantismului incipient. Încă din 1527, astfel, Baltazar Drágffi, unul dintre cei mai puternici nobili din zonă, începe să se implice activ în extinderea reformei religioase în rândul populaţiei din comitat. Până în 1545, protestantismul este îmbrăţişat de marea majoritate a familiilor nobile din comitat şi de mulţi dintre iobagii aflaţi sub influenţa acestora. Deşi mai târziu contrareforma catolică va recupera o parte a enoriaşilor, secolul al XVI-lea stă în mod cert sub semnul prozelitismului reformat. Protestantismul se extinde în aşa măsură, încât în 1571 doar în 6 dintre satele din actualul judeţ Satu Mare mai serveau preoţi catolici: Pelişor, Halmeu, Porumbeşti, Livada – pe atunci divizată în două localităţi şi Vetiş (Borovszky 1910).

Reprezentând unul dintre centrele teologice şi organizaţionale al noii biserici, comitatul Satu Mare a găzduit în secolele XVI-XVII nu mai puţin de 25 de sinoade reformate. Fără îndoială, cele mai importante sunt Sinodul de Ardud, din 1545, primul Sinod reformat din Ungaria, şi cel din Oar din 1554. În cadrul acestuia din urmă se decide de altfel desprinderea protestantismului maghiar de structura organizaţională a bisericii luterane săseşti şi orientarea spre calvinism, în frunte cu un episcop propriu (Jaszovszky 1986). În 1646, un alt consiliu de amploare al bisericii protestante a avut loc la Satu Mare.

Biserica ortodoxă din Satu Mare, tolerată doar la nivel statal, îşi păstrează caracterul instituţional incert şi în perioada premodernă. Jurisdicţia episcopală în zonă este împărţită între episcopii de Mukachevo, Vad sau Bălgrad (Alba Iulia) şi vlădicii locali, mult mai implicaţi în viaţa comunităţii, a căror existenţă o desluşim

Figura nr.30. *Castelul din Ardud după refacerea de la începutul secolului al XVIII-lea*

doar ocazional din izvoarele vremii (Meteş 1935). În general, autoritatea episcopilor se extinde asupra unui teritoriu mult mai larg decât fostul comitat Satu Mare, cuprinzând în repetate rânduri unităţile administrative limitrofe. Episcopii ortodocşi care îşi exercitau autoritatea în zonă nu beneficiau de un centru permanent, rezidând în mănăstirile a căror funcţionare este atestată documentar începând cu finalul secolului al XVI-lea. Cel mai vechi astfel de locaş monastic pe teritoriul actual al judeţului Satu Mare este Cuţa. În 1618, călugărul Eftimie din Cuţa este numit „vizitator" peste românii din Satu Mare de către căpitanul de atunci al cetăţii, Andrei Doczy. Pe parcursul secolului al XVII-lea, de altfel, sunt atestaţi încă patru episcopi ortodocşi de Satu Mare, primul dintre aceştia în ordine cronologică, Efrem (1600), rezidând la mănăstirea Habra de lângă Baia Mare (Meteş 1936).

În comparaţie cu Maramureşul, unde sunt atestate numeroase locaşuri monahale ortodoxe, pe teritoriul actual al judeţului Satu Mare se pot identifica trei mănăstiri care funcţionau probabil în secolele XVI-XVII. Prima şi cea mai veche este Cuţa, a cărei existenţă se poate presupune încă începând cu evul mediu. Bixadul a fost se pare construit la finalul secolului al XVII-lea, fiind legat de activitatea călugărului grec Isaia de pe muntele Athos. Santăul, atestat documentar la mijlocul secolului al XVIII-lea ca un important centru monahal, a început să funcţioneze desigur mai devreme, însă perioada exactă a fondării sale rămâne incertă (Meteş 1936).

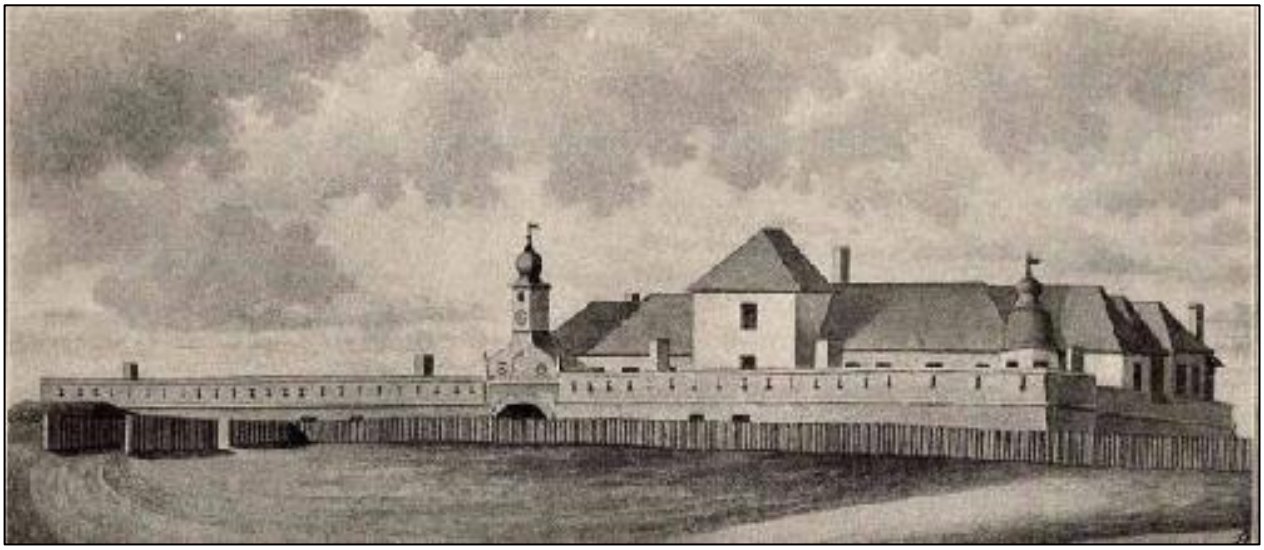

Figura nr.31. *Cetatea Carei în perioada premodernă*

Din punct de vedere economic, viaţa ţinuturilor sătmărene şi a localnicilor este relevată cel mai coerent prin prisma marilor domenii, care coordonau atât activităţile productive ale unui număr mare de locuitori, cât şi relaţiile dintre comunităţile umane. În secolele XVI-XVII, activităţile din cadrul domeniului sunt mult mai bine reglementate prin documentele scrise. Datorate în parte aspririi obligaţiilor iobăgeşti, dar şi formării unei rutine a scrisului, însemnările păstrate până la noi sub forma conscripţiilor şi a urbariilor permit reconstituirea

până la detaliu a vieţii satului sătmărean. Atât compoziţia, cât şi proprietarii domeniilor constituite în evul mediu se schimbă în perioada premodernă. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o suprafaţă uriaşă a fostului comitat era administrată sub forma domeniului cetăţii Satu Mare, care includea, pe lângă teritoriile mai vechi, şi domeniul Cehu Silvaniei cu satele ataşate din Bihor, domeniul Ardud şi satele ataşate, domeniile Baia Mare, Tăşnad, Zalău, Seini cu Ţara Oaşului. În total, nu mai puţin de 185 de sate sau părţi ale acestora, cu peste 5400 de familii stăteau sub autoritatea cetăţii Satu Mare (Prodan 1967). Compoziţia şi dimensiunile domeniilor se schimbă însă de la perioadă la perioadă, odată cu desprinderea fostelor centre domeniale sau adăugarea unora noi, urmând oscilaţiile puternice ale politicii zonale.

În vestul fostului comitat, domeniul cu centrul la Ecedea continua să domine viaţa economică din zonă. Al doilea ca mărime după Satu Mare, domeniul cuprindea la 1648 nu mai puţin de 53 de sate, dintre care 26 se situează pe teritoriul actualului judeţ. În general, acestea sunt aşezările din zona Careiului şi cele de pe valea Someşului, până la limita nordică a zonei Codru. Domeniul îşi schimbă proprietarul de mai multe ori pe parcursul secolului al XVII-lea: în 1605 trece din posesia familiei Bátori în cea a familiei Bethlen, apoi în 1645 este donat lui Gheorghe Rákóczi (Borovszky 1910).

Familia Károlyi continuă să-şi menţină domeniul cu centrul la Carei, redus în comparaţie cu cel din perioada modernă, însă încorporând deja o parte a moştenirii familiilor înrudite, stinse între timp. Cel mai semnificativ se dezvoltă târgul Carei, având în centru fortificaţia proprietarilor. Odată cu accentuarea pericolului turcesc, rezidenţa medievală din piatră a fost transformată într-o cetate dotată cu şant şi zid de fortificare patrulater şi patru bastioane de colţ, prevăzute cu nişe de tragere pentru tunuri. Datorită poziţiei sale strategice şi a formei solide, în secolul al XVII-lea cetatea din Carei face parte din sistemul de fortificaţii împotriva turcilor. Pentru a face faţă cu succes unui eventual atac, elementele defensive ale cetăţii sunt lărgite între 1661 şi 1666, iar după refacere aici este repartizată o garnizoană germană, beneficiind de artilerie proprie. Ulterioarele atacuri turceşti nu au reuşit să distrugă cetatea, dar i-au provocat avarii grave, reparate prin lucrările din anul 1678 (Éble 1897).

Înainte de 1569, când era încă administrat ca domeniu de sine stătător, domeniul Ardud cuprindea 59 de localităţi, printre care şi târgul Beltiug. Satele româneşti sunt în general grupate în voievodate, în frunte cu un voievod, care juca un rol asemănător unui jude de sat, cu oarecare atribuţii la nivel administrativ şi judiciar local. În 1569, în cadrul domeniului Ardud sunt menţionaţi patru voievozi, cu jurisdicţie asupra unui teritoriu variabil, de 3 până la 10 sate. Mai târziu, funcţia de voievod dispare din cadrul documentelor administrative, reminiscenţe ale vechii organizări păstrându-se eventual sub forma unor însemnări marginale (Prodan 1967).

Figura nr.32. *Castelul renascentist de la Medieşu Aurit*

Domeniul Medieş-Seini nu se mai păstrează ca unitate de sine stătătoare în documentele timpului. O singură însemnare din 1583 relevă componenţa iniţială a acestuia: 9 localităţi, incluzându-se aici târgul Seini, şi alte nouă sate din Ţara Oaşului (Prodan 1967). La începutul secolului al XVII-lea, Medieşul este dobândit de către Sigismund Lónyai, pe atunci comite de Bereg şi Crasna şi diplomat al principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen. Acesta a început construcţia castelului renascentist de plan rectangular, cu cele patru aripi delimitând o curte interioară. Fiecare colţ al patrulaterului este prevăzut cu un turn-bastion de tip italian. Elementele de fortificaţie erau alcătuite dintr-un şanţ, vizibil încă, şi probabil un zid cu pod mobil, care

adăpostea, înafara castelului propriu-zis, alte construcţii a căror funcţionalitate nu mai este cunoscută (Szőcs 2008). Ruinele castelului există încă în centrul localităţii.

Ţara Oaşului, inclusă la rândul său din punct de vedere economic în domeniul Satu Mare, este privită în mai multe rânduri ca o unitate domenială distinctă, în fruntea sa aflându-se, la 1572, un voievod. În documentele altor perioade, jurisdicţia Oaşului apare împărţită între mai mulţi astfel de conducători de sate, similar modelului din zona Codru (Caciora-Criste 2006). Este de asemenea specific Ţării Oaşului numărul mare al locuitorilor înnobilaţi, a căror proporţie creşte în timp, majoritatea remarcându-se în timpul confruntărilor militare care au dominat regiunea Sătmarului şi împrejurimile sale în secolele XVI-XVIII.

2.10. Satu Mare în secolul al XVIII-lea (Viorel Ciubotă)

În secolul al XVIII-lea comitatul Satu Mare arăta cu totul altfel decât judeţul Satu Mare de astăzi. În primul rând ca suprafaţă el se întindea de la Curtuişeni (azi judeţul Bihor) până la Baia Sprie, deci mai bine de 14 mile, (1 milă=8,3536 km). În lăţime de la vest la est (de la munţii Codrului până la Tisa) avea în jur de 7 mile. Şi cu toate acestea el se afla cu mult în urma Bihorului care avea 11.082 km^2 sau a Maramureşului cu 9.838 km^2. Cu cei 5.852 km^2 comitatul Satu Mare se încadra în cele mijlocii ale Ungariei de altă dată.

Există şi alte deosebiri fundamentale faţă de situaţia de astăzi. În sudul judeţului se întindea o pădure uriaşă lată de 1-2 mile care începea la Munţii Codrului şi se oprea la Tisa. Păduri mari existau în hotarele mai a tuturor localităţilor de astăzi. De exemplu în jurul oraşului Carei erau nu mai puţin de trei păduri seculare, dispărute astăzi.

Şi oraşul Satu Mare era înconjurat de păduri masive din care se mai văd astăzi pâlcuri răzleţe de jur împrejur. Zonele muntoase ale Oaşului, Codrului şi Băii Mari erau acoperite de codri seculari imenşi, despre care astăzi se păstrează doar amintirea. Este bine să amintim de pădurea Tuba din Ţara Oaşului care era comună tuturor localităţilor din această zonă.

Pornind prin nord-vestul localităţii Carei şi până aproape de Tisa se întindea o mlaştină numită a Ecedului care constituia prin bogăţiile sale o resursă vitală pentru numeroasele aşezări dezvoltate de jur împrejurul ei.

La acestea trebuie să mai adăugăm pământul extrem de fertil din zona de câmpie a comitatului care a favorizat dezvoltarea comunităţilor umane, dar şi resursele minerale situate mai ales în zona Băii Mari şi a Oaşului şi exploatate (unele) încă din antichitate.

Aminteam mai sus de aşezările înfloritoare dezvoltate în zona de câmpie. Ele au putut stârni admiraţia cronicarului turc Evlya Celebi care nota în anul 1661 că: „Şesul acesta e aşa de întins şi ţinutul aşa de mănos, că nu se poate spune cu vorba şi nici scrie cu pana…" (Călători, 567).

În ceea ce priveşte locuitorii comitatului Satu Mare, trebuie subliniat că deşi pe teritoriul său s-au desfăşurat destule operaţii militare, ei nu au fost afectaţi în aşa mare măsură cum s-a scris şi se mai scrie în cărţile de istorie.

Se păstrează în Arhiva comitatului mai multe conscripţii din jurul anilor 1700 din care rezultă clar că viaţa a continuat în aşezările de la câmpie şi mai ales în jurul Careiului, unde toate localităţile menţionate ca părăsite de istoriografia mai veche sau mai nouă existau: Petreşti, Foieni, Cămin, Domăneşti, Căpleni, Voda (azi nu mai există), Bobald (azi nu mai există), Merk, Vallaj, Tiream, Kozar (azi dispărută), etc.

Apar în schimb ca depopulate în totalitate localităţile româneşti situate în zona deluroasă (deserta totaliter), Medişa (cu 11 iobagi capi de familie fugiţi), Cuţa (17 iobagi fugiţi), Soconzel (6 iobagi fugiţi), Socond (11 iobagi fugiţi), Stâna (7 iobagi fugiţi), Bolda (4 iobagi fugiţi). Majoritatea sunt fugiţi pe alte moşii din comitat sau în comitatul vecin Solnocu de Mijloc, existând extrem de puţini care fug mai departe (Arh. Naţ. Cluj Napoca).

Exisă mai multe conscripţii urbariale datând din primele trei decenii ale veacului al XVIII-lea, care fiind incomplete nu sunt demne de crezare. După cum remarcă istoricul Costin Feneşan omisiunile legale şi ilegale din înregistrările privind populaţia devin „o adevărată constantă în cazul majorităţii covârşitoare a înregistrărilor din cursul secolului al XVIII-lea." (Costin Feneşan, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I, Secolul al XVIII-lea Transilvania, Bucureşti, 1986,p.7).

În anul 1896 istoricul careian Acsády Ignácz publica cu ocazia mileniului maghiar (1000 de ani de la venirea ungurilor în Europa), primele recensăminte efectuate în regatul Ungariei sub stăpânirea austriacă în anii 1715 şi 1720-21, ale căror date au fost considerate de foarte multe generaţii de istorici, mai ales maghiari şi în ultima vreme şi români, drept reale fără a consulta sursele originale folosite de Acsady şi fără a pune la îndoială veridicitatea acestora.

Din multitudinea de date care rezultă din documentele vremii vom înfăţişa doar câteva exemple mai mult decât concludente în ceea ce priveşte veridicitatea datelor academicianului originar din Carei.

Astfel Turţul era amintit ca având în 1712 – 31 iobagi capi de familie, în 1715 – 43 iobagi, 43 iobagi în 1720 iar în 1725 documentele îl amintesc deja cu 56 de familii de iobagi şi 15 familii de nobili sau scutiţi de dări. După un an în 1726 aici găsim iarăşi doar 31 de familii de iobagi şi nouă familii de nobili. La fel se întâmplă la Gherţa Mică unde găsim la 1713 22 capi de familii, la 1720 21 familii, iar în 1726 32 familii (V.Ciubotă, 1999, 64).

Exemplele ar putea continua la nesfârşit ducându-ne la concluzia logică că nu putem să folosim doar datele din anumite scrieri istorice ci trebuie permanent să folosim, dacă avem la dispoziţie, şi informaţii din alte documente (parohiale mai ales).

Pentru sfârşitul veacului avem mai multe conscripţii făcute atât de organele administrative cât şi de organele bisericeşti (protopopiate). Astfel populaţia comitatului este în jur de 148.973 în conscripţia făcută de protopopiate şi 150.543 de locuitori în conscripţia comitatului. Diferenţa este nesemnificativă.

Ce este interesant, este structura pe religii.

Prezentăm mai jos cele două conscripţii:

	Conscripţia protopopiatelor	**Conscripţia oficială**
Greco - catolici	74.102	102.351 (greco-catolici şi romano-catolici)
Romano-catolici	20.108	-
Calvini	54.136	44.780 (+cele 3 oraşe)
Luterani	226	755
Evrei	-	2573
Ortodocşi	5	10

Se observă clar din conscripţia oficială preponderenţa greco şi romano – catolicilor iar din conscripţia efectuată de protopopi rezultă clar că greco-catolicii (în marea lor majoritate români) alcătuiau majoritatea relativă a populaţiei comitatului Satu Mare. Chiar şi la nivelul oraşului Satu Mare ei reprezentau a doua religie după cea calvină (1959 - greco-catolici faţă de numai 1060 romano-catolici şi 5238 calvini). (V. Ciubotă, 2010,27)

Este explicabil de ce poetul Kisfaludy Sándor scria după o călătorie pe care a efectuat -o ca tânăr soldat în 1792, că slovacii, şvabii, românii, germanii îi întrec numeric atât de mult pe ungurii puri, încât el se gândeşte îngrijorat la „sfârşitul naţiunii maghiare." (apud Lendvai,194). Mai trebuie să remarcăm că toţi istoricii sau geografii care au scris despre comitatul Satu Mare îi consideră pe români drept urmaşi ai romanilor aduşi de Traian pe aceste meleaguri. Michaelis *B*onbardi *în Topographia Magni Regni Hungariae*, apărută în anul 1718 la Viena scria că „… Valachos Latinorum reliquias esse, sive a Trajani temporibus ibidem Dacis immixti perseverint…" (p. 20).

La fel afirma şi Bél Matyás în a sa *Historia Comitatus Szatmariensis* scrisă prin anii 1726-1727 şi publicată în anul 1982: „Az erdélyi valachok ugyanis az egykor Dáciában lako rómaiak maradékai." (Românii sunt descendenţii romanilor care au locuit în Dacia).

Joannes Baptista Piker în *Topographia Magni Ragni Hungariae*, apărută la Viena în 1750 vorbind de români scria că „… Valachos Latinorum reliquias esse, sive a Trajani temporibus Dacis immixti perseverarint."

Chiar şi cel mai documentat monograf al comitatului Satu Mare în lucrarea sa *Szathmár vármegye*, apărută în două volume în anii 1808-1810 la Buda, vorbea de originea românească a numelui oraşului Satu

Mare precum şi de faptul că „Românii sunt locuitorii vechi ai Daciei care încă înainte de 300 de ani de Attila (regele hunilor n.n.) au stat pe aceste locuri."(Szirmai).

Este extrem de interesantă şi reţeaua drumurilor din veacul al XVIII-lea. După o hartă datând din jurul anului 1760 şi desenată de Anton Zanathy, existau mai multe drumuri care traversau comitatul.

Cel mai important pornea din judeţul Bihor trecea prin Pişcolt - Petreşti - Carei - Moftinu Mare-Ghilvaci - Terebeşti - Sătmărel - Satu Mare - Mărtineşti - Odoreu - Livada - Seini - Sebişa-Ilba-Cicârlău - Baia Mare - Tăuţii de Sus – Şişeşti - Şurdeşti - trecând în Transilvania.

De la Livada un alt drum mergea la Oraşu Nou iar de acolo prin Cămârzana trecea în comitatul Ugocea, iar de acolo spre Maramureş. Un alt drum pleca din Satu Mare şi trecând prin Botiz-Agriş ajungea la Turulung în comitatul Ugocea.

Máthis Bél, primul geograf maghiar care ne-a lăsat prima monografie închinată comitatului Satu Mare şi care a călătorit pe aceste drumuri a fost impresionat de extensia pe care o avea în comitat cultivarea viţei de vie încât a notat aceste rânduri pline de semnificaţie: „În aşa măsură se dezvoltă cultivarea viţei de vie că nu aş devia mult de la adevăr dacă acest comitat l-aş numi sediul lui Bacchus (zeul vinului n.n). În locul unde este Muntele Negru (lângă Ilba n.n.) nu se vede altceva decât vie cu recoltă bogată. Aşa recoltă bogată se face încât în fiecare an fiecare tulpină de vie dă recoltă de o găleată (11,3 litri n.n)."

Din punct de vedere politic comitatul Satu Mare s-a încadrat în toate marile evenimente care au traversat secolul al XVIII-lea.

Secolul debutează cu tulburări grave cauzate de unirea religioasă impusă cu forţa de episcopul De Camellis sprijinit de autorităţile imperiale, manifestate prin uciderea vicarului Isaia, considerat principalul promotor al religiei greco-catolice. Acestea erau dublate de fenomenul haiduciei care are în centru figura emblematică a lui Pintea Viteazul, erou de cântece şi poveşti populare dar şi model pentru nenumărate toponimice. (Fântâna lui Pintea, Izvorul lui Pintea, Stejarul lui Pintea, etc) răspândite pe teritoriile judeţelor Satu Mare, Maramureş, Sălaj dar şi în Ucraina Transcarpatică.

Răscoala antihabsburgică condusă de emblematicul principe Francisc Rákoczi al II-lea a mobilizat mase mari de maghiari, români, ucraineni, doritori de o viaţă mai bună.

Câştigătorii mişcării, sfârşită prin pacea încheiată la Satu Mare în 30 aprilie 1711, au fost fără îndoială dinastia de Habsburg care şi-a instaurat dominaţia necondiţionată pentru următorii 200 de ani asupra Transilvaniei şi Ungariei, dar mai ales nobilimea maghiară care şi-a prezervat aproape toate privilegiile feudale, considerate de marea majoritate a istoricilor vinovate de rămânerea în urmă a economiei şi culturii Ungariei şi Transilvaniei faţă de Europa centrală şi vestică. (Lendvai,179).

Cei trei împăraţi reformatori ai dinastiei de Habsburg, Carol al VI-lea (1711-1740), Maria Terezia (1740-1780), Iosif al II-lea (1780-1790), au iniţiat un vast program reformator menit să modernizeze imperiul care a avut rezultate deosebite în Austria, Lombardia, Slovenia, Cehia şi Boemia, dar s-a izbit de opoziţia feroce a nobilimii maghiare, mai ales impotriva reformelor lui Iosif al II-lea, împăratul care în mai puţin de 10 ani a emis 600 de decrete şi 11.000 de legi noi.

Totuşi comitatul Satu Mare a avut norocul să aibă în frunte un om de o valoare extraordinară care a patronat şi condus procesul de reformare economică, socială şi culturală. Este vorba de contele Károlyi Sándor (1669-1743) al cărui zel înnoitor îl observa încă Máthias Bél la 1726: „Contele Károlyi Sándor care cu orice preţ vrea să dezvolte acest ţinut şi nu evită nimic pentru realizarea acestui scop." (Bél Máthias, p. 27)

Printre realizările neperitoare ale contelui Károlyi Sándor enumerăm: colonizarea şvabilor începând cu anul 1712, introducerea de metode moderne de prelucrare a pământului (în primul rând al asolamentului trienal), dezvoltarea localităţilor rurale şi a oraşului Carei, înfiinţarea de şcoli şi mai ales a gimnaziului piarist din Carei (1726), menit să pregătească mii şi mii de oameni cu carte, mulţi dintre ei provenind din rândul iobagilor, sprijinirea tuturor religiilor de pe teritoriul comitatului, multe dintre iniţiativele de construire de locaşuri noi de cult având spijinul necondiţional al contelui.

Menţionăm că mănăstirile bazilitane de la Bixad şi Máriapócs au fost sprijinite în mod necondiţionat de piosul conte.

Mai amintim că tot el este cel care a construit manufacturi de sticlă, menţionate de M. Bél ca fiind în pădurile din Munţii Codrului, în hotarul Ardudului, unde muncitorii au fost „ aduşi din Cehia, care fac sticlă de cristal. Aceste produse nu sunt cu nimic de calitate mai slabă decât cele din Cehia." (Bel, 32).

Tot contele a fost autorul unor redislocări masive a iobagilor de pe moşiile sale în scopul creşterii productivităţii pământurilor. De exemplu aşa procedează în Ardud, Ghirişa, etc. Tot datorită acestor redislocări sunt mutaţi în Carei iobagi din Bobald, Vada unde primesc sarcini de păzitori ai castelului (haiduci), astfel că până în anii 1720-1730 se auzeau pe zidurile cetăţii Carei comenzi în limba română de felul „Grij! Prinde pistolul! Face foc!" (Asztalos György,1892,140).

Tot Máthias Bél pomenea de un plan al contelui Károlyi Sándor de a schimba cursul râului Crasna pe lângă oraşul Carei, începând în acest scop lucrări pregătitoare dar pe care nu a reuşit să le ducă la bun sfârşit.

Şi urmaşii lui au încercat realizarea unor mari proiecte în folosul societăţii. Astfel contele Károlyi Antal a început desecarea mlaştinii Ecedului realizând împreună cu inginerii săi un Canal care începea de la Domăneşti şi se vărsa la Szamosszég în Someş. El avea o lungime de 16.790 stânjeni (în jur de 33 km) şi lat de 2-5 stânjeni (4-10 m) reuşind astfel să pună în circuitul agricol un vast teritoriu extrem de mănos. Această mare realizare inginerească a costat 24.000 forinţi şi 11 creiţari, fiind suportaţi de contele Károlyi.

Tot în rândul marilor realizări inginereşti putem să trecem şi secarea braţului Someşului care trecea prin oraşul Satu Mare şi realizarea pentru prima dată a unui oraş unitar, proces care începuse în 1715 când cele două oraşe Satu Mare şi Mintiu au fost unite prin articolul 109 al dietei de la Bratislava şi consfinţit prin diploma imperială din 2 ianuarie 1721.

Tot secolului al XVIII-lea i se datorează şi dezvoltarea oraşelor sătmărene atât din punct de vedere arhitectural, cât şi al populaţiei.

Menţionăm că în anul 1786 Satu Mare avea 8.209 locuitori, Baia Mare 3.882 locuitori, Baia Sprie 3.819 locuitori. Sistemul breslelor şi tot felul de îngrădiri au frânat însă libera iniţiativă şi astfel că până la revoluţia din anul 1848 se observă o stagnare a dezvoltării oraşelor. De exemplu după o statistică publicată în anul 1827 populaţia oraşelor sătmărene s-a mărit în mod nesemnificativ (Satu Mare avea doar 11.200 locuitori) deşi trecuseră mai bine de 50 de ani de la recensământul anterior, rămânând undeva în jurul a 10% din populaţia totală, ceea ce denotă o profundă rămânere în urmă.

Menţionăm deasemenea că în anul 1787 nobilii (nemeşii) locuiau răspândiţi în 212 localităţi din cele 261 câte avea comitatul, fiind în număr total de 9.549 persoane (Thiring, 59) în care erau incluşi şi cei 256 de preoţi aparţinând confesiunilor greco-catolică, reformată şi catolică!

Restul populaţiei era formată din locuitorii satelor care erau supuşi încă la sarcini iobăgeşti. Situaţia era generală în tot regatul Ungariei care se zbătea într-o cruntă înapoiere economică şi culturală, fapt remarcat de unul din contemporani, Gergely Berzeviczy, care scria în 1806: „Nobilimea posedă patru cincimi din teren pentru care nu plăteşte nici un fel de impozite, ceilalţi 6.628.680 de locuitori sunt lipsiţi de drepturi politice, posedă o cincime din teren şi trebuie să suporte toate poverile publice." (Lendvai,205).

Din punct de vedere confesional în comitat existau trei confesiuni principale: 74.102 greco-catolici (49,84 %), 54.136 calvini (36,41 %), 20.108 romano-catolici (13,52 %) şi 326 luterani (0,22 %).

Greco-catolicii erau organizaţi în 10 protopopiate subordonate episcopiei greco-catolice de la Mukacevo: Oaş, Codru, Ardusat, Baia Sprie, Baia Mare, Carei, Nyir, Satu Mare, Ardud şi Seini.

Calvinii trăiau grupaţi în 131 parohii.

Însă cel mai spectaculos progres îl înregistrează romano-catolicii care numeric erau aproape de zero la începutul veacului al XVIII-lea, ajungând la începutul veacului al XIX-lea sau mai precis în 23 martie 1804 printr-un decret al lui Francisc I, să aibă episcopie cu sediul la Satu Mare. Recunoaşterea o primeşte în 9 august 1804 când printr-o bulă a Papei Pius al VII-lea este recunoscut şi primul episcop al nou înfiinţatei dieceze, baronul Fischer István (1754-1822).

Veacul al XVIII-lea se sfârşeşte cu zguduirile pe care le provoacă revoluţia franceză în toată Europa şi mai ales cu lungile războaie napoleoniene care absorb aproape toate resursele umane şi financiare ale monarhiei habsburgice. Oricum la începutul veacului al XIX-lea era clar că „ naţiunea nobiliară maghiară a respins reformele preconizate de Maria Tereza şi Iosif II, ceea ce a echivalat în toate privinţele cu o victorie

à la Pyrrhus. Renunţând la toate reformele, Ungaria a rămas „ economic, social, spiritual în Evul Mediu …" (Lendvai, 205).

2.11. Satu Mare în secolul al XIX-lea (Paula Virag)

Înfiinţarea Episcopiei Romano - Catolice de Satu Mare. La începutul secolului al XIX-lea, credincioşii sătmăreni de confesiune romano-catolică erau arondaţi Episcopiei de Agria, aflată în subordinea Arhiepiscopiei de Strigoniu. Încă din perioada domniei împăratului Carol VI (1711–1740) s-a născut ideea înfiinţării unei alte episcopii prin desprinderea unor teritorii din subordinea celei de Agria, noua episcopie urmând să aibă sediul la Satu Mare sau la Baia Mare. Fără succes, ideea a fost preluată şi de împărăteasa Maria Tereza (1740–1780). Capitlul de Agria şi primatul Ungariei au fost cei care s-au opus cu îndârjire realizării acestui plan. Josif II (1780–1790) insistă asupra organizării unui vicariat pentru parohiile situate la distanţe mari faţă de reşedinţa episcopală. Consiliul Locotenenţial a fixat teritoriul de competenţă al acestui vicariat asupra comitatelor Bereg, Ugocea, Maramureş şi Satu Mare, totalizând aproximativ 60 de parohii. Dar, şi acest proiect va dispărea odată cu decesul împăratului. În 1799, după moartea episcopului Eszterházy Károly, s-au creat premise favorabile transpunerii în practică a vechilor proiecte. Astfel că, în 1804, Episcopia de Agria a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie, apărând prin desprindere de aceasta, alte două episcopii, cea de Satu Mare şi cea de Caşovia, acestea fiind subordonate, alături de episcopiile greco-catolice de Rosenau şi Zips, Arhiepiscopiei de Agria. Potrivit diplomei lui Francisc I, emisă la 23 martie 1804, Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare avea în subordinea sa comitatele Bereg, Ung, Ugocea, Maramureş şi Satu Mare.

Figura nr.33. *Catedrala romano-catolică din Satu Mare*

Activitatea Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare s-a făcut remarcată nu numai din punct de vedere confesional, ci şi din punct de vedere cultural şi social. Sub coordonarea ei au fost înfiinţate şcoli şi licee confesionale, frecventate de copii şi tineri, nu neapărat de confesiune romano-catolică. De asemenea, ea s-a implicat în construirea unor clădiri (palatul episcopal, catedrala romano-catolică, turnul pompierilor etc.) pe care şi astăzi le regăsim în peisajul sătmărean (foto 1).

În perioada 1832-1835, **Kolcsey Ferenc**, notar al comitatului Satu Mare, a fost delegat al acestei regiuni în Dieta de la Bratislava. El a făcut parte din gruparea liberală şi a susţinut introducerea limbii maghiare în administraţie (în locul limbii latine), libertatea tuturor religiilor, îmbunătăţirea vieţii iobagilor.

Revoluţia de la 1848-1849 în Satu Mare. Mişcările revoluţionare care au cuprins întreaga Europă în anul 1848 nu au ocolit nici regiunile comitatului Satu Mare, atât populaţia maghiară, cât şi cea română şi şvăbească implicându-se activ în funcţie de idealurile şi interesele proprii.

Spiritul revoluţionar i-a animat, la început, pe locuitorii din zona urbană sătmăreană. La Baia Mare, în 24 martie, a fost organizată o adunare publică extraordinară, în care au fost acceptate cele 12 puncte pestane, hotărându-se şi organizarea unei gărzi cetăţeneşti. Tot în acea zi, la Carei, în semn de sărbătoare a libertăţii naţionale maghiare, a avut loc o demonstraţie însoţită de muzică şi program artistic.

La şedinţa de comitat, organizată în 29 martie 1848, Gabányi Sándor, vicecomite al comitatului Satu Mare, a făcut cunoscute, în mod oficial, evenimentele revoluţionare de la Budapesta şi noile legi adoptate de parlamentul maghiar legate de desfiinţarea obligaţiilor iobagilor. Tot cu această ocazie se hotărăşte şi înfiinţarea gărzilor naţionale menite să apere liniştea şi bunăstarea comitatului. Locotenetul Rainagl Richárd

Don Miguel a fost numit să se ocupe de organizarea acestei gărzi naţionale. Pentru înarmarea ei s-au votat 20 de mii de forinţi, sumă care însă era prea mică pentru a asigura necesarul de armament. Astfel, s-a decis organizarea unei conscripţii pentru a avea o evidenţă clară a celor care deţin puşti de vânătoare, iar familiile Károlyi şi Vecsey au fost rugate să doneze tunurile pe care le-au păstrat încă din timpul revoluţiei lui Rákóczi. Până la aprovizionarea cu arme de foc, garda naţională a comitatului a fost dotată cu bâte şi coase îndreptate (Borovzsky, 1910).

Şi în principalele oraşe sătmărene s-au organizat gărzi naţionale proprii. Astfel, garda naţională de la Carei avea 775 membrii care deţineau arme numai în parte. La Baia Mare, 700 de oameni erau membrii ai gărzii naţionale locale. Ei aveau la dispoziţie, în depozitul oraşului, la oficiul minelor şi la particulari, 870 diferite arme de foc. În oraşul Satu Mare, organizarea gărzii naţionale locale s-a bucurat de succes. Consiliul orăşenesc a votat o sumă mare pentru aprovizionarea cu puşti şi tunuri pe care le-au comandat din Belgia. Din acest motiv apare o rivalitate între autorităţile comitatense şi cele orăşeneşti. Când armele comandate se aflau pe drum înspre Satu Mare, la trecerea pe lângă oraşul Carei, garda comitatului a atacat convoiul şi a furat armele care, astfel, au intrat în folosinţa ei şi nu a gărzii oraşului Satu Mare. Conflictul dintre cele două părţi se termină potrivit proverbului ”când doi se bat al treilea câştigă”, pentru că, armata maghiară, care suferea şi ea de lipsa de arme de foc, ajunge să rechiziţioneze şi să folosească puştile comandate de oraşul Satu Mare.

Trebuie să subliniem faptul că, pentru comitatul Satu Mare, revoluţia de la 1848 a avut un accentuat caracter social. Acest lucru se datorează mai multor factori: nemulţumirilor stârnite de legea agrară votată la 18 martie 1848 de către Dieta de la Pozsony şi lipsei de elite care să provină din rândul populaţiei româneşti, elite dispuse a se alinia cu ţărănimea pentru găsirea unor soluţii la problemele sociale şi naţionale.

Documentele din perioada 1848-1849 semnalează răzvrătiri ale populaţiei sătmărene în aproximativ 22 de localităţi. Primii care s-au răsculat au fost cei din Moftinu Mic, la 5 aprilie 1848, care au intrat cu forţa pe pământurile pe care le considerau a fi ale lor. De aici, revolta se întinde şi la Valea Vinului, Ardusat, Lipău, Cig.

Mişcările protestatare şi ocuparea forţată a pământurilor şi pădurilor alodiale s-au extins şi în alte sate din jurul Careiului, pe domeniul Károlyi, cu participarea ţăranilor români, maghiari şi şvabi. Astfel, la Craidorolţ, şvabii înarmaţi i-au atacat pe maghiari şi români. În Ciumeşti şi Sanislău, în 28 şi 29 aprilie, pământul alodial al contelui Károlyi a fost ocupat de către ţăranii care au smuls şi tufele ce marcau hotarele moşiei, provocând o pagubă de 10.000 de florini. În Homorod, locuitorii şi-au permis păşunarea animalelor în pădurea alodială fără aprobarea nobilului.

Reacţia autorităţilor este promptă. Dorind anihilarea revoltelor, ele au solicitat aprobare în acest sens de la forurile superioare. La 25 aprilie, ministrul de interne autorizează organele comitatense să folosească forţa pentru a înăbuşi protestele. La 5 mai 1848, se aprobă organizarea tribunalelor statariale şi pentru instigatori, aţăţători, răzvrătitori etc. După cum era de aşteptat, au urmat şi represiuni asupra satelor răsculate. La 14 mai, au fost trimise trupe în localitatea Sanislău unde au arestat 35 de persoane. La Resighea au fost arestaţi 14 oameni care au fost condamnaţi la o lună închisoare. La Ciumeşti, 11 pesoane au fost arestate, la Valea Vinului şi Lipău, 3 oameni au fost condamnaţi la închisoare. La Moftinu Mic s-a deplasat o comisie de cercetare, fiind arestate 75 de persoane, dintre care 13 au fost apoi eliberate (Ciubotă, 2004). Astfel, la mijlocul lunii mai 1848, se găseau în închisoarea de la Carei 327 ţărani. Datorită numărului mare de întemniţaţi, conducerea închisorii s-a confruntat cu o mare lipsă de personal, solicitând creşterea numărului de gardieni cu încă 8 persoane.

Cele mai relevante informaţii despre atmosfera acţiunilor înregistrate în Sătmar, în prima parte a anului 1848, dar şi despre atmosfera din închisoarea de la Carei, le avem din scrisorile trimise ”Gazetei de Transilvania”, de către Moise Sora Novac, ”unul dintre cei mai naţionali români ce-i avem în Ungaria”.

Un alt aspect important care trebuie amintit este acela privind participarea unui grup de sătmăreni români la Adunarea de la Blaj din 3/15 – 5/17 mai 1848. Este vorba de Ioan Pop, protopopul districtului Sărăuad din Comitatul Solnocu de Mijloc (astăzi în judeţul Satu Mare) şi Demetriu Coroianu din Craidorolţ (Dulgău, 1998 -1999).

După luna mai, până la mijlocul lui noiembrie, atmosfera din comitatul Satu Mare se mai linişteşte. Faptul se datorează şi consolidării forţelor de represiune a acţiunilor de răzvrătire împotriva autorităţilor. Se remarcă însă cazuri numeroase de neprezentare la comisia de recrutare, mai ales după luna august 1848, când Dieta a hotărât formarea unei armate regulate, alcătuită din 200.000 de soldaţi.

Prezenţa la Năsăud a colonelului Karl Urban, numit de împărat, în octombrie 1848, drept comandant al armatei din Transilvania de Nord, provoacă o reacţie impresionantă în rândurile populaţiei româneşti sătmărene. În cursul lunii septembrie, şi-au depus omagiile în faţa drapelului imperial de la Năsăud delegaţii satelor Lucăceşti (27 septembrie), Hurezu Mare (29 septembrie) şi Medieşu Aurit (3 octombrie) (Dulgău, 1998-1999).

Revolta locuitorilor din Medieşu Aurit de la începutul lunii octombrie este, de asemenea, în strânsă legătură cu personalitatea colonelului Urban şi cu prezenţa sa la Năsăud. Astfel, negustorii de vite din localitatea sătmăreană mai sus amintită au adus din Lăpuş informaţii despre mişcarea românilor din Chioar şi despre existenţa unui om al împăratului la Năsăud. S-a răspândit vestea că dacă apelezi la acesta, primeşti o scrisoare prin care eşti scutit de darea recruţilor şi de impozite. Astfel, ei fac propagandă activă în rândurile populaţiei din Odoreu şi Iojib să nu plătească dările şi să nu dea soldaţi. De asemenea, întocmesc o scrisoare către împăratul Ferdinand I căruia îi oferă sprijin armat. La această scrisoare le răspunde, în limba germană, colonelul Urban. Necunoscători ai acestei limbi, sătenii din Medieşu Aurit, apelează la preotul romano-catolic din Iojib. Acesta, însă, îi deneunţă autorităţilor maghiare. Astfel, în 8 octombrie, la Medieşu vin două companii de soldaţi din garda naţională pentru a potolii ”crima îngrozitoare” a revoltei. Înarmaţi cu ce au găsit pe acasă, sătenii erau pregătiţi să înfrunte gărzile trimise pentru restaurarea liniştii în regiune, însă la sosirea acestora se retrag în linişte. Ancheta de la Medieşu Aurit a tribunalului statarial s-a desfăşurat între 16-26 octombrie. În urma ei au fost întemniţaţi 60 de ţărani, iar bunurile lor au fost sechestrate. Ştefan Zima şi Dumitru Zab au fost condamnaţi la moarte prin spânzurătoare. După capitularea de la Şiria, în luna august 1849, cei întemniţaţi au fost eliberaţi (Doboşi, 1937).

Evenimentele din luna noiembrie agită din nou spiritele în comitatul Satu Mare. Nemulţumiţi de prezenţa trupelor imperiale în apropierea Sătmarului, autorităţile maghiare îl însărcinează pe maiorul Katona Miklós să strângă trupe din zonă, inclusiv garda naţională din comitat şi să le conducă spre Dej (Borovzsky, 1910). Acolo a avut loc confruntarea militară cu armata austriacă, din care făceau parte şi grăniceri români. În 23 noiembrie, Urban înfrânge trupele prost organizate ale maghiarilor şi înaintează până la Şomcuta Mare. Apropierea armatei imperiale de graniţa comitatului Satu Mare stârneşte panica în rândul unei părţi a populaţiei sătmărene. Totuşi, Urban decide să-şi oprească înaintarea şi să rămână în Transilvania. În decembrie 1848, el este înconjurat la Apahida de armata maghiară. Reuşeşte să spargă frontul la Apahida şi se retrage spre zona de câmpie. Astfel, pericolul ca Sătmarul să fie ocupat de armata imperială dispare.

Figura nr.34. *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922)*

Tot în noiembrie 1848, la Satu Mare sunt aduşi 600 de prizonieri croaţi, fapt care creează numeroase dispute privind încarcerarea lor. Ei reprezintă şi motivul pentru care, în februarie 1848, la solicitarea lui Csányi László, comisarul guvernului revoluţionar maghiar, de a trimite soldaţi, autorităţile din Satu Mare refuză, argumentând că pentru paza croaţilor este nevoie de cel puţin două companii, şi deci, nu se pot lipsi de sprijinul militar existent în oraş. Spre finalul acţiunilor revoluţionare, prizonierii croaţi sunt eliberaţi. Ei primesc soldă pentru o săptămână şi sunt conduşi până la Moftin (Doboşi, 1937).

Mişcarea memorandistă în ţinutul Sătmarului. Măsurile legislative întreprinse de autorităţile maghiare după încheierea dualismului austro-ungar au stârnit nemulţumirea românilor transilvăneni, care, prin mai multe acţiuni politice, culturale şi sociale, au încercat să contracareze eforturile de maghiarizare şi asimilare care, în această perioadă, ating punctul culminant. În cadrul acestor activităţi de susţinere a drepturilor populaţiei româneşti se remarcă şi un grup de persoane din comitatul Satu Mare, grup aflat sub conducerea lui Dr. Vasile Lucaciu, preot greco-catolic, a cărui personalitate puternică influenţează întreaga viaţă culturală şi politică sătmăreană (foto 2).

Punctul culminant al eforturilor românilor ardeleni împotriva politicii autorităţilor maghiare îl reprezintă Memorandumul înaintat împăratului de la Viena, în mai 1892, de către o delegaţie formată din 300 de persoane, dintre care 21 au fost din Satu Mare. Solidaritatea românilor sătmăreni s-a manifestat atât în perioada întocmirii Memorandumului şi a prezentării sale la Viena, cât şi în zilele agitate ale procesului Comitetului Naţional Român, de la Cluj, din 1894.

În vederea alegerii reprezentanţilor sătmăreni, care să ia parte la Conferinţa Naţională a Partidului Naţional Român, a fost organizată la Seini, în 14 ianuarie 1892, o conferinţă a celor 5 cercuri electorale din Comitatul Satu Mare. Au luat parte peste 600 de alegători de pe tot cuprinsul comitatului.

Conferinţa Naţională a Partidului Naţional Român a hotărât prezentarea textului Memorandumului împăratului Franz Josif, fapt realizat în luna mai a aceluiaşi an. Reacţia autorităţilor maghiare faţă de gestul românilor a fost promptă şi a constat în pornirea unei campanii împotriva memorandiştilor. Furia autorităţilor s-a abătut asupra lui Vasile Lucaciu prin instrumentarea a două procese: unul la Debreţin şi altul la Satu Mare. Tot sub presiunea autorităţilor maghiare, episcopul greco-catolic, îl suspendă pe Lucaciu din postul de preot de la Şişeşti, fapt care a stârnit nemulţumirea populaţiei româneşti. Aceasta s-a adunat la Şişeşti, în 20 septembrie 1892, şi a discutat, sub conducerea lui Constantin Lucaciu, despre conţinutul scrisorii adresată Papei în legătură cu suspendarea lui Vasile Lucaciu.

După un an de agitaţii şi frământări, la 13 mai 1893, procurorul general din Cluj, Vita Sándor, a deschis acţiunea penală împotriva memorandiştilor.

Susţinerea de care s-a bucurat în rândurile populaţiei româneşti din Satu Mare Vasile Lucaciu şi Memorandumul este oglindită de câteva rânduri publicate în 9 martie 1894 în ziarul *Budapesti Hirlap*: ”toate comunele din Satu Mare sunt năpădite de preoţi şi învăţători valahi care prin cuvintele frumoase şi tot soiul de promisiuni agită populaţia valahă” (Ciubotă, 1980).

În cursul lunii mai a anului 1894, locuitorii din mai multe localităţi sătmărene îşi exprimă solidaritatea faţă de acţiunile coordonate de Vasile Lucaciu, dar şi faptul că sunt alături de memorandiştii care urmau să fie judecaţi la Cluj. Astfel, intelectualii din cercul electoral Cărăşeu fac cunoscut faptul că şi ei aderă la principiile memorandiste, locuitorii din Doba urează succes memorandiştilor, românii din Hotoan, Gerăuşa şi Giurtelecul Hododului condamnă atitudinea autorităţilor maghiare faţă de Comitetul Naţional Român. Antoniu Băliban şi Vasile Pătcaşiu au fost desemnaţi ca reprezentanţi ai sătmărenilor la procesul de la Cluj. Prin acest gest se exprima clar poziţia de susţinere faţă de Vasile Lucaciu şi acţiunea memorandistă.

Procesul în care semnatarii Memorandumului au fost acuzaţi de negarea autorităţii maghiare, i-a adus sătmăreanului Vasile Lucaciu cei mai mulţi ani de închisoare dintre toţi condamnaţii, şi anume 5 ani. Prin intervenţia directă a regelui României, Carol I, dar şi a intelectualilor europeni, ei vor fi eliberaţi, în 1895, după un an de temniţă.

Mişcarea memorandistă a fost cea mai importantă acţiune naţională care a pregătit Marea Unire din 1918. Ea a îndreptat linia tactică a românilor transilvăneni spre activismul politic şi a întărit sentimentul naţional împotriva dualismului austro-ungar, proiectând problema românească în conştiinţa europeană.

Activitatea Astrei în ţinutul Sătmarului. Pe plan cultural, activitatea intelectualilor români pentru susţinerea folosirii limbii române s-a manifestat în cadrul *Asociaţiunii pentru literatură română şi cultura poporului român din Transilvania* (Astra), constituită în 4-7 noiembrie 1861, la Sibiu. Printre cei dintâi membrii ai săi se numără şi profesorul de limba română din Satu Mare, Petru Bran (Ursu, 1972). Treptat numărul sătmărenilor care se înscriu în cadrul acestei asociaţii creşte şi, astfel, apare dorinţa de a crea un despărţământ şi în Satu Mare. Prin hotărârea Comitetului Central al Astrei, nr. 187/1897, Gheorghe Pop de

Băseşti este desemnat să organizeze despărţământul din Sătmar. Acesta s-a constituit în 16 februarie 1898, purtând denumirea de Despărţământul Sătmar–Ugocea, având sediul la Seini.

La adunarea de constituire au participat membrii vechi ai asociaţiei şi s-au înscris alţii noi, printre care Vasile Lucaciu, Romul Marchiş, Alexandru Streţiu, M. Ghiriti etc. Director al despărţământului a fost numit Gavril Lazăr de Purcăreţ, el fiind ajutat de un comitet central din care făceau parte printre şi George Şuta, Vasile Lucaciu, Felician Bran, fiul lui Petru Bran (Ursu, 1972).

Sub egida Despărţământului Sătmar - Ugocea s-au organizat prelegeri pe teme de medicină, industrie, economie, istorie, conferinţiari fiind medici, avocaţi, ingineri, profesori, preoţi etc. Lui îi revine meritul de a fi înfiinţat şi primele biblioteci populare la sate. În regiunea sătmăreană, la 1910, erau 21 de biblioteci: la Sătmărel, Turţ, Craidorolţ, Sanislău, fiecare având peste 100 de volume.

După anul 1918, activitatea Astrei se desfăşoară, de cele mai multe ori, doar în cercuri restrânse de intelectuali, susţinând mai cu seamă o activitate literară şi publicistică. Este concludentă, atât prin participare, cât şi prin program, adunarea generală a Astrei organizată la Satu Mare, în anul 1935.

Înfiinţarea Episcopiei de Hajdudorog. Un alt moment care a pus la încercare voinţa şi solidaritatea românilor din Comitatul Satu Mare, la cumpăna secolelor al XIX-lea şi al XX-lea, a fost organizarea Episcopiei greco-catolice de Hajdudorog. În 8 iunie 1912, se publica bula *Christifideles*, prin care lua naştere Episcopia greco-catolică de Hajdudorog care cuprindea şi 46 de parohii care făcuseră parte din diecezele greco-catolice din Oradea şi Gherla, parohii aflate, în marea lor majoritate, pe teritoriul comitatului Satu Mare. Odată cu înfiinţarea acestei noi episcopii, românii sătmăreni s-au confruntat cu numeroase probleme izvorâte din introducerea limbii maghiare ca limbă liturgică de către noii lideri ecleziastici.

Primul război mondial. Deşi peste teritoriul judeţului Satu Mare nu a trecut în mod direct linia frontului, a fost şi el afectat de efectele izbucnirii primei conflagraţii mondiale. Având ca bază legea măsurilor excepţionale în caz de război, guvernul Tisza a emis, în iulie 1914, un număr mare de ordonanţe ale căror urmări directe au fost suprimarea libertăţii presei, interzicerea întrunirilor publice, suprimarea autorităţii bisericeşti, instruirea curţilor marţiale în locul tribunalelor civile (foto 35 şi 36).

Figura nr. 35. *Grup de soldaţi din primul război mondial*

Tot în vara anului 1914 au început şi recrutările din rândul populaţiei sătmărene. Documentele vremii arată că, în cadrul acestei activităţi de mobilizare militară, nu s-a făcut discriminare în funcţie de naţionalitate. Nu poate fi exclusă nici existenţa unor abuzuri, dar acestea sunt cazuri izolate - şi nu au reprezentat o regulă generală. Majoritatea recruţilor sătmăreni au fost încadraţi în Regimentul 12 Infanterie, care, pe timp de pace, îşi avea sediul în Satu Mare, Sighet şi Carei, cu sediul comandamentului la Satu Mare.

În 14 august 1914, în Piaţa Libertăţii de astăzi, 35.000 de soldaţi au depus jurământul de credinţă statului austro-ungar. Preoţi de diferite confesiuni au binecuvântat ostaşii care se pregăteau de plecarea pe front (Csirák, 2001). În 18 august 1914, trenul regimentului a pornit înspre linia frontului. În 19 august, a ajuns în Galiţia, unde, timp de 845 de zile, a participat la operaţiunile militare de aici. În decembrie 1916, regimentul a fost mutat pe frontul din Italia. În această zonă îl găseşte sfârşitul războiului (Ciubotă, 2004).

O categorie aparte o reprezintă aşa-numiţii ”voluntari”, dintre care făceau parte şi numeroşi români sătmăreni care au luptat pe fronturile primului război mondial împotriva Germaniei şi Austro-Ungariei. Majoritatea proveneau dintre prizonierii români din Rusia, înrolaţi în batalioane de voluntari şi care au luat parte efectiv la celebrele bătălii de la Mărăşti şi Mărăşeşti.

Formarea gărzilor şi consiliilor naţionale şi participarea sătmărenilor la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. Pe fondul instabilităţii politice instaurate după dezmembrarea Austro-Ungariei,

naţiunile fostului imperiu îşi organizează propriile instituţii conducătoare, consilii şi gărzi naţionale, sperând că, prin intermediul acestora, îşi vor obţine dreptul la autodeterminare. Cele două forme tipice ale unei asemenea organizări au fost consiliile locale, care urmau să conducă administraţia locală, şi gărzile naţionale destinate a asigura ordinea publică, averea publică şi particulară.

Figura nr. 36. *Grup de soldaţi din primul război mondial*

În comitatul Satu Mare, ca, de altfel, în întreaga Transilvanie, ele reprezentau viitoarele instituţii de stat. În părţile sătmărene, numărul membrilor consiliilor naţionale era între 19-75 de persoane, în funcţie de mărimea localităţilor. În cele 71 de localităţi unde s-au înfiinţat consilii naţionale, s-au ales 914 membri. Din punct de vedere al reprezentării sociale sau al categoriilor sociale, 144 erau intelectuali (preoţi, învăţători, avocaţi, notari), 777 ţărani şi 10 din alte categorii (meseriaşi şi negustori). Se constată prevalenţa elementului ţărănesc, peste 80% din totalul membrilor. Cele 44 de gărzi naţionale, înfiinţate în tot atâtea localităţi, cuprindeau un număr de 751 membrii, fiecare gardă având între 12-15 persoane. Ele erau conduse de subofiţeri sau ofiţeri români demobilizaţi de pe front sau de fruntaşi ai satelor (Ciubotă, 2004).

Mişcarea naţională din Transilvania a culminat cu Marea Adunare Naţională, organizată în 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. Participanţii sosiţi în număr mare din toate părţile Ardealului şi-au asumat dorinţa de a se uni cu România. Ca formă ideologică, adunarea s-a născut din însuşirea principiilor wilsoniene care au legitimat mişcări naţionale în întreaga Europă Centrală şi de est a anului 1918.

La acest eveniment important au participat şi reprezentanţi ai sătmărenilor. Delegaţi desemnaţi cu drept de vot pentru Adunarea de la Alba Iulia au fost aleşi în adunările cercurilor electorale. Erau aleşi direct sau din iniţiativa proprie a localităţii. Din cei 81 de delegaţi aleşi pentru Adunarea de la Alba Iulia, identificaţi pe baza documentelor, 32 au fost ţărani, 18 au fost preoţi, 27 intelectuali, 2 meseriaşi şi 2 comercianţi. Se constată, şi în acest caz, prevalenţa elementului ţărănesc.

Pentru ei drumul spre Alba Iulia a început în dimineaţa zilei de 29 noiembrie. Până la gările din localităţile mai mari, el a fost parcurs cu căruţa. În gara şi în centrul oraşului Baia Mare s-au întâlnit oşenii, cei din jurul Careiului şi Satului Mare, plecaţi de acasă din 28 noiembrie, cu maramureşenii, cu cei din Chioar şi Sălaj. Trenul spre Alba Iulia era împodobit şi purta însemnele fiecărui judeţ sau ţinut: Ţara Oaşului, Sălaj, Marmaţia etc. (Ursu, 1969). De-a lungul drumului se ataşau noi vagoane care cuprindeau delegaţii din alte judeţe. Pe tot parcursul călătoriei se cântau cântece patriotice. În gări, "trenul Unirii" era aşteptat de populaţie cu drapele şi ovaţii".

Situaţia politică din comitatul Satu Mare între decembrie 1918 şi aprilie 1919. În decembrie 1918, partea estică a comitatului Satu Mare până la Baia Mare, se afla deja sub controlul armatei române. În fruntea regiunii rămase în Ungaria a fost numit comisarul guvernamental Makray Mihály (Iegar – Sárándi, 2008). În decembrie 1918-ianuarie 1919 se manifestă o competiţie permanentă între dorinţa autorităţilor de a ţine situaţia sub control şi încercările populaţiei româneşti de a instaura puterea propriilor organe alese. Conflictul dintre armată şi populaţia civilă ia uneori forme violente, ajungându-se la omoruri, încarcerări, refugiaţi.

În primăvara anului 1919, social-democraţii maghiari, în alianţă cu comuniştii preiau puterea şi instaurează Republica Sfaturilor (regim comunist aflat sub conducerea lui Béla Kun, care a funcţionat în intervalul 18 martie-8 august 1919). La Satu Mare, ea a durat din 21 martie până în 19 aprilie 1919, când armata română ocupă aceste teritorii.

Instalarea administraţiei româneşti în comitatului Satu Mare în aprilie 1919. În perioada decembrie 1918-aprilie 1919, judeţul Satu Mare nu se afla încă sub autoritatea directă a Consiliului Dirigent, fiind controlat de guvernul maghiar. Aici erau prezente Regimentele 5 şi 12 Infanterie maghiare, precum şi Divizia de secui (corp din armata maghiară în care erau înrolaţi, în primul rând, secuii) care s-a retras, în ajunul Crăciunului, de la Cluj la Satu Mare.

În 16 aprilie 1919, armata română a trecut linia de demarcaţie care era stabilită de-a lungul râului Mureş. Primele trupe au intrat în Satu Mare dinspre Sălaj, ocupând Şomcuta şi Baia Mare, apoi zona Carei. În 19 aprilie 1919, au intrat în oraşul Satu Mare primele trupe din avangarda Diviziei a 2-a Cavalerie, conduse de colonelul Ressel. În 22 aprilie, primăria oraşului Satu Mare a primit o nouă conducere, românească, fiind numit primar avocatul Augustin Ferenţiu. În 27 aprilie 1919, Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, împreună cu prefectul Alexandru Racoţi Filip, avocat din Remetea Chioarului, s-au deplasat la Carei şi au preluat prefectura (Ardelean, 1937).

Ocupaţia populaţiei comitatului Satu Mare oferă informaţii importante în legătură cu dezvoltarea economică a regiunii aflată în atenţia noastră. Autorităţile au fost interesate în cunoaşterea domeniilor de activitate a locuitorilor, motiv pentru care, recensămintele organizate în perioada dualismului cuprindeau rubrici referitoare la ramura economică în care activează cel recenzat. Din datele recensământului din 1869-1870 rezultă că, în comitatul Satu Mare, existau 6.182 de proprietari în domeniul agriculturii. Tot în această ramură economică, cel mai mare număr, 10.274, era reprezentat de muncitorii care lucrau cu ziua pe proprietatea altuia.

În perioada recensământului din 1870, pentru comitatul Satu Mare au fost înregistraţi 5.555 întreprinzători independenţi, 6.290 funcţionari şi 11.841 muncitori. Cei mai mulţi (1.899) întreprinzători au activat în domeniul pielăriei, fabricării hârtiei şi în alte ramuri industriale. Ei sunt urmaţi de cei din industria metalurgică, a prelucrării pietrei şi a lemnului (1.510).

Datele adunate cu ocazia recensământului din 1910 sunt structurate pe plasele comitatului, ajutându-ne astfel să ne facem o imagine cât mai completă despre dezvoltarea agriculturii şi a industriei în diferitele regiuni ale comitatului. Ele arată că cea mai mare concentraţie de muncitori în domeniul agriculturii şi grădinăritului se întâlneşte în plasa Carei (29.058). Nu ne miră acest fapt pentru că şi astăzi regiunea aceasta este recunoscută prin fertilitatea pământului său. Tot această plasă deţine locul fruntaş în ceea ce priveşte dezvoltarea şi investiţiile în domeniul industriei, iar plasa Şomcuta Mare se remarcă în domeniul comerţului şi al creditului.

Ca o concluzie a celor afirmate în rândurile de mai sus, putem spune că Satu Mare este o regiune dezvoltată din punct de vedere economic, atât în domeniul industrial, cât şi în cel al agriculturii. Se pot delimita anumite zone bogate în zăcăminte de minereu, şi anume regiunea Baia Mare, dar şi zone cu pământ fertil, unde producţia din agricultură este ridicată, de exemplu plasele Carei şi Şomcuta Mare. Acest lucru îl putem deduce din numărul mare de persoane care activează în minerit (plasa Baia Mare), sau în agricultură (plasele Carei şi Şomcuta Mare).

Agricultura. Situat într-o regiune dominată de câmpie, pe văile râurilor Someş şi Tisa, comitatul Satu Mare are o economie bazată pe agricultură, pe activităţile caracteristice acesteia: cultivarea plantelor şi creşterea animalelor.

Pământurile fertile din zona Careiului au făcut posibilă dezvoltarea intensivă a agriculturii în această regiune. Aici se cultivau, în sistem trienal (acest sistem era folosit şi în celelalte zone ale comitatului), cereale, precum grâu, porumb, ovăz, orz, dar şi legume şi zarzavaturi care apoi erau comercializate în alte părţi ale comitatului.

Prezenţa mlaştinii Ecedea a influenţat şi ea viaţa economică. Agricultura în această zonă avea un specific aparte. Culturile care rezistau terenului umed al Ecedei erau relativ puţine. Datorită inundaţiilor din perioada primăverii, aratul pământului nu era posibil. Însă existau alte preocupări care compensau lipsa culturii pământului, mai precis pescuitul, peştele reprezentând cea mai importantă sursă de hrană. De asemenea, creşterea animalelor era şi ea o activitate cu multiple beneficii, datorită suprafeţelor întinse acoperite de păşuni şi fâneţe de calitate.

Cu toate avantajele pe care le prezenta, prezenţa mlaştinii Ecedea însemna pentru mulţi un teren neprofitabil. Din acest motiv au apărut mai multe proiecte pentru desecarea sa. Lucrările în acest sens nu au început doar în anul 1889, odată cu înfiinţarea *Asociaţiei pentru Desecarea Malştinii Ecedea şi Regularizarea Inundaţiilor şi a Apelor de Infiltraţie pe Malul Stâng al Someşului*. Tot în această perioadă se realizează şi canalizarea râurilor Crasna şi Homorod.

Cu toate eforturile depuse, pământurile noi rezultate din desecarea mlaştinii nu au fost aşa de fertile precum s-a crezut. Totuşi aceste zone nu au fost abandonate, ci folosite pentru cultivarea plantelor industriale: cânepa, floarea soarelui, macul etc. După profitul obţinut din cultivarea tutunului, câştigul adus de cultivarea şi prelucrarea cânepii era cel mai însemnat. La Berveni exista o fabrică de prelucrare a acestei plante, în cadrul căreia, în 1906, lucrau 200 de muncitori.

Tutunul era cultivat pe suprafeţe foarte mari în zona de luncă a Tisei şi a Someşului. Ea aducea profituri frumoase cultivatorilor, iar calitatea tutunului obţinut în aceste regiuni era foarte bună şi specifică, motiv pentru care tutunul cultivat aici primeşte şi o marcă a sa proprie, fiind denumit ”tutunul din zona Someşului”.

Sfecla de zahăr nu era cultivată pe suprafeţe întinse decât pe marile domenii ale comitatului, acolo unde stăpânii acestora îşi permiteau cheltuielile pentru transportul ei la fabricile de zahăr aflate la distanţe foarte mari.

Fiecare zonă a comitatului avea regiunea ei de livezi. Cei mai cultivaţi pomi fructiferi au fost merii şi prunii.

În cursul secolului al XIX-lea, filoxera distruge cea mai mare parte din speciile vechi de viţă de vie. Din America se aduc însă soiuri noi care au imunitate la acest dăunător. Vinuri de bună calitate se obţin din culturile de viţă de vie de pe dealurile din jurul localităţilor Apa, Livada, Beltiug, Ardud şi Viile Satu Mare.

Creşterea animalelor reprezintă şi ea o ocupaţie importantă a locuitorilor de pe teritoriul comitatului Satu Mare. Se cresc vaci, oi, cai, porci, capre, păsări de curte. Oieritul era răspândit în zonele mai înalte, acolo unde pământul era greu de cultivat sau nu era fertil.

În zona Oaşului, pământul arabil se întindea pe valea pâraielor aflate în imediata vecinătate a localităţilor. Pădurea era folosită pentru poieni de păscut şi crescutul porcilor. Construirea căii ferate înspre Bixad favorizează exploatarea forestieră din zonă. Defrişarea pădurii necesară pentru construcţia acestei căi ferate a avut drept consecinţă şi sporirea suprafeţei de teren arabil.

Per ansamblu, agricultura din comitat era destul de înapoiată. Totuşi, în această perioadă, apar şi unele tendinţe de modernizare şi de mecanizare: ferma familiei Vecsey de la Livada reprezentând cel mai bun exemplu în acest sens.

Urbanizarea şi industrializarea oraşului Satu Mare.

În oraşul Satu Mare, la mijlocul secolului al XIX-lea, numărul construcţiilor de piatră este redus: trei sferturi dintre construcţii sunt realizate din lemn, chirpici şi văioage, iar majoritatea acoperişurilor erau confecţionate din şindrilă sau paie. După anul 1805 se demarează pavarea oraşului. Pentru început s-au utilizat scânduri de stejar, iar prima zonă care a fost supusă acestei transformări a fost zona actuală a Pieţei Libertăţii. Începând cu anul 1808, este adusă, din carierele de la Seini, piatră pentru pavaj. Însă, abia după 1850 se generalizează acţiunea de pietruire a străzilor sătmărene (Fig. nr. 37).

Figura nr. 37. *Stadă din oraşul Satu Mare, astăzi, B-dul Traian*

În anul 1823, se înfiinţează Comisia de sistematizare a oraşului,

comisie care controlează şi coordonează activitatea edilitară. Apariţia ei se datorează intensificării efortului constructiv în Satu Mare. Apar acum numeroase clădiri particulare şi publice noi: Casa Vecsey (astăzi Muzeul de Artă), Casa Ormos (clădirea cu ceasul electric), biserica romano-catolică, biserica greco-catolică veche, tribunalul, clădirea Teatrului de Nord, hotelul Dacia (Pannonia). Datorită creşterii numărului de construcţii, sporeşte şi cererea pentru materiale de construcţii, fapt care duce la apariţia şi dezvoltarea mai multor fabrici producătoare de astfel de produse: fabrica de cărămidă (1894), fabrica "Neuschloss" de prelucrare a lemnului, fabrica de cherestea (1894), fabrica "Princz" (1906), Uzina UNIO (1912).

Una dintre caracteristicile vieţii economice a oraşului Satu Mare este aceea că investitorii au trebuit să se adapteze condiţiilor şi materiilor prime puţine existente în această zonă. Se fac investiţii mari în industria morăritului (Moara cu aburi a Societăţii morăritului cu aburi din Satu Mare) care se baza pe producţia locală de grâne şi pe piaţa externă de desfacere. Această ramură industrială se dezvoltă între anii 1867-1880, fiind preponderentă în peisajul industrial sătmărean.

În perioada 1867-1900, principalele investiţii se realizează în domeniul bancar, la Satu Mare luând fiinţă cinci instituţii bancare totalizând un capital de 2.120.000 K. Aceasta este dovada că burghezia locală consideră investiţiile bancare mult mai rentabile decât cele industriale (Edei, 1994).

Se ajunge astfel ca la sfârşitul secolului al XIX-lea, industria din Satu Mare să fie dominată de o oligarhie grupată în jurul unor bănci, precum şi de câteva familii care devin acţionari şi iniţiatori ai investiţiilor industriale din oraş.

Figura nr. 38. *Gara din oraşul Satu Mare*

Aflat la intersecţia unor importante drumuri comerciale, Satu Mare a devenit un nod feroviar însemnat. În 1871 se dă în funcţiune linia de cale ferată Satu Mare - Carei. Ea era de fapt o componentă a magistralei Debreţin-Valea lui Mihai - Carei - Satu Mare - Corolevo - Sighetul Marmaţiei. În cursul anului 1884 este inaugurată calea ferată între Satu Mare şi Baia Mare, iar după 1900 au apărut şi linii care legau Sătmarul de Ardud(1900) şi Bixad (1906) (Fig. nr. 38).

Transportul public cu tramvaiul este strâns legat de construcţia căii ferate ce lega oraşul Satu Mare de Viile Satu Mare şi Ardud. Prima porţiune a liniei a fost inaugurată în 8 noiembrie 1900. Tramvaiul pornea de la gara principală, mergea spre piaţa centrală, trecea podul peste Someş unde, pe drumul ce ducea spre Sătmărel, ajungea până la gara Ferăstrău. Traseul a fost astfel conceput încât să treacă pe lângă cele mai importante instituţii de cultură, dar şi pe lângă principalele întreprinderi sau instituţii publice. El servea atât pentru transportul turiştilor la principalele locaţii oferite de oraş (baia de aburi, ştrandul, monumentele, teatrul), cât şi pentru localnicii care se îndreptau spre locul de muncă (Kalocsai, 2005-2007).

Prima instalaţie a energiei electrice a fost pusă în funcţiune în anul 1891, mai precis la 31 decembrie 1891, seara la ora 19, s-a făcut prima încercare de funcţionare a curentului electric în clădirea teatrului. Din 3 ianuarie a început să funcţioneze iluminarea străzilor principale din centru. În 1 octombrie 1892 s-a introdus pentru prima dată curentul electric la o casă particulară. În 1906, oraşul a alocat 450 mii de forinţi pentru dezvoltarea reţelei electrice. În urma acestui fapt a fost realizată uzina electrică de pe malul Someşului, lângă podul de fier, iar de la fabrica Siemens şi Schuckert s-a comandat un generator de 1200 CP (Borovzsky, 1910).

Urbanizarea oraşului Carei. Datorită faptului că aici îşi avea reşedinţa familia Károlyi şi datorită influenţei de care aceasta se bucura în rândul autorităţilor politice din acea perioadă, oraşul Carei a fost vreme de mai multe secole (1760-1926) centrul comitatului Satu Mare. (Fig. nr.39).

Imaginea actuală a Careiului apare în urma activităţii de reconstrucţie determinată de cutremurul din 1834 şi incendiul devastator din 1887 care a distrus părţile răsăriteană şi sudică a localităţii.

Figura nr. 39. *Imagine din oraşul Carei*

Situat în zona de câmpie cu pământ fertil, oraşul Carei are o economie bazată pe agricultură şi manufactură înfloritoare, caracter care se păstrează până la mijlocul secolului al XX-lea. În prima parte a secolului al XIX-lea funcţionau aici 17 bresle: pielari, pălărieri, rotari, fierari, tâmplari, zidari, croitori, cizmari, olari etc. Important centru comercial în regiune, Careiul reprezenta şi o piaţă de desfacere pentru produsele agricole obţinute în localităţile din împrejurimi.

În 1876, Hegedüs József devine cel dintâi primar al orasului care primeşte astfel un statut organizat. Sigiliul şi stema oraşului datează din anul 1848, fiind reîntărite de către împăratul Franz Joseph în anii 1902 şi 1907.

Figura nr .40. *Imagine din oraşul Tăşnad*

În anul 1871 a fost dată în circulaţie linia ferată Debreţin - Satu Mare, care trecea şi prin Carei, în 1887 a fost inaugurată linia Carei-Zalău-Jibou, iar în anul 1905 linia Carei-Mátészalka.

Tăşnad. În anul 1879, în urma schimbărilor administrative întreprinse de către autorităţi, Tăşnadul îşi pierde statutul de oraş, transformându-se în comună urbană, statut păstrat până la mijlocul secolului al XX-lea. Viaţa sa economică se baza pe agricultură şi activitatea breslelor care funcţionau aici într-un număr foarte mare: cojocari, frânghieri, curelari, tâmplari, lăcătuşi, croitori etc. În anul 1837, acestea primesc un privilegiu care a favorizat dezvoltarea activităţii lor (Fig. nr. 40).

La începutul secolului al XX-lea, Tăşnadul începe să primească un aspect urban. În această perioadă se construieşte clădirea Cazinoului (astăzi Casa de cultură) şi biserica romano-catolică (1905).

2.12. Perioada interbelică (Claudiu Porumbăcean)

Noua administraţie a judeţului Satu Mare după 1918. În urma primului război mondial şi a Conferinţei de pace, judeţului Satu Mare i-a fost dat să devină un judeţ de frontieră, pierzând însă cele trei plase de pe teritoriul de azi al Ungariei în care se aflau un număr însemnat de comune româneşti şi câteva zeci de mii de români. În compensaţie, în componenţa Sătmarului intra plasa Halmeu de la fostul judeţ Ugocea, care s-a anexat Cehoslovaciei. Astfel, judeţul Satu Mare era alcătuit din plasele Carei, Satu Mare, Ugocea, Codru, Seini, Oaş, Baia Mare şi Chioar. În 12 şi 13 noiembrie 1918 administraţia judeţului Satu

Mare trece în mâinile Consiliului Naţional Român, conform proceselor verbale încheiate în aceste două zile la Baia Mare (Ciubotă V., Dulgău B., Marinescu Vasil S., Radosav D....,1989), şedinţe la care a participat toată elita românească a vremii din Sătmar.

Noua administraţie instaurată este reglementată prin Decretul II al Consiliului Dirigent. Este numit primul prefect român la Satu Mare în persoana lui Alexandru Racoţi Filip, care dispune preluarea tuturor administraţiilor locale, aflate sub suveranitatea Regatului Român, menţinând în serviciu pe toţi funcţionarii care au depus „jurământul de credinţă faţă de statul român". Administraţia se conduce după legislaţia în vigoare (din 1886), cu unele modificări, atribuţiile Congregaţiei şi Comitetului Administrativ trecând asupra prefectului, consiliile oraşelor se compuneau din funcţionari, iar consiliile comunale rurale erau trecute în atribuţiile primarilor, ajutorilor de primari şi a notarului.

Figura nr .41. *Clădirea vechii Primării a municipiului Satu Mare*

Această administraţie durează până în 1925. Între timp s-a admis, pe lângă limba română, şi limba maghiară ca limbă semioficială, însă mult mai utilizată. După aproape patru ani, în administraţie se foloseşte limba română, timp în care au pătruns elemente româneşti nou formate precum şi funcţionari români aduşi din alte zone ale ţării. În anul 1925 s-a introdus Legea pentru unificarea administrativă a României. Potrivit lui Ion I. C. Brătianu, „trebuie să dăm comunei şi judeţului o viaţă proprie, care să le facă să iasă din lâncezeală. Altfel însăşi libertăţile noastre publice sunt periclitate. Puterea executivă să nu impieteze asupra drepturilor judeţene şi comunale" (În serviciul patriei.., 1937). În 1929 a fost promulgată Legea pentru organizarea administraţiei locale.

Structura conducerii administrative după legea din 1925 a fost constituită din Consiliul Judeţean, Delegaţia Permanentă şi Prefectul judeţului. Membrii delegaţiei permanente au fost încadraţi ca funcţionari cu salariu fix şi ca referenţi în mod obligatoriu. La judeţ s-au înfiinţat, conform acestei legi, serviciile administrativ, financiar şi de contabilitate, statistic, sanitar, veterinar, tehnic, economic, învăţământ etc., iar funcţionarii au fost încadraţi pe servicii în două categorii: administrativi şi de specialitate. Funcţiunile exterioare au fost plasele cu pretorul de plasă, căruia i s-au diminuat foarte mult atribuţiile ce le avea, devenind un organ de control al comunelor şi de legătură între comune şi judeţ. Şi notarul îşi pierde din importanţă, devenind exponentul autorităţii centrale. Prin legea din 1925 primarul devine ofiţer al stării civile în locul notarului.

În materie de tutelă administrativă, legea a soluţionat chestiunile în mod foarte simplu, instituind câte o persoană (prefect sau minister) care judecă în ultima instanţă asupra deliberărilor consiliilor, admiţând doar avize din partea consiliului superior administrativ. Prin Legea pentru organizarea administraţiei locale se abandonează aproape cu desăvârşire centralismul, lăsându-se autorităţilor locale autonome rezolvarea problemelor de interes local. Prin această lege s-a instituit tutela Comitetului local de revizuire, compus din magistraţi. Mai notăm că în locul secretarului Consiliului judeţean se înfiinţează postul de secretar general al judeţului. O altă inovaţie a acestei legi a fost şi înfiinţarea Comitetului central şi Comitetelor locale de revizuire ca instanţe de justiţie administrativă (Arhivele Naţionale - Direcţia Judeţeană Satu Mare. În continuare se va cita A.N.-D.J.SM.)

În structura administrativă se înfiinţează *satul,* ca primă unitate administrativă, făcându-se deosebire între satele mici şi satele mari cu consilii săteşti. Organizarea comunelor urbane nu a suferit modificări esenţiale. Menţionăm că prin Înalt decret Regal No. 4036 din 1929 publicat în Monitorul oficial No. 274 din

9 Decembrie 1929, oraşul Satu Mare este declarat Municipiu. Ca atare, „în baza dispoziţiunilor Art. 193 din legea pentru organizarea administraţiunii locale, nu face parte din judeţ ci constituie o unitate administrativă egală în rang cu judeţul" (Porumbăcean C., Câmpean V., 2014).

În organizarea serviciilor comunale, ce urma să se facă prin regulamente, s-a impus la sate câte un secretar sătesc sau notari numiţi de consiliul comunal. Plasele, în frunte cu primpretorii, rămân tot ca instituţii şi organe de control şi supraveghere, reprezentanţi ai Prefectului, în plasa lor. Plasa a devenit o subdiviziune administrativă mai viabilă în mecanismul statului.

Prin noua arondare a judeţelor şi comunelor se trece din administrarea judeţului Satu Mare plasa Carei, care intră în componenţa Sălajului, primind în schimb plasa Mănăştur de la judeţul Someş. În această formă, judeţul Satu Mare este mărginit la nord cu Maramureşul şi Cehoslovacia, la vest cu Ungaria şi judeţul Sălaj, la sud cu judeţele Sălaj şi Someş iar la est cu Maramureş şi Someş. În structura sa sunt 8 plăşi, 75 de notariate cu 21 comune rurale, două comune urbane nereşedinţă (Baia Mare şi Baia Sprie) şi reşedinţa judeţului, municipiul Satu Mare (A.N.-D.J.SM.). Ca urmare a reformei agrare din 1921 iau fiinţă coloniile, (mici centre de populaţie despărţite de comuna matcă), din considerente naţionale.

Din punct de vedere etnic sunt 133 de comune cu populaţie românească; 40 cu populaţie mixtă, majoritate români; 30 cu populaţie mixtă, majoritate minoritari; 9 cu populaţie minoritară. Oraşul Satu Mare are populaţia în majoritate minoritară iar oraşele Baia Mare şi Baia Sprie în majoritate română.

Organizarea în plăşi a judeţului Satu Mare în 1934

Plasa	*Nr. comune*	*Nr. notariate*
Satu Mare	**39**	**16**
Codru	**29**	**16**
Ugocea	**16**	**7**
Oaş	**16**	**7**
Seini	**19**	**8**
Chioar	**35**	**10**
Baia Mare	**39**	**10**
Mănăştur	**20**	**6**

După 30 august 1940, administraţia oraşului a suferit iarăşi unele schimbări organizatorice introduse de noul regim instaurat. În toamna anului 1944 Primăria, din punct de vedere organizatoric şi în privinţa atribuţiilor, a trecut iar printr-o reorganizare care a durat până în anul 1949 când denumirea instituţiei se schimbă în Comitetul Provizoriu al oraşului Satu Mare.

În ceea ce priveşte organizarea administrativ - teritorială, în 1946 judeţul Satu Mare era structurat în 10 plăşi, după cum urmează: Satu Mare, Negreşti Oaş, Baia Mare, Ardud, Seini, Şomcuta Mare, Ugocea (Halmeu), Copalnic Mănăştiur, Someş şi Ardusat. Faţă de actualul teritoriu al judeţului, mai existau trei plăşi ce aparţineau Sălajului: Carei, Supur şi Tăşnad. Referitor la situaţia numerică, conform unui raport statistic înaintat de Serviciul Administrativ al prefecturii Satu Mare către Inspectoratul General Administrativ Cluj ca urmare a ordinului nr. 723 din 4 iulie 1945, „judeţul Satu Mare are în total o populaţie de 298.633 suflete din care 239.913 trăiesc în mediul rural, iar restul de 58.720 în mediul urban în care intră şi municipiul Satu Mare cu 36.543 suflete faţă de cele 49.917 cât a avut în anul 1930" (A.N.-D.J.SM.). O statistică în procente ne indică faptul că populaţia românească din mediul rural reprezintă 77% din total iar în oraşe: Baia Mare – 57%, Baia Sprie – 42,9%, Satu Mare – 41,5%, restul populaţiei fiind reprezentată de alte naţionalităţi.

Fostele comitete provizorii, judeţene şi de plasă, înfiinţate în ianuarie 1949, îşi vor înceta activitatea la 6 septembrie 1950, când Marea Adunare Naţională votează Legea privind noua împărţire administrativ - economică a ţării în regiuni şi raioane, precum şi Legea privind înfiinţarea sfaturilor populare ca organe

locale ale puterii de stat. Ulterior, prin Decretul nr. 259/28 decembrie 1950, va fi reglementată în amănunţime activitatea organelor nou înfiinţate. Fiind oraş cu subordonare regională, organul ierarhic era Sfatul Popular al regiunii Baia Mare şi Comitetul Executiv al Sfatului Popular regional. Potrivit unei situaţii întocmite în anul 1955, schema de organizare a Sfatului Popular al oraşului Satu Mare se prezenta în felul următor (A.N.-D.J.SM.):

1. Comitetul Executiv cu secţiile aferente
2. Secretariat
3. Cadre
4. Administrativ
5. Gospodărie Comunală
6. Combustibil
7. Comercial
8. Prevederi Sociale
9. Învăţământ
10. Sănătate
11. Financiar
12. Agricol.

Sediul principal al Sfatului Popular era în clădirea fostei Primării din centrul oraşului, edificiu demolat în cursul anului 1977. Sfera de competenţă şi atribuţiile acestei instituţii rezultă şi din organigramă. Ca organe ale puterii, sfaturile populare exercitau în profil local sau teritorial-administrativ puterea de stat în rezolvarea problemelor pe tărâm economic, social – cultural şi politico – administrativ, îndrumând şi controlând activitatea organelor, instituţiilor şi întreprinderilor din subordine. În fruntea sfaturilor populare se aflau, ca organe executive şi de dispoziţie, comitetele executive a căror atribuţii sunt fixate prin articolul 56 al Constituţiei din 24 septembrie 1952. Aceste comitete erau alese de deputaţii sfaturilor populare în prima sesiune şi erau alcătuite din preşedinte, vicepreşedinţi, secretar şi membri. Convocarea sesiunilor sfaturilor populare erau o atribuţie principală a comitetelor executive. Ele aveau o dublă subordonare în faţa sfaturilor populare care le-au ales, comitetelor executive ierarhic superioare şi Consiliului de Miniştri. Prima este o subordonare organică, iar a doua funcţională. Secţiunile comitetelor executive pot fi clasificate în trei categorii: secţiuni cu activitate economico - gospodărească, social - culturală şi administrativă.

Figura nr .42.*Reprezentanţii PNR care au condus tratativele cu contele István Tisza*

Pentru sectoarele importante de activitate sfaturile populare organizau comisii permanente având în frunte preşedinţi.

Sfaturile populare şi-au încetat activitatea la 16 februarie 1968, când Marea Adunare Naţională adoptă Legea de organizare administrativă a teritoriului României prin înfiinţarea noilor judeţe şi municipii, atribuţiile fiind preluate de către noile organe ale puterii locale, respectiv consiliile populare.

Viaţa politică a judeţului Satu Mare. Parte integrantă a pământului românesc, ţinuturile sătmărene aşezate la graniţa de nord - vest a ţării, s-au înscris, în epoca modernă, asemenea tuturor teritoriilor locuite de români, în evoluţia istorică caracterizată de promovare idealului libertăţii şi unităţii naţionale. Mişcarea naţională a românilor sătmăreni, petrecută într-o zonă geografică unde vicisitudinile timpului istoric au fost

mai pronunţate şi mult mai complexe, relevă cu pregnanţă aspecte şi momente cu semnificaţii profunde, care se constituie, în ultimă instanţă, într-un argument, susţinând adevărul că idealul naţional a fost rezultatul unei legitimităţi istorice, pregătite de evoluţia firească a structurilor social – politice, economice şi culturale ale românilor transilvăneni.

O retrospectivă succintă asupra evoluţiei istorice, configurată de istoria modernă a acestei părţi de ţară, pune în evidenţă nenumărate exemple şi virtuţi istorice demne de a fi prezentate pentru modul în care românii sătmăreni s-au integrat în problematica generală a istoriei locală, fapte şi idealuri petrecute configurează, în cele din urmă, identitatea istoriei noastre naţionale, astfel încât problematica unei istorii naţionale se desăvârşeşte şi îşi primeşte măsura exactă prin circumscrierea organică a locurilor şi oamenilor agregaţi în perimetrul aceleiaşi istorii.

Activitatea politică din această zonă în perioada interbelică şi în primii ani ai perioadei postbelice a fost una cât se poate de intensă, toate partidele importante ale vieţii politice româneşti având structuri organizate la nivelul judeţului Satu Mare.

După instaurarea administraţiei româneşti, ***Partidul Naţional Român*** (P.N.R.) s-a implicat în organizarea politico-administrativă a judeţului şi municipiului Satu Mare, un prim semn al acestei activităţi fiind numirea în funcţia de primar al Sătmarului a lui Augustin Ferenţiu la data de 23 aprilie 1919 (A.N.-D.J.SM.). Acesta a condus oraşul până în 1930, fiind ulterior şi conducătorul organizaţiei orăşeneşti a Partidului Naţional Ţărănesc (P.N.Ţ). După 1918, P.N.R. (care îşi lua numele de Partid Naţional - P.N. -) a colaborat cu Partidul Ţărănesc în cadrul Blocului parlamentar (1919 - 1920), precum şi în lupta de opoziţie dusă împotriva guvernului Averescu (1920 - 1921) şi a guvernului Ion I.C. Brătianu (1922 - 1926). Pe parcursul acestei colaborări s-au redus tot mai mult diferenţele existente între cele două partide, ajungându-se, în timpul negocierilor din 1924 - 1926, la elaborarea unui program şi a unui statut reciproc acceptat, precum şi la stabilirea organelor de conducere la nivel central şi judeţean (Scurtu I.,1994). Menţionăm că la acea dată P.N. nu se afla în tratative de unificare doar cu P.Ţ., ci şi cu partidul condus de Nicolae Iorga, în intenţia constituirii unui bloc al opoziţiei.

Fuziunea a fost ratificată la 8 martie 1925, dar noul partid nu a avut o viaţă prea lungă datorită ostilităţii lui Iorga faţă de fuziunea cu P. Ţ., şi a faptului că I. Maniu nu l-a recunoscut ca singur conducător al P.N.

După „episodul Iorga", ia fiinţă ***Partidul Naţional Ţărănesc*** la 10 octombrie 1926, prin fuziunea Partidului Naţional cu Partidul Ţărănesc, dând naştere principalului partid de opoziţie al perioadei interbelice - P.N.Ţ. Cele două partide au cunoscut o evoluţie semnificativă, avându-şi originea în realităţile societăţii româneşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea. În funcţia de preşedinte al partidului a fost ales Iuliu Maniu; vicepreşedinţi - Ion Mihalache, dr. N. Lupu, Alexandru Vaida-Voevod şi Paul Brătăşanu; secretar general Virgil Madgearu; casier Mihai Popovici.

Noul partid a promovat o ideologie nouă – ţărănismul – care prevedea asigurarea primatului agriculturii în viaţa economică, a ţărănimii în structura socială a democraţiei rurale („statului ţărănesc") în plan politic.

Anul 1927 marchează primul Congres al P.N.Ţ.-ului judeţean, care s-a ţinut în 15 martie la Baia Mare, în sala Teatrului din oraş. Principalul punct al dezbaterilor din congres se anunţa a fi cel al reorganizării comitetului judeţean („Satu Mare", 1927). Au fost reprezentate 197 de organizaţii din judeţ, la care se adaugă şi participarea lui Mihai Popovici. Lucrările congresului au fost deschise de fostul preşedinte Alexandru Breban, personalitate distinsă a vieţii politice şi ecleziastice din această zonă. Noua conducere aleasă la nivelul judeţului Satu Mare este formată din:

- preşedinte - dr. Mihai Popovici (ministru de finanţe)
- vicepreşedinţi - Alexandru Breban (protopop Baia-Mare)
    - dr. Mihail Pop (avocat Satu-Mare)
    - dr. Andrei Doboşi (avocat Satu-Mare)
    - dr. Mircea Augustin (avocat Ardud)
- secretar general - dr. Ştefan Darabant (avocat Satu-Mare)
    - dr. Coriolan Bohăţiel (avocat Satu-Mare)
- membrii în comitet - Alexe Pocol (deputat, fost senator)
    - dr. Gavril Oşianu (fost deputat)

Imaginea P.N.Ţ. Satu Mare la sfârşitul deceniului trei şi începutul deceniului patru ne este foarte clar conturată; avem în faţă un partid puternic care domină judeţul în ceea ce priveşte aderenţa sa în rândurile populaţiei. Aşa cum afirmă şi Tankoczi Gyula în lucrarea „Satu-Mare Város Képes Tükre", „P.N.Ţ. Satu Mare se înscrie pe linia politică a lui Iuliu Maniu. Scopul partidului este constituirea unui Stat Democratic Ţărănesc".

Din păcate activitatea partidului, atât la guvern, cât şi în teritoriu, a fost puternic influenţată de marea criză economică din anii 1929 - 1933, care s-a resimţit puternic în toată România. Totuşi, activitatea guvernamentală a P.N.Ţ. continuă (cu întreruperea guvernului N. Iorga) până în noiembrie 1933, când Carol al II-lea, a încredinţat conducerea ţării liberalilor. Pentru această perioadă informaţiile sunt din ce în ce mai puţine în legătură cu activitatea P.N.Ţ. Satu Mare. Se ştie că, după căderea guvernului Iorga, P.N.Ţ. revine la putere, iar pe plan local dr. Titu Demian a îndeplinit funcţia de primar al oraşului Satu Mare în intervalul 12 iunie 1932 - 18 decembrie 1933, având merite deosebite în ceea ce priveşte începutul modernizării urbanistice a Sătmarului, dar şi în domeniul finanţelor.

În ceea ce priveşte Prefectura, în perioada guvernării ţărăniste, ea a fost condusă de dr. Andrei Doboşi (avocat) în perioada 15 noiembrie 1928 - 24 aprilie 1931 şi dr. Gavril Oşianu (avocat) în intervalul 11 iunie 1932 - 16 noiembrie 1933 (În serviciul patriei, 1937).

Un moment foarte important din istoria organizaţiei judeţene a partidului s-a petrecut la data de 3 mai 1936, când s-au desfăşurat lucrările Congresului judeţean al P.N.Ţ. Satu Mare, la care participă Iuliu Maniu, Mihai Popovici, dr. N. Lupu, Ion Mihalache. Cu această ocazie s-a ales noua conducere a organizaţiei pentru o perioadă de doi ani, în frunte cu dr. Titu Demian (avocat), secretar general fiind dr. Ştefan Anderco. Noua conducere a rămas valabilă (şi din cauza neţinerii altor congrese datorită condiţiilor istorice neprielnice) până la Congresul partidului din 23 martie 1946.

După eliberarea judeţului (25 octombrie 1945), organizaţia judeţeană a P.N.Ţ. şi-a reluat activitatea şi, mai mult, a reuşit să domine numeric conducerea judeţului. P.N.Ţ. deţinea funcţia de prefect prin Ştefan Anderco (secretar general P.N.Ţ. Satu Mare). Cea de viceprimar al oraşului Satu Mare prin persoana lui Şinca Teofil, la care se adaugă şi alte funcţii din aparatul administrativ deţinute de membrii acestui partid. Situaţia este identică şi în cazul conducerii preturilor: Gavril Molnar la Satu Mare, Augustin Mircea şi Lang Augustin la Ardud, Vasile Ţântaş la Negreşti-Oaş, etc. (Porumbăcean C., 1994-1995). Din păcate P.N.Ţ.-ul nu a obţinut conducerea aparatului poliţienesc, acesta fiind monopolul comuniştilor prin sprijin sovietic (Eduard Jelinek şeful Poliţiei şi Weiss Vasile conducătorul securităţii).

Cu mici modificări, P.N.Ţ.-ul va deţine aceste funcţii prin membrii săi până luna mai 1945, când au loc primele schimbări semnificative în peisajul politico-administrativ al judeţului.

Începând cu luna mai 1945, P.N.Ţ. Satu Mare începe să piardă o serie de posturi din administraţie ca urmare a unor schimbări impuse, la care se adaugă demisiile altor demnitari. Totuşi, încă P.N.Ţ. mai beneficia de sprijinul prefectului Ştefan Anderco şi a viceprimarului Şinca Teofil, dar şi aceştia vor fi înlăturaţi în cursul anului. Asemenea înlocuiri din funcţiile de bază au loc pe tot cuprinsul judeţului în toamna anului 1945.

În acest context s-a desfăşurat la data de 23 martie 1946 Congresul P.N.Ţ., lucrările fiind deschise la ora 10,30. Preşedinte de onoare al organizaţiei a fost desemnat Mihai Popovici. În funcţia de preşedinte a fost reales dr. Titu Demian, vicepreşedinte Alexandru Miclea, secretar - general Ştefan Anderco, iar casier Aurel Pelle.

A fost aleasă de asemeni delegaţia permanentă a organizaţiei şi comitetul judeţean („Dreptatea", 1946). În situaţia creată în anii 1945-1946, P.N.Ţ. şi P.N.L. au încercat să-şi unească forţele, pe plan local, astfel că la alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 liberalii nu au prezentat o listă separată, ci una comună cu P.N.Ţ.; din relatarea unui participant la alegeri – după cum se va vedea în cele ce urmează – aflăm că pe lista comună din partea liberalilor a fost istoricul Vasile Netea. Lista candidaţilor opoziţiei, înaintată preşedintelui Biroului Electoral Judeţean în 24 octombrie 1946, prin adresa nr. 1141/1946 îi mai cuprindea pe: dr. Titu Demian, dr. Alexandru Miclea, Paul Nichita, Ioan Crişan, Constantin Marian şi Augustin Micu (Porumbăcean C., 1996).

În contextul prezentat, la 19 noiembrie 1946, au avut loc alegerile în vederea constituirii Parlamentului, un moment deosebit de important în istoria zbuciumată a acestor ani de după război. De această zi se legau speranţele opoziţiei şi ale întregii ţări, dornică să vadă în România un for legislativ cu adevărat proporţional din punct de vedere politic. Din păcate, speranţele mulţimii au fost spulberate de falsul şi minciuna comuniştilor care au modificat rezultatele şi au ars buletinele de vot, nemailăsând nici o dovadă P.N.Ţ.-ului, care revendica succesul scrutinului, punând România şi lumea întreagă în faţa unei victorii zdrobitoare a B.P.D.-ului, datorită căreia în România s-a uitat înţelesul cuvântului „libertate" timp de peste 40 de ani. Realitatea este că rezultatul acestor alegeri a fost unul trucat ce nu a permis opoziţiei să fie reprezentată în Parlamentul României aşa cum ar fi trebuit. Rezultatele date publicităţii la acea vreme prezintă pentru judeţul Satu Mare următoarea situaţie: 162.609 cetăţeni cu drept de vot, din care au votat 147.175, forţele politice înregistrând voturi în felul următor: B.P.D. – 92.090, P.N.Ţ. Iuliu Maniu – 24.033, U.P.M. – 23.205, dr. Lupu – 2.082, independenţi – 974, anulate, 4.791. Astfel, B.P.D. a câştigat 5 locuri în Parlament, P.N.Ţ. şi U.P.M. câte unul (Porumbăcean C., 2006).

Teroarea la care au fost supuşi liderii, membrii şi simpatizanţii partidelor de opoziţie ia amploare după desfiinţarea P.N.Ţ., după aşa-numitul moment „Tămădău" (iulie 1947). Arestări, persecuţii, domicilii forţate sunt doar câteva din pedepsele aplicate de aparatul represiv unor oameni vinovaţi că îşi exercită drepturile legale, fireşti. Pentru sătmăreni închisorile de la Satu Mare, Oradea sau alte temniţe, mutaţii forţate (ex. Titu Demian domiciliu forţat la Cluj) şi confiscarea averilor, excluderea din servicii, şcoli, nu sunt vise sau închipuiri ci crude realităţi pe care azi ne chinuim să le uităm.

În contextul politic, economico-social, etnic şi administrativ generat de Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 îşi începe activitatea mişcarea liberală sătmăreană prin înfiinţarea ***Partidului Naţional Liberal*** – organizaţia Satu Mare la 1919 (Porumbăcean C., Câmpean V., 2011), ca o alternativă politică la ceea ce exista în nordul Transilvaniei de după Unire. După 1918, în noile provincii ale României, suflul liberal se va face simţit destul de puternic. Desigur, o extindere a reţelei organizatorice a P.N.L. la nivel naţional nu era un lucru uşor de realizat sau la îndemâna oricui şi aceasta, în principal datorită faptului că în provinciile istorice recent unite cu România existau partide politice care se bucurau de un real sprijin în rândurile populaţiei.

Dar, în ciuda acestor greutăţi fireşti, P.N.L. reuşeşte să pătrundă în viaţa politică din Ardeal destul de repede prin organizaţia liberală a judeţului Satu Mare, care s-a constituit în anul 1919 la Baia Mare, fiind prima de acest fel din Transilvania. Merite deosebite în înfiinţarea acesteia îi revin lui Teofil Dragoş, el fiind de altfel preşedintele organizaţiei şi primul membru liberal din Ardeal. Prin ceea ce a întreprins aici, Teofil Dragoş a devansat cu mult celelalte judeţe din zonă, fapt confirmat indirect chiar de declaraţia făcută de I.C. Brătianu în vara anului 1920, în care se afirmă că „P.N.L. are intenţia să se organizeze acum şi în Ardeal" (Anastase I., 1994). De abia la alegerile din martie 1922 (deci la trei ani după înfiinţarea organizaţiei sătmărene) P.N.L. îşi prezentase candidaţi şi în noile provincii ale României.

Figura nr .43. *Placa memorială de pe clădirea Bibliotecii Judeţene,primul sediu P.N.L. din Satu Mare*

Odată înfiinţat, P.N.L. Satu Mare urmează politica tradiţională a familiei Brătianu, motiv pentru care filiala sătmăreană şi liderul său se bucurau de o bună apreciere din partea conducerii centrale. După venirea liberalilor la guvernare, acesta va deveni primul prefect liberal al judeţului Satu Mare în intervalul 31 ianuarie – 30 octombrie 1922, fiind apoi deputat în Cameră şi Comisar guvernamental al Societăţii Hidraulice „Ecsed". Din acel moment, persoana sa va deveni o prezenţă obişnuită în Parlament, bucurându-se de încrederea electoratului sătmărean. Cât priveşte urmaşii săi la conducerea Prefecturii pentru guvernarea liberală 1922-1926, aceştia au fost: Ioan Pogăciaş, Paul D. Goma, Mihai Cantuniari şi Vasile Gheţie, toţi fiind personalităţi marcante ale organizaţiei liberale sătmărene. După o întrerupere de un an, liberalii preiau din nou conducerea

acestei instituţii prin Vasile Gheţie şi Ştefan Bellu, continuând politica de dezvoltare economico-socială şi de modernizare a infrastructurii judeţului Satu Mare.

Sfârşitul anului 1933 aduce cu sine revenirea liberalilor la guvernare, campania desfăşurată de ei fiind încununată de succes. Din păcate însă, P.N.L. va fi puternic afectat de moartea marelui politician I.G. Duca, preşedintele partidului şi al Consiliului de Miniştrii. Această tragedie nu numai că va fi simţită la Satu Mare ci chiar amplificată de dispariţia liderului local Teofil Dragoş. În 1933 el este ales pentru ultima oară în Camera Deputaţilor, însă acest mandat va fi întrerupt la 18 ianuarie 1934 datorită decesului survenit la vârsta de doar 60 de ani.

La 26 ianuarie 1934, a avut loc şedinţa delegaţiei permanente a PNL Satu Mare pentru comemorarea personalităţii regretatului Teofil Dragoş şi alegerea noului preşedinte al organizaţiei, în persoana deputatului Ioan Tibil, vicepreşedintele acesteia, considerat „ca cel mai merituos dintre conducătorii partidului din judeţ” („Gazeta Sătmarului”, 1934). Pentru postul vacant de vicepreşedinte este ales Aurel Nistor, prefectul judeţului Satu Mare.

Un moment de referinţă în viaţa politică sătmăreană îl reprezintă constituirea la 23 mai 1934 a Blocului românesc. Acesta cuprindea toate partidele româneşti, urmărind o mai bună administrare şi obţinerea unei majorităţi româneşti în conducerea oraşului Satu Mare cu ocazia alegerilor municipale ce urmau să se desfăşoare. Este un acord deplin al acestor forţe, care au apreciat importanţa momentului, lăsând deoparte orgoliile politice. Este pentru prima dată când partidele locale (PNŢ, PNL, Partidul Naţional Agrar) sunt grupate într-o alianţă politică, fapt confirmat şi de declaraţiile presei locale, de reprezentanţii acestora: Titu Demian, Ştefan Cherecheş (Benea) şi Ilie Carol Barbul.

Figura nr .44. *Ştefan Benea (1889-1961)*

Revenind la conducerea organizaţiei judeţene Satu Mare a PNL, trebuie menţionat că începând cu data de 9 aprilie 1935, Valer Pop, ministrul justiţiei, va fi noul preşedinte al acesteia, decizie ratificată la 30 mai cu ocazia Congresului PNL Satu Mare. S-a ales un nou birou în următoarea componenţă: Valer Pop – preşedinte, Aurel Dragoş, R. Ciontea, Ioan Nistor şi Ştefan Cherecheş (Benea) – vicepreşedinţi. Valeriu Pop, care a oprit destrămarea organizaţiei locale, este văzut ca fiind „însufleţit de cel mai cald naţionalism, înconjurat de încredere, de admiraţia unanimă a partizanilor, respectat de întreaga opoziţie şi flancat de tot ce are partidul liberal, din acest ţinut, mai select. A pornit cu entuziasm tineresc şi seriozitate la renaşterea liberală pe ţinutul Sătmarului”. La fel Octavian Ardelean, numit prefect al judeţului la 19 mai 1935, este socotit ca o „energie tânără, muncitoare şi creatoare, o reuşită alegere” („Gazeta Sătmarului”, 1936). Această structură locală rămâne valabilă până la 21 septembrie 1937, când Valer Pop demisionează din funcţia deţinută, locul său fiind luat de Valer Roman, fost subsecretar de stat. Cât priveşte Prefectura în timpul ultimei guvernări liberale, aceasta a fost condusă de Aurel Nistor, Ioan Pogăciaş şi Octavian Ardelean.

Organizaţia locală din Municipiul Satu Mare a fost încredinţată lui Ştefan Benea, acesta fiind ales în funcţia de preşedinte la data de 5 octombrie 1928. Începând cu 18 decembrie 1933 va îndeplini funcţia de primar al Sătmarului până la finele anului 1937, perioadă în care oraşul va cunoaşte o dezvoltare fără precedent. În timpul acestui mandat Primăria a cheltuit sume importante de bani pentru amenajarea şi repararea străzilor din oraş, a contribuit la ridicarea Casinei Naţionale, oferind şi parcela din pasajul „Dacia”; cu 600.000 lei a cumpărat terenul (aparţinând lui Reiter) donat pentru construirea Palatului Prefecturii (actualul Muzeu Judeţean); a demarat lucrările de deschidere a Bulevardului Eliberării; a construit azilul de bătrâni din strada Avram Iancu; s-au efectuat amenajări ale reţelei de canalizare; a contribuit la organizarea „Lunii Sătmarului”, în cadrul căreia a fost organizat cel mai mare concert coral interbelic; a donat cercetaşilor „Grădina Romei” ş.a. (Porumbăcean C., Câmpean V., 2014)

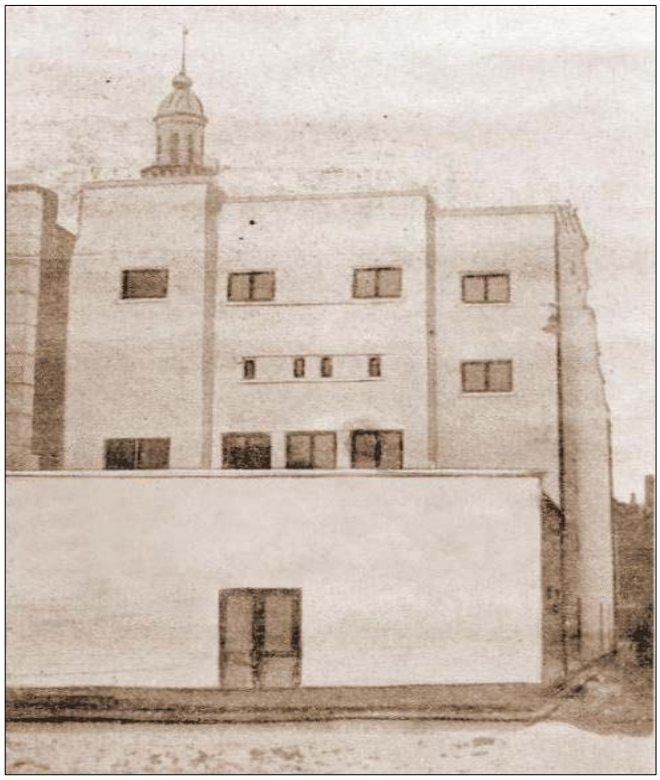

Figura nr .45. *Casa Naţională în timpul construcţiei*

La 2 noiembrie 1936 oraşul îmbracă haine de sărbătoare întâmpinând pe regele Carol al II-lea şi pe voievodul Mihai, care se întorcea dintr-o vizită oficială în Cehoslovacia.

În decursul ultimei guvernări liberale (1933-1937), judeţul Satu Mare a avut parte de realizări de excepţie, primind aici, la graniţa de nord-vest a ţării, diferite vizite făcute de autorităţi din ţară şi străinătate, toate acestea înscriind pasaje remarcabile în istoria consolidării neamului românesc. Ne-am opri aici doar asupra câtorva realizări ale PNL Satu Mare:

- Întreţinerea în stare bună a drumurilor, mult superioare altor judeţe;
- Construirea şi repararea a peste 130 de poduri;
- Extinderea reţelei de linii telefonice;
- Construirea Palatului administrativ din Satu Mare (azi Muzeul Judeţean de Istorie);
- Construirea Casei Naţionale din Satu Mare
- Realizări în domeniul bisericesc (vezi cele două cate-drale din centrul Sătmarului, una greco-catolică şi una ortodoxă, a căror construcţie a fost susţinută şi de Prefectură);
- În domeniul educaţional s-au înfiinţat 164 de noi posturi de învăţători şi maiştri, s-au terminat 39 de şcoli, iar 22 au fost începute;
- S-au înfiinţat biblioteci populare pe lângă fiecare şcoală primară;
- Realizări în domeniul urbanistic;
- Construirea mai multor spitale şi dispensare medicale comunale;
- Sprijinirea agriculturii, comerţului şi industrie printr-o permanentă politică de încurajare;
- Dezvoltarea sportului şi turismului sătmărean;
- Construirea Aeroportului Satu Mare, inaugurat la 8 septembrie 1937;
- Nu în ultimul rând, dezvelirea statui lui Vasile Lucaciu, în faţa căreia premierul Gheorghe Tătărescu afirma la 21 august 1937: "ce mult regret că n-am putut lua parte la înălţătoarea serbare a dezvelirii acestei statui. Este una din cele mai frumoase statui cu care se poate mândri Ţara Românească" (În serviciul patriei, 1937).

Aceste evenimente ne-au încadrat judeţul, în mod onorabil, în angrenajul realizărilor interne şi externe ale guvernării liberale 1933 – 1937. Graţie patronajului dat de unele personalităţi ale guvernului, judeţul Satu Mare a fost o oglindă fidelă a preocupărilor şi înfăptuirilor petrecute în ţară. Având în vedere cele prezentate şi nu numai, considerăm că locul şi rolul PNR, PNŢ sau PNL în istoria României şi a judeţului Satu Mare nu poate fi pus la îndoială. Mai mult suntem obligaţi astăzi, indiferent de culoarea politică a sentimentelor noastre, să recunoaştem şi să respectăm ceea ce au făcut înaintaşii noştri pentru binele acestui judeţ.

Referitor la ***Partidul Comunist***, trebuie menţionat că după 25 octombrie 1944, la Satu Mare se constituie Regionala P.C.R. Satu Mare, în a cărei componenţă intrau 4 judeţe: Satu Mare, Maramureş, Bihor, Sălaj (Corneanu I., 1981-1982).

În afară de comitetele judeţene Maramureş, Bihor, Sălaj, în Regionala Satu Mare au fost create două comitete raionale de partid cu sediul la Satu Mare şi, respectiv, Baia Mare, în a căror componenţă intrau un număr de comitete de plasă din jurul acestor oraşe, fără a se respecta întotdeauna apartenenţa plăşilor respective la judeţul din care făceau parte. Un exemplu este plasa Carei care, din punct de vedere administrativ, aparţinea Sălajului, însă organizaţia Partidului Comunist făcea parte din raionala Satu Mare.

Aceste comitete raionale ale P.C.R. din Satu Mare şi Baia Mare erau asimilate, din punct de vedere al drepturilor statutare, cu comitetele judeţene şi se subordonau comitetului regional. Trebuie adăugat faptul că Regionala Satu Mare a activat în această formă doar până în august 1945, când îşi mută sediul la Oradea, iar raionala P.C.R. din Satu Mare va aparţine, în continuare, acestui comitet regional.

În ciuda acestei reţele organizatorice, numărul membrilor de partid este destul de redus. Primele ştiri despre situaţia numerică a raionalei P.C.R. Satu Mare la avem din luna aprilie 1945, când aceasta avea doar 250 de membri (A.N.-D.J.SM), în timp ce la nivelul întregii ţări, în martie, Partidul Comunist număra 35.800 membri de partid. Dacă cifra de 250 de membri o întâlnim în aprilie, deci după numirea lui Petru Groza în funcţia de prim ministru, corelată cu cei 58 de ilegalişti din Satu Mare, suntem înclinaţi să credem că, în perioada octombrie 1944 – martie 1945, efectivul numeric al partidului în această zonă nu trecea de 100 de membri. Prin metode specifice, bine cunoscute, Partidul Comunist a reuşit într-un timp relativ scurt să-şi mărească efectivele la cifre impresionante astfel că, la Satu Mare, în decembrie, să se ajungă la cifra de 11.033 membri de partid, dintre care doar 2% erau intelectuali, 4% funcţionari, 8% mici meseriaşi, restul fiind muncitori şi ţărani.

Figura nr .46. *Palatul Prefecturii în timpul construcţiei. Această clădire a devenit sediul PCR Satu Mare în perioada 1950 - 1984*

În luna iulie 1945, pe lângă cele 31 de celule de partid la sate, mai sunt înregistrate l5 celule la fabrici, 13 la instituţii şi 9 pe circumscripţii. La această dată, organizaţia raională Satu Mare avea în structura sa organizatorică trei comitete de sector în municipiul Satu Mare şi patru comitete de plasă. Tot în această lună, în funcţia de secretar politic al Regionalei P.C.R. Satu Mare este numit Leontin Sălăjan, care anterior îndeplinise această funcţie în Comitetul Regional al P.C.R. Banat.

La 19-20 august 1945 are loc Conferinţa Regionalei P.C.R. Satu Mare în care sunt luate în discuţie modalităţile de sprijinire a guvernului Petru Groza şi de atragere a noi oameni în partid. Din punct de vedere al structurii organizatorice, prin adresa nr. 49 din 21 august 1945, se hotărăşte ca până la 10 octombrie sediul Regionalei P.C.R. Satu Mare să fie mutat la Oradea, organizaţia sătmăreană fiind în continuare subordonată acestei regionale. Situaţia rămâne neschimbată până în august 1946, când organizaţiile P.C.R. Satu Mare şi Baia Mare sunt desfiinţate (se înfiinţează organizaţiile raionale), iar plasa Carei reintră în componenţa organizaţiei P.C.R. Sălaj. Astfel, din august 1946, la Satu Mare va exista un comitet judeţean P.C.R.., în a cărui componenţă intrau toate comitetele de plasă şi celulele de partid de pe teritoriul administrativ al judeţului Satu Mare pentru ca, din ianuarie 1947, Regionala P.C.R. să se desfiinţeze, rămânând doar comitetele judeţene de partid. Cât priveşte conducerea locală a Partidului Comunist, aceasta era formată din: Şuta Vasile – secretarul organizaţiei, Cozma Andrei – secretar organizatoric, Baka Arpad – secretar cadre, Fischer Gavril – secretar educaţie politică şi Câmpianu Grigore – secretar mase (Porumbăcean C., 2006).

Satu Mare în perioada 1944-1950. Din păcate însă pentru locuitorii acestui judeţ, după 22 de ani de libertate (1918-1940), populaţia românească din Transilvania de nord a ajuns din nou sub ocupaţia ungară, în urma Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940. Cât priveşte sistemul administrativ din această zonă, acesta a fost supus unor modificări radicale. Personalul angajat în instituţiile publice, în cea mai mare parte, au fost nevoite să se refugieze în alte localităţi aflate sub autoritatea statului român, unde au rămas până după 9

martie 1945. În locul acestora au fost promovaţi funcţionari de origine maghiară în toate structurile administrative. În ceea ce priveşte modificările administrativ-teritoriale, putem aminti trecerea plăşii Carei de la Judeţul Sălaj la Satu Mare, situaţie asupra căreia se va reveni după 1945. Se observă, de asemenea, un proces masiv de maghiarizare a numelor cetăţenilor de origine română, precum şi a denumirii localităţilor din această zonă.

De asemenea, desfăşurarea celui de-al Doilea Război Mondial a afectat serios judeţul şi mai ales oraşul Satu Mare. Potrivit uniu articol din ziarul „Dreptatea", „municipiul românesc de pe cele două maluri ale Someşului este o epavă. Un oraş distrus cum puţine are România" („Dreptatea", 1945).

Modificarea cursului războiului, după actul de la 23 august 1944, a fixat drept obiectiv principal pentru noul guvern de la Bucureşti, eliberarea acestei părţi a teritoriului aflată sub ocupaţia maghiară, în vederea reinstaurării administraţiei româneşti.

Luptele pentru eliberarea oraşului Satu Mare şi a împrejurimilor sale s-au purtat în cadrul „Operaţiei Cluj", care era un plan strategic ce viza eliberarea nord-vestului Transilvaniei, iar operaţiunile militare din ţinuturile sătmărene constituiau a treia etapă din realizarea acestui plan, care devenise obiectivul final al operaţiunii pentru nimicirea grupărilor de forţe germano-maghiare din partea nord-vestică a României (Radosav D., 1984).

Ofensiva armatei române a început în dimineaţa zilei de 9 octombrie din podişul Transilvaniei, îndeosebi în zona Târgu Mureş – Luduş – Turda. Nemijlocit, acţiunile din această zonă au început, în dimineaţa zilei de 21 octombrie 1944, prin efortul conjugat al Corpurilor 2 şi 6 din Armata a IV română şi a forţelor de pe aripa stângă a armatei 40 sovietice, îndeosebi Diviziile 11 infanterie, 1 şi 8 cavalerie din Corpul 2 armată şi Divizia 133 infanterie sovietică „Smolensk" (Inoan M., 1975).

În ziua de 24 octombrie, orele 17^{00}, a fost lansat atacul general pentru eliberarea oraşului Satu Mare. Fiind respinsă prima fază, acesta a fost reluat în cursul nopţii de 24/25 octombrie, intrând spre ora prânzului în oraş, în timp ce în jurul orelor 9, alte unităţi militare de pe aliniamentul Carei – Satu Mare au ajuns la frontieră.

Simultan cu acţiunile din Satu Mare, în noaptea de 24/25 octombrie, în urma executării unei ample manevre duble de învăluire, diviziile Corpului 6 armată au zdrobit rezistenţa inamică, au pătruns în Carei, după care, fără nici o clipă de răgaz, au trecut la urmărire, primele unităţi atingând frontiera, în jurul orei 9, în dreptul satului Urziceni. Locuitorii oraşului Carei au întâmpinat cu bucurie trupele române şi le-au acordat tot sprijinul. În dimineaţa zilei de 25 octombrie, comandantul Armatei IV române, gen. Gh. Avramescu, expedia Consiliului de Miniştri o telegramă în care anunţa că trupele noastre au cucerit „prin lupte grele frontiera de nord-vest a României, eliberând pe vecie ultimul colţ robit al pământului românesc".

Semnată la 12 septembrie 1944, Convenţia de armistiţiu dintre Puterile Aliate şi România considera nul Arbitrajul de la Viena (art. 17 şi 19), iar la 10 octombrie, regele Mihai a promulgat legea nr. 487, care decretează înfiinţarea Comisariatului român pentru administrarea regiunilor eliberate ale Transilvaniei (A.N.-D.J.SM.), acesta urmând să reprezinte autoritatea guvernului român în teritoriul eliberat. În funcţia de înalt comisar a fost numit Ionel Pop, membru P.N.Ţ., iar secretar general Vasile Barbul, general în rezervă. Pe lângă Comisariat, s-a constituit şi un comitet cu rol consultativ, prezidat de înaltul comisar, în sarcina căruia revenea responsabilitatea de a se pronunţa în toate problemele principale care priveau administraţia părţii de nord a Transilvaniei (Nistor I.S., 1983-1984).

În acel moment, situaţia părea ca şi rezolvată, având în vedere cele prezentate; dar lucrurile nu au stat întru totul aşa deoarece, odată cu înaintarea armatei române în teritoriul transilvan, au început să apară o serie de dificultăţi cauzate de Comandamentul militar sovietic, care nu permitea Comisariatului să-şi exercite autoritatea, altfel spus, nu era permisă instaurarea administraţiei româneşti. De fapt, Uniunea Sovietică condiţiona instalarea administraţiei civile româneşti în această parte a Ardealului, de numirea la cârma României a unui guvern F.N.D., un guvern cu adevărat democrat potrivit opiniei sovietice. Cu toate acestea, la 15 decembrie 1944, personalităţi ale vieţii politice sătmărene reuşesc să bună bazele Uniunii Democrate din România, condusă de Titu Demian, liderul P.N.Ţ. Satu Mare. Prin această structură posturile administraţiei locale (cu excepţia Poliţiei şi Siguranţei) au fost împărţite între reprezentanţii tuturor partidelor politice de la nivel judeţean. Referitor la persoanele care conduc judeţul Satu Mare, în această perioadă, sursa

citată („Dreptatea”, 1945) menţionează în funcţia de prefect pe Ştefan Anderco – secretar general al P.N.Ţ., Satu Mare, ca subprefect pe Tiberiu Bretter – preşedintele Partidului Social Democrat (P.S.D.), iar ca secretar Iosif Nistor. În funcţiile de pretor sunt: Molnar Gavril – la Satu Mare, Ioan Buteanu şi Gheorghe Barbuş – la Seini, Augustin Mircea şi Lang Augustin – la Ardud, Cornel Pop – la Şomcuta Mare, Pop Ionel – la Baia Mare, Ţînţaş Vasile – la Negreşti, Ioan Doboş – la Halmeu şi Ioan Ordea – la Mănăştur.

În fruntea oraşului sunt: Ludovic Matolci – primar, comunist ilegalist (de profesie zugrav), dar care era cunoscut de unii localnici ca şi socialist, Şinca Teofil – P.N.Ţ., ajutor de primar, Ioan Şuta – jurist consult şi Teofil Demeter – secretar general.

Fenomenul deportării populaţiei de origine germană în lagărele sovietice reprezintă un moment foarte important pentru istoria acestei zone, peste 4.000 de etnici germani din judeţul nostru fiind victime ale acestei politici inumane. Anii de lagăr rămân în conştiinţa supravieţuitorilor şi a posterităţii ca momente dramatice şi de discontinuitate în evoluţia unei comunităţi şi nu în ultimul rând în biografia individuală. Consecinţele acestui capitol de istorie contemporană rămân a fi stabilite şi analizate de istoriografie prin instrumentele investigaţiei ştiinţifice, care trebuie să cuprindă o gamă variată de direcţii interpretative: sociale, politice, economice, etnice. Toate vor constitui sau reconstitui un capitol din istoria mai recentă a secolului XX. Donbasul este aşadar un segment de istorie, metamorfozată în simbolul universului concentraţionar comunist. Supravieţuitorii deportărilor rămân încă surse de primă importanţă în reconstituirea unei istorii dramatice. După mulţi ani de la întoarcerea din lagăr, mărturiile sunt expresia unei amintiri adânc înrădăcinate în mintea şi sufletul celor deportaţi.

Odată ajuns la putere (6 martie 1945), guvernul Petru Groza avea misiunea de a reintegra Transilvaniei de nord la teritoriul României, fapt ce guvernele anterioare nu l-au reuşit datorită opoziţiei Uniunii Sovietice. La 9 martie 1945 guvernul României primeşte acceptul Uniunii Sovietice pentru restabilirea administraţiei româneşti în partea de nord a Ardealului.

După preluarea puterii de către Partidul Comunist, în judeţul Satu Mare, ca de altfel în întreaga ţară, au loc evenimente care vor schimba radical întreaga structură politico-socială şi administrativ economică existentă. Colectivizarea agriculturii, naţionalizarea unităţilor economice, jaful sistematic pus la cale de Uniunea Sovietică sub auspiciile Convenţiei de Armistiţiu, reforma monetară, modificarea structurii Parlamentului şi a Constituţiei, proclamarea Republicii Populare Române şi mai ales regimul de teroare impus de noile autorităţi, sunt doar câteva exemple care au dus la transformarea societăţii româneşti postbelice.

După momentul martie 1945, în zonă începe procesul de reinstaurare a administraţiei româneşti sub patronajul guvernului Petru Groza, epurarea aparatului administrativ local şi aplicarea reformei agrare. Asupra acestei reforme s-a insistat pe parcursul lucrării concluziile desprinse făcându-ne să credem că împroprietărirea ţăranilor a avut mai mult un pronunţat caracter politic şi electoral decât unul social - economic. Rezumând ideea, putem spune că reforma agrară din 1945 a fost primul pas în procesul de transformare a omului-ţăran în proletarul agricol ce urma să vină şi să îngroaşe numărul membrilor din GAC-uri. Iar, dacă ne întrebăm cine câştigă din toată această reformă, ajungem la un singur răspuns: statul, deoarece îşi făcea o campanie electorală mai mult decât necesară şi deschidea drumul spre o nouă etapă în procesul de sovietizare şi anume cea a colectivizării agriculturii, favorizate de fărâmiţarea exagerată a suprafeţelor agricole.

Dacă guvernul ar fi dorit cu adevărat o rezolvare a problemei agrare, lucrurile ar fi trebuit să stea cu totul altfel. Ţăranului trebuia să i se asigure o suprafaţă de pământ adecvată şi posibilitatea unor credite convenabile, deoarece interesul nu trebuia să fie doar din partea ţăranului, ci şi din cea a guvernului, pentru că de bunul mers al gospodăriilor ţărăneşti, al sistemului agrar, depindea şi economia României. Ori lucrurile au stat cu totul invers. Partidul ştia că o familie nu poate supravieţui prea mult timp cu ceea ce i s-a oferit, dar mai ştia că cei aflaţi în situaţia acestora vor fi primii care vor sta la baza noului sistem agricol - cel colectiv. În 1949 începe procesul de colectivizare a agriculturii care, în ciuda greutăţilor şi adversităţii localnicilor, se va încheia în anul 1962. Cu toate eforturile depuse de autorităţi, mai bine de 1/3 din teritoriul de astăzi al judeţului a rămas necolectivizat, motivaţia oficială fiind de natură geografică (zona Codru şi o bună parte din Ţara Oaşului).

Figura nr .47. *Imagine din expoziţia permanentă a Muzeului Judeţean Satu Mare dedicată perioadei comuniste din România*

Ultimul moment semnificativ analizat se referă la alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 şi la modul în care s-au desfăşurat acestea. În ciuda demersurilor făcute, nu putem afirma că deţinem rezultatul real al acestui scrutin ştiut fiind faptul (sperăm că şi demonstrat) că reprezentanţii guvernului au făcut tot ce era posibil ca listele BPD să obţină o victorie confortabilă. Fraudele făcute au făcut imposibil ca opoziţia să câştige aceste alegeri chiar dacă idea unanimă este că PNŢ ar fi fost adevăratul învingător. Eforturile opoziţiei pentru contestarea scrutinului nu a avut sorţi de izbândă, astfel că la 1 decembrie 1946 regele Mihai deschide parlamentul după configuraţia rezultată în urma votului din 19 noiembrie 1946. Din acest moment România intra pe un drum pe care foarte puţini îl puteau bănui în urmă cu câţiva ani. Începând cu anul 1947 întregul sistem politic, economic, social, cultural avea să suporte schimbări radicale cu urmări greu de estimat pentru zilele noastre.

În încheiere putem afirma că, în linii mari, zona aflată în aria de cercetare se înscrie în evoluţia generală a României postbelice existând totuşi şi particularităţi locale care, pe alocuri, oferă o notă aparte pentru subiectul abordat. La 30 decembrie 1947 România devenea republică, regele Mihai fiind silit să abdice de cei care conduceau ţara în acel moment. A picat astfel ultimul bastion (mai mult decât şubred) al celor care mai sperau în înlăturarea comuniştilor de la putere. Aşadar, în doar trei ani, comuniştii au reuşit să devină, dintr-o grupare aproape nesemnificativă numeric şi ideologic, un partid conducător.

2.13. Perioada postbelică (Aurel Pop, Lucian Cucuiet)

Situaţia internaţională a României după 23 august 1944 a depins decisiv de acordurile secrete încheiate între marii parteneri ai Naţiunilor Unite, ţările din sud – estul Europei fiind împărţite în sfere de interese (Buzatu, 1988). Prin Convenţia de Armistiţiu din 12 Septembrie 1944 s-a stabilit, în fapt, un regim de ocupaţie sovietică în România (Scurtu, 1994). Situaţiile colectărilor şi predărilor defalcate pe anii: 1945-1949, situaţia dosarelor juridice privind aşa–numiţii „sabotori" ai Convenţiei, fişele cuprinzând valoarea proprietăţilor agricole şi ale clădirilor aparţinând locuitorilor de origine germană, refugiaţi ş.a., constituie mărturii de interes istoric în ceea ce priveşte aplicarea articolelor din Convenţia de Armistiţiu, în judeţul Satu Mare.

După falsificarea alegerilor din anul 1946, lumea satului românesc este redusă la tăcere prin desfiinţarea Bisericii greco-catolice (Vasile, 2003) care în această zonă în acele vremuri era majoritară. Aleşii poporului şi-au consolidat în teritoriu puterea câştigată prin numirea în funcţii a unor persoane selectate cu grijă pentru a transpune în fapte sfaturile primite de la răsărit.

Criteriul de bază a celor care urmau să facă parte din organigrama locală a regimului, să conducă destinele celor din mediul rural era: „cei ce seamănă se adună", adică, muncitori fără înaltă calificare, docili noii puteri, mai puţin religioşi, fără pregătire intelectuală, de preferinţă foşti slugi, să nu fi fost membri ai partidelor istorice şi să respecte întocmai sfaturile primite de la centru.

La nivel central, noua direcţie ce trebuia urmată în lumea satului românesc era colectivizarea graduală a suprafeţelor agricole, astfel că la 24 iunie 1948 Direcţia Circulaţiei Bunurilor Imobile şi Deplasării Populaţiei Rurale din Ministerul Agriculturii şi Domeniilor Publice a cerut în mare secret tuturor Serviciilor Agricole

Judeţene să se trimită până la 5 iulie 1948, tabele nominale cu toţi proprietarii de terenuri agricole mai mari de 50 ha.(Cătănuş – Roske, 2000).

Conform acestora în România, existau 7703 proprietăţi particulare de 50 Ha şi mai mari cu un total de 1013461 ha. (Şandru, 1990). Tot în această perioadă s-a întocmit şi statistica maşinilor agricole cu tracţiune mecanică existente la proprietari şi care trebuiau confiscate, trecându-se la întocmirea planului de confiscare a averilor moşiereşti la nivel naţional şi al fiecărei proprietăţi în parte.

Figura nr .48. *Nicolae Ceauşescu în vizită la Satu Mare 1970*

De întreaga acţiune pe plan naţional a fost nominalizat în mod special Nicolae Ceauşescu (Monitorul Oficial, 1949), fiind confirmat în funcţie la Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 3-5 martie 1949, în a cărei Rezoluţie adoptată se preciza că „pentru a scăpa oamenii de întuneric şi mizerie trebuie să se construiască socialismul la sate, adică să se treacă la gospodăria agricolă colectivă" (Iancu, 2000), urmând a se trece la „desfiinţarea completă a exploatării chiabureşti la sate mobilizând în această luptă întreaga ţărănime atunci când condiţiile vor fi pregătite" (Roske, 1993), deşi aceştia nu erau numiţi de propaganda oficială a regimului „clasă de exploatatori", ci cei mai buni gospodări ai satelor care prin munca lor au reuşit să prospere.

Este de remarcat că în toată această perioadă s-a pus un accent deosebit pe organizarea aparatului de represiune: Miliţia şi Direcţia Generală a Securităţii Poporului, structuri bine organizate în teritoriu.

Plenara din martie 1949 a hotărât să aplice principiul liberului consimţământ la constituirea gospodăriilor agricole colective, care fiind constituite beneficiau de anumite scutiri, de până la 50% reducere din cota obligatorie în primii ani, iar membrii acestora aveau posibilitatea de a păstra lângă casă, un lot de 0,30 ha. pentru zarzavaturi şi pomi fructiferi, iar repartiţia produselor urma să fie după criteriul muncii prestate.

În aceste condiţii la nivelul ţării în cursul anului 1949 au fost înfiinţate 56 de gospodării agricole de producţie, urmând ca în următorii ani, activişti de partid să intensifice „munca de lămurire" prin secţiile de propagandă ale regimului care urmau să difuzeze în teritorii broşuri cu tematică adecvată (Arhivele Naţionale - Direcţia Judeţeană Satu Mare. În continuare se va cita A.N.-D.J.SM.).

Acolo unde „munca de lămurire” pentru înscriere în colectiv nu era mulţumitoare treptat s-a trecut la aplicarea unei politici dure faţă de mica gospodărie particulară socotind-o nerentabilă, că trebuia astfel organizată încât aprovizionarea cu alimente a populaţiei să nu sufere. În privinţa clasei de mijloc cu precădere a chiaburimii s-a dus o politică extrem de dură, mergându-se în unele cazuri în primii ani până la lichidarea totală a acestei clase. Primarii localităţilor sprijiniţi de activişti cu o conduită morală îndoielnică şi organele de represiune „tăiau şi spânzurau” până la intimidare în goana colectării cotelor, stabilindu-le după bunul lor plac, precum şi trimiterea în instanţă a celor care din diverse motive nu le puteau onora.

Ajuns la capătul răbdării, ţăranul şi-a ridicat capul încercând să se opună, dar fără succes, instrumentul de represiune percuta fără menajamente. Mulţi şi-au pus capăt zilelor în urma presiunilor de tot felul, alţii mai curajoşi au luat drumul codrilor, metodă aplicată de român de-a lungul vremurilor, opunând rezistenţă. Uneori tactica „turnării” funcţiona perfect fiind descoperiţi şi persecutaţi chiar până la extremitate, cu toate aceste aspecte, fenomenul colectivizării se derula treptat şi sigur.

Anul 1949 cunoaşte o situaţie identică, manifestată din punct de vedere al formelor de represiune aplicate de către organele aparatului represiv la nivelul judeţului Satu Mare, cu cea cuprinsă la nivelul întregii ţări. Poarta istoriei comuniste deschisă cuprinde poate cea mai sumbră perioadă în care actorul principal – ţăranul joacă primul act al istoriei colectivizării. Potrivit Rapoartelor informative asupra Gospodăriilor Colective întocmite de forurile locale judeţene, lanţul derulării catastrofale asupra agriculturii din judeţul Satu Mare s-a rupt la 11 iunie 1949, într-o comună mixtă cu 3200 de suflete de lângă municipiul Satu Mare, la Botiz unde s-a înfiinţat prima Gospodărie Agricolă Colectivă din judeţ Botiz (Porumbăcean, 2006). Evenimentele istorice declanşate au cuprins spre final în obiectiv controlul asupra ţărănimii, clasa socială cea mai reprezentativă a societăţii româneşti. Dacă celelalte evenimente care au avut loc în perioada 1945 – 1948, fiind realizate într-un timp scurt, procesul de colectivizare a fost cea mai amplă campanie dusă de Partidul Comunist în mai bine de un deceniu (1949 – 1962). Acest flagel s-a întins peste întreaga Românie, afectând întreaga ţărănime estimată în 1948, la circa 75% din totalul populaţiei.

La recensământul din anul 1948, densitatea populaţiei judeţului Satu Mare era de 71 loc/km^2 având tendinţa de creştere în rândul populaţiei. Industrializarea judeţului a creat o mişcare migratoare a populaţiei dinspre mediul rural spre cel urban, fapt ce a dus la schimbarea atât din punct de vedere economic precum şi aspectul edilitar al unor localităţi.

În Ţara Oaşului, fenomenul migrator a căpătat o formă mai accentuată datorită formei de relief existentă precum şi manifestarea tradiţională a oşanului de a migra spre locuri unde îşi poate câştiga existenţa. Acest fapt se demonstrează şi în prezent când găsim oşeni stabiliţi de pildă în Banat, Bihor.

Pătrunderea transformării în viaţa satului într-un mod anarhic după naţionalizarea mijloacelor de producţie (iunie 1948) a creat acumularea de resurse economice vitale, fapt ce a dus la derularea programului de industrializare forţată.

Cu toate că procesul de colectivizare a avut profunde implicaţii sociale şi politice, fenomenul în sine nu a avut limite şi a zguduit din temelii lumea satului. În perioada postcomunistă, când procesul de decolectivizare joacă un rol remarcabil în reconstituirea proprietăţii private în viaţa satului s-au creat tensiuni prin retrocedarea pământului, deschizându-se mii de procese în care ţăranul este încă umilit.

La nivelul judeţului Satu Mare, doar un singur istoric a dat atenţia cuvenită acestei spinoase probleme agrare fiind cunoscută din fericire din mărturisirile celor care au trecut şi au trăit în perioada anterioară colectivizării şi a procesului colectivizării propriu-zise.

În judeţul Satu Mare s-au înfiinţat gospodării agricole colective (Porumbăcean, 1997) în anul 1949 cuprinse în localităţi multietnice, populate cu români, maghiari, germani, romi şi alte minorităţi, dar şi în sate omogene din punct de vedere etnic, sate atestate documentar în urmă cu sute de ani, dar şi în sate colonizate consolidate, prin reforma agrară din anul 1921. Comunitatea religioasă a satelor sătmărene are o arie diversificată de la ortodocşi la greco-catolici aflaţi în clandestinitate, la romano – catolici, protestanţi sau neo-protestanţi.

Figura nr .49. *Inundaţiile din 14 mai 1970 la Satu Mare*

Au fost localităţi ale judeţului în care a existat o rezistenţă la colectivizare ce a dat naştere la confruntări între ţărani şi putere, dar avem şi localităţi în care nu au existat opreliști la contactul cu mecanismele puterii. Au fost comunităţi în care colectivizarea a fost chiar un succes atât din punct de vedere economic, cât şi social, dar şi localităţi în care acest fenomen a fost un dezastru, recunoscut ceva mai târziu de către autorităţi.

Toate aceste particularităţi ce au avut loc în acest spaţiu istoric au contribuit la completarea tabloului general al cooperativizării. Trecerea la industrializarea forţată s-a simţit şi în judeţul Satu Mare, şi cu toate acestea strădania oamenilor la noile condiţii impuse de regimul totalitar privind realizarea sarcinilor de plan, acele planuri cincinale care mai târziu se realizau doar pe hârtie în „patru ani şi jumătate” nu s-au regăsit în creşterea nivelului de trai.

Figura nr .50. *Palatul administrative din Satu Mare, opera arhitectului Nicolae Porumbescu, construit în perioada 1972-1984, fiind simbolul puterii comuniste din acest judeţ. Este una din cele mai înalte clădiri din România, având o înălţime de 97 de metri*

O decizie semnificativă de reacţie faţă de ideea de a înlocui dreptul fiecărui stat în a elabora şi realiza programul economic în funcţie de condiţiile interne s-a conturat la plenara lărgită a P.M.R. din aprilie 1964.

„După această hotărâre a conducerii centrale de partid, la Satu Mare, activul orăşenesc de partid s-a reunit în sala Teatrului şi a scos în evidenţă oprirea tendinţei ca un grup de funcţionari străini să stabilească pentru fiecare ţară membră din Consiliul de Ajutor Economic Reciproc, cât să se producă din oţel, ţiţei, cocs, îngrăşăminte chimice şi cu câţi oameni, cât lapte, unt şi carne să se producă şi cu ce preţ se va putea vinde, precum şi gazul metan, apa şi curentul” (Foriş, 2005).

Forma de coagulare a proprietăţii socialiste în judeţul Satu Mare este cert că a venit la comanda conducerii superioare de partid. Intensele frământări la vârful conducerii partidului din întreaga perioadă supusă analizei au avut consecinţe sinusoidale în teritoriu. Lipsa produselor alimentare, nelipsitele cozi de la magazine, reducerea programelor de televiziune, intensificarea activităţii

serviciului de securitate, reducerea consumului de energie şi a consumului de combustibil pentru autoturisme printr-o circulaţie alternativă pe drumurile publice au dus la mişcări muncitoreşti în puternicile citadele cum ar fi: bazinul minier al Văii Jiului (1977) Braşovul muncitoresc (1987) şi în final Timişoara anului 1989. Toate aceste aspecte şi-au pus amprentă şi asupra locuitorilor judeţului Satu Mare.

Decizia privind delimitarea localităţilor în contextul organizării teritorial administrative a ţării în judeţe, urmare a Legii nr.2/1968 a fost luată în şedinţa comună a Comitetului judeţean de partid şi a Consiliului popular judeţean provizoriu Satu Mare din 16 mai 1968 care a dezbătut raportul privind delimitarea administrativ-teritorială a municipiilor, oraşelor şi comunelor în judeţe potrivit căruia judeţul Satu Mare va avea în componenţa sa un municipiu: Satu Mare, 3 oraşe: Carei, Negreşti Oaş şi Tăşnad, 2 comune suburbane: Căpleni şi Sărăuad şi 52 comune rurale, împărţite în cinci categorii, cu 235 sate înglobate (A.N.-D.J.SM.).

Înainte de această hotărâre pe teritoriul judeţului Satu Mare existau 81 de comune, situaţie întocmită la 19 martie 1968 (A.N.-D.J.SM.).

Comunele şi satele neviabile, cu un număr redus de suflete s-au înglobat în comune puternice, cu un ridicat potenţial economic şi un număr sporit de populaţie (A.N.-D.J.SM.). În cadrul operaţiunilor de delimitare administrativ teritorială a localităţilor s-au formulat propuneri, plângeri, întocmindu-se referate, note de prezentare şi fişe ale comunelor delimitate.

Figura nr .51. *Vizita lui Nicolae Ceauşescu la Satu Mare (1970). Imagine din balconul actualului Muzeu Judeţean*

Pentru ducerea la îndeplinire a obiectivelor politice majore a fost nevoie de folosirea unui limbaj propagandistic favorabil puterii, iar acolo unde aceste mijloace au eşuat, au fost folosite mijloace mult mai dure cum ar fi: arestările, folosirea forţei prin agresare fizică şi psihică, „plimbările" în miez de noapte prin beciurile Securităţii, presiuni asupra copiilor şi rudelor ş.a.

Documentele, presa vremii, fotografiile, memoria celor care au trăit momentele inundaţiilor din 14 mai 1970 rămân secvenţe dramatice ale unei catastrofe naturale ce a consemnat 56 de persoane decedate, mari distrugeri materiale de bunuri imobile şi mobile, animale, drumuri ş.a.

Prin aplicarea Decretului nr.287/1970 şi a HCM nr.650/1970 referitoare la unele măsuri de ajutorare a populaţiei care au avut de suferit din cauza inundaţiilor din luna mai 1970 „s-au atribuit prin decizie a Comitetului Executiv al Consiliului popular al judeţului Satu Mare, locuri de casă în schimbul celor avute anterior inundaţiilor (A.N.-D.J.SM.).

„În zilele următoare, garnituri întregi de trenuri au venit în judeţul Satu Mare cu materiale de construcţii: ciment, cărămizi, ţigle, cherestea, materiale de instalaţii ş.a., iar din fondurile băneşti alocate s-au construit 3200 de apartamente şi 870 de locuinţe, iar la sate 2130 locuinţe" (Foriş 2005).

Pentru o mai bună cunoaştere şi supraveghere a tuturor zonelor ţării, imediat după alegerea lui Nicolae Ceauşescu în funcţia de secretar general al P.C.R., s-au întreprins vizite în toată România, astfel că în 8 noiembrie 1965, Nicolae Ceauşescu a vizitat oraşul Satu Mare, apoi a revenit în ziua de 16 mai 1970, cu prilejul marilor inundaţii din 14 mai.

După organizarea administrativ-teritorială din anul 1968 s-a pus un accent deosebit pe industrializarea judeţului.

În mod deosebit au fost extinse capacităţile şi modernizate tehnologiile de producţie la: Unio, Samus, Întreprinderea de Prelucrare a Lemnului, Mondiala, Tricotex, Textila Ardeleana, Tricotaje din Negreşti Oaş,

Fabricile de utilaj minier din Carei şi Negreşti Oaş, Filatura de bumbac din Carei, Mobila din Carei şi Tăşnad, Fabrica de cărămizi Tăşnad, industria locală, sectorul cooperaţiei meşteşugăreşti şi industria mică la sate. Au fost construite obiective edilitare importante: Sediul politico – administrativ (1974-1986) acest ansamblu arhitectural fiind opera arhitectului Nicolae Porumbescu (1918-1999), Casa de Cultură a Sindicatelor (1977-1986), Podul „Golescu" (1970-1974), Podul „Decebal" (1984 – 1989), Aerogara nouă, Biserica ortodoxă „Naşterea Maicii Domnului" din Soarelui, magazinul „Someşul", mai multe cartiere de locuit: 14 Mai, Solidarităţii, Carpaţi I, Micro 14, 15, 16 şi 17, Carpaţi II, numeroase şcoli ş.a.

„Treptat în multe judeţe datorită şi unei administrări birocratice, s-a creat o atmosferă isterică în distribuirea principalelor produse agro-alimentare. Fără a se aplica legea ofertei şi a cererii, au fost stabilite nişte preţuri mercuriale şi datorită nerespectării acestora, ţăranii cu produse au fost amendaţi, aceştia nemaiputând valorifica produsele pe piaţă" (Foriş, 2005).

Pe lângă cele două cinematografe existente: „Victoria" şi „Popular", s-a dat în folosinţă în anul 1976, Cinematograful „Luceafărul" din municipiul Satu Mare. Presa scrisă a fost reprezentată de cotidienele: „Cronica sătmăreană" şi „Szatmari Hirlap" a căror apariţie s-a realizat la 20 februarie 1968. În anul 1984, presa sătmăreană s-a îmbogăţit cu o nouă publicaţie supliment a recunoscutei reviste clujene „Tribuna": „Pagini sătmărene". Realizatorii acestor pagini erau: Radu Ulmeanu, Ion Ghiur, Vasile Savinescu. Au publicat articole de înaltă ţinută artistică şi literară: Alexandru Pintescu, Alexandru Zotta, George Vulturescu, Ioan Nistor, Grigore Scarlat, Radu Ulmeanu, Aurel Pop, Vasile Tarţa, Ioan Baias, Ion Bala, Ovidiu Suciu şi alţii.

Populaţia municipiului şi judeţului Satu Mare s-a bucurat de prestaţiile culturale oferite de reprezentaţiile artistice ale Filarmonicii de Stat, acum devenită „Dinu Lipatti" şi ale Teatrului de Nord din municipiul Satu Mare. Întreaga activitate culturală s-a desfăşurat sub egida „Cântării României".

Sportul sătmărean s-a îmbogăţit cu noi secţii, scrima şi boxul ajungând la cote de performanţă notabile. Echipa de fotbal „Olimpia" a promovat în prima Ligă, activitatea sportivă desfăşurându-se sub egida „Daciadei".

Starea de sănătate a populaţiei s-a înrăutăţit mai ales în perioada (1980-1989), datorită reducerilor de achiziţii pentru medicamente din import şi a condiţiilor existente în spitale.

Învăţământul sătmărean a trecut printr-o criză de achiziţii de carte, iar cenzura politică era resimţită în rândul creatorilor, poeţilor, scriitorilor, artiştilor.

Destinele judeţului au fost conduse din anul 1968, până în decembrie 1989, de către Iosif Uglar (1968-1974), Ioan Foriş (1974-1984), Maria Bradea (1984-1989), în calitate de primi secretari ai Comitetului Judeţean de partid şi preşedinţi ai Consiliului Popular al Judeţului Satu Mare şi a căror obiectiv politic era aplicarea fermă a politicii partidului – stat.

Judeţul Satu Mare, fără cunoaşterea unor evenimente, realizări şi drame ce au marcat perioada postbelică, nu poate fi înţeles de către turistul care vizitează teritoriul sătmărean. Realizarea unor trasee turistice, iniţiate din perioada postbelică şi reactualizate poate da prilejul celor care ne vizitează să ne cunoască mai bine. Această perioadă conturează profilul economic, multietnic şi multicultural al Sătmarului milenar.

2.14. Perioada de după anul 1989 (Viorel Câmpean)

Perioada scursă din decembrie 1989 până astăzi la Satu Mare, se încadrează în ceea ce s-a întâmplat la scară naţională în tot acest timp. Entuziasmului din acele zile însângerate din decembrie i-au urmat dezamăgiri, în parte datorate „moştenirii trecutului" dar şi timpului de care are nevoie un sistem democratic pentru a putea fi instalat pe ruinele unui sistem totalitar. Nu este o perioadă total lipsită de realizări. Privind însă retrospectiv, constatăm că uneori, de-a lungul acestor ani ai unei nesfârşite tranziţii, cea mai gravă rană care a brăzdat conştiinţa oamenilor a fost lipsa speranţei.

În 22 decembrie 1989 sediul politico-administrativ sătmărean a fost ocupat de reprezentanţi ai cetăţenilor. A fost constituit ad-hoc Consiliul Judeţean Satu Mare al Frontului Salvării Naţionale, condus de

către colonelul de armată Gheorghe Bilanici, secondat fiind de către pastorul Victor Opriş şi de către avocatul Horia Adrian Ungur.

Consiliul Judeţean al F.S.N. capătă temei legal în primele zile ale anului 1990 când, prin Hotărârea nr. 1/1990 se hotărăşte constituirea Consiliului Judeţean al F.S.N. Prin Hotărârea nr. 2/1990 s-a constituit Biroul executiv al Consiliului Judeţean al F.S.N. Preşedinte a fost ales tot colonelul Gheorghe Bilanici, vice-preşedinţi Horia Adrian Ungur şi Formanek Ferenc, secretar Anamaria Biriş iar membri: Nicolae Manea, Ioan Filepp, Nagy Gyula, Alexandru Panea şi Katalin Kibédi.

Figura nr .51. *Revoluţia din decembrie 1989 la Satu Mare*

Credem că este necesar să precizăm că în decembrie 1989 poporul român şi-a recâştigat demnitatea. Dreptul la cuvânt, dobândit atunci, a schimbat radical societatea românească. Libertatea presei a cucerit inimile cetăţenilor şi la Satu Mare. În primele zile de libertate a apărut „Cronica Sătmăreană Liberă", iar după aceea „Gazeta de Nord-Vest" care a supravieţuit până în zilele noastre. „Gazeta de Nord-Vest" s-a situat în opoziţie, puterea (F.S.N.) asigurându-şi un organ de presă prin „Universul sătmărean". Tot în 1990 au apărut la Satu Mare şi alte publicaţii, unele cu apariţie efemeră, altele fiinţând şi astăzi, cum ar fi spre exemplu „Poesis".

Entuziasmul provocat de schimbările din decembrie 1989, libertatea adusă în acele zile, au influenţat instantaneu viaţa politică şi din provincie, după cum o dovedesc şi faptele petrecute la Satu Mare.

Şi la Satu Mare, încă din 25 decembrie 1989 a fost reînfiinţată o filială a unui partid istoric, Partidul Naţional-Ţărănesc Creştin şi Democrat, peste trei zile stabilindu-se conducerea provizorie a acesteia: Gavril Molnar (avocat), Valer Moş (jurist), Ioan Puşcaşu (economist), dr. Horia Ciortin (medic) şi Emilian Penga (jurist).

Cetăţenii de etnie maghiară din judeţul Satu Mare au organizat în 26 decembrie 1989 o adunare la sala Teatrului de Nord din Satu Mare punând bazele organizaţiei locale a Uniunii Democratice a Maghiarilor din România.

În 23 ianuarie 1990, un alt mare partid istoric, P.N.L., îşi reînfiinţează filială la Satu Mare. În fruntea reînfiinţatei organizaţii sătmărene a fost instalat profesorul Leontin Ghiţescu, vechi membru liberal.

În tot acest timp la Satu Mare, F.S.N. îşi consolida puterea, pe când, în jurul partidelor istorice tradiţionale, se cristaliza opoziţia. Fără victime, din fericire, tulburările interetnice din martie 1990, cu epicentrul la Târgu Mureş, s-au simţit şi la Satu Mare, depăşite însă prin buna înţelegere tradiţională dintre cetăţenii paşnici români şi maghiari.

Au urmat alegerile din 20 mai 1990, intrate în istorie sub denumirea de „alegerile din Duminica Orbului", motivele fiind bine cunoscute. La Satu Mare posturile de parlamentari, atât la Senat cât şi la Camera Deputaţilor au fost împărţite între reprezentanţii F.S.N. şi cei ai U.D.M.R., partidele istorice cât şi formaţiunile înfiinţate în acel început de democraţie obţinând rezultate modeste. Rezultat modest a obţinut la Satu Mare şi candidatul la funcţia de preşedinte al României, Radu Câmpeanu, învins de către Ion Iliescu.

Prin Legea nr. 5/19 iulie 1990 privind administrarea judeţelor, municipiilor, oraşelor şi comunelor până la alegeri locale, a fost reintrodusă prefectura ca organ al administraţiei publice. Prefecturile erau considerate la acel moment ca organe locale ale administraţiei de stat cu competenţă generală. Primul prefect numit la Satu Mare a fost Cornel Morar, care fusese ales deputat pe lista F.S.N.; fiind înlocuit pe listele deputaţilor

sătmăreni de Romul Soponar. După Cornel Morar, rând pe rând, vor fi reprezentanţii guvernului României la Satu Mare: Vasile-Valer Suciu (1993-1996), Rudolf Riedl (1996-2001), Gheorghe Ciocan (2001-2004), Valer Marian (2004-2005), Radu Bud (2005-2009), Radu Giurcă (2009-2012), Cristian Sasu (2012), Eugeniu Avram (2012-).

Un moment deosebit de important pentru democraţia şi viitorul României s-a consemnat la 26 noiembrie 1991 când s-a constituit Convenţia Democratică din România, pe baza unui protocol semnat de partidele membre ale Convenţiei Naţionale pentru Instaurarea Democraţiei (P.N.Ţ.-C.D., P.N.L., Partidul Social Democrat Român, Partidul Ecologist Român, Partidul Alianţa Civică şi U.D.M.R.), precum şi de alte formaţiuni politice şi civice din cadrul Forumului Democratic Antitotalitar din România. Putem spune că, în bună măsură, C.D.R. a reuşit să coaguleze la Satu Mare forţele opoziţiei, considerate pe atunci singurele „democratice".

După alegerile locale din 1992, Consiliul Judeţean Satu Mare trebuia să funcţioneze după noua lege a administraţiei locale. Putem spune că în acel an în judeţul Satu Mare s-a manifestat o adevărată „criză instituţională". Abia după interminabile tergiversări, în prezenţa lui Mircea Ciumara, preşedintele Comisiei pentru administraţie locală din Camera Deputaţilor, Consiliul Judeţean Satu Mare s-a constituit în 21 decembrie 1992. Primul preşedinte al Consiliului Judeţean Satu Mare a fost Ioan Chiş (1992-1996).

În urma alegerilor parlamentare din 1992 forţele opoziţiei, reprezentate de C.D.R. repurtează un prim succes la Satu Mare, obţinând un loc de senator (Vasile Vetişanu) şi unul de deputat (Gheorghe Toduţ).

Alegerile locale din 1996 au adus succesul forţelor opoziţiei la Satu Mare. Astfel, reprezentanţii C.D.R. au câştigat primăria municipiului Satu Mare (Horea Anderco) dar şi supremaţia în Consiliul Judeţean, preşedinte fiind Anamaria Biriş (1996-1997), al cărei mandat a fost întrerupt de succesul la alegerile parlamentare din aceeaşi toamnă. I-a urmat Gheorghe Miclăuş (1997-2000).

După cum am spus, în general mass-media sătmărene au fost alături de forţele opoziţiei până în acest moment. „Gazetei de Nord-Vest" i s-a alăturat din anul 1993 un alt cotidian sătmărean, „Informaţia zilei", fondat pe structurile săptămânalului „Solstiţiu", care s-a remarcat prin combativitatea sa.

Putem spune că în anul 1996 se încheie un prim ciclu post-decembrist, şi pentru societatea sătmăreană. Forţele considerate democratice reuşiseră să-şi apropie victoria în alegeri, pentru constituirea guvernului trebuind însă să-şi asocieze alte forţe, precum U.D.M.R. sau P.D. (provenit din fostul F.S.N.). La Satu Mare victoria a fost sărbătorită, pe măsura pregătirii de care a avut parte: aproape în întregime, presa a fost alături de reprezentanţii C.D.R., în guvernarea căreia se puneau mari speranţe.

După acest moment crucial în mersul societăţii româneşti şi în atitudinea presei se observă o schimbare, forţele politice, indiferent de orientare, având de acum înainte parte de un tratament asemănător.

A urmat guvernarea C.D.R., cu numeroase opinteli, cu obstacole de diferite naturi; celebrul „Contract cu România" nu a fost respectat întru totul, neîndoios însă, a fost o guvernare care a avut darul de a convinge partenerii externi că România se află pe un drum ireversibil, către democraţie, şi este deschisă reformelor. Anii aceştia au avut darul de a maturiza clasa politică în întregul ei. Astfel, după anul 2000, când forţele de stânga revin la guvernare, acestea au preluat de la C.D.R. spiritul bunei înţelegeri cu U.D.M.R., Uniunea susţinând guvernarea P.S.D-P.U.R.

La nivel judeţean, pe parcursul a aproape două mandate destinele Consiliului Judeţean vor fi conduse de U.D.M.R., prin Szabó Ştefan (2000-2007). Al doilea mandat va fi dus la bun sfârşit de către reprezentantul P.S.D., Gheorghe Ciocan (2007-2008). Urmează un nou mandat sub conducerea unui reprezentant al U.D.M.R., Csehi Árpád Szabolcs (2008-2012), iar în urma celor mai recente alegeri locale, din iunie 2012, funcţia a preluat-o Mihai Adrian Ştef, candidat din partea Uniunii Social-Liberale.

Clasa politică sătmăreană pare a se fi maturizat. Buna conlucrare de-a lungul timpului a mai multor formaţiuni politice româneşti, de diferite orientări ideologice, cu formaţiunea reprezentativă a maghiarilor sătmăreni este ilustrativă. În privinţa conlucrării, constatăm că nu mai există nici bariere ideologice, U.S.L., o alianţă care grupează atât forţe declarate de centru-stânga cât şi de centru-dreapta, având un real succes la alegerile din 2012. La nivel naţional U.S.L. s-a desfiinţat în februarie 2014, pe plan local însă raportul de forţe nu a suferit mari modificări.

Calamităţi naturale de proporţii nu au fost înregistrate în această perioadă, deşi am avut parte de câteva inundaţii (cele din 1996 fiind de mai mari proporţii). O problemă acută constituie numeroasele alunecări de teren semnalate în fiecare an în câteva localităţi din zona Codrului.

Legislaţia puţin coerentă nu a ajutat la rezolvarea unor probleme care ar fi avut darul să dea linişte în societate; ne referim aici în special la Legea Fondului Funciar, mulţi proprietari de teren aşteptând şi în zilele noastre să li se facă dreptate.

În judeţul Satu Mare, ca în mai toate judeţele Transilvaniei, o problemă arzătoare a fost constituită în toţi aceşti ani de conflictul dintre Biserica Ortodoxă Română şi Biserica Română Greco-Catolică Unită cu Roma. Un conflict cauzat de desfiinţarea abuzivă a cultului greco-catolic în 1948. În sânul a foarte puţine comunităţi s-a ajuns la hotărârea înţeleaptă a slujirii alternative în lăcaşuri construite de strămoşii celor care astăzi şi le dispută. Conflictul de la Ardud a ţinut capul de afiş al ştirilor (chiar naţionale!) mai multă vreme, într-un final însă, prin construirea unui lăcaş pentru comunitatea greco-catolică, cearta a devenit istorie. Pe calea justiţiei a fost rezolvată şi situaţia Catedralei „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril" din municipiul Satu Mare.

Rămânând în acelaşi perimetru al disputei pentru edificii, să mai semnalăm faptul că probleme în ceea ce priveşte sediile unor instituţii de cultură se cer încă rezolvate, Biblioteca Judeţeană neavând deocamdată un sediu propriu. Şi unele instituţii şcolare (Colegiul Naţional „Ioan Slavici", Liceul „Emil Palade", Liceul Industrial „Unio" – comasat cu Liceul „Traian Vuia") au întâmpinat astfel de probleme, în vreme ce împuţinarea numărului elevilor a dus la desfiinţarea unor şcoli (Şc. Generală „Dariu Pop", Şc. Generală „George Coşbuc", etc.). Pe de altă parte, tot în municipiul Satu Mare au fost construite după 1989 două edificii şcolare impunătoare, situate în acelaşi cartier: Şcolile Gimnaziale „Ion Creangă" şi „Lucian Blaga". Construirea unui al treilea pod rutier peste râul Someş în municipiul Satu Mare încă rămâne doar deziderat.

Poate că interesul tuturor ar trebui să se îndrepte către crearea de condiţii mai bune de trai, împiedicându-se sau diminuându-se astfel nivelul adevăratului exod care secătuieşte forţa de muncă din judeţ. Fără îndoială, judeţul Satu Mare dispune de numeroase resurse nevalorificate, turismul fiind un exemplu ilustrativ.

Indiferent însă de dezamăgirile pe care societatea sătmăreană le-a trăit din 1989 încoace, va trebui să recunoaştem că sistemul democratic, cu toate imperfecţiunile sale, este totuşi superior sistemului totalitar, pe care l-am trăit înainte de decembrie 1989.

CAPITOLUL III

DEMOGRAFIE, SATE ŞI ORAŞE
(coord. Ovidiu Grigorescu)

3.1. Populaţia

În ultimul secol, numărul populaţiei judeţului Satu Mare a crescut cu 28,7% (la recensământul din anul 1910 populaţia judeţului fiind de 267532 de persoane), prezentând variaţii ale ritmului de creştere ca urmare a evoluţiei economice, a politicilor demografice şi sociale, dar şi a consecinţelor celor două războaie mondiale.

În prima parte a perioadei postbelice (1948-1956) s-a înregistrat un ritm mediu anual de creştere de 1% după care, între anii 1956 şi 1966, ritmul a coborât la 0,7%, prin scăderea natalităţii (ca urmare, în principal, a liberalizării avorturilor din acea perioadă). În intervalul 1966-1968, prin interzicerea avorturilor, numărul populaţiei a „săltat" în mod spectaculos, atingând un ritm de creştere mediu anual de 1,4%, după care, în perioada 1968-1989, s-a înregistrat din nou o scădere, ajungându-se la un ritm de 0,6%, fără a se instala o stabilizare a acestuia.

Începând cu anul 1990, datorită liberalizării întreruperilor de sarcină şi noilor condiţii economice şi sociale impuse de perioada de tranziţie, s-a înregistrat un declin al ritmului de creştere a populaţiei, în primul rând, prin scăderea natalităţii. Ca urmare, în intervalul 1990-2011 populaţia judeţului s-a redus cu circa 72,2 mii de persoane, la recensământul din anul 2011, populaţia fiind de 344360 de locuitori.

Mişcarea naturală a populaţiei. În ultima jumătate de secol (1956-2011), populaţia judeţului a crescut cu 7,0 mii de persoane (cu 2,1%). Acest model de evoluţie a fost determinat de cele două variabile demografice fundamentale, natalitatea şi mortalitatea. Astfel, în intervalul amintit, natalitatea a scăzut de la 26,5‰ (în anul 1956) la 9,4‰ (în anul 2011), iar mortalitatea generală a crescut în aceeaşi perioadă de 11,2‰ la 12,1‰.

După anul 1990, sporul natural al populaţiei a scăzut an de an şi din anul 1992 a devenit – şi se menţine – negativ. În anul 2011 numărul celor decedaţi l-a depăşit cu 989 persoane pe cel al născuţilor vii, rezultând un spor natural negativ de 2,7 la mia de locuitori.

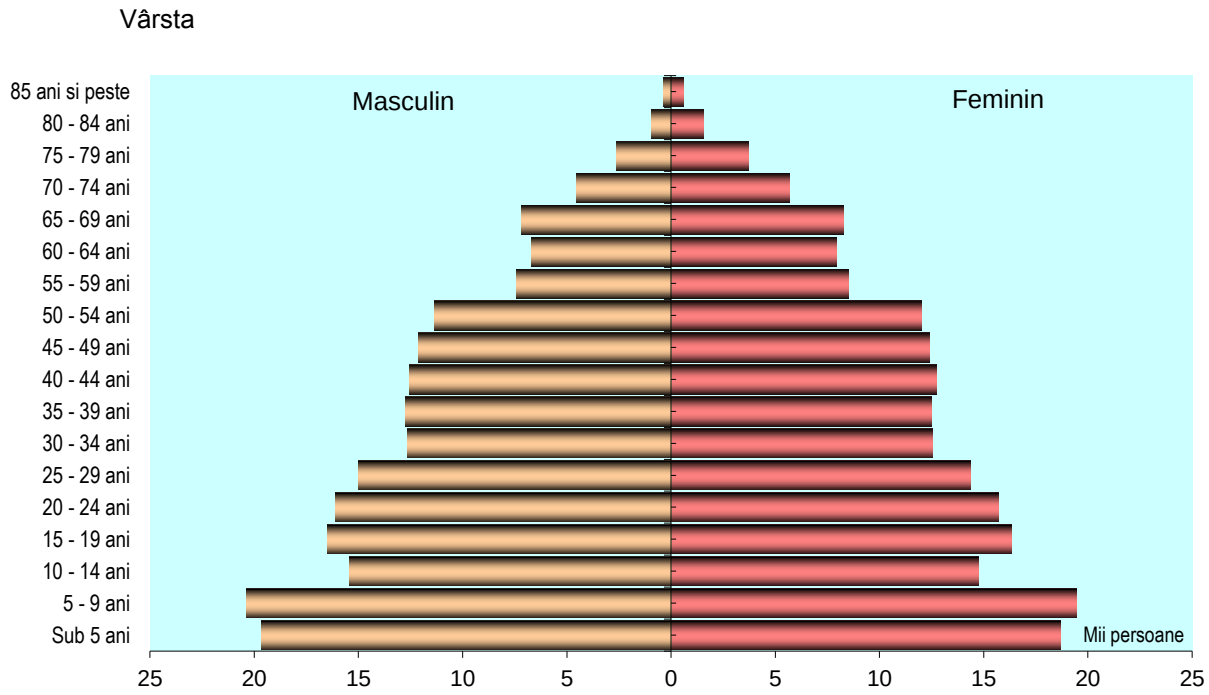
Potrivit datelor ultimului recensământ, populaţia judeţului Satu Mare, la 20 octombrie 2011, era de 344,4 mii de locuitori, ocupând din acest punct de vedere locul 29 în rândul judeţelor ţării şi având o densitate medie de 77,9 locuitori/km^2.

În ceea ce priveşte *structura populaţiei judeţului pe sexe*, aceasta a fost în general echilibrată. Deşi se nasc mai mulţi copii de sex masculin decât feminin (103 băieţi la 100 de fete), ponderea contingentelor feminine este mai ridicată, mai ales datorită coeficientului de supramortalitate masculină. În anul 2011 bărbaţii reprezentau 48,3% din numărul total al populaţiei, iar femeile 51,7%, adică un excedent de 11,7 mii de femei faţă de numărul bărbaţilor.

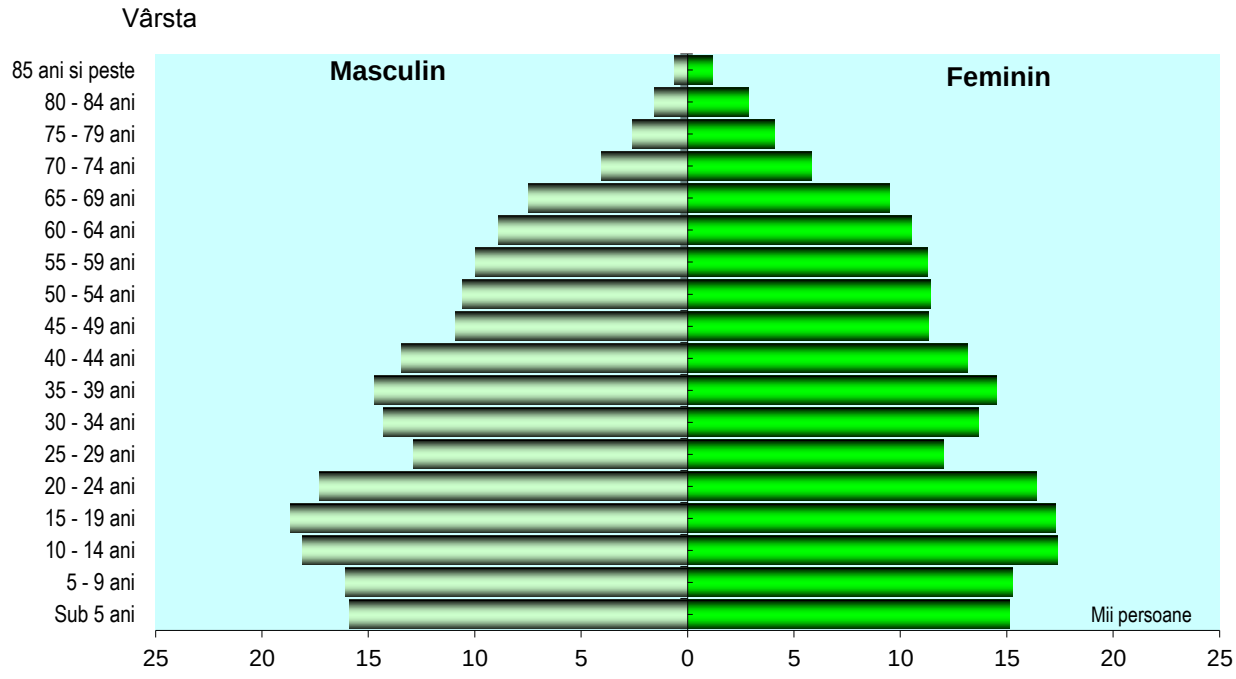
Structura populaţiei pe grupe de vârstă. În evoluţia populaţiei judeţului, cele mai profunde modificări s-au produs în structurile demografice pe grupe de vârstă, cu multiple consecinţe economice şi sociale şi pe un orizont larg de timp.

Aceste modificări sunt evidenţiate de configuraţia piramidelor vârstelor la ultimele patru recensăminte ale populaţiei, respectiv cele din anii 1977, 1992, 2002, 2011.

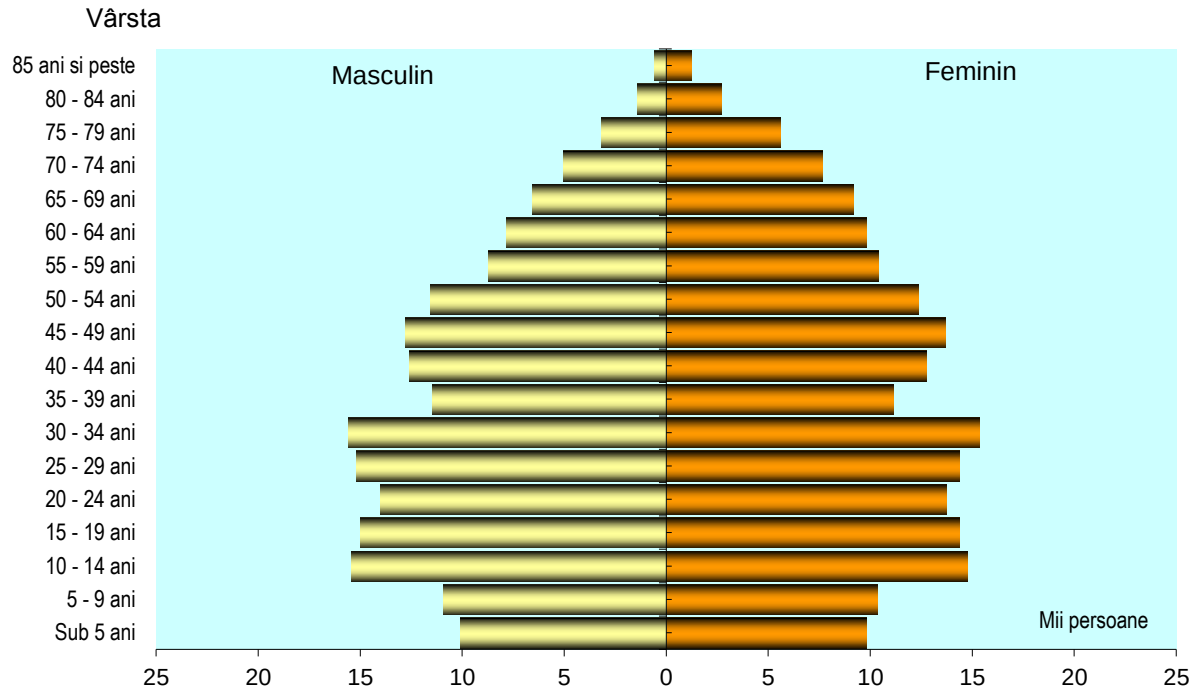
Populaţia pe grupe de vârstă şi sexe la recensământul din 1977

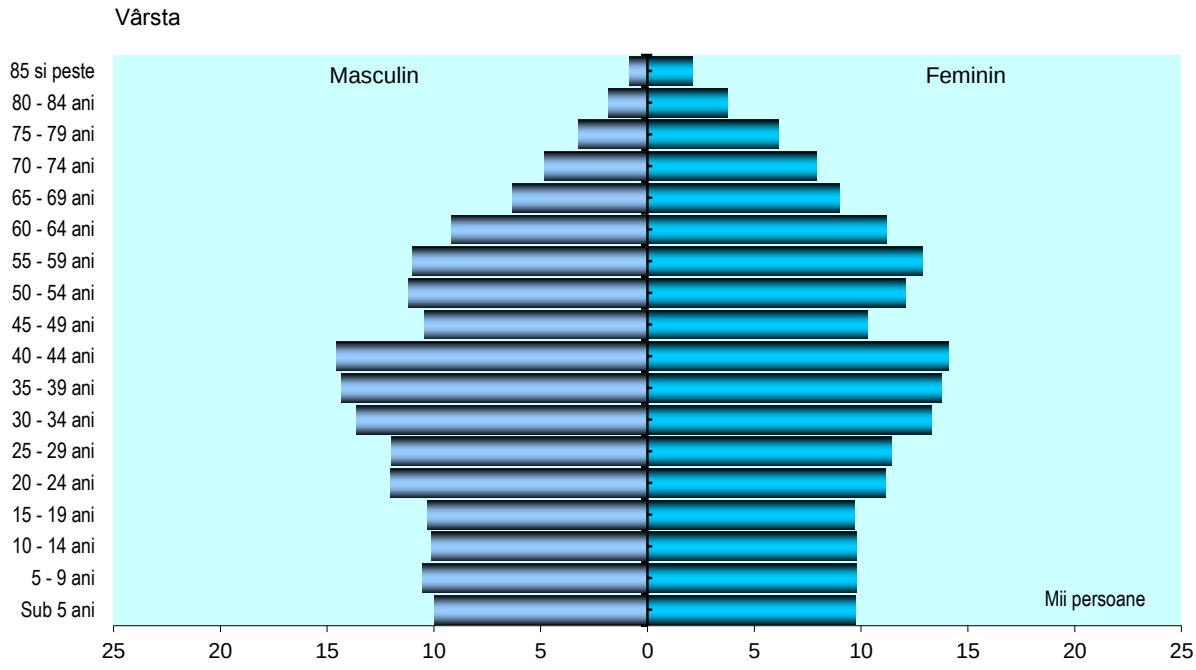
Populaţia pe grupe de vârstă şi sexe la recensământul din 1992

Populaţia pe grupe de vârstă şi sexe la recensământul din 2002

Populaţia pe grupe de vârstă şi sexe la recensământul din 2011

Din analiza datelor de la recensământul din 1992 se poate aprecia că populaţia judeţului Satu Mare se caracteriza printr-o structură pe vârste, în general, echilibrată. Natalitatea, de intensitate moderată, dar cu tendinţă evidentă de scădere, va fi factorul ce va genera dezechilibre în structura pe vârste a populaţiei.

De la începutul anilor ’90 judeţul Satu Marea intră într-un proces accentuat de îmbătrânire demografică, ponderea populaţiei tinere reducându-se, dar crescând cea a populaţiei vârstnice. Declinul demografic al populaţiei nu provine din creşterea mortalităţii, ci din reculul natalităţii şi menţinerea acesteia la valori scăzute, mult sub nivelul de înlocuire a generaţiilor şi din migraţia externă a persoanelor tinere şi a celor apte de muncă.

În perioada 1990-2011, ponderea populaţiei tinere (0-14 ani) a scăzut de la 25,3% în anul 1990, la 19,4 în anul 2002, respectiv, la 17,4% în anul 2011. În acelaşi interval de timp, ponderea populaţie vârstnice (de 65 de ani şi peste) a crescut de la 9,2% în anul 1990, la 11,7% în anul 2002, respectiv la 13,4%. Această creştere fără precedent a ponderii persoanelor vârstnice s-a datorat, pe lângă efectele migraţiei externe a populaţiei adulte, diminuării vertiginoase a natalităţii populaţiei, a scăderii mortalităţii generale într-un ritm mai lent sau, în alţi termeni, creşterea speranţei de viaţă la naştere de la 67,14 de ani în anul 1990 la 71,07 de ani în anul 2011.

Populaţia tânără a scăzut în perioada 1990-2011 cu 47,3 mii de persoane, adică cu 44,8%. În acelaşi timp, populaţia vârstnică a crescut cu 7,3 mii persoane, respectiv cu 18,8%, reprezentând 13,4% din totalul populaţiei în anul 2011. Aceste mutaţii care au avut loc în timp au făcut ca vârsta medie a populaţiei să fie, în anul 2011, de 38,3 de ani, faţă de 33,1 de ani în 1990.

Generaţiile născute după 1989, mult mai reduse ca dimensiune, se vor afla pe piaţa muncii în anii 2020-2030 şi vor avea de întreţinut economic o populaţie vârstnică numeroasă, inactivă economic. Dacă în 1992, la 100 de persoane adulte reveneau aproape 14 persoane în vârstă de 65 ani şi peste, iar în anul 2002 aproape 17 de persoane, în 2011 raportul s-a adâncit la 19 de persoane vârstnice la 100 persoane în vârstă de muncă. Sarcina economică a populaţiei adulte, compusă din generaţiile mici născute în ultimii douăzeci de ani, va cunoaşte mai mult decât o dublare. Deci se creează un dezechilibru, cu mare risc, de adâncire în viitor, între acel segment al populaţiei cu potenţial de contribuabil şi celălalt, cu potenţial de beneficiar. Cum va putea fi susţinută economic această populaţie vârstnică?

3.2. Structura etnică şi confesională

La recensământul din 20 octombrie 2011, înregistrarea etniei, limbii materne şi a religiei s-a făcut pe baza liberei declaraţii a persoanelor recenzate. Pentru persoanele care nu au vrut să declare aceste trei caracteristici, precum şi pentru persoanele pentru care informaţiile au fost colectate indirect din surse administrative, informaţia nu este disponibilă pentru aceste 3 caracteristici. Ca urmare, structurile prezentate în continuare pentru cele 3 caracteristici etno - culturale sunt calculate în funcţie de numărul total de persoane care şi-au declarat etnia, limba maternă şi respectiv religia şi nu în funcţie de numărul total al populaţiei stabile.

Informaţia privind etnia a fost disponibilă pentru 324,9 mii persoane (din totalul celor 344,4 mii persoane).

Structura etnică a populaţiei evidenţiază faptul că populaţia majoritară a judeţului este cea de etnie română (57,9% la recensământul din anul 2011), urmată de maghiari (34,7%), romi (5,4%) şi germani (1,5%). Grupurile etnice pentru care s-a înregistrat un număr de persoane de peste 100 de persoane sunt: ucraineni (1340 persoane) şi slovaci (125 persoane).

Numărul persoanelor de etnie germană s-a redus cu aproape două treimi în intervalul 1992-2011.

În structura pe etnii a populaţiei se remarcă, îndeosebi, creşterea ponderii de etnie romă în 2011 faţă de recensămintele anterioare.

Distribuţia populaţiei aparţinând minorităţilor etnice este, în general, diferită pe teritoriul judeţului.

Maghiarii, de exemplu, depăşesc 80% în totalul populaţiei care şi-au declarat etnia la recensământ în comunele: Căpleni (90,2%), Dorolţ (87,0%), Lazuri (81,7%) şi Porumbeşti (81,6%).

Populaţia de etnie romă se concentrează în comunele Socond (40,3%), Acâş (27,6%), Terebeşti (22,8%), Săuca (21,7%) şi Tiream (21,0%), în timp ce germanii au o pondere însemnată în comunele Petreşti (28,0%), Urziceni (24,3%), Cămin (23,0%) şi Foieni (21,1%).

În profil teritorial, ponderea populaţiei de etnie română depăşeşte 50% din totalul populaţiei care şi-a declarat etnia în 34 din cele 65 de localităţi administrativ teritoriale ale judeţului, în comunele Bârsău, Cămărzana şi Târşolţ întreaga populaţie fiind de etnie română.

Potrivit liberei declaraţii a celor 325,0 mii persoane care au declarat limba maternă folosită, aceasta corespunde, în general, ponderii pe care o deţin etniile în totalul populaţiei. Astfel, potrivit datelor ultimului recensământ, 55,4% din numărul populaţiei a declarat ca limbă maternă limba română (faţă de 57,9% etnia română), 40,0% limba maghiară (faţă de 34,7% etnia maghiară), 0,7 limba romani (faţă de 5,4% etnia romă), 0,4% limba ucraineană (faţă de 0,4% etnia ucraineană), 0,2% limba germană (faţă de 1,5% etnia germană).

Este de reţinut faptul că în România este asigurat, prin Constituţie, dreptul tuturor cetăţenilor români aparţinând minorităţilor etnice de a-si păstra identitatea etnică, de a se exprima liber în limba maternă pentru a se putea manifesta pe deplin în sfera culturii, religiei, educaţiei, învăţământului şi, în general, a vieţii publice.

Structura confesională a fost declarată de 324,0 mii persoane din totalul populaţiei stabile şi arată că 49,6% dintre persoanele care au declarat religia sunt de religie ortodoxă; 18,4% s-au declarat de religie romano-catolică, 18,6% de religie reformată, iar 7,6% greco-catolică. Ponderi între 0,5% - 3% au înregistrat următoarele religii: penticostală (3%), martorii lui Iehova (1,2%) şi baptistă (0,6%). Persoanele de altă religie decât cele prezentate mai sus reprezintă 0,7% din total. S-au declarat „fără religie" sau atei un procent de 0,2% din totalul populaţiei.

3.3. Mobilitatea populaţiei

Modelul de evoluţie a mobilităţii teritoriale a populaţiei în perioada postbelică a fost determinat de puternice fluxuri migratorii, în special pe direcţia sat-oraş, proces dificil şi complex, care a influenţat semnificativ lumea din mediul rural.

Mobilitatea internă. Fenomenul cel mai caracteristic în cadrul mobilităţii populaţiei îl constituie mişcarea rezidenţială (definitivă), care se produce prin schimbarea domiciliului dintr-o localitate în alta.

În ceea ce priveşte migraţia sat-oraş, care este şi cea mai semnificativă pentru formarea noilor structuri de habitat, aceasta a evoluat în ritmuri diferite, uneori explozive.

O adevărată explozie a migraţiei s-a produs în anul 1990, o dată cu liberalizarea statutului rezidenţial şi când s-a legalizat o situaţie existentă, de fapt, acumulată ani de-a rândul prin restricţiile impuse în ce priveşte intrarea în marile oraşe. De asemenea, se remarcă o pondere însemnată a grupelor de vârstă cuprinse între 20 şi 34 de ani şi care cuprinde o parte a intelectualităţii care avea domiciliul în mediul rural şi s-a stabilit ulterior la oraşe.

Migraţia sat-oraş s-a redus continuu, în ultimii ani, înregistrându-se chiar un proces de întoarcere, de la oraşe către zonele rurale.

Acest model de mobilitate, din ultima vreme, are explicaţii multiple: o diminuare a presiunii populaţiei din rural ca urmare a reducerii ponderii acesteia, a îmbătrânirii demografice; restrângerea considerabilă a cererii de forţă de muncă de la oraşe, din cauza declinului producţiei industriale şi reducerii locurilor de muncă; o anumită intensificare a fluxurilor migratorii de reîntoarcere a unui număr tot mai mare de populaţie aparţinând grupelor vârstnice, din urban către mediul rural, ca urmare a aplicării reformei agrare şi a restituirii proprietăţilor agricole către foştii proprietari.

Implicaţiile migraţiei, de altfel binecunoscute, sunt complexe, au un caracter ambivalent şi se manifestă deschis, dar şi învăluit pe termen mediu şi foarte lung. În afara modificărilor în structurile demografice, sociale şi demoeconomice la sate, migraţia are influenţe considerabile şi asupra reţelei de habitat, modificări în dimensiunea localităţilor, reajustarea reţelelor şcolare şi sanitare. Toate acestea ridică noi probleme legate de crearea infrastructurii din mediul rural.

Migraţia externă. Migraţia externă a populaţiei judeţului Satu Mare se înscrie, în general, în tendinţele naţionale cu un anumit specific al condiţiilor economice şi sociale din România din perioada postdecembristă. În acest sens s-au conturat şi s-au derulat în mod distinct două fluxuri de emigraţie sub următoarele forme:

Mişcare temporară sau sezonieră, care se desfăşoară între judeţul nostru şi alte ţări pe o anumită durată de timp (fără schimbarea domiciliului) şi are diferite motivaţii: *economice*, angajarea în afara ţării (legal sau clandestin) în activităţi sezoniere, industriale, agricole, de construcţii; *culturale,* schimburi de elevi şi studenţi bursieri, specializări, simpozioane, congrese internaţionale; *turistice*, în scopuri de agrement, de îngrijire a sănătăţii, afaceri comerciale, diplomatice etc. şi *mişcare rezidenţială,* cu schimbarea domiciliului şi în cele mai multe cazuri şi a cetăţeniei, sub cele două forme: emigranţi (plecaţi) din ţară şi imigranţi (sosiţi) în ţară.

După evenimentele din anul 1989, datele statistice relevă ritmuri ridicate atât în ceea ce priveşte migraţia temporară (în prezent există cohorte importante de muncitori sătmăreni în diferite ţări ale lumii, unde desfăşoară diferite activităţi, precum şi de tineri aflaţi la studii), cât şi migraţia rezidenţială (această formă a înregistrat nivelurile cele mai ridicate, mai ales în primii ani de după evenimentele din anul 1989 când emigraţia a atins câteva zeci de mii de persoane).

Examinând fenomenul emigraţiei externe a populaţiei judeţului Satu Mare, în perioada post decembristă (1990 - 2011) au emigrat şi şi-au stabilit domiciliul în străinătate 14,5 mii persoane, înregistrându-se o medie anuală de 687 de persoane. Ţările de destinaţie fiind îndeosebi SUA, Canada, Germania, Israel, Ungaria şi alte ţări din Europa de vest.

Pentru estimarea migraţiei temporare, la recensământul populaţiei din 20 octombrie 2011, s-au înregistrat atât persoanele plecate pe perioadă îndelungată în străinătate (12,8 mii persoane plecate pentru o perioadă de cel puţin un an) cât şi cele temporar plecate în străinătate (17,3 mii persoane plecate pentru o perioadă de sub un an). Aceste date nu cuprind, evident, decât o parte a numărului de emigranţi externi. Sub-înregistrarea semnificativă a fost cauzată de faptul că, la momentul critic al recensământului, mare parte dintre aceste persoane erau plecate cu întreaga familie în străinătate şi nici nu au existat alte persoane (în ţară) care să declare informaţiile solicitate despre aceştia.

Principalele ţări de destinaţie pentru persoanele plecate pe perioadă îndelungată sunt: Italia, Portugalia, Franţa, Ungaria, Spania, Regatul Unit al Marii Britanii, Austria, Belgia şi Germania, iar, pentru persoanele temporar plecate în străinătate: Franţa, Italia, Regatul Unit al Marii Britanii, Austria, Portugalia, Ungaria, Belgia, Germania şi Spania.

Din totalul celor plecaţi în străinătate 79% lucrează, principalele domenii în care îşi desfăşoară activitatea fiind: construcţiile (42,7% din cazuri), menajul casnic (21,3%), serviciile (12,5%), agricultura (8,5%) şi industria (5,0%).

Majoritatea persoanelor plecate în străinătate aparţin grupei de vârstă 20-39 ani şi, ca de altfel în majoritatea ţărilor în curs de dezvoltare, aceste persoane au calificare şi pregătire superioară.

3.4. Familia sătmăreană

Familia, celulă de bază a societăţii, a suferit în evoluţia sa istorică modificări profunde în dimensiune, structură demografică, socio-profesională şi comportament. În condiţiile urbanizării postbelice şi ale restrângerii spaţiului rural, s-a trecut de la familia tradiţională, preponderent ţărănească, cu mulţi copii, la familia modernă, mai redusă ca număr şi definită printr-un complex nou de valori, atitudini, comportament. Acest proces a avut loc ca urmare a modificării structurii socioprofesionale a populaţiei, a îmbătrânirii demografice, a schimbării statutului femeii, prin implicarea tot mai mult a acesteia pe piaţa muncii, şi adoptarea unui nou comportament faţă de rolul şi semnificaţia familiei.

În perioada postbelică, în condiţiile refacerii şi dezvoltării economice, ale intensificării fluxurilor migratorii intensive în direcţia sat-oraş şi ale unor politici demografice şi sociale cu implicaţii şi în ceea ce priveşte modul de formare a familiei, dimensiunea şi stabilitatea acesteia, au început să se manifeste un nou

comportament demografic şi o atitudine mai liberală, faţă de statutul familiei şi de rolul acesteia în creşterea şi educarea tinerei generaţii.

Statutul matrimonial şi dimensiunea familiei. În ciuda tendinţelor care au fost amintite mai sus, încă există o propensiune pentru întemeierea de familii, pentru menţinerea unui anumit echilibru în ceea ce priveşte statutul matrimonial. Astfel, la recensământul din anul 2011, aproape jumătate din populaţia judeţului avea statutul de „căsătorit" (49,5% din populaţia masculină şi 47,2% din populaţia feminină). Populaţia divorţată şi cea văduvă înregistrează procente scăzute (3,9%, respectiv 10,0%). Bărbaţii în vârstă de 35-49 ani reprezintă 42,2% din totalul persoanelor masculine cu starea civilă „divorţat", iar femeile din acelaşi segment, 37,7%. Se constată că populaţia feminină divorţată este de 1,4 ori mai mare decât cea masculină.

Ponderea persoanelor văduve diferă sensibil pe sexe. Ponderea populaţiei văduve feminine, de exemplu, continuă să fie de 5,8 ori mai mare decât cea a populaţiei masculine. În timp ce bărbaţii văduvi reprezintă 19,4% din populaţia masculină de 60 ani şi peste, femeile văduve deţin 77,5% din populaţia feminină de vârsta respectivă.

Potrivit datelor provizorii ale ultimului recensământ al populaţiei din anul 2011, în judeţul Satu Mare au fost înregistrate 118,6 mii gospodării ale populaţiei, constituite din 327,8 mii persoane. Astfel, 99,6% din populaţia stabilă a judeţului se regăseşte în gospodăriile populaţiei, restul găsindu-se în gospodării instituţionale (cămine studenţeşti, cămine de bătrâni, instituţii de protecţie a copilului etc.) sau reprezentând persoane fără adăpost. Pe medii, 57,2 mii gospodării (48,3% din numărul total al gospodăriilor) se regăsesc în mediul urban iar 61,3 mii gospodării în cel rural (51,7%).

Fenomenul cel mai important priveşte dimensiunea familiei şi a gospodăriei.

În legătură cu dimensiunea şi structura demografică a familiei, se pot formula câteva constatări mai importante:

- se remarcă o creştere semnificativă a ponderii numărului de familii fără copii;
- se constată trecerea către un tip de familie având dimensiuni mici (1-2 copii);
- s-au produs modificări semnificative în ceea ce priveşte raportul nou-născuţilor în cadrul unei familii.

Formarea de noi familii. Nupţialitatea. Noul model familial este determinat de dezvoltarea economică, de condiţiile de viaţă şi este îndreptat spre cel cu unul sau maximum doi copii. În acest fel, indicii care exprimă nupţialitatea au o anumită incidenţă asupra modelului de familie, determinând contingentele de căsătorie, vârsta la căsătorie, durata acesteia şi, nu în ultimă instanţă, fertilitatea.

În ultimii 55 de ani, intensitatea nupţialităţii a scăzut de la 10,8 căsătorii la mia de locuitori în anul 1956, la 7,7‰ în anul 1990 şi la 5,7‰ în anul 2011. Tendinţa de reducere a nupţialităţii, mai accentuată în urban, îşi găseşte explicaţia şi prin modificarea structurii de vârstă: reducerea grupelor de vârstă tinere în favoarea celor vârstnice.

Modelul familial este influenţat şi de vârsta medie la căsătorie, care a crescut simţitor datorită procesului de instruire publică, prelungirea duratei şcolarizării, precum şi noului comportament demografic generat de noile condiţii de viaţă. În ultimele două decenii, vârsta medie a femeilor la prima căsătorie a crescut cu 3,2 ani (de la 21,2 ani cât era în medie în anul 1991, la 24,4 de ani în anul 2011).

Modelul actual al structurii şi comportamentului familiei se caracterizează şi prin creşterea ponderii persoanelor celibatare, precum şi a fenomenului de amânare a căsătoriilor, în special la vârstele tinere. Modificări s-au produs şi în ceea ce priveşte comportamentul nupţial: restrângerea ponderii căsătoriilor timpurii şi a familiilor cu copii la vârste tinere.

A crescut, în schimb, ponderea căsătoriilor târzii, amânate, a familiilor fără copii, şi au apărut, ca un fenomen relativ mai nou, căsătoriile de probă, concubinajul (uniuni consensuale).

Astfel, la ultimul recensământ al populaţiei un număr de 10,8 mii persoane au declarat că trăiesc în uniune consensuală.

Cu toate acestea, se poate considera că, propensiunea pentru încheierea căsătoriilor se menţine în limitele tradiţionale acceptabile, specifice de altfel modelului cultural românesc.

Cu toate că, după anul 1990, practicile şi metodele de planificare familială au cunoscut o extindere importantă, totuşi rata avorturilor continuă să înregistreze valori crescute, îndeosebi în rândul persoanelor având vârste de sub 20 de ani, fenomen cu implicaţii negative majore asupra stării de sănătate a mamelor, dar şi asupra nivelului şi calităţii fertilităţii viitoare a acestora.

Stabilitatea familiei. Divorţialitatea. Divorţialitatea, ca fenomen demografic care efectuează echilibrul şi stabilitatea familiei, este oscilantă, manifestând o tendinţă de creştere. De regulă, durata medie a unei căsătorii desfăcute prin divorţ în ultimul deceniu este între 10 şi 14 ani.

Evoluţia oscilantă a divorţurilor a fost determinată de noul comportament demografic, dar şi de caracterul restrictiv al legislaţiei din anumite perioade privind desfacerea căsătoriilor. Ca pondere, în anul 2011, populaţia din mediul urban deţine 62% din numărul total al divorţurilor, având o intensitate mai mare, la grupele tinere între 20 şi 30 de ani.

De remarcat este şi faptul că 57% din totalul divorţurilor a reprezentat cupluri fără copii minori. Cu toate acestea, un număr de 332 copii au fost afectaţi de divorţ în anul 2011.

În noile condiţii ale comportamentului demografic şi ale atitudinii faţă de statutul familial, a crescut ponderea copiilor născuţi în afara familiei, precum şi a copiilor lăsaţi în ţară în grija bunicilor s-au altor rude.

Problemele demografice ale judeţului sunt în mod organic legate de cele ale dezvoltării economice şi sociale, de ridicarea standardului de viaţă al populaţiei şi de nivelul educaţional. Acestea se referă, în principal, la stoparea declinului demografic, extinderea planificării familiale şi menţinerea unei structuri favorabile pe grupe de vârstă, optimizarea migraţiei sat-oraş, protecţia familiei, a mamei şi a copilului şi menţinerea stabilităţii relative a acesteia, măsuri pentru protecţia copiilor din afara căsătoriilor şi a copiilor străzii şi integrarea lor familială.

3.5. Resursele de muncă

Judeţul Satu Mare dispune de importante resurse de muncă, dar care nu au fost întotdeauna folosite raţional, acest fapt fiind determinat şi de demararea revoluţiei industriale mult mai târziu decât în alte ţări europene. Astfel, la jumătatea secolului al XX-lea, deşi rata de activitate a populaţiei depăşea 52%, iar cea de ocupare 49%, resursele de muncă erau slab folosite, 65% din populaţia ocupată concentrându-se în agricultură, unde nu se folosea decât circa o treime din timpul de muncă disponibil.

Urmare a procesului de industrializare ce a avut loc după anul 1968 (însoţit de măsuri pentru instruirea şi formarea profesională a forţei de muncă), în structura populaţiei ocupate pe sectoare de activitate au intervenit schimbări semnificative, consecinţă a dublării numărului celor ce lucrau în industrie şi construcţii, iar în servicii de 1,6 ori, în timp ce numărul celor din agricultură s-au redus la 65%. În acest fel, ponderea populaţiei ocupate în industrie şi construcţii a crescut de la 22,5% în 1968, la 41,8% în 1989, în servicii de la 15,7% la 22,6%, concomitent cu reducerea celei din agricultură de la 61,6% la 35,2% în anul 1989.

Au fost create aproape 60 mii de noi locuri de muncă salariate (sporul salariaţilor realizându-se în proporţie de aproape 60% pe seama disponibilizărilor din agricultură, fapt ce a condus la o migraţiune foarte mare a populaţiei active din rural spre urban), astfel că ponderea salariaţilor în totalul populaţiei ocupate a ajuns, în anul 1989, la 67%, faţă de numai 34% în 1965.

În perioada 1990 – 2011, populaţia ocupată a scăzut cu 21%, în condiţiile în care numărul total al locuitorilor judeţului s-a diminuat cu 13%.

Piaţa forţei de muncă. În anii tranziţiei de la o economie supercentralizată spre o economie de piaţă, influenţa corelată a factorilor demografici, economici şi sociali a afectat, într-o mare măsură, resursele umane ale judeţului, determinând modificări semnificative în evoluţia şi structura acestora.

Populaţia activă a judeţului a scăzut, în anul 2011 cu 17,6% faţă de anul 1990, iar distribuţia acesteia, pe medii de rezidenţă şi, îndeosebi pe grupe de vârstă, a înregistrat modificări importante. Astfel, atât în anul 1992, cât şi în anul 2002, majoritatea populaţiei active se găsea în oraşe şi municipii, dar, ca urmare a transferului unei părţi din populaţia activă de la oraşe spre sate, ponderea acesteia din urmă a înregistrat o

uşoară creştere. Pe sexe, trebuie menţionată scăderea ponderii bărbaţilor în totalul populaţiei active (cu 3,3 puncte procentuale) şi sporirea, în aceeaşi proporţie, a ponderii femeilor.

Cele mai importante modificări au intervenit însă **în structura pe grupe de vârstă** a populaţiei active. S-a intensificat procesul de îmbătrânire a acesteia, reflectat, mai ales, prin creşterea ponderii populaţiei active în vârstă de 65 de ani şi peste, concomitent cu scăderea ponderii la grupele 15 – 24 ani. Scăderea ponderii populaţiei în vârstă de 15 – 24 ani (de la 17% în anul 1990 la 14% în anul 2011) se aplică atât prin diminuarea contingentelor de nou-născuţi în ultimii 20 de ani, cât şi prin cuprinderea acesteia în mare măsură în învăţământul secundar şi superior, ceea ce se reflectă şi în creşterea nivelului de instruire a populaţiei active.

Din punct de vedere al **nivelului de instruire**, rezultă că structura populaţiei active, după nivelul şcolii absolvite, a continuat să se îmbunătăţească în anii tranziţiei, reflectată prin creşterea ponderii populaţiei care a absolvit o formă de învăţământ de tip superior, postliceal şi liceal, precum şi profesional.

Nivelul de instruire obţinut prin formele de învăţământ, relativ ridicat, ceea ce a asigurat atât în economia centralizată, cât şi în anii tranziţiei un grad satisfăcător de calificare a forţei de muncă, este recunoscut şi în afara ţării, fapt confirmat şi de excelentele rezultate obţinute de participanţii români la olimpiadele ştiinţifice şi la saloanele internaţionale de invenţii, cât şi prin aceea că foarte mulţi specialişti români sunt solicitaţi să lucreze în ţări dezvoltate.

Evoluţia populaţiei active în anii tranziţiei evidenţiază, pe de o parte, reducerea ratei de activitate de la 78,1% în anul 1990, la numai 63,0% în anul 2011 iar pe de altă parte, scăderea continuă a populaţiei ocupate, concomitent cu apariţia şi creşterea şomajului.

Unei scăderi a populaţiei totale în această perioadă cu 17,4% îi corespunde o diminuare a populaţiei active cu 17,6%, iar a celei ocupate, cu 21,3%, în timp ce rata şomajului a atins, în ultimii ani, o medie de circa 4,2%.

Dinamica ocupării, în raport cu populaţia totală, prezintă o tendinţă descendentă în această perioadă. Dacă în anul 1990, din 100 de persoane, 44,4% erau ocupate în una dintre ramurile economiei naţionale, în anul 2011 această proporţie s-a redus la 40,1%. Drept urmare, **raportul de dependenţă economică,** exprimat prin persoanele neocupate (şomeri şi inactivi), ce revin unei persoane ocupate a crescut simţitor. Dacă în anul 1990 o mie de persoane ocupate întreţineau 1251 de persoane, în anul 2011 numărul celor întreţinuţi ajungea la 1493, ceea ce semnifică o creştere a sarcinii de întreţinere în această perioadă, cu 19%. La această situaţie a contribuit nu numai creşterea numărului şomerilor, ci, în bună măsură, şi creşterea numărului de pensionari.

Structura populaţiei ocupate. Procesul de diminuare a populaţiei ocupate a afectat îndeosebi activităţile neagricole, din industrie şi construcţii, ale căror efective au scăzut în perioada 1989 – 2011 cu aproape 43%. În sectorul terţiar (servicii), numărul populaţiei ocupate a crescut cu numai 6%. Aproape o cincime din efectivele disponibilizate s-a întors în agricultură, o treime a îngroşat rândurile şomerilor, iar aproape o jumătate pe cele ale pensionarilor, ale căror efective au crescut cu 46% faţă de anul 1989. Aceste evoluţii au favorizat o nouă configuraţie a repartizării populaţiei ocupate pe sectoare mari de activitate ale economiei naţionale.

În anul 2011, a scăzut populaţia ocupată, faţă de anul 1989, în sectoarele primar şi secundar de activitate. Deşi populaţia ocupată în agricultură a cunoscut un ritm ascendent până în anul 1994, când era cu 25,4% mai mare faţă de anul 1989, din 1995 aceasta a început să scadă treptat în anul 2003 ajungând la nivelul lui 1989, scădere care a continuat până în anul 2011, când nivelul atins de populaţia ocupată în agricultură se află 17% sub realizările anului 1989.

Urmare a scăderii considerabile a numărului populaţiei ocupate în industrie şi construcţii, ponderea acesteia în totalul populaţiei ocupate s-a diminuat în anii tranziţiei cu aproape 13 puncte procentuale.

Deşi numeric populaţia ocupată în activităţi de servicii a crescut uşor, totuşi ponderea acesteia în totalul populaţiei ocupate a crescut cu peste 8 puncte procentuale, fapt ce indică în sine un proces, lent deocamdată, de terţializare a economiei.

Modificările importante au avut loc în această perioadă şi în interiorul activităţilor ce compun sectoarele mari de activitate ale economiei.

În **agricultură**, creşterea populaţiei ocupate, până în anul 1994, s-a realizat în principal pe seama populaţiei rezidente în localităţile rurale, caracterizată însă printr-o tendinţă accentuată de îmbătrânire demografică, creşterea datorându-se, într-o proporţie mare, reactivării persoanelor aflate în afara grupelor de vârste apte de muncă, îndeosebi pensionari. Aceasta explică faptul că, în prezent, în structura populaţiei ocupate în agricultură predomină persoanele de vârstă înaintată. A crescut ponderea populaţiei ocupate în producţia vegetală şi a scăzut ponderea celei ocupate în producţia animală. La rândul său, în cadrul producţiei vegetale, a scăzut considerabil numărul persoanelor ocupate în culturi intensive şi plante industriale, ca urmare a diminuării suprafeţelor destinate acestor culturi.

În **industrie**, au avut loc cele mai importante modificări în evoluţia şi structura forţei de muncă, urmare a marilor transformări ce au avut loc în interiorul acesteia. Scăderea ponderii populaţiei ocupate în industrie, în totalul populaţiei ocupate a judeţului, cu 13 puncte procentuale, s-a realizat aproape în întregime pe seama industriei prelucrătoare, care şi-a diminuat efectivele cu peste 50% faţă de anul 1989, ceea ce a condus la o nouă configuraţie a structurii acesteia pe cele trei sectoare ale ramurii.

Cea mai mare reducere a populaţiei ocupate, atât ca număr, cât şi ca pondere, în totalul industriei a avut loc în industria prelucrătoare unde, în general, au scăzut ponderile populaţiei ocupate în activităţi ca metalurgie, prelucrarea metalelor, construcţii de maşini, chimie, prelucrarea lemnului, şi au crescut ponderile celei ocupate în industria alimentară, de confecţii, ş.a.

În **sectorul serviciilor,** creşterea ponderii populaţiei ocupate s-a realizat pe seama creşterii celor ocupaţi în comerţ, finanţe – bănci - asigurări, învăţământ şi sănătate.

Mutaţii importante au avut loc şi în ceea ce priveşte distribuţia populaţiei ocupate după **forma de proprietate** a unităţilor în care activau. În economia centralizată, majoritatea zdrobitoare a populaţiei ocupate se concentra în sectorul public şi cel cooperatist. După revoluţia din decembrie 1989, au fost desfiinţate cooperativele agricole de producţie, s-a dezvoltat sectorul privat, individual şi s-a trecut la privatizarea unităţilor economice.

Transformările intervenite în structura populaţiei ocupate pe activităţi ale economiei naţionale, pe forme de proprietate, precum şi mobilitatea profesională au influenţat hotărâtor **structura forţei de muncă după statutul socioprofesional** al acesteia.

Dacă înainte de revoluţie majoritatea covârşitoare a populaţiei ocupate era constituită din salariaţi şi lucrători cooperatori (circa 95%), în anii tranziţiei structura acesteia s-a schimbat în mod radical, prin apariţia unor categorii de populaţie ocupată cu un statut profesional nou, precum: patron, lucrător pe cont propriu, lucrător familial neremunerat.

Comparativ cu anul 1990, când din totalul populaţiei ocupate de 185,1 mii persoane, numărul salariaţilor reprezenta 125,3 mii persoane (deţinând 67,7% din totalul populaţiei ocupate), în anul 2011 numărul acestora s-a redus la 66,7 mii persoane, respectiv cu 46,8%, iar ponderea lor în totalul populaţiei ocupate a scăzut la 45,8%.

Şomajul. În economia centralizată şomajul nu era recunoscut oficial, dar exista în mod latent, exprimat prin gradul de subutilizare a timpului de lucru. După anul 1989, s-a trecut la reforma economiei, şi odată cu aceasta, la legalizarea şomajului şi a protecţiei sociale a şomerilor.

Şomajul a evoluat într-un ritm rapid între anii 1991 şi 1993 (când rata şomajului a ajuns la 9,3%). Ulterior, şomajul s-a atenuat, pentru că după anul 1996 (când rata şomajului se reduse la 4,7%) să crească din nou (rata şomajului atingând nivelul de 6,3% în anul 1999), cu intensităţi diferite pe ramuri ale economiei naţionale, fiind afectate îndeosebi activităţile industriale. Cel mai mic nivel al şomajului a fost de 2% în anul 2004. La sfârşitul anului 2012 rata şomajului era de 5%.

Femeile au fost profund afectate de şomaj până în anul 1997, când situaţia s-a schimbat, începând cu acest an, rata şomajului acestora fiind mai mică decât cea a bărbaţilor. La sfârşitul anului 2012 femeile înregistrau o rată a şomajului de 4,1%, în timp ce la bărbaţi aceasta era de 5,9%.

Şomajul afectează, în principal, persoanele cu nivel mediu de instruire şi mai puţin pe cele cu studii superioare.

Totuşi, ponderea şomerilor cu studii universitare în totalul şomerilor a evoluat, în ultimii ani, pe o curbă ascendentă (2,6% în anul 1997, 2,8% în anul 2000 şi 7,3% în anul 2011). În anul 2012 ponderea şomerilor cu studii superioare în numărul total al şomerilor s-a diminuat la 4,9%.

La şomerii cu nivel de instruire liceal şi postliceal ponderea s-a redus de la 33,6% în anul 1997 la 32,1% în anul 2000 şi 15,2% în anul 2012.

Şomerii cu nivel de pregătire primar, gimnazial şi profesional au deţinut 58,2% din numărul total al şomerilor în anul 1997, 65,2% în anul 2000 şi 79,9% în anul 2012.

În perioada parcursă din anul 1990 şi până în prezent, ca urmare a procesului de privatizare şi a altor acţiuni privind restructurarea economiei, piaţa muncii s-a restrâns considerabil, cu impact negativ asupra productivităţii sociale a muncii şi cu efecte imediate asupra calităţii vieţii.

Principalele probleme de viitor, în scopul redresării situaţiei din acest domeniu, constau, în primul rând, în îmbunătăţirea gradului de ocupare a resurselor de muncă pe principalele ramuri ale economiei naţionale, cât şi o repartizare judicioasă a acestora pe sectoare de activitate, cu efecte benefice asupra reducerii şomajului. În acest sens, este necesar să se acţioneze mai hotărât pentru reducerea ponderii persoanelor ocupate în sectorul primar al economiei, îndeosebi a celor din agricultură, pentru crearea de noi locuri de muncă, precum şi limitarea numărului de persoane ocupate în activităţi subterane, concomitent cu preocuparea pentru reconversia forţei de muncă disponibilizate.

O atenţie deosebită va trebui îndreptată spre reducerea exodului de materie cenuşie, de specialişti cu bogată experienţă, dar şi de tineri remarcaţi prin rezultate bune în pregătirea profesională cărora să li se asigure, în ţară, retribuţii corespunzătoare, în concordanţă cu calitatea muncii depuse.

3.6. Aşezările umane

Aşezările umane reprezintă cadrul organizat al vieţii şi activităţii comunităţilor, în perimetrul cărora se desfăşoară viaţa economico-socială şi care, prin condiţiile existente şi efectele combinate ale acestui proces, determină calitatea vieţii locuitorilor. Toate formele de habitat din judeţul Satu Mare, atât cele compacte, cât şi cele dispersate, aparţin unei localităţi definite (sat, comună, oraş, municipiu) şi sunt grupate după nivelul de dezvoltare, în mediul rural şi urban.

Organizarea administrativ-teritorială. Potrivit legislaţiei actuale, organizarea administrativ-teritorială a judeţului este formată din: 2 municipii, 4 oraşe şi 59 de comune, formate din 220 de sate, din care 9 aparţin de municipii şi oraşe. Municipiul Satu Mare are rang de municipiu reşedinţă de judeţ. Judeţele, municipiile, oraşele şi comunele sunt diviziuni legale care îşi desfăşoară activitatea în baza prevederilor Constituţiei şi ale Legii administraţiei publice locale.

Autorităţile administraţiei publice, prin care se realizează autonomia locală în comune şi în oraşe, sunt consiliile locale alese şi primarii aleşi. Consiliile locale şi primarii funcţionează ca autorităţi administrative autonome care soluţionează problemele publice din comune şi din oraşe. La nivelul judeţului funcţionează un consiliu judeţean, autoritate a administraţiei publice pentru coordonarea activităţii consiliilor comunale şi orăşeneşti privind serviciile publice de interes judeţean.

Reprezentantul guvernului în administraţia publică locală este prefectul care, spre deosebire de primari şi consilieri care sunt reprezentanţi aleşi, este numit de Guvern. Prefectul conduce şi serviciile publice descentralizate ale ministerelor şi ale celorlalte organe centrale, din unităţile administrativ-teritoriale.

Judeţul, ca unitate administrativ-teritorială, are în ţara noastră tradiţii istorice vechi de peste o jumătate de mileniu. Legate încă de primele formaţiuni statale româneşti, judeţele au jucat un rol pozitiv de-a lungul veacurilor în dezvoltarea economică şi socială.

Suprafaţa judeţului Satu Mare este de 4417,85 km^2, iar densitatea populaţiei era la recensământul din anul 2011 de 77,9 locuitori pe km^2. Numărul gospodăriilor populaţiei a fost de 118,6 mii, revenind în medie pe o gospodărie 2,76 persoane.

Municipiile şi oraşele, nuclee importante în sistemul de organizare administrativ-teritorială a judeţului, deţineau, la recensământul din anul 2011 o pondere de 45,6% în totalul populaţiei.

Municipiul Satu Mare are o suprafaţă de 150,1 de km^2 *şi o populaţie de 102,4 mii locuitori, circa 29,7% din populaţia judeţului şi 3,4% din suprafaţa totală a acestuia.*

Densitatea populaţiei în oraşele şi municipiile judeţului, la recensământul din anul 2011, era de 212,8 de locuitori pe km^2. Numărul gospodăriilor populaţiei era de 57,2 mii, revenind în medie pe o gospodărie 2,53 persoane.

Comunele, ca centre ale administraţiei locale, au un rol determinant în viaţa economică şi socială a comunităţii, în dezvoltarea satelor componente, în conservarea identităţii şi tradiţiei fiecărei localităţi.

Mărimea medie a unei comune este de 3.175 de locuitori, predominând comunele cu 2000-4999 de locuitori, care deţin 74,9% din total. In interiorul fiecărei comune există o concentrare a populaţiei în satul de reşedinţă; astfel, în cele 59 de sate de reşedinţă (numai circa 28% din totalul satelor) locuieşte 59% din întreaga populaţie rurală.

Localităţile cel mai dens populate sunt: Călineşti-Oaş (114,9 loc/ km^2), Dorolţ (109,8 loc/km^2), Odoreu (104,9 loc/km^2), Botiz (99,7 loc/km^2) şi Căpleni (97,3 loc/km^2). Densităţile cele mai scăzute s-au înregistrat în localităţile: Săcăşeni (14,3 loc/km^2), Homoroade (17,0 loc/km^2), Craidorolţ (23,7 loc/km^2), Valea Vinului (23,4 loc/km^2), Cehal (24,4 loc/km^2), Căuaş (25,3 loc/km^2) şi Săuca (26,1 loc/km^2).

Comunele mari şi foarte mari (cu peste 5000 de locuitori) sunt caracterizate, în mare parte, prin câteva elemente distincte: o populaţie mai tânără şi, ca urmare, un grad mai ridicat al persoanelor active, activităţi economice diversificate (multe neagricole), condiţii de locuit mai bune, dotare cu instalaţii de apă, canalizare, unităţi sanitare, de poştă, unităţi de învăţământ, etc.

În comune, numărul locuitorilor pe km^2 era, la recensământul din anul 2011, de 50,9 persoane, în uşoară scădere faţă de 1990 (56,6 loc/km^2), ca urmare a reducerii numărului populaţiei rurale cu 21 de mii de persoane.

Numărul *gospodăriilor populaţiei* din mediul rural a fost, în anul 2011, de 61,4 mii, revenind în medie pe o gospodărie 3,0 persoane.

Mediul rural. Populaţia rurală a cunoscut, în perioada postbelică, un proces continuu de reducere a numărului şi proporţiei în populaţia totală a judeţului, coborând, în anul 2011 (la recensământ), la 54,4% faţă de 80,2% în anul 1948. Principalele căi au fost: migraţia rural-urban, reducerea sporului natural al populaţiei, schimbarea statutului unor comune, prin declararea, prin acte administrative, ca oraşe.

De remarcat şi faptul că în ultimii zece ani a scăzut interesul populaţiei de a se stabili în oraşe mari şi foarte mari. Transferul populaţiei rurale a avut loc totuşi către oraşele mici şi mijlocii, unde condiţiile de viaţă sunt mai puţin stresante şi costul vieţii este mai redus. Şi în aceste condiţii ponderea populaţiei rurale este încă ridicată.

Suprafaţa aferentă spaţiului rural reprezintă 83,3% din suprafaţa judeţului, în perimetrul căreia sunt situate cele 59 de comune, cu 211 sate. Numărul relativ mare de sate şi varietatea dispunerii lor în teritoriu reprezintă expresia diversităţii geografice a spaţiului sătmărean, a condiţiilor istorice de formare şi organizare a aşezărilor umane.

În peisajul geografic al judeţului Satu Mare, **satul** este cea mai veche formă de aşezare umană, constituit într-o reţea diversificată potrivit configuraţiilor geografice şi condiţiilor naturale. Deşi diferite ca formă, mărime, sau construcţii, satele au multe elemente comune în ceea ce priveşte organizarea gospodăriilor, activităţile rurale şi formele de manifestare a vieţii spirituale.

Mărimea medie a unui sat este de 888 de locuitori, existând însă şi sate formate din puţine gospodării (sub 50 de locuitori), dar şi sate cu dimensiuni mari (chiar de peste 4000 de locuitori). Predomină însă satele cu mai puţin de 1500 de locuitori, care reprezintă 83% din totalul acestora.

Densitatea medie a satelor este de circa 5,7 sate la 100 km^2, existând diferenţe importante în funcţie de formele de relief.

În perioada postbelică, drept urmare a industrializării şi a cooperativizării agriculturii, satul a cunoscut transformări profunde, multe dintre acestea de ordin negativ, cu implicaţii adânci în modul de viaţă al ţăranului român. Colectivizarea forţată a rupt gospodăriile ţărăneşti de pământ, de dreptul de proprietate asupra bunurilor proprii, iar restrângerea abuzivă a unor sate şi comune pe considerente de „sistematizare

rurală" a sporit ritmul migraţiei rurale către oraşe, ritm care s-a amplificat pe măsura lărgirii şi diversificării industrializării, precum şi a altor activităţi economice.

Şi în aceste condiţii, trebuie însă subliniat că în mediul rural s-au înregistrat, îndeosebi după anul 1989, progrese vizibile în ceea ce priveşte creşterea gradului de instruire generală şi profesională a populaţiei, introducerea în activităţile agricole a progresului tehnic, precum şi preocuparea pentru păstrarea tradiţiilor specifice diverselor zone.

Activitatea economică din mediul rural are un specific predominant agricol. Majoritatea comunelor au *profil agricol*, dar sunt tot mai multe comune în care activităţile economice sunt diversificate, multe împletind funcţiunile agricole cu cele industriale.

În ceea ce priveşte agricultura, în judeţ se cultivă cereale, porumb, floarea-soarelui, sfeclă cartofi, legume. Pomicultura şi viticultura se regăsesc de asemenea în multe comune ale judeţului. Şeptelul judeţului este alcătuit preponderent din porcine, bovine, ovine şi caprine, cabaline, păsări, iepuri, precum şi familii de albine. Există însă multe comune în care activitatea economică cuprinde o arie mai largă de domenii şi în care se realizează produse finite de calitate din industria alimentară, a lemnului, a materialelor de construcţii sau din alte ramuri.

Cu toate acestea, în multe zone rurale se menţine o structură mono-ocupaţională, aproape exclusiv agrară. Schimbările intervenite în perioada de tranziţie, deşi încă firave, sunt apreciate ca un început bun, atât pentru producătorii agricoli, cât şi pentru dezvoltarea şi diversificarea activităţilor economice neagricole din mediul rural.

În contextul relaţiilor actuale sat-oraş, al preocupărilor pentru o cât mai bună gestiune a mediului înconjurător, al realizării unei agriculturi ecologice, a crescut interesul, în multe din localităţile rurale, pentru organizarea şi dezvoltarea *turismului rural.* An de an a sporit numărul turiştilor români, şi îndeosebi străini, care îşi petrec vacanţele în casele ţăranilor sau în pensiunile speciale care au luat fiinţă în zonele cele mai pitoreşti.

La recensământul din anul 2011, numărul total al *locuinţelor* din mediul rural a fost de 72,4 mii, revenind 84,8 gospodării la 100 de locuinţe şi 2,59 persoane pe o locuinţă. În ultimii ani se remarcă o evoluţie favorabilă numerică şi mai ales calitativă a noilor locuinţe construite în mediul rural, multe dintre ele, case de vacanţă pentru locuitorii oraşelor. Locuinţele din mediul rural dispun de o dotare insuficientă cu instalaţii, iar satele şi comunele au un grad redus de echipare tehnico-edilitară (drumuri locale nemodernizate, reţeaua de alimentare cu apă în sistem centralizat insuficient dezvoltată, iar sistemele individuale, care s-au dezvoltat rapid în ultimii ani, acoperă numai o mică parte din necesar).

Mediul urban. Comparativ cu numărul total al localităţilor din judeţ, numărul de 2 municipii şi 4 oraşe este relativ mic.

Sub raportul categoriei de mărime, localităţile urbane ale judeţului se situează astfel:

- municipiul Satu Mare - în categoria oraşelor mari (între 100000 – 300000 locuitori)
- municipiul Carei - în categoria oraşelor mijlocii (între 20000 – 50000 locuitori)
- oraşul Negreşti Oaş - în categoria oraşelor mici (între 10000 – 20000 locuitori)
- oraşele Tăşnad, Ardud şi Livada - în categoria oraşelor foarte mici (sub 10000 locuitori)

Schimbările intervenite în structura activităţilor urbane după anul 1948, ca urmare a politicii de industrializare aplicată până în anul 1989, s-au reflectat în diminuarea funcţiilor teritoriale tradiţionale ale oraşelor, devenind dominantă funcţia industrială.

Din punctul de vedere al *calităţii de locuit*, suprafaţa locuibilă ce revine pe o persoană, în mediul urban, era la sfârşitul anului 2011 de 24,7 mp, în creştere cu 3,6 mp faţă de sfârşitul anului 1992. Se remarcă ritmul rapid de creştere a numărului locuinţelor individuale în oraşe şi municipii, case tip vilă, cu un număr sporit de camere, cu instalaţii şi dotări corespunzătoare. Gradul de confort al locuinţelor, deşi s-a îmbunătăţit cu mult în ultimii 10-12 ani, se situează totuşi sub standardele din ţările dezvoltate.

3.7. Municipiul Satu Mare

Aşezarea geografică. Reşedinţă a judeţului, municipiul Satu Mare este situat în partea de nord-vest a judeţului, la 10 kilometri de frontiera cu Ungaria.

La nord, municipiul Satu Mare se învecinează cu comunele Lazuri şi Micula, la est cu comunele Botiz, Odoreu, Păuleşti, la sud cu oraşul Ardud şi comunele Viile Satu Mare, Terebeşti şi Doba, la vest cu comunele Vetiş şi Dorolţ.

Municipiul Satu Mare este străbătut aproape prin mijloc de râul Someş.

Suprafaţa totală a municipiului este de 15024 ha din care 4186 ha în intravilan.

Municipiul Satu Mare, centru de reşedinţă al judeţului, se află situat în extremitatea nord-vestică a României, cu următoarele coordonate geografice: paralele 47° 47' 30" latitudine nordică şi meridianul 22° 52' 30" longitudine estică, altitudinea absolută faţă de Marea Neagră 126 m.

Scurt istoric. Istoria oraşului, atât cea veche cât şi mai nouă este strâns legată de râul Someş. Descoperirile arheologice efectuate în perimetrul municipiului permit reconstituirea istoriei sale încă din epoca pietrei (paleolitic şi neolitic), care deşi sporadice, confirmă existenţa comunităţilor umane.

Începând cu epoca metalelor descoperirile arheologice se înmulţesc simţitor.

După anul 106 nord-vestul României de astăzi a rămas în afara graniţelor Daciei Romane, aici continuând să trăiască dacii liberi. În anul 1978 şi 1979, prin cercetările arheologice efectuate în partea de nord a oraşului s-a descoperit o întinsă aşezare a dacilor liberi, inclusiv două cuptoare pentru ars vase; materiale identice au mai fost scoase la lumină în punctul „Pădurea Noroieni". Aceste vestigii, la care se adaugă mai multe monede romane imperiale, demonstrează continuitatea de locuire a zonei oraşului Satu Mare pe parcursul mileniului I d.H.

În evul mediu, în teritoriul de astăzi al municipiului Satu Mare au existat două oraşe: Satu Mare şi Mintiu, care au fost despărţite de Someş, unificându-se treptat, confirmarea acestui fapt o reprezintă diploma lui Carol al VI-lea din 2 ianuarie 1721. Importanţa oraşului Satu Mare în evul mediu este marcată în cea mai mare parte de existenţa cetăţii de aici, de intensul comerţ practicat, precum şi de activitatea meşteşugărească deosebită. Contextul politic al evului mediu este marcat de prezenţa în oraşul Satu Mare, a cetăţii de aici a numeroşi domni şi voievozi din Moldova şi Ţara Românească.

La începutul secolului al XVIII-lea, sătmărenii se află în centrul răscoalei antifeudale şi antihabsburgice condusă de Francisc Rákoczi al II-lea (1703-1711).

Lupta românilor pentru drepturi naţionale, pentru emancipare socială şi politică cuprinde şi zona noastră, astfel la Marea Adunare Naţională de la Blaj 3-15 mai 1848, între alţi participanţi se numără şi sătmăreanul Ioan Pop Suduranu, iar cărturarul Moise Sora Novac este arestat pentru activitate revoluţionară, alături de el se aflau în închisoare 327 de ţărani români şi maghiari pentru faptul că au ocupat pământurile contelui Károly.

Evenimentele de la 1859 şi 1877, au probat încă odată valenţele spre unire şi independenţă ale sătmărenilor.

Pentru românii din Satu Mare, ultimul deceniu al secolului XIX a marcat afirmarea voinţei pentru susţinerea mişcării memorandiste, în acest sens sunt grăitoare manifestările cu prilejul proceselor de la Satu Mare, Debrecen şi Cluj, în care a fost acuzat dr. Vasile Lucaciu, unul dintre cei mai de seamă exponenţi ai luptei pentru libertate şi unitate naţională a românilor transilvăneni.

Toamna anului 1918 a marcat apogeul luptei pentru realizarea marii Uniri, astfel la 13 noiembrie 1918, s-a constituit Consiliul naţional român al oraşului Satu Mare, preşedinte Ioan Savaniu. După 1918 oraşul Satu Mare cunoaşte o evoluţie ascendentă sub toate aspectele, întreruptă însă atât de declanşarea celui de-al doilea război mondial, cât şi de Dictatul de la Viena şi urmările sale.

În toamna anului 1944, pentru eliberarea oraşului au fost date grele lupte de către trupele române, mai ales Regimentul 3 dorobanţi din cadrul Diviziei 11.

Perioada următoare marchează noi etape în devenirea oraşului Satu Mare, mai ales odată cu reorganizarea administrativă din 1969 când Satu Mare devine centru de judeţ.

Starea economică şi socială. Suprafaţa totală a municipiului este de 15024 ha din care 4186 ha în intravilanul municipiului şi 10838 ha în extravilanul municipiului. Din totalul suprafeţei 20319 ha este teren agricol. Din terenul agricol 8775 ha este arabil, 899 ha sunt păşuni, 634 ha fâneţe, 9 ha livezi şi 2 ha vii.

Conform recensământului populaţiei din 2011, populaţia municipiului Satu Mare este de 102411 locuitori, din care 48182 bărbaţi şi 54229 femei.

Din totalul populaţiei municipiului Satu Mare şi-au declarat apartenenţa la o etnie un număr de 93582 persoane, din care: 55509 sunt români, 35441 maghiari, 1044 germani, 1272 romi, 156 ucraineni şi 160 de persoane au declarat alte etnii.

Componenţa populaţiei din punct de vedere al religiei arată astfel: din cele 93267 persoane care şi-au declarat religia, 45643 sunt ortodocşi, 18483 romano-catolici, 7468 greco-catolici, 17955 reformaţi şi 2070 alte religii.

Structura pe ramuri ale economiei naţionale a salariaţilor se prezintă astfel: 37,5% îşi desfăşoară activitatea în industria prelucrătoare, 7,3% în construcţii, 17,3% în comerţ, 8,0% în sănătate şi asistenţă socială, 6,0% în învăţământ, 4,4% în administraţie publică şi apărare.

Apa potabilă a municipiului este asigurată prin captare proprie de la adâncime (puţuri forate) reţeaua de distribuţie a apei potabile pentru populaţie având o lungime de 205 km.

Municipiul Satu Mare are o reţea de distribuire a gazelor naturale, care însumează 221 km.

Canalizarea municipiului este asigurată de o reţea în lungime de 207 km.

Fondul locativ este constituit din 45,4 mii locuinţe, din care 44,6 mii locuinţe sunt în proprietate privată. Din punct de vedere al dotărilor cu instalaţii, 94,9% din locuinţele convenţionale din municipiul Satu Mare au alimentare cu apă în locuinţă, 94, 8% sunt dotate cu instalaţie de canalizare, 97,4% au instalaţii electrice şi 74,0% dispun de un sistem de încălzire centrală.

Conform datelor preliminare ale ultimului recensământ al locuinţelor, 96,3% din totalul locuinţelor convenţionale au bucătărie în locuinţă şi 94,0% au baie în locuinţă

Zona de locuit a oraşului este împărţită în mai multe cartiere de locuinţe.

Sub aspect edilitar-urbanistic, municipiul Satu Mare este caracterizat prin existenţa unui nucleu central, în jurul căruia s-a dezvoltat ulterior oraşul.

Transportul urban de călători este asigurat de 50 de autobuze, lungimea reţelei de transport cu mijloace auto fiind de aproximativ 400 km. Lungimea străzilor din municipiul Satu Mare este de 222 km din care 160 km modernizate.

În cadrul municipiului există parcuri, ştrand cu apă termală, o grădină populară, suprafaţa spaţiilor verzi fiind de 279 ha.

În anul 2011, din totalul celor 50 unităţi de învăţământ care funcţionează în municipiu, 16 erau unităţi preşcolare, 12 unităţi de învăţământ primar şi gimnazial, 20 unităţi liceale, o unitate de învăţământ postliceal şi una de învăţământ superior.

Pentru desfăşurarea activităţii de cultură există 2 case de cultură, 42 biblioteci, din care una este publică, un teatru cu 2 secţii, şi Filarmonica Dinu Lipatti. De asemenea funcţionează un număr de 4 muzee, cu obiecte şi ceramică aparţinând dacilor liberi, tezaur de monede romane, precum şi cărţi vechi româneşti ediţii originale şi manuscrise.

În municipiul Satu Mare există 46 de unităţi de cazare, din care 9 hoteluri, cu un număr de aproape 1200 locuri de cazare. În medie, anual în unităţile de cazare din municipiul Satu Mare se înregistrează 55 mii de sosiri şi 90 mii de înnoptări.

În municipiul Satu Mare se află importante monumente de arhitectură cum sunt clădirea muzeului construită în 1797 (stil neogotic), biserica reformată cu lanţuri, construită în 1797 – 1802 (stil baroc), catedrala romano-catolică construită în 1786 – 1837 (stil neoclasic) hotel restaurant Dacia construit în 1903.

3.8. Municipiul Carei

Aşezarea geografică. Municipiul Carei situat la 35 km sud-vest de municipiul Satu Mare şi la 99 km de municipiul Oradea, geografic este aşezat în cadrul unităţii geografice denumită Câmpia Careiului, zonă care face parte din marea unitate geografică denumită Câmpia Someşului.

Câmpia Careiului reprezintă o prispă mai înaltă (140 -160 m) ce domină cu 30 - 40 m câmpiile mai joase din est şi sud.

Se învecinează cu comunele Căpleni, Urziceni, Foieni, Sanislău, Petreşti, Tiream, Căuaş şi Moftin.

Suprafaţa totală a municipiului Carei este de 10231 ha, din care intravilanul reprezintă 1116 ha. Are în componenţa sa satul Ianculeşti.

Scurt istoric. Numele oraşului (villa Karul) apare într-un document datat din 1320, dar întemeierea localităţii este anterioară acestei date.

Descoperirile arheologice, extrem de numeroase în perimetrul oraşului, dovedesc că viaţa comunităţilor umane de aici datează încă din epoca pietrei, existând apoi pe parcursul timpului, până la prima menţiune documentară o permanentă continuitate de locuire.

În secolul al XIV-lea localitatea era o aşezare mică, cu câteva străduţe, casele ţăranilor fiind făcute din chirpici şi acoperite cu trestie, în jurul domeniului familiei Károlyi.

În anul 1482 pe locul unde se află astăzi frumosul castel în stil baroc târziu, a fost ridicată o casă din piatră, iar mai apoi în anul 1592 o cetate, refăcută în anul 1699. Cetatea îşi va pierde din importanţă, iar în urma transformărilor dintre anii 1792-1795, se prefigurează castelul actual, cu modificările din anul 1894 când apar ca elemente decorative exterioare turnurile, bastionul şi noul şanţ de apă.

La sfârşitul sec. al XVIII-lea în oraş existau următoarele cartiere: Cartierul Meseriaşilor, al Şvabilor, al Haiducilor, al Străzii - Mari, al Oraşului - Nou, al Evreilor şi al Ţiganilor, având magistraturi aparte pe cartiere (jude, notar şi un funcţionar), iar ţiganii aveau un voievod.

Tot în secolul al XVIII-lea sunt amintiţi şi nobilii curiali, cum erau familiile Vaday şi Tompe, care aveau proprietăţi în oraş. Familiile Csiszar, Fekete, Jasztrabszky, Irinyi, Luby, Medc, Szaploncai şi Suhanyi, erau nobili inscripţionali, aflându-se sub jurisdicţie nobiliară.

Oraşul avea un caracter agricol (marea majoritate erau iobagi şi jeleri), se dezvoltă comerţul şi meşteşugurile. În anul 1784 în oraş existau 370 de meseriaşi care practicau 54 de meserii şi erau uniţi în bresle meşteşugăreşti.

În anul 1727 îşi începe activitatea gimnaziul piariştilor, primul director fiind Bentsik Gabor, iar ultimul - în anul 1948 - Kovacs Bela.

În 1754 contele Karolyi Ferenc înfiinţează în oraş prima tipografie a comitatului Satmar, iar în anul 1765 se deschide prima farmacie (farmacia Jclinek).

În secolul al XIX-lea se continuă dezvoltarea şi urbanizarea oraşului. După revoluţia de la 1848 oraşul primeşte statut organizat, care intră în vigoare în anul 1876, când Hegedus Jozsef devine cel dintâi primar al oraşului.

Sigiliul şi stema oraşului datează din 1848, reîntărite în 1902 şi 1907 de împăratul Franz Josef.

În anii 1920 se constitute noi cartiere: cartierul Petreşti, Tireamului, Căplenilor, se populează cătunul Galamboş, Tiszlviselo-telep (str. Nicolae Iorga) cu locuinţele funcţionarilor din oraş.

Dacă până în secolul al XVI-lea populaţia oraşului a fost maghiară, structura etnică se va schimba în urma colonizărilor şi a mişcării migratorii a populaţiei. Astfel, în anul 1779 în domeniul "Karoly Mezo Varos" al contelui Karolyi Antal, compoziţia etnică a populaţiei se prezintă astfel: "Natio maghiar, rus, român, evrei, şvab, german. Gospodari cu locuinţă proprie 939, în cartierul Haiducilor 72, tot acolo jelerii 20, evreii au 32 de case. Suma 1063".

Din 1760 oraşul Carei este centrul comitatului Satu Mare, oraşul cunoaşte, însă, o slabă dezvoltare industrială, menţinându-şi caracterul agricol până în jurul anului 1960.

După încheierea primului război mondial, Careiul, alături de întreaga Transilvanie, revine României. În urma reformei administrative din 1926 îşi pierde rangul de reşedinţă de judeţ şi este anexat, împreună cu localităţile înconjurătoare, judeţului Sălaj.

În octombrie 1944, luptele cele mai importante pentru restabilirea graniţei României au loc în împrejurimile Careiului. Bătălia decisivă a avut loc tot aici, în ziua de 25 octombrie, sărbătorită astăzi ca Ziua Armatei Române. Al doilea război mondial a adus schimbări importante în ceea ce priveşte componenţa etnică a populaţiei. Evreii au căzut victimă deportărilor în anul 1944, iar germanii un an mai târziu, în 1945, când au fost transportaţi spre lagărele de muncă din Uniunea Sovietică.

În urma reformei administrative din anul 1968, Careiul şi satele înconjurătoare sunt din nou incluse în judeţul Satu Mare. Transformările din perioada comunistă au avut drept ţintă industrializarea micului oraş: s-au înfiinţat aici unităţi cu profil industrial alimentar şi textil, iar o parte a fabricii Unio Satu Mare a fost transferată la Carei. După 1989, multe dintre marile întreprinderi au fost desfiinţate. Astăzi, profilul economic al oraşului este delimitat de unităţile de industrie alimentară rămase şi de noile societăţi cu profil mixt.

În 1995, oraşul Carei a fost ridicat la rang de municipiu.

Starea economică şi socială. Suprafaţa totală a municipiului Carei este de 10231 ha, din care intravilanul reprezintă 1116 ha şi 9115 ha extravilanul. Din totalul suprafeţei, 8794 ha este teren agricol. Din terenul agricol 7539 ha reprezintă teren arabil, 899 ha sunt păşuni, 289 ha fâneţe, 8 ha livezi şi 59 ha vii.

Conform recensământului populaţiei din 2011, populaţia municipiului Carei este de 21112 locuitori, din care 9907 bărbaţi şi 11205 femei.

Din totalul populaţiei municipiului Carei şi-au declarat apartenenţa la o etnie un număr de 19998 persoane, din care: 10950 erau maghiari, 8077 români, 479 germani, 462 romi şi 23 de persoane au declarat alte etnii.

Componenţa populaţiei din punct de vedere al religiei arată astfel: din cele 19965 persoane care şi-au declarat religia, 7502 s-au declarat romano-catolici, 6697 ortodocşi, 4121 reformaţi, 1217 greco-catolici şi 399 alte religii.

Structura pe ramuri ale economiei naţionale a salariaţilor se prezintă astfel: 40,8% îşi desfăşoară activitatea în industria prelucrătoare, 7,2% în construcţii, 19,7% în comerţ, 7,6% în învăţământ, 5,7% în sănătate şi asistenţă socială, 2,0% în administraţie publică şi apărare.

Apa potabilă este captată dintr-un front subteran, situat la cca. 20 km pe raza comunei Doba. Majoritatea reţelelor stradale dispun de reţele de apă. Lungimea reţelei de apă potabilă este de 65,7 km.

Schema generală a canalizării municipiului este în sistem divizor lungimea reţelei de canalizare fiind de 74 km.

În municipiul Carei există o reţea de gaze naturale, în lungime totală de 66 km.

Fondul locativ este constituit din 9,0 mii locuinţe, din care 8,7 mii locuinţe sunt în proprietate privată. Din punct de vedere al dotărilor cu instalaţii, 89,3% din locuinţele convenţionale din municipiul Carei au alimentare cu apă în locuinţă, 87,9% sunt dotate cu instalaţie de canalizare, 95,5% au instalaţii electrice şi 48,9% dispun de un sistem de încălzire centrală.

Conform datelor preliminare ale ultimului recensământ al locuinţelor, 95,8% din totalul locuinţelor convenţionale au bucătărie în locuinţă şi 86,2% au baie în locuinţă

Zona de locuit a municipiului este împărţită în mai multe cartiere de locuinţe.

Circulaţia autovehiculelor în oraş se compune din circulaţia de tranzit, care se desfăşoară pe drumurile de importanţă naţională, judeţeană şi comunală şi din circulaţia locală, care se desfăşoară pe toate străzile oraşului. Lungimea totală a străzilor orăşeneşti este de 66 km, din care un număr de 46 km sunt modernizaţi.

Suprafaţa ocupată de spaţii verzi din municipiul Carei, este de 32 ha, din care un parc public de 12 ha, terenuri sportive, scuaruri şi cimitire.

În anul 2011, din totalul celor 10 unităţi de învăţământ care funcţionează în municipiu, 3 erau unităţi preşcolare, 3 unităţi de învăţământ primar şi gimnazial şi 4 unităţi liceale.

Activitatea culturală se desfăşoară într-o casă de cultură, 8 biblioteci din care una publică şi un muzeu care este filială a Muzeului Judeţean Satu Mare.

În municipiul Carei, există două moteluri cu 66 locuri de cazare. Ca obiective turistice se pot aminti: Parcul dendrologic cu castelul „Karolyi” în centrul localităţii şi monumentele istorice şi de arhitectură, ca „Monumentul ostaşului român” – opera lui Vida Gheza.

3.9. Oraşul Negreşti Oaş

Aşezarea geografică. Oraşul Negreşti-Oaş este situat în extremitatea nord-estică a judeţului Satu Mare, la o distanţă de 50 km de municipiul Satu Mare, la aceeaşi distanţă de municipiul Baia Mare şi la 55 km de municipiul Sighetul Marmaţiei. El este centrul economic şi administrativ al zonei geografice şi etnografice a "Ţării Oaşului".

Situat pe cursul superior al pârâului Talna Mare, afluent al râului Tur, la o altitudine medie de 265 metri, oraşul Negreşti-Oaş se învecinează la sud cu comuna Vama, la nord cu comuna Certeze şi la nord-vest cu comuna Bixad.

Din mulţimea de dealuri care străjuiesc la est oraşul, se ridică două vârfuri ca nişte turnuri de cetate, vârful Pietroasa cu 1001 m şi vârful Heghişa de 1012 m altitudine.

Prin poziţia sa geografică, înconjurat de culmi muntoase, curenţii de aer neavând un vast teren de desfăşurare, clima oraşului Negreşti Oaş cunoaşte ierni blânde şi umede, veri calde cu precipitaţii abundente. Temperatura medie anuală variază între 8 – 9°C.

Suprafaţa totală a oraşului Negreşti Oaş este de 13012 ha din care 2858 ha în intravilan şi 10154 ha în extravilan. Are în componenţa sa satele Tur şi Luna.

Scurt istoric. Existenţa milenară a aşezării omeneşti pe aceste meleaguri este dovedită de obiectele descoperite, care datează din epoca paleolitică**,**

Începând cu secolul al XIII-lea istoria oraşului Negreşti se poate urmări pe baza documentelor scrise, primul document datează din anul 1270. Actul din 17 noiembrie 1270 face cunoscut că: "prin scrisoarea regelui Ştefan dată în anul Domnului o mie două sute şaptezeci, în ziua de 15, înainte de calendele lui Decembrie, iar în al domniei sale în anul întâi, se arată că moşiile Livada, Oraşu Nou, Vama, Prilog şi Ovas care au fost odinioară a lui Benedict numit Ur, mort fără moştenitor, care au fost date pentru totdeauna, de către acel rege Ştefan, suzeranului Nicolae fiul lui Mauricius pentru serviciile sale credincioase".

Asupra etimologiei Ţării Oaşului au existat şi există diverse păreri: Gustav Weigan presupune că este vorba de numele unui voievod local Oaş; Alexandru Doboş îl pune pe seama cuvântului Ava**ş,** care înseamnă „păduri vechi, seculare; alţii că ar deriva de la Havas, care tradus înseamnă munte; alţii îl derivă din Ovas, care se traduce prin cuvântul românesc „curătură", despădurire, termen întâlnit şi în alte lucrări.

În diplomele Maramureşene din secolele XIV-XV, Negreştiul este menţionat în legătură cu „drumul sării" care pornea de la Ocnele de sare Giuleşti-Maramureş, peste munţi, prin Negreşti-Oaş, către ţinuturile sătmărene şi apoi spre Panonia.

La 1389, cu ocazia stabilirii mai multor posesiuni ale lui Drag, este amintit drumul care pleca din Oaş „Viam Dacitur de Avas", apoi la 1405-1406, este reamintit din nou.

Despre Negreşti, un istoric maghiar scria cu mai bine de 100 ani în urmă, următoarele: „Felsofalu, în Valahia Negreşti, este cea mai mare aşezare românească din Oaş. Acest sat, se întinde peste 77 coline, cu toate acestea are numai 300 de case. Sunt mulţi locuitori nobili valachi, pe lângă case au un teren mare de 9 - 10 iugăre, pe care îl cultivă cu cereale de primăvară şi de toamnă. Biserică, preot, pădure, cu numele de Tuba, se întinde în munţi nesfârşiţi cu lemne de fag şi stejar".

Denumirea de Negreşti, se pare că a fost dată localităţii, după culoarea gubelor. La Negreşti şi Tur, locuitorii purtau sumane negre, pe când la Lechinţa, Călineşti şi Cămărzana se purtau gube albe, iar la Târşolţ, gube sure. Alţii sunt de părere că denumirea aşezării ar porni de la întinderile nesfârşite de stejar, cu umbrele lor închise.

În 1452, când cetatea Sătmarului aparţinea familiei Huniazilor, Negreştiul era pomenit ca aparţinător acestei familii. Pe la 1490 este pomenit ca încadrat în domeniul Medieşului Aurit.

În următoarele secole până în secolul al XVIII-lea domeniul Oaşului, deci şi Negreştiul trece în stăpânirea habsburgilor, a principilor Transilvaniei.

Documentele din sec. XIX, vorbesc despre Negreşti, ca fiind cel mai mare sat din „Ţara Oaşului". Din acest secol găsim menţiuni importante despre viaţa locuitorilor, aşezarea având 600 de case cu 2725 locuitori. Din anul 1944 Negreştiul a cunoscut o mai mare dezvoltare, în special după noua împărţire teritorial-administrativă, când a devenit centrul administrativ al raionului Oaş, cunoscând o continuă

dezvoltare în toate ramurile inclusiv aceea industrială. În anul 1964 a fost declarat oraş. În componenţa oraşului a intrat localitatea propriu-zisă, satul Tur şi cătunul Luna.

Starea economică şi socială. Suprafaţa totală a oraşului Negreşti Oaş este de 13012 ha din care 2858 ha în intravilan şi 10154 ha în extravilan. Din totalul suprafeţei, 6659 ha este teren agricol. Din terenul agricol 1893 ha reprezintă teren arabil, 2998 ha sunt păşuni, 1530 ha fâneţe şi 238 ha livezi.

Conform recensământului populaţiei din 2011, populaţia oraşului Negreşti Oaş este de 11167 locuitori, din care 5577 bărbaţi şi 6290 femei.

Din totalul populaţiei oraşului Negreşti Oaş şi-au declarat apartenenţa la o etnie un număr de 9747 persoane, din care: 9256 erau români, 278 maghiari, 186 romi şi 25 de persoane au declarat alte etnii.

Componenţa populaţiei din punct de vedere al religiei arată astfel: din cele 9603 persoane care şi-au declarat religia, 6956 s-au declarat ortodocşi, 1212 martori ai lui Iehova, 430 penticostali, 357 romano-catolici, 331 greco-catolici, 154 reformaţi şi 86 alte religii.

Structura pe ramuri ale economiei naţionale a salariaţilor se prezintă astfel: 36,3% îşi desfăşoară activitatea în construcţii, 21,8% în industrie, 11,9% în comerţ, 6,4% în învăţământ, 9,8% în sănătate şi asistenţă socială, 2,1% în administraţie publică şi apărare.

Reţeaua de distribuţie a apei potabile în oraşul Negreşti-Oaş are o lungime de 39 km. Apele uzate, menajere, trec printr-o staţie de epurare, lungimea reţelei de canalizare fiind de 31,2 km. În oraşul Negreşti Oaş există o reţea de gaze naturale, în lungime totală de 35,1 km.

Fondul locativ este constituit din 5,74 mii locuinţe, din care 5,67 mii locuinţe sunt în proprietate privată. Din punct de vedere al dotărilor cu instalaţii, 77,8% din locuinţele convenţionale din oraşul Negreşti Oaş au alimentare cu apă în locuinţă, 75,9% sunt dotate cu instalaţie de canalizare, 90,6% au instalaţii electrice şi 30,5% dispun de un sistem de încălzire centrală.

Conform datelor preliminare ale ultimului recensământ al locuinţelor, 88,3% din totalul locuinţelor convenţionale au bucătărie în locuinţă şi 75,1% au baie în locuinţă

Circulaţia autovehiculelor în oraş se compune din circulaţia de tranzit, care se desfăşoară pe drumurile de importanţă naţională, judeţeană şi comunală şi din circulaţia locală, care se desfăşoară pe toate străzile oraşului. Lungimea totală a străzilor orăşeneşti este de 57 km, din care un număr de 18 km sunt modernizaţi. Suprafaţa ocupată de spaţiile verzi este de 27 ha.

În anul 2011, din cele 6 unităţi de învăţământ care funcţionau în oraş, 2 erau unităţi preşcolare, 2 unităţi de învăţământ primar şi gimnazial şi 2 unităţi liceale.

Activitatea culturală se desfăşoară într-o casă de cultură, 6 biblioteci din care una publică şi muzeul etnografic „Ţara Oaşului”.

În oraşul Negreşti-Oaş există 3 unităţi de cazare din care 2 hoteluri cu o capacitate turistică de 120 locuri. Ca obiectiv turistic se poate aminti muzeul „Ţara Oaşului”.

3.10. Oraşul Tăşnad

Aşezarea geografică. Situat în partea sudică a judeţului şi în acelaşi timp spre sud-vest faţă de reşedinţa de judeţ, oraşul Tăşnad este delimitat spre nord de câmpia joasă a Eriului,

Oraşul Tăşnad, este situat la intersecţia drumurilor naţionale ce leagă trei judeţe vecine Bihorul – Sălajul – Satu Mare, faţă de reşedinţa cărora măsoară distanţe de 75 km faţă de Oradea, 68 km faţă de Zalău şi 60 km până la Satu Mare.

Ca unitate administrativ-teritorială îşi subordonează satele Sărăuad, Cig, Valea Morii, Raţiu şi Tăşnadul Nou, situate la distanţe între 1,5 km şi 8 km, iar ca vecinătăţi spre nord are comunele Căuaş, Craidorolţ şi Acâş, spre est comuna Săcăşeni, spre sud Cehal şi spre vest comunele Săuca şi Santău.

Teritorial, ca unitate administrativă, are suprafaţa de 9660 ha din care intravilanul oraşului este de 1156 ha iar extravilanul de 8504 ha.

Scurt istoric. Investigând trecutul, existenţa în timp şi dezvoltarea oraşului, aflăm că prima consemnare despre existenţa acestuia, este aceea făcută de către fostul paroh local – „Nicolaus mester Tasnadi plebanus” – iar în cel de-al doilea document existent, emis la data de 6 mai 1248 la curtea regelui

Bela al Ungariei, se menţionează despre localitatea Tăşnad, din comitatul Solnoc ce a fost o moşie episcopală.

Localitate veche este identificată cu moşia episcopală, a cărei populaţie se ocupa cu lucratul pământului şi creşterea vitelor, fapt dedus din documentul din 1368 care confirmă existenţa unei mori de apă.

Având o poziţie geografică deosebit de favorabilă, la intersecţia unor drumuri mult circulate, aşezarea ajunge „târg" devenind „oppidum Tăşnad" iar pentru a fi protejată localitatea faţă de desele incursiuni de pradă ale tătarilor şi turcilor, episcopul Ardealului cere, în 1474, regelui Matei Corvin dreptul de a construi o cetate „fie de lemn, fie de piatră".

Prin tratatul încheiat în 1570 la Speyr între împăratul Maximilian şi Ioan Sigismund voievod al Transilvaniei, este menţionată existenţa cetăţii de piatră în Tăşnad.

În trecutul existenţei sale, localitatea a fost prădată de trei ori iar populaţia masacrată, ultima dată fiind în anul 1660 când, timp de 360 de ani, aşezarea a fost supusă ocupaţiei turceşti.

În anul 1709 şi apoi în anul1739 localitatea Tăşnad a fost bântuită de holeră, care decimează populaţia rămasă. Eliberată de sub stăpânirea turcească de către Gheoghe Rakoczi, localitatea este lipsită de populaţie, în anii 1757 şi 1758 sunt aduşi coloni şvabi din zona Schwarzwa. Rolul acestor colonizări a fost atât asigurarea forţei muncă pentru a lucra pământul cât şi pentru a consolida catolicismul care devenise ameninţat de către reformaţi.

Referitor la evenimentul proclamării independenţei de stat a României, din 9 mai 1877, în raportul întocmit de prim notarul din Tăşnad la data de 24 noiembrie 1877, acesta consemnează „este caracteristic la români interesul pentru evenimentul din România independentă concomitent cu pronunţata opoziţie faţă de Statul maghiar".

Dorinţa de veacuri a românilor din Transilvania, unirea într-un singur stat naţional, alături de fraţii lor se împlineşte la 1 decembrie 1918 când la Marea Sărbătoare a Unirii de la Alba Iulia, delegaţi din Tăşnad în frunte cu avocatul Steer Coriolan şi parohul Domiţian Cupşa, exprimă voinţa şi hotărârea celor din această aşezare de a se uni pentru totdeauna cu patria lor mamă în hotarele României Mari.

Dacă periodic până la finele sec. al XIX-lea populaţia acestei localităţi a fost frecvent decimată prin invaziile turceşti şi ale tătarilor, abia între anii 1890-1910 se înregistrează o creştere mai evidentă a populaţiei. De la 3677 locuitori în 1890 cifra lor creşte la 5030 persoane în 1910.

Cel de-al doilea salt de creştere are loc în perioada 1950-1960 când datorită colectivizării agriculturii şi al unui început de industrie în oraş, vine un număr mare de locuitori din satele învecinate, precum şi un număr apreciabil de intelectuali, ingineri, profesori, medici, etc. necesari noii situaţii. În anul 1968 localitatea a fost declarată oraş.

Starea economică şi socială. Suprafaţa totală a oraşului Tăşnad este de 9660 ha din care 1156 ha în intravilan şi 8504 ha în extravilan. Din totalul suprafeţei, 7688 ha este teren agricol. Din terenul agricol 5623 ha reprezintă teren arabil, 1122 ha sunt păşuni, 463 ha fâneţe, 420 ha livezi şi 63 ha plantaţii viticole.

Conform recensământului populaţiei din 2011, populaţia oraşului Tăşnad este de 8631 locuitori, din care 4151 bărbaţi şi 4480 femei.

Din totalul populaţiei oraşului Tăşnad şi-au declarat apartenenţa la o etnie un număr de 8304 persoane, din care: 4269 erau români, 3003 maghiari, 952 romi, 66 germani şi 14 persoane au declarat alte etnii.

Componenţa populaţiei din punct de vedere al religiei arată astfel: din cele 8292 persoane care şi-au declarat religia, 4139 s-au declarat ortodocşi, 2159 reformaţi, 1537 romano-catolici, 232 greco-catolici şi 225 alte religii.

Structura pe ramuri ale economiei naţionale a salariaţilor se prezintă astfel: 31,9% îşi desfăşoară activitatea în industrie, 4,0% în construcţii, 12,3% în comerţ, 13,1% în învăţământ, 11,6% în sănătate şi asistenţă socială, 4,0% în administraţie publică şi apărare.

Reţeaua de distribuţie a apei potabile în oraşul Tăşnad are o lungime de 46,7 km. Apele uzate, menajere, trec printr-o staţie de epurare, lungimea reţelei de canalizare fiind de 13,12 km. În oraşul Tăşnad există o reţea de gaze naturale, în lungime totală de 36,9 km.

Fondul locativ este constituit din 3,6 mii locuinţe, din care 3,5 mii locuinţe sunt în proprietate privată. Din punct de vedere al dotărilor cu instalaţii, 71,6% din locuinţele convenţionale din oraşul Tăşnad au alimentare cu apă în locuinţă, 70,0% sunt dotate cu instalaţie de canalizare, 96,5% au instalaţii electrice şi 15,4% dispun de un sistem de încălzire centrală.

Conform datelor preliminare ale ultimului recensământ al locuinţelor, 87,7% din totalul locuinţelor convenţionale au bucătărie în locuinţă şi 67,7% au baie în locuinţă

Teritoriul oraşului este străbătut de 110 km cale ferată pe traseul căreia se află staţia Tăşnad şi o haltă care deserveşte satele Cig şi Săcăşeni; densitatea liniilor fiind de 1,8 km la 1000 km^2.

Reţeaua de străzi orăşeneşti însumează 27 km din care 17 km sunt modernizaţi.

Suprafaţa ocupată de spaţiile verzi este de 4 ha.

În anul 2011, din cele totalul celor 4 unităţi de învăţământ care funcţionează în oraş, 2 erau unităţi preşcolare, 1 unităţi de învăţământ primar şi gimnazial şi 1 unităţi liceale.

Activităţii culturale se desfăşoară în 4 biblioteci din care una publică şi un muzeu a cărui tematică exprimă preocupările, obiceiurile, activitatea, uneltele de muncă precum şi dotarea gospodăriilor din trecut şi viaţa locuitorilor acestei aşezări.

Tăşnadul are unele dintre cele mai mari izvoare geotermale din regiune. Pe teritoriul localităţii a fost descoperit un important zăcământ hidrografic termomineral, în anul 1978 fiind forat un puţ de captare a apei termale, la o adâncime de 1354 m. În „Zona de Agrement" a oraşului funcţionează, încă din anul 1978, ştrandul termal.

Apa termală, care are o temperatură de suprafaţă de 72 °C şi o mineralizare totală de 9,84 g/l, este predominant clorurată – bicarbonatată – sulfatată (din punct de vedere al dominanţei anionilor) şi sodică – calcică – magneziană în prezenţa amoniului şi potasiului. Aceste calităţi o recomandă pentru utilizarea în cura externă, în afecţiuni reumatismale degenerative, afecţiuni reumatismale articulare, afecţiuni neurologice periferice cronice, afecţiuni ginecologice cronice (în afara puseelor inflamatorii), afecţiuni posttraumatice, boli asociate (boli profesionale, endocrine, boli de metabolism), dar şi pentru băi tonifiante, de întreţinere a condiţiei fizice sau, pur şi simplu, agremental, prin îmbinarea curelor de apă, aer şi soare. Staţiunea turistică Tăşnad este situată la 2 km distanţă de centrul oraşului.

În perimetrul acestei baze de agrement sunt 7 unităţi de cazare care pot asigura 265 de locuri. Principalele obiective turistice din oraşul Tăşnad sunt: staţiunea turistică, muzeul orăşenesc, biserica reformată construită în anul 1476, catedrala ortodoxă, biserica greco-catolică, etc.

3.11. Oraşul Ardud

Aşezarea geografică. Oraşul Ardud este situat în partea sud-estică a judeţului Satu Mare la o distanţă de 20 km de reşedinţa acestuia.

La nord, oraşul Ardud se învecinează cu municipiul reşedinţă de judeţ Satu Mare, la est cu comuna Viile Satu Mare, la sud cu comunele Socond şi Beltiug, iar la vest cu comunele Craidoroţ şi Terebeşti.

Suprafaţa oraşului Ardud este 468 ha intravilan.

Din punct de vedere administrativ în componenţa oraşului intră localităţile Mădăras, Baba Novac, Gerăuşa, Sărătura şi Ardud Vii.

Oraşul Ardud se află 18 km şi 14 km în linie dreaptă de Piemontul Codrului, între paralele 48°36"-47°63" şi meridianele 22°55' - 22°88' longitudine estică, fiind aşezat în zona de trecere de la câmpie la deal, la o altitudine de 140 m faţă de nivelul mării.

Scurt istoric. Ardudul este recunoscut ca o localitate străveche fiind locuită încă din epoca bronzului, având ca ocupaţii de bază agricultura, creşterea animalelor, fierăria, tâmplăria, ţesutul, etc.

Aşezarea este atestată documentar din anul 1215, sub numele de Herdeud.

În anul 1369 Ardudul este ridicat la rangul de oraş de câmpie, iar în anul 1378 este pomenit ca district în comitatul Satu Mare. În anii 1481 nepotul lui Dragoş Vodă, Bartolomeu ce avea printre alte posesiuni şi domeniul Ardudului, construieşte o cetate din piatră cu patru turnuri de apărare în partea de nord-vest a

localităţii Ardud. După cum afirma profesorul Constantin Daicoviciu se pare că cetatea din piatră a fost precedată de o cetate dacică. Cetatea putea adăposti circa 1500 de soldaţi.

În 1730 contele Alexandru Karolyi construieşte o cetate - castel pe locul vechii cetăţi, folosind pereţii şi fundaţia celei anterioare, unul dintre turnuri se păstrează şi astăzi. În documentele istorice se arată ca Alexandru Karolyi a fost "mâna dreapta" a lui Francz Rakoczi al II-lea, conducătorul răscoalei din 1703 - 1711 îndreptată împotriva stăpânirii habsburgice. Până în 1918 oraşul a aparţinut Regatului Ungariei şi Austro-Ungaria. După Primul Război Mondial, Ardudul aparţine României. Perioada interbelică propulsează localitatea Ardud pe un nivel superior de dezvoltare. În această perioadă Ardudul devine centru de plasă, aici funcţionând importante instituţii ale statului şi economico-sociale.

În timpul celui de-al doilea război mondial pe teritoriul oraşului Ardud se duc lupte crâncene pentru eliberarea ţării.

În anul 2006 Ardudul a primit statutul de oraş.

Starea economică şi socială. Suprafaţa totală a oraşului este de 14236 ha din care 468 ha în intravilan şi 13768 ha în extravilan. Din totalul suprafeţei 10713 ha este teren agricol. Din terenul agricol 8810 ha este arabil, 1120 ha sunt păşuni, 302 ha fâneţe, 287 ha livezi şi 194 ha vii.

Conform recensământului populaţiei din 2011, populaţia oraşului Ardud este de 6231 locuitori, din care 2988 bărbaţi şi 3243 femei.

Din totalul populaţiei oraşului Ardud şi-au declarat apartenenţa la o etnie un număr de 5782 persoane, din care: 3449 sunt români, 1092 maghiari, 279 germani, 956 romi şi 6 persoane au declarat alte etnii.

Componenţa populaţiei din punct de vedere al religiei arată astfel: din cele 2785 persoane care şi-au declarat religia, 2453 sunt ortodocşi, 1987 romano-catolici, 641 greco-catolici, 200 reformaţi, 356 penticostali, 136 baptişti şi 12 au alte religii.

Structura pe ramuri ale economiei naţionale a salariaţilor se prezintă astfel: 36,8% îşi desfăşoară activitatea în industria prelucrătoare, 6,7% în construcţii, 5,5% în comerţ, 7,8% în sănătate şi asistenţă socială, 20,0% în învăţământ, 7,4% în administraţie publică şi apărare.

Apa potabilă pentru populaţia oraşului este asigurată printr-o reţea de distribuţie în lungime de 23 km.

Oraşul Ardud are o reţea de distribuire a gazelor naturale, care însumează 36,5 km.

Canalizarea oraşului este asigurată de o reţea în lungime de 22 km.

Fondul locativ este constituit din 2,4 mii locuinţe, din care 2,3 mii locuinţe sunt în proprietate privată. Din punct de vedere al dotărilor cu instalaţii, 54,0% din locuinţele convenţionale din oraşul Ardud au alimentare cu apă în locuinţă, 50,5% sunt dotate cu instalaţie de canalizare, 92,0% au instalaţii electrice şi 8,5% dispun de un sistem de încălzire centrală.

Conform datelor preliminare ale ultimului recensământ al locuinţelor, 84,9% din totalul locuinţelor convenţionale au bucătărie în locuinţă şi 48,0% au baie în locuinţă

Lungimea străzilor din oraş este de 24 km din care 14 km sunt modernizaţi.

Suprafaţa spaţiilor verzi este de 7 ha.

În anul 2011, reţeaua de învăţământ care funcţionează în oraş, a fost formată dintr-o unitate de învăţământ preşcolar şi un liceu.

Activitatea de cultură este reprezentată prin cele trei biblioteci, din care una publică.

Obiectivul turistic principal este Cetatea Ardud (construită în 1481 de viitorul voievod al Transilvaniei Bartolomeu Drágffy), de plan poligonal cu bastioane de colţ. A fost una dintre cele mai puternice fortăreţe senioriale din nordul Transilvaniei. Pe locul acestei fortăreţe, nobilul Alexandru Karolyi a construit in anul 1630 un castel. In prezent se păstrează unul din turnuri, refăcut în anul 1896, în stil neogotic. Ruinele castelului se află la intrarea în Ardud.

Un alt obiectiv turistic important este biserica romano-catolică, construită în anul 1482, refăcută în 1860 şi 1959, aceasta păstrând elemente de arhitectură gotică.

3.12. Oraşul Livada

Aşezarea geografică. Livada (mai demult Şarchiuz sau Sárköz în maghiară), cel mai nou oraş al judeţului Satu Mare, se află la intersecţia a două artere importante ale judeţului şi anume drumul naţional 1C Cluj Napoca - Dej - Baia Mare - Halmeu şi drumul naţional 19 Oradea - Carei - Satu Mare - Negreşti Oaş - Sighetu Marmaţiei cu varianta 19A spre punctul de frontieră Petea. Localitatea se află la limita celui de-al 21-lea km de centrul judeţului. Oraşul se află într-o foarte bună poziţie geografică a judeţului fiind străbătută şi de calea ferată Satu-Mare - Bixad.

Livada este împărţită în două de râul Racta (Egerul Mare) situat între Câmpia Someşului şi cea a Turului şi are ca vecini comunele Turulung în nord, nord-vest, Gherţa Mică, Călineşti-Oaş şi Oraşu-Nou în est, Medieşu-Aurit în sud, Botizul şi Odoreu în vest.

Din punct de vedere administrativ, în componenţa oraşului intră localităţile Adrian, Dumbrava şi Livada Mică

Suprafaţa oraşului este de 1419 ha intravilan.

Livada se află situat în nord-vestul României, cu următoarele coordonate geografice: paralela 47° 51' 45'' latitudine nordică şi meridianul 23° 7' 36'' longitudine estică, altitudinea absolută faţă de Marea Neagră: 129 m.

Scurt istoric. Aşezarea Livada este locuită încă din epoca pietrei şi a bronzului, fapt dovedit de urmele materiale descoperite în anii 1894. Este sigur faptul că pe aceste meleaguri a existat o străveche aşezare, o civilizaţie veche.

Cât priveşte datările consemnate în documentele scrise, localitatea apare în anul 1270, când domeniul feudal este donat de către regele Ungariei, Ştefan al V-lea, unui feudal Mauriciu, pentru serviciile sale credincioase, împreună cu alte domenii.

Localitatea, până în anul 1932, era împărţită în trei părţi distincte: Sartiuz (Sarkoz); Ujlak care cuprindea satele Livada Mică şi Adrian; respectiv, Dumbrava. Până în anul 1932 satul Dumbrava a aparţinut de Medieşu Aurit.

După reforma administrativ teritorială localitatea Livada a devenit una din cele mai prospere localităţi din zona aceasta a ţării. Vecinii au numit acest teritoriu şi "poarta Oaşului" având legături strânse cu bazinul Oaş şi zona subcarpatică.

Locuitorii acestor zone au ţinut piept multor invazii (invazia tătarilor) dar în acelaşi timp au sprijinit revoluţia burghezo - democratică din anul 1848 - 1849 şi alte mişcări locale.

După anul 1932 localitatea Livada a devenit o singură unitate administrativ teritorială, cuprinzând un teritoriu imens de la Botiz până în Oraşu Nou, având o suprafaţă de 16 km². Distanţele între sate erau foarte mici. Localitatea a primit statutul de oraş în 21 iulie 2006.

Starea economică şi socială. Suprafaţa totală a oraşului Livada este de 11613 ha din care 1419 ha în intravilan şi 10194 ha în extravilanul oraşului. Din totalul suprafeţei 7848 ha este teren agricol. Din terenul agricol 6131 ha este arabil, 1318 ha sunt păşuni, 378 ha fâneţe, 6 ha livezi şi 15 ha vii.

În domeniul agricol funcţionează Staţiunea de cercetare şi dezvoltare agricolă Livada care are ca obiect de activitate cercetarea şi producerea de sămânţă şi material biologic din categorii superioare.

Conform recensământului populaţiei din 2011, populaţia oraşului Livada este de 6773 locuitori, din care 3301 bărbaţi şi 3472 femei.

Din totalul populaţiei oraşului Livada şi-au declarat apartenenţa la o etnie un număr de 6506 persoane, din care: 2336 sunt români, 4032 maghiari, 8 germani, 211 romi şi 19 ucraineni.

Componenţa populaţiei din punct de vedere al religiei arată astfel: din cele 6600 persoane care şi-au declarat religia, 1941 sunt ortodocşi, 1754 romano-catolici, 1654 greco-catolici, 1108 reformaţi şi 143 alte religii.

Structura pe ramuri ale economiei naţionale a salariaţilor se prezintă astfel: 23,0% îşi desfăşoară activitatea în industria prelucrătoare, 1,9% în construcţii, 5,8% în comerţ, 4,9% în sănătate şi asistenţă socială, 26,6% în învăţământ, 3,2% în administraţie publică şi apărare.

Apa potabilă a oraşului este asigurată printr-o reţea de distribuţie a apei potabile pentru populaţie având o lungime de 4,9 km.

În oraşul Livada nu există o reţea de distribuire a gazelor naturale.

Canalizarea este asigurată de o reţea în lungime de 9,7 km.

Fondul locativ este constituit din 2301 locuinţe, din care 2277 locuinţe sunt în proprietate privată. Din punct de vedere al dotărilor cu instalaţii, 55,7% din locuinţele convenţionale din municipiul Satu Mare au alimentare cu apă în locuinţă, 54,3% sunt dotate cu instalaţie de canalizare, 94,6% au instalaţii electrice şi 7,0% dispun de un sistem de încălzire centrală.

Conform datelor preliminare ale ultimului recensământ al locuinţelor, 91,6% din totalul locuinţelor convenţionale au bucătărie în locuinţă şi 52,8% au baie în locuinţă

Lungimea străzilor din oraşul Livada este de 48 km din care 18 km modernizate.

Suprafaţa spaţiilor verzi este de 19 ha.

În anul 2011, în oraş funcţionau 2 unităţi de învăţământ, din care o unitate de învăţământ primar şi gimnazial şi un liceu.

Oraşul deţine 4 biblioteci, din care una este în proprietate publică.

În Livada există un motel cu o capacitate de cazare de 46 de locuri. În anul 2012 s-au înregistrat 1001 sosiri şi 1870 înnoptări în motel.

În oraşul Livada se află monumente de arhitectură precum: castelul Vecsey, (construit în 1760, un remarcabil exemplu de arhitectură barocă), biserica reformată - calvină (construită în 1457) şi biserica greco-catolică.

CAPITOLUL IV
ECONOMIE ŞI SOCIETATE (coord. Daniela Culic)

4.1. Situaţia economică a judeţului Satu Mare în perioada 1918-1950 (Claudiu Porumbăcean)

Dacă în ţară, perioada interbelică a însemnat în general în mare parte un avânt economic, acelaşi lucru îl putem spune şi în ceea ce priveşte viaţa economică a judeţului şi oraşului ***Satu Mare***. După momentul 1918-1919, când şi Sătmarul devine parte componentă a Regatului României, oraşul de pe malul Someşului va cunoaşte o nouă etapă în cadrul dezvoltării vieţii economice şi sociale. Noul cadru politic, administrativ şi legislativ va duce la o creştere însemnată a ponderii capitalului românesc în sistemul economic al oraşului. Prin urmare, sistemul cooperatist şi sistemul bancar se vor dezvolta foarte mult în Satu Mare, sisteme care prin participarea lor la viaţa economică vor aduce un surplus de energie dezvoltării pe baze moderne a societăţii sătmărene. Astfel s-a ajuns ca în 1930, numărul băncilor din judeţul Satu Mare să atingă cifra de 33, marea majoritate a acestora funcţionând pe raza capitalei judeţului, două dintre cele mai importante bănci fiind „Casa Noastră" şi o sucursală a „Băncii Româneşti".

Casa Noastră S.A.

Progresul continuu din acest sector al vieţii economice sătmărene va fi însă oprit de marea recesiune economică dintre anii 1929-1933, care va afecta destul de serios sistemul bancar din acest oraş. După 1933 are loc o reorganizare a sistemului de credit, puternic afectat. Institutele de credit din Satu Mare reiau din plin activitatea şi reuşesc ca în scurt timp să înregistreze succese importante, făcând investiţii în diferite domenii economice, în special în industrie, comerţ şi agricultură. Legea conversiunii datoriilor rurale şi urbane din 7 aprilie 1934 a însemnat primul pas hotărâtor spre normalizarea vieţii economice prin refacerea creditului, marcând începutul perioadei de încredere şi prosperitate în viitorul economic al României, cu rezultate incomparabile pentru istoria ţării (1934-1938). Este evident că de pe urma acestei legi au avut mai mult de suferit băncile, cea mai mare parte dintre ele, cu o bază mai şubredă, fiind nevoite a se lichida cu foarte mari pierderi, restul plasamentului devenind complet imobilizat şi nu este nici o mirare că cele rămase şi viabile au fost nevoite a-şi modifica complet politica plasamentului, ţinând să alimenteze mai mult comerţul şi industria cu credite bine garantate şi foarte uşor lichidabile. De aici începe şi noua organizare a creditului pe baze cu totul noi şi sigure. Aşa se ajunge ca în 1940, în Sătmar să mai existe doar 27 de firme bancare, din care 10 româneşti, 14 evreieşti şi 3 maghiare. Pe lângă aceste bănci, în judeţ vor mai activa în sistemul financiar de-a lungul perioadei interbelice şi cooperativele de credit şi comerciale româneşti. În 1937, numărul acestora era de 69.

În ceea ce priveşte industria oraşului sătmărean, aceasta cu excepţia perioadei recesiunii economice s-a aflat în permanenţă într-un avânt economic continuu. În acest context, pe lângă creşterea numărului de întreprinderi din oraş asistăm la o îmbogăţire şi la o diversificare a ramurilor industriale, astfel încât în 1937 existau în oraş întreprinderi care reprezentau următoarele ramuri: chimică, ceramică, metalurgică, mecanică, textilă, forestieră, morărit.

Dintre mari coloşi industriali care activau în acest oraş, cu o importanţă însemnată din punct de vedere economic pe plan local dar şi pe plan naţional amintim: fabrica „Unio”, care în 1923 se afla pe poziţia a 3-a în ţară în furnizarea de vagoane, după uzinele de la Reşiţa şi „Astra” Arad şi care pe lângă faptul că în 1928 număra 1.400 de muncitori se mai poate mândri şi cu faptul că de aici au ieşit în 1927 primele vagoane de tip „Pullmann” din România; fabrica „Printz”, uzina textilă „Ardeleana”, rafinăria de petrol „Freund”, fabrica de cărămizi şi fabrica de mobilă.

Fabrica de Pâine

Doar progresul înregistrat de-a lungul întregii perioade interbelice a făcut posibil ca în preajma celui de-al doilea război mondial în judeţul Satu Mare să existe numai puţin de 70 de întreprinderi agricole, 3.836 de întreprinderi industriale şi 1.670 întreprinderi comerciale, în total 5.359 de întreprinderi. Din acest număr, industria mare a fost reprezentată de 855 de întreprinderi, restul de 2.981 de întreprinderi reprezentând industria mică.

Comerţul mare din Sătmar a fost şi el sprijinit de numai puţin de 450 de întreprinderi. Un aport deosebit, care a contribuit la progresul industriei sătmărene l-a avut şi Camera de Comerţ şi Industrie Satu Mare, cameră ce a fost înfiinţată în anul 1929. De asemenea, datorită dezvoltării comerţului cu străinătatea, judeţul sătmărean aflându-se în vecinătate a două ţări europene s-a înfiinţat la Satu Mare „Bursa de mărfuri”. Rolul acesteia a fost de a sprijini în special comerţul din judeţele Satu Mare, Maramureş şi Sălaj cu ţările învecinate, rol de care s-a achitat favorabil. În sectorul agricol, dezvoltarea producţiei sătmărene în perioada interbelică s-a înscris tot pe o pantă ascendentă. Acest lucru s-a datorat în mare parte situaţiei geografice a judeţului care, plasat în „triplex confinium” cu Cehoslovacia şi Ungaria, a putut desfăşura o bogată circulaţie comercială de export-import cu ţările învecinate.

O altă ramură care s-a dezvoltat bine în judeţul nostru şi care a contribuit semnificativ la avântul economic din această parte a ţării a fost şi cea minieră. Nu mai puţin semnificative au fost în perioada dintre cele două conflagraţii mondiale şi investiţiile făcute în sectorul căilor de comunicaţie, al drumurilor, al şcolilor, spitalelor, uzinelor comunale şi nu în ultimul rând în sectorul construcţiilor publice. Valoarea totală a investiţiilor din sectoarele amintite mai sus se ridică la peste 244 milioane lei de-a lungul întregii perioade interbelice. Importante investiţii s-au mai făcut şi la Uzina electrică din Satu Mare, precum şi în domeniul edilitar gospodăresc şi cultural, prin sprijinirea înfiinţării de reviste, ziare şi centre culturale.

Fabrica Solidaritatea (actuala Dantex)

Per ansamblu, viaţa economică a Sătmarului şi a judeţului din timpul perioadei interbelice s-a aflat în

permanenţă pe un drum a cărui curbă a fost mai mereu ascendentă. Urmare a condiţiilor create de Unirea de la 1 decembrie 1918, oraşul de pe malul Someşului a cunoscut o dezvoltare evidentă în toate domeniile vieţii economice şi social-culturale. În acest context ajunge Satu Mare în această perioadă un oraş modern, cu realizări remarcabile în toate domeniile, ceea ce a şi făcut ca el să se încadreze în rândul oraşelor reprezentative din Nord - Vestul României Mari.

Sfârşitul celui de-al doilea război mondial a pus economia românească (slăbită şi cu o uzură înaintată) în faţa problemelor învingerii greutăţilor produse de marile pierderi şi distrugeri suferite de-a lungul războiului, ale trecerii la o economie de pace şi depăşirea conflictelor sociale, precum şi ale îndeplinirii la timp a sarcinilor faţă de aliaţi. Populaţia era istovită de efortul la care fusese supusă pe parcursul războiului. În anul bugetar 1944 – 1945, patru cincimi din cheltuieli fuseseră acoperite, în esenţă, prin emisiuni monetare. Starea economică de la care se pornea în perioada postbelică se caracteriza prin faptul că, potrivit unor calcule oficiale, în 1945 venitul naţional al României era de 537 milioane de dolari, practic jumătate din cel antebelic.

Fabrica „Printz", astăzi Electrolux Satu Mare

Linia fundamentală a tuturor forţelor politice din ţară era aceea a refacerii economice. Deosebiri apăreau în concretizarea căilor – economia liberală sau economia dirijată – de atingere a scopului. Guvernul constituit în martie 1945 a preferat controlul statului şi un rol sporit al acestuia în economie, în condiţiile recunoaşterii proprietăţii private şi ale efectuării unor reforme sociale. În aceste condiţii, la 19 iunie 1945 a fost adoptat un decret lege având drept obiect trecerea industriei la producţia de pace, prin care se decidea obligativitatea ca stabilimentele armatei, întreprinderile mixte şi cele particulare să efectueze această trecere şi să utilizeze pe cât posibil din plin forţa de muncă de care dispuneau. În acest sens, Subsecretariatul de Stat al Industriei de Război a fost transformat în Subsecretariatul Industriei de Stat, având drept sarcină crearea mijloacelor de adaptate şi transformare a industriei de război în industrie de pace. De asemenea supraveghea şi industria particulară producătoare de armament, muniţie sau alte materiale de război. O situaţie deosebit de grea trebuia rezolvată în industria metalurgică,. unde exista un puternic sector de stat care lucrase aproape integral pentru război. Ea trebuia să-şi adapteze producţia la condiţiile de pace, fără a mai vorbi de faptul că avea nevoie de echipamente noi, materii prime, credite şi comenzi. Situaţia era asemănătoare şi în alte domenii.

Anul 1945 a adus un fenomen nou în viaţa economică a tării şi aşa foarte dificilă din cauza stării în care se afla. Este vorba de apariţia societăţilor mixte româno – sovietice „Sovrom" în ramuri cheie ale economiei naţionale ca industria petrolieră şi minieră, în transporturi etc. În 1947, greutatea specifică a sovromurilor va fi de 36% în industria petrolieră, de 12% în cea forestieră, de circa 53% în domeniul bancar. Existenţa şi, cu timpul, extensiunea sovromurilor creau mari dificultăţi în conducerea economiei naţionale. În primul rând, ele exprimau relaţii economice neechivalente între cele două ţări, în dauna României. De asemenea, statul român era obligat să asigure partenerului sovietic o cotă parte de beneficii, chiar dacă întreprinderile respective nu obţineau profit. Cu eforturi considerabile, România a reuşit desfiinţarea acestor sovromuri abia în anul 1954.

Anul 1945 avea să fie, la rândul său, un an agricol sărac din cauza secetei, iar acest lucru s-a repercutat negativ asupra tuturor segmentelor economiei, inclusiv asupra industriei. Cursa dintre preţuri şi salarii înrăutăţea şi mai mult viaţa românilor.

În pofida măsurilor de redresare luate, în anul 1946, starea economiei româneşti a continuat să fie precară. În primul rând a fost un an deosebit de secetos, iar producţia agricolă, total insuficientă, a influenţat mai departe în rău toate ramurile. În unele regiuni, mai ales în Moldova, situaţia era atât de dramatică încât, la 26 august 1946, a trebuit creată o comisie interministerială de comandament unic pentru ieşirea din această criză. Până la 15 februarie 1947, comisia a distribuit 27.545 vagoane de grâu zonelor afectate de secetă, capitalei ţării, marilor centre urbane, precum şi economatelor. La jumătatea anului 1947 numărul copiilor evacuaţi din zonele calamitate a ajuns la 51.313.

Industria suferea de asemenea de lipsă de materii prime, de piese de schimb din import, de combustibili etc. Drept urmare deşi unele industrii au înregistrat creşteri, într-o seamă de ramuri importante, mai ales în industria extractivă, s-au constatat scăderi. Pierderile mari suferite de agricultură şi starea celor mai multe ramuri industriale au făcut ca în 1946 venitul naţional să fie mai mic decât cel din 1945 şi aproximativ 40% faţă de cel din 1938. Penuria de produse alimentare a condus la sporirea foarte rapidă a preţurilor la articolele alimentare şi implicit la cele industriale. Drept urmare, deşi au fost luate măsuri care au căutat să ţină preţul pâinii, chiriile şi tarifele la transporturi la un nivel cât mai scăzut, statul suportând diferenţa, puterea de cumpărare a salariilor a scăzut şi mai mult, în pofida sporirii salariilor nominale ale angajaţilor publici şi a degrevării de impozite pe salarii. Totodată, procesul inflaţionist, deja avansat, s-a agravat şi mai mult. În aceste condiţii generale, întreţinerea aparatului de stat şi a armatei nu s-a mai putut face decât cu preţul reducerii cheltuielilor statului. Aceasta a condus la insuficienţa fondurilor alocate, înainte de toate, învăţământului şi sănătăţii publice.

Întreprinderea Textilă Ardeleana distrusă de bombardamentele sovietice din octombrie 1944

Situaţia judeţului Satu Mare, după 25 octombrie 1944, avea să cunoască o schimbare radicală cauzată în primul rând de desfăşurarea şi urmările celui de-al doilea război mondial, datorită instabilităţii şi incertitudinii politico – administrative dar mai ales instaurării unui regim de orientare comunistă. Regimul de ocupaţie din perioada 1940 – 1944 şi evenimentele din timpul războiului au lăsat urme însemnate asupra vieţii economice şi sociale cu influenţe directe asupra localnicilor. Potrivit unor estimări făcute de autorităţile române, evaluarea distrugerilor din judeţul Satu Mare au depăşit suma de 19 miliarde lei (cursul monetar al anului 1944). Dintre localităţile judeţului Satu Mare, cele mai afectate localităţi au fost Satu Mare şi Careiul.

În judeţul Satu Mare, în toamna anului 1944, 30% din culturile cerealiere erau încă pe câmp, iar un important număr de bovine şi cabaline fuseseră rechiziţionate de armata ungară. În plus, în sectorul zootehnic se declanşase epizootia de febră aftoasă. Exploatările forestiere „Lomaş” şi „Someşana” erau distruse. Întreprinderile, aproape fără excepţie, suferiseră de pe urma bombardamentelor. Într-un raport al Comandamentului General al Etapelor sunt enumerate mai multe obiective industriale cum ar fi: „Fabrica de fierărie <Cross>, <Textila>, <Freund>, Fabrica de maşini şi vase emailate <Princz>, Rafinăria <Freund>, toate morile din Satu Mare, Uzina electrică, Fabrica de ulei comestibil <Edelmann> sunt distruse”.

Caracterizând această situaţie dificilă, un raport al Prefecturii din 15 august 1945 (deosebit de relevant asupra vieţii economico – sociale a judeţului Satu Mare) arăta că „fabricile din judeţul Satu Mare sunt distruse în întregime. Reţeaua de drumuri a fost minată. Din 70 de poduri, 69 au fost distruse. Legăturile feroviare Sighet – Halmeu – Satu Mare sunt distruse, iar cele două poduri peste râul Someş din oraşul Satu Mare au fost aruncate în apa râului. Localităţi întregi au fost distruse din cauza războiului, au dispărut sute de gospodării ţărăneşti, animalele domestice s-au redus dramatic(…)

Comerţul în general se face defectuos. Tot ce se vinde se dă la preţuri exagerate şi de speculă. Motivul: lipsa de control şi stabilire a preţurilor maximale de o parte iar de altă parte aprovizionări nu se pot face din cauza lipsei de comunicaţii şi posibilităţilor de transport. Târgurile de vite rămân aproape nefrecventate din cauza deselor rechiziţii şi colectări de cai, vite cornute, porci etc, în urma cărora nu se înregistrează aproape nici o mişcare în viaţa economică. Comerţul de pe pieţe este stânjenit din lipsa de bani mărunţi din care cauză cumpărături sub 500 lei nici nu se pot face. Preţurile din comerţ şi industrie prezintă mari disproporţii între produsele agricole şi cele industriale (…)

Industria judeţului în afară de patru industrii este complet distrusă din cauza bombardamentelor aeriene şi terestre, încât nu se mai poate reface decât cu ajutorul masiv al Guvernului. Pentru refacere este nevoie de următoarele elemente:

1. împrumuturi prin credite masive de către instituţiunile financiare cu colaborarea BNR care trebuie neîntârziat să intervină şi să salogardeze situaţia dezastroasă în care se găseşte judeţul şi fără să caute multe formalităţi şi impedimente într-o colaborare cât mai rapidă, deoarece pe capitalul propriu al foştilor întreprinzători mult nu se poate conta, datorită faptului de pauperizare şi deportării prin confiscarea averilor de fosta stăpânire maghiară.
2. a doua problemă pentru refacerea industriei este lipsa transporturilor atât pe CFR cât şi auto-mecanic; este nevoie de legături cu trenul atât de satisfacerea persoanelor cât şi a mărfurilor şi materialelor de construcţii pentru că din lipsa mijloacelor de transport nu se poate aproviziona piaţa cu cele necesare oraşelor şi industriei (…)

Atât comerţul cât şi industria judeţului nu se va putea reface fără ajutorul Guvernului care, printr-o înţelegere deosebită şi prin măsuri energice, ar putea remedia mai de vreme dezastrul în care se găseşte judeţul şi oraşul Satu Mare (…) Propunem şi organizarea urgentă a Camerei de Comerţ şi Industrie precum şi a Camerei de Muncă".

În acelaşi timp, industria, agricultura, transporturile, telecomunicaţiile, sistemul bancar şi de credit erau afectate cel mai mult. În agricultură efectivele animale de tracţiune erau aproape inexistente, ceea ce a făcut ca în toamna anului 1944 să nu se mai însămânţeze nici măcar jumătate din suprafaţa agricolă a judeţului.

În ceea ce priveşte eliberarea brevetelor comerciale, acestea sunt eliberate de aşa-zisa Comisie de Brevete (instituţie din vremea ocupaţiei maghiare) şi nu de Camera de Comerţ, care încă nu a fost repusă în funcţiune. Comisia Brevetelor este formată din 6 membri (inclusiv primarul), dintre care nici unul nu este român, motiv pentru care românii nu beneficiau de astfel de autorizaţii comerciale.

Despre sistemul bancar şi de credit nici nu se putea vorbi imediat după eliberare. Circulaţia monetară era confuză; în judeţul Satu Mare circulau bancnote germane, maghiare, ruseşti şi româneşti. La 18 ianuarie 1945 este dat un comunicat prin care se aduce la cunoştinţa locuitorilor judeţului că toate băncile din oraşul Satu Mare şi-au reluat activitatea şi toţi debitorii sunt rugaţi să-şi achite datoriile. Abia scăpate de cel de-al doilea război mondial, băncile aveau să suporte efectele neaşteptate ale actului din 11 iunie 1948 când puterea comunistă din România a decis naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi transporturi. Ulterior, prin decretul 197/13 august 1948, băncile şi instituţiile de credit erau dizolvate şi au fost trecute în stare de lichidare.

De asemenea, din ordinul Comandamentului Sovietic de la Satu Mare, s-a dispus la ridicarea utilajelor şi a altor materiale pentru a fi trimise în URSS, fiind considerate capturi de război. Aşa s-a întâmplat la fabrica „Princz" de unde a fost ridicată toată cantitatea de fier şi alte utilaje, lăsând fabrica în ruine. Preţurile erau foarte mari, mai ales la produsele agricole, ceea ce a dus la o foamete cumplită şi la apariţia speculei. La toate acestea se mai adaugă împovărătoarele obligaţii impuse României prin Convenţia de Armistiţiu, aspecte care vor fi tratate mai pe larg într-un alt material.

Cu toate aceste greutăţi, din punct de vedere economico – financiar, lucrurile reintră încet în normalitate, însă anii 1947 - 1948 aduc schimbări radicale pentru viitorul economic şi financiar al României, transformări care vor marca decisiv evoluţia ţării în următoarele decenii.

4.2. Situaţia economică a judeţului în prezent

Economia judeţului Satu Mare poate fi caracterizată drept o economie industrial-agrară, specializată în industrie alimentară, textilă, construcţii de maşini şi în producţia de mobilier, cu un sector primar bine dezvoltat şi un sector terţiar în plină ascensiune.

Judeţul Satu Mare realizează circa 1% din producţia industrială a României, 2,1% din producţia agricolă, 1,5% din totalul vânzărilor de mărfuri cu amănuntul şi 1,3% din totalul investiţiilor.

Serviciile contribuie cel mai mult la crearea produsului intern brut (50,1%), urmate de ramurile industrie (21%), construcţii (10,4%) şi agricultură şi silvicultură (8,1%). (Grafic 1)

Evoluţia Produsului Intern Brut al judeţului Satu Mare

Evoluţia Produsului Intern Brut al judeţului Satu Mare a urmat o traiectorie ascendentă, asemănătoare cu cele ale Regiunii Nord-Vest şi a ţării. Indicele de creştere aferent perioadei 2000-2005 este, pentru Satu Mare, de 2,59 puncte, egal cu media ţării dar mai scăzut cu 0,05 puncte faţă de indicele regional. Anul 2009, ca urmare a crizei economice, a adus o scădere cu 2% a valorii faţă de anul 2008, deabia în 2011 realizându-se o uşoară creştere.

Evoluţia Produsului Intern Brut în perioada 2000 – 2012

Regiunea/ judeţul	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Nord - Vest	9.501,00	34.620,40	58638,8	57900,2	59292,5	61369,8	62274,1
Satu Mare	1.134,30	4.069,80	6308,3	6181,9	6186,3	6585,5	6851,5
Total ţară	80.377,30	288.176,10	514900	501139	523693	556708	585239

-miliarde lei, preţuri curente- *Sursa: INS, Anuarul Statistic al României ,CNP*

Produsul intern brut pe locuitor la nivelul Regiunii de dezvoltare Nord-Vest şi a judeţului Satu Mare în perioada 2006-2012 * Prognoză CNP

PIB / Locuitor - euro	2006	2008	2009	2010	2011	2012*
Total regiune	4.246	5.850	5.026	5.185	5.342	5.162
Satu Mare	**3.689**	**4.686**	**3.998**	**4.036**	**4.280**	**4.245**
PIB/locuitor judeţul Satu Mare faţă de media judeţelor	87%	81%	80%	78%	81%	83%

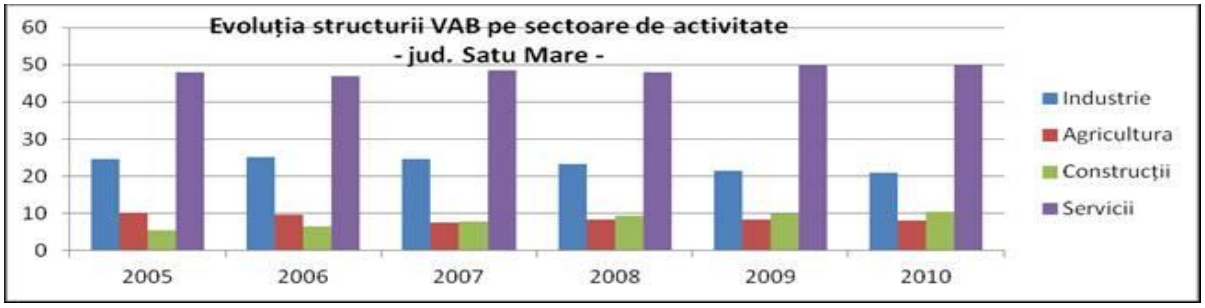
Sursa: CNP – „Prognoza în profil teritorial până în 2016”

În ceea ce priveşte PIB/locuitor, dacă în anul 2006 judeţul Satu Mare se situa la 87% din media regională, recesiunea a adus scăderea mediei până la 78% faţă de regiunea de Nord Vest în anul 2010. Anul 2011 a adus o îmbunătăţire a acestui raport, fără a se reveni însă nici în anul 2012 la procentul înregistrat în anul 2006. Aceasta poziţionează judeţul Satu Mare pe locul 5 în regiune, doar judeţul Maramureş înregistrând o valoare a Produsului Intern Brut pe locuitor mai mică.

Produsul intern brut (PIB) şi valoarea adăugată brută (VAB)

Evoluţia structurii valorii adăugate brute (VAB) la nivel judeţean pe ramuri de activitate în perioada 2005-2010 evidenţiază o tendinţă de **creştere a ponderii VAB în servicii,** în paralel cu **scăderea ponderii agriculturii.**

Grafic 1

Comparativ, evoluţia VAB la nivel naţional, regional şi judeţean se prezintă în modul următor:

Tabel 1 - milioane lei, preţuri curente -

Total VAB	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
România	255.232,7	304.269,8	365.966,8	449.868,9	476.421,6	510.822,0	551.321,0	599.991,0
Regiunea NV	30.298,8	36.006,7	43.041,5	52.802,1	56.088,1	60.154,8	64.837,9	70.576,5
Jud. Satu Mare	4.006,0	4.699,7	5.483,5	6.729,8	7.095,1	7.577,2	8.145,3	8.838,3

4.3. Industria

Criza economico-financiară internaţională a afectat industria sătmăreană la fel ca pe cea românească, care a intrat, începând cu luna noiembrie 2008, într-un declin rapid şi accentuat. Analiza evoluţiei în condiţii de comparabilitate sezonieră relevă în acelaşi timp şi aspectul pozitiv al integrării industriei sătmărene pe piaţa unică europeană, neexistând o defazare mare între evoluţia industriei europene şi cea românească, ceea ce poate constitui o premisă importantă în aprecierea posibilităţilor viitoare de redresare.

Pot fi menţionate ramuri industriale care au întâmpinat dificultăţi în activitate atât pe parcursul anului 2008, cât şi în prima parte din 2009, astfel că restrângerea nivelului producţiei industriale în cazul acestora nu poate fi pusă pe seama efectelor crizei. Ramurile industriale la care s-a înregistrat acest tip de evoluţie sunt, în principal, cele din industria uşoară, în special fabricarea articolelor de îmbrăcăminte, puternic prezente în economia judeţului. Aceste ramuri se află, de altfel, într-un proces de restructurare de mai lungă durată, demarat odată cu restrângerea activităţii de perfecţionare activă - mai cunoscută sub numele de lohn, ca urmare a relaţiilor de afaceri cu firme germane.

În grupa activităţior industriale afectate de crizã sunt încadrate majoritatea ramurilor industriale, cele mai multe având ca destinaţie a producţiei, exportul. Motivaţia efectelor crizei economico-financiare asupra acestor ramuri poate fi determinată de restrângerea pieţelor externe datoritã crizei economice din principalele ţări partenere ale firmelor sătmărene (Italia, Franţa, Germania etc.). Un alt argument important este restrângerea creditelor acordate agenţilor economici de cãtre bãncile comerciale, ca urmare a normelor de prudenţialitate impuse de Banca Naţionalã. De asemenea diminuarea activitãţii în construcţii a determinat scãderi de producţie în activitãţile industriale conexe şi propagarea efectelor pe orizontalã în ramurile cuplate ca activitate (de exemplu, reducerea activitãţii pentru mijloacele de transport rutier, la cele de prelucrare a cauciucului, maşini şi aparate electrice, metalurgie etc.)

La nivel naţional, restrângerea pieţelor, atât externă cât şi internă, datorită crizei economice şi propagarea efectelor pe orizontală în unele ramuri cuplate ca activitate, a afectat semnificativ industria autovehiculelor de transport rutier. Fabricarea produselor din cauciuc şi mase plastice, activitate cuplată pe orizontală cu cea de fabricare a autovehiculelor de transport rutier, şi-a diminuat producţia în aceeaşi perioadă de comparabilitate.

Declinul pieţei imobiliare, în special ca efect al restrângerii creditelor acordate de către băncile comerciale, au indus o diminuare a activităţii în construcţii cu efecte directe asupra fabricării altor produse din minerale nemetalice, materiale de construcţii, mobiler şi articole de decoraţiuni interioare, activităţi ce au înregistrat diminuări severe a producţiei (-30 - 50 %) faţă de primele luni din 2008.

În grupa activităţilor care nu au fost afectate de criză au fost incluse ramurile la care nu s-a simţit pregnant efectul crizei financiare, în multe cazuri înregistrându-se chiar majorări ale producţiei în ultimul trimestru din 2008, sau ramurile asupra cărora impactul a fost mai redus.

Este cazul industriei alimentare, care a marcat în trimestrul IV 2008 o creştere a producţiei de peste 9% comparativ cu aceeaşi perioadă din anul anterior. Ulterior evoluţia nu a mai fost aceeaşi, corelatã fiind cu restrângerea consumului populaţiei, dar pe termen mediu cererea internã de produse alimentare autohtone se va menţine relativ constantã. O situaţie similarã o regăsim şi în cazul fabricării băuturilor

Principalele ramuri industriale în economia judeţului Satu Mare

Industria: principalele ramuri cu ponderi însemnate în economia judeţului sunt construcţiile de maşini şi echipamente, industria uşoară, industria alimentară şi producţia de mobilier.

Industria uşoară:

În acest domeniu Satu Mare are întreprinderi mari cu tradiţie în producţia de confecţii, specializate în zeci de ani de cooperare în sistem lohn - perfecţionare activă - cu mari concerne sau firme prestigioase din Germania sau Italia. Sectorul cuprinde de asemenea întreprinderi mijlocii sau mai mici, specializate în producţia de confecţii, produse textile şi încălţăminte, lucrând fie în lohn, fie pentru piaţa internă cu branduri proprii, investiţii green field care şi-au dezvoltat, pe lângă designul propriilor produse, şi reţele de distribuţie sau magazine proprii de largă recunoaştere.

Industria de construcţii de maşini şi echipamente: Pe lângă întreprinderile tradiţionale cu muncitori cu grad înalt de calificare care produc echipamente miniere, remorci, sisteme hidraulice, societăţi cu aport de capital străin au făcut ca Satu Mare să devină un centru al industriei componentelor şi subansamblelor pentru automobile şi aparatură electrocasnică.

În industria alimentară există o serie de întreprinderi reprezentative, clasate pe primele locuri la nivel naţional, specializate în producţia de ulei, zahăr, morărit şi panificaţie, produse lactate şi prelucrarea cărnii, respectiv băuturi alcoolice şi vinuri.

Industria lemnului şi producţia de mobilier: mai există un mare număr de întreprinderi de toate mărimile, care produc mobilă de înaltă calitate, orientată în mare parte către export, cu toate că industria este în declin pronunţat în ultimii ani.

4.4. Unităţii industrial de interes naţional

Industria. Producţia industrială a înregistrat creşteri până în anul 2008, în general datorită sectorului energetic, a cărui producţie a înregistrat o creştere cu 3,8% şi a ramurilor industrei prelucrătoare cu 1,2%. În ultimii ani s-au obţinut niveluri superioare ale producţiei fizice la maşini şi sobe de gătit (15,3%), tricotaje (14,6%), mobilier (5,3%), ulei comestibil (4,6%), unt (3,8%), în timp ce s-au realizat diminuări ale producţiei la ţesături (-33,8%), sticlărie (-24,2%), lapte de consum (-17%), confecţii textile (-6%).

- *Industria uşoară*: în acest domeniu, Mondiala este întreprinderea cu cea mai veche tradiţie în producţia de confecţii - în marea majoritate confecţii femei, principalii parteneri consacraţi fiind din Germania şi Italia, recent Marea Britanie. Tot aici se regăsesc întreprinderi mijlocii sau mai mici specializate în producţia de textile, confecţii şi încălţăminte (KaRo Romania - confecţii, Terra Nova - încălţăminte).
- *Industria constructoare de maşini şi echipamente*: DRM Draxlmaier Romania Sisteme Electrice s.r.l. este una dintre întreprinderile cele mai importante din judeţul Satu Mare (cu capital german), care produce cablaje electronice pentru automobile. Tot în domeniul auto în Carei activează Contitech cu producţie de furtune pentru motoare. Electrolux este specializată în producerea aparatelor de uz casnic, Autonova produce sisteme hidraulice pentru automobile.

- *Industria agro-alimentară*: întreprinderile mai reprezentative sunt specializate în producţia de ulei vegetal, morărit şi panificaţie, produse lactate şi prelucrarea cărnii (Ardealul Carei, Unicarm, Ave Impex, Sam Mills).
- *Industria de mobilă*: există un număr de întreprinderi de toate mărimile care produc mobilier de calitate ridicată (Polipol, Victoria Mob Tăşnad, Ardudana, Nord Simex, Sarmex), această producţie este orientată în mare parte spre export.
- *Societăţi comerciale cu impact semnificativ la nivelul economiei judeţului Satu Mare*

1. S.C. PROMAT COMIMPEX S.R.L.
Tăşnad, str. Înfrăţirii nr. 112
Cifra de afaceri: 130858626 lei
Activităţi auxiliare pentru producţia vegetală

2. S.C. AVE IMPEX S.R.L.
Satu Mare, str. Şoimoşeni nr. 32
Cifra de afaceri: 116048412 lei
Prelucrarea şi conservarea cărnii de pasăre

3. S.C. UNICARM S.R.L.
Vetiş, str. Principală nr. 314
Cifra de afaceri : 635301465 lei
Fabricarea produselor din carne (inclusiv din carne de pasăre)

4. S.C. ARDEALUL S.A.
Carei, str. Al. Ioan Cuza nr. 24
Cifra de afaceri : 222340428 lei
Fabricarea uleiurilor şi grăsimilor

5. S.C. CONTITECH FLUID AUTOMOTIVE ROMÂNIA S.R.L.
Carei, str. Mihai Viteazu nr. 125
Cifra de afaceri: 509780658 lei
Fabricarea altor produse din cauciuc

6. S.C. SAINT - GOBAIN ABRAZIVI S.R.L.
Vetiş, Drumul Careiului nr. 11
Cifra de afaceri : 16785828 lei
Fabricarea de produse abrazive

7. S.C. METAMOB S.R.L.
440122 Satu Mare, str. Aurel Vlaicu nr. 74
Cifra de afaceri: 8934909 lei
Fabricarea uneltelor

8. S.C. ZES ZOLLNER ELECTRONIC SRL
Satu Mare, Parc Industrial Sud nr. FN
Cifra de afaceri: 231786310 lei
Fabricarea altor echipamente electrice

9. S.C. ROTECA SRL

Ardud, str. Cetăţii nr. 2
Cifra de afaceri: 9041555 lei
Fabricarea maşinilor şi utilajelor pentru agricultură şi exploatări forestiere

Profilul de activitate actual
Fabricarea ansamblelor şi subansamblelor pentru tractoare forestiere:

- cabine
- sasiuri faţă şi spate
- graifere şi cleşti
- role pentru cablu
- carcase reductor
- lame excavator
- remorci forestiere, etc.

10. S.C. CASCO GROUP S.C.S.
Satu Mare, Parcul Industrial
Cifra de afaceri: 16283466 lei
Fabricarea articolelor pentru sport

11. AUTONET IMPORT S.R.L.
Satu Mare, str. Aurel Vlaicu nr. 78
Cifra de afaceri: 569889994 lei
Comerţ cu ridicata de piese şi accesorii pentru autovehicule

12. S.C. DRM DRAXLMAIER ROMANIA SISTEME ELECTRICE S.R.L.
Satu Mare, str. Vulturului nr. 34
Cifra de afaceri : 149618566 lei
Fabricarea de echipamente electrice şi electronice pentru autovehicule şi pentru motoare de autovehicule

13. S.C. REMAN IMPEX S.R.L.
Satu Mare, str. 9 Mai 1877 nr. 14
Cifra de afaceri: 2690714 lei
Repararea dispozitivelor de uz gospodăresc şi a echipamentelor pentru casă şi grădină

14. S.C. UNICARM S.R.L.
Vetiş, str. Principala nr. 314
Cifra de afaceri: 635301465 lei
Fabricarea produselor din carne (inclusiv din carne de pasăre)

15. S.C. MONDIALA S.A.
Satu Mare, str. Petofi Sandor nr. 23
Cifra de afaceri: 16536481 lei
Fabricarea altor articole de îmbrăcăminte (exclusiv lenjeria de corp)

16. S.C. KARO ROMANIA S.R.L.
440122 Satu Mare, str. Aurel Vlaicu nr. 83
Cifra de afaceri: 16971790 lei
Fabricarea altor articole de îmbrăcăminte (exclusiv lenjeria de corp)

17. S.C. STEIGER S.R.L.
Carei, str. Gh. Sincai nr. 24
Cifra de afaceri: 18090441 lei
Fabricarea de construcţii metalice şi părţi componente ale structurilor metalice

18. S.C. SOMIPRESS ROMANIA S.R.L.
Satu Mare, str. Râtu Mare nr. F.N.
Cifra de afaceri: 24187871 lei
Fabricarea cuptoarelor, furnalelor şi arzătoarelor

19. S.C. AUTONOVA S.A.
Satu Mare, str. Fagului nr. 35
Cifra de afaceri: 37960490 lei
Fabricarea altor piese şi accesorii pentru autovehicule şi pentru motoare de autovehicule

20. S.C. ALRO INTERNATIONAL S.R.L.
Satu Mare, str. Tudor Vladimirescu nr. 1, ap. 9
Cifra de afaceri: 18893320 lei
Fabricarea de mobilă n.c.a.

21. S.C.COUNTRY ELEMENTS S.R.L.
Satu Mare, str. Oituz nr. 4
Cifra de afaceri: 79292073 lei
Fabricarea de mobilă n.c.a.

22. S.C.POLIPOL MOBILA S.R.L.
Foieni, nr. 631
Cifra de afaceri: 68519023 lei
Fabricarea de mobilă n.c.a.
Manufacture of other furniture

23. S.C. APASERV SATU MARE S.A.
Satu Mare, str. Gara Ferastrau nr. 9/A
Cifra de afaceri: 33617177 lei
Captarea, tratarea şi distribuţia apei

24. AGROINDUSTRIALA CAREI S.A.
Carei, str. Mihai Viteazu nr. 112
Cifra de afaceri: 19739105 lei
Cultivarea cerealelor (exclusiv orez), plantelor leguminoase şi a plantelor producătoare de seminţe oleaginoase

25. S.C. CASTRUM CORPORATION S.R.L.
Negreşti-Oaş, str. Arenei nr. 1
Cifra de afaceri: 55902318 lei
Lucrări de construcţii a clădirilor rezidenţiale şi nerezidenţiale

26. S.C. LESCACI COM S.R.L.
Negreşti-Oaş, str. Victoriei nr. 3/C

Cifra de afaceri: 100624370 lei
Lucrări de construcţii a clădirilor rezidenţiale şi nerezidenţiale

27. S.C. SAMCIF S.A.
Satu Mare, str. Magnoliei nr. 30
Cifra de afaceri: 10437842 lei
Lucrări de construcţii a proiectelor utilitare pentru fluide

28. S.C. SAM MILLS S.R.L.
Botiz, str. Mioriţei nr. 151
Cifra de afaceri: 138158292 lei
Fabricarea produselor de morărit

29. S.C. ELECTROLUX ROMANIA SA
Satu Mare, B-dul Traian, nr. 23-29
Fabricarea de aparate electrocasnice

30. S.C. SOLPRESS S.R.L.
Satu Mare, str. Mircea cel Bătrân nr. 15
Cifra de afaceri: 13222605 lei
Activităţi de editare a ziarelor

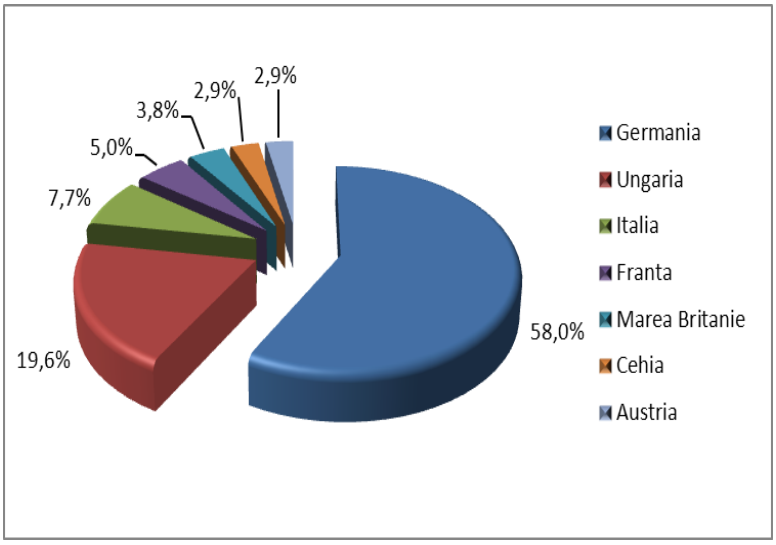
31. S.C. ARDEALUL TRADING S.R.L.
Carei, str. Cuza Vodă nr. 24
Cifra de afaceri: 150009152 lei
Comerţ cu ridicata al cerealelor, seminţelor, furajelor şi tutunului neprelucrat

32. S.C. DAN STEEL GROUP NEGRESTI OAS S.A.
Negreşti-Oaş, str. Victoriei nr. 2/A
Cifra de afaceri: 259028625 lei
Comerţ cu ridicata al metalelor şi minereurilor metalice

33. AGROTEX S.R.L.
Carei, Calea Armatei Romane nr. 81/B
Cifra de afaceri: 157558031 lei
Comerţ cu ridicata al produselor chimice

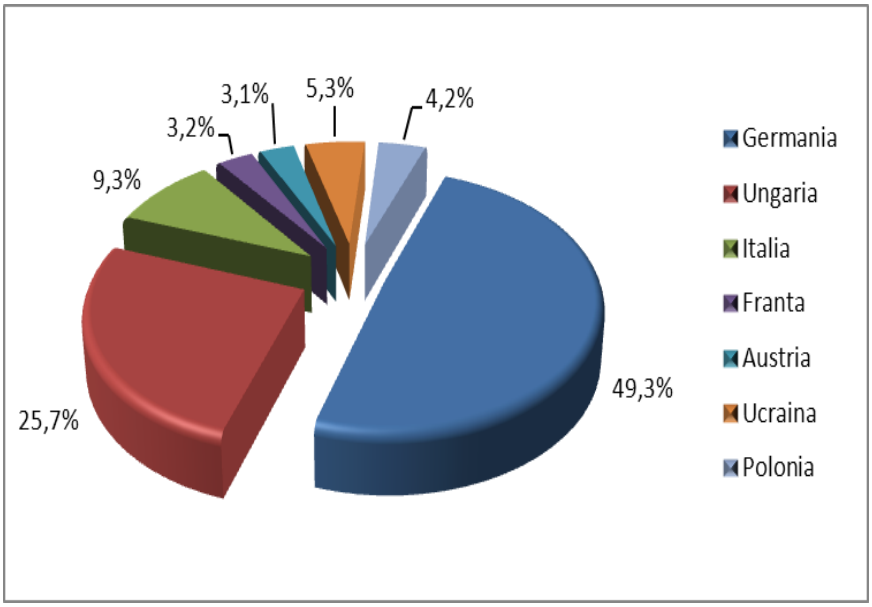
4.5. Comerţ exterior, investiţii, construcţii

Comerţul exterior. În activitatea de comerţ exterior, exporturile (livrările intraco-munitare) s-au cifrat la sfârşitul lui 2011 la 832.326 mii Euro în preţuri FOB, faţa de 620.921 mii euro în 2010, respectiv în creştere cu 34%. Primele 11 luni din anul 2012 au adus exporturi în valoare de 783.246 mii euro, ceea ce duce la concluzia depăşirii la finalul

anului 2012 a valorii totale a exporturilor înregistrate anul trecut.

Pe grupe de mărfuri, structura acestuia în 2012 faţă de 2011 se prezintă astfel: maşini şi echipamente 36,6%/37,7%, materiale plastice, cauciuc etc. 20,3%/19,4%, materiale textile şi articole din acestea 9,5%/9,7%, metale comune şi articole din metal 5,9%/5,6%, mobilier 9,7%/8,5%, încălţăminte 4,1%/5,2%, la acestea adăugându-se grăsimi şi uleiuri vegetale 3,4%/2,7%, produse alimentare, băuturi, tutun 2,6%/2,2%, respectiv mijloace de transport 1,6%/1,5%.

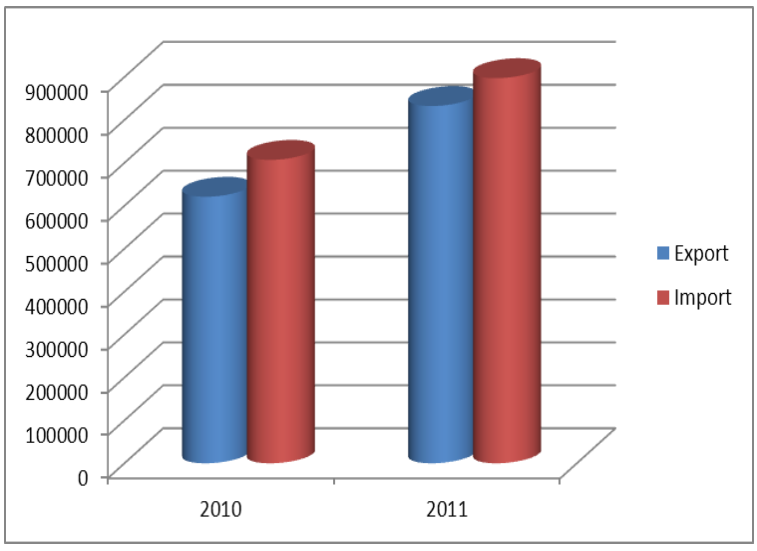
Pieţele de desfacere cele mai importante sunt: Germania cu 47,6% din totalul exporturilor, Ungaria cu 15,4% , Italia cu 6,2%, Franţa 3,5% Marea Britanie cu 3,6% , respectiv Austria cu 2,6% şi Cehia cu 2,2%.

Importul (achiziţiile intracomunitare) de mărfuri al agenţilor economici cu sediul în Satu Mare a însumat, în aceeaşi perioadă, 897.213 mii Euro în preţuri CIF, faţă de 706.838 mii euro la 31.12.2010, în creştere cu aproape 27% primele 11 luni din anul 2012 au adus importuri în valoare de 834.876 mii Euro, putându-se estima pentru finalul anului 2012 o depăşire a valorii importurilor înre-gistrate în anul 2011. Ca structură, importurile prin-cipale în structură comparată 2012 faţă de 2011 sunt formate din: maşini şi echipamente 31,9%/30,5%, metale comune şi articole din acestea 15,5%/13,1%, materiale pla-stice, cauciuc şi articole din acestea 13,7%/8,0%, mate-riale textile şi articole din acestea 7,9%/8,0%, mijloace de transport 7,9%/8,1%, la care se adaugă produse vegetale cu 3,8%/4,1%, animale vii şi produse animale cu 4,5%/3,7%, dar si produse chimice, încălţăminte, produse minerale, articole din piatră, cu procente de cca 2% fiecare.

Din punct de vedere a provenienţei importurilor, ţările partenere au aproape aceeaşi structură ca şi a pieţelor de desfacere la export: Germania cu 40% din totalul importurilor, Ungaria cu 22,6%, Italia cu 8,1%, la care se adaugă Polonia cu 3,8%, Franţa cu 2,8% şi Austria cu 3,7%.

(*Date prelucrate după Buletinul statistic lunar al judeţului Satu Mare).*

Volum import/export pe 2010/2011

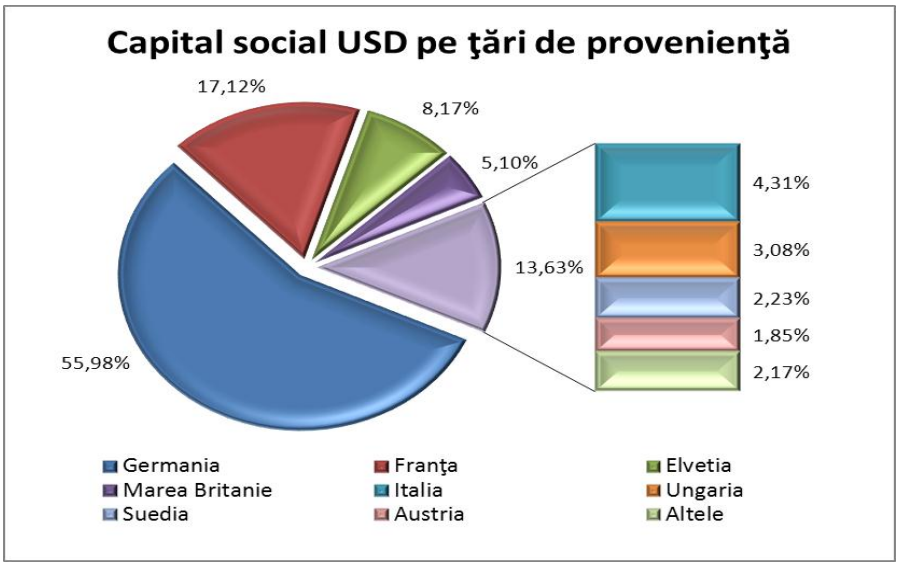
Investiţii de capital străine

Începând cu decembrie 1990 şi până la 31 decembrie 2012, au fost înmatriculate în judeţul Satu Mare un număr de 2293 societăţi comerciale cu participare străină, însumând un capital de 128.101 mii dolari, din care active din punct de vedere juridic 1.483, însumând un capital de 59.747 mii dolari.

În funcţie de participarea la capitalul firmelor cu investiţie străină de capital din judeţ, clasificarea ţărilor de proveniență a acestuia la 31.12.2012 este următoarea:

Poziţia	Ţara	Participare USD		Număr firme		Lei investiţi / dobândiţi
		total	%	total	%	
1	Germania	33.446.948	55,98	256	17,26	47.814.564
2	Franţa	10.229.227	17,12	52	3,51	11.776.298
3	Elvetia	4.880.134	8,16	11	0,74	1.105.580
4	Marea Britanie	3.045.389	5,09	11	0,74	24.585
5	Italia	2.574.058	4, 30	205	13,82	11.269.346
6	Ungaria	1.837.334	3,07	477	32,16	7.028.427
7	Suedia	1.334.358	2,23	7	0,47	43.286.217
8	Austria	1.106.348	1,85	99	6,68	6.582.547

Distribuţia capitalului social USD pe ţări de proveniență

Distribuţia capitalului social şi în USD pe pricipalele domenii de activitate, după obiectul de activitate declarat la Registrul Comerţului

Cod domeniu	Număr societăţi	Capital social		Principalii investitori (tara)			
		total (lei) din care:	aport USD	Investitor 1	Aport USD	Investitor 2	Aport USD
1	350	91.415.879	12.827.633	GERMANIA	7.170.711	ELVETIA	3.467.633
2	295	122.963.382	21.886.317	GERMANIA	19.330.903	SUEDIA	1.334.358
3	402	38.671.824	8.237.635	GERMANIA	5.283.650	ITALIA	1.094.674
4	289	67.787.450	14.963.820	FRANTA	10.211.316	MAREA BRI	3.044.769
5	280	74.920.375	1.462.176	GERMANIA	227.196	LIECHTENS	53.400
6	650	74.943.256	159.042	AUSTRIA	33.312	ITALIA	3.052
7	2.482	36.977.752	218.658	BELGIA	40.147	GERMANIA	18.013
8	3.533	62.356.031	2.426.675	GERMANIA	988.024	UNGARIA	384.847
9	904	9.032.447	84.919	TURCIA	64.737	GERMANIA	18.364
10	1.013	17.525.615	269.474	AUSTRIA	59.508	TURCIA	33.433
11	832	4.433.545	40.343	UNGARIA	18.264	GERMANIA	6.035
12	1.805	80.950.523	6.965.779	UNGARIA	962.642	ELVETIA	631.768
TOTAL	12.835	681.978.079	69.542.471				

Legenda domenii

Cod	Denumire
1	Industria extractivă a produselor primare (produse chimice, materiale de construcţii, metalurgie, apă) şi energetică
2	Construcţia de maşini, utilaje şi echipamente.
3	Industrie uşoară
4	Industria lemnului, celulozei şi hârtiei
5	Industrie alimentară
6	Agricultură şi silvicultură
7	Construcţii
8	Comerţ
9	Turism
10	Transporturi
11	Servicii profesionale (Cercetare şi proiectare, Comunicaţii, Informatică, Contabilitate, Consultanţă, Expertize Massmedia).
12	Servicii sociale şi generale (Activităţi medicale, Servicii mobiliare şi imobiliare, Reparaţii, Întreţinere, Salubritate)

În ceea ce priveşte distribuţia participării în USD pe sectoare economice în funcţie de domeniul de activitate declarat la Registrul Comerţului, la sfârşitul anului 2012, se poate constata că un procent semnificativ al capitalului social străin investit în judeţul Satu Mare revine industriei construcţiilor de maşini, utilaje şi echipamente (39,58%), fapt explicabil prin includerea în acest domeniu a celui mai mare investitor sătmărean, Lisa Draxlmeier Sisteme Electrice SRL. De altfel se constată tot aici şi procentul de 96,21% din investiţia în domeniu la nivelul judeţului. Următorul domeniu din punct de vedere al capitalului străin investit este industria lemnului, unde la fel se regăseşte în Satu Mare cel de-al doilea investitor în ordinea capitalului străin subscris, Firoc Invest. Distribuţia pe principalele domenii a capitalului străin investit (la 31.12.2011) era de 31,38% în construcţii de maşini, utilaje şi echipamente, 21,50% în industria lemnului, 11,92% în turism, transporturi şi în diferite servicii, 11,85% în industria uşoară , puţin peste 18% în industrii primare şi energetică.

Distribuţia capitalului social total, incluzând investiţii de capital românesc, în funcţie de domeniul de activitate declarat la Registrul Comerţului, la sfârşitul anului 2012, este comparabilă în primul domeniu menţionat, cel de-al doilea fiind însă industria alimentară în care investitorii români şi-au adus un aport mult mai mare (64,5% din totalul investit în domeniu la nivel de judeţ), chiar dacă numărul firmelor din acest domeniu nu reprezintă decât 48,57%.

Distribuţia capitalului/aportului USD, pe zone*

Zona	Total societati	Capital social total lei	din care aport USD
Satu Mare	13.062	500.559.663	51.523.365
Carei	2.953	96.323.664	5.489.319
Oas	3.523	43.324.147	3.933.882
Tasnad	636	40.278.066	8.610.600
Codru	822	2.969.900	146.192
TOTAL	20.996	683.455.440	69.703.358

În ceea ce priveşte repartiţia teritorială a capitalului străin, acesta este investit în proporţie de 69,73% în Satu Mare, 12,16% la Tăşnad, 7,59% la Carei, 5,13% la Negreşti Oaş, diferenţa de 5,39% fiind investită în celelalte oraşe şi în mediul rural.

Sectorul construcţiilor, care s-a aflat în expansiune continuă în anii 2000-2008, atât la nivel naţional cât şi în judeţul Satu Mare, a înregistrat printre primele efectele recesiunii economice, chiar şi în 2010 înregistrând o scadere de 1% faţă de anul 2009.

Contrar structurii generale pe domenii de activitate, conform căreia sectorului analizat îi revin 13% din societăţile din judeţ, în oraşul Negreşti Oaş se observă o pondere ridicată (51%) a firmelor din construcţii, situaţie explicabilă prin anvergura dezvoltării lucrărilor de construcţii în partea estică a judeţului, în special în comuna Certeze, precum şi prestării de lucrări de către aceste firme în toată ţara. Proiectele imobiliare de amploare aflate în dezvoltare în judeţul Satu Mare sunt, însă, concentrate în municipiul Satu Mare şi în localităţile imediat învecinate (în special cele rezidenţiale). Criza a făcut ca preţurile să scadă foarte mult, acest sector fiind cel mai afectat.

În cursul anului 2012 au fost eliberate 644 autorizaţii de construcţie pentru clădiri rezidenţiale, şi au fost terminate doar 402 locuinţe, din care 138 în mediul urban şi 264 în mediul rural. Comparativ, în 2011 au fost eliberate 600 autorizaţii de construcţie pentru clădiri rezidenţiale, şi au fost terminate doar 479 locuinţe, din care 183 în mediul urban şi 296 în mediul rural, iar în anul 2010 au fost eliberate 809 autorizaţii de construcţie pentru clădiri rezidenţiale şi au fost terminate 544 locuinţe, fiind evident faptul că sectorul nu este încă în faza de redresare. Numărul de autorizaţii de construire eliberate în judeţul Satu Mare în anul 2007, a fost de 1.234 de unităţi, aproape cât numărul obţinut prin cumularea a câte 2 ani consecutivi din perioada de după începutul recesiunii economice.

Comerţul. Comerţul este un domeniu în plină dezvoltare în judeţul Satu Mare şi în special în municipiul reşedinţă de judeţ. Noile proiecte de spaţii comerciale de dimensiuni mari în curs de execuţie sau planificate pentru a fi realizate în scurt timp vehiculează valori investite importante, mărci de renume şi un număr mare de noi locuri de muncă. Spre exemplu, ultimele două mari investiţii demarate în anii 2007 şi 2008 totalizează aproximativ 114 milioane euro, concretizându-se în două mari parcuri de retail (Atrium şi Armonia), ce ar urma să se alăture celor deja existente. Din păcate de mai bine de patru ani cele două investiţii sunt stopate fără a se cunoaşte termenul de repornire.

4.6. Transporturi, infrastructură şi telecomunicaţii

Infrastructura aeriană . Aeroportul Internaţional Satu Mare este situat la 14 Km de centrul oraşului Satu Mare. În prezent operează cursa Satu Mare – Bucureşti, putând totodată să primească curse charter (interne şi internaţionale) de pasageri şi mărfuri.

Înfiinţat în 15 octombrie 1936 printr-un Decret Regal, pe o suprafaţă de 600x600 metri, Aeroportul Satu Mare este unul dintre cele mai vechi aeroporturi din România. Un an mai târziu, în data de 8 septembrie 1937, are loc primul zbor civil, prilej cu care a avut loc şi un miting aviatic.

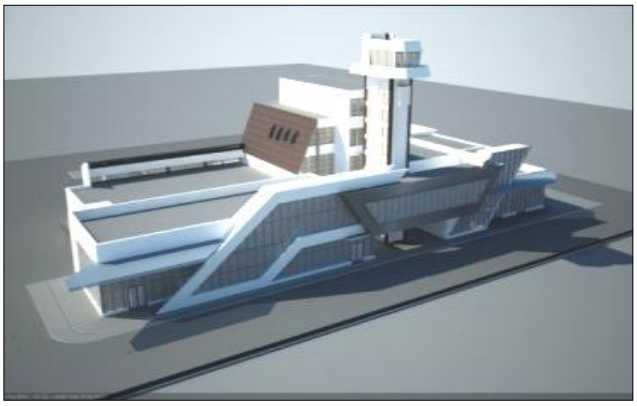
Din anul 2000 până în prezent, pe Aeroportul Internaţional Satu Mare au operat curse GRIVCO Air pe ruta Sibiu-Satu Mare-Brescia (Italia) şi retur, Satu Mare–Antalya, având escală pe Aeroportul din Cluj-Napoca sau Târgu Mureş. Compania aeriană Blue Air a introdus începând cu data de 4 iunie 2012 două curse spre Italia de pe Aeroportul Satu Mare, către Veneţia şi Torino-Cuneo. Compania Tarom a operat cursa Bucureşti-Montreal, respectiv Bucureşti-New York, cu escală pe aeroportul Satu Mare, înregistrându-se un număr mediu de 45 pasageri/cursă. În acest moment pe Aeroportul Satu Mare compania TAROM operează doar curse spre şi dinspre Bucureşti.

Dotările aeroportului sunt printre cele mai bune din ţară:

-pistă de 2,500X45 m	- PCN 61R/C/W/T
-orientare 19/01	- CAT I lighting system(sistem balizaj)
-taxiway de 130X23m	- CAT II DVOR/DME+ILS DME
-platformă(apron) de 132X76m	- Aerogară cu o capacitate de flux de 100 pers/oră

Aeroportul oferă servicii complete pentru companiile aeriene, servicii vamale complete, parcare păzită şi gratuită, respectiv alimentator combustibil de aviaţie.

Proiecte viitoare:

Modernizarea aerogării

Reabilitarea şi modernizarea suprafeţelor de mişcare

Acces rutier: Judeţul Satu Mare deţine un important avantaj în ceea ce priveşte poziţionarea. Se găseşte în apropierea graniţei, este situat relativ aproape de patru capitale europene: Bucureşti (578km), Viena (580km), Bratislava (537km) şi Budapesta (336km).

Infrastructura rutieră. Teritoriul judeţului este străbătut de 75 km de drumuri europene, 193km de drumuri naţionale, 1.336 km de drumuri judeţene.

- **1647** km drumuri, din acestea drumurile naţionale reprezentând 268 km, iar 1.338km sunt drumuri judeţene şi comunale asigurând o densitate de 37,3 km la 100 kmp
- 341 km străzi orăşeneşti din care 267 sunt modernizate (79%).
- **Acces Feroviar**. Satu Mare este conectat direct, prin căi ferate, cu oraşul Cluj-Napoca, pe acest traseu fiind asigurate legăturile cu Regiunile Centru, Nord-Est, Sud-Est, Sud, Sud-Vest. Un alt traseu de importanţă este Oradea–Satu Mare, acesta făcând legătura dintre Satu Mare şi Regiunea Vest. Reţeaua de căi ferate a regiunii NV asigură accesul direct al călătorilor din regiune spre Satu Mare.

Infrastructura feroviară

- calea ferată – 220 km, care deserveşte 52 de staţii şi halte, asigurând o densitate de 50 km cale ferată la 1000 de kmp.

Puncte de trecere a frontierei (vamă): Petea (rutier); Halmeu (rutier şi feroviar); Urziceni (rutier); Berveni (feroviar); Satu Mare (aerian).

Infrastructura tehnică, edilitară, de comunicaţii şi de mediu

Telecomunicaţii: Reţeaua telefonică se compune din 71 centrale, existând 54.000 abonaţi în judeţ. Serviciile de curier rapid sunt oferite de TNT, DHL, Cargus, Fan Curier, Curiero etc.

Alimentarea cu apă :

- reţele de distribuţie a apei potabile în lungime de 618,2km care asigură distribuţia în toate localităţile urbane şi în 50 localităţi rurale. Populaţia racordată la reţeaua de alimentare cu apă este de 187.078 persoane,
- reţele de canalizare în lungime de 255,1 km în localităţile urbane şi 5 localităţi rurale, asigurând dotarea cu aceste instalaţii a aproximativ 71.000 locuinţe. Populaţia deservită este de 140.168 persoane.

Electricitate: Reţea de distribuţie electrică în oraşe şi în 218 localităţi (din totalul de 226 localităţi) care asigură dotarea cu instalaţii electrice în 96% din totalul locuinţelor.

Alimentarea cu gaz natural: Reţea de distribuţie a gazului în două municipii, două oraşe, respectiv 349,1 km la care au acces utilizatori din 19 localităţi

Parcul Industrial Satu Mare - sistem de sprijin al afacerilor. Parcul Industrial Satu Mare ocupă o suprafaţă de 69,54 ha şi este poziţionat favorabil în apropiere de DN 19 A Cluj Napoca – Zalău – Satu Mare, de calea ferată naţională (transport de marfă şi de călători), la 5 km de Aeroportul Internaţional Satu Mare şi la 10 minute de centrul reşedinţei de judeţ. De asemenea, distanţa până la vama cu Ungaria (Petea) este de doar 14 km, iar până la punctul de trecere a frontierei cu Ucraina (Halmeu) sunt 46 km.

Suprafaţa administrată de Parcul Industrial este împărţită în 18 parcele, cu dimensiuni cuprinse între 1,25ha şi 6,9ha, disponibile pentru concesionare, redevenţa aferentă fiind de 4,5 euro/m^2.

În ceea ce priveşte echiparea utilitară, parcul oferă reţele de distribuţie a energiei electrice, gazelor şi apei potabile şi reziduale. Astfel, complexul dispune de o staţie de transformare a energiei electrice de 110/220kV, o reţea de distribuţie a gazelor naturale cu o lungime de 3,2 km, sistem de reciclare a apei uzate cu o capacitate de reciclare de 1000m^3/zi şi o reţea de apă potabilă cu un debit de 2x72m^3/oră.

În plus, dotările pe care le oferă parcul prevăd şi o zonă de 3,19ha destinată serviciilor bancare, alimentaţiei publice şi turismului. Parcul Industrial Satu Mare este administrat de către autoritatea publică locală a municipiului şi a fost finanţat prin Phare 2002.

4.7. Agricultură şi silvicultură

Evoluţia economică a sectorului agriculturii în judeţul Satu Mare. Agricultura reprezintă o ramură importantă a economiei judeţului Satu Mare. Analiza SWOT (sursa: http://www.cjsm.ro/strategia de dezvoltare) subliniază ca şi puncte forte potenţialul agricol ridicat şi condiţiile climatice favorabile culturii plantelor şi creşterii animalelor, contribuţia majoră a sectorului agricol la ocuparea forţei de muncă din mediul rural. Pe de altă parte, principalele puncte slabe sunt fragmentarea exploataţiilor agricole, infrastructura deficitară din mediul rural, valoarea adăugată redusă din sectorul agricol, declinul zootehniei şi dificultăţile de valorificare a producţiei locale.

Potenţialul de producţie a judeţului Satu Mare, fondul funciar la finele anului 2012 şi structura culturilor se prezintă astfel:

- **Situaţia fondului funciar**
  - Terenuri total: **441.785 ha**, din care:
  - Teren agricol – **318.454** ha ;
  - Teren neagricol –**124.294** ha

  Aceste suprafeţe reprezintă: 72% teren agricol şi 28% teren neagricol.
- **Structura fondului funciar agricol pe categorii de folosinţă:**

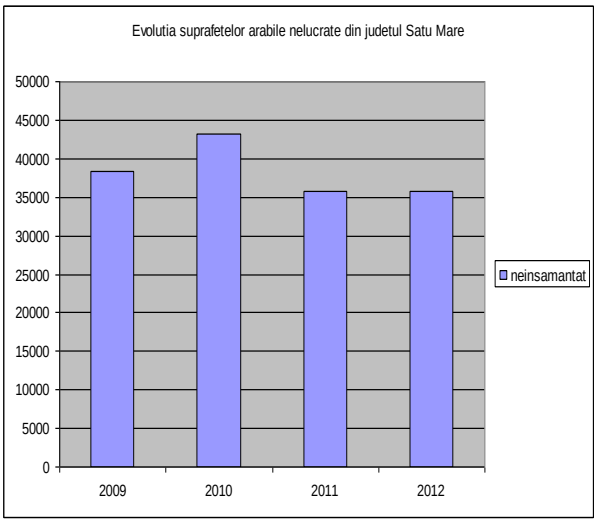
Total teren agricol: 318.454 ha, din care:

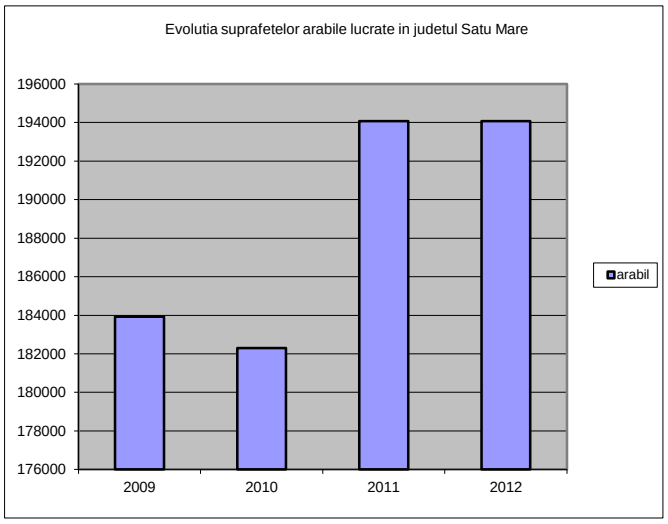
- arabil: **229.775 ha**
- păşuni: **50.113 ha**
- fâneţe: **27.708 ha**
- plantaţii pomicole plus arbuşti: **7.433 ha**
- culturi de căpşuni: **1.900 ha**
- plantaţii viticole: **3.425 ha**.

Numărul de fermieri înregistraţi în judeţul Satu Mare este de 22.703, iar suprafaţa agricolă ce revine pe fermier =14,03 ha.

În anii 2009, 2010, 2011 şi 2012 societăţile de pe raza judeţului Satu Mare şi gospodăriile populaţiei, au cultivat din suprafaţa arabilă existentă, conform structurii prezentate în tabelul de mai jos:

Nr. crt.	Cultura	2009			2010			2011			2012		
		Supraf.	Prod. Medie Kg/ha	Prod. Tot. To	Supraf.	Prod. Medie Kg/ha	Prod. Tot. To	Supraf.	Prod. Medie Kg/ha	Prod. Tot. To	Supraf.	Prod. Medie Kg/ha	Prod. Tot. To
1	Grâu	33551	3089	103650	28206	3020	85193	28750	3350	96312	29300	3280	96104
2	Secară	150	2013	302	382	2099	802	155	3000	465	161	3000	483
3	Triticale	2874	2800	8047	4418	3100	13696	3395	3000	10185	3970	3000	11910
4	Orz	3000	2700	8100	2000	2448	4896	3020	3470	10479	1800	2500	4500
5	Ovăz	13341	1319	17603	13504	1404	18960	12500	2000	25000	14200	2200	31240
6	Porumb boabe	46835	4300	201391	56350	3500	197225	71000	4500	319500	82000	3000	246000
7	Floarea soarelui	30300	1301	39430	14336	1200	17203	15000	2100	31500	14000	1700	23800
8	Rapiţă	2050	2195	4500	1970	1410	2778	2500	2000	5000	1400	2000	2800
9	Cartofi total	7820	12237	95690	5589	11896	66486	6000	12000	72000	4000	14750	59000
10	Soia	1540	1500	2310	1400	1500	2100	4000	2800	11200	5800	2300	13340
11	Legume total	5500	9694	53315	5100	17167	87550	5100	14464	73765	5100	20194	102991
12	Plante de nutreţ	23271	14612	340040	26321	14882	391710	39435	10679	421110	29435	13180	387941
13	Sfecla zahăr	3100	31000	96100	2675	45000	120375	1544	45000	69480	1900	40000	76000
14	Păşuni (masa verde)	56446	8659	488758	52097	4998	260400	51419	5000	257094	50113	5000	250565
15	Fâneţe	28384	9051	256894	26531	10003	265400	27758	10000	277580	27708	10000	277080
16	Rămas neînsămânţat	38420	X	X	43136	X	X	35693	X	X	35693	X	X
17	Livezi	6694	2736	18315	7109	1651	11740	6886	1971	13575	6886	7822	53863
18	Vie	3588	3000	10764	3400	3000	10200	3400	4000	13600	**3400**	3909	**13290**
19	Căpşuni	1361	10000	13610	1300	10000	13000	1300	5000	6500	1006	8000	8048
	TOTAL	**222339**	**X**	**X**	**225437**	**X**	**X**	**229775**	**X**	**X**	**229775**	**X**	**X**

Este evidentă tendinţa de scădere a suprafeţei de teren arabil nelucrat în anii 2011 şi 2012 faţă de anii anteriori, respectiv creşterea suprafeţei arabile lucrate în judeţul Satu Mare. Acest fapt se datorează preţurilor încurajatoare la valorificarea culturilor de: porumb, floarea soarelui, soia şi rapiţă. Acest aspect este foarte

evident şi în tabelul de mai sus la cultura porumb (suprafaţa însămânţată în anul 2012 faţă de anul 2009 este aproape dublă).

În vederea depozitării în condiţii optime a producţiei din domeniul vegetal s-au construit spaţii moderne de depozitare. În judeţul Satu Mare la finele anului 2012 erau autorizate 115 depozite de cereale cu o capacitate de 454.500 tone, din care: 172.000 tone în silozuri şi 282.500 tone în magazii.

De asemenea**,** în judeţul Satu Mare erau, la finele anului 2012, 12 unităţi cu depozite licenţiate având o capacitate de depozitare de 172.500 tone, din care: 118.200 tone în silozuri şi 54.300 tone în magazii.

Judeţul Satu Mare este cel mai mare cultivator de căpşuni din România realizând în perioada care ne referim suprafeţe în jur de 1.300 ha, iar în anul 2012 suprafaţa totală de căpşuni a fost de 1.900 ha culturi pe rod şi plantaţii tinere. Deficienţa în acest domeniu, cât şi în sectorul de legume-fructe constă în lipsa spaţiilor frigorifice pentru depozitare, sortare, condiţionare, ambalare şi livrare, precum şi a unităţilor de procesare. De asemenea judeţul Satu Mare este lider naţional şi la cultura sfeclei de zahăr.

În domeniul viticol în ultimii ani prin Programul de Reconversie/Restructurare s-a reuşit replantarea a aproape 1000 ha vii nobile cu struguri pentru vin.

Prin absorbţia fondurilor europene pe diferite măsuri şi în special prin Măsura 112 -„Instalarea tinerilor fermieri" au crescut suprafeţele pomicole ale judeţului, precum şi celor cultivate cu legume.

Menţionăm aici că patrimoniul pomicol al judeţului în prezent în marea lui majoritate este unul cu plantaţii îmbătrânite şi cu potenţial de producţie foarte scăzut.

În ultimii ani a luat o amploare mai mare practicarea agriculturii ecologice ajungându-se ca la finele anului 2012 să avem înscrişi în acest sector 870 de operatori din sectorul vegetal, pomicultură, viticultură, legumicultură şi zootehnie. Este o alternativă şi o şansă bună de valorificare superioară a produselor ecologice.

În anul 2010 la nivel de judeţ s-a înfiinţat şi Asociaţia Producătorilor de Produse Tradiţionale şi Ecologice Satu Mare (APPTE) a cărei membri produc şi valorifică produse din procesarea cărnii, a laptelui de oaie şi capră, produse de morărit şi panificaţie, majun, murături, sarmale, etc. şi produse ecologice.

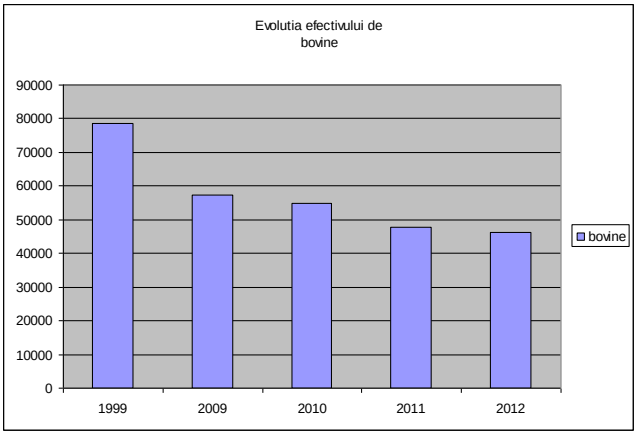
În vederea promovării şi valorificării produselor tradiţionale precum: „Pălinca" la nivelul judeţului Satu Mare s-au înfiinţat 2 Asociaţii ale producătorilor de pălincă: Asociaţia Patronală a Producătorilor de Pălincă Naturală din Ţara Oaşului; Asociaţia Patronală a Producătorilor de Pălincă, Ţuică şi Rachiuri Naturale „Codreanca" Satu Mare şi o Federaţie: Federaţia Producătorilor de Pălincă din Nord – Vestul României a cărui preşedinte este din Satu Mare. Menţionăm faptul că judeţul Satu Mare este cel mai mare producător de pălincă, iar D.A.J. Satu Mare susţine promovarea la nivel european a produselor tradiţionale specifice judeţului: ex. Pălinca.

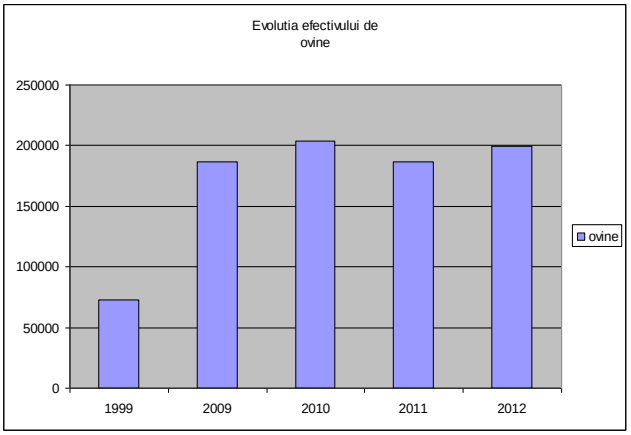
În ceea ce priveşte creşterea animalelor, sectorul zootehnic s-a aflat într-un continuu declin în ultimii ani, mai puţin pentru efectivele de ovine-caprine şi păsări care sunt valorificate de unităţi de procesare locale. La nivelul judeţului există 2 unităţi de abatorizare: SC UNICARM SRL VETIŞ: bovine, porcine, ovine şi SC AVE IMPEX SRL SATU MARE: păsări.

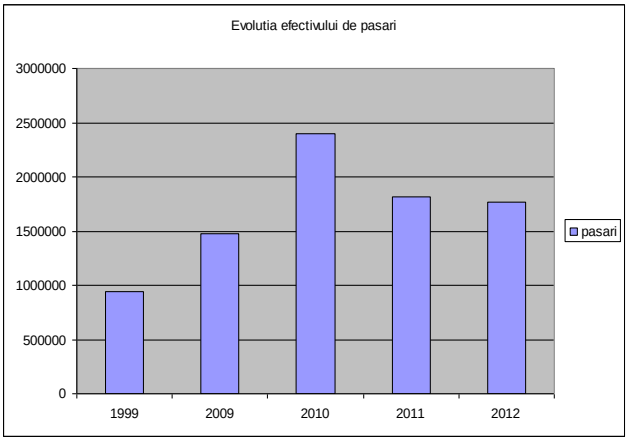
Satu Mare este reprezentativ la nivel naţional pe piaţa cărnii de pasăre (alături de piaţa cerealelor). Evoluţia efectivelor de animale pe specii se prezintă astfel:

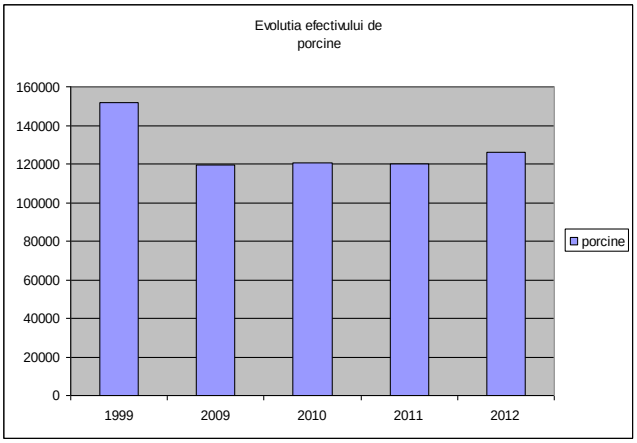
Specia	**1999**	**2009**		**2010**		**2011**		**2012**	
		Capete		**Capete**		**Capete**		**capete**	
	TOTAL	**TOTAL**	**d.c: matca**	**TOTAL**	**d.c: matca**	**TOTAL**	**d.c: matca**	**TOTAL**	**d.c: matca**
BOVINE	78652	57416	36412	54821	33946	47850	33597	46205	33850
OVINE+ CAPRINE	73112	186410	152000	203600	154170	186630	140450	199350	158500
PORCINE	151933	119600	8538	120757	8469	120150	7448	125757	9530
CABALINE	15259	14089	6985	10778	6430	9500	5813	8825	5523
PĂSĂRI	939172	1475628	620202	2401476	620638	1819978	611820	1764728	551569

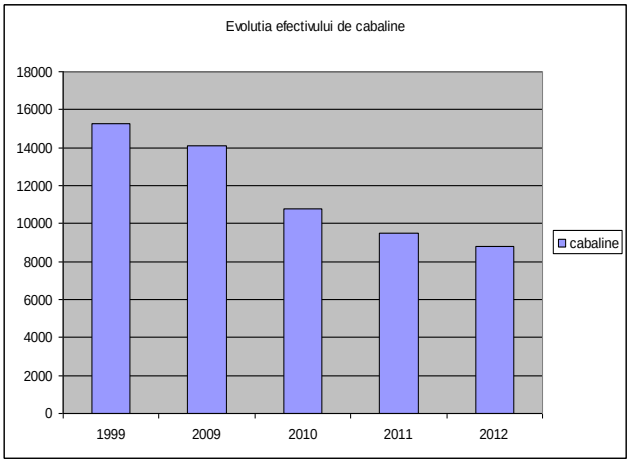
Din tabelul prezentat rezultă că septelul a înregistrat evoluţii diferenţiate pe principalele categorii componente.

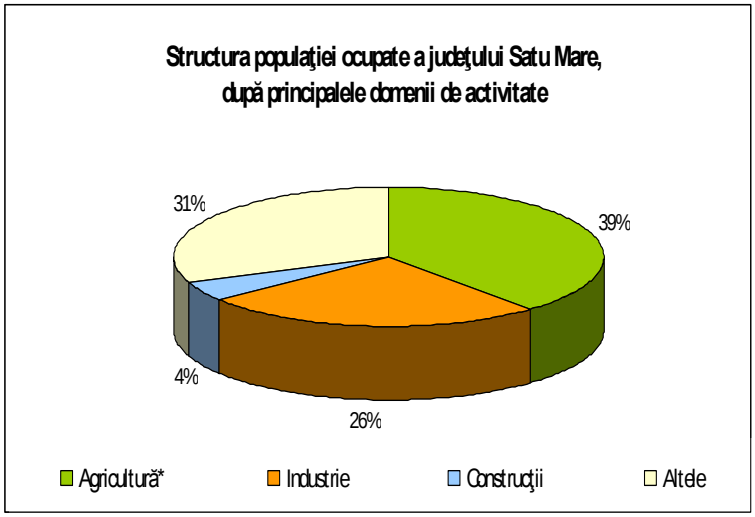

Se constată o scădere evidentă în cazul efectivelor de bovine şi cabaline. Explicaţia acestui fenomen este scăderea preţurilor de valorificare a acestor specii de animale, lipsa microabatoarelor şi punctelor de sacrificare în mediul rural, importul masiv de produse animaliere în special sub forma de carcasă şi diversele alerte privind epidemii precum: anemia infecţioasă la cabaline. La speciile porcine şi păsări se constată o revigorare şi o creştere a efectivului chiar dacă perioada de referinţă se caracterizează prin importul de carne la preţuri subvenţionate de tările de origine, fapt care a dus la situaţia de ineficienţă în majoritatea unităţilor

de profil. La acestea se mai adaugă lipsa raselor de vaci de carne şi scăderea drastică a însămânţărilor artificiale. Această creştere este explicată prin accesarea fondurilor europene prin Măsura 121-Modernizarea exploataţiilor agricole, Măsura 141-Sprijinirea fermelor de semi-subzistenţă şi subvenţionarea pentru bune practici de creştere la cele două specii. La specia ovine se constată o creştere semnificativă faţă de anul 1999. Acest fenomen se explică prin accesarea fondurilor europene prin măsurile mai sus menţionate şi prin preţurile de livrare stimulatoare practicate la exportul tineretului ovin. Sectorul particular şi-a menţinut efectivele în special pentru producţia de lapte şi carne, deoarece producţia de lână nu a fost valorificată la timp şi preţurile obţinute nu satisfac crescătorii.

Pentru prima dată în judeţul Satu Mare în anul 2008 se înfiinţează prima fermă de capre cu un efectiv de aproximativ 500 capete.

4.8. Forţa de muncă şi structura profesională a populaţiei

Resursele de muncă. Ratele de ocupare şi de activitate ale acestora. Economia judeţului Satu Mare a urmat, în ultimii ani, o evoluţie ascendentă clară, urmând şi, uneori, depăşind, traiectoriile Regiunii Nord-Vest şi ale ţării. Apariţia crizei economice a avut din păcate influenţe negative şi asupra economiei judeţului.

La sfârşitul anului 2012 efectivul salariaţilor înregistraţi în judeţul Satu Mare a fost de 72.416, în scădere cu 431 persoane faţă de 30.06.2012, când numărul salariaţilor a fost de 72.837. Numărul salariaţilor a crescut cu 1.424 persoane faţă de 31.12.2011, dar a fost cu aproape 1000 salariaţi mai mic decât cel înregistrat la jumătatea anului 2010.

Acest număr este depăşit de cel al pensionarilor de asigurări sociale de stat, care a ajuns la 77.467 la sfârşitul anului 2012, faţa de 78.009 în trimestrul IV din 2011. Pensia medie lunară a fost de 666 Ron mult mai mică decât pensia medie lunară/ţară care este de 777Ron.

Populaţia ocupată civilă a judeţului Satu Mare a înregistrat, în perioada 2000 - 2012, o scădere cu 23,7 mii persoane, usor mai mică faţă de media regiunii şi sensibil sub cea a ţării, în mod regretabil criza economică producând efecte semnificative.

Populaţia ocupată civilă a judeţului Satu Mare cuprinde un efectiv de 140,7 mii persoane, reprezentând 96,6% din populaţia activă civilă a judeţului, 13% din populaţia ocupată a Regiunii Nord-Vest.

Populaţia activă civilă pe sexe (mii persoane)

	2000	**2005**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
România	9.636,4	8.913,4	**8585,7**	**8297,9**	**8037,6**	**8076,2**	**8116**
Regiunea Nord Vest	1.278,9	1.193,6	1163,6	1131,2	1109,0	1115,0	1122
Satu Mare	164,4	151,1	148,0	146,8	144,0	140,6	140,7

Sursa: CNP

Cea mai mare parte a populaţiei ocupate din judeţ activează în servicii (51%, cel mai ridicat procent din Regiunea Nord-Vest, mai mare faţă de media naţională), în timp ce 47% este ocupată în industrie şi în sectorul construcţiilor, restul de 3% fiind ocupată în agricultură, silvicultură şi activităţi conexe.

Populaţia ocupată pe domenii de activitate, în 2011-2012

- persoane-

	2011	2012						
	dec.	ian.[1)]	apr.[1)]	mai [1)]	aug.[2)]	sep.[2)]	oct.[2)]	nov.[2)]
Total judeţ	**70982**	**70928**	**71888**	**72264**	**72522**	**72561**	**72560**	**72571**
Agricultură, vânătoare şi servicii anexe, Silvicultură şi Pescuit	1957	1884	1910	1920	1927	1928	1928	1928
Industrie şi construcţii	32058	33184	33633	33809	33930	33948	33948	33953
Servicii	36967	35860	36345	36535	36665	36685	36684	36690

Câştigul salarial. Salariul mediu net lunar aferent judeţului Satu Mare, în anul 2012, a fost de 1173 Ron, exprimat în moneda europeană (la cursul valutar al BNR), această valoare însemnând 264,87 euro, cu doar 40 euro mai mare decăt în anul 2005.

În perioada 2000 - 2005, judeţul Satu Mare a înregistrat cea mai mare creştere a câştigului mediu net lunar din Regiunea Nord-Vest, indicele de creştere aferent acestei perioade (1,49) depăşind cu 0,2 puncte şi valoarea calculată pentru întreaga ţară. Evoluţiile ulterioare nu au confirmat însă această tendinţă, astfel, în 2012, salariul mediu net din judeţul Satu Mare a fost cu 182% mai mare faţă de anul 2005, faţă de 186% la nivel regional, respectiv 203% la nivel naţional.

Câştigul salarial nominal mediu net lunar

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
România	2.139.138	746	1309	1361	1391	1444	1512
Regiunea NORD-VEST	1.911.542	679	1119	1161	1168	1208	1262
Satu Mare	**1.769.881**	**646**	**1041**	**1064**	**1065**	**1118**	**1173**

Sursa: CNP, INS, calcule proprii

Cea mai mare valoare medie lunară a câştigului salarial nominal din economia judeţului Satu Mare este înregistrată în domeniul administraţiei publice şi al apărării, în activităţile de intermedieri financiare, în industria energetică şi în învăţământ. La polul opus se află pescuitul şi piscicultura, hotelurile şi restaurantele, comerţul şi construcţiile. În continuare judeţul Satu Mare înregistrează câştiguri salariale mult sub media economiei naţionale, cea mai mare abatere înregistrându-se în sectorul agriculturii, silviculturii şi pisciculturii (- 454 Ron net).

Câştigul salarial mediu brut

	2011							
	dec.	ian.	apr.	iul.	aug.	sep.	oct.	nov.
Total judeţ	**1510**	**1487**	**1523**	**1575**	**1552**	**1567**	**1601**	**1603**
Agricultură, vânătoare şi servicii anexe, Silvicultură şi Pescuit	1513	1390	1397	1349	1313	1304	1365	1416
Industrie şi construcţii *)	1505	1412	1449	1505	1451	1472	1508	1512
Servicii *)	1517	1593	1633	1690	1717	1724	1746	1744

Numărul de şomeri. Rata şomajului. Şomajul este un capitol care, pentru judeţul Satu Mare, a avut aspecte favorabile, comparativ cu judeţele Regiunii Vest şi cu media naţională, pe tot parcursul perioadei 2000 - 2012. De aceea, scăderea ratei şomajului din judeţul Satu Mare nu a fost atât de spectaculoasă, în comparaţie cu evoluţiile înregistrate în regiune sau în ţară, dar situaţia şomajului din judeţ se menţine una dintre cele mai bune la nivel naţional, astfel în iulie 2010 judeţul Satu Mare avea 9.439 şomeri, în iulie 2011

această cifră a scăzut la 6.450 şomeri, în decembrie 2011 a crescut din nou, la 7.039, ca în iunie 2012 să ajungă la 6.522 persoane. Sfârşitul anului 2012 a adus o creştere semnificativă a numărului de şomeri (18%), acesta ajungând la 7.662.

Agenţia pentru Ocuparea Forţei de Muncă din judeţul Satu Mare a înregistrat, în anul 2008, cel mai scăzut număr de şomeri. De asemenea, cu excepţia judeţului Bistriţa-Năsăud, în Satu Mare a fost raportat cel mai mic număr de şomeri dintre judeţele Regiunii Nord-Vest. Cel mai mare număr a fost înregistrat în anul 2010, peste 10.000, în anul 2012 revenindu-se la numărul şomerilor înregistraţi în anul 2000.

În funcţie de nivelul de pregătire profesională, cea mai mare parte a persoanelor aflate în şomaj au absolvit cel mult învăţământul profesional. Ponderile acestei categorii de şomeri au înregistrat cele mai mari creşteri, de la 65,17% în anul 2000, până la 80% în 2012! în favoarea şomerilor care au studii medii (liceale şi postliceale), a căror pondere din totalul şomerilor a scăzut de la 32,06%, în 2000, la 16% în 2012. Numărul şomerilor cu studii superioare a scăzut în 2005 cu 25% , crescând la finalul anului 2010 de aproape 5 ori, şi scăzând apoi până la 4% din total la 31.12.2012.

Numărul de şomeri înregistraţi

	2000	**2005**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
România	1.007.131	522.967	403441	709383	626960	461013	493775
Satu Mare	**7.421**	**5.083**	**4600**	**10135**	**9370**	**7039**	**7662**
Feminin	**2.741**	**2.012**	**1947**	**4095**	**3619**	**2891**	**3047**
Primar, gimnazial şi profesional	**4.836**	**4.255**	**3873**	**7506**	**7033**	**5297**	**6125**
Feminin	**1.393**	**1.563**	**1508**	**2668**	**2374**	**1931**	**2230**
Liceal şi postliceal	**2.379**	**711**	**567**	**2140**	**1715**	**1230**	**1163**
Feminin	**1.265**	**389**	**331**	**1152**	**882**	**624**	**579**
Universitar	**206**	**117**	**160**	**489**	**622**	**512**	**374**
Feminin	**83**	**60**	**108**	**275**	**363**	**336**	**238**

Sursa: INS, AJOFM SM

Din totalul şomerilor, în judeţul Satu Mare beneficiază de ajutor de şomaj doar 27%, cea mai mică pondere înregistrată în Regiunea Nord-Vest, cu excepţia judeţului Bihor.

În perioada 2000 - 2012, numărul şomerilor indemnizaţi din judeţul Satu Mare a oscilat destul de mult, scăzând cu 55% până în 2008, crescând apoi cu aproape 500 %! În 2009, şi urmând un proces de scădere continuă în anii 2010-2012. Din numărul acestora înregistrat în anul 2000, un procent de 45% erau femei, procent înregistrat şi la sfârşitul anului 2012.

Beneficiari de indemnizaţie de şomaj

	2000	**2005**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
România	307.065	215.147	143549	435497	329640	183538	194473
Satu Mare	**2.995**	**2.111**	**1346**	**6568**	**4004**	**2487**	**2066**
feminin	**1.139**	**817**	**646**	**2716**	**1565**	**1153**	**923**

Sursa: INS, AJOFM SM

Pe tot parcursul perioadei 2000-2012, rata şomajului înregistrată în judeţul Satu Mare s-a situat sub valorile Regiunii Nord-Vest şi ale ţării, singurul judeţ din regiune care are o rată a şomajului mai mică faţă de Satu Mare fiind Bihor. De altfel, Satu Mare se află tot timpul în topul judeţelor cu cele mai mici valori ale ratei şomajului din ţară.

Evoluţia ratei şomajului în cursul anului ultimilor 2 ani a fost oscilantă, iniţial în scădere de la 6,4% în aprilie 2010 până la 4,1 în august 2011, când a început din nou să crească până la 4,8% în luna februarie 2012, urmând din nou un trend descrescător până în luna mai 2012, când a ajuns din nou la 4,1%, sub media naţională de 4,6%. Si acest indicator a înregistrat o creştere alarmantă la sfârşitul anului 2012, ajungând la

5%, rată neînregistrată în ultimii 2 ani! (Date prelucrate după Agenţia Naţională pentru Ocuparea Forţei de Muncă şi Buletinul Statistic Lunar al judeţului Satu Mare)

Rata şomajului feminin din judeţul Satu Mare a avut valori mai mici faţă de cea a şomajului masculin, în toţi anii, şi s-a situat sub nivelul regional şi naţional al acestui indicator. În anul 2012, rata şomajului feminin din Satu Mare a fost de 4%.

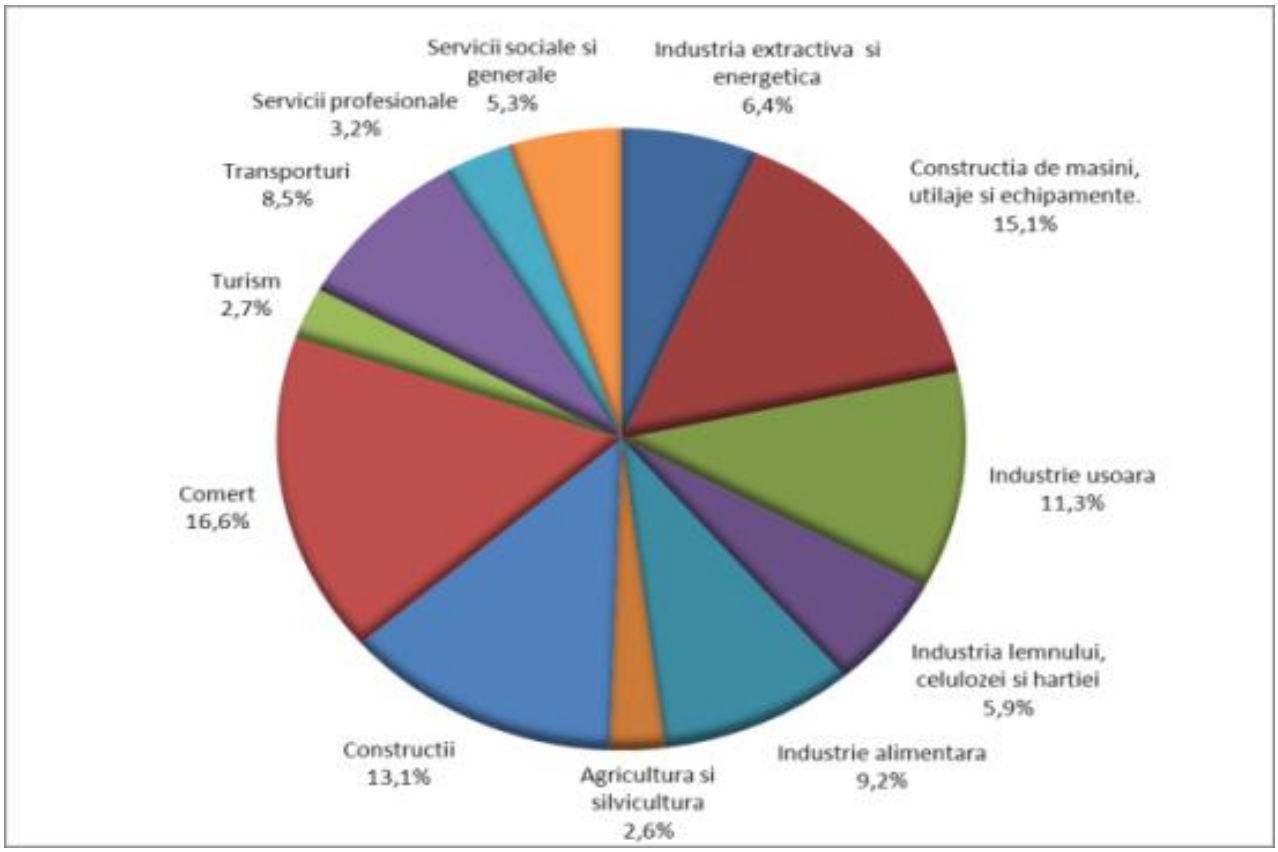
Evoluţia ratei şomajului (%)

	2000	**2005**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
România	10,5	5,9	4,4	7,8	7,0	5,2	5,6
masculin	10,7	6,4					
feminin	10,1	5,2					
Regiunea NORD-VEST	8,5	4	3,3	6,8	6,0	4,4	4,5
masculin	9,1	4,4					
feminin	7,9	3,6					
Satu Mare	**4,5**	**3,4**	**3**	**6,5**	**6,1**	**4,1**	**4,5**
masculin	**5,6**	**4**	**3,3**				**5,0**
feminin	**3,4**	**2,7**	**2,6**				**4,0**

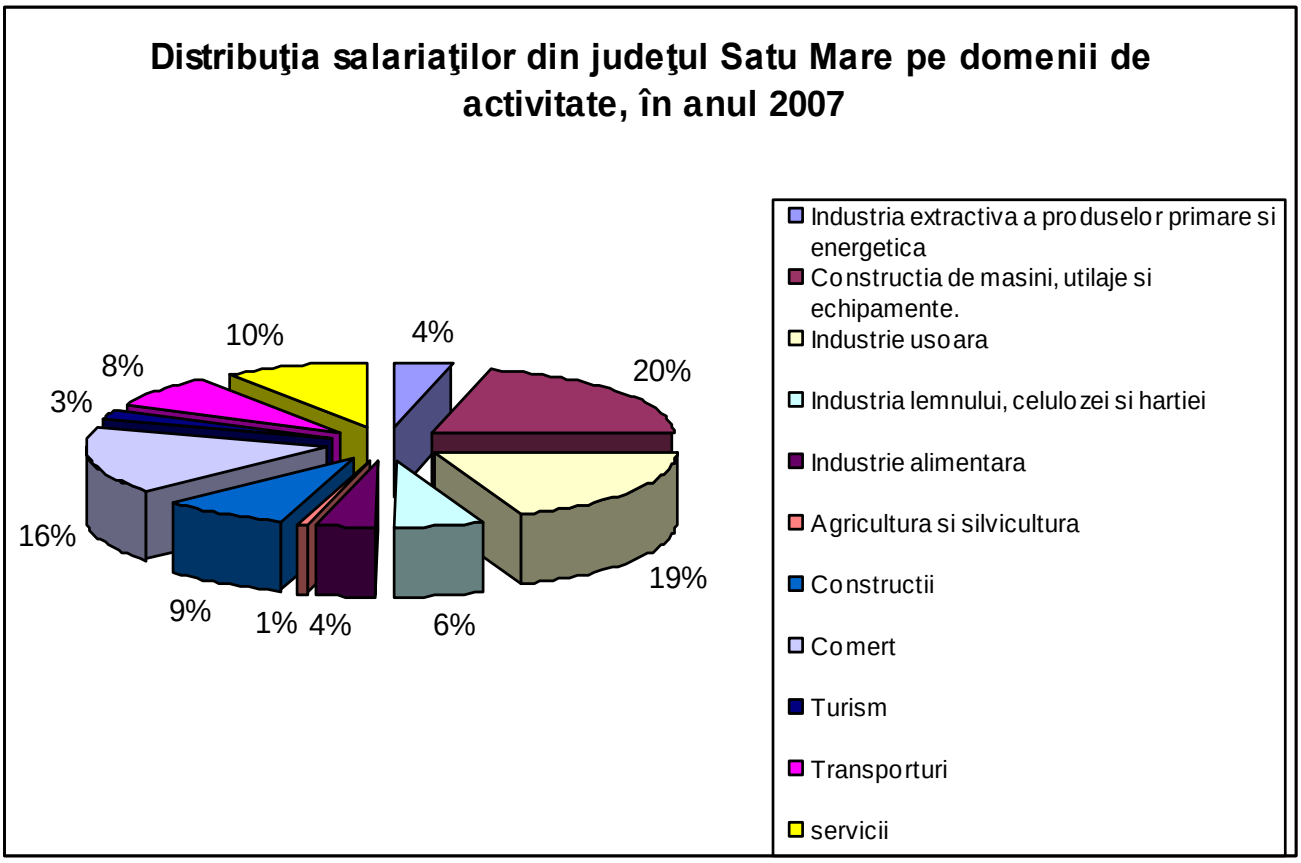
Sursa: INS, Calcule proprii

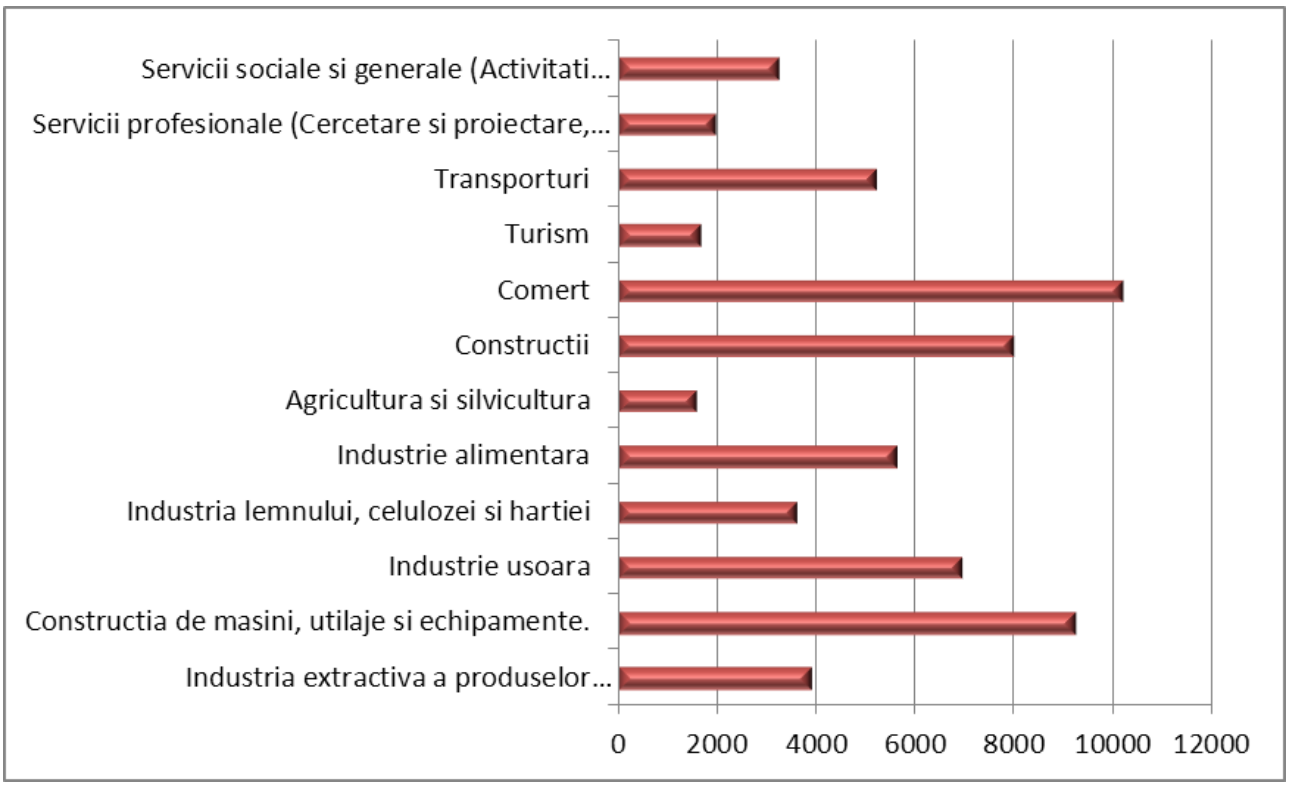
Forţa de muncă şi salariaţii. Majoritatea salariaţilor societăţilor comerciale din judeţul Satu Mare sunt înregistraţi în reşedinţa Satu Mare, acesteia revenindu-i un procent de 69,02% din totalul salariaţilor.

În municipiul Carei este cuprins un procent de 10,04% din total judeţ, iar oraşelor Negreşti Oaş şi Tăşnad le revin procente de 3,62% şi 1,49%. Salariaţii din mediul rural şi din oraşele Ardud şi Livada reprezintă 15,83% din totalul judeţului. Cea mai mare parte a salariaţilor societăţilor comer-ciale sătmărene activau la 31.12.2011 în industrie (48%), cu precădere în industria constructoare de maşini (16%), industria uşoară (12%), industria alimentară (10%), industria lemnului (6%).

Un procent de 17% din totalul salariaţilor, revine şi comerţului, urmat de construcţii (13%), servicii (9%), transporturi (9%), turism (3%) şi agricultură (3%). Comparativ, prezentăm distribuţia angajaţilor pe domenii de activitate în anul 2007.

Distribuţia salariaţilor din judeţul Satu Mare şi municipiu pe domenii de activitate

Domeniu de activitate	2011				
	Total	Satu Mare		Restul	
		Număr	%	Număr	%
Industria extractivă a produselor primare (produse chimice, materiale de construcţii, metalurgie, apă) şi energetică	3.912	1.628	41,62	2.284	58,38
Construcţia de maşini, utilaje şi echipamente.	9.247	7.998	86,49	1.249	13,51
Industrie uşoară	6.937	5.331	76,85	1.606	23,15
Industria lemnului, celulozei şi hârtiei	3.614	1.897	52,49	1.717	47,51
Industrie alimentară	5.627	1.303	23,16	4.324	76,84
Agricultura şi silvicultura	1.586	449	28,31	1.137	71,69
Construcţii	7.991	2.704	33,84	5.287	66,16
Comerţ	10.179	6.004	58,98	4.175	41,02
Turism	1.658	1.054	63,57	604	36,43
Transporturi	5.204	3.267	62,78	1.937	37,22
Servicii profesionale (Cercetare şi proiectare, Comunicaţii, Informatică, Contabilitate, Consultanţă, Expertize Massmedia).	1.955	1.543	78,93	412	21,07
Servicii sociale şi generale (Activităţi medicale, Servicii mobiliare şi imobiliare, Reparaţii, Întreţinere, Salubritate)	3.248	2.374	73,09	874	26,91
Total	61.158	35.552	58,13	25.606	41,87

Sursa: CCIA SM

4.9. Mici intreprinzători

Activitatea întreprinderilor. Sectorul IMM-urilor. La 31.12.2012 existau un număr de 20.864 agenţi economici în judeţ, din care 7.961 persoane fizice independente, asociaţii familiale, respectiv persoane fizice autorizate, întreprinderi individuale şi familiale conform legislaţiei actuale, reprezentând 38% din totalul formelor de organizare, 12.623 societăţi cu răspundere limitată, reprezentând 60%, 179 societăţi pe acţiuni şi 60 de organizatii cooperatiste, organizatii agricole, societăţi cooperative şi grupuri de interes economic.

Distribuţia pe forme juridice şi pricipalele domenii de activitate, după obiectul de activitate declarat la Registrul Comerţului

Cod domeniu	Total firme	P.F.	A.F.	P.F.A.	I.I.	I.F.	S.N.C.	S.R.L.	S.A.	S.C.S.	S.C.A.	R.A.	O.C.	GIE	CA
1	421	0	0	27	20	19	1	337	15	0	0	1	1	0	0
2	401	0	0	65	30	10	0	279	16	1	0	0	0	0	0
3	572	0	0	97	45	28	1	390	5	1	0	0	5	0	0
4	370	0	0	49	14	18	1	277	9	0	0	0	2	0	0
5	374	0	0	32	34	28	0	273	5	0	0	0	0	0	2
6	2.566	0	0	1.476	357	81	2	609	23	0	0	3	0	0	15
7	3.220	0	0	462	182	84	2	2.473	14	1	0	0	2	0	0
8	5.093	0	1	535	589	428	11	3.487	15	2	0	0	19	0	6
9	1.141	0	1	41	134	61	2	899	3	0	0	0	0	0	0
10	1.530	0	0	430	71	15	1	1.007	5	0	0	1	0	0	0
11	1.368	0	0	420	86	27	2	827	4	0	0	0	1	1	0
12	3.808	0	0	1.615	260	89	5	1.765	65	1	1	0	7	0	0
TOTAL	20.864	0	2	5.249	1.822	888	28	12.623	179	6	1	5	37	1	23

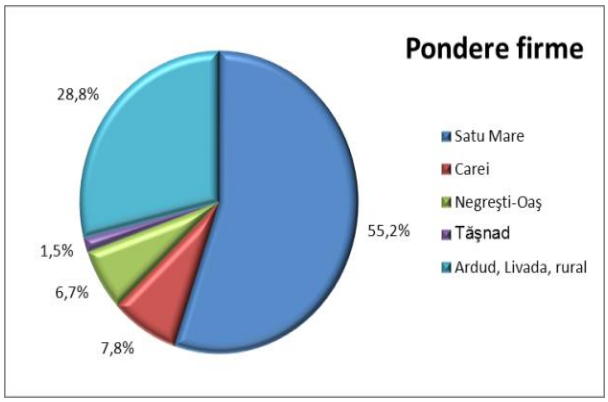
După domeniul de activitate declarat la Oficiul Registrului Comerţului, la finalul anului 2012, 16% din totalul societăţilor comerciale active au ca obiect principal de activitate industria, 39% îşi desfăşoară activitatea în construcţii, 25% în comerţ, 10% în transporturi 20% în agricultură, restul având ca activitate principală declarată la înmatriculare, alte prestări de servicii.

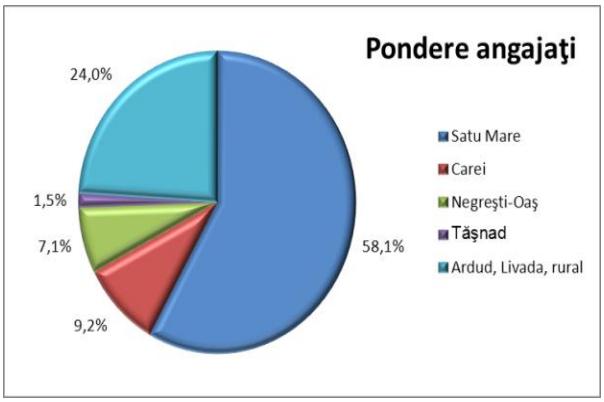
Conform indicatorilor de bilanţ, la 31.12.2011 au depus bilanţ 9.430 societăţi comerciale faţă de 8.656 societăţi care au depus bilanţ în 2010.

Principalii indicatori ai societăţilor comerciale active în municipiul Satu Mare

Domeniu de activitate	Nr. agenţi		Cifra de afaceri		Nr. mediu angajaţi		Profit CURENT	
	Total din care	Satu Mare	Total din care	Satu Mare	Total din care	Satu Mare	Total din care	Satu Mare
Industria extractivă a produselor primare (produse chimice, materiale de construcţii, metalurgie, apă) şi energetică	265	131	856.977.663	194.162.333	3.912	1.628	72.633.700	13.880.014
Construcţia de maşini, utilaje şi echipamente.	283	160	1.629.958.635	1.199.896.542	9.247	7.998	61.432.282	39.383.791
Industrie uşoară	322	214	425.406.375	314.419.309	6.937	5.331	23.879.841	14.222.754
Industria lemnului, celulozei şi hârtiei	218	111	397.704.423	187.853.727	3.614	1.897	13.676.349	6.598.795
Industrie alimentară	205	88	1.694.077.828	461.112.879	5.627	1.303	69.347.090	7.823.440
Agricultura şi silvicultura	498	163	494.312.445	109.840.522	1.586	449	43.165.590	3.740.220
Construcţii	1.572	519	1.117.582.079	467.455.231	7.991	2.704	84.418.245	28.822.276
Comerţ	2.637	1.557	2.396.624.145	1.405.859.920	10.179	6.004	102.655.185	50.884.502
Turism	606	324	82.168.940	54.217.075	1.658	1.054	2.656.368	1.785.052
Transporturi	1.014	609	1.479.550.931	962.401.914	5.204	3.267	54.974.506	36.247.488
Servicii profesionale (Cercetare şi proiectare, Comunicaţii, Informatică, Contabilitate, Consultanţă, Expertize Massmedia)	850	672	236.191.878	189.976.280	1.955	1.543	31.143.926	23.838.765
Servicii sociale şi generale (Activităţi medicale, Servicii mobiliare şi imobiliare, Reparaţii, Intreţinere, Salubritate)	960	660	320.700.201	215.997.089	3.248	2.374	32.155.059	23.620.470

În municipiul Satu Mare activează cea mai mare parte a agenţilor economici activi din judeţ (55,23%), dar şi cei mai mulţi angajaţi (58,13%), municipiul Carei înregistrând 8% din totalul firmelor active.

Societăţile comerciale din judeţul Satu Mare, pe categorii de mărime a întreprinderilor şi forme de organizare juridică

Indicatori de bilanţ funcţie de tip întreprindere bilanţ 2011

Tip întreprindere	TOTAL			Satu Mare			Restul		
	Capital (RON)	Cifra de afaceri (RON)	Nr. ang.	Capital (RON)	Cifra de afaceri (RON)	Nr. ang.	Capital (RON)	Cifra de afaceri (RON)	Nr. ang.
Zero angajaţi	64.347.552	171.553.635	0	30.422.461	83.866.250	0	33.925.091	87.687.385	0
Micro întreprinderi	119.440.028	1.905.448.224	14.195	70.544.716	1.101.505.345	7.446	48.895.312	803.942.879	6.749
IMM	258.326.447	5.282.793.525	31.398	126.796.405	2.386.462.951	18.036	131.530.043	2.896.330.574	13.362
Întreprinderi mari	87.486.777	2.023.474.671	6.416	70.463.903	1.588.454.910	4.839	17.022.874	435.019.761	1.577
Întreprinderi foarte mari	95.392.460	1.747.985.488	9.149	79.111.930	602.903.365	5.231	16.280.530	1.145.082.123	3.918
TOTAL	624.993.264	11.131.255.543	61.158	377.339.414	5.763.192.821	35.552	247.653.850	5.368.062.722	25.606

An bilanț	**2011**										
Forma juridică	TOTAL	Satu Mare					Restul				
		Nr.ang.=0	Micro	IMM	Mari	Foarte mari	Nr.ang.=0	Micro	IMM	Mari	Foarte mari
Regie autonomă	2	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
Org.cooperatista/Soc.cooperativa	5	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0
Societate cu răspundere limitată	9.219	2.097	2.481	507	6	1	1.567	2.120	435	3	2
Societate în nume colectiv	25	8	6	1	0	0	3	7	0	0	0
Societate pe acţiuni	129	8	22	40	3	1	19	15	20	1	0
Societate în comandită simplă	4	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0
Societate în comandită pe acţiuni	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Grup de interes economic	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cooperativă agricolă	9	4	0	0	0	0	3	2	0	0	0
Societate cooperativă	36	0	4	11	0	0	1	6	14	0	0
TOTAL	9.430	2.120	2.516	561	9	2	1.594	2.151	471	4	2
Total localitate	9.430	5.208					4.222				

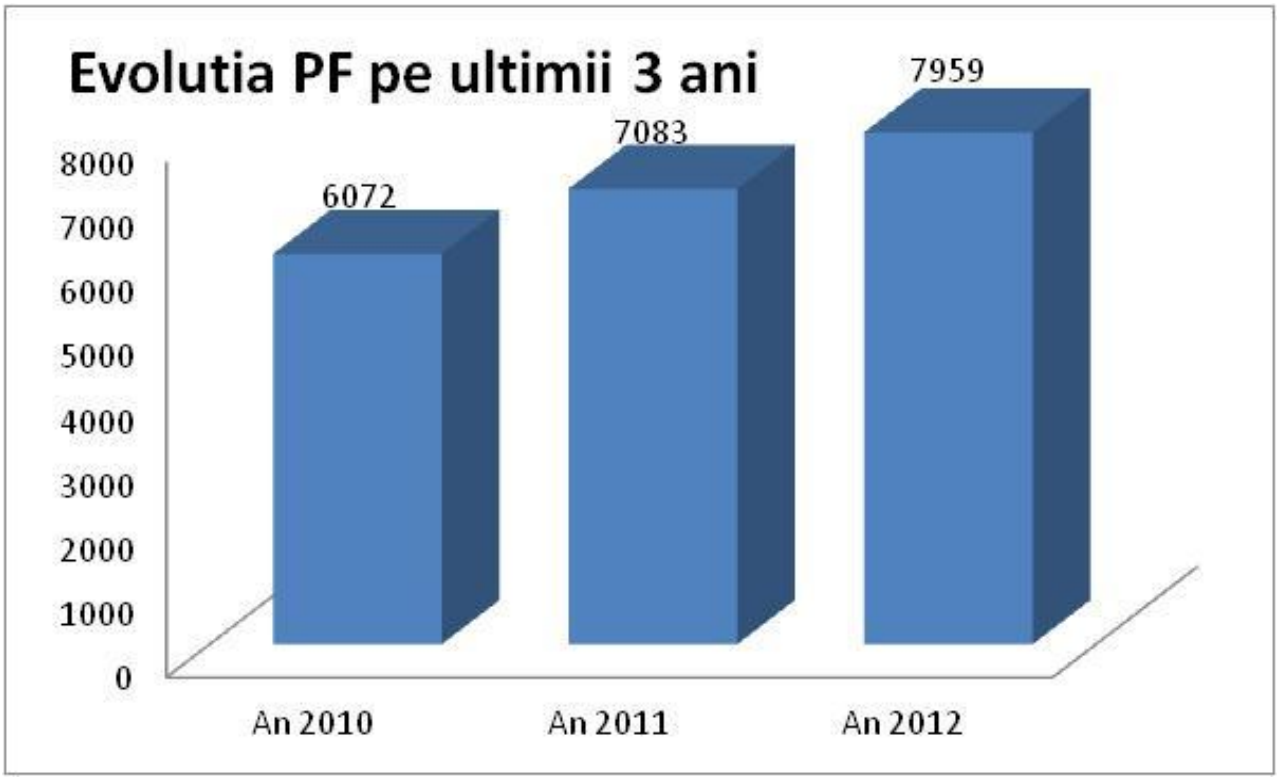
Cifra de afaceri bilanţ 2011

Domeniu de activitate	Satu Mare	Carei	Negreşti-Oaş	Tăşnad	Restul	Total
Industria extractivă a produselor primare (produse chimice, materiale de construcţii, metalurgie, apă) şi energetică	194.162.333	514.559.189	1.534.709	2.149.659	144.571.773	856.977.663
Construcţia de maşini, utilaje şi echipamente.	1.199.896.542	53.196.534	264.294.643	16.658.663	95.912.253	1.629.958.635
Industrie uşoară	314.419.309	34.164.135	9.074.381	555.576	67.192.974	425.406.375
Industria lemnului, celulozei şi hârtiei	187.853.727	9.614.250	41.007.877	4.357.027	154.871.542	397.704.423
Industrie alimentară	461.112.879	320.287.523	12.543.194	5.927.674	894.206.558	1.694.077.828
Agricultura şi silvicultura	109.840.522	40.514.258	13.708.911	157.486.070	172.762.684	494.312.445
Construcţii	467.455.231	18.685.173	324.404.410	1.646.382	305.390.883	1.117.582.079
Comerţ	1.405.859.920	426.223.433	133.739.838	27.978.430	402.822.524	2.396.624.145
Turism	54.217.075	7.850.328	1.098.881	1.377.138	17.625.518	82.168.940
Transporturi	962.401.914	213.473.007	139.300.268	5.622.487	158.753.255	1.479.550.931
Servicii profesionale (Cercetare şi proiectare, Comunicaţii, Informatica, Contabilitate, Consultanţă, Expertize Massmedia)	189.976.280	10.726.461	18.968.453	82.087	16.438.597	236.191.878
Servicii sociale şi generale (Activităţi medicale, Servicii mobiliare şi imobiliare, Reparaţii, Întreţinere, Salubritate)	215.997.089	37.140.857	14.940.729	2.144.263	50.477.263	320.700.201

În ceea ce priveşte persoanele fizice şi asociaţiile familiale existente în evidenţele registrului comerţului, pe domenii de activitate şi formă juridică, se poate constata următoarea evoluţie:

Cod dome -niu	La 31.12.2005		La 31.12.2009							La 31.12.2012			
	Total firme	PF	F	Total firme	PFA	II	IF	PF	AF	Total firme	PFA	II	F
1	129	5	8	87	23	10	20	19	15	66	27	20	19
2	260	20	9	129	48	18	12	37	14	105	65	30	10
3	469	31	31	183	74	25	31	32	21	170	97	45	28
4	206	13	6	98	33	7	17	24	17	81	49	14	18
5	272	8	4	173	22	16	25	48	62	94	32	34	28
6	224	14	13	643	302	96	76	108	61	1.914	1.476	357	81
7	642	72	28	1.054	394	98	95	355	112	728	462	182	84
8	3.324	151	277	1.703	382	250	416	292	363	1.552	535	589	428
9	483	4	33	204	29	61	58	10	46	236	41	134	61
10	1.004	288	2	619	361	20	9	223	6	516	430	71	15
11	862	140	27	456	287	43	28	89	9	533	420	86	27
12	1.488	474	81	1.899	1.135	104	88	502	70	1.964	1.615	260	89
TO-TAL	**9.363**	**1.220**	**19**	**7.248**	**3.090**	**748**	**875**	**1.739**	**796**	**7.959**	**5.249**	**1.822**	**888**

Se poate constata o creştere cu 65% a numărului persoanelor fizice (PF), şi doar cu 12% a asociaţiilor familiale (AF).

Situaţia presupune un grad destul de mare de relativitate, întrucât autorizarea anuală a PF şi AF în baza legii 300/2004 se făcea până la 25.04.2008 de către primării, după care în baza OUG 44/2008 eliberarea acestor documente de autorizare a fost trecută în competenţa Oficiului Registrului Comerţului. Dacă se compară evoluţia autorizaţiilor emise de către Primăria municipiului Satu Mare pentru PF şi AF în perioada 2005-2007, acestea au fost sensibil egale în primii 2 ani, creşterea totală a numărului de autorizaţii emise de primărie fiind de doar 11,9%. Cu începere din anul trecut, formele de înregistrare au cunoscut modificări legislative, în acest moment existând simultan PF şi AF, dar şi PFA (persoane fizice autorizate), II (întreprinderi individuale) şi IF (întreprinderi familiale).

4.10. Sănătate şi asistenţă socială (DSP)

Structura reţelei sanitare în judeţul Satu Mare. Reţeaua de unităţi sanitare publice este compusă din: cabinete medicale de familie, cabinete medicale dentare, ambulatorii inegrate cu medicina de specialitate, unităţi sanitare cu paturi, Serviciul judeţean de ambulanţă, centre de permanenţă şi servicii de îngrijiri la domiciliu.

Cabinetele medicale de familie sunt în număr de 185 din care 99 în mediul urban şi 86 în mediul rural şi deservesc în medie 2000 de locuitori/cabinet.

Cabinetele medicale de stomatologie sunt în număr de 216 din care 184 în mediul urban şi 32 în mediul rural. Cabinetele medicale de specialitate din ambulatoriul integrat al spitalelor, respectiv sistem privat sunt în număr de 231.

Laboratoare de analize medicale sunt în număr de 13 în mediul urban, de asemenea 4 laboratoare de imagistică şi investigaţii paraclinice (computer tomograf, RMN) în mediul urban.

În judeţul Satu Mare funcţionează 130 farmacii în sectorul privat din care care 84 în mediul urban şi 46 în mediul rural.

Cabinetele medicale şcolare sunt în număr de 14 din care 13 în mediul urban şi unul în mediul rural. Ambulatoriile de specialitate în număr de 3 sunt organizate conform Ordinului MS 39/2008 ca ambulatorii integrate în structura spitalelor.

Unităţile sanitare cu paturi sunt în număr de 5 din care 4 în sistem public: un Spital Judeţean de Urgenţă, două spitale generale, un spital de specialitate (pneumoftiziologie) şi un spital privat obstetrică ginecologie. Conform H.G. 529/2010 şi Ord. M.S. 910/2010, cele trei spitale din judeţul Satu Mare au fost preluate de către Consiliul Judeţean Satu Mare, respectiv Primăria Oraşului Carei şi Negreşti Oaş.

La nivelul judeţului sunt asigurate un număr de 1786 paturi pentru sistemul public şi 20 de paturi pentru sistemul privat.

Asistenţa medicală de urgenţă prespitalicească se asigura prin Serviciul Judeţean de Ambulanţă cu staţia centrală Satu Mare şi 3 substaţii (Negreşti Oaş, Carei şi Tăşnad), Serv. SMURD cu staţia centrală în Satu Mare şi o substaţie la Carei.

De asemenea, în judeţul Satu Mare funcţionează un număr de 16 centre de permanenţă (8 în mediul rural şi 8 în mediul urban.

Funcţionează un număr de 16 Centre de Permanenţă:

1. **CENTRUL DE PERMANENŢĂ TURŢ- DR. CHIRA**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural, într-un cabinet de medicină de familie, în care fac gărzi 7 medici şi 7 asistente medicale.

2. **CENTRUL DE PERMANENŢĂ SUPUR – DR. PLATICA**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural în care fac gărzi 5 medici şi 5 asistente medicale

3. **CENTRUL DE PERMANENŢĂ CĂLINEŞTI- DR. SOLOMON**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural în care fac gărzi 6 medici şi 6 asistente medicale.

4. **CENTRU DE PERMANENŢĂ VALEA VINULUI – DR. BORLAN**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural în care fac gărzi 5 medici şi 5 asistente medicale.

5. **CENTRU DE PERMANENŢĂ ARDUD – DR. DRAGOŞ LIVIU**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural în care fac gărzi 7 medici şi 7 asistente medicale.

6. **CENTRU DE PERMANENŢĂ TEREBEŞTI–DR. RUBA**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural în care fac gărzi 6 medici şi 6 asistente medicale.

7. **CENTRU DE PERMANENŢĂ CAREI HUMANITAS – DR. PECZ**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 6 medici şi 7 asistente medicale.

8. **CENTRU DE PERMANENŢĂ POMI – DR. SICHET**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural în care fac gărzi 6 medici şi 5 asistente medicale.

9. **CENTRU DE PERMANENŢĂ SATU MARE WEST MEDICA CARITAS**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 8 medici şi 8 asistente medicale.

10. **CENTRU DE PERMANENŢĂ SATU MARE KORALL - DR. ANDO - DR. HOLOBUTIU**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 12 medici şi 12 asistente medicale.

11. **CENTRU DE PERMANENŢĂ SATU MARE BEGONIEI – DR. BUMBULUŢ – DR. SZAKAL**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 6 medici şi 6 asistente medicale.

12. **CENTRU DE PERMANENŢĂ SATU MARE DR. RAŢIU – CLINICA SFÂNTUL ANTON**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 8 medici şi 8 asistente medicale.

13. **CENTRU DE PERMANENŢĂ SATU MARE DR. DRAGOŞ DOINA - DR. BOTEZAN**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 8 medici şi 8 asistente medicale.

14. **CENTRU DE PERMANENŢĂ SATU MARE SCM DR. COICA DOREL COSTEL**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 5 medici şi 5 asistente medicale.

15. **CENTRU DE PERMANENŢĂ SATU MARE DR. BARTHA**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul urban în care fac gărzi 6 medici şi 6 asistente medicale.

16. **CENTRU DE PERMANENŢĂ CULCIU DR. NEMES – DR. PAPP**

Centru de permanenţă fix, cu sediul în mediul rural în care fac gărzi 5 medici şi 5 asistente medicale.

Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare (Pop Adela Carmen)

Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare, este o unitate sanitară cu paturi, de utilitate publică, cu personalitate juridică care participă la asigurarea stării de sănătate a populaţiei, potrivit competenţelor stabilite de Ministerul Sănătăţii, fiind cea mai importantă unitate sanitară din judeţul Satu Mare. Începând cu iunie 2010, în baza O.M.S. nr. 48/2010, privind descentralizarea sistemului de sănătate, spitalul a trecut în subordinea Consiliului Judeţean Satu Mare.

Conform Legii 95/2006 privind reforma în domeniul sănătăţii, Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare, este spital judeţean de urgenţă,organizat în reşedinţă de judeţ; funcţionează în patru locaţii, cu o

structură complexă de specialităţi medico-chirurgicale, cu unitatea de primiri urgenţe care asigură urgenţele medico-chirurgicale şi acordă asistenţă medicală de specialitate, inclusiv pentru cazurile grave din judeţ care nu pot fi rezolvate la nivelul spitalelor locale.

Serviciile medicale spitaliceşti furnizate sunt:

- ❖ asistenţă medicală de urgenţă;
- ❖ servicii medicale spitaliceşti pentru patologie care necesită internarea prin spitalizare continuă
- ❖ servicii medicale spitaliceşti acordate în regim de spitalizare de zi;
- ❖ asistenţă medicală de specialitate ambulatorie;
- ❖ hemodializă şi dializă peritoneală;
- ❖ investigaţii paraclinice în ambulator (laborator de analize medicale si laborator de radiologie si imagistica medicala)

Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare îşi desfăşoară activitatea în 4 locaţii, astfel:

- ➢ Locaţia I -sediul central - Strada Prahovei, nr.1; alcătuit din 2 corpuri, corpul A (destinat serviciilor spitaliceşti) şi corpul B (casa scărilor şi ascensoare); cu regim de înălţime S+P+6 E.
- ➢ Locaţia II - Strada Eroii Revoluţiei, nr.1-2; alcătuită din 2 corpuri principale A şi B, având regim de înălţime D+P+2 E, articulate între ele prin 2 corpuri de legătură; cu regim de înălţime distinct şi anume: cel frontal de regim P, iar celălalt având acelaşi regim de înălţime cu corpurile principale şi dintr-un corp C, adăugat ulterior de tip P; distanţa faţă de sediul central este de 3 km.
- ➢ Locaţia III - Strada Corvinilor; alcătuită din 2 corpuri, corpul A cu regim de înălţime S+P+1 E şi corpul B (anexă); distanţa faţă de sediul central este de 3 km.
- ➢ Locaţia IV este Secţie exterioară Tăşnad – Str. Nicolae Bălcescu, nr. 19 preluată conform HG nr.130/2011 privind aprobarea transferului managementului, asistenţei medicale a Spitalului Orăşenesc Tăşnad de la Consiliul Local Tăşnad la Consiliul Judeţean Satu Mare; conform Hotărârii Consiliului Judeţean Satu Mare nr.1 din 12.01.2011 şi prin protocolul de predare-preluare nr. 4591/31.03.2011 între Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare şi Spitalul Orăşenesc Tăşnad.

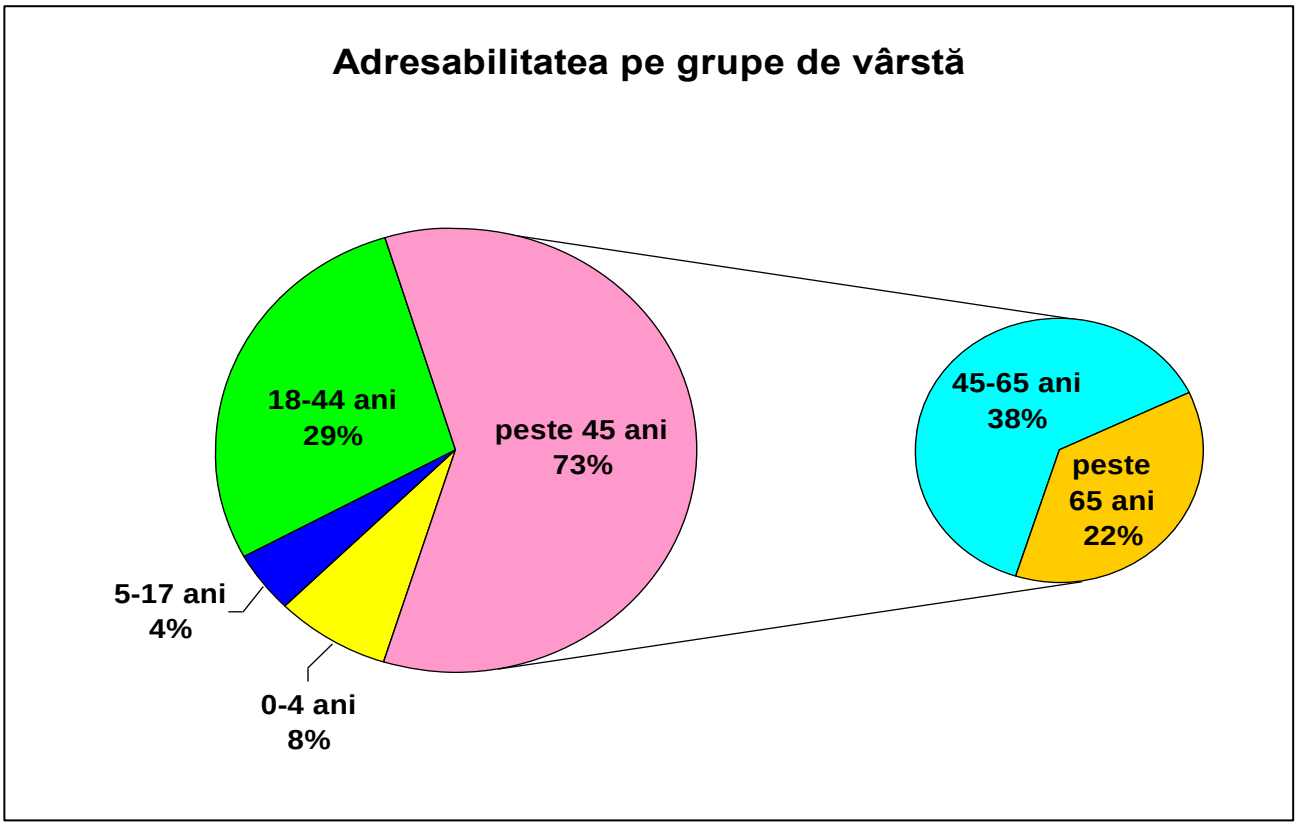
  Secţia exterioară Tăşnad la rândul ei, are mai multe locaţii, după cum urmează:

  - Secţia Interne, Pediatrie, Camera de Gardă – sediul central Tăşnad - str. Nicolae Bălcescu, nr. 23; alcătuit dintr-un corp, cu regim de înălţime S+P+1; distanţa faţă de sediul central Satu Mare este de 62 km.
  - Compartiment Obstetrică-Ginecologie, Compartiment Nou Născuţi – str. Nicolae Bălcescu, nr. 26; alcătuit dintr-un corp, cu regim de înălţime P; distanţa faţă de sediul central Tăşnad este de 50 m.
  - Ambulatoriu de specialitate, birouri - str. Zorilor, nr. 21; alcătuit dintr-un corp, cu regim de înălţime S+P+1; distanţa faţă de sediul central Tăşnad este de 200 m.
  - Laborator de Radiologie si Imagistică - str. Nicolae Bălcescu, nr. 38; alcătuit dintr-un corp, cu regim de înălţime S+P; distanţa faţă de sediul central Tăşnad este de100 m.
  - Dispensar TBC – str. Nicolae Bălcescu, nr. 3; alcătuit dintr-un corp, cu regim de înălţime P; distanţa faţă de sediul central este de 150 m.
  - Arhivă, spălătorie - str. Nicolae Bălcescu, nr. 19; alcătuită dintr-un corp, cu regim de înălţime P; distanţa faţă de sediul central Tăşnad este de 50 m.

  Ambulatoriul integrat al Spitalului Judeţean de Urgenţă Satu Mare are 2 locaţii:

  - Str. Prahovei, nr.1.; alcătuit dintr-un corp C al sediului central; cu regim de înălţime S+P+2 E
  - Str. Gheorghe Lazăr, nr.1-2; alcătuit dintr-un corp, cu regim de înălţime S+P+2 E; distanţa faţă de sediul central este de 3 km.

Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare (cu secţia exterioară Tăşnad) deserveşte în principal populaţia din judeţ, în număr de 365.975 locuitori. Structura pe medii: urban – 48.59%, rural – 51.41%. Structura pe sexe: 55.15% femei, 44.85% bărbaţi.

Spitalului se adresează multe persoane peste 55 de ani (cca 48.58%) cu afecţiuni cronice care necesită internări repetate: afecţiuni cardio-vasculare, boli reumatice, digestive.

Pacienţi din judeţe limitrofe – 1.52% (MM-0,37%, BH-0,38%, SJ-0,23% etc).

Procent semnificativ de pacienţi neasiguraţi (1.36%). Cele 1102 paturi de spitalizare continuă conform dispoziţiei nr. 295/17.10.2014 dată de Consiliul Judeţean Satu Mare, privind structura organizatorică a Spitalului Judeţean de Urgenţă Satu Mare, sunt distribuite astfel:

LOCAŢIE ŞI SECŢII	**NR. PATURI**
Spitalul Judeţean de Urgenţă locaţia I :	
Secţia Pediatrie	55
Secţia Neonatologie	50
Secţia Gastroenterologie	25
Secţia Chirurgie Generală	76
Secţia Chirurgie Plastică	25
Secţia Ortopedie şi Traumatologie	50

Compartiment Chirurgie cardiovasculara	6
Compartiment recuperare medicală fizică şi balneologie	8
Secţia Chirurgie şi Ortopedie pediatrică	25
Secţia Urologie	30
Compartiment Nefrologie	13
Secţia ATI	35
Sectia Obstetrica-Ginecologie	85
Secţia ORL	25
Secţia Cardiologie	60
Spitalul Judeţean de Urgenţă locaţia II:	
Secţia Medicină Internă I	75
Secţia Oncologie Medicală	55
Secţia Neurologie	75
Secţia Psihiatrie acuţi	62
Secţia Psihiatrie cronici	60
Compartiment psihiatrie pediatrică	10
Secţia Dermatovenerologie	25
Secţia Diabet zaharat, nutritie si boli metabolice	25
Secţia Oftalmologie	25
Spitalul Judeţean de Urgenţă locaţia III	
Secţia Boli Infecţioase adulţi	46
Secţia Boli Infecţioase copii	25
Spital Judeţean de Urgenţă Secţia exterioară Tăşnad locaţia IV	
Secţia Medicină Interna II cronici	26
Secţia Pediatrie	25
TOTAL	**1102**

În cadrul Spitalului Judeţean de Urgenţă Satu Mare, în ultima perioadă au avut loc o serie de investiţii, acestea fiind:

- „Reabilitare şi extindere Spital Judeţean de Urgenţă Satu Mare (RK – UPU)”
- „Reabilitare, reamenajare şi consolidare Spital de Boli Infecţioase Satu Mare – monument istoric”
- „Reabilitare şi reamenajare Secţie de Oncologie, Spital Judeţean de Urgenţă Satu Mare (RK – Oncologie, monument istoric)”
- „Reabilitare Bloc Operator, Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare
- „Reabilitare şi Consolidare Ambulatoriu de Specialitate, locaţia II, Str. Gheorghe Lazar nr.5, Satu Mare”
- „Reabilitare şi Consolidare Ambulatoriu de Specialitate, locaţia II, Str. Gheorghe Lazar nr.5, Satu Mare”
- “Amenajarea clădirii secţiei de Ginecologie pentru secţia de Pediatrie, Municipiul Satu Mare, oraş Tăşnad”
- “Amenajarea acces Spital Judeţean de Urgenţă Satu Mare Locaţia I -sediul central - Strada Prahovei, nr.1”
- “Amenajarea locuri de parcare Spital Judeţean de Urgenţă Satu Mare Locaţia I -sediul central - Strada Prahovei, nr.1”

Totodată menţionăm că s-au executat şi reparaţii curente majore pe următoarele secţii :

- Secţia Obstetrică
- Secţia Neonatologie
- Secţia Medicină Internă corp A
- Secţia Dermatovenerologie
- Secţia Psihiatrie Cronici (în urma unui incendiu)

CAPITOLUL V
ÎNVĂŢĂMÂNT ŞI CERCETARE (coord. Ioan Viman)

5.1. Şcoala românească sătmăreană în secolul al XVIII-lea

Problematica învăţământului românesc din ţinuturile sătmărene se constituie într-un capitol important în contextul istoriei acestor meleaguri, el ilustrând nu numai realizările petrecute în emanciparea prin cultură a românilor sătmăreni, dar şi activitatea neîntreruptă pe linia emancipării naţionale şi politice a românilor sătmăreni începând din secolul al XVIII-lea.

În promovarea limbii române prin şcolile săteşti un rol important l-au avut diecii – dascăli, adevăraţi reprezentanţi ai misiunii de emancipare prin învăţătură a românilor sătmăreni. Depistaţi din arhivele parohiale sau din însemnările de carte, ei au fost aceia care au pus bazele unui învăţământ românesc care începe să fie instituţionalizat odată cu secolul al XVIII-lea, conform menţiunilor frecvente care apar în circularele episcopului Andrei de Muncaci de la mijlocul secolului al XVIII-lea (Arhivele Naţionale, DJASM, fond şcolar: Protocol Domăneşti, inv. 12185).

Enumerăm în continuare pe câţiva dintre diecii – dascăli din localităţile sătmărene, depistaţi pe parcursul secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea: Ioniţă Cămărzanul - diac (Cămărzana, 1729); Grozan Dumitru – diac (Mădăras, 1742); Vasile Midaş Aronos – diac (Medieşul Aurit, 1745); Iacob Grigore – diac (Sătmărel, 1743); Pop Mihai – diac (Sătmărel, 1782); Boitor Grigore – diac (Sătmărel, 1826); Stop Alexă – dascăl (Negreşti-Oaş, 1771); Vasile Erdös, Gavril Erdös – dieci (Odoreu, 1773); Griogorie – diac (Chilia, 1784); Bozo Ioan – „dascălu pruncilor din Ciolt" (1835); Goje Ştefan – diac (Bixad, 1775); Kiss Papp Ianos – diac (Tarna Mare, 1783); Vida Ioan – diac (Valea Vinului, 1791); Ioan Ferne – diac (Valea Vinului, 1802); Balaş Ştefan – diac (Cărăşeu, 1745); Pop Ioan – diac (Ocoliş, 1745); Chiş Mihai – diac (Stâna, 1838); Butean Ioan – diac (Cărăşeu, 1882); Roşcou Grigore – diac (Hrip, 1804); Sorban Ştefan – diac (Petea, 1807); Andercău Gavril – diac (Botiz, 1816); Gavril – dascăl (Terebeşti, 1806). (D. Radosav, *Aspecte ale învăţământului românesc din secolele XVIII-XIX în Satu Mare* în: „Satu Mare. Studii şi comunicări", 1980, p. 173).

Pe lângă aceşti dieci – dascăli, care funcţionau în cadrul şcolilor confesionale din parohii, mai existau două şcoli mănăstireşti: una la Bixad, care începe să funcţioneze după 1700. Deosebit de renumită este şcoala din Santău deschisă prin rescriptul imperial din 1782, prin care se înfiinţează 12 şcoli elementare de stat în Transilvania. Această şcoală are statut de şcoală „centrală" sau „principală", fiind frecventată de elevi şi din satele învecinate. Şcoala avea o clădire corespunzătoare, dascăl fiind Gabriel Dărăbant, absolvent al şcolilor din Blaj la 1784, cunoscător al limbii române, latine şi maghiare, după cum rezultă dintr-o situaţie a absolvenţilpor care vor preda la şcolile naţionale româneşti de stat, înaintată de Ioan Bob guvernului (Lucia Protopopescu, *Contribuţii la istoria învăţământului din Transilvania 1774-1805*, p. 279). Conform unei situaţii statistice din 1786, şcoala din Santău avea 21 de elevi din care 15 cu frecvemţă bună şi 6 cu frecvenţă sporadică (Lucia Protopopescu, *op.cit.*, p. 86). Alături de şcoala din Santău, s-a făcut remarcată şi Şcoala din Medieşu Aurit (Vezi şi I. Viman, *Învăţământul românesc sătmărean şi lupta naţională în secolele XVIII-XX, 1918*, lucrare pentru obţinerea gradului I didactic, Satu Mare, 1986).

Conform izvoarelor din comitatul Satu Mare, în anul 1770 se realizează o conscripţie şcolară pe confesiuni din care se pot reconstitui şcolile greco-catolice din plasele Nir, Crasna, Baia Mare, cu numărul de elevi şi dascăli. Existau în cele trei plase un număr de 81 de şcoli greco-catolice cu 81 de dascăli. Totodată figurează un număr de 50 de şcoli reformate şi catolice. Vechimea şcolilor româneşti este apreciabilă, unele depăşind 30-40 de ani de existenţă. Aceste conscripţii nu au cuprins decât o parte din şcolile existente. În anul 1784, din iniţiativa episcopului Andrei Bacinschi, cărturar cu preocupări luministe, se realizează o conscripţie a şcolilor româneşti şi rutene. Din cele 78 de şcoli, 90% sunt româneşti (I. M. Bota, *Învăţământul românesc din Ţara Oaşului*. În: „Revista de pedagogie", 1978, p. 53-54).

Unităţi şcolare din judeţul Satu Mare care s-au făcut remarcate prin activitatea lor la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea sunt cele din Ardusat (1785), Dindeşti (1796), Andrid (1828),

Racova (1835), Sanislău (1790), Mădăras (1790), Tătăreşti (1815), Moftinu Mic (1792), Sînmiclăuş (1793), Boghiş (1781), Bicău (1831).

5.2. Şcoala românească sătmăreană în secolul al XIX-lea

Secolul al XIX-lea, continuând eforturile de instituţionalizare a vieţii şcolare petrecute în secolul precedent, aduce realizări remarcabile în dezvoltarea reţelei şcolare sătmărene. Dacă în lumea satelor progresele în ceea ce priveşte creşterea numărului şcolilor până în anul 1848, sunt nesemnificative, nu acelaşi lucru se întâmplă în oraşe. Astfel, în Satu Mare, începând cu anul 1805 se intensifică eforturile de aşezare temeinică a şcolilor elementare româneşti de către comunitatea românească din oraş. Aceasta revendicându-şi valenţele unei adevărate instituţii cultural-politice se autointitulează „Noi familiile române din oraşul Satu Mare şi din jurul Satu Mare-lui". Acest aspect formal comportă însă semnificaţii deosebite deoarece o emulaţie culturală care se petrece aici angajează un larg cadru social, a cărei individualitate istorică este evidenţiată permanent în perioada următoare (Doru Radosav, *op.cit.* şi Ioan Viman, *Şcoala negreşteană*, în: „Negreşti-Oaş trecut şi prezent", p.101-139).

Sub presiunea mişcării revendicative a populaţiei româneşti din 1848-1851 pentru învăţământul românesc, Curtea de la Viena recurge la câteva concesii şi reforme. În noul cadru legislativ creat se pot constata progrese în dezvoltarea reţelei şcolare din nord-vestul Transilvaniei. În perioada 1849-1850, conform unor rapoarte întocmite de Iosif Pop Silaghi, inspector al districtului şcolar Oradea, reiese că erau 74 de şcoli confesionale greco-catolice în comitatele Bihor, Sălaj, Satu Mare, cu circa 2300 de elevi.

Redăm în continuare situaţia statistică a şcolilor şi numărul de elevi şi învăţători din Comitatul Satu Mare pe cercuri şcolare (Pavel Teodor, *Reţeaua învăţământului românesc din nord-vestul Transilvaniei între 1849-1860 şi strădanii pentru dezvoltarea lui*. În: „Lucrări ştiinţifice", 1972, p. 86-95).

Nr. crt.	Comitatul	Cercul şcolar	Nr. şcolilor existente	Nr. învăţătorilor	Copii de vârstă şcolară	Şcolari	Copii ce nu frecv. şc.
1	Satu Mare	Carei	8	8	874	848	26
2	Satu Mare	Ardud	13	13	1270	801	469
3	Satu Mare	Baia Mare	4	4	221	93	128
4	Satu Mare	Satu Mare	8	3	320	57	263
5	Satu Mare	Ardusat	6	4	650	70	580
6	Satu Mare	Şamşud	9	6	579	187	392

Existau însă numeroase piedici şi greutăţi care au intervenit în organizarea şcolilor, fie datorită lipsei de fonduri materiale, fie datorită politicii nefaste duse de autorităţi privind instituţiile româneşti. Astfel, românii din Carei, numai după multe insistenţe reuşesc să-şi ridice o şcoală în centrul oraşului în locul vechii şcoli de la periferie. Greutăţi mari au întâmpinat mai ales la cumpărarea terenului destinat noii şcoli, pentru care populaţia a adunat suma de 2000 de florini, dar tergiversarea noii construcţii durează peste un deceniu (P. Teodor, *op.cit.*, p. 92).

În localitatea Pomi, locuitorii, deşi erau greu loviţi de comasările nedrepte şi procesele urbariale în care şi-au revendicat drepturile, au ridicat o nouă clădire şcolară, au dotat-o cu grădină pentru învăţarea pomiculturii şi au făcut din şcoala lor, deschisă prima oară în 1833, una din cele mai înfloritoare („Gazeta Transilvaniei", 1859, nr. 34, p. 146).

În oraşul Satu Mare, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la şcoala elementară românească se simte nevoia acută de noi cadre didactice, deoarece numărul elevilor era în continuă creştere. Încă din 1863 Petru Bran, luptător patriot sătămărean a militat pentru crearea unui post de învăţător. În urma unei adunări a comunităţii româneşti din oraşul Satu Mare din 14 septembrie 1864, se trimit 9 petiţii magistrului oraşului prin care se arată că numărul elevilor este de 247 la care predau 2 învăţători, unul la „clasa normală a doua" care cuprinde „pruncii progresişti" şi altul la „prunci şi pruncele începători care fac clasa primară normală". În clasa întâi erau cuprinşi peste o sută de elevi, deci un număr prea mare, fapt ce determină „înapoierea dăunoasă a culturii generale, a cărei fundament este instituţiunea poporală bine organizată" (Doru Radosav, *op.cit.,* p. 174).

5.3. Şcoala românească sătmăreană în contextul mişcării naţionale în perioada 1868-1918

Pactul dualist s-a oglindit în mod complex în toate compartimentele vieţii economico-sociale, poltitice şi culturale ale Transilvaniei în cei 51 de ani ce au urmat.

În anul 1868 existau pe fostul teritoriu al comitatului Satu Mare 362 de şcoli elementare din care 1 comunală, 149 greco-catolice, 1 ortodoxă, 151 reformate, 50 romano-catolice, 2 evanghelice şi 8 izraelite cu 417 învăţători din care 71 necalificaţi. Din aceste şcoli, 204 erau cu limba de predare maghiară, 24 maghiaro-germane, 3 germane, 1 maghiaro-slovacă, 7 maghiaro-rutene, 93 româneşti şi 23 maghiaro-române (Borovszky S., *Szatmárnémeti sz. kir. város,* p. 341).

Nr. crt.	Comuna	Populaţia	Numele şi prenumele învăţătorului	Nr. copiilor de şcoală	Localul şcolii		
					lipsă	lemn	piatră
1	Giurtelec Hodod	1.042	Şt. Sigmirean	107	-	1	-
2	Hodod	118	-	-	-	-	-
3	Acâş	330	-	41	1	-	-
4	Mihăieni	105	-	12	1	-	-
5	Căuaş	715	I. Balasiu	65	-	-	1
6	Satu Mic	437	Gavril Cordiş	40	-	1	-
7	Ţeghea	80	Todor Moldovan	-	-	-	-
8	Cig	473	-	74	-	-	1
9	Săcăşeni	387	Vasile Farago	40	1	-	-
10.	Ghirolt	414	I. Basti	38	1	-	-
11	Ady Endre	480	V. Gitin	60	-	-	1
12.	Eriu Sâncrai	530	I. Farago	40	-	1	-
13.	Unimăt	985	M. Miclea	100	-	1	-
14.	Bârsău de Jos	843	I. Brânduşiu	75	-	1	-
15.	Bârsău de Sus	1551	I. Pop	180	-	1	-
16.	Babţa	850	G. Pop	59	-	1	-
17.	Corond	437	Teodor Popdan	40	1	-	-
18.	Bogdand	21	-	-	-	-	-
19.	Nadişul Hodod	10	-	-	-	-	-
20.	Ser	45	-	-	-	-	-
21.	Giorocuta	680	G. Farago	44	-	1	-
22.	Supuru deSus	1250	D. Harsanyi	90	-	1	-
23.	Blaja	307	V. Pop	47	1	-	-
24.	Cehăluţ	155	Alexiu Kerekes	14	1	-	-

25.	Cehalul Românesc	983	Teodor Alexinteanu	108	-	1	-
26.	Orbău	192	George Illes	21	1	-	-
27.	Hotouan	558	Dumitru Kardos	63	-	-	1
28.	Pătelusa	460	Petru Micle	40	1	-	-
29.	Pătelul Mare	103	Gavril Keresi	11	1	-	-
30.	Pătelul Mic	59	-	-	-	-	-
31.	Reghea	139	-	-	-	-	-
32.	Pir	160	-	20	1	-	-
33.	Atea	80	-	-	-	-	-
34	Sărvăzel	202	Teodor Furcsik	25	1	-	-
35	Săuca	532	M. Mureşan	70	-	1	-
36.	Chisău	80	Alecsiu Pop	13	1	-	-
37.	Peleş	8	-	-	-	-	-
38.	Chisău Maghiar	20	-	-	-	-	-
39.	Santău	952	Grigore Micle	130	-	1	-
40.	Sărăuad	1.238	Iacob Alexi	108	-	1	-
41.	Tăşnad	298	Ign. Nagy	20	1	-	-
42.	Silvaş	305	Toma Popiu	20	1	-	-
43	Moara Banfi	213	I. Mureşan	15	1	-	-
44.	Cean	200	M. Popacia	17	1	-	-
45	Sudurău	316	Petru Bohaiu	24	1	-	-
46.	Chereuşa	275	Teodor Napkori	15	1	-	-
Total general	**46 comune**	**19.618 persoane**	**33 învăţători**	**1.886 copii**	**19**	**13**	**4**

La o populaţie totală de 19.618 români, doar 1.886 copii freceventau şcoala (9,61% din totalul populaţiei). În majoritatea comunelor lipsea localul şcolii, iar cele existente erau majoritatea din lemn - 13, doar patru fiind construite din piatră. Existau şi localităţi cu un număr de copii de şcoală destul de numeros, care nu aveau şcoală: Săcăşeni, Corond, Păţelușa, Sărvăzel, Tăşnad, Silvaş, Sudurău. De asemenea, existau localităţi în care nu exista învăţător: Acâş, Mihăieni, Cig. Din cele 36 de localităţi în care erau copii de şcoală, doar 17 beneficiau de local pentru şcoală – 36% (vezi şi V. Ciubotă, I. Viman, A. Dobrescu, M. Lobonţ Puşcaş, *Asociaţiunea Transilvană pentru Literatură Română şi Cultura Poporului Român în nord-vestul României*).

Am reprodus conscripţia şcolară a plasei Tăşnad pentru că aici situaţia învăţământului se prezenta destul de bine, în comparaţie cu celelalte zone ale judeţului Satu Mare, mai ales în urma sinodului vicarial ţinut la Şimleu Silvaniei la 20 ianuarie 1850. Situaţia se prezenta mult mai grav în Ţara Oaşului, unde la o populaţie de 24.982 de români erau doar 848 de elevi, deci nici 4% (3,4%) din totalul populaţiei, deşi se ştie că familiile din această zonă aveau mulţi copii (*Şematismul episcopiei Gherlei pe anul 1867*, p. 168-170). Existau comune mari, cum ar fi de exemplu Gherţa Mică, Certeze, Călineşti, cu o populaţie în medie de 1.500 de locuitori în care numărul şcolarilor nu atingea nici 1% din totalul populaţiei (vezi pe larg I. Ardeleanu senior, *Istoria învăţământului românesc din Sălaj*, p. 20-22).

În oraşul Satu Mare, datorită activităţii desfăşurate de preotul Petru Bran (vezi pe larg V. Scurtu, *Petru Bran, un luptător al trecutului românesc din Satu Mare* şi Doru Radosav, *op.cit.*), situaţia se prezenta destul de bine. Astfel, la o populaţie de 1985 de români existau 202 şcolari care dispuneau de o şcoală elementară din piatră cu 3 clase şi 2 învăţători (Ioan Ignat şi Alexandru Huban). Mai mult exista şi o şcoală de duminică pentru tinerii meseriaşi (*Şematismul... 1867*, p. 102). O activitate merituoasă a desfăşurat Petru Bran şi pe tărâmul învăţământului secundar. La liceul romano-catolic de stat din Satu Mare el a predat ani de zile limba şi literatura română, precum şi orele de religie elevilor români din acest liceu, având de

înfruntat numeroase greutăţi şi piedici puse de autorităţile oraşului. Astfel, la 7 februarie 1870, Primăra oraşului a trimis direcţiunii liceului o adresă în care se arăta că existau dovezi „că între elevii greco-catolici (români n.n.) ai liceului s-ar forma păreri dureroase contra ungurilor şi s-ar face propagabdă daco-română". Direcţiunea era invitată''... să facă investigaţii... iar despre rezultat să avizeze forul judecătoresc al primăriei, care în baza legii are dreptul de supraveghere şi răspundere". Presiunile autorităţilor au dus la abordarea în şedinţa consiliului profesoral din 26 martie 1876 a unei decizii, în sensul că „după plecarea lui Bran de la liceu să nu se mai predea limba română, din cauză că elevii români sunt puţini, având şi la Baia Mare liceu, unde se predă limba lor. Dacă totuşi s-ar preda limba română, să nu fie catedră sistematizată, ci să se ţină numai câteva ore de către profesorul maghiar Lucács György, care cunoaşte această limbă". Corpul profesoral îşi motiva hotărârea prin faptul că „Limba română s-a introdus la acest liceu în timpul absolutismului, care n-a protejat naţiunea maghiară" (V. Scurtu, *op.cit.*).

Cu toate presiunile autorităţilor locale şi chiar ale corpului profesoral, limba română s-a mai predat încă la liceul din Satu Mare până în anul 1907, când în urma Legii *Apponyi* s-a desfiinţat catedra de limba şi literatura română.

Ofensiva autorităţilor maghiare împotriva învăţământului confesional românesc culminat în deceniul VIII al secolului al XIX-lea prin adoptarea de către Parlamentul maghiar a articolului de lege XVIII din 1879 numită, după iniţiatorul ei, Legea *Trefort* şi care declara obligatoriu învăţământul în limba maghiară în toate şcolile primare din ţară.

După anul 1895, deschiderea şcolilor de stat cu limba de predare maghiară în comunele româneşti sau majoritar româneşti, devine un fenomen din ce în ce mai ameninţător. Până în anul 1907, în 40 de sate româneşti s-au creat şcoli de stat cu limba de predare maghiară, acestea adăugându-se la cele 202 de şcoli elementare confesionale sau particulare tot cu limba de predare maghiară (Cf. Borovszky Sámuel, *op.cit.*, p. 342), deşi după datele recensământului maghiar din 1910 (coord. Traian Rotariu, *Recensământul din 1910 Transilvania,*1999, p. 693-712), românii reprezentau aproximativ 45% din populaţia totală a comitatului (românii aveau circa 120 de şcoli).

Tot în curentul acesta se înscrie şi fenomenul proliferării grădiniţelor de copii create şi finaţate de stat în temeiul legii din 1891, ajungând în 1907 la 22 de grădiniţe (Cf. Borovszky Sámuel, *op.cit.*, p. 341).

După cum era de aşteptat legile succesive de deznaţionalizare culminând cu legea Appony din 1907 au dat rezultatele aşteptate, mai ales după înfiinţarea episcopiei maghiare greco-catolice de Hajdudorog în anul 1913, când 46 de sate ale judeţului Satu Mare au fost înglobate nou înfiinţatei episcopii. Începea astfel una din cele mai negre perioade din istoria judeţului Satu Mare, perioadă care va lua sfârşit abia în aprilie 1919, când aceste străvechi meleaguri româneşti se vor uni cu România. Urmare a Legii *Apponyi* a fost faptul că în cursul anilor 1908-1909 au fost desfiinţate la nivelul întregii Tansilvaniei aproximativ 500 de şcoli, deşi la numărul de copii români neşcolarizaţi ar mai fi fost necesare încă vreo 2.000 de şcoli noi („Luceafărul", 26 martie, 1911). Astfel, pe bună dreptate scria ziarul „Unirea" din Blaj în anul 1910, că mai multe sate din părţile Sătmarului „şi-au pierdut sau de tot sau numai în parte limba lor românească din şcolile lor confesionale susţinute de biserici" (Dr. O. Ghibu, *Situaţia învăţământului nostru primar.* În: „Luceafărul", 1 martie, 1911, p. 98).

Raportând numărul şcolilor la cel al locuitorilor, la nivelul Transilvaniei (românii reprezentând 57,8% din populaţie, maghiarii 25,5%, germanii 10%) constatăm că un liceu revenea la 24.365 maghiari şi la 590.019 români, un gimnaziu la 12.318 maghiari şi la 737.526 români, o şcoală de comerţ la 76.849 maghiari şi la 2.969.316 români, un institut pentru învăţători la 68.665 şi la 368.762 români.

Judeţul Satu Mare avea în anul 1915 o populaţie de 396.508 locuitori, din care 34.802 de locuitori trăiau în oraşul Satu Mare. Din totalul locuitorilor judeţului, 120.760 erau români, 264.650 maghiari, 6.669 germani şi 29.468 evrei. În oraş doar 986 erau români, 33.629 fiind maghiari, 629 germani şi 7194 evrei. La această populaţie funcţionau în judeţul Satu Mare 21 de şcoli secundare. Dintre acestea 6 erau susţinute de stat: în oraşul Satu Mare - Gimnaziul superior catolic de stat, Şcoala superioară pentru industrializarea lemnului, o şcoală civică de băieţi, la Carei – 2 şcoli civice de fete şi băieţi şi o şcoală civică la Halmeu. 4 dintre şcoli erau susţinute de administraţiile comunale/ locale: în Satu Mare o şcoală superioară comercială pentru băieţi şi una pentru fete şi Conservatorul de muzică, iar la Halmeu o şcoală civică pentru fete. Dintre

cele 21 de şcoli 7 erau confesionale romano-catolice: la Satu Mare 3 şcoli civice, o şcoală normală pentru învăţători şi una pentru învăţătoare şi educatoare, o şcoală pedagogică postliceală şi un gimnaziu superior piarist la Carei. Mai funcţionau 4 şcoli reformate, toate în oraşul Satu Mare: o şcoală superioară comercială pentru fete, un liceu pedagogic pentru fete, un gimnaziu superior pentru băieţi şi o şcoală superioară pentru fete. Mai funcţionau 2 şcoli de ucenici.

5.4. Istoria învăţământului maghiar în judeţul Satu Mare (Póti Eduárd János)

Începuturile învăţământului pe meleagurile noastre datează din secolul XI, din timpul domniei primului rege arpadian, Ştefan I. Din perioada secolelor XI – XVI avem foarte puţine date referitoare la sistemul de învăţământ. Acest fapt se datorează lipsei izvoarelor istorice din această perioadă pe tot teritoriul Regatului Maghiar. Se ştie însă cu siguranţă că pe raza judeţului nostru au existat în această perioadă mai multe protopopiate romano-catolice. Protopopii erau mult mai educaţi faţă de alţi membri ai clerului. Astfel putem deduce că în preajma sediilor protopopiale au funcţionat şcoli în secolele XI – XVI, care, cu timpul s-au răspândit şi în mediul rural: lângă fiecare parohie funcţiona o şcoală primară. Mulţi dintre preoţii cunoscuţi au deţinut şi titlul de „magister", deci au fost şi profesori. Conform decretelor promulgate de Ştefan I. reiese că fiecare zece sate aveau obligaţia de a construi o biserică şi lângă aceasta şi o şcoală. Elevii acestor şcoli erau atât copiii nobilimii cât şi copiii celorlalte grupuri sociale (ţărani liberi, jeleri, iobagi). În aceste şcoli elevii au învăţat religie, rugăciuni, cântece bisericeşti şi citire.

În această perioadă nu au existat clase, doar două grupuri: începători şi avansaţi, iar la şcoală au învăţat în primul rând băieţii. Limba de predare a fost limba latină, materia predată a fost Biblia, viaţa sfinţilor, religia şi matematica. Fetele au fost educate în mănăstirile călugăriţelor. Din legenda sfintei Margareta (fiica regelui arpadin Bela IV) putem deduce că în aceste şcoli fetele au învăţat în primul rând „Ave Maria" şi alte cântece bisericeşti.

Conform izvoarelor scrise în mănăstirile franciscane din Szatmar, Nemeti şi Medieşu Aurit au funcţionat şcoli. În secolul XIV călugării dominicani au înfiinţat o şcoală de renume şi bine dotată în Szatmar. Nu avem informaţii detaliate despre această instituţie de învăţământ, cunoaştem însă numele a unor profesori şi elevi, cum ar fi: profesorii Thomas de Zothmar (1340), Martinus Horvath, Bakocz Tamas şi Petrus Bachkay (1554).

Primele şcoli asemănătoare şcolilor primare de astăzi au apărut în timpul regilor Angevini (sec. XIV). Materia predată în aceste şcoli nu a fost atât de complexă ca în zilele noastre, deoarece oamenii nu au avut nevoie de cunoştinţe complexe iar finalitatea învăţământului a fost în primul rând educarea: au educat copiii iobagilor ca să devină oameni catolici de treabă. În unele şcoli au predat deja profesori care nu au aparţinut clerului, dar educaţia a rămas sub controlul Bisericii. Cele mai frecvente metode de predare-învăţare au fost copierea şi recapitularea orală. Elevii de multe ori au fost învăţaţi doar să citească, fiindcă scrisul nu a fost privit ca ajutor în dezvoltarea competenţei de înţelegere a textului.

Acei tineri care au dorit să ocupe poziţii mai importante în societate (de exemplu să devină preoţi, doctori sau avocaţi) puteau să-şi continue învăţământul la universităţile europene de renume. Conform surselor disponibile foarte puţini sătmăreni au ales această cale. Cei mai renumiţi ar fi Bakocz Tamas, care şi-a terminat studiile superioare în Polonia şi Italia sau Karoli Gaspar, student la Universitatea din Wittemberg.

Date concrete despre situaţia învăţământului în Satu Mare avem doar din timpul reformei bisericeşti (sec. XVI). După apariţia protestantismului un număr mare de nobili au acceptat credinţa lutherană, între care şi Dragffy Gaspar din Beltiug. El a fost cel care între anii 1535 - 1540 a cumpărat o parcelă în Szatmar. Această parcelă a fost donată Bisericii Reformate în vederea construirii unei şcoli. Din păcate nu se ştie cu exactitate data înfiinţării acestei şcoli şi nici istoria a primelor decenii, deoarece în 1703 oraşul a fost incendiat de către curuţii lui Rakoczi şi toate documentele referitoare au dispărut.

O referire importantă asupra şcolii se regăseşte într-o hotărâre sinodială din anul 1594. Acestă hotărâre obligă parohiile să pornească campanii de donaţii pentru asigurarea funcţionării şcolilor din Debrecen şi Szatmar. Din această referire putem deduce că şcoala reformată din Szatmar a evoluat rapid în secolul XVI.

Această evoluţie a continuat şi în secolul următor. Iniţiativa preotului şi pedagogului Milotai Nyilas Istvan a dat roade în prima jumătate a secolului XVII. Drept urmare consiliul local a cumpărat la preţul de 500 de forinţi o altă parcelă în vederea construirii unei noi clădiri pentru şcoală şi şi-a asumat plata salariului profesorilor. În anul 1610 consiliul oraşului a decis ca la şcoala din Szatmar, când este posibil, să predeie doar profesori care au urmat cursurile la Universitatea din Wittemberg, iar dacă nu este posibil, profesorii să fie aleşi dintre tinerii care şi-au terminat studiile în Ungaria. În afară de aceasta şi nobilimea reformată a judeţului a contribuit la susţinerea şcolii, iar pe lângă aceasta şi principii Bocskai Istvan, Rakoczi Gyorgy I., Bethlen Gabor au donat sume importante institului de învăţământ.

Cât despre materie, elevii au învăţat limba greacă, limba latină, limba ebraică, religie, litere, istorie şi matematică. În clasele mici au predat elevii claselor mari, aşa-numiţii „elevi vulgo".

În secolul al XVIII-lea au urmat o serie de modificări. În anul 1749 Colegiul Reformat din Szatmar s-a unit cu şcoala din Nemeti, mărindu-şi astfel efectivele şi rangul. Însă în 1754, din cauza recatolizării colegiul a fost degradat şi şi-a pierdut atât influenţa cât şi mare parte a sprijinului financiar. Astfel a început o perioadă a regresului. În ciuda dificultăţilor întâmpinate reformaţii au reuşit să-şi salveze şcoala, însă în locul colegiului de renume a existat doar o şcoală de gramatică cu două clase. Până la sfârşitul secolului acestor două clase au mai fost adăugate o clasă de retorică şi una poetică.

Învăţământul romano-catolic s-a reactivat în secolele XVII - XVIII. Din cauza reformei bisericeşti din secolul XVI şcolile din mănăstiri şi de lângă parohii şi-au încetat activitatea. Pazmany Peter, mitropolitul de Esztergom, conducătorul contrareformei din Ungaria în anul 1639 a elaborat documentul de înfiinţare a primului colegiu catolic din Szatmar. Acest document a fost acceptat şi de împăratul Ferdinand III. Conducerea şcolii a fost încredinţată călugărilor iesuiţi, care şi-au început activitatea încă din anul 1639. La început şcoala catolică a avut doar patru clase de gramatică, însă a evoluat foarte repede, datorită faptului că iesuiţii au organizat procesul de predare-învăţare diferit faţă de reformaţi. În această şcoală fiecare clasă a fost condusă de un profesor, iar elevii claselor mici nu au fost educaţi de către elevii mai mari. Pentru funcţionarea bună şcoala a deţinut mai multe proprietăţi în oraş dar şi în localităţile din preajmă, cum ar fi Oar, Lazuri, Nisipeni, Noioreni, Odoreu, Seini.

Cu toate acestea în prima perioadă şcoala de mai multe ori şi-a închis porţile. De exemplu principele Rakoczi Gyorgy II. în anul 1654 a gonit iesuiţii din oraş, care au fost nevoiţi să se mute la Carei, Apateu şi Nagyszolos. Călugării au revenit doar după şase ani. În anii 1742 şi 1754 şcoala şi-a încetat funcţionarea din cauza epidemiilor. În anul 1773 ordinul iesuiţilor a fost dizolvată. Mănăstirea lor din oraş şi şcoala a fost preluată de către ordinul paulit. Gimnaziul catolic şi-a reluat activitatea în anul 1776, dar zece ani mai târziu a fost închise clasele gimnaziale de gramatică, iar din 1787 gimnaziul a fost degradat la rangul de şcoală generală.

Dintre celelalte localităţi ale judeţului trebuie amintit Careiul, unde a funcţionat o şcoală reformată încă din anii 1550. În această şcoală au învăţat episcopul reformat Karolyi Peter şi traducătorul Bibliei, Karoli Gaspar.

O mare însemnătate a avut şi şcoala piaristă întemeiată de gr. Karolyi Sandor în 1725. Profesorii acestei şcoli au fost de ex. lingvistul Revai Miklos şi Dugonics Andras. În această şcoală au învăţat Vasvary Pal (erou al revoluţiei din 1848), politicianul Simion Bărnuţiu, poetul Ady Endre, pictorul Aurel Popp etc. Conform izvoarelor scrise şi în localităţile Tăşnad şi Ardud au funcţionat şcoli reformate încă din a două jumătate a secolului XVI.

Secolul XIX a adus mari schimbări în viaţa judeţului, deoarece în acest secol a evoluat cel mai mult economia, s-a accelerat procesul de urbanizare, s-a modernizat sistemul de învăţământ. Astfel putem afirma că secolul XIX a fost epoca de aur în viaţa oraşului şi a judeţului. Pe parcursul secolului au fost înfiinţate multe şcoli noi, s-a lărgit oferta educaţională, iar calitatea aducaţiei a ajuns la nivele mai mari.

În anul 1804 a fost creat Episcopatul Romano-Catolic al Sătmarului. Primul episcop, baronul Fischer Istvan a înfiinţat prima instituţie de învăţământ superior în Satu Mare: Institutul pentru Educare Preoţilor, care din 1806 şi-a luat numele de Institutul Teologic Episcopal. Timp îndelungat acest institut a fost singura instituţie de învăţământ superior în oraş. Tot din iniţiativa episcopului Fischer a fost repornit gimnaziul catolic în care au funcţionat şi două clase liceale de litere.

În anul 1806. împăratul Francisc I. a ordonat ca şcoala cu două clase din Baia Mare să fie desfiinţată, iar profesorii şi elevii de acolo să se mute la Satu Mare. Oraşul împreună cu ajutorul Episcopiei a construit o clădire pentru noua şcoală care şi-a început activitatea în 1807 cu trei clase de gramatică. Cu timpul au mai fost adăugate încă trei clase acestei şcoli, care în 1852 a fost unit cu liceul episcopal, iar din 1863 a funcţionat sub numele de Colegiu Catolic Regal, deci a devenit instituţie de stat. Din 1871 colegiul a funcţionat în clădire situată pe strada Ştefan cel Mare, unde se află în prezent Colegiul Naţional Doamna Stanca.

Între anii 1805 - 1822 s-a construit parterul de azi a clădirii Liceului Teologic Reformat din numeroase donaţii: oraşul a donat 300.000 de cărămide şi o cantitate mare de lemn, locuitorii oraşului au adunat 5719 forinţi, protopopiatul sătmarului 2938 forinţi, episcopiile reformate au donat 2230 forinţi, nobilimea din Ardeal 857 forinţi, meşteşugarii oraşului 640 forinţi, cei săraci au muncit gratis la construcţie. Clădirea a fost lărgită de mai multe ori în secolul XIX, căpătându-şi forma de azi la începutul secolului XX.

Învăţământul reformat a întâmpinat mai multe dificultăţi în secolul XIX. De exemplu conform noilor reforme educaţionale în perioada 1852 - 1859 liceul din Satu Mare a fost obligat să funcţioneze ca şcoală particulară cu patru clase. După 1867 şi-a recăpătat rangul de colegiu şi a început o nouă perioadă de evoluţie, numărul elevilor crescând constant.

Graţie iniţiativei episcopului catolic Ham Janos, în a doua jumătate a secolului XIX au funcţionat în oraş mai multe şcoli pentru fete: o şcoală pentru educarea fetelor ofiţerilor oraşului, un liceu pedagogic (pentru calificarea educatoarelor), o şcoală civică pentru fete.

În acest secol au fost înfiinţate un număr mare de şcoli primare în tot judeţul Satu Mare. Lângă şcolile reformaţilor şi catolicilor au existat şcoli ale greco-catolicilor şi israeliţilor şi un număr mare de şcoli publice. Legea educaţiei din 1868 a catalizat procesul înfiinţărilor noilor instituţii educaţionale. De exemplu la începutul secolului XX pe raza judeţului au funcţionat 36 de şcoli publice în localităţile Apa, Medieşu Aurit, Domăneşti, Andrid, Hrip, Culciu Mare, Peleş, Potău, Sătmărel, Doba, Odoreu, Vama ş.a.m. Totodată a crescut şi numărul şcolilor bisericeşti.

Primele grădiniţe au apărut la mijlocul secolului XIX. Prima grădiniţă a oraşului a fost înfiinţată în 1865. Asociaţia Szechenyi din Satu Mare a înfiinţat şi a întreţinut sute de aşa-numite „refugii de vară pentru copii mici", instituţii care au funcţionat ca şi grădiniţile. Scopul acestor refugii a fost de a aduna copiii a căror părinţi în sezonul de vară lucrează de dimineaţă până seara târziu în agricultură, ajutând astfel familiile să aibă mai mult timp pentru lucru şi micşorând probabilitatea eventualelor accidente care sunt provocate deseori de copiii nesupravegheaţi.

În 1891 a fost promulgată o lege privind grădiniţile care a rezultat creşterea numărului acestor instituţii. Au fost înfiinţate grădiniţe în toate localităţile mai mari, dar şi în Madieşu Aurit şi Sanislău. Drept urmare a crescut exigenţa pentru profesorii şi educatorii calificaţi, fapt care a dus la înfiinţarea noilor licee pedagogice în Satu Mare şi Carei.

Acest proces de dezvoltare rapidă a continuat şi în primele decenii a secolului XX. În anul 1902 a fost înfiinţat un liceu pedagogic reformat de educatoare, în 1906 Liceul Comercial, în 1907 o şcoală profesională de prelucrare a lemnului, în 1911 Şcoala Publică Regală Civică de Băieţi, în 1918 Gimnaziul de Fete Romano-Catolic Sf. Elisabeta. În anul 1912 fost construită o nouă clădire pentru Colegiul Regal Catolic. În această clădire funcţionează astăzi Colegiul Naţional Mihai Eminescu. În afară de acestea în Satu Mare a funcţionat şi o şcoală privată de muzică până la începutul primului război mondial.

După încheierea primului război mondial o mare parte a judeţului istoric Sătmar a devenit parte a României. Acest eveniment a rezultat modificări majore în sistemul de învăţământ. Multe dintre noile ordine au avut menirea de a îngreuna funcţionarea sistemului de învăţământ maghiar. Acest fapt reiese şi din ordinele promulgate de inspectorul general Gocan:

- Instituţiile bisericeşti au dreptul de a depune acte oficiale doar prin inspectoratul şcolar,
- Directorii instituţiilor de învăţământ nu au dreptul să folosească limba maternă, doar limba română în cazul redactării oricărui document oficial,
- E interzisă folosirea manualelor editate în Ungaria,

- În şcolile bisericeşti cu limba de predare maghiară e obligatoriu predarea limbii române, la fel istoria şi geografia trebuie predată tot în limba română,
- Fiecare instituţie de învăţământ are obligativitatea de a constitui o bibliotecă de limbă română,
- În fiecare cămin elevii au obligaţia de a conversa în limba română minim o oră pe zi,
- Fiecare şcoală a iudaicilor în care nu se predau toate metriile în limba română va fi închisă,
- Profesorii şcolilor bisericeşti sunt obligaţi de a susţine examen de limba română la sfârşitul lunii iulie a anului 1924.

Şcolile bisericeşti maghiare au fost degradate, multe dintre ele au rămas fără aviz de funcţionare, în şcolile cu profil economic s-a introdus ca limbă de predare obligatorie limba română, profesorii au fost obligaţi să susţină examene de limbă română, elevii maghiari au fost lăsaţi corigenţi la examenul de bacalaureat. În septembrie 1928 Colegiul Reformat a fost degradat la rangul de gimnaziu cu trei clase. După multe eforturi, din 1930 a început iar procesul dezvoltării şcolii, cu toate că de exemplu în anul şcolar 1935 - 1936 din cei 236 de elevi înscrişi la examenul de bacalaureat niciunul nu a fost admis. Colegiul Catolic Regal a devenit şcoală română sub numele de Liceul Mihai Eminescu. În 1923 aici s-a deschis o secţie pentru israeliţi, mai târziu o secţie maghiară. Aici au terminat elevii fostei gimnazii romano-catolice.

Liceele de fete fondate în 1918 (una catolică şi una reformată) şi-au continuat activitatea, iar în 1922 a fost întemeiată o şcoală română de fete cu opt clase. Din 1926 şi-a început activitatea Şcoala Generală Israelită.

Instituţiile de învăţământ din Carei au întâmpinat situaţie similară. Şcoala civică de băieţi a devenit Gimnaziul Vasile Lucaciu. Secţia maghiară a şcolii a fost desfiinţată în 1926. În perioada interbelică a fost fondată Şcoala Normală de Băieţi cu scopul de a asigura educarea personalului didactic român în regiune. În fiecare an şi-au terminat studiile în această instituţie în medie de 18 - 20 profesori. Tot în perioada interbelică a fost întemeiată în Carei o şcoală industrială profesională.

Colegiul Naţional „Mihai Eminescu” din Satu Mare

Această situaţie s-a schimbat iar după instaurarea comunismului în România. După ce s-a lansat procesul etatizării în ţară, în 1948 şcolile bisericeşti au fost trecute în proprietatea statului, după care au fost desfiinţate. În clădirile acestora au început să funcţioneze licee industriale.

Condiţiile nefavorabile învăţământului maghiar s-au schimbat doar după căderea comunismului la sfârşitul anilor 80. Exigenţa faţă de învăţământ în limba maghiară s-a arătat imediat după instaurarea democraţiei în ţară. Munca stăruitoare a dat roade: în anul şcolar 1991 – 1992 deja au funcţionat trei licee maghiare în Satu Mare: Liceul Teoretic Kolcsey Ferenc (azi: Coldegiul Naţional KF), Liceul Reformat şi Liceul Romano – Catolic Ham Janos. În afară de acestea există secţii de predare în limba maghiară şi în următoarele instituţii: Liceul de Arte Aurel Popp, Colegiul Tehnic Eliza Zamfirescu, Liceul C. Brâncuşi, Liceul George Emil Palade, Liceul Gheorghe Dragoş, Colegiul Tehnic Traian Vuia în Satu Mare, în Carei Liceul Teoretic şi Liceul Romano-Catolic Josephus Kalasantius, iar la Tăşnad Liceul Industrial. În afară de acestea există o serie de şcoli generale cu predare în limba maghiară pe raza judeţului, iar la Satu Mare funcţionează şi o filială a Universităţii Babeş – Bolyai din Cluj – Napoca.

5.5. Învăţământul românesc în perioada interbelică

Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918, a determinat schimbări hotărâtoare în evoluţia istorică a societăţii româneşti (Vezi şi Ioan Viman, *Învăţământul secundar* ...). Acestea s-au manifestat în planuri diverse, economic, social, dar şi în evoluţia spirituală a poporului român (Gh. Iancu, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român, 1918 – 1920,* p. 254). S-au înlăturat piedicile în afirmarea cultural-ştiinţifică a românilor şi s-au creat condiţii propice pentru afirmarea, din plin, a acestora, lipsiţi pentru mult timp de drepturi naţionale şi supuşi unui proces de deznaţionalizare, mai ales în deceniile anterioare Unirii. Încă în şedinţa Consiliului Naţional Român Comitatens Satu Mare, din 13 noiembrie 1918 se cerea promovarea unui învăţământ în limba română în şcolile normale şi medii din comitat. De asemenea, ca primă măsură religia să fie predată în limba română, pentru elevii români din comitat (Arhivele Naţionale, DJANSM, fond: Consiliul Naţional Român, doc. 10/1918, f. 2).

Nevoia unei abordări noi, ca şi decizia Ministerului Instrucţiei Publice, era exprimată clar de dr. C. Angelescu: „în ţările surori alipite … învăţământul are un caracter nenaţional şi inegal – învăţământul general făcând parte dintr-o organizaţie şcolară cu totul diferită (n.n. în imperiul Austro-Ungar, Rusia) este un instrument de deznaţionalizare a maselor româneşti, care trebuie cu totul refăcut." (*Dezideratele domnului ministru al instrucţiunii – 26 mai 1919*. În: N. Peneş *Dr. C. Angelescu. Povestea unei vieţi*, 1998, p. 211-219). Se impun aşadar două concluzii: necesitatea consolidării caracterului naţional al învăţământului după modelul existent în Vechiul Regat cu toate lipsurile acestuia şi sporirea rolului şcolii, al educaţiei în general, în realizarea unităţii naţionale depline, mai ales în „ţările surori alipite" (provinciile româneşti unite în 1918), pentru că „şcoala şi educaţiunea legată de ea sporesc puterea statului modern naţional." (vezi C. G. Cristea, *Reforma învăţământului. O perspectivă istorică, 1864 - 1944*, 2001, p. 248-249 şi Gh. Bunescu, *Legile învăţământului românesc*, 2003)

Reforma învăţământului în perioada interbelică va urmări aşadar realizarea idealului naţional, consolidarea sa prin mijloace specifice învăţământului ca element esenţial în procesul complex de democratizare şi dezvoltare a culturii naţionale în perioada interbelică. Acest lucru s-a realizat prin valorificarea tradiţiilor şi legislaţiei elaborate de Spiru Haret, ca bunuri câştigate pentru învăţământul şi cultura românească, dar şi prin valorificarea şi integrarea specificităţilor aparţinând noilor teritorii unite, în sistemul de învăţământ al României. În acest proces a fost integrat pe deplin, după 19 aprilie 1919 şi judeţul Satu Mare, prin sistemul său de învăţământ, care avea specificităţi legislative şi administrative, uneori incompatibile cu sistemul de învăţământ din Vechiul Regat, în care urma să se integreze.

Cadrul juridic fixat pentru învăţământ în perioada interbelică, prin Legea pentru învăţământul primar al statului şi învăţământul primar normal (1924), Legea bacalaureatului (1925), Legea învăţământului particular (1925), la care se adaugă Legea învăţământului secundar din 1928 (Legea nr. 79/1928 pentru învăţământul secundar, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 105 din 15 mai 1928) şi din 1939 referitoare la învăţământul primar şi normal, stabileşte modul de organizare al „celui de-al doilea grad de învăţământ", la

care au acces absolvenţii învăţământului primar. Scopul acestei forme de învăţământ urmăreşte, mai ales, conform art. 1, „să dea absolvenţilor primilor patru ani de învăţământ primar elementele esenţiale ale unei culturi generale, pregătindu-i în acelaşi timp pentru a urma în învăţământul superior". Aceeaşi lege stabileşte ciclurile: inferior şi superior, cu durata de trei, respectiv patru ani. Ciclul inferior se raportează la învăţământul gimnazial actual şi se numerota conform legii cu I, II şi III. Ciclul superior, adică învăţământul liceal se numerotau cu IV, V, VI şi VII, aşa cum prevede art. 3 al legii.

Iată în continuare un succint tablou al învăţământului primar în perioada interbelică.

În anul 1940, existau în judeţul Satu Mare 260 de şcoli primare şi 69 de grădiniţe de copii ale statului, cu 705 învăţători şi învăţătoare, dintre care 645 erau români, 28 germani 26 maghiari, 2 evrei şi 4 de „alte neamuri". Germanii aveau 9 şcoli confesionale cu 19 învăţători.

În anul 1920 în judeţul Satu Mare erau 46 de şcoli ungureşti cu 59 de învăţători, iar în anul 1940 au ajuns la 51 de şcoli cu 73 de învăţători, adică numărul lor a crescut în perioada administraţiei româneşti (Arhivele Naţionale, DJASM, fond: Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 55, 1940, f. 51).

Redăm în continuare situaţia comparativă a elevilor la diferite date:

Elevi cu vârste cuprinse între	**Anul**				
	1920	**1925**	**1930**	**1935**	**1940**
7 – 16 ani	34.850	42.946	46.682	51.548	50.849
16 – 18 ani	8.726	6.318	9.740	4.195	7.175

Arhivele Naţionale, DJASM, fond: Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 55, 1940, f. 51

Recensământul, după naţionalităţi se prezenta astfel:

Elevi de naţionalitate	**Anul**				
	1920	**1925**	**1930**	**1935**	**1940**
români	27.970	32.804	40.286	38.639	39.992
germani	2.625	2.316	2.408	2.910	2.761
unguri	6.284	7.246	7.952	8.546	8.802
ruşi, ruteni	738	958	840	1.071	1.216
slovaci	429	643	722	374	415
evrei	5.248	4.981	3.759	3.929	4.300
alţii	282	316	455	274	538
Total	43.576	49.264	56.422	55.743	58.024

Arhivele Naţionale, DJASM, fond: Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 55, 1940, f. 51

Situaţia ştiutorilor de carte pentru toate naţionalităţile:

Elevi obligaţi între17-18 ani	**Anul %**				
	1920	**1925**	**1930**	**1935**	**1940**
alte naţionalităţi	63%	76%	82%	94%	91,5%
români	72%	81%	86%	95%	93%

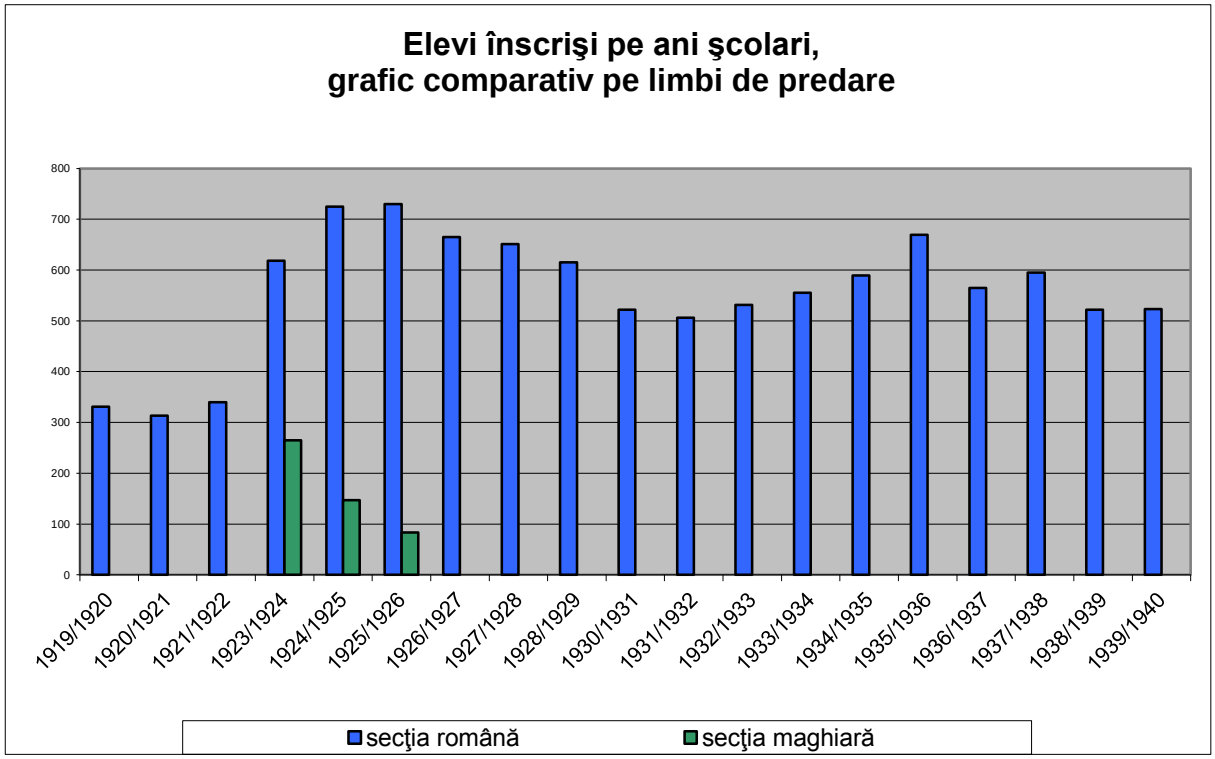
Arhivele Naţionale, DJASM, fond: Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 55, 1940, f. 51

Pe teren realizările cuprinse între anii 1921 – 1940 se prezintă astfel: s-au construit în judeţul Satu Mare 124 de şcoli primare şi grădiniţe de copii, în valoare de 59.535.000, în 1940 fiind încă în construcţie 22 de şcoli pentru care existau bani şi materiale (Arhivele Naţionale, DJASM, fond: Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 55, 1940, f. 51)

Aceste şcoli aveau anexe care constau în: 164 de farmacii şcolare, 37 de echipe sportive, 62 de cantine, 194 de grădini şcolare, 109 loturi şcolare, 101 ateliere, 134 ateliere, 73 case de economii, 106 muzee, 260 de biblioteci, 67 de echipe teatrale (458 de reprezentaţii în 1938 – 1940), 268 de coruri şcolare (1838 de reprezentaţii în anul 1938-1940), 18 aparate de proiecţie în permanenţă. Niciuna dintre acestea nu existau în perioada administraţiei maghiare.

Totodată trebuie menţionat că învăţătorii sătmăreni beneficiau de 2 internate pentru copiii lor în oraşul Satu Mare, o bancă învăţătorească, o societate de înmormântare care oferea suma de 35.000 lei pentru fiecare caz de deces şi de un teren în Munţii Gutinului, afectat pentru un sanatoriu învăţătoresc judeţean (Arhivele Naţionale, DJASM, fond: Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 55, 1940, f. 51)

În primii ani după 1918, şcolile secundare au funcţionat în baza legislaţiei existente în Vechiul Regat ori în teritoriile care s-au unit cu ţara în 1918. Treptat s-a elaborat o legislaţie unificatoare, integratoare şi compatibilizatoare, care va oferi cadrul formării unui învăţământ naţional unitar. Trebuie remarcat faptul că reforma învăţământului în plan legislativ este influenţată de schimbările fundamentale în viaţa politică statală determinată de Marea Unire din 1918. Acestea au la bază noul context istoric şi vor fi consfinţite de noua Constituţie a României din 1923, care în art. 5 şi art. 7 asigură dreptul la învăţătură şi la libertatea conştiinţei.

Învăţământul secundar românesc din această parte a ţării pentru perioada interbelică se prezenta astfel: existau şcoli secundare de stat cu profil teoretic (Liceul ,,Mihai Eminescu" din Satu Mare, Liceul ,,Vasile Lucaciu" din Carei, Liceul ,,Doamna Stanca" din Satu Mare); învăţământ secundar pedagogic; învăţământ profesional şi tehnic, reprezentat de Şcoala Profesională de Fete din Satu Mare (devenită Liceul Industrial de Fete ,,Dr. C. Angelescu", Gimnaziul Industrial din Carei, Şcoala de Arte şi Meserii din Satu Mare devenită Liceul Industrial de Băieţi din Satu Mare; de asemenea şcoli industriale şi comerciale de ucenici în Satu Mare şi Carei. Liceul Comercial de Băieţi şi Liceul Comercial de Fete au ilustrat un învăţământ

secundar bine închegat şi de prestigiu în acest domeniu. O importanţă deosebită a avut-o Conservatorul de Muzică din Satu Mare.

Colegiul Naţional „Doamna Stanca" din Satu Mare

Perioada 1920-1923 este apreciată ca o epocă de consolidare a învăţământului în care trebuie să distingem tendinţa de secularizare, de transformare în învăţământ de stat a învăţământului particular. Pe de altă parte se distinge tendinţa de a aşeza şcolile din Transilvania pe noua structură naţională şi de aplicare a noii legislaţii şcolare româneşti. Prevederile Constituţiei din 1923 stabilesc libertatea învăţământului, fără a detalia prevederi speciale pentru învăţământul confesional, stipulând în art. 24 dreptul la învăţătură pentru toţi cetăţenii ţării, cu condiţia ca acest învăţământ să nu contravină moralei şi ordinii publice. În acest sens „Regulamentul pentru obţinerea certificatului de stat de către elevii pregătiţi în particular pentru cursul secundar", aprobat prin Decretul 5297/11 XII 1920, reprezintă baza legală pentru funcţionarea şcolilor particulare confesionale până la elaborarea legii învăţământului particular, în decembrie 1925. Acesta stabileşte condiţiile în care o şcoală particulară poate funcţiona, de altfel foarte apropiate cu cele ale învăţământului de stat şi raportate permanent la acestea, astfel încât să se asigure unitatea în ceea ce priveşte accesul la învăţătură, dar urmărindu-se şi însuşirea limbii române şi prin condiţiile impuse trecerea la stat a unui număr de şcoli particulare care nu îndeplineau condiţiile prevăzute de lege. Efectul acestei statificări în judeţul Satu Mare îl reprezintă la sfârşitul anului şcolar 1922/1923 naţionalizarea Liceului Piarist din Carei, a Liceului romano-catolic de băieţi din Satu Mare, menţinerea fără drept de publicitate a Liceului romano-catolic de fete şi a Liceului reformat din Satu Mare. Elevii din aceste licee fiind puşi în situaţia de a susţine examenele de bacalaureat în alte şcoli. Astfel absolvenţii clasei a VIII-a din anul şcolar 1922/1923 de la Liceul romano-catolic de fete şi Liceul reformat de băieţi din Satu Mare, care-şi pierduseră dreptul de publicitate, vor susţine examenele de absolvire la Liceul „Mihai Eminescu" din localitate. Constatăm de asemenea, pe lângă o tendinţă de naţionalizare a şcolilor confesionale ale minorităţilor, atragerea de sub influenţa maghiară a celorlalte minorităţi, de sub influenţa procesului de maghiarizare prin învăţământ (practică utilizată înainte de 1918) continuat asupra populaţiei germane şi evreieşti, în mod natural, am spune, pentru că populaţia acestor etnii era vorbitoare a limbii maghiare şi avea tendinţa naturală de a urma şcoli în limba cunoscută şi vorbită. Dacă în 1919 în Satu Mare frecventau şcoli

secundare un număr de 2437 de elevi, cu predare exclusiv în limba maghiară, în anul 1940 existau 4 şcoli secundare cu predare în limba maghiară, în care studiau 921 de elevi. Astfel, dacă în 1920, conform unui raport al comisiei de inventariere a şcolilor din municipiul Satu Mare, formată din primarul Augustin Ferenţiu, revizorul şef Dariu Pop şi dr. I. Chereches, în şcolile secundare cu limba de predare maghiară existau 6 licee, 2 gimnazii, 1 şcoală tehnică minieră, 2 şcoli industriale de ucenici. Majoritatea acestora erau de stat, cu limba de predare română.

Scăderea populaţiei şcolare aparţinând naţionalităţii maghiare, faţă de perioada anterioară Marii Uniri, are mai multe explicaţii. Una dintre ele ar fi plecarea din şcolile cu predare în limba maghiară a populaţiei şcolare evreieşti. Începând cu anul 1923, şcolile confesionale nu mai au dreptul să înscrie alţi elevi, decât pe cei care aparţin confesiunii respective. Astfel, un procent important de populaţie şcolară se îndreaptă înspre şcolile româneşti. Elevii de naţionalitate izraelită vor accede în mare măsură înspre Liceul „Mihai Eminescu” şi Liceul Comercial, băieţii, iar fetele înspre Liceul de Stat pentru Fete „Doamna Stanca” şi Liceul Comercial de Fete. Găsim elevi de etnie izraelită şi în alte şcoli, desigur.

Şcoala Normală din Satu Mare în perioada interbelică,
astăzi Colegiul Tehnic de Transporturi şi Telecomunicaţii „Ion I. C. Brătianu”

Legislaţia românească în domeniul învăţământului, favorabilă dezvoltării învăţământului de toate gradele în limba română, nu a neglijat învăţământul în limbile minorităţilor, dovadă este existenţa şcolilor confesionale şi de stat în limba minorităţilor, ca şi susţinerea lor de către stat – în măsura posibilităţilor. Ceea ce în condiţiile unei creşteri semnificative a numărului românilor faţă de maghiari sau alte naţionalităţi (germani sau evrei care studiaseră numai în limba maghiară) nu reprezintă o scădere semnificativă, îngrijorătoare. Trebuie luat în calcul şi faptul că s-au înfiinţat secţii cu predare în limba maghiară la liceele de stat, de exemplu la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare şi la Liceul „Vasile Lucaciu” din Carei, acestea fiind desfiinţate în anul 1924.

Pe de altă parte pretenţia de a se studia în şcoli şi de a se însuşi limba română, este firească şi în concordanţă cu o practică democratică la nivel european. De asemenea studierea în limba română a Istoriei românilor, Geografiei României şi a Constituţiei ţării se înscrie pe aceleaşi coordonate de ordin juridic şi moral. Aşadar creşterea numărului de elevi de origine română se explică prin crearea de oportunităţi de

acces la şcolarizare oferite de noua administraţie românească. În ceea ce priveşte scăderea numărului de şcoli cu predare în limba maghiară, în special al şcolilor confesionale se datorează priorităţilor oferite de statul român pentru tinerii proveniţi din rândul populaţiei româneşti de a frecventa şcoala în limba română, fapt imposibil înainte de 1919. Nu este vorba neapărat despre o îngrădire a posibilităţilor de acces la şcolarizare a elevilor de naţionalitate maghiară, ci mai degrabă despre o preocupare susţinută pentru accesul la şcolarizare a copiilor proveniţi din rândul populaţiei româneşti. La sfârşitul perioadei, în anul 1939, dintr-un raport al prefectului reiese că în judeţul Satu Mare existau, 5 şcoli confesionale din care 4 cu limba de predare maghiară, frecventate de 921 de elevi şi susţinute de episcopia romano-catolică şi Prezbiteriul comunităţii reformate (Gimnaziul romano-catolic de fete, Gimnaziul superior de fete reformat, Liceul reformat pentru băieţi, Şcoala normală de fete romano-catolică).

În ceea ce priveşte numărul elevilor români, acesta a crescut, în dauna elevilor aparţinând minorităţilor, în special a celei maghiare. Adevărul este că în fapt numărul elevilor maghiari nu a scăzut atât de mult, ci mai ales noile prevederi legale au dus la creşterea numărului elevilor români. Astfel, fără elevii din şcolile de ucenici şi Gimnaziul Industrial din Carei, în anul şcolar 1939/1940, erau înscrişi la şcolile de stat (cu predare în limba română) un număr de 1977 elevi, îndrumaţi de 139 de profesori. La Liceul Reformat de Băieţi frecventau 180 de elevi, la Gimnaziul Reformat de Fete, 60 de eleve, la Liceul Romano-catolic de Fete, 300 de fete, la Gimnaziul Romano-catolic de fete, 126 de eleve, la Şcoala Normală Romano-catolică de Fete, 255 de eleve. În total 921 de elevi în învăţământul secundar în limba maghiară. În aceste şcoli predau 68 de profesori, este drept unii predând şi la şcolile româneşti. Dacă raportăm populaţia şcolară la numărul populaţiei pe naţionalităţi rezultă o cuprindere corespunzătoare, nerestrictivă. Adăugăm faptul că în afara şcolilor cu predare în limba maghiară, confesionale, elevii aparţinând minorităţilor s-au înscris şi au frecventat şcolile româneşti de stat. Acest lucru determină creşterea procentului de tineri aparţinând minorităţilor care au frecventat şcolile secundare. Iată, spre exemplu, la Liceul ,,Mihai Eminescu", pe parcursul perioadei, până în 1938, au fost înscrişi 9107 elevi, din care 3656 au fost minoritari (40,14%), maghiarii reprezentând 16,76% dintre minoritari. De altfel, procentul de elevi minoritari este destul de ridicat şi la celelalte şcoli secundare de nivel liceal: la Liceul de Fete ,,Doamna Stanca", 27,15%; la Liceul ,,Vasile Lucaciu" din Carei 42,10%; la Liceul Comercial de Băieţi, 27,45%; la Liceul Industrial de Băieţi Satu Mare, 16,24%, cel mai mare procent înregistrându-se la Gimnaziul de Fete din Carei, 54,15% dintre eleve fiind minoritare. De menţionat că o perioadă, între 1923 şi 1926 au funcţionat secţii maghiare la Liceul ,,Mihai Eminescu" Satu Mare şi ,,Vasile Lucaciu" Carei, unde au fost şcolarizaţi în aceşti trei ani şcolari 885 de elevi.

În şcolile de ucenici din Satu Mare şi Carei, conform datelor de care dispunem, elevii minoritari erau prevalenţi. De exemplu, în anul şcolar 1928/1929 la Şcoala de Ucenici Industriali Carei din 399 de elevi înscrişi, numai 119 erau elevi români, 107 maghiari, 141 germani, 21 evrei şi 11 ruteni. În anul şcolar 1924/1925, la Şcoala de Ucenici Industriali Satu Mare, din peste 20 de clase numai elevii din 3 clase ştiau româneşte. În anul şcolar 1923/1924, din 1200 de ucenici, doar 216 erau români. La Şcoala Profesională de Fete, viitorul Liceu Industrial de Fete, din datele deţinute reiese că au frecventat un număr de 1657 de eleve. Dintre acestea, în anul şcolar 1924/1925, 13 eleve erau minoritare, 3 maghiare şi 10 izraelite. În ultimul an înaintea refugiului, din cele 140 de eleve, 10 erau maghiare şi 36 izraelite, împreună reprezentând un procent de 32,85% din totalul elevelor înscrise. La Gimnaziul Industrial din Carei, între 1924 şi 1936 frecventau 314 elevi, din care 265 români, 18 germani şi 31 maghiariÎnvăţământul secundar în perioada interbelică, cu plusurile şi minusurile lui a contribuit la consolidarea multiculturalismului ce caracterizează acest ţinut. Dar mai ales perioada interbelică este o epocă extrem de favorabilă pentru evoluţia şi dezvoltarea culturii naţionale române, lucru uşor de remarcat prin progresele realizate în domeniile spiritualităţii, cum ar fi învăţământul, presa, religia, instituţiile de artă şi cultură, organizaţiile nonguvernamentale. În acelaşi timp, şcolile s-au aflat într-o legătură organică cu comunitatea, influenţând evoluţia acesteia, răspunzând comandamentelor ei şi determinându-i progresul. Totodată, prin formarea forţei de muncă, şcoala a avut un rol important în configurarea tabloului social-economic al acestei zone în perioada interbelică.

5.6. Învăţământul sătmărean în perioada postbelică

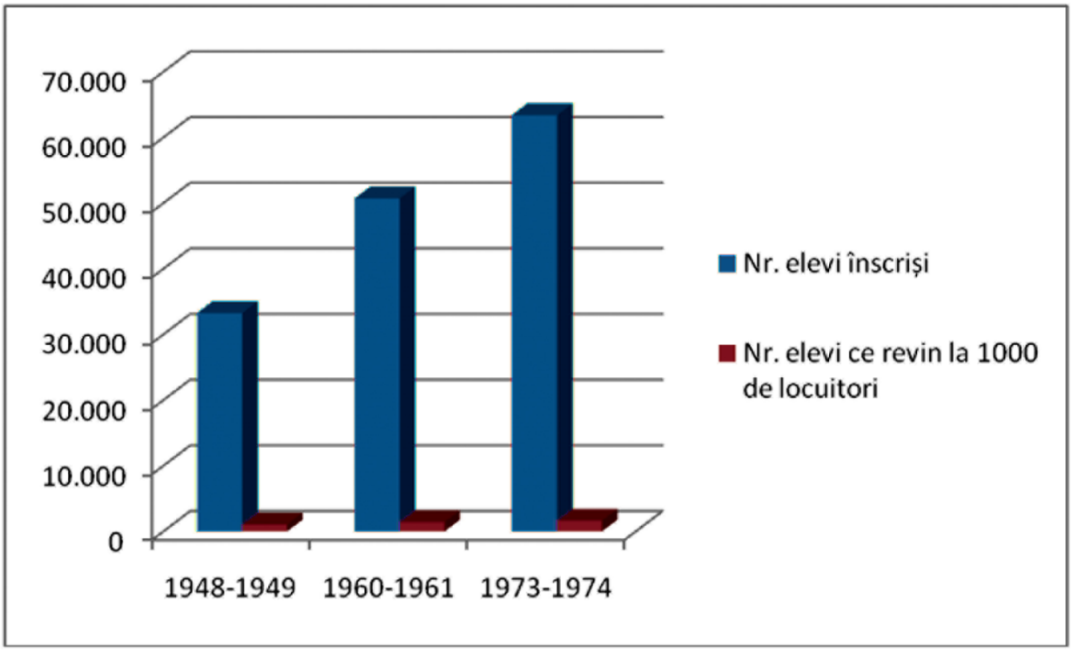
Schimbările profunde din societatea românească postbelică au avut un impact foarte puternic asupra învăţământului românesc. Legea învăţământului din 1948 a marcat trecerea la un învăţământ de masă, bazat pe deplina etatizare şi laicizare. Ideologia regimului instaurat după 1945, caracterizată de stalinism cultural, a avut efecte negative asupra evoluţiei învăţământului românesc. Partidul Comunist şi-a fixat ambiţiosul scop de constituire a „omului nou", după modelul sovietic (C. Porumbăcean, *Realităţi administrativ-politice şi social-economice în nord-vestul Transilvaniei: octombrie 1944 - decembrie 1947*, 2006).

Însă e de remarcat că în perioada imediat următoare celui de-Al Doilea Război Mondial, din perspectiva numărului de unităţi de învăţământ preuniversitar şi al bugetului alocat, în judeţul Satu Mare s-a înregistrat o reală îmbunătăţire. S-au alocat fonduri considerabile pentru construirea de unităţi şcolare, care să acopere în mare parte necesarul de educativ al judeţului. Astfel, în anul şcolar 1973-1974 „au funcţionat în judeţ 257 de grădiniţe de copii, cu 17.641 de copii..., a căror activitate ... este asigurată de 733 de educatoare, 276 de şcoli de cultură generală, 10 şcoli profesionale, o şcoală de maiştri, 2 şcoli cu profil de specializare postliceală, 9 licee de specialitate cu profil industrial, agricol, economic şi pedagogic" (*Judeţul Satu Mare: 1944-1974*, p. 149).

Din statistica următoare reiese evoluţia numărului elevilor înscrişi în perioada 1948-1974 la liceele de cultură generală:

An şcolar	Nr. elevi înscrişi	Nr. elevi ce revin la 1000 de locuitori
1948-1949	33.249	1.063
1960-1961	50.693	1.430
1973-1974	63.379	1.649

Judeţul Satu Mare: 1944-1974, p. 154

S-a constatat evoluţia învăţământului tehnic prin înfiinţarea de şcoli profesionale şi a liceelor tehnice, fapt evident mai ales în anii '70. Totodată, în vederea atingerii obiectivelor economice propuse, directiva educaţională a vremii viza pregătirea de specialişti pentru domeniile economice din zonă, ceea ce a determinat dezvoltarea formelor de învăţământ fără frecvenţă şi seral. La aceste forme de învăţământ studiau oameni care erau deja cuprinşi în diferite activităţi economice de producţie. Astfel, în anul şcolar 1973-1974, 19,4% din elevii cuprinşi în învăţământul mediu de specialitate erau înscrişi la învăţământul fără frecvenţă şi seral (*Judeţul ...*, p. 157).

Evoluţia învăţământului românesc din această perioadă este ilustrată în statistica următoare:

An şcolar	Învăţământ preşcolar			Învăţământ primar şi gimnazial (zi, seral, fără frecvenţă)			Învăţământ liceal, profesional şi ucenici (zi, seral, fără frecvenţă)			Învăţământ profesional tehnic de specializare postliceală şi de maiştri (zi, seral, fără frecvenţă)			Învăţământ superior pentru subingineri		
	Nr. unităţi	Copii înscrişi	Personal didactic	Nr. unităţi	Elevi înscrişi	Personal didactic	Nr. unităţi	Elevi înscrişi	Personal didactic	Nr. unităţi	Elevi înscrişi	Personal didactic	Nr. unităţi	Elevi înscrişi	Personal didactic
1948/49	125	6006	118	72	32302	798		-	-		2554	128		-	
1960/61		-			-	-		4496	177		-			-	
1968/69	250	11946		81	61414	3039		-	-		4182	234		-	
1972/73		-			-	-		-	-		-			94	
1977/78	266	19685	66	89	61607	3257		20087	1020	3	1935	0		159	34
1979/80	264	20977	99	81	63185	3701		19117	948	5	2728	5		138	37
1990/91		18563			52183			23638			386			100	
2012/13		12058			16922			14313			14381			1011	

An şcolar	Învăţământ preşcolar			Învăţământ primar			Învăţământ gimnazial, liceal şi postliceal			Maiştri instructori
	Nr. unităţi	Copii înscrişi	Personal didactic	Nr. unităţi	Elevi înscrişi	Personal didactic	Nr. unităţi	Elevi înscrişi (primar, gimnazial, liceal)	Personal didactic	
2013/’14	134	11780	838	145		920	176	45368	2664	100
2014/’15	136	11409	801	139		891	169	44844	2582	102
2015/’16	133	10863	784	139		879	169	43675	2579	99

5.7. Învăţământul universitar sătmărean

Prima instituţie de învăţământ universitar a fost Conservatorul de Muzică, ce purta la înfiinţare, în anii ’20 ai secolului trecut, numele *Conservatorul orăşenesc*. Iată, deci, că învăţământul superior sătmărean are o tradiţie ce datează de la începutul secolul al XX-lea, Conservatorul de Muzică din Satu Mare fiind considerat şcoală cu rang universitar. Începând cu anul 1929, până în anul 1939, funcţia de director al conservatorului va fi încredinţată inimosului profesor şi dirijor de cor Adrian Demian (Arhivele Naţionale, DJASM, fond: Conservatorul de Muzică Satu Mare, dosar nr. 7, Registrul matricol pe anul şcolar 1939/1940). Conservatorul a funcţionat pe parcursul perioadei interbelice într-o clădire de pe strada Mihai Viteazul (H. I. Gheorghiţă, *Satu Mare: oameni şi fapte*, 1935, p. 230), apoi în clădirea Casei Naţionale, ulterior aici funcţionând cinematograful „Victoria”. Conservatorul este considerat în primul deceniu interbelic ca fiind şcoală particulară subvenţionată de Primăria oraşului. Începând cu 1954 Conservatorul este transformat în Şcoală Populară de Artă (Arhiva Şcolii Populare de Artă Satu Mare, dosar „P”, „Darea de seamă despre Conservatorul de Muzică din Satu Mare” din 25 oct. 1951, doc. 193/1951, f. 19).

Din toamna anului 1972, până în anul 1980 a funcţionat în judeţ, pe lângă uzina UNIO o *secţie serală de subingineri* aparţinătoare *Institutului Politehnic din Cluj-Napoca*, având un număr de 391 de absolvenţi (V. Savinescu, D. Radosav, *op.cit.*).

A urmat apoi o perioadă în care învăţământul universitar a fost desfiinţat în Satu Mare. Finalul anului 1989, respectiv anii ’90 au adus după sine un lung şi anevoios proces de reformă în educaţie, de la structură, la mentalitate. În acest context au existat câteva tentative de înfiinţare şi la Satu Mare a unei universităţi de stat, care însă nu s-au concretizat.

Deşi Satu Mare se află la confluenţa unor centre universitare cu tradiţie: Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, Universitatea de Nord din Baia Mare sau Universitatea din Oradea, sătmărenii nu au abandonat ideea înfiinţării unei universităţi care să vină în întâmpinarea tinerilor din judeţ, autorităţile locale sprijinind aceste demersuri.

Universitatea „Babeş-Bolyai”, extensia din Satu Mare s-a înfiinţat în urma colaborării dintre administraţia locală Satu Mare şi colectivul de la Cluj-Napoca, pe baza Hotărârii Senatului Universităţii, în anul 1998, funcţionând şi în prezent în aceeaşi clădire în care şi-a început activitatea, situată pe strada Petöfi Sandor, nr. 47. A funcţionat la început sub forma unui colegiu, cu forme de învăţământ superior de scurtă durată, până în anul 2005-2006 când s-a tranformat în facultate datorită implementării în învăţământul universitar din România a sistemului Bologna (Legea nr. 288/2004 şi HG nr. 88/2005), având trei linii de studiu în limbile română, maghiară şi germană forma de învăţământ de zi.

În prezent Extensia Satu Mare a Universităţii „Babeş-Bolyai” şcolarizează studenţi în cadrul Facultăţii de Ştiinţe Politice, Administrative şi ale Comunicării, Departamentul de Administraţie Publică, specializarea Administraţie Publică cu două linii de studiu în limbile română şi maghiară, învăţământ de zi şi învăţământ la distanţă. Absolvenţii acestei specilaizări pot ocupa posturi atât în administraţia centrală, locală cât şi în sectorul profit şi non-profit. Totodată în cadrul Extensiei din Satu Mare a Universităţii „Babeş-Bolyai” funcţionează şi o specializare de Pedagogia Învăţământului Primar şi Preşcolar, linia de studiu maghiară din cadrul Facultăţii de Psihologie şi Ştiinţe ale Educaţiei, catedra de Psihologie Aplicată în Educaţie.

Pentru a răspunde la cerinţele mediului social, economic şi industrial sătmărean, în anul 1999 *Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca* a înfiinţat în centrele de şcolarizare de la Carei şi Satu Mare o Şcoală Academică Postuniversitară de reconversie profesională în domeniul „Informatică Aplicată şi Programare”, aplicabilă unei game largi de specialişti din diverse domenii.

Centrul	**Anul înscrierii**	**Anul absolvirii**	**Nr. cursanţi**	**Nr. absolvenţi**
Satu Mare	1999	2001	29	19
Satu Mare	2000	2002	78	29
Carei	2000	2002	32	24
Carei	2001	2003	23	13
Satu Mare	2001	2003	51	26
Carei	2002	2004	44	40
Satu Mare	2003	2005	40	30
Satu Mare	2004	2006	48	20
Satu Mare	2005	2007	38	20
Satu Mare	2007	2009	23	10
Satu Mare	2008	2010	21	17
Total			**427**	**248**

Climatul municipiului Satu Mare, cu tradiţie industrială a generat necesitatea înfiinţării unui *Colegiu Universitar Tehnic, Economic şi de Administraţie*, fapt realizat în anul 2003, care a funcţionat până în anul 2007 cu două specializări, după cum urmează:

Specializarea	Anul înscrierii	Anul absolvirii	Nr. cursanţi	Nr. absolvenţi
Exploatare Maşini Utilaje	2003	2006	35	24
Exploatare Maşini Utilaje	2004	2007	40	26
Automatizări	2004	2007	20	13
Total			**95**	**63**

În această perioadă cursurile s-au derulat în mai multe locaţii, pe baza unor parteneriate de colaborare şi anume la: Liceul Economic, Grup Şcolar „Ion I.C. Brătianu”, Grup Şcolar Forestier, Grup Şcolar Unio, Colegiul Naţional „Mihai Eminescu”.

Odată cu implementarea în România a sistemului Bologna, s-au autorizat provizoriu în Satu Mare mai multe specializări în cadrul mai multor facultăţi, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca alocând în fiecare an un anumit număr de locuri bugetate pentru centrul din Satu Mare, după cum reiese din statistica de mai jos:

Facultatea	Specializarea	Anul înscrierii	Anul absolvirii	Nr. cursanţi	Nr. absolvenţi
Facultatea de Construcţii de Maşini	Tehnologia Construcţiilor de Maşini	2005	2009	58	42
		2006	2010	43	31
		2007	2011	43	30
	Inginerie Economică	2007	2011	21	11
	Tehnologia Construcţiilor de Maşini	2008	2012	45	22
	Inginerie Economică	2008	2012	31	15
	Total			**241**	**172**
Facultatea Automatică şi Calculatoare	Automatică şi Informatică Aplicată	2005	2009	33	22
		2006	2010	35	20
		2007	2011	32	18
		2008	2012	30	14
	Total			**130**	**74**

În perioada 2009-2012 s-au înscris 279 de studenţi la Facultatea de Construcţii de Maşini şi 126 la Facultatea Automatică şi Calculatoare.

Începând din anul 2010, autorităţile locale au oferit Universităţii Tehnice un sediu pentru Filiala Satu Mare, în localul fostei Şcoli Nr. 7.

În toamna anului 1997, la Satu Mare şi-a început activitatea o filială locală a *Universităţii de Vest „Vasile Goldiş” din Arad,* care la vremea aceea era considerată cea mai mare universitate privată din ţară.

Primele specializări de la Satu Mare au fost: Administrarea afacerilor, Marketing, Istorie-Jurnalism, Educaţie fizică şi sport şi Colegiul Universitar Pedagogic. În primul an de studiu au fost admişi la Filiala Satu Mare a Universităţii de Vest „Vasile Goldiş” din Arad 277 de studenţi. Creşterea constantă a numărului de studenţi a determinat achiziţionarea în anul 2000 a imobilului de pe str. Mihai Viteazul nr. 26, iar în anul 2008 a unui alt imobil situat pe strada Ştefan cel Mare, filiala universităţii având astăzi mai multe specializări acreditate sau autorizate (Contabilitate şi Informatică de Gestiune, Marketing, Pedagogia Învăţământului Primar şi Preşcolar, Relaţii Internaţionale şi Studii Europene, Inginerie şi Management în Alimentaţie Publică şi Agroturism). Studenţii beneficiază acum la cele două sedii de săli de curs şi seminar la standarde corespunzătoare, acces la baze de date internaţionale (Web Of Science, Science Direct, Springerlink), laboratoare, o bibliotecă universitară, o librărie universitară, un club studenţesc, precum şi

spaţii pentru Liga studenţilor şi pentru adiministraţia universităţii (Porumbăcean, *10 ani de activitate...*, 2007).

Academia Comercială Satu Mare, instituţie de învăţământ superior autonomă, neguvernamentală, funcţionează în cadrul Fundaţiei Academia Comercială Satu Mare, constituită în condiţiile Legii 21/06.02.1924 şi ale Decretului 31/30.01.1954. Şi-a început activitatea începând cu anul universitar 1998-1999, când în cadrul acesteia funcţiona Facultatea de Finanţe-Bănci cu specializarea Finanţe-Bănci. Din anul universitar 2002-2003 denumirea acesteia s-a schimbat devenind Facultatea de Management Financiar-Bancar, ca urmare a demarării celei de-a doua specializări de Management.

În toamna anului 2003 şi-a deschis porţile în municipiul Satu Mare Centrul de Învăţământ la Distanţă a Universităţiii „Spiru Haret" din Bucureşti, în cadrul căruia a fost coordonat întregul proces de învăţământ universitar pe plan local pentru 23 de specializări autorizate şi acreditate ale facultăţilor aparţinând acestei universităţi, centrul local fiind liantul prin care studenţii accesau direct facultatea la care erau înscrişi. Centrul a fost dotat cu tehnologie de ultimă generaţie, precum platforme e-learning blackboard, care permiteau comunicarea şi susţinerea lucrărilor online, în timp real direct cu profesorul de curs, cât şi tipărirea şi distribuirea tuturor cursurilor necesare pe parcursul anilor universitari, la preţ redus cu 30%. Acest centru local a funcţionat până în anul 2012, când modificările legislative au impus încheierea activităţii acestuia (datele au fost oferite de jurist, psiholog Petran Violeta Anca, în: *Scurtă descriere realizată de directorul Centrului de învăţământ la distanţă din Satu Mare a Universităţii „Spiru Haret" din Bucureşti*).

CAPITOLUL VI
ACTIVITATEA CULTURAL-ARTISTICĂ (coord. Felician Pop)

6.1. Tradiţii etno-folclorice şi valorificarea lor

Prezentarea zonei etnografice Codru (Maria Carmen Sas)

Aşezată în nord - vestul ţării de o parte şi de alta a Culmii Făgetului sau Codrului - de unde şi denumirea de Zona Codrului, circumscrie un teritoriu cu un destin propriu în istoria poporului nostru. Politic şi administrativ aceasta s-a situat mereu la o răspântie, fiind menită să delimiteze realităţi diferite. Zona Codrului - este astfel o zonă de contact, de confluenţă, o zonă „de trecere" (cum o numesc unii etnografi), cu toate avantajele şi dezavantajele pe care le presupune aceasta. Fie că este vorba despre arhitectura tradiţională sau de interiorul caselor, de textile sau obiectele de podoabă, fie că este vorba de creaţia folclorică, zona Codrului se arată a fi fost orientată în trecutul ei atât către regiunile sudice, cât şi către cele nordice, ale Transilvaniei.

Tipologia Mioriţei – creaţie nelipsită în satele din Zona Codrului, aminteşte deopotrivă de aria sudică şi de cea nordică a folclorului românesc din interiorul arcului carpatic. Bogăţia şi diversitatea folclorului codrenesc, precum şi vitalitatea de care a dat dovadă, nu pot fi explicate decât prin îndelungata lui tradiţie, prin intensa viaţă umană ce s-a desfăşurat neîntrerupt pe aceste locuri în cursul istoriei.

Delimitarea geografică a zonei se poate face cu o anumită aproximaţie, deoarece uneori fenomenele se întrepătrund foarte adânc. Graniţele dintre zonele etnofolclorice nu au fost niciodată fixe. Delimitarea aproximativă, se bazează îndeosebi pe cultura tradiţională, aşa cum se păstrează ea în practică sau numai în amintirea generaţiilor vârstnice.

Privit „de sus" ţinutul Codrului, se închide într-un patrulater alcătuit de trei ape curgătoare: Someşul, la nord; Sălajul, la est; Crasna, în vest, adevărate „frontiere" naturale. O înşiruire de sate cu populaţie maghiară (Lelei, Hodod, Nadişu Hododului, Ser, Bogdand) închid patrulaterul pe marginea sudică. Locuitorii acestui ţinut s-au considerat întotdeauna „codreni", „din codru", „d'i pă su' Codru"; făurind, de-a lungul veacurilor o civilizaţie proprie, cu puternice trăsături particulare, care îi definesc şi astăzi în raport cu celelalte ţinuturi transilvănene.

Sunt considerate ca aparţinând Zonei Codru următoarele localităţi: Ariniş, Ardusat, Asuajul de Sus, Asuajul de Jos, Babţa, Băiţa de sub Codru, Băseşti, Beltiug, Bicaz, Bârsăul de Jos, Bârsăul de Sus, Bolda, Borleşti, Buzeşti, Corni, Corund, Chilia, Ciuta, Crucişor, Cuţa, Fărcaşa, Gârdani, Giorocuta, Geräuşa, Giurtelec, Hodişa, Homorodu de Jos, Homorodu de Mijloc, Homorodu de Sus, Hurezu Mare, Iegherişte; Lipău; Măriuş; Medişa; Motiş; Necopoi, Oarţa de Jos; Oarţa de Sus, Odeşti, Orţâţa, Poiana Codrului, Pomi, Racova, Rodina, Roşiori, Sălişte, Sălsig, Sârbi, Soconzel, Solduba, Stâna, Stremţ, Supuru de Jos, Şandra, Tămaia, Tămăşeşti, Urmeniş. Specificul etnografic codrenesc caracterizează însă şi sate precum: Tohat, Ulmeni, Ţicău, Benesat, Chelinţa, Sălăţig, Nadişu-Român, Tătărăşti, Tireac, Viile Satu Mare.

Zona Codrului, ca întindere şi populaţie, se numără printre zonele mijlocii. Zona întruneşte un caracter de pronunţată unitate – întinderea ei, formele de relief asemănătoare, constând în special în dealuri de diferite mărimi; care au favorizat dezvoltarea aceloraşi ocupaţii: agricultura şi creşterea vitelor (ocupaţii de bază) şi alte ocupaţii suplimentare ca: albinăritul, culesul fructelor de pădure, vânătoarea, dar şi practicarea unor meşteşuguri ca: prelucrarea lemnului, confecţionarea lăzilor de zestre şi a altor obiecte necesare gospodăriei şi industriei casnice, războaiele de ţesut şi furcile de tors, dulgheritul, şindrilitul, rotăritul şi mai rar olăritul; împletiturile din lemn sau din nuiele, dar şi confecţionarea gubelor şi ţolurilor din lână, acestea din urmă sunt îndeletniciri care au ajuns până în zilele noastre; astăzi producându-le doar pentru nevoile personale. Cât priveşte stadiul de evoluţie al creaţiei populare, zona Codrului se situează la un nivel mediu.

Arhitectura populară şi obiectele decorative de interior. Tipul tradiţional de gospodărie. Satele din zona Codrului sunt majoritatea aşezări de tip răsfirat, plasate în general pe coline iar casele sunt asezate în cadrul satului pe verticală, fenomen caracteristic ţinuturilor colinare. Gospodăriile sunt aşezate la uliţă. În decursul dezvoltării, casa codrenească a cunoscut mai multe planuri. Înainte de 1890 - predominau casele

constând din două încăperi: tinda şi casa mare; astfel de exemplare se mai pot întâlni foarte rar în zilele noastre.

Pentru perioadele anterioare acestui plan de casă, documentele atestă existenţa în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea a tipului de casă format dintr-o singură încăpere, dar acestea au dispărut demult. Planul de casă cu două încăperi este un alt tip de casă întâlnit în satele din zona Codrului; erau construite pe tălpi din lemn de gorun, fasonat în patru laturi şi încheiate între ele cu „căţei". Tălpile se aşezau pe bolovani puşi din loc în loc sau pe soclu de piatră fără mortar.

Pereţii casei se construiau din lemn rotund de 10 - 15 cm în diametru, aşezat în cununi orizontale şi încheiat în „ţiutori"- cheutori, care se lăsau lungi la cele două capete. Cununa era cioplită în patru laturi, ca şi talpa casei, peste ea se aşezau grinzile, apoi cornii iar peste acestea leţurile prinse cu nuiele – „gujbe". Cornii erau prinşi laolaltă cu cuie de lemn şi tot la fel erau fixaţi cornii de cununa casei. Mărimea unui corn ca şi la casele cu acest plan din alte zone etnofolclorice – era egală cu lăţimea casei. Acoperişul acestui tip de casă era în patru ape – iar învelitoarea era de paie. Cele două încăperi aveau următoarea destinaţie: prima – casa – unde se afla şi cuptorul se folosea pentru locuit, iar cea de-a doua – tinda – era pentru păstrarea unor alimente şi a unor obiecte de uz casnic.

O particularitate a acestui plan de casă o constituie prezenţa prispei. Dimensiunile casei cu două încăperi erau între 6-8 m lungime şi 4-5 m lăţime. Uşa principală de intrare dinspre afară se afla în tindă, de unde apoi se intra în casa de locuit. Numărul ferestrelor era extrem de redus, una sau cel mult două, una la uliţă şi una spre „ocol"(curte).

Pereţii casei erau „lipiţi" (tencuiţi) atât pe dinăuntru cât şi pe dinafară cu lut. Interiorul este modest aranjat. În tindă erau lăzi, coşuri de bucate, obiecte de uz casnic, în unele cazuri chiar şi animale. În casa de locuit, în colţul din stânga, se afla cuptorul de voioage , pe acesta se şi dormea. La începutul peretelui dinspre uliţă se afla câte o laviţă. La mijlocul casei de locuit era aşezată masa. În cazul familiilor mai numeroase – în casă se aflau două paturi. Nu lipsea din încăpere lada de zestre; era aşezată de regulă între pat şi cuptor. Pe peretele din dos se atârna ruda pe care se puneau textilele, de casă sau de sărbători, hainele de sărbătoare.

Un alt plan de casă, care a coexistat timp îndelungat cu cel descris mai înainte, constă din trei încăperi: casa mare, tinda şi casa mică, având dimensiuni: 6 m lăţime, inclusiv târnaţul (prispa) şi 12-13 m lungime. La casa cu trei încăperi construcţia se face la fel ca şi la cea cu două încăperi. În prezent mai găsim în sate câteva case cu acest plan. Particularităţile acestui plan de casă, faţă de cel precedent, constau în prezenţa motivelor ornamentale pe stâlpi („şuştari"), pe cununa de la târnaţ şi pe cadrele de la uşa principală şi de la ferestre. Interiorul casei cu trei încăperi este mai bogat, dar fără transformări esenţiale. Obiectele de mobilier erau aceleaşi. Pereţii erau împodobiţi cu icoane pe sticlă, ceramică şi şterguri lungi de prins în cui.

Alături de acest tip de casă, apare un tip de construcţie caracteristică familiilor înstărite - „găbănaşul" - o cămară cu târnaţ cu balustradă, lipită cu lut; dimensiunile sunt de 6/4 m, cu acoperişul în patru ape. Al treilea plan de casă codrenească - este identic cu cel precedent, schimbându-se doar tehnicile de construcţie, precum şi schimbarea destinaţiei unor încăperi.

Obiecte de mobilier popular codrenesc. Piesele de mobilier codrenesc au o caracteristică comună constituită din strânsa corelaţie a rostului utilitar cu cel decorativ. În interiorul popular codrenesc se-ntâlnesc următoarele categorii de piese de mobilier: *lăzi de zestre, mese cu sau fără ladă, „armăree"- dulapurile – peretare, laviţe şi scaune cu spate.*

Mobilierul codrenesc se-ncadrează în tipul de mobilier lucrat după meşteşugul dulgheritului cu ornamente crestate şi nevopsite din nordul Transilvaniei. Dintre piesele de mobilier cea mai mare valoare artistică o au *lăzile de zestre*. Cei mai renumiţi meşteri de lăzi de zestre erau cei din Băiţa şi apoi cei din Măriuş. Se cunosc două tipuri de lăzi: - lăzi „hambare", folosite pentru depozitarea cerealelor şi lăzi „de zestre", folosite pentru păstrarea hainelor şi textilelor; cu prilejul nunţilor aceste lăzi urmau mireasa în casa socrilor. În gospodăriile mai înstărite se remarcă prezenţa unor lăzi mai mari, cât două lăzi de zestre obişnuite numite *„lădoaie"*.

Ornamentarea lăzilor se făcea prin sculptare şi prin ornamentare cu horjul a diferitelor linii întretăiate, cercuri, valuri, zig-zaguri, semicercuri, rozete, elemente zoomorfe şi vegetale, crenguţe de brad. Cel mai

bogat ornamentat este peretele frontal. *„Armăreul”* codrenesc, o altă piesă de mobilier importantă şi nelipsită din interiorul locuinţei, este atârnat de perete. *Lingurarul* – este un alt obiect de decor al interiorului codrenesc. A cunoscut de-a lungul vremii trei tipuri.

Blidarele fac şi ele parte din inventarul interiorului codrenesc, acestea fiind realizate dintr-o ramă, care, completată cu nuiele, formează un coş, în care se pun blidele, precum şi o despicătură pentru linguri. *Patul* – un alt element important în interiorul codrenesc, a cunoscut două tipuri: primul, denumit „pat cu tămaie” – înalt, supraetajat astăzi dispărut din interiorul codrenesc, al doilea tip de pat este cel obişnuit întâlnit în toate zonele etnografice din nordul şi nord-vestul Transilvaniei. O altă categorie a interiorului codrenesc o constituie*: laviţele, „lăicioarele” şi scaunele*. Scaunele cu spate sunt lucrate asemănător celorlalte obiecte de mobilier codrenesc, din lemn de fag cioplit cu barda. Speteaza scaunelor este cea care are valoare artistică, fiind decupată de jur împrejur sau traforată la mijloc.

În familiile cu copii, în interiorul casei se găseau şi obiecte legate de creşterea acestora; *leagănul şi „vârtejul*”; folosit pentru „deprinderea pruncilor la umblat”. Elemente decorative existau doar pe leagăn. În cadrul interiorului codrenesc existau alături de obiectele de mobilier: *icoanele pe sticlă şi blidele ceramice*.

Textilele decorative de interior. Textilele decorative, alături de icoanele pe sticlă şi de ceramică sau de piesele de mobilier, au o importanţă deosebită în cadrul interiorului tradiţional codrenesc. Această categorie este compusă din: *şterguri, lipideauă - cuverturi pentru pat, feţe de pernă, feţe de masă, perdele.*[3]

Textilele decorative sunt confecţionate din pânză ţesută în casă. Ornamentarea acestora constă în motive geometrice stilizate: ”păhărele”, puncte cu colţişori, pătrăţele alese sau vergi cu marginea şerpuită, colţişori, apar şi motive florale sau vegetale: ruji alese, pene alese; precum şi motive antropomorfe figuri de soldaţi cu mâinile în şolduri şi păpuşi, executate în tehnica alesăturii. Culorile cele mai caracteristice sunt: roşu, galben şi negru, urmate în ordinea frecvenţei mai reduse de roz, alb şi verde.

Textilele decorative codreneşti, ca şi portul popular codrenesc, prin tehnica de lucru, ornamentică, cromatică, au multe elemente comune cu zonele învecinate, încadrându-se într-o arie mai vastă a textilelor decorative româneşti din vestul şi nord-vestul ţării.

Costumul popular specific. Costumul popular din zona etnografică Codru - se încadrează în tipologia costumului din zona de vest a ţării noastre, care se diferenţiază de restul costumelor populare din România prin croială şi prin compoziţie. Este confecţionat din pânză ţesută în casă în lăţime de cca. 50 cm.

Costumul femeiesc. Costumul femeiesc se compune din: cămaşă, poale (pindileu) largi şi şorţ în faţă. Cămaşa - spăcelul se încadrează tipului provenit din forma arhaică a „ponchoului vertical”, care s-a dezvoltat în această zonă în următoarele variante: prima variantă constă dintr-un spăcel cu stanul drept, fără cusătură la umăr, puţin încreţit la gât, cu mâneca prinsă-n creţuri din umăr şi pumnaşi. (Revista Muzeelor nr.2/IV,1967, p. 176)

Această variantă, *spăcelul cu guler şi gură,* a fost descoperită la mijlocul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, constituind cea mai veche formă găsită, şi coexistă cu a doua variantă, la care intervine platca, de care este prinsă, printr-un încreţ bogat, partea inferioară a stanului; gura cămăşii este prevăzută cu bentiţă sau guleraş şi plastron; mâneca este identic croită şi încadrată cămăşii ca la prima variantă, *spăcelul cu platcă.* Poalele sunt fixate la mijloc pe un brâu care cuprinde talia femeii. În faţă se poartă un şorţ care şi-a păstrat denumirea de ”zadie” – încreţit pe un cordon care se leagă de talie. La spate poalele rămân descoperite.

Ca o notă specifică a costumului din zona Codru – se remarcă aspectul de alb al costumului, precum şi, în ornamentaţie, tehnica de încreţire artistică a pânzei. Repertoriul motivelor este bogat, fiecare categorie de motive specifice având denumiri semnificative locale: la guler: ”poduţ”, „purici”; la umăr: „pana bradului”, „pospan”, „creangă”, „câmpu' mare” etc; la manşetă: „ruje închingată”, „strâmbuţi”, botoloţi”; pe mânecă: „viţa heghiului” etc.

Poalele („pindileul”). Forma poalelor se aseamănă cu o fustă, sunt făcute din pânză de casă, 6-8 foi de pânză în lungime de cca. 0,80-1 m, sunt unite cu aceiaşi cusătură „rupturiţă”, încreţite şi prinse de cordon (gulerul pindileului), ca şi gulerul cămăşii.

Zadia din faţă în formă de şorţ încreţit este din pânză albă de casă, iniţial iar mai recent este de „jolj” industrial. La zadie se asortau *zadia de cap (năframa)* şi *zadia de după cap.*

În anotimpurile răcoroase, atât femeia cât şi bărbatul poartă *cojoace,* confecţionate din blană de miel, *guba* haina tradiţională de largă circulaţie în zonă, *sopa* o formă mai nouă de îmbrăcăminte confecţionată din pănură cenuşie.

Găteala capului (îmbrăcămintea capului) se diferenţiază după starea civilă şi vârstă. Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit strâns într-un „conci" (coc) rotund. În jurul conciului se prindeau zgărzi din mărgele, „ruji pe primă" (flori prinse pe panglică) şi, ca o noutate, la baza conciului îşi pun o agrafă.

Încălţămintea femeilor, a fost opinca – înlocuită azi cu ghetele, la femeile bătrâne şi cu pantofii la cele tinere.

Costumul bărbătesc. Costumul bărbătesc din Codru se încadrează în tipologia portului popular din zonele de vest ale Transilvaniei; cu *cămaşa* scurtă, largă, purtată „slobodă" fără cingătoare şi cu *pantalonii largi, "gaci". Cioarecii* din pănură purtaţi iarna au de asemenea o formă mai largă decât în alte părţi ale ţării. Bărbatul poartă pe cap „*cuşmă*" (căciulă) iarna, iar vara poartă *pălărie de pai* cu calota foarte înaltă, sau *pălărie de fetru*. Tinerii îşi împodobesc bogat şi variat pălăriile de sărbătoare cu flori de hârtie, mărgele, zgărzi, oglinjoare, panglici, pene, creând astfel un corespondent pieptănăturii şi podoabelor tinerelor fete. Iarna, poartă peste acest costum, la fel ca şi femeile *cojoc* sau *gubă* sau *şopă*. Încălţămintea o formează: *opincile, bocancii şi cizmele*.

Obiceiuri şi genuri reprezentative. Majoritatea obiceiurilor au dispărut din viaţa satului sau au luat alte forme. Cultura materială a zonei, se reflectă în cultura spirituală – foarte bogată, particulară, originală şi deosebit de interesantă. Producţiile artistice populare au fost create sub aspect tematic în strânsă legătură cu viaţa de zi cu zi a oamenilor, cu frământările lor. Ele sunt reprezentate printr-un repertoriu foarte variat. Creaţiile artistice se diferenţiază semnificativ prin modul lor de realizare, dar şi prin structură, sistematizarea lor fiind făcută după prilejul şi funcţia lor în viaţa de zi cu zi a oamenilor şi anume: producţii artistice ocazionale (cu caracter de ritual sau ceremonial) şi producţii artistice neocazionale (nelegate de un prilej sau o dată fixă). Originalitatea folclorului codrenesc se explică şi prin izolarea sa geografică, fapt ce a determinat o evoluţie în tipare proprii şi mai ales a împiedicat pătrunderea unor elemente străine.

Obiceiuri legate de date calendaristice. O caracteristică a acestor obiceiuri este perpetuarea lor cu regularitate şi organizarea lor ciclică. Aceste obiceiuri aveau dată fixă şi un caracter colectiv, vizau întreaga comunitate sătească. Din cele mai vechi timpuri omul a încercat să surprindă, în nişte modele mai apropiate de uman, imensitatea timpului, marcându-i trecerea în diferite forme de calendar şi atribuindu-i calităţi în funcţie de: fenomenele meteorologice (zilele babelor, Sfinţii Pălie şi Foca); în funcţie de necesităţile ciclului agricol (Sf. Ilie – necesitatea ploilor); de starea psiho-fiziologică a omului. În zona Codrului, s-au păstrat nealterate alături, de comori ale artei, obiceiuri şi credinţe populare.

Obiceiurile legate de calendar sunt mai numeroase decât cele legate de viaţa de familie, cu toate că multe dintre acestea au dispărut în decursul timpului. În afara sărbătorilor religioase (bisericeşti), comunitatea satului practica şi sărbători laice numite „băbeşti". În cadrul acestor practici există o serie de obiceiuri şi credinţe cu un deosebit aspect spectacular.

Sărbătorile religioase sunt evenimente importante în viaţa satului, dar este deja bine stabilit, de către specialiştii în domeniul istoriei religiilor, acestea s-au grefat pe marcarea din cele mai vechi timpuri a marilor momente din ciclul anual şi notează etape bine determinate ale dezvoltării regnului vegetal în zona temperată; spaţiu geografic unde s-au dezvoltat marile civilizaţii ce stau la baza culturii universale, implicit a religiei creştine. Cele mai importante sărbători religioase de peste an sunt: Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza, Sângeorzul, Sânzâienele, Paştele şi Rusaliile.

Obiceiurile de iarnă. Obiceiurile de iarnă sunt: obiceiul legat de Crăciun (Naşterea Domnului), respectiv obiceiul colindatului cuprinde un complex de manifestari spectaculare bazate pe text, muzică şi imagine, repertoriul colindelor este foarte vast cuprinde atât colinde religioase cât şi colinde laice; obiceiul legat de Anul Nou – este numit şi „Crăciunul cel mic" deoarece au loc manifestări identice cu cele de la Crăciun sau asemănătoare. Obiceiul legat de Bobotează, această zi – marchează sfârşitul calendarului sărbătorilor de iarnă. În această perioadă se practica obiceiul umblatului cu „chiraleisa" – considerat un obicei agrar de fertilitate.

Practica sfinţirii caselor se păstrează şi astăzi, oamenii ajună în acea zi, în ziua de Bobotează îşi aduc apă sfinţită de la biserică; această apă este considerată a avea calităţi magice, ea ar putea vindeca oamenii şi animalele de boală.

Obiceiuri de primăvară – vară.

Obiceiurile de primăvară sunt: ***Lăsatu´ săcului*** (începutul postului Paştelor). ***Floriile*** (Duminica de dinaintea Sfintelor Paşti), ***Joia Mare*** (ziua de Joi înainte de Paşti), ***Vinerea mare sau Vinerea Patimilor*** **(**ziua în care nu se lucra), ***Paştele*** - sărbătoarea ce nu are dată fixă, de obicei în prima săptămână cu lună plină după 21 martie, ***Sângeorzul*** **(**Sf. Gheorghe, 23 aprilie) sărbătoare considerată ″cap de primăvară″ a fost pusă în relaţie cu riturile de provocare a ploii, ***Ispasul, Rusaliile*** sărbătorite la şase săptămâni după Paşti este sărbătoarea la care se sfinţeau ţarinile, ***Sânzâienele, Ilie Pălie şi Foca, Ziua Crucii*** (14 septembrie), ***Sfântul Andrei, Sfântul Nicolae***.

Obiceiurile de muncă şi băbeşti. Activitatea de producere a bunurilor materiale în lumea satului s-a concentrat în câteva momente legate de ciclul anotimpurilor, momente cărora le premerg altele de pregătire şi altele le urmează în mod firesc pentru finisare; fiecare anotimp cu munca lui specifică.

Obiceiurile de muncă sunt: ***Lăutul torturilor***, se practica în comunitatea femeilor din sat după vecinatate, grad de rudenie sau prietenii, iarna după torsul cânepii se spălau torturile. Femeile trebuiau să termine torsul fuioarelor până la primul cântat al „ciuciubeiului” (ciocârliei).

Claca – este unul din obiceiurile de muncă cele mai cunoscute. Acest obicei de muncă, pe lângă practica activităţii în comun, este mai cu spor şi cu roade mai bune – constituie un prilej potrivit pentru manifestările folclorice, pentru conservarea datinilor şi tradiţiilor moştenite din străbuni.

Şezătoarea – este un obicei practicat în special toamna şi iarna

Cununa. Obiceiul cununii este unul agrar, de întrajutorare, se practica la seceriş.

Obiceiurile băbeşti. Magia a fost considerată rând pe rând, din diverse puncte de vedere, ca o precursoare a religiei, fie ca o religie primitivă, fie ca un complex alcătuit din elemente incluse în practici cunoscute numai de iniţiaţi şi utilizate în scopul strângerii unor forţe supranaturale de partea celui care le oficiază personal în folosul personal sau la cererea altor persoane; ca un complex de credinţe şi practici în conformitate cu anumiţi indivizi privilegiaţi, ce acţionează asupra lucrurilor într-o manieră care se deosebeşte de acţiunile obişnuite ale celorlalţi oameni. Satele codreneşti oferă şi astăzi un material bogat şi edificator în acest domeniu. Ritualurile magice pot fi clasificate în funcţie de: *scopul lor; mijloacele utilizate; de persoanele care le oficiază; de timpul, momentul când pot avea eficienţă.* Aceste ritualuri au caracter benefic, de apărare.

Obiceiuri legate de viaţa omului. Obiceiurile legate de viaţa omului aveau loc la momente foarte diferite, datele lor nefiind fixe, decât atunci când aveau caracter de aniversare. Ele nu erau organizate în nici un ciclu. Folcloriştii – numesc obiceiurile legate de viaţa omului (naştere, nuntă, moarte) *obiceiuri, ceremonialuri sau rituri de trecere.* În viaţa tradiţională, unele dintre aceste obiceiuri aveau un caracter sărbătoresc ceea ce înseamnă că oamenii le dădeau o importanţă tot atât de mare ca şi sărbătorilor de peste an. Aceste obiceiuri abundă în manifestări artistice ceea ce le face şi mai populare.

Rolul principal în obiceiurile legate de viaţa omului aparţinea individului şi familiei, dar participarea întregului sat nu lipsea (mai ales la nuntă şi înmormântare). Cu cât familia care făcea nunta sau înmormântarea avea în ierarhia socială a colectivităţii un rol mai important, cu atât participarea era mai numeroasă.

Obiceiuri legate de naştere, nuntă, moarte. ***Naşterea*** - este din punct de vedere biologic şi social un început. În zona Codrului, împlinirea vieţii era sărbătorită la căsătorie iar continuitatea ei o asigura naşterea. Legat de naştere exista o serie întreagă de manifestări care însoţesc şi succed naşterea. Botezul se făcea în trecut la trei zile după naştere, numele cele mai frecvente întâlnite în zonă sunt: la băieţi: Gheorghe, Dumitru, Vasile, Petre, Ioan iar la fete: Maria, Floare, Domnica, Iuliana etc.

Nunta constituie cea mai importantă manifestare socială şi spirituală a colectivităţii. Ca ritual, se respectă schema generală a nunţii româneşti pe care o dă Simion Florea Marian, absente fiind unele momente cum sunt: ursirea, incursiunea, târgul de fete, foaia de zestre, cernutul, steagul, desfacerea, bărbieritul, vedrele, conăcăria, bradul, scalda etc. În zona Codrului, nunta constituie un spectacol bogat,

prilejuind adevărate sărbători folclorice, cu versuri rostite meşteşugit de starosti, socăciţe (bucătărese), chemători (velfei), soacre, urători şi nuntaşi care prin verva cuvântului lor, folosit cu pricepere şi îndemânare te transformă din nuntaş într-un adevărat spectator fascinat de ceea ce ţi se oferă.

Înmormântarea. Obiceiurile în legătură cu moartea au păstrat în folclorul nostru mai bine decât celelalte legate de momentele importante din viaţa omului, credinţe şi practici străvechi, anterioare creştinismului. Există credinţa înrădăcinată în sufletul poporului nostru că prin gesturi, cuvinte şi melodii se poate acţiona şi în momentul morţii asupra forţelor binevoitoare sau potrivnice şi se poate pregăti „marea trecere".

În obiceiuri legate înmormântare întâlnim cele trei etape principale proprii oricărui ceremonial de trecere: despărţirea de categoria celor vii, pregătirea trecerii în lumea cealaltă şi integrarea în lumea morţilor; restabilirea echilibrului social rupt prin plecarea celui mort.

Producţii artistice neocazionale. Creaţia lirică a zonei Codrului cuprinde cântece denumite de interpreţii lor „hori" şi strigături la joc.

Cântecul propriu zis este prezent în viaţa muzicală a satului sub diferite forme. El este strâns legat de viaţa cotidiană şi este interpretat de toate categoriile de vârstă solistic sau în grup în timpul muncii, în singurătate, la şezătoare, la danţ sau la petrecere. ***Doina*** – este genul muzical prin excelenţă liric, ca tematică, are multe în comun cu cântecul propriu zis, dar doina exprimă o mare varietate de trăiri sufleteşti. Există în satele codreneşti o lirică socială foarte bogată, formată din – cântece de oprimare socială, amărăciune şi necaz; cântece de înstrăinare şi însingurare şi cântece de cătănie şi război.

Balada – este cântecul epic, narativ de mari dimensiuni care exprimă atitudinea poporului faţă de natură, societate, lupta împotriva asupritorilor. Tematica baladelor este variată: balade vitejeşti, balade fantastice, balade păstoreşti. Balada Mioriţa a cunoscut diverse variante în zona Codrului.

Cântecul de leagăn. În zona Codrului, cântecul de leagăn este destul de slab reprezentat, în ciuda faptului că acest gen muzical liric este larg răspândit în întreaga lume, din punct de vedere literar el descrie dragostea maternă, dorinţele părinţilor şi stările emoţionale ale acestora, structura muzicală este simplă.

Strigătura **la joc** (iuitura) este a doua specie a liricii populare pe care o întâlnim în zona Codrului. Mai demult existau şi strigături de comandă la joc, dar ele au dispărut aproape cu desăvârşire. Strigăturile sunt în esenţa lor portrete caricaturale, cu o bogată substanţă satirică inspirate din realitate, portrete care în timpul jocului sunt afişate în auzul tuturor, ca un model negativ ce trebuie evitat.

Repertoriul de dans – este unul din genurile cele mai vechi, întâlnit în cadrul manifestărilor comunităţii săteşti. În trecut era o parte componentă a ritualurilor practicate de săteni, astăzi el are un scop distractiv, iar ocaziile de care se leagă cel mai frecvent sunt nunta şi jocul duminical (danţu la şură). Acest repertoriu trebuie privit într-o formă sincretică – dans, muzică şi strigături.

În toate satele din zona Codrului, în toate ocaziile desfăşurarea jocurilor se face ciclic. Petrecerea începe în majoritatea cazurilor cu jocul: *Româneşte, Scuturatul (Ţigăneşte) şi Ardeleneşte* ceea ce demonstrează că dansului i se conferă funcţii multiple printre care aceea de a crea „atmosferă", de a introduce pe om în ambianţa veselă a momentelor respective. Toate jocurile sunt mixte. Perechile sunt liber repartizate pe suprafaţa de joc. Uneori apare cercul şi semicercul, în cadrul cărora deplasările se fac numai atunci când se trece la alt joc.

Folclorul copiilor. Copilăria este prima perioadă a vieţii omeneşti care durează de la naştere până la adolescenţă, aduce şi primele manifestări ale omului în creaţiile artistice. Aceste manifestări artistice constau în diferite jocuri şi versuri cântate sau scandate, toate acestea fiind o reacţie la mediul înconjurător sau încercarea de a se adapta cât mai bine în societate. Jocuri întâlnite: «De-a lupu între stâni», «De-a tupu'», etc.

Activitatea muzical – instrumentală. „Ceatarâşii" – în accepţiunea zonei Codrului, înseamnă nu numai instrumentiştii care cântă din „ceatără" (din vioara obişnuită) ci şi ceilalţi instrumentişti ai formaţiilor: „contralăii" – cărora li se spune şi „bracişti"- respectiv cei care acompaniază cu „contra"- un fel de violă, şi „gordonoşul" – cel de la „gordună", adică contrabasistul.

Taraful codrenesc tradiţional este alcătuit din unul sau doi ceatarâşi (viorişti) - care cântă melodia, unul sau doi „contralăi" care susţin acompaniamentul cu „contra" unul realizând o „ţiitură" (formulă de

acompaniament) „românească” marcând prin acorduri atât timpii cât şi contratimpii, iar celălalt realizând o ţiitură în acorduri pe contratimpi, şi „gordonoşul” – care intonează sunetele de bază ale armoniei cu „gorduna”. Ei cântă numai din instrumente, nu şi din gură, ca lăutarii altor meleaguri.

Trioul transilvănean clasic este format din: vioară, vioară de acompaniament şi contrabas într-o formă uşor amplificată uneori cu două viori de acompaniament şi chiar cu două viori prime.

Jocul duminical (danţu' la şură). Jocul duminical, constituia una din formele de manifestare ale cetei fecioreşti, care îşi avea rânduielile proprii de alcătuire şi funcţionare şi care erau încredinţate, „chizeşilor”.

„Chizeşii”- în număr de doi, erau aleşi din rândul feciorilor mai maturi şi mai întreprinzători, ei aveau rostul s-adune contribuţia stabilită în comun, de la toţi membrii cetei, să angajeze spaţiul necesar desfăşurării danţului: iarna în casă, iar vara în şura unui gospodar. Tot ei aveau rolul de a aplana eventualele conflicte ce apăreau între membrii cetei. „Chizeşii” - erau cei care-i băgau în danţ pe noii membrii ai cetei.

Festivalul Cântecului şi Dansului Codrenesc Oţeloaia

Jocul duminical (danţu' la şură) nu reprezenta o simplă ocazie de joc, ci mult mai mult. Danţu' la şură era un act important cu valenţe premaritale în viaţa satului tradiţional. Privit din exterior, acesta oferea un spectacol pitoresc. Era prilej de cunoaştere, distracţie şi întâlnire. Avea loc la şură, duminica şi în sărbători. Sus, la cununa şurii, stăteau „ceatarâşii” pe tălpile mari, în poartă se aşezau femeile tinere şi bătrâne, precum şi alţi spectatori. În faţa acestora stăteau fetele, iar în „fundu' şurii” lângă ceatarâşi stăteau feciorii. Prin varietatea „ponturilor” (ritmica bătută pe cizmă) din cadrul multiplelor forme, prin îmbinarea armonioasă dintre muzică, strigături şi mişcare, jocul codrenesc prezintă trăsături bine conturate care nu le întâlnim în alte vetre folclorice.

Strigăturile sunt specia lirică cea mai bogată, se adaptează cu rapiditate diferitelor momente din viaţa comunităţii, implică o gamă afectivă largă de la lirism la dramatism cu nuanţe foarte bogate. Strigăturile prin repertoriul lor se adaptează şi ceremonialului nunţii, al petrecerilor legate şi de alte momente ale vieţii colectivităţii.

Cultura tradiţională în Ţara Oaşului (Dorin Dărăban)

Adevărata bogăţie a Ţării Oaşului este cultura tradiţională. Componentele ei: portul popular, danţul, cântecele, obiceiurile, meşterii populari sunt specifice doar acestei pitoreşti zone etnofolclorice din judeţul Satu Mare.

Localizare. Ţara Oaşului, una dintre cele mai cunoscute zone etnografice din Transilvania, este situată în depresiunea intramontană cu acelaşi nume şi cuprinde o suprafaţă 614 km². Depresiunea este înconjurată de Munţii Oaşului, cea mai mare înălţime o are vârful Pietrosu (1.201 metri). Majoritatea localităţilor oşeneşti sunt aşezate pe dealuri domoale cu înălţimea maximă de 400-500 de metri. Ţara Oaşului reprezintă un areal de contact între Munţii Oaşului şi Câmpia de Vest.

Aspectele naturale ale reliefului au influenţat viaţa social-economică a locuitorilor acestei regiuni. Ocupaţiile de bază ale locuitorilor sunt pomicultura, agricultura şi păstoritul. Din punct de vedere administrativ cuprinde următoarele localităţi, care sunt aşezate de-a lungul văilor ce străbat această regiune:

Negreşti-Oaş, considerată capitala neoficială a Ţării Oaşului (cu satele Tur şi Luna), comunele ***Bixad*** (cu satele Boineşti şi Trip), ***Târşolţ*** (cu satele Aliceni), ***Călineşti Oaş*** (cu satele Coca, Lechinţa şi Păşunea Mare), ***Cămârzana***, ***Certeze*** (cu satele Huta Certeze şi Moişeni), ***Oraşu Nou*** (cu satele Oraşu Nou Vii, Prilog, Prilog Vii, Remetea Oaşului), ***Racşa*** (cu satul Racşa Vii) şi ***Vama***.

Şi în prezent, cercetătorii din domeniul istoriei şi etnografiei au păreri împărţite cu privire la întinderea spaţială a Ţării Oaşului. Cei mai mulţi înclină să considere şi comunele ***Bătarci*** (cu satele Comlăuşa, Şirlău şi Tămăşeni), ***Gherţa Mică***, ***Tarna Mare*** (cu satele Bocicău, Valea Seacă şi Văgaş), ***Turţ*** (cu satele Gherţa Mare şi Turţ-Băi), din fostul comitat maghiar (şi mai apoi fosta plasă, din perioada interbelică), Ugocea ca făcând parte din zona etnofolclorică a Ţării Oaşului. Timp de opt secole, fostele comitate maghiare Satu Mare (care includea şi Ţara Oaşului) cu capitala la Satu Mare şi comitatul Ugocea, cu capitala la Seleuşul Mare (azi Vinogradiv, Ucraina) au fost organizate separat din punct de vedere administrativ în cadrul statului maghiar şi apoi al Austro-Ungariei, după 1867.

Festivalul Sâmbra Oilor

După Unirea Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918 şi în urma Tratatului de pace cu Ungaria, semnat la Trianon la 4 iunie 1920, situaţia administrativ - teritorială a Ţării Oaşului se schimbă radical. Datorită eforturilor neobosite ale preotului greco - catolic Atanasie Doroş (1886-1932) din Tarna Mare, care a redactat la 20 mai 1919 petiţia locuitorilor din Tarna Mare şi Valea Seacă privind revizuirea frontierelor, câteva localităţi din fostul comitat Ugocea, (Tarna Mare, Valea Seacă, Văgaş, Bocicău, Şirlău şi Comlăuşa) cedate Cehoslovaciei se vor alipi României la 30 iunie 1921. În urma reorganizării teritoriale efectuate prin Legea unificării administrative din 14 iunie din 1924, fostul comitat maghiar Satu Mare va deveni judeţul Satu Mare care va îngloba atât localităţile din Oaş cât şi o parte din localităţile fostului comitat maghiar Ugocea. Cealaltă parte din comitatul Ugocea va fi împărţită între Ungaria şi Cehoslovacia.

Judeţul Satu Mare a fost format din plasele***:*** Satu Mare, Baia Mare, Carei, Copalnic Mănăştur, Seini, Ardud, Oaş cu 16 localităţi (Oraşu Nou, Racşa, Prilog, Remetea Oaşului, Vama, Negreşti, Bixad, Certeze, Moişeni, Cămârzana, Târşolţ, Boineşti, Trip, Tur, Călineşti şi Lechinţa) şi Ugocea cu 18 localităţi (Băbeşti, Bătarci, Bocicău, Cidreag, Comlăuşa, Dabolţ, Gherţa Mare, Gherţa Mică, Halmeu, Porumbeşti, Tarna Mare, Tămăşeni, Turţ, Turulung, Drăguşeni, Valea Seacă, Văgaş şi Şirlău). Originalitatea Ţării Oaşului este dată de situarea geografică într-o depresiune izolată, puţin supusă influenţelor externe fapt ce a determinat o evoluţie istorică şi etnofolclorică proprie.

Originea numelui. Asupra originii numelui Ţării Oaşului există păreri diferite, atât ale cercetătorilor din România cât şi de peste hotare, care au fost interesaţi de-a lungul timpului de această regiune. Marele istoric român Nicolae Iorga susţinea că denumirea maghiară „Havasalfold" a ţinutului de munte s-ar fi transformat în denumirea românească a zonei. Etnograful şi folcloristul clujean Ion Muşlea considera că din denumirea maghiară „avas" ce înseamnă „pădure cu arbori mari şi bătrâni" derivă denumirea românească. La fel, istoricul maghiar Szirmai Antal, autorul unei cunoscute monografii în limba maghiară despre Satu Mare în 2 volume, intitulată ***Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári ismérete,*** apărută la Buda în anii 1809-10, arată existenţa acestor păduri de arţari bătrâni, care ar fi dat denumirea maghiară a zonei. Lingvistul german Gustav Weigand în articolul ***Samoch und Theiss Dialekte (Dialecte din zona Someş şi***

Tisa) publicat în „Sechster Jahresbericht des Instituts fur rumanische Sprache” *(Al şaselea raport anual al Institutului de limba română)*, apărut la Leipzig în 1899, consideră că denumirea zonei vine de la un voievod local pe nume Oaş sau Basil Hoşan.

Scurt istoric. Descoperirile, aparţinând Culturii Starcevo-Criş, făcute de arheologii sătmăreni atestă că această regiune a fost locuită încă din paleolitic, în urmă cu 8000 de ani. Sunt bine reprezentate prin descoperiri arheologice importante toate perioadele istorice, de la epoca bronzului până la perioada dacilor liberi şi apropierea de hotarele Imperiului Roman. Cea mai veche atestare documentară este la 1160 când satul Tur, azi localitate aparţinând de Negreşti-Oaş este pomenit într-un act de donaţie dat de regele maghiar Gheza al II-lea (1141-1161), ca având 12 gospodării de lucrători şi 11 case cu vii. O altă atestare documentară este la 17 noiembrie 1270 când regele maghiar Ştefan confirmă unui nobil maghiar, 5 moşii din zonă: Livada, Oraşu Nou, Vama, Prilog şi Oaş. În secolul al XIII-lea apar menţiuni documentare despre localităţile Prilog, Vama, Călineşti, Boineşti, iar în secolul al XVII-lea despre localităţile Bixad, Cămârzana, Certeze, Negreşti, Racşa, Târşolţ etc.

Ţara Oaşului nu este o regiune compact românească, în localităţile Remetea Oaşului şi Oraşu Nou se află în majoritate etnici maghiari. La Huta Certeze au fost colonizaţi etnici slovaci care s-au ocupat cu mineritul şi cu defrişatul pădurilor. Tot etnici slovaci se află şi printre locuitorii din Bixad şi Boineşti.În epoca feudală, Ţara Oaşului a făcut parte din punct de vedere administrativ din comitatul Satu Mare, unul din cele 64 de comitate ale statului maghiar. În perioada 1881-1918 va face parte tot din comitatul Satu Mare, inclus în statul dualist austro-ungar.

Cultura tradiţională. Ţara Oaşului este considerată una din cele mai valoroase zone etnofolclorice din România. Portul popular, danţul, cântecele, obiceiurile, meşterii populari reprezintă adevărata bogăţie a Ţării Oaşului. Nu este doar o expresie geografică a unui spaţiu tradiţional românesc. Este un simbol al sufletului ţăranului român, un spaţiu transfigurat dincolo de realitatea cotidiană, care nu poate fi înţeles cu simţul raţiunii. Ca să înţelegi spiritul arhaic al Ţării Oaşului trebuie să te naşti acolo, din pământul unde truda mâinilor se întâlneşte cu credinţa statornică într-un Dumnezeu care parcă s-a născut şi el acolo.

Sâmbra Oilor. Este cea mai cunoscută sărbătoare tradiţională din Ţara Oaşului. La origini, sâmbra reprezenta o înţelegere a unor proprietari de oi asupra oieritului. Sub diferite denumiri: sâmbra, ruptul sterpelor, îmblânzirea oilor, împreunarea oilor etc. acest obicei păstoresc se desfăşoară primăvara în mai multe localităţi de munte din România: Săcel (judeţul Maramureş), Stremţ (judeţul Alba) etc. Marchează un vechi obicei al ciobanilor din Oaş, prilejuit de urcarea turmelor de oi, la păşunat pe munte.

Festivalul Sâmbra Oilor

Are loc primăvara, în zile diferite în aproape toate localităţile din Ţara Oaşului. Cu acest prilej se face „măsurişul” adică mulsul oilor la strungă. În funcţie de volumul de lapte obţinut de fiecare proprietar de oi se stabileşte retribuţia în produse şi plata ciobanilor. După ce se termină „măsurişul” sâmbraşii cinstesc pe cei prezenţi şi începe ospăţul cu produse tradiţionale: slănină, caş, pălincă etc.

Festivalul Sâmbra Oilor

Începând cu anul 1957 se organizează şi Festivalul portului, danţului şi cântecului oşenesc. În anul 2012 s-a desfăşurat a LVI-lea ediţie în localitatea Huta Certeze. De-a lungul anilor pe scena fes-tivalului au urcat nume de primă mărime a folclorului românesc: Maria Petca Poptean, Maria Tripon, Nicolae Mureşan, Petre Zele, Dumitru Fărcaş, Nicolae Sabău, etc.

Meşterii populari. Cei mai cunoscuţi meşteri populari din Ţara Oaşului sunt meşterii olari din Centrul de ceramică Vama. Încă din secolul al XIX-lea se poate atesta documentar practicarea în sistem organizat a olăritului în comună. Produsele de ceramică erau vândute cu ocazia târgurilor organizate în diferite localităţi: Satu Mare, Negreşti-Oaş, Sighetu Marmaţiei etc. În perioada interbelică şi după al doilea război mondial a existat o activitate susţinută de olărit în Vama. Erau mai mulţi meşteri olari, organizaţi într-o asociaţie meşteşugărească iar produsele erau vândute în magazinele de artizanat.

După anul 1990, singurul olar care mai practică meseria este meşterul popular Isvanfi Gheza. În cadrul atelierului propriu, situat la domiciliul său din localitatea Vama, se fabrică atât obiecte de ceramică pentru uz casnic (oale pentru sarmale, căni de diferite dimensiuni, castroane etc.) cât şi pentru uz decorativ (păpuşi etc.). Cromatica folosită la vasele de ceramică este diversă: roşu, negru, galben etc. Conturul motivelor se făcea iniţial prin zgâriere (grafitare), apoi au fost pictate cu cornul. Şi-n prezent conturul se realizează manual cu o pensulă, fapt ce a determinat şi-o schimbare a ornamenticii folosite. Ceramica de Vama este ornamentată cu motive geometrice, vegetale şi antropomorfe stilizate. Vama rămâne ultimul centrul de ceramică tradiţională din judeţul Satu Mare.

Un alt meşter popular cunoscut în Ţara Oaşului este Petru Mihoc din Certeze. Se ocupă cu confecţionarea a mai multor tipuri de pălării: atât tradiţionale din paie cât şi cele din lână. În cadrul atelierului propriu, ajutat şi de familie îşi desfăşoară activitatea meşter popular de peste 45 de ani. Confecţionarea pălăriilor tradiţionale este o meserie care necesită talent şi răbdare.

Festivalul Sâmbra Oilor

Un adevărat tezaur viu al Oaşului este şi meşterul popular Finta Floare din Negreşti Oaş. În locuinţa proprie şi-a amenajat două camere unde a expus o parte din obiectele făcute de ea sau adunate de-a lungul timpului. Şi-a întreţinut familia cu cei 9 copii din truda mâinilor sale. Născută în anul 1937, de-a lungul a 60 de ani a ţesut şi a ornamentat costume populare, şterguri, străiţi, clopuri oşeneşti, păpuşi etc.

Alţi meşteri populari cunoscuţi din Ţara Oaşului sunt Hotca Floare, Finta Maria, Poptile Maria din Negreşti-Oaş, Mare Anica din Bixad etc. Având creaţii valoroase în domeniul artei populare, meşterii

populari sunt prezenţi în mod permanent la târgurile meşterilor populari sau la diferite festivaluri folclorice atât în ţară cât şi peste hotare (Franţa, Slovacia, Ungaria etc.)

Portul popular. Costumul popular, bogat ornamentat, este îmbrăcat tot mai rar de către oşeni. De regulă, este purtat la biserică, duminica şi-n sărbătorile religioase sau la diferitele manifestări tradiţionale.

Portul popular femeiesc este alcătuit din batic (chischineu), cămaşă, fustă (pindileu), sorţ (zadie). Baticul sau chischineul se poartă în culorile verde sau roşu. Cămaşa era ţesută în gospodărie, este de culoare albă decorată cu motive geometrice şi florale stilizate. În jurul gâtului, cămaşa are un ,,cheptar", de formă dreptunghiulară, în faţă şi-n spate, bogat ornamentat cu diverse motive. Fusta sau pindileul este făcută din fir de cânepă sau de bumbac, ornamentată în nuanţe diferite de cromatică: negru, verde, roşu etc. Şorţul - sau zadia - are în partea superioară un brâu iar în partea inferioară dantelă. Ca şi elemente de podoabă sunt folosite zgărzile din mărgele viu colorate, ţesute în aţă tare, cu modele florale sau geometrice care înlocuiesc vechile salbe din monede de creiţari de argint.

Festivalul Sâmbra Oilor

Portul popular bărbătesc este alcătuit din cămaşă (ornamentată la guler, piept şi mâneci), pantaloni sau gaci şi pălărie de paie. Cămaşa este făcută din pânză de cânepă sau bumbac, cu mânecile lungi şi largi. În Bixad şi Certeze, cămăşile se poartă cu ,,pumnişori", cu cusături deosebite. Când este foarte frig oşenii îmbracă peste costumul tradiţional, o haină de lână numită ,,uioş".

Din portul popular se poartă foarte rar sau chiar au dispărut unele elemente importante cum sunt: opincile care au fost înlocuite de pantofii sau cizmele din piele, chimirul din piele unde se purta cuţitul, ,,bonda" oşenească din pănură, straiţa, sumanul din lână, ,,gacii" adică pantalonii din pânză de cânepă, clopul ,,ridicat" din pâslă neagră, cu marginile întoarse drept în sus. Acest tip de clop a fost înlocuit cu cel de paie, cu marginile foarte înguste, lăsate în jos. Gacii şi cioarecii din lână au fost înlocuiţi de pantalonii negri moderni. Localităţile din Ţara Oaşului se deosebesc prin diferite elemente ale portului popular: după clop, după straiţă etc.

Arhitectura populară. De-a lungul anilor casele tradiţionale din Ţara Oaşului au evoluat din punct de vedere arhitectural. S-au folosit diferite materiale de construcţie: lemnul, lutul, piatra, cărămida etc. În trecut, atât casele cât şi anexele gospodăreşti erau construite din lemnul care se găsea din belşug în pădurile din apropierea satelor. S-a trecut mai târziu la construcţia pereţilor din bârne de lemn de stejar, tencuiţi cu lipitură din pământ şi paie. Peste tencuială se aplica culoarea albastră în nuanţe închise. Acoperişul era făcut în ,,patru ape", la început se foloseau paiele de grâu sau secară, apoi tablă sau ţiglă. Ferestrele erau mici iar ancadramentul era din lemn.

La mijlocul secolului al XX-lea casele au început să fie construite din „voioaje" (cărămizi din pământ amestecat cu paie de grâu) sau din cărămizi arse. Casele aveau 2 încăperi separate de o tindă unde se afla cuptorul pentru copt pâinea. În aceste case tradiţionale convieţuiau 3 generaţii de oşeni: bunicii, părinţii şi copii. De regulă, tinerii căsătoriţi plecau de la casa părintească, întemeindu-şi o nouă gospodărie.

Lucrurile de valoare se păstrau în camera din faţă, viaţa familiei se desfăşura în camera din spate. În fiecare casă se aflau icoane bisericeşti, cele mai multe fiind pictate pe sticlă, cu un dublu rol. Cel mai important rol era cel de apărare a membrilor familiei în faţa încercărilor vieţii şi apoi cel de înfrumuseţare a camerei respective. Mobilierul era simplu, construit din lemn de diferite esenţe, având o funcţie utilitară importantă deoarece era adaptat nevoilor de viaţă ale membrilor familiei ce locuia în respectiva locuinţă. Casele şi anexele gospodăreşti erau împrejmuite cu garduri din nuiele sau ,,leţuri" din lemn. În prezent, se

folosesc la construcţia caselor şi anexelor gospodăreşti materiale moderne de construcţie: marmură, beton, BCA, inox, piatră ornamentală şi sticlă tip termopan, etc.

Folclorul muzical şi literar. O formă de expresie artistică orală mai puţin cunoscută sunt ţâpuriturile. Ele sunt specifice doar zonei folclorice a Ţării Oaşului. Se ţâpureşte cu prilejuri diferite: la nunţi îndeosebi, la danţurile organizate duminica sau în unele sărbători religioase, la muncile câmpului, la şezătorile atât de rare în prezent, la nunţi şi botezuri, la diverse aniversări. Ţâpuritul este cântat pe melodie de joc spre deosebire de ,,strigătură" care se realizează recitativ. Multe din ţâpurituri conţin versuri inedite, satirice la adresa unei persoane din comunitate.

Festivalul Sâmbra Oilor

În Ţara Oaşului există o varietate mare de ,,danţuri", melodii diferenţiate între ele, cu o structură simplă dar originală, cu anumite formule melodice comune (în special la muzica instrumentală) dar cu fraza melodică scurtă care se repetă într-un număr nedefinit de variante. Regretatul cercetător etnograf şi folclorist Petru Vacarciuc a clasificat ţâpuriturile în două mari categorii: din punct de vedere literar (al conţinutului transmis publicului) şi după locul sau momentul când se ,,ţâpureşte". Fiecare categorie a fost împărţită în mai multe tipuri.

În cadrul primei categorii au fost incluse două tipuri de ţâpuriturи:

- cele cu caracter liric, care exprimă un sentiment propriu al aceluia care ţâpureşte:
- cele cu caracter epic, care descriu fapte, evenimente, lucruri hazlii sau dramatice, întâmplate unuia sau altuia etc.

În cadrul celei de a doua categorii au fost incluse mai multe tipuri:

- ţâpurituri la obiceiuri de peste an;
- ţâpurituri legate de ciclul familial - naştere, botez, nuntă;
- ţâpurituri la obiceiuri legate de muncă - sâmbra oilor, lăutul torturilor, pădurărit.
- ţâpurituri ocazionale - la joc, la petreceri, la ţâpurituri peste sat etc.

În Ţara Oaşului, regiune pastorală foarte bogată în trecut, circulă 12 variante ale baladei Mioriţa. Colindele, cântecele de leagăn, de dragoste, de plecat la armată, tipurile de danţ oşenesc (Roata, Joc şi Mireseşte), danţul fetelor şi roata feciorilor cu paşii tropotiţi, creaţia de nuntă, prezentă în diferite variante sunt bogăţii de nepreţuit ale folclorului oşenesc autentic. Muzica populară de joc domină folclorul muzical al Ţării Oaşului.

Din punctul de vedere al lui Petru Vacarciuc noţiunea de ,,danţ" are în zona Oaşului o triplă semnificaţie (fiecare distinctă una de alta):

- semnificaţia muzicală ,,danţ" înseamnă melodie de joc reprodusă de un instrument muzical: ceteră, fluier, frunză etc.
- semnificaţia coregrafică ,,danţ" având înţeles de dans
- semnificaţia socială cuprinzând o comunitate compusă din ceteraş, dansatori şi asistenţă.

Acesta ar fi danţul-horă, cu un suport muzical deosebit de bogat.

După observarea frazelor pe care le îmbracă diverse melodii oşeneşti, Petru Vacarciuc le-a clasificat după două criterii: după vechimea melodiilor şi după locul sau timpul utilizării lor

În ceea ce priveşte ultimul criteriu, danţurile au fost împărţite în mai multe categorii:

- danţuri comune fără un caracter special decât acela de a servi la joc;
- danţuri speciale, ceremoniale, folosite la cununia mirilor: „Danţul miresei”, „Danţul colacilor”, „Danţul dusului”, „Roata feciorilor” are trei variante: „Roata pe jos”, „Roata pe sus” şi „Roata cununei”;
- danţuri ceremoniale prilejuite de diferite momente din viaţa omului sau de obiceiuri de muncă, care au un loc bine stabilit, unde şi când se cântă: „A morţilor”, „A oilor”, „Danţul moşilor”, „Danţul finelor”, „La Sânziene”, „Danţul torturilor”.

După opinia lui Petru Vacarciuc fondul de bază al muzicii oşeneşti este format din danţurile comune, care poartă numele unor persoane. Chiar dacă nu este cunoscută în comunitatea respectivă i se adaugă numele satului natal: „Danţul lui Nuţu Roşchii din Trip” etc. Muzica populară din Ţara Oaşului este în continuă evoluţie sub aspect melodic. De la 50 de danţuri (melodii de joc) prin anii 30 s-a ajuns la un număr de peste 250 danţuri în anii 90.

În Ţara Oaşului nu se întrebuinţează instrumente de acompaniament care marchează ritmul danţului: contrabasul, toba etc. În trecut se folosea o „contră” (a doua vioară) ca şi instrument de acompaniament. Acum se foloseşte o chitară (zongoră), care marchează pe câteva acorduri simple, ritmul danţului. La un danţ oşenesc, ceteraşul „primaş” este cel care imprimă ritm melodiei şi jocului.

***Evenimente din viaţa familiei*.** Cele mai importante evenimente din viaţa unui om sunt: naşterea, căsătoria şi înmormântarea. Şi-n Ţara Oaşului aceste trei evenimente se desfăşoară după ritualuri aparte, menite să le arate importanţa în rândul comunităţii locale.

Naşterea. Începutul vieţii fiecărui copil reprezintă un eveniment important în fiecare familie de oşeni, indiferent de câţi copii aveau până atunci. În trecut, naşterea copiilor se făcea acasă, ajutată de o moaşă, care de obicei era o femeie din sat pricepută la acest lucru. Încă din perioada când erau gravide şi până la botez, oşencele respectau obiceiuri stricte ca să aibă copii frumoşi şi sănătoşi. La botezul copilului participă îndeosebi rudele apropiate familiei.

Nunta. Are o spectaculozitate rar întâlnită în alte zone etnografice ale ţării. La acest fapt contribuie toate actele rituale din cadrul nunţii: împodobitul steagului de nuntă, găteala miresei, ultimul dans al miresei şi ultimul dans al mirelui, luările de rămas bun de la părinţi, schimbul colacilor, strângerea darurilor la casa mirelui etc. În trecut, nunta dura trei zile, ceremonialul nunţii fiind foarte complex.

Prima zi de nuntă are loc la locuinţa miresei. Acolo se prezintă „stegaşii” şi încep căutarea miresei prin gospodăria părinţilor ei. După ce este găsită are loc „bulciugul” miresei, adică luarea de rămas bun de la rudele din partea miresei. Alaiul celor doi miri se întâlneşte în faţa primăriei din comună. Urmează cununia şi apoi alaiul se întoarce la casa miresei unde va continua petrecerea. Tot aici se desfăşoară diferite jocuri cu melodii aparte: jocul colacilor, al mărgelelor, al găinii, al pălincii.

A doua zi, urmează un ceremonial asemănător la casa mirelui. Petrecerea, din care nu lipsesc horinca şi ţâpuriturile, va continua până dimineaţa. Costumul mirilor se făcea manual din pânză ţesută în casă. A treia zi, tinerii căsătoriţi vor face prima lor vizită, naşilor de cununie unde vor continua cu o petrecere, cu muzică tradiţională.

Înmormântarea. Acest eveniment trist din viaţa fiecărui om se desfăşoară după un ritual aparte în Ţara Oaşului. Repertoriul din cadrul ceremonialului de înmormântare cuprinde doar o singură producţie artistică vocală: bocetul. Potrivit lui Petru Vacarciuc bocetul are două funcţii importante: de exprimare a durerii după cel dispărut şi de însoţire, de petrecere a acestuia pe ultimul său drum. Bocetul este o îmbinare între un text poetic profan şi melodie care reda spontan şi direct durerea după cel dispărut. În Ţara Oaşului bocesc individual doar femeile care sunt rude cu decedatul.

În timpul înmormântări există două momente care se disting prin dramatismul lor. Primul este acela în care decedatul este scos din casă iar al doilea este acela în care decedatul este coborât în groapă. Momentul îngropării celui decedat, mai ales când este un copil sau un tânăr necăsătorit, constituie un punct culminant unde se realizează pe plan artistic imaginea zguduitoare a durerii şi disperării care a cuprins familia celui decedat.

Modul de execuţie al bocetului depinde de timpul când se face: pe parcursul celor trei zile dinaintea sau în timpul înmormântării. În timpul celor trei zile în care cel decedat se găseşte încă în casă, se fac intense pregătiri, toate urmărind un singur scop: înmormântarea cât mai aleasă, menită să arate consătenilor dragostea de care acesta s-a bucurat din partea a lor săi, omagiul pe care îl aduc memoriei sale.

Priveghiul, are un caracter de reculegere, este organizat de familia celui decedat, în timpul nopţii dinaintea înmormântării. La priveghi participă rudele şi vecinii, dar în general poate participa oricine doreşte. În timpul ceremonialului de înmormântare sicriul este împodobit cu ,,oluri" (ulcele din lut ars) la gâtul cărora se leagă ,,ştergători" (prosoape), care sunt dăruite rudelor.

În Ţara Oaşului, ca şi-n alte zone etnografice din ţară, doliul începe în ziua decesului şi înseamnă ,,a jeli" pe cel decedat. Oşencile poartă părul despletit, lăsat pe spate, iar pe cap un batic de culoare închisă. Bărbaţii umblă fără pălărie pe cap şi nu se mai bărbieresc până după înmormântare. În funcţie de gradul de rudenie perioada de doliu care se păstrează este între şase săptămâni şi un an. Cea mai lungă perioadă de doliu de un an este păstrată de soţia decedatului. În memoria decedatului, se face o masă comună, pomana (comândarea) pentru participanţii la înmormântare, care au dovedit astfel prin prezenţa lor că sunt alături de cei care au suferit marea pierdere.

Schimbările politice fundamentale petrecute în România după anul 1989 au determinat mutaţii importante în viaţa cotidiană a oşenilor. Populaţia satelor a scăzut foarte mult, mulţi oşeni însoţiţi de familii au plecat la muncă în ţările vest-europene şi se întorc tot mai rar acasă, în Oaş. Acest fapt a generat şi o schimbare radicală de mentalitate în comunităţile locale. Au dispărut multe elemente din portul popular, se respectă tot mai puţin obiceiurile locale, se aude tot mai rar muzică oşenească şi ţâpurituri. Salvarea valorilor etnofolclorice perene ale Ţării Oaşului poate veni doar de la locuitorii ei, de la oşenii care ştiu cel mai bine ce trebuie făcut.

6.2. Monumente istorice şi de artă (Kiss Imola)

Judeţul Satu Mare, odinioară bogat în monumente de arhitectură, mai păstrează încă vestigii ale trecutului pe întregul său teritoriu. Mărturii ale unor vremuri de mult apuse, monumentele dezvăluie o pagină din istoria unui ţinut, a unei comunităţi, dar şi nivelul de cultură, starea materială, ori gustul proprietarilor. Monumentele sătmărene sunt parte integrantă a culturii materiale a acestei ţări, ocupând un loc bine definit în istoria arhitecturii.

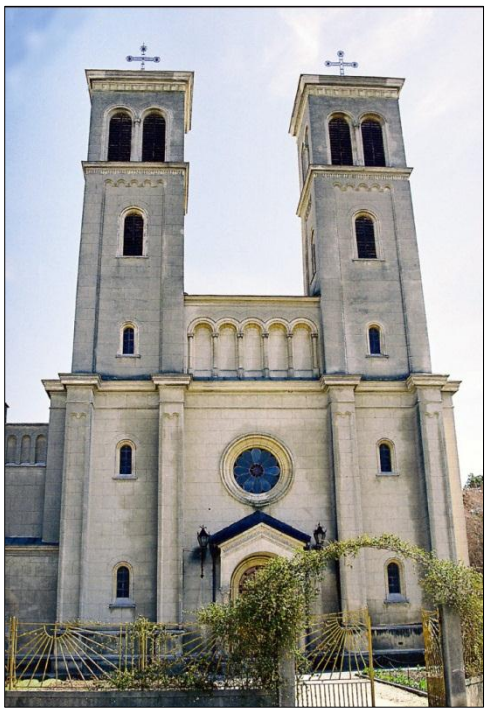
Edificii ecleziastice
Căpleni

Căpleni - fereastra romanică

În ceea ce priveşte cronologia, cel mai vechi vestigiu al arhitecturii medievale sătmărene, păstrat până în zilele noastre este un zid al fostei mănăstiri benedictine din **Căpleni**, unde cu ocazia unor lucrări de renovare efectuate la sfârşitul anului 2012, a fost descoperită o fereastră romanică în peretele comun al mănăstirii cu biserica.

Mănăstirea închinată Sfântului Martin - în lipsa izvoarelor documentare, căci actul de fundaţie al mănăstirii nu s-a păstrat, bazându-ne pe însemnările proprietarului, contele Károlyi Sándor, fiind vorba de o mănăstire de familie - a fost fondată în 1080 (Szirmay, 1810). Nu putem afirma cu tărie apartenenţa mănăstirii ordinului benedictin, însă acest ordin a avut o puternică contribuţie la răspândirea cultului Sfântului Martin în această parte a Europei. Mănăstirea ridicată în stil romanic a supravieţuit invaziei tătare din 1241, însă nu şi trupelor otomane care au asediat cetatea Carei. În urma atacurilor turceşti repetate, şi a luptelor antihabsburgice în care proprietarul Károlyi Sándor a fost implicat din plin, fiind

Căpleni - biserica proiectată de Ybl

principalul negociator al Păcii de la Satu Mare (1711), mănăstirea din Căpleni se afla în stare de ruină. Baronul Károlyi Sándor, ridicat între timp la rangul de conte, şi-a propus reconstruirea ansamblului mănăstiresc. Actul de fundaţie datează din 18 august 1711, însă lucrările de reconstrucţie au fost finalizate abia în anul 1740, păstrându-se în mare parte structura originală, iar mănăstirea a fost dăruită ordinului franciscan, care a fost însărcinat şi cu păstrarea arhivei familiei nobiliare. Puternicul cutremur din 15 octombrie 1834, care a afectat numeroase lăcaşuri de cult din zona Carei, a avut consecinţe devastatoare şi asupra ansamblului monastic din Căpleni. Turnurile bisericii slăbite de şirul de cutremure anterioare (1829, 1830, 1831, 1832, 1833), s-au prăbuşit, asemenea bolţii, zidurile prezentau crăpături adânci, cu excepţia celui de răsărit al mănăstirii (Tempfli, 1996). Lucrările de reconstrucţie ale mănăstirii şi bisericii au fost amânate datorită mişcărilor seismice repetate din anii următori dar şi datorită faptului că familia nobiliară Károlyi, care patrona ansamblul monastic a fost implicată în ample lucrări de refacere a castelului din Carei, a bisericii Sfântul Iosif de Calasantz şi a altor biserici aflate pe domeniile sale. Cu întocmirea planului noului ansamblu monastic a fost însărcinat arhitectul familiei Károlyi, Ybl Miklós, care în urma studierii ruinelor a optat pentru stilul neoromanic. Prioritară a fost refacerea mănăstirii, deoarece în urma seismului călugării au rămas fără adăpost, apoi a urmat biserica ale cărei lucrări de construcţie au început în 1841, cheltuielile fiind suportate de contele Károlyi György, iar sfinţirea a avut loc în 1848, fiind închinată Sfântului Anton de Padova. Cu mici modificări edificiul ecleziastic păstrează până în zilele noastre forma dată de Ybl. Faţada este dominată de două turnuri de factură neoromanică. Deasupra portalului peretele este străpuns de o rozasă circulară. Tot Ybl a proiectat şi cripta familiei nobiliare, situată cu 1,50 m sub nivelul bisericii, unde şi-a găsit locul de veci şi contele Károlyi Sándor. Din 1898, în criptă se află un crucifix executat dintr-un singur bloc de marmură de Carrara de artistul florentin Pietro Bazzanti (Kiss-Bălu, 2000). La intrarea în criptă se păstrează două relicve deosebit de valoroase datând din timpul primei biserici, două capiteluri de coloană, împodobite cu ornamente vegetale. Unul dintre ele a fost cu timpul transformat în agheasmatar.

Acâş

Biserica reformată din Acâş, a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, imediat după marea invazie tătară din 1241 (Vătăşianu, 1959). Biserica era parte integrantă a mănăstirii benedictine, o mănăstire de familie, construită de familia nobiliară Ákos (Karácsony, 1900-1901), care datorită amestecului în luptele pentru tron, situându-se de partea perdanţilor a ieşit repede de pe scena istoriei. În cursul secolului al XII-lea şi al celui următor, a devenit o tradiţie pentru marile familii nobiliare, fondarea unor mănăstiri pe domeniile lor, care urmau să fie patronate de ei, susţinându-le printr-un substanţial sprijin financiar. Puterea

Acâş - intrarea zidită de pe peretele de nord

economică a înstăritei pături conducătoare a societăţii feudale se reflecta pe plan artistic prin ridicarea unor mănăstiri de familie. Ca o mărturie a existenţei unei mănăstiri în această localitate stă şi vechea ei denumire Ákosmonostora (Mănăstirea Acâşului). În peretele de nord al navei se mai păstrează o uşă zidită, cu ancadrament semicircular, urmă a existenţei mănăstirii, fiind accesul în biserică pentru laici.

Acâş – fatada de vest

Intrarea de pe faţada de vest datează de-abia din perioada baroc (Bogyai, 1944). Conform tradiţiei, mănăstirea trebuia să fi fost la nord de biserică, unde cu ocazia unor lucrări de restaurare executate la finele secolului al XIX-lea, au fost descoperite urmele unei edificii ecleziastice. Biserica construită în întregime din cărămidă, păstrează toate caracteristicile stilului romanic, dominând întreaga vale a Crasnei. Arhitectura din cărămidă este caracteristică zonelor sărace în piatră, cunoscând o puternică dezvoltare începând cu a doua jumătate a veacului al XII-lea în câmpia din Europa de nord-est.

Cele două turnuri ale faţadei vestice sunt destinate să adăpostească clopotele. Elanul spre cer, considerat deja tipic pentru secolul al XII-lea la Acâş este o realitate. Etajul de jos al turnurilor este luminat prin câte o fereastră strâmtă şi înaltă, iar ultimele prin ferestre geminate. Portalul decroşat de pe faţada vestică este opera restaurării de la cumpăna secolelor XIX-XX (1896-1902), executată de arhitectul Schulek Frigyes.

Biserica reformată din Acâş este cel mai valoros monument de arhitectură ridicat în stil romanic din această parte a ţării.

Ţeghea

Din perioada în care romanicul târziu se confruntă cu noul stil al goticului timpuriu, pe actualul teritoriu al judeţului Satu Mare nu s-au păstrat multe monumente. Cel mai reprezentativ este biserica reformată din Ţeghea, ridicată după toate probabilităţile la cumpăna secolelor XIII-XIV. Localitatea se regăseşte în Registrul de dijme papale prin Dominicus sacerdos de Chegen, care în anul 1334 a achitat VIII groşi Sfântului Scaun (Ortvay, 2010). Forma arhaică a lăcaşului de cult este conferită de absida dreptunghiulară ce se leagă de navă printr-un arc triumfal alungit, dar cu închidere semicirculară (Kiss-Bălu, 2000). În peretele de nord al absidei se află o nişă pastoforială, a cărei închidere încearcă imitarea arcului frânt, reflectând influenţa goticului timpuriu asupra arhitecturii ecleziastice din această zonă. Unicul potir din lut din judeţ executat în 1732, aparţine comunităţii reformate din Ţeghea.

Ţeghea biserica reformată, interior

Berea

Menţionat în Registrul de dijme papale în 1332, în 1338 este amintită **biserica închinată Sfântului Duh** din localitatea Berea (Maksai, 1940). Biserica reformată ridicată după toate probabilităţile în cursul secolului al XIII sau la începutul celui următor a suferit de-a lungul timpului numeroase transformări, astfel încât în forma actuală urmele arhitecturii medievale ar fi deosebit de dificil de depistat. În timpul unor lucrări de restaurare efectuate în anul 1993, au fost descoperite întâmplător urmele unei fresce medievale, astfel lăcaşul de cult a intrat în atenţia cercetătorilor. Fragmentul de frescă a fost descoperit pe peretele de

nord al navei, destinat la bisericile catolice medievale picturii murale. Pictura realizată în tehnica al fresco, datează din secolul al XV-lea, şi o reprezintă pe **Maica Domnului Ocrotitoare** (Emődi, 2011). Cu toate că s-a păstrat doar fragmentar, scena impresionează prin expresivitate. Personajul central este Fecioara Maria, care apare cu mâinile împreunate pentru rugăciune. Deasupra capului pe partea stângă se poate întrezări un înger ce îi ţine coroana. Alţi doi îngeri ţin mantia de culoare roşu-bordo ornamentată cu motive florale. Sub mantia ocrotitoare a Fecioarei apar mai mulţi credincioşi ale căror faţă este executată cu minuţiozitate, fiecare chip are trăsături distincte, fiecare exprimă alt sentiment: suferinţă, mirare, supunere, chiar linişte sufletească. Nu găsim două feţe executate identic. Lucrările de cercetare a peretelui nordic al navei bisericii au continuat în 2010, când a fost scos la iveală un fragment de scenă ce reprezintă **Schimbarea la faţă,** destul de rară în iconografia medievală catolică, fiind specific bizantină. Se poate desluşi relativ clar figura lui Isus în mandorlă, din care raze de lumină paralele inundă în mai multe direcţii. S-au mai păstrat fragmente ale unor personaje aflate de o parte şi alta a Mântuitorului şi în partea inferioară o bandă decorativă cu ornamente geometrice. Cel de al doilea fragment de frescă descoperit este mai vechi, pe baza tehnicii de execuţie şi a elementelor stilistice se presupune că a fost executat la cumpăna secolelor XIII-XIV (Kiss L. , 2011).

Biserica Berea

Pictura murală de la Berea reflectă în mod original tendinţele înregistrate în arta europeană, redând imagini rare de o deosebită expresivitate, integrând astfel zona noastră în marea cultură religioasă medievală.

Vetiş

Biserica din Vetiş închinată odinioară **Sfântului Nicolae** este atestată documentar încă din 1265 (Szirmay, 1810). Ctitoria actualului edificiu de cult este legată de numele episcopului de Veszprém, Wethési Albert, originar din localitate. Cu toate că Szirmay atribuie construcţia actuală renumitului episcop, mecena şi om de cultură, anumite elemente de construcţie şi textul înscris pe tavanul navei bisericii, care indică drept ctitor pe Endus din familia Vetési, şi anul 1325 ca an al construcţiei, înclinăm şi noi să dăm crezare aceastei date. Anul 1460 ca an al construcţiei bisericii furnizat de Szirmay, poate fi anul în care Wethési la îndemnurile familiei posesoare a domeniului şi patroană a bisericii, a solicitat papei dreptul de pelerinaj pentru lăcaşul de cult din Vetiş (Papp, 2011).

Blazonul familiei Vetési

Biserica de tip bazilical a fost construită în mai multe etape şi cu toate intervenţiile ulterioare asupra edificiului de cult, păstrează aspectul arhaic, medieval. Turnul de formă pătrată de sorginte medievală este adosat navei dreptunghiulare. Absiada este pentagonală, luminată asemenea navei de ferestre ogivale. O caracteristică a arhitecturii medievale, contraforturile, sprijină atât nava cât şi absida, dar le regăsim şi la turnul cu două etaje, luminat de ferestre geminate. Pe peretele de sud al navei, asupra portalului s-a păstrat blazonul

familiei Vetési, reprezentând o pasăre (corbul) cu aripile desfăcute, alături de monograma A. V. (Albert Vetési).

Halmeu

Actuala **biserică reformată** din Halmeu este una dintre cele mai impozante din zonă, iar faptul că adăposteşte singura sculptură medievală din judeţ, o consolă reprezentând o mască grotescă îi sporeşte din plin valoarea.

Halmeu - biserica reformată

Prezent în Registrul de dijme papale din 1332 şi 1334, când sunt amintiţi sacerdos Herbordus, apoi Petrus, denotă existenţa unor parohii active în localitate. În anul 1493 Halmeul este ridicat la rang de târg (oppidum) (Szabó, 1937).

Biserica închinată iniţial Sfântului Gheorghe este formată dintr-o singură navă dreptun-ghiulară şi o absidă pentagonală decroşată, caracteristică stilului gotic. Invazia tătară din 1717, când a fost pârjolită întreaga localitate, a avut consecinţe dezastruoase şi asupra lăcaşului de cult. (Kiss-Bălu, 2000). Turnul a fost adăugat ulterior, probabil după puternicul seism din 1838. Atât nava, cât şi absida sunt sprijinite de contraforturi puternice în două trepte. Accesul în edificiu se face prin turn, şi prin portalul cu ancadrament cu muluri ogivale în retrageri succesive de pe faţada de sud a navei. Lumina pătrunde în biserică prin ferestre ce se închid în arc frânt, şi străpung atât absida cât şi peretele de sud al navei. Nava nu păstrează boltirea iniţială, şi este despărţită de absidă printr-un arc triumfal ogival. Una dintre vestigiile arhitecturii gotice a bisericii este nişa terminată în arc frânt săpată în montantul nordic al arcului triumfal. Absida este acoperită cu bolţi în cruce pe ogive. Cheia de boltă este simplă, lipsită de decoraţii. În peretele nordic al corului se poate vedea uşa zidită cu ancadrament ogival al sacristiei demolate. Tot în peretele de nord al absidei se găseşte un tabernacol cu ancadrament terminat în arc frânt. Cu ocazia unor renovări efectuate în anul 1958, în partea inferioară a acestui tabernacol a fost descoperit incizat anul 1417, şi un text în limba latină deja ilizibil (Bara, 1999). Trebuie menţionată existenţa elementelor sculpturale decorative din absidă, fiind cele mai frumoase console păstrate din judeţ. Cu o bogată decoraţie în relief, una dintre console are ornamentaţie vegetală, distingându-se frunza de acant, dar mai interesantă şi mai valoroasă este cea din latura de sud a corului împodobită cu o mască umană, cu o înfăţişare grotescă, chiar primitivă (Arion, 1974).

Halmeu-biserica, consola

Livada Nouă

Biserica din această localitate a fost ridicată alături de alte însemnate edificii ecleziastice gotice din judeţ din porunca şi pe cheltuiala nobilei Susana Báthory din Seini (Henszlmann, 1864). Construcţia păstrează încă multe caracteristici ale stilului în care a fost ridicată. Lăcaşul de cult are o singură navă cu plan dreptunghiular ce se continuă cu o absidă pentagonală mai îngustă, decroşată. Biserica a fost ridicată fără turn, ca dealtfel aproape toate edificiile ecleziastice medievale din zonă. Frumosul turn clopotniţă din lemn aşezat în vestul bisericii este opera meşterilor lemnari din secolul al XVIII-lea (Balogh I., 1935). Atât nava cât şi absida sunt sprijinite de contraforturi în trepte. Accesul în biserică se face de pe faţada de vest printr-un portal având ancadramentul bogat profilat terminat în arc frânt. Pe peretele sudic al navei se mai află o poartă de acces cu ancadrament în arc trilobat, specific goticului târziu. Latura de sud a navei este luminată prin două ferestre gotice, care nu sunt identice nici în ceea ce priveşte decoraţia, nici dimensiunea. Absida este străpunsă de trei ferestre, două pe latura de sud şi una pe cea de sud-est. Toate sunt ferestre tripartite, terminate în arc frânt. Interiorul bisericii a suferit modificări de-a lungul timpului, în urma incendiului din 1775 nava şi-a pierdut boltirea originală. În 1779 se pune un planşeu drept şi tot atunci este demolată şi sacristia. Uşa de acces în sacristie, înzidită se poate vedea şi astăzi. În peretele de nord al sanctuarului s-a păstrat o nişă pastoforială cu ancadrament ogival. Pe lintelul ancadramentului terminat în arc frânt se află inscripţionat anul 1457, probabil anul construcţiei bisericii. Absida şi-a păstrat boltirea gotică cu nervuri profilate. S-au păstrat cele două chei de boltă, pe scutul celei de est, aflată deasupra altarului, la loc de cinste, este o stemă nobiliară ieşită în relief, ce reprezintă o pasăre aşezată pe o ramură înflorită, cu gâtul străpuns de o săgeată.

Livada - biserica, uşa sacristiei

Livada- cheia de boltă -1457

Tăşnad

Biserica reformată este ctitoria episcopului Transilvaniei Vingárdi Geréb László şi a fost închinată Sfântului Mihail (Petri, 1901), fiind cel mai mare şi mai important edificiu ecleziastic medieval din Comitatul Solnocului de Mijloc. Biserica impresionează prin frumuseţe, simplitate şi proporţii. Conform inscripţiei de pe scutul primei console a peretelui nordic al corului, biserica a fost ridicată în anul 1476. Dispune de o navă dreptunghiulară, se continuă cu un cor alungit ce are închidere pentagonală. Atât nava cât şi corul sunt sprijinite de contraforturi înalte, în două trepte. Turnul de pe faţada vestică ridicat în stilul barocului târziu a fost adăugat între 1814-1822. Portalul de factură neogotică de pe

Tăşnad-biserica reformată -fereastră gotică

faţada de sud a navei este tot rezultatul adăugirilor ulterioare. Anul 1656 marchează victoria Reformei pe aceste meleaguri şi trecerea edificiului în proprietatea adepţilor noii religii (Kováts J, 1942). În 1691 o armată de turci şi tătari a dat foc bisericii, care a fost dezafectată de cult timp de 85 de ani. Noua religie a impus modificări ale construcţiei, astfel sacristia a fost demolată în 1783, urmele fundaţiei au fost descoperite recent cu ocazia unor săpături efectuate în zonă (Emődi, 2011). Accesul în lăcaşul de cult se face prin turn, prin porticul de pe latura de sud a navei şi printr-o poartă situată pe latura de est a corului, care este tot rezultatul transformărilor ulterioare. Nava şi-a pierdut boltirea originală odată cu atacurile turceşti de la sfârşitul secolului al XVII-lea, fiind acum tăvănită, însă se mai pot vedea coloanele angajate. Arcul de triumf ce desparte nava de cor este specifică stilului în care a fost ridicată clădirea, fiind încheiat în arc frânt. Corul şi-a păstrat boltirea gotică, bolta în cruce pe ogive. În peretele sudic al corului s-a păstrat o strană cu ancadrament de piatră dreptunghiular. Lumina pătrunde prin ferestrele ce străpung peretele de sud a navei şi al corului, precum şi prin cele situate pe peretele estic al celui din urmă. Dispunerea acestora este foarte interesantă, fiind aşezate pe fragmentele de zidărie cuprinse între două contraforturi. Ferestrele sunt tripartite, la cele ale navei relativ bogat decorate, domină motivele flamboiante.

Bixad

Cel mai important lăcaş monastic din judeţ este situat pe un platou înalt, de parcă ar avea scopul de a veghea satul cu acelaşi nume, dar şi întreaga Ţară a Oaşului. **Mănăstirea Bixad** are o istorie deosebit de zbuciumată. Prima menţiune documentară datează din 1614, când lăcaşul de cult de la Bixad era un schit al mănăstirii Vetiş (Rus, 1995).

Bixad - biserica mănăstirii

În anul 1688 este atestat la Bixad preotul ortodox Popa Ilieş, semnându-se în mai multe rânduri pe un exemplar al Cazaniei lui Varlaam (Iaşi, 1643). Această însemnare de carte este o dovadă a faptului că la mijlocul secolului al XVII-lea, preotul din Bixad era un om de o vastă cultură, care ştia să scrie în limbile română şi slavonă, având chiar o pecete personală. Mănăstirea a fost întemeiată de călugărul grec Isaia de la Muntele Athos, originar din oraşul Trabisonde (Trapezunt). Silit prin împrejurări tulburi să-şi lepede credinţa şi să treacă la noua religie greco catolică, în ianuarie 1694, Isaia este vicar peste românii „din ţinuturile Orăzii şi Comitatul Bihorului până în Dealul Mare" (Meteş, 1918). Ajungând la Bixad, Isaia s-a simţit atras de acele locuri izolate, înconjurate încă pe atunci de păduri şi a considerat locul potrivit pentru înălţarea unei mănăstiri. Mănăstirea închinată Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, a fost ridicată din lemn, având consimţământul împăratului Leopold. A fost termin ată în 1700, cu ajutorul poporului şi a preoţimii. Profitând de tulburările provocate de mişcarea antihabsburgică condusă de Francisc Rákóczi al II-lea, în 1703, în noaptea zilei de 15 mai, Iasia a fost omorât de un nobil maramureşean din satul Cicârlău, Mihai Suhai (Szirmay, 1810). Mănăstirea a fost arsă, rămânând nelocuită timp de 50 de ani, oferind adăpost vremelnic pentru călugării peregrini care treceau prin Ţara Oaşului.

Bixad icoana Maicii Domnului

În 1759, la cererea preoţilor şi a credincioşilor din Oaş, episcopul Muncaciului, Manuel Olşavschi, trimite la Bixad călugări din ordinul Sf. Vasile cel Mare. Mănăstirea a fost sub administraţia episcopului de Gherla, apoi sub a celui de Baia Mare. La începutul secolului al XIX-lea, la Bixad slujeau şase călugări (Szirmay, 1810). Bixadul, prin preotul Buteanu a fost implicat în mişcarea lui Sofronie, care s-a extins şi în aceste părţi.

Lucrările de construcţie ale mănăstirii Bixad au fost începute în anul 1769. Lăcaşul monastic a fost sfinţit în 1771. **Biserica mănăstirii a fost închinată Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel**, fiind una dintre cele mai vechi edificii ecleziastice din piatră din această zonă.

Biserica este construită în stil baroc, specific perioadei în care a fost ridicată, însă păstrează planul arhitectural bizantin în cruce greacă. Faţada vestică este dominată de un turn adăugat la începutul secolului XX, acoperit cu un coif baroc. Absidele laterale au închidere semicirculară, iar altarul este o construcţie mai recentă.

Biserica de lemn din Corund

Corund

Biserica din lemn din Corund închinată Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril este unul dintre cele mai frumoase şi mai deosebite monumente de arhitectură din judeţ. Prima menţiune documentară despre existenţa unui lăcaş de cult la Corund este un act de judecată datând din 1494 (Bărnuţiu-Kiss, 1999). Actuala biserică a fost construită în 1723, (Godea, 1996) alături de alte edificii ecleziastice din lemn datând din secolul al XVIII-lea din zona Codru, unde cadrul natural a oferit comunităţii materialul de construcţie necesar. Ridicată iniţial în mijlocul cimitirului, pe deal, biserica a fost strămutată în 1868, împreună cu vatra satului. Mutarea bisericii s-a făcut cu greu, având în vedere lipsa mijloacelor de transport necesare. În aceea perioadă slujba se făcea în locul unde îi prindea duminica (Godea-Cristache-Panait, 1978). Edificiul ecleziastic se remarcă prin turnul său zvelt, aşezat asupra pronaosului, asemănător cu cel al bisericilor maramureşene. Pronaosul se continuă cu nava despărţită de altarul poligonal printr-un frumos iconostas împodobit cu icoane mobile pictate. Pe latura estică şi sudică a bisericii se întinde un pridvor cu arcade. Un brâu sculptat în relief cu motivul funiei încinge pereţii exteriori ai bisericii. Accesul în turn se face din pridvor. Interiorul lăcaşului de cult este împodobit cu pictură murală relativ bine păstrată. Stratul de pictură a fost aşternut pe pânza aplicată pe lemn, mascând golurile rezultate din îmbinarea bârnelor. Pronaosul este spaţiul destinat femeilor. Pictura sa murală prezintă tema „Judecăţii de apoi", un accent deosebit este pus pe „Muieruile care strică pruncii". Personificarea „Ciumei" este tot o femeie, complet dezbrăcată, ce se îndreaptă spre sfârşitul inevitabil pe spinarea unui măgar.

Însă scena ce reprezintă „Pilda celor cinci fete înţelepte", ce împodobeşte peretele de nord al pronaosului, sugerează speranţa mântuirii. Imaginile sunt narative, în alcătuirea modelului iconografic se resimte influenţa lecturii cărţilor populare. Naosul este destinat bărbaţilor. Programul iconografic al naosului este cel stabilit de tradiţia bizantină, iar realizarea este tributară secolului al XVIII-lea, cu inovaţiile de rigoare aduse de meşterii zugravi în pictura murală a bisericilor din Transilvania (Bărnuţiu-Kiss, 1999).

Corund pictura murală, „Ciuma

Alături de biserica de lemn din Corund, în judeţul nostru s-a mai păstrat o biserică construită din acelaşi material la Muzeul în aer liber de la Negreşti

Oaş, o secţie a Muzeului Ţării Oaşului, unde se află biserica din **Lechinţa**; din aceeaşi categorie fac parte bisericile din **Stâna, Bolda, Lelei, Turulung,** tot din lemn a fost confecţionat turnul clopotniţă de la **Livada Nouă,** amintit mai sus, cel al **bisericii reformate din Lelei,** precum şi cel din **Turţ**, unde datorită cutremurelor şi a greutăţii clopotelor biserica a suferit grave deteriorări şi în anul 1962 clopotele au fost mutate în turnul clopotniţă ridicat în faţa bisericii (Kiss-Bălu, 2000).

Lechinţa

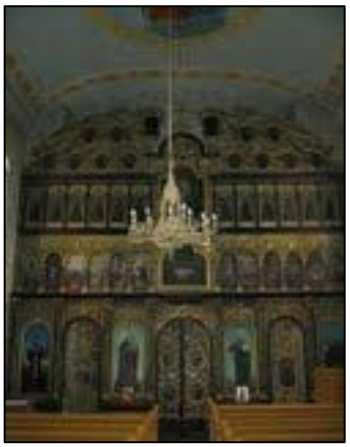
Muzeul Ţării Oaşului, biserica Lechinţa

În primele atestări documentare (1490) satul, una dintre cele mai mici aşezări din zona Oaş, apare sub numele de Lekenche, şi era parte integrantă a domeniului Medieş (Borovszky, 1908). În 1569 satul este înscris pustiu. La începutul secolului al XIX-lea, cronicarul comitatului Satu Mare, Szirmay Szirmai Antal, consemnează existenţa în localitate a unui preot şi a unei biserici. În monografia comitatului apărută în 1908, apare 1735 ca an al construcţiei lăcaşului de cult. În istoricul întocmit de Protopopiatul Ortodox Oaş, este indicat anul 1604. În momentul conscripţiei din 1775, localnicii nu-şi mai aduceau aminte de anul construcţiei lăcaşului de cult (Terdik, 2011). Şematismele nu pomenesc de anul ridicării bisericii de lemn de la Lechinţa, însă a fost acceptată prima jumătate a secolului al XVII-lea. Doar o cercetate dendrologică ar putea lămuri această problemă. Lăcaşul de cult a fost ridicat în cinstea Naşterii Maicii Domnului. În urma renovărilor din secolul al XVIII-lea, despre care ne dă de ştire conscripţia din 1775, biserica s-a păstrat până la mijlocul secolului XX, când dovedindu-se a fi neîncăpătoare, a fost dezafectată de cult, funcţionând până în 1936. Între 1940-1944 s-a construit noua biserică din piatră şi cărămidă, ceea ce a însemnat începutul sfârşitului pentru micul lăcaş de cult din lemn. În 1958 s-a prăbuşit acoperişul, dar demolarea ei nu a fost acceptată, aflăm din istoricul întocmit de Protopopiatul Ortodox Oaş, care redă o adresă destinată preotului Arcadie Grecu din Lechinţa întocmită la Monumentele Istorice din Bucureşti. Biserica a fost demontată în 1967 (Godea-Cristache-Panait, 1978). În cele din urmă bisericuţa de lemn din Lechinţa a ajuns la Muzeul în aer liber de la Negreşti Oaş, unde a intrat într-un lung proces de restaurare începând cu anul 1978.

Lăcaşul de cult a fost construit din bârne groase cioplite din lemn de stejar. Îmbinările au fost făcute tot din lemn, folosindu-se cuie din acelaşi material. Soclul este din piatră. Acoperişul este făcut din şindrilă. Un turn relativ scund domină partea de vest a acoperişului. Biserica este formată dintr-un pridvor la vest, susţinut de patru stâlpi din lemn. Tot din pridvor se face accesul în turnul bisericii. Pronaosul destinat femeilor continuă cu naosul, locul unde asistă bărbaţii la slujbă, despărţite între ele de o uşă cu ancadrament dreptunghiular. Naosul este străpuns de ferestre pe ambele laturi. Absida este decroşată, de formă dreptunghiulară, luminată pe fiecare dintre laturi de câte o fereastră de mici dimensiuni. Din descrierea dată de Protopopiatul Ortodox Oaş, ne survin câteva informaţii legate de vechiul iconostas, care era tot din lemn de stejar, având icoanele pictate pe pânza lipită pe lemn. Inscripţia icoanelor era în limba slavonă.

Tătăreşti

Localitatea este una dintre cele mai vechi aşezări din judeţ. Prima atestare documentară datează din 1411 (Borovszky, 1908).

Tătăreşti – Biserica, iconostasul şi uşile împărăteşti

Biserica ortodoxă închinată Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril a fost ridicată în 1814. Edificiul ecleziastic la care regăsim aceleaşi elemente ce compun de regulă masa arhitectonică a bisericilor din zonă – nava dreptunghiulară terminată spre est cu un sanctuar semicircular şi un turn patrulater, care nu este alăturat la extremitatea vestică a navei, ci se înalţă deasupra pronaosului - se distinge prin simplitatea şi eleganţa formelor. Întreaga clădire poartă amprenta stilului baroc, atât de caracteristic pentru această zonă la începutul secolului al XIX-lea. Forma semicirculară a absidei se repetă la ferestrele navei şi ale turnului cu două etaje. Coiful turnului încununat cu o lanternă, cu scopul de a-l lumina, dar şi de a-l împodobi, urmează forma baroc, impusă de stil, conferind prin verticalitatea sa dominantă o fizionimie tipică satului (Kiss, 2011).

Interiorul bisericii se distinge prin iconostasul de o frumuseţe deosebită, păstrat în forma originală, datat din 1901. Un medalion aşezat deasupra *uşilor împărăteşti*, imortalizează numele celui care l-a ridicat: Vasiliu Erdei. Iconostasul, acest perete despărţitor împodobit cu icoane ce separă sanctuarul de spaţiul naosului, în vremea noastră deseori neînţeles, trebuie reevaluat în funcţie de teologia icoanei. Iconostasul invită la comuniunea cu Biserica cerească. La Tătăreşti, aşezarea icoanelor nu respectă întru totul structura riguros stabilită a aşezării icoanelor în registre. Icoanele sunt pictate cu o deosebită măiestrie, reflectând talentul şi experienţa spirituală a artistului, gradul de comuniune a acestuia cu prototipul. Transmiterea mesajului sfânt, perceperea acestuia de privitor este ceea ce caracterizează iconostasul de la Tătăreşti. Întregul iconostas se remarcă prin abundenţa motivelor vegetale sculptate. Decoraţia sculpturală în relief înalt cu ajururi este caracterizată de elemente tipice neobarocului, dar se întrezăreşte timid influenţa noului stil al secessionului, care şi-a făcut apariţia la începutul secolului XX şi la Tătăreşti, marcând legătura strânsă a acestor meleaguri cu marile curente artistice.

Apa - biserica

Apa

Biserica cu hramul „Pogorârea Sfântului Duh” din localitatea Apa, construită între 1848-1863, se distinge prin proporţionalitate şi eleganţa formelor. Este ridicată în stil baroc, caracteristic zonei Sătmarului în cursul secolului al XIX-lea. Nava are formă dreptunghiulară, iar absida decroşată este mai îngustă decât nava. Atât nava, cât şi fiecare latură a absidei este luminată prin câte o fereastră cu ancadrament semicircular,

specific barocului. Pereţii exteriori ai navei şi absidei sunt ritmaţi de pilaştri aplatizaţi. Turnul zvelt luminat de ferestre cu ancadramente semicirculare şi ornamentat de orologiu sporeşte frumuseţea bisericii. Acesta datează din 1905, când a fost reclădit în forma actuală, deoarece cel de dinainte a trebuit dărâmat din cauza unor greşeli de proiectare. La edificiul ecleziastic din Apa se remarcă pictura interioară de o deosebită valoare şi frumuseţe. Este una dintre puţinele picturi murale datate. A fost realizată în 1864, imediat după finalizarea lucrărilor de construcţie a edificiului ecleziastic, de pictorul de biserici Nagy Károly, care şi-a semnat numele pe bolta navei, discret pe partea superioară a unei amfore împodobite cu flori. O altă însemnare provine din 1927, când renumitul pictor, Kadar Gheiza, reprezentant al Coloniei de pictură de la Baia Mare a renovat pictura originală. Numele lui apare tot pe o amforă de pe bolta naosului, alături de cuvântul RENOV. Iconostasul executat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, poartă amprenta barocului. Sculptura ajurată şi pictarea icoanelor sunt opera unor meşteri consacraţi. Atât construcţia bisericii cât şi pictura murală şi iconostasul reflectă starea materială şi pretenţiile comunităţii din Apa din secolul al XIX-lea.

Apa – biserica „Pogorârea Sfântului Duh" (stânga) şi semnături ale zugravilor bisericii:Nagy Károly 1864 (centru) şi Kadar Gheiza (dreapta)

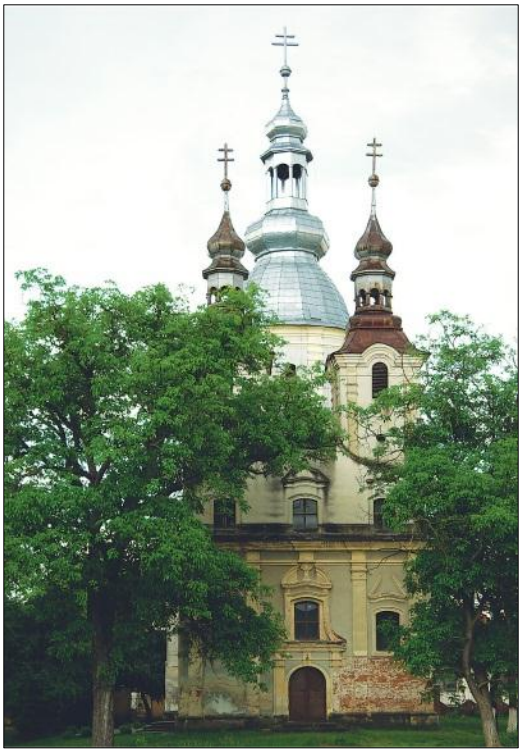
Carei

Biserica Sfântul Iosif de Calasanz este cel mai frumos edificiu ecleziastic baroc din judeţul Satu Mare. În cursul evului mediu, la Carei a existat o biserică închinată "Tuturor Sfinţilor" (Schematismus Centenarius 1804-1904), care odată cu răspândirea noii religii, la mijlocul secolului al XVI-lea, a ajuns în posesia reformaţilor. Contrareforma, dar şi colonizarea şvabilor de religie catolică a grăbit găsirea unei soluţii pentru satisfacerea nevoilor spirituale ale acestora. Contele Károlyi Sándor, în 1723, redă biserica catolicilor cu promisiunea că va clădi protestanţilor un alt edificiu ecleziastic. Până la terminarea bisericii reformaţilor, edificiul a fost folosit în comun de cele două culte. Construcţia actualei biserici este legată de numele contelui Károlyi Antal. În anul 1769, acesta drept recunoştinţă pentru naşterea unui moştenitor după zece ani de căsnicie, chiar în ziua sanctificării Sfântului Iosif de Calasanz, pune temelia noului lăcaş de cult, închinat Sfântului. Lucrările de construcţie au durat zece ani. La 2 august 1779, episcopul de Agria sfinţeşte biserica. Planurile aparţin arhitectului vienez, Franz Rosenstingl, iar execuţia este opera meşterului careian Franz Sieber (Kiss-Bălu, 2000). Biserica este tipică stilului baroc. Nava are forma dreptunghiulară, cu colţurile rotunjite, ce se continuă cu absida semicirculară, mai îngustă decât nava. Absidei i-au fost alipite de-o parte şi alta câte o sacristie, prevăzute în partea superioară cu oratoriu. Interiorul bisericii este ritmat de pilaştri. Spaţiul delimitat este decorat cu nişe de mărimi variabile. Picturile sunt opera artistului

Carei – biserica romano catolică, Sfântul Iosif de Calasanz

vienez Johann Ignaz Cymbal. Exteriorul edificiului ecleziastic urmează linia barocului. Faţada este dominată de turnul ieşit în rezalit ornat cu statui, urne dar şi blazonul ctitorului. Cutremurul din 1834 a produs grave stricăciuni lăcaşului de cult. Proiectul de restaurare îi aparţine arhitectului familiei nobiliare, Ybl Miklós (1857-1860), respectiv Arthur Meinig (1891), arhitectul care a modernizat şi castelul din Carei. În urma lucrărilor de restaurare nu s-au produs schimbări însemnate nici în structura nici în decoraţia bisericii.

Carei – biserica greco- catolică

Biserica greco-catolică închinată sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril, este ctitoria administratorului moşiei conţilor Károlyi, Rácz Demeter. Existenţa unei biserici greco catolice din lemn este atestată în 1720 (Asztalos, 1891), care a fost înlocuită cu un alt edificiu ecleziastic tot din lemn în 1738. Lucrările de construcţie ale noului lăcaş de cult de data aceasta din piatră, încep în anul 1737 şi sunt finalizate în doi ani. Necesitatea ridicării acestuia s-a datorat neînţelegerilor dintre credicioşi în ceea ce priveşte folosirea bisericii. Biserica este una dintre primele edificii de cult greco-catolice construite din piatră. Faţada est dominată de două turnuri, nava este încununată cu o cupolă terminată cu un turn cu lanternă, iar absida semicirculară, este şi ea prevăzută cu un turn (Kiss-Bălu, 2000). Turnurile ornamentate cu lanterne cu colonete sunt specifice barocului târziu. Accesul în clădire se face printr-un portal baroc decroşat bogat în ornamente. Interiorul bisericii este deosebit.

Cupola navei este aşezată pe un tambur ornamentat cu stucaturi pictate, reprezentându-i pe cei patru Evanghelişti. În partea vestică a cupolei se află o tribună destinată patronului bisericii, unde deasupra uşii de acces se poate vedea blazonul ctitorului. Cutremurul din 1834 ce a zguduit zona Carei, a provocat daune serioase şi acestui lăcaş de cult, necesitând reparaţii urgente. Iconostasul de mare valoare artistică datează din 1857.

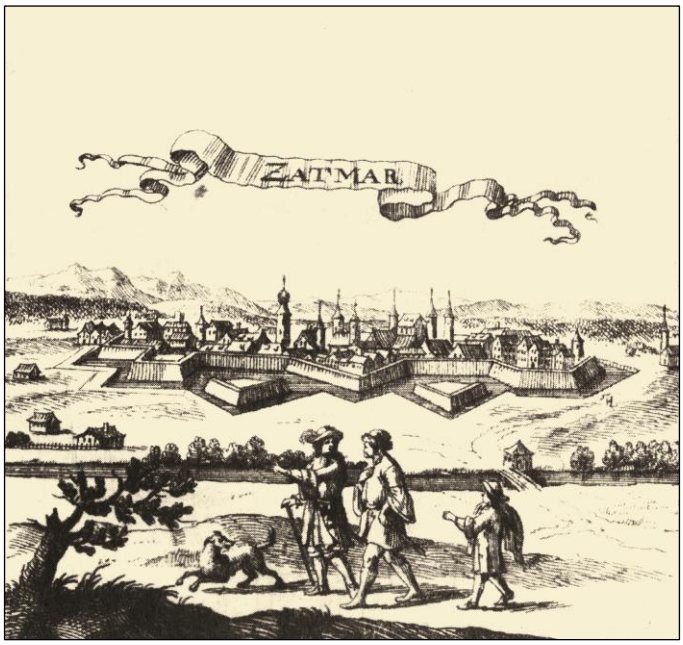
Biserica ortodoxă din Carei este ridicată în cinstea Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril şi datează din 1752, când au început lucrările de construcţie pe terenul primit de la conţii Károlyi. Biserica a fost terminată după şapte ani, fiind acoperită iniţial cu şindrilă. Edificiul are plan treflat, o singură navă ce se termină cu o absidă semicirculară (Kiss-Bălu, 2000). Cele două abside laterale, tot semicirculare sunt încununate cu câte un turnuleţ. Turnul prevăzut cu lanternă şi specificul coif baroc, este decroşat şi are două nivele, la cel superior fiind montat orologiul. Cutremurul din 1834, a afectat lăcaşul de cult, reparaţiile au fost terminate de-abia în 1876. Alte lucrări de renovare au fost făcute în perioada păstoririi lui Romulus Marchiş (1906), apoi între 1923-1925, când acoperişul de şindrilă a fost înlocuit cu tablă. Trebuie amintit preţiosul iconostas al bisericii, realizat din lemn de tei, cu deosebită măiestrie şi simţ artistic, fiind unul dintre cele mai frumoase din judeţ. În ceea ce priveşte aşezarea icoanelor,

Carei – Biserica ortodoxă
Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril

iconostasul respectă erminia bizantină, sculptura cu ornamente florale poartă însă amprenta barocului dominant.

Edificii militare - cetăţi - castel. Poziţia strategică a actualului judeţ Satu Mare în evul mediu a determinat ridicarea unor fortificaţii la început doar cu caracter militar având un rol defensiv. Construite din pământ, apoi din lemn şi piatră, urmele acestor cetăţi se pot descoperi pe întreg teritoriul judeţului. Multe se pierd în negura timpurilor, iar azi doar legende ne mai amintesc de vremurile de glorie ale acestor edificii militare. Unele dintre ele au dispărut în totalitate, altele şi-au pierdut caracterul defensiv şi au fost transformate în conace (Pir, Tăşnad, Hodod) ori castele ce au corespuns cerinţelor de lux ale proprietarilor.

Stampă de epocă reprezentând cetatea Satu Mare

Renumita **cetate Satu Mare** şi-a încheiat glorioasa misiune strategică la 26 aprilie 1706, când din porunca repetată a principelui Francisc Rákóczi al II-lea, sătmărenii au fost siliţi să o distrugă. Porunca a fost executată începând cu 18 iunie 1706 la insistenţa viitorului conte Károlyi Sándor. (Szirmay, 1810). Azi se mai păstrează doar un fragment din bastionul de sud-vest al cetăţii, cam 1m de zidărie din cărămidă, descoperit întâmplător cu ocazia unor lucrări de construcţie efectuate în 1990 (Kiss, 1997).

Ardud–cetatea, Mezei József, gravură, sec. XIX

Cetatea Ardud

În ceea ce priveşte istoria cetăţii, anul 1392 este o dată deosebit de importantă în istoria localităţii Ardud, deoarece în acel an intră în posesia voievozilor maramureşeni Drag şi Balc (Szirmay, 1810). Necesitatea de a construi o cetate feudală corespunzătoare rangului lor s-a dovedit a fi iminentă în prima jumătate a secolului al XV-lea, astfel în 1456, primesc permisiunea de la regele Ladislau al V-lea, ca pe domeniul lor din Ardud să ridice o fortificaţie din lemn sau piatră (Csánky, 1890). Lucrările de construcţie au fost începute relativ târziu, în anul 1481, a opta zi a lunii lui Sf. Gheorghe, de Bartolomeu Drágffy, (Szirmay, 1810) paharnic al regelui Matei Corvin, voievod al Transilvaniei între 1493-1498. După trecerea în nefiinţă a lui Bartolomeu Drágffy în 1501, lucrările sunt continuate de fiul acestuia Ioan Drágffy, eroul de la Mohaci. Conform testamentului acestuia din 1524, unde se pomeneşte de existanţa unui turn unde-şi păstra scrisorile (Balogh J., 1943), cetatea Ardud în această perioadă era o fortificaţie specifică perioadei în care a fost ridicată, prevăzută cu turnuri, curtine, întărită cu şanţuri corespunzătoare necesităţilor strategice ale vremii. Pe baza testamentului lui Ioan Drágffy, şi a faptului că atât el cât şi tatăl său erau apropiaţi ai curţii regale de la Buda, dominată în această perioadă de noul curent artistic al renaşterii, se presupune existenţa la cetatea Ardud a unor elemente renascentiste (Balogh J., 1943). Odată cu stingerea în 1555 al ultimului descendent al familiei nobiliare, în persoana lui Gheorghe Drágffy,

Ardud – cetatea în perioada interbelică

conform legii, cetatea intră în posesia fiscului regal. În vremurile tulburi caracterizate prin luptele pentru tron ai secolului al XVI-lea, dar şi în cursul celui următor, când atacurile turceşti în această zonă erau la ordinea zilei, cetatea de la Ardud şi-a schimbat în mai multe rânduri stăpânul. Trebuie menţionat anul 1565, când cetatea a fost asediată timp de 40 de zile de trupele lui Ioan Sigismund, aliat cu begler-begul Timişoarei, Hassan (Szirmay, 1810). Cucerirea ei fiind posibilă doar prin trădare, dovedeşte puterea şi importanţa fortăreţei. Edificiul intră iar în posesia fiscului şi aparţine de cetatea Satu Mare până în 1629, când este donată văduvei baronului Károlyi Mihály, Zsegnyei Borbála, drept răsplată pentru sacrificiile soţului ei, mort în luptele cu turcii. În 1663, Károlyi László, printr-o donaţie regală este întărit în punerea în posesie a domeniului şi cetăţii din Ardud. (Szirmay, 1810). Un document datând din 3 decembrie 1713, relatează despre existenţa la Ardud a unor ruine acoperite cu tufişuri, ce au aparţinut cândva familiei Drágffy (H. Takács, 1970).

Lucrările de reconstrucţie ale cetăţii Ardud au fost începute în 1727, de contele Károlyi Sándor, după ce a fost curăţat cu grijă terenul, iar toate materialele refolosibile, au fost aranjate. O parte a zidurilor medievale considerate instabile au fost demolate, turnurile întărite, în parte reclădite. Lucrările s-au desfăşurat sub directa îndrumare a contelui sau a fiului acestuia Károlyi Ferenc. Construcţia de la Ardud a durat până la sfârşitul vieţii contelui, căci încă şi în 1743, anul decesului, Károlyi Sándor într-o scrisoare adresată administratorului moşiilor sale, Rácz Demeter, se interesează de un meşter zidar, care întârzie (Terdik, 2006-2007).

Ardud-bastionul înainte de restaurare

Reconstituirea cetăţii lui Károlyi Sándor de la Ardud se poate face pe baza inventarelor, a desenelor realizate în secolul al XIX-lea precum şi a unor martori foto de la începutul secolului XX. La cetatea ridicată de conte la Ardud, predomina stilul baroc. Înconjurată de un şanţ cu apă, îngrădit cu palancă din lemn de stejar, construcţia îşi păstra aspectul defensiv, dar interiorul era deja adaptat secolului al XVIII-lea. Turnul porţii era prevăzut cu un pod suspendat. Cetatea avea formă patrulateră, în fiecare colţ cu câte un turn de formă rotundă, încununat cu un coif baroc prevăzut cu lanternă. Pereţii exteriori ai turnurilor erau ritmaţi de pilaştri.

După trecerea contelui în eternitate în 1743, cetatea şi-a pierdut importanţa pentru familie. Urmaşii au transformat-o în sediu administrativ. În vremurile tulburi ale provizoratului (1861-1867), contele Károlyi Lajos, pentru a fi scutit de plata impozitului considerabil ce trebuia plătit după o clădire de asemenea dimensiuni, a poruncit să-i fie scos acoperişul, pecetluind astfel soarta imobilului pentru totdeauna

(Borovszky, 1908). Trebuie menţionat faptul că viitorul socru al marelui poet paşoptist Petőfi Sándor, Szendrey Ignácz a fost administrator al moşiilor Károlyi, având sediul la Ardud. Aici şi-a vizitat Petőfi Sándor viitoarea soţie, pe Júlia Szendrey. Tot în capela cetăţii Ardud s-a oficiat şi căsătoria poetului, la 8 septembrie 1847.

Degradarea edificiului a continuat în cursul secolului al XIX-lea. În 1896, văduva contelui Károlyi Ferdinand a investit bani serioşi pentru restaurarea turnului din S-V, pentru a cinsti memoria poetului. Menţionăm că aceea capelă unde a fost oficiată căsătoria nu se afla în turnul din S-V.

Castelul Carei

Carei – castelul baroc

Familia Károlyi este una dintre cele mai vechi familii nobiliare din Transilvania. Domeniul din Carei se afla în evul mediu la încrucişarea unor importante drumuri comerciale, expusă şi atacurilor permanente ale tătarilor, turcilor, a nobililor ostili. Aceste cauze i-au determinat ca în 1473, să-şi construiască o reşedinţă nobiliară întărită în jurul bisericii (Csánky, 1980). Fiind ridicată fără consimţământul regelui, vecinii considerându-se ameninţaţi, înaintează o plângere, dar în 1482, regele Matei Corvin, permite construirea unui edificiu din piatră supuşilor lui fideli. În 1590, documentele informează despre existenţa unei cetăţi la Carei, construită din iniţiativa lui Károlyi Mihály, care datorită iminenţei pericolului turcesc, a considerat că trebuie luate măsurile defensive necesare. Cetatea a fost înconjurată cu şanţuri adânci, iar în cele patru colţuri sunt ridicate bastioane înalte cu ferestre de tragere. Întărirea şi modernizarea cetăţii a fost continuată şi în cursul secolului următor, aceasta jucând un important rol de apărare în faţa atacurilor tătare şi turceşti din această perioadă. Au fost consemnate lucrări de construcţie ale cetăţii Carei în perioada 1661-1666 (Géresi, 1887). Ea a fost transformată într-o fortificaţie modernă, de tip Vauban, de formă stelară, prevăzută cu bastioane, o adevărată cetate de apărare (Gerő, 1955).

Carei - castel faţada neogotică

Luptele antihabsburgice conduse de Francisc Rákóczi al II-lea, au afectat cetatea Carei, viitorul conte, Károlyi Sándor jucând un rol determinant în desfăşurarea evenimentelor. După încheierea păcii de la Satu Mare (1711), contele îndeplinind funcţii guvernametale la Bratislava neglijează cetatea, urmând o perioadă de declin în istoria acesteia. O descriere a unui călugăr capistran datând din 1757, relatează despre existenţa cetăţii înconjurate de ziduri înalte din piatră şi şanţuri adânci (Éble, 1897). În anul 1778 au loc lucrări de renovare ale cetăţii, este acoperită cu şindrilă, uşile, ferestrele sunt mărite. Aceste lucrări însă nu corespund cerinţelor ambientale ale finelui secolului al XVIII, iar proprietarul de atunci, Károlyi Antal în 1783 plănuieşte ridicarea unui castel modern la Carei. Răscoala condusă de Horea a zădărnicit planurile contelui. Visul acestuia a fost materializat de fiul său, Károlyi József, care renunţă la ideile tatălui de a construi castelul în altă parte, şi la 22 martie 1792 îi cere administratorului moşiei să-l însărcineze pe meşterul constructor Josef Bittheuser să facă calculele necesare în vederea începerii lucrărilor. Construcţia se desfăşoară cu o mare rapiditate. În decembrie 1793 cea mai mare parte a edificiului a fost sub acoperiş.

Vechile ziduri înzestrate cu orificii de tragere dispar, iar şanţurile sunt astupate. Concomitent s-a amenajat şi grădina în stil englezesc (Éble, 1897). Cutremurul din 1834, care a zguduit zona Carei, a provocat pagube însemnate şi castelului baroc.

Carei - castel, începutul sec. XX

Lucrările de restaurare sunt încredinţate de contele Károlyi György arhitectului Ybl Miklós.

Ultimele transformări sunt făcute de contele Károlyi István după planurile arhitectului Arthur Meinig. Lucrările de reconstrucţie s-au desfăşurat între 1894-1896. Clădirea urmează moda vremii, având aspectul cetăţilor cavalereşti. Stilul este eclectic, predominând cel neogotic. Pe latura sudică se poate vedea o amfiladă în manieră neogotică, construită din dispunerea alternativă de ferestre şi coloane adosate. Castelului îi sporesc monumentalitatea turnurile de pe latura nordică. Zidurile castelului au fost înconjurate cu şanţuri umplute cu apă inspirate din arhitectura evului mediu.

Dintre toate edificiile private din judeţ, castelul de la Carei a avut cea mai fericită soartă. Fiind mereu în folosinţă, a reuşit să se păstreze relativ bine. După ce la începutul secolului XX, familia nobiliară şi-a mutat reşedinţa de la Carei, în perioada interbelică în castel a funcţionat un spital TBC, apoi între 1941-1944 o şcoală de ofiţeri. În timpul celui de al II-lea război mondial castelul a fost transformat în spital. Între 1948-1955 era sediul liceului agricol din localitate. Începând cu anul 1958 în castel s-a mutat muzeul orăşenesc, biblioteca, casa de cultură. În urma restaurărilor ulterioare, edificiul a devenit punct de atracţie pentru turişti.

Castelul de la Medieşu Aurit

Castelul de la Medieşu Aurit este unul dintre cele mai valoroase monumente renascentiste din nordul Transilvaniei. Aflat în stare avansată de ruină, păstrează încă urmele splendorii de odinioară. Amplasat într-un loc de importanţă strategică majoră în evul mediu, actualul castel nu este prima, nici singura construcţie aflată de-a lungul timpului în acest loc. Izvoarele documentare, confirmate în parte de rezultatele săpăturilor arheologice efectuate în zonă, demonstrează faptul că pe locul castelului de la Medieş de-a lungul timpului au mai existat edificii militare.

Medieşu Aurit- castel, portalul şi ancadrament uşă, imagini din anii 1940

Din cele cinci documente emise de cancelaria papei Grigore al XI-lea la 25 iulie şi 6 august 1377, referitoare la zona noastră, descoperite de neobositul cercetător al Arhivelor Vaticanului, Aloisie Tăutu, reiese că la Megesalla, localitate aflată pe malul drept al Someşului, la o distanţă egală între Satu Mare şi Baia Mare, se afla un castru, odinioară cucerit din mâinile valahilor de un rege al Ungariei (Tăutu, 1966-1967). Existenţa unei fortăreţe la Medieş în perioada evului mediu timpuriu este confirmată şi printr-un document datând din 1287 (Szirmay, 1810). După ce familia proprietară a Mauriţenilor, pomenită şi în scrisorile papale se stinge în 1492, cetatea împreună cu domeniile înconjurătoare intră în posesia

familiei nobiliare Báthory, care reclădeşte cetatea conform cerinţelor secolului al XV-lea (Lux, 1942). Cetatea rămâne în posesia familiei, până în 1550, când după stingerea ultimului descendent pe linie masculină, Medieşul va fi stăpânit de Lónyai Zsigmond, comitele Solnocului de Mijloc şi al Crasnei, fiind o moştenire pe linie maternă. Consilier al principelui Bethlen Gábor, ridicat în 1627 la rang de baron de regele Ferdinand al II-lea, Lónyai Zsigmond era un cunoscător al noului curent ce s-a răspândit cu repeziciune în Transilvania, renaşterea. La sfârşitul celui de al doilea deceniu al secolului al XVII-lea, construirea unei reşedinţe nobiliare care să corespundă cerinţelor ambientale ale renumitului diplomat, s-a dovedit iminentă. Data exactă a începerii lucrărilor de construcţie ale castelului de la Medieş nu se cunoaşte cu exactitate, fiind şi acum disputată de istoricii de artă. Cel mai de seamă cunoscător al arhitecturii renaşterii din Transilvania, Kovács András, datează începutul lucrărilor la 1626, ce au durat până în 1652 (Kovács András, 2003). La ridicarea noului castel, însă au fost refolosite ancadramentele gotice ale cetăţii Medieşului, cu toate că pisania în limba latină de pe frontonul portalului subliniază că proprietarul a clădit castelul „din temelii".

Medieş - castelul renascentist

Castelul ridicat în stilul renaşterii transilvănene târzii, trebuia deja să corespundă cerinţelor ambientale ale proprietarului, nefiind însă neglijat nici rolul său defensiv. Cercetătorul Kovács András, consideră că planurilel castelului de la Medieş au fost executate de Giacomo Resti, arhitectul principelui Bethlen Gábor, cel care a executat castelele de la Iernut, Vinţu de Jos, Lăzarea ori Miercurea Ciuc. Intrarea în castel se făcea printr-un pod mobil, iar clădirea era înconjurată de un şanţ adânc cu apă. Castelul are forma patrulateră, cu o curte interioară, străjuită în cele patru colţuri de câte un turn sub formă de pană. Cel mai impozant este turnul porţii, de formă octogonală, prevăzut iniţial cu cornişă crenelată, ce trădează activitatea meşterilor italieni (Benkő, 1970). Blazonul familiei Lónyai aflat pe frontonul portalului poartă timid semnele barocului. După trecerea în eternitate a baronului, castelul este moştenit de fiica acestuia Anna. În timpul ei clădirea a sporit în frumuseţe, adăugându-se localităţii denumirea de Aurit, ce reflectă abundenţa ornamentelor de aur ce împodobeau aşa numita „sală aurită", sala de mese a castelului. Şemineul provenit de aici, piesă de o valoare artistică deosebită se păstrează la Muzeul din Târgu Mureş. După moartea soţului ei, principele Kemény János, Anna s-a implicat în lupta antihabsburgică, castelul devenind sediul conspiraţiei. Cu toate că nobilii sătmăreni au obţinut o victorie asupra mercenarilor imperiali la Ciuperceni în 1669, aceştia în frunte cu generalul Cobb au devastat castelul în 1690, provocând mari distrugeri. Anna este obligată să ia calea pribegiei, iar pentru castel începe declinul. Inventarele din anii următori relatează despre starea jalnică a edificiului (Nagy, 1973). Lovitura fatală este dată castelului în 1707, când este ars cu ocazia luptei dintre curuţi şi imperiali. În 1732 este moştenit de familia Wesselényi, de pe urma celei de a doua căsătorii a Annei. Lucrările de reconstrucţie încep în 1739, în anul următor fiind acoperit cu şindrilă. În decursul secolului al XVIII-lea castelul rămâne în proprietatea acestei familii. În secolul următor îşi va schimba în mai multe rânduri stăpânul. În 1916 este oferit contelui Lónyai Elemér, care din respect pentru strămoşi cumpără edificiul. El va restaura castelul, apoi îl oferă reginei Maria. Regina-l va vinde pentru suma simbolică de un leu regelui Carol. Castelul rămâne practic fără stăpân, procesul de degradare continuându-se. O restaurare foarte serioasă şi migăloasă s-a făcut în 1941, după planurile arhitectului Lux Géza. Castelul şi-a recăpătat forma originală. Dar vremurile erau tulburi. Trupele hitleriste în retragere, după ce l-au folosit drept depozit de muniţie, la 1 septembrie 1945 îl incendiază (Szépréti, 1981).

Carei – monumentul ostaşului român

Carei - Gheza Vida, Monumentul

„Creaţie de excepţie a artei monumentale de for public din România”, după cum afirmă Acad. Marius Porumb (Porumb, 2013), **Monumentul Ostaşului Român**, a fost realizat de sculptorul Gheza Vida cu colaborarea arhitectului Anton Dâmboianu şi a fost inaugurat la 25 octombrie 1964, cu ocazia împlinirii a 20 de ani de la eliberarea întregului teritoriu al ţării de sub ocupaţia fascistă. Sculptat din piatră albă, având dimensiuni impresionante, capodopera artistului băimărean este un complex de simboluri cu adânci semnificaţii istorice. Artistul însuşi spunea despre monument: „Atunci când l-am conceput, mă gândeam la detaliile acestuia: Capul de ţăran -simbol al răscoalelor ţărăneşti din România; poarta jertfei; masca morţii; continuitatea vieţii; ţăranca care sădeşte flori; soldatul eliberator al oraşului Carei şi apoi flacăra veşnic aprinsă care seamănă cu turnurile maramureşene din lemn. Tot ce am gândit am şi realizat. Blocurile de piatră pe care am sculptat detaliile amintite constituie acum un tot unitar. . . ” (Şorban, 1981).

Municipiul Satu Mare

Corneliu Medrea.-
Dr. Vasile Lucaciu

Corneliu Medrea - statuia Dr. Vasile Lucaciu. Cel mai valoros monument de for public din municipiul Satu Mare este statuia marelui om politic, conducător al Mişcării Memorandiste, Dr. Vasile Lucaciu. Fiu al plaiurilor sătmărene, născut în localitatea Apa, Vasile Lucaciu a fost puternic legat de oraş, trecând aici în nefiinţă la 28 decembrie 1922. Dorinţa de a ridica un monument în cinstea marelui luptător pentru drepturile românilor a fost concretizată de-abia în 1935, când a fost organizat un concurs în vederea realizării unei statui pe măsură. La concursul de machete au participat artişti cu renume: Corneliu Medrea, Aurel Popp, Oscar Han. În urma analizei machetelor, Corneliu Medrea a fost însărcinat cu executarea lucrării (Lăptoiu, 1972). Macheta a fost turnată în bronz la Uzinele Metalurgice „Malaxa” din Bucureşti. Până s-a încheiat ridicarea soclului la Satu Mare, statuia a fost expusă pentru o scurtă perioadă în faţa Ateneului Român. De monument mai aparţine şi un basorelief cu o scenă alegorică: un soldat roman, ce străpunge balaurul cu o suliţă, simbol al victoriei binelui asupra răului. Dezvelirea statuii a avut loc la 13 decembrie 1936, în Piaţa Brătianu, azi Piaţa Libertăţii. În 1940, statuia a fost mutată la Lugoj, unde a stat până în 1942, de unde a fost dusă la Alba Iulia, pentru a fi montată în centrul oraşului. În 1948 a fost demontată şi dusă în cetate, de unde în urma unor demersuri ale conducerii muzeului fost inventariată împreună cu basorelieful. În 1958 la solicitarea artistului Corneliu Medrea, statuia a fost dusă la Bucureşti, fiind expusă în curtea Muzeului Memorial Cornel Medrea. Locul însă era inadecvat, datorită dimensiunii statuii. La 30 noiembrie 1968, statuia a revenit la Satu Mare.

Monumentul este una dintre cele mai reuşite opere ale artei statuare româneşti, fiind caracterizat prin elegenţă, simplitate, sobrietate. Personajul exprimă forţă, hotărâre, dar şi înţelepciune şi calm. Oprit parcă în faţa unei mulţimi adunate să-l asculte, Lucaciu îşi asumă cu demnitate rolul de conducător.

În anul 1992, statuia a fost reamplasată pe locul de unde plecase. . .

Secţia de artă a muzeului judeţean

Locul pe care se află edificiul are o valoare istorică deosebită, deoarece aici era amplasată clădirea aparţinătoare fostei cetăţi Satu Mare, folosită drept depozit de muniţii al garnizoanei, unde conform unor ipoteze a fost încheiată pacea de la Satu Mare la 30 aprilie 1711 (Radosav, 1984). În anul 1911 a fost executată de artistul Aurel Popp o placă comemorativă ce se află expusă pe aripa din curte a clădirii.

Placă comemorativă executată de Aurel Popp

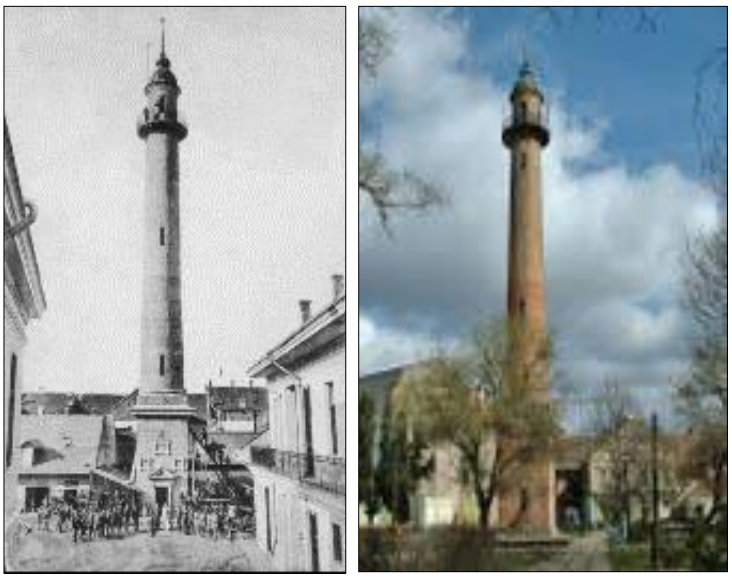

Casa Vécsey - Muzeul de artă

Clădirea are o semnificaţie deosebită şi pentru oraş, deoarece aripa din curte este socotită cel mai vechi edificiu civil păstrat până în prezent. Construcţia este compusă din două corpuri de clădire, cel din curte datează din secolul al XVIII-lea, şi a fost ridicat în stil baroc având un coridor deschis, prevăzut cu arcade semicirculare. Clădirea principală a fost înălţată pe un teren pe care baronul Vécsey l-a cumpărat de la văduva Soldati în 1798 (Radosav, 1984). Edificiul a fost construit în stil neogotic în 1842, de meşterul Szlánafi Dániel, care a mai lucrat pentru baronul Vécsey. Clădirea are două etaje, atât ancadramentele căilor de acces de la parter cât şi a ferestrelor de la etaj au formă ogivală, specifică stilului neogotic. Deasupra ferestrei centrale de la etaj, cu ancadrament stilizat, se află un fronton triunghiular, străpuns de o fereastră circulară, un occulus. Clădirea, care de-a lungul istoriei sale a avut mai multe destinaţii, actualmente adăposteşte secţia de artă a Muzeului Judeţean, fiind sediul multor expoziţii de înaltă ţinută.

Turnul pompierilor

Turnul pompierilor, unul dintre cele mai interesante şi originale monumente din Satu Mare, a fost ridicat între 1903-1904, cu ocazia aniversării a 100 de ani de la înfiinţarea Episcopiei romano-catolice la Satu Mare, pentru a asigura supravegherea incendiilor, într-un oraş, unde multe dintre edificii erau încă construite din lemn. Iniţiativa a venit din partea comandantului unităţii de pompieri Tankóczi Gyula, şi a episcopului Meszlényi Gyula, care a oferit suma necesară construcţiei, înlăturând totodată inconvenientul de a se folosi în acest scop turnurile Catedralei romano-catolice (Tankóczi, 1938). Constructorul a fost Vajnai Lajos. Turnul are o înălţime de

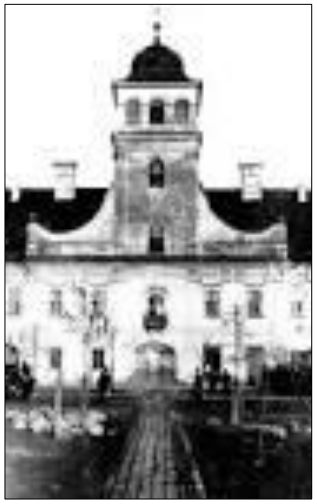

Turnul pompierilor în 1904 şi în zilele noastre

45 de m, este format dintr-un cilindru aşezat pe un soclu de formă pătrată. Acoperişul provine de la clădirea fostei Primării a oraşului, o cupolă baroc. Intrarea în clădire se face printr-un portal încoronat cu un fronton triunghiular.

Hotelul „Dacia”

Clădirea hotelului „Dacia” a fost construită pe locul fostei Primării a oraşului, aşa-numita **„Casă cu turn”,** ridicată în stil baroc în 1777.

„Casa cu turn”

Nefiind considerată monument de arhitectură, aceasta a fost demolată, iar destinaţia noului edificiu, ce avea să fie construit pe locul ei a fost subiectul unor controverse între edilii oraşului. Câştig de cauză a avut grupul condus de primarul Hermann Mihály, astfel că în 1897, s-a organizat un concurs în vederea construirii unui complex arhitectonic, ce urma să satisfacă înaltele exigenţe ale comanditarilor. A fost declarat câştigător proiectul arhitecţilor Bálint Zoltán şi Jámbor (Frommer) Lajos, reprezentanţi ai renumitei şcoli a lui Lechner Ödön, de reputaţie internaţională în ceea ce priveşte arta secession. Inspirându-se din arhitectura populară, Lechner a realizat clădiri cu un aspect cu totul deosebit, având ornamentică florală (executată de obicei din faianţă colorată), accentuând influenţele neorenascentiste şi orientale ale acestora, prezentate într-o concepţie cu totul originală (Kiss-Erdős, 2000-2004).

Hotel Dacia-interior, perioada interbelică

Faţada clădirii a fost realizată cu totul original, ca dealtfel şi întreaga structură interioară (restaurantul, imensa sală de bal-care actualmente este sediul Filarmonicii Dinu Lipatti), fiind o expresie a noului stil dominant de la începutul secolului XX, secessionul. Proiectul a fost medaliat la un concurs de arhitectură de la Viena (Radosav, 1984).

Edificiul a fost construit în 1902, fiind compus din parter şi două etaje. Parterul-spaţiul dinspre faţadă adăpostea iniţial, de-o parte şi alta a intrării un restaurant şi o cafenea. Legătura cu aripa din spate se făcea printr-o curte acoperită ce găzduia sala mare a restaurantului cu un interior luxos. Etajele I şi II, au o structură identică, cele două nivele găzduiau hotelul propriu-zis, având o împărţire specifică destinaţiei.

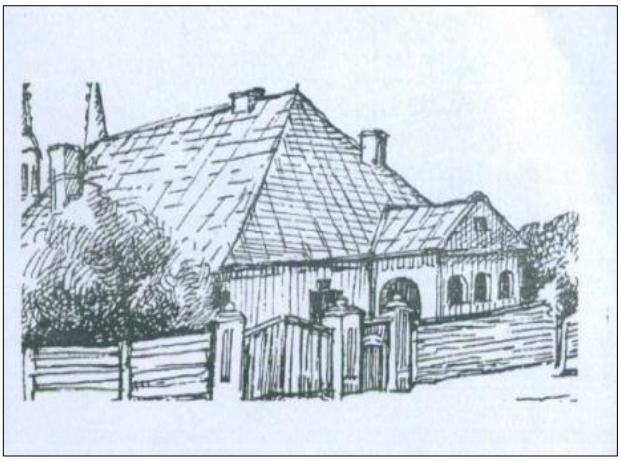
Hotel Dacia în zilele noastre

Parterul este prevăzut cu deschideri având ancadramente sub formă de acoladă. Pe lângă portalul principal, arhitecţii au mai proiectat o cale de acces ce permitea intrarea trăsurilor în curtea hotelului, actualmente pasajul Ştefan Ruha. Deasupra portalului se află un balcon al cărui parapet este ornamentat cu motive florale sculptate. Faţada pe orizontală este împărţită de câte un brâu în două registre. Pe verticală este divizată în nouă registre, delimitate de coloane adosate zvelte. Registrul central este decroşat, ornamentat cu motive de inspiraţie populară. Ca motiv central apare floarea de lalea cu tulpină şi doi boboci aşezaţi de o parte şi alta. Motivul floral, modul de decorare al spaţiului oglindesc influenţe renascentiste ce se regăsesc din belşug în arta secession. Registrul central terminat într-un fronton este prevăzut cu o fereastră cu contur fitomorf, străjuit pe ambele laturi de de câte o urnă sculptată. Cupola de factură renascentistă este terminată

într-un lanternon. Diversitatea materialelor decorative utilizate are drept scop sporirea efectelor. O categorie aparte reprezintă motivele ornamentale realizate din ceramică smălţuită policromă, fabricate la Pécs de Zsolnay Vilmos, ceramist de renume internaţional. Desenul ornamentelor florale, realizate cu un subtil rafinament, conferă cheia efectului estetic, oferind faţadei aspectul delicat al unei broderii populare (Kiss-Erdős, 2000-2004).

Palatul Episcopiei romano catolice

Odată cu înfiinţarea Episcopiei romano catolice la Satu Mare în 1804, s-a pus şi problema construirii unei reşedinţe episcopale. Primul sediu al Episcopiei de la Satu Mare a fost în casa ordinului iezuit, aproape de biserica Calvaria, pe actuala stradă M. Eminescu, transformată şi adaptată noilor atribuţii. Aici au locuit episcopii până în anul 1851 (Kiss-Bălu, 2000).

Primul sediu al episcopiei

Fiecare episcop a dorit să-şi lase amprenta asupra viitoarei reşedinţe episcopale. Astfel achiziţionarea terenului este făcută de primul episcop al Sătmarului, Fischer István. Începerea lucrărilor de construcţie a palatului este legată tot de numele lui Fischer. Temelia clădirii este pusă deja în anul 1805 şi în timpul cârmuirii episcopului Fischer este ridicată aripa din dreapta, terminată în 1807, însă acesta nu s-a mutat niciodată în clădire, cedând-o seminarului. Episcopul Klobusiczky Péter, la rândul său a continuat activitatea predecesorului său în ceea ce priveşte construcţia palatului episcopal, adăugându-i aripa din stânga. Forma actuală a palatului a dobândit-o în timpul şi cu sprijinul celui mai iubit episcop al Sătmarului, Hám János. Lucrările s-au desfăşurat în mai multe etape, fiind în final rezultatul concepţiei arhitecturale a lui Josef Bitthauser din Carei, angajat şi de familia nobiliară Károlyi, pentru care a executat mai multe edificii de mare complexitate, printre care şi castelul conţilor, ori biserica Sfântul Iosif din Calasanz. În prima etapă (1837-1840) a fost construită aripa stângă în forma actuală, cu casa scărilor, capela şi sala festivă. A urmat în 1859 aripa din dreapta, de nord est, în timpul episcopului Dr. Haas Mihály (Schematismus Centenarius, 1804-1904). Corpul de legătură dintre cele două clădiri făcându-se în 1892 sub cârmuirea înţeleaptă a episcopului Meszlényi Gyula. Edificiul a fost ridicat în stil clasicist. Faţada este dominată de un fronton atic, cu un portal decroşat. Frontonul atic de deasupra portalului este susţinut de trei registre verticale, marcate de pilaştri ornamentali cu capiteluri în stil doric. Iniţial accesul în clădire se făcea dinspre Piaţa Libertăţii, din spatele vechii Primării. Pilaştrii ornamentali străjuiesc şi ferestrele cu ancadramente semicirculare, cu cornişe în rezalit ce au în partea superioară ghirlande cu flori.

Palatul Episcopal

Capela

Capela episcopală este una dintre cele mai frumoase încăperi din clădire. Construită în timpul episcopului Hám János, capela a fost refăcută de

episcopul Boromissza Tibor, în anul 1908. Planurile îi aparţin arhitectului budapestan Foerk Ernő. Tavanul a fost împodobit cu casete aurite cu rozete în relief. În partea superioară a pereţilor, imediat sub tavan, se află basoreliefuri reprezentând portrete ale unor sfinţi importanţi (Sf. Elisabeta, Sf. Ştefan, Sf. Emeric etc.). Altarul capelei a fost adus de la Ardud, în faţa lui au fost cununaţi marele poet paşoptist Petőfi Sándor şi Szendrey Júlia, fiica administratorului cetăţii Ardud, la 8 septembrie 1847. Cu ocazia adăugirilor din 1892, a fost construită renumita bibliotecă, donaţia episcopului Schlauch Lőrincz (1873-1887), însumând la începutul secolului XX, peste 25000 de volume şi tot aici se păstrau numeroase incunabule (Schematismus Centenarius, 1804-1904). În anul 1944, la 16 septembrie, palatul a fost afectat de bombardamente, mai ales încăperile şi zidurile dinspre curtea interioară. Ample lucrări de renovare au loc în 1963. După desfiinţarea episcopiei, în clădire a funcţionat protopopiatul romano- catolic, la parter, partea stângă, iar la etaj Facultatea de Subingineri. În corpul de clădire din nord-est, a fost mutat un liceu industrial. În 1990, Episcopia romano-catolică a fost reînfiinţată, iar în urma amplelor lucrări de restaurare, clădirea şi-a recăpătat în parte splendoarea de odinioară.

Catedrala romano-catolică „înălţarea domnului”

Catedrala romano-catolică

Catedrala romano-catolică, imagine din interior

Pe locul impunătoarei clădiri ridicate în stil neoclasic, odinioară se afla un modest edificiu de cult, construit între 1768-1798, în stil baroc, cu un singur turn înălţat la nord de biserică. În anul 1804, odată cu înfiinţarea Episcopiei romano-catolice de Satu Mare, prin desprinderea ei din cea de Eger, se impune necesitatea construirii unei catedrale. Până la urmă se decide reconstrucţia, mărirea bisericii parohiale existente. În timpul primului episcop Fischer István, este demolat turnul, faţada, iar absida este supraînălţată.

Lucrările sunt continuate în timpul episcopului Klobusiczky Péter, când sunt adăugate cele două sacristii şi cripta. Imaginea de astăzi a

catedralei se leagă de numele episcopului, Hám János, sub cârmuirea lui se înalţă cupola, se adaugă cele două nave laterale, faţada este ridicată în forma actuală neoclasică, străjuită de cele două turnuri. Cu toate că nu este atestat documentar, se presupune, pe baza elementelor stilistice comune cu cea din Eger (Agria), că planurile catedralei în forma sa neoclasică îi aparţin renumitului arhitect Hild József (Kiss –Bălu, 2000). Lucrările au fost finalizate în 1837, iar la 20 august catedrala a fost sfinţită.

Accesul în lăcaşul de cult se face printr-un portic sprijinit de şase coloane masive cu capitel corintic, ce susţin frontonul atic decorat cu basorelief ce reprezintă o figură feminină alegorică, „Credinţa", ce ţine în mâini un potir şi o cruce. Deasupra frontonului se înalţă trei statui. Central Mântuitorul, iar de-o parte şi alta Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel. În firidele de pe faţadă de-o parte şi alta a porticului, au fost aşezate statuile Sfinţilor Ladislau şi Ştefan. Faţada este dominată de două turnuri masive, străpunse de ferestre cu ancadramente semicirculare şi încoronate cu câte o cupolă.

Interiorul catedralei este dominat de altarul executat din marmură de Carrara în 1905 de artistul originar din Laibach, Felix Toman. Pictura altarului reprezentând Înălţarea Domnului, este opera artistului Pesky József şi datează din 1836 (Kiss –Bălu, 2000). Din acelaşi an datează şi decoraţia cupolei, executată de Riedler János.

Biserica protopopială greco-catolică „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril"

Pe locul actualei biserici protopopiale se afla un edificiu ecleziastic ridicat în stil baroc, a cărui temelie a fost pusă în 1799. Lucrările de construcţie au durat trei ani şi au costat 7000 de florini, fără iconostas şi clopote. Sfinţirea lăcaşului de cult s-a făcut de-abia în 1803 de Demetrie Beothy, vicar şi preot de Satu Mare. Iconostasul acestei vechi biserici datează din 1822, fiind sfinţit de Al Pocsy, episcop de Muncaci. Pe baza vechilor fotografii devenite izvoare documentare preţioase, se poate face o scutră reconstituire a vechiului lăcaş de cult: avea o planimetrie în cruce, absida semicirculară şi două abside laterale. Faţada era dominată de un turn, încoronat de un coif baroc, şi cele două abside laterale aveau câte un turnuleţ ridicat în acelaşi stil (Kiss-Bălu, 2000). La această biserică au slujit personalităţi de seamă ai culturii româneşti sătmărene şi nu numai: protopopul Petru Bran, Ioane Marcu, Constantin Lucaciu, Dr. Vasile Lucaciu, fiul acestuia Epaminonda Lucaciu (Radosav, 1984).

Vechea biserică

Biserica „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril"

Problema ridicării unui nou lăcaş de cult în locul acestei biserici devenite neîncăpătoare pentru numărul mare de credincioşi, s-a pus deja în 1900. Lipsa de fonduri, vremurile tulburi, prima conflagraţie mondială, toate s-au dovedit a fi piedici serioase în realizarea acestui deziderat.

În 1928, într-o perioadă de relativă linişte, ideea construcţiei noii biserici a revenit în actualitate. A fost organizat un concurs pentru întocmirea planurilor. Câştigător a fost cel întocmit de arhitectul Victor Smigelschi. Din cauza crizei economice lucrările stagnează. În 1932, începe construcţia, după ce licitaţia este câştigată de arhitectul bucureştean G. P. Liteanu. Piatra de temelie a fost pusă la 25 septembrie. În 1937 biserica este terminată, fiind sfinţită la 8 noiembrie de Mitropolitul Al. Niculescu şi Episcopul Dr. Iuliu Hossu, cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril".

Edificiul ecleziastic respectă planimetria bizantină, îmbinând-o armonios cu elemente de arhitectură autohtonă, predominând stilul brâncovenesc. Clădirea este formată dintr-o navă centrală şi două nave laterale, deasupra cu loggii. Biserica este dominată de o cupolă pe pandantive, iar sistemul de iluminare a acesteia conform declaraţiilor arhitectului este o inovaţie tehnică aplicată pentru prima oară aici. Pronaosul este flancat de două turnuri prevăzute cu loggii. Accesul în biserică se face printr-un portal monumental al cărui arhivoltă retrasă de la planul faţadei este ornamentată cu brâu în torsadă şi vrejuri de flori. Pictura interioară a fost realizată de Carol Schnell, în 1953 (Lostun, 1980).

Catedrala ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului"

Procedurile pentru obţinerea autorizaţiei de construcţie a unui lăcaş de cult pentru credincioşii ortodocşi din Satu Mare au fost demarate în 1926, dar lucrările de construcţie au fost începute de-abia în 1937, în timpul pastoraţiei protopopului Meleţie Răuţu, după planurile şi directa supraveghere a arhitectului bucureştean G. P. Liteanu. În anul 1938, clădirea era deja sub acoperiş, fiind terminată cu sprijinul protopopului Ioan Ruşdea (Ţolescu, 1980).

Catedrala „Adormirea Maicii Domnului"

Edificiul îmbină armonios stilul bizantin cu elementele tradiţionale. Faţada are un pridvor deschis sub o terasă sprijinită pe şase stâlpi cu capiteluri. Naosul este încoronat cu o cupolă susţinută de patru stâlpi masivi. Absida are închidere semicirculară, prevăzută cu proscomidie şi diaconicon. În cele patru colţuri ale edificiului ecleziastic a fost înălţat câte un turn. În cele din faţă au fost aşezate clopotele (Kiss-Bălu, 2000). Învelitoarea turlelor este din tablă de aramă. În vârful lor a fost aşezată câte o cruce din fier cu profile aurite, având lanţuri ancorate. În exterior biserica este încinsă cu un brâu median, în forma unei funii împletite, asemănătoare cu cel al bisericilor de lemn.

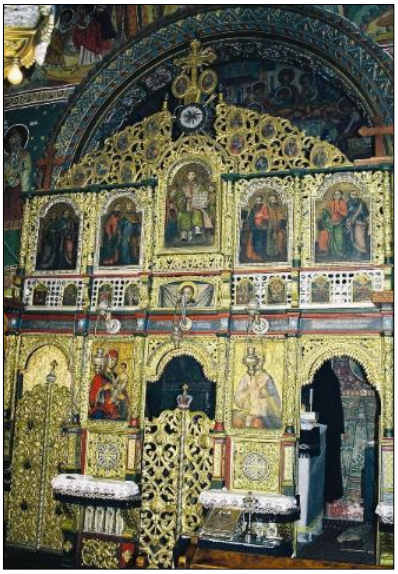
Capela Aurel Pop

Pictura interioară este realizată în tempera, fiind executată de Eugen şi Eremia Profeta din Bucureşti între anii 1953-1954. Iconostasul aşezat în timpul pastoraţiei preotului Ioan Ţolescu, respectă riguros erminia bizantină, remarcându-se la părţile ornamentale sculptura din lemn de brad şi tei. Icoanele împărăteşti sunt executate cu deosebită măiestrie, având o valoare artistică incontestabilă.

Capela Aurel Popp

Construită din iniţiativa şi după planurile renumitului artist sătmărean Aurel Popp (1879-1960), construcţia a servit drept capelă cimitierială familiei, adăpostind la subsol cripta. Ridicată între 1935-1936, şi închinată „Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril", capela este deosebit de interesantă din punct de vedere arhitectural, imbinând în mod fericit stilul brâncovenesc cu elementele tradiţionale.

Ideile artistului au fost puse în practică de constructorul Iuliu Erdei. Zidurile au fost executate din cărămizi presate, iar acoperişul din lemn de brad cioplit. Cupola este construită din patru segmenţi sferici, iar la vârful cupolei este o rozetă. Sculpturile decorative exterioare au fost executate de Ion Varadi din piatră artificială.

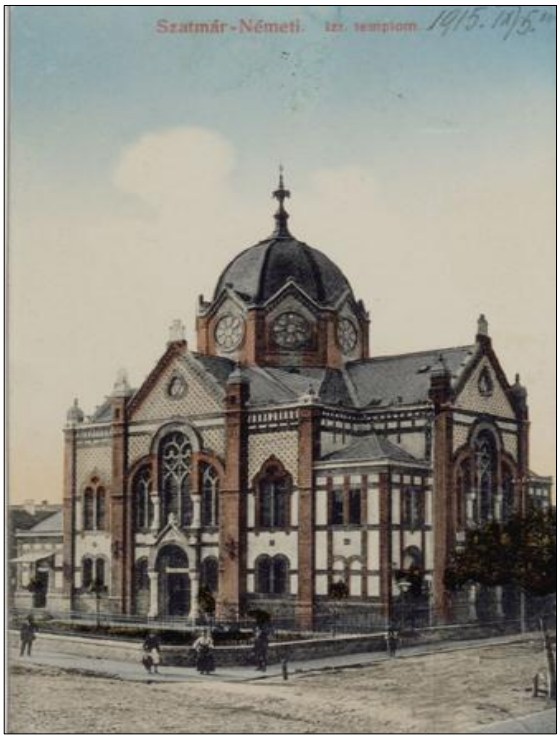
Iconostasul

Accesul în capelă se face printr-un portal cu ancadrament semicircular tratat în retrageri succesive, având aşezate în unghiurile retragerilor câte trei coloane cu capitel corintic, cu fus canelat şi cu fus în torsadă. Capela este înzestrată cu un foişor, atât de caracteristic arhitecturii româneşti, sprijinit de două coloane. Faţada clădirii este încununată de un fronton triunghiular, străpuns de o rozetă. Edificiul are formă dreptunghiulară, cu absidă pătrată. Pereţii navei şi absidei sunt încinşi cu un motiv ce imită cununa de spini a Mântuitorului. Coloane adosate sprijină arcade semicirculare, împărţind nava şi pe verticală. Capitelurile coloanelor sunt sculptate cu motivul viţei de vie şi a florii de acant. Sub arcade, zidul este străpuns cu ferestre divizate prin menouri din piatră sub formă de coloane cu capitel corintic (Kiss-Bălu, 2000).

Iconostasul provine de la vechea biserică din Aciua şi în parte de la cea din Ruşeni, reuşindu-se să se facă o combinaţie remarcabilă, realizată cu multă migală de pictorul Tóth Gyula, bogată în culori şi sculpturi aurite, având un aspect dantelat. Praporii au fost pictaţi de profesorul de desen, artistul Epaminonda Bocca.

Sinagoga

Prima menţiune documentară a evreilor sătmăreni datează din 1712, subliniindu-se că sunt veniţi din Galiţia şi Moravia. În anul 1842 se permite stabilirea evreilor la Satu Mare, constituindu-se prima comunitate în oraş. Evreii s-au ocupat în primul rând de comerţ şi manufactură, contribuind la dezvoltarea economică a oraşului. Cu trecerea timpului o mare parte a industriei sătmărene şi a băncilor se afla în proprietatea evreilor. În 1941 un sfert din populaţia Sătmarului era de origine evreiască, ajungând al patrulea oraş din Transilvania ca număr de evrei.

Sinagoga Status quo ante

Între 1852-1858 se ridică prima sinagogă la Satu Mare, pe strada Decebal, pe locul ei a fost construită în anul 1892 actuala Sinagogă Mare.

În oraşul Satu Mare au existat trei sinagogi:

- Sinagoga Mare ortodoxă, care există şi astăzi, pe strada Decebal
- Sinagoga Staus quo ante, demolată, pe locul ei se află clădirea Inspectoratului Judeţean de Poliţie
- Sinagoga din cartierul Mintiu, pe strada Enescu, fosta stradă Eliade Rădulescu, demolată şi ea. Conform Monografiei oraşului Satu Mare apărută în 1936, clădirea se afla la nr. 11.

În afară de aceste trei sinagogi, în oraş se mai aflau 25 de Case de rugăciune.

Sinagoga este un termen de origine greacă, care semnifică „comuniune”, desemnând un grup de evrei, Sinagoga însemnând de fapt casă de rugăciune, de învăţătură şi adunare. În limba ebraică: Bet ha Tefila înseamnă casă de rugăciune, Bet ha Knesset înseamnă casă de adunare şi Bet ha Midraş înseamnă casă de învăţătură.

Sinagoga nu a fost niciodată concepută ca o compensaţie arhitectonică a Templului din Ierusalim, care a rămas un simbol, dar şi un ideal ce potrivit unei concepţii ciclice a istoriei iudaice ar putea fi reconstruit. Sinagoga are un caracter polivalent, destinată să satisfacă mai multe necesităţi spirituale sociale: cult, adunări publice, învăţătură. Cu toate că este percepută ca o clădire de cult, luând în considerare acţiunile desfăşurate în ea, i se conferă totuşi caracterul şi semnificaţia unei instituţii multifuncţionale. Sinagoga este un centru de rugăciune şi instruire. Asemănarea dintre Sinagogă şi Casă de Rugăciune constă în faptul că ambele servesc ca loc de desfăşurare a serviciului divin, de adunare, de organizare a vieţii religioase, de învăţătură. Casa de Rugăciune este subordonată unui rabin sau unei sinagogi, deci, NU este o instituţie de sine stătătoare.

Sinagoga Mare

Sinagoga de pe strada Decebal a fost ridicată între 1889-1892, în timpul cârmuirii rabinului Mandelbaum Farkas, după planurile arhitectului Bach Nándor, cel care a proiectat şi sinagoga din Oradea. Planimetria este specifică edificiilor de cult evreieşi, formată dintr-o navă centrală mai largă şi două nave laterale mai înguste. Arhitectura sa a avut un caracter preponderent funcţional, influenţată în special de stilul basilical, dar şi de unele prescripţii talmudice. Construcţia a fost caracterizată prin sobrietate, orice fel de ornamentaţie ce reprezintă fiinţa umană fiind interzisă în religia mozaică. Fiind sinagoga evreilor ortodocşi, extrem de conservatori, clădirea se caracterizează prin simplitate, dar cu toate acestea şi prin monumentalitate, având proporţii bine studiate. Faţada unde nava centrală este marcată printr-un rezalit, este încoronată de un fronton triunghiular, unde se află sculptate Tablele Legii cu cele Zece porunci date de Dumnezeu lui Moise pe Muntele Sinai. Pe cea din stânga, fiind înscrise trei, iar restul pe cea din dreapta, semnificând separaţia obligaţiilor faţă de Dumnezeu de cele faţă de oameni. Colţurile sunt ornamentate cu câte un turnuleţ, prevăzut în partea superioară cu steaua lui David. Megan David nu este considerat obiect sfânt în iudaism şi nu este nici măcar obiect de cult. Ca simbol iudaic a început să ia amploare abia prin evul mediu, este utilizat în scop pur decorativ, fiind un motiv geometric simplu şi estetic.

Elementul component principal al Sinagogii a fost CHIVOTUL (Arca Alianţei- ARON HAKODEŞ), situat în peretele de est, astfel încât adunarea să fie orientată cu privirea spre el, în direcţia în care se afla Templul din Ierusalim. Acesta este lăcaşul în care se păstrau Sulurile Sfinte ale Torei, cele cinci Cărţi ale Vechiului Testament, simbolul legăturii, alianţei dintre Dumnezeu şi Israel. Chivotul reprezenta Sfânta Sfintelor din vechiul Templu din Ierusalim, locul cel mai important dintr-o Sinagogă, spre care se îndreptau rugăciunile, privirile, atenţia credincioşilor. Chivotul, la care se ajunge urcând câteva trepte, este amenajat într-o nişă zidită. Chivotul este protejat de uşi, acoperite de o predelă (perdea cortină), numită PAROHET. Una dintre componentele tradiţionale esenţiale ale Sinagogilor şi Caselor de Rugăciune evreieşti este BIMA, adică platforma rezervată cititorului din Cărţile Sfinte. Bima se află aşezată în partea centrală a sălii mari de adunare şi este ridicată cu câteva trepte deasupra nivelului pardoselii. Bima este înconjurată cu balustradă metalică din fier forjat, lucrată cu măiestrie. Pe podium se află un pupitru numit AMUD. Pe pupitru sunt amplasate candelabre cu 7-9 braţe (MENORA). Bima cuprinde şi un dispozitiv sau elemente de sprijin pentru instalarea unui baldachin (HUPA), utilizat cu ocazia oficierii căsătoriilor.

Arhitectura sinagogii se exprimă în stilul de la cumpăna secolelor XIX-XX, prelucrând creator şi artistic forme şi elemente decorative, preluate din diverse stiluri renăscute în acea perioadă, eclectismul fiind folosit cu deosebită măiestrie, ceea ce-i conferă o mare valoare artistică. Claritatea, simplitatea şi unitatea exprimării, ca şi înscrierea în peisajul local, dă un farmec deosebit clădirii. Valoarea Sinagogii nu este numai istorică, general culturală şi instituţională pentru această comunitate iudaică, ea fiind şi cea a măiestriei şi artei construirii de clădiri, a ornamentării şi decorării, înfăptuite prin străduinţa evreilor sătmăreni.

Biserica „cu lanţuri", perioada interbelică

Biserica reformată cu lanţuri

Ca urmare a reformei religioase ce s-a extins şi în părţile sătmărene, în 1622, principele Bethlen Gábor, cedează biserica din cetate adepţilor noii religii, care au folosit-o doar până în 1662, când generalul imperial Cobb o cucereşte retrocedând-o catolicilor. Reformaţii se văd nevoiţi să-şi construiască propria biserică, care este terminată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Acest lăcaş de cult, însă odată cu incendierea cetăţii Satu Mare de curuţi, în 1703 este ars până în temelii. În 1707, cu îngăduinţa principelui Francisc Rákóczi al II-lea, reformaţii oficiază serviciul divin în „depozitul de alimente" al cetăţii, aflat pe locul secţiei de artă al Muzeului Judeţean Satu Mare (Kocsmár, 1934). Având la dispoziţie resurse financiare puţine, se ridică totuşi un edificiu ecleziastic din chirpici, terminat în 1712, cu un turn adăugat în 1741. În anul 1744 necesită deja executarea unor lucrări de reparaţii în interior (Kiss-Bălu, 2000).

Biserica „cu lanţuri ,faţada

Cu toate că în 1762 se decide construirea unui nou lăcaş de cult, din piatră, reformaţii sunt nevoiţi să aştepte până la emiterea Edictului de toleranţă de împăratul Iosif al II-lea, care prin Patena imperială

Biserica cu lanţuri - interior

din 13 octombrie 1781, acordă libertate religioasă reformaţilor şi ortodocşilor. Decizia finală este luată de presbiteriu la 28 mai 1786, când începe strângerea de fonduri. Locul este ales în spatele bisericii arse în 1703 (Kiss K. 1878). Planurile noului lăcaş de cult îi aparţin lui Preinlich Zsigmond. La 11 septembrie 1788, se pune piatra de temelie a bisericii. Izbucnirea revoluţiei franceze, războaiele napoleoniene au atras după sine devalorizarea banilor, astfel lucrările de construcţie au durat 19 ani. În 1794, lucrările au ajuns într-o stare avansată, astfel la şedinţa din 8 martie 1795, presbiteriul decide demolarea bisericii din chirpici (Bara, 2007).

Biserica cu lanţuri, partea de răsărit

În anul 1797 este înălţat turnul. Biserica este terminată de-abia în 1807, când la 27 septembrie are loc sfinţirea lăcaşului de cult. În anul 1862, biserica este împrejmuită cu stâlpi legaţi între ei cu lanţuri forjate, de unde i s-a dat şi denumirea. La 16 septembrie 1944, biserica suferă grave deteriorări cauzate de bombardamente. Acoperişul este distrus, împreună cu o mare parte din mobilier.

Edificiul ecleziastic face parte din tipul bisericilor aulă. În partea de vest are un turn acroşat. Clădirea se remarcă prin simplitatea formei barocului puritan, acceptat şi adaptat de cultul reformat.

Cimitire, morminte şi monumente ale eroilor (Voicu Şichet). Din punct de vedere al prezenţei pe teritoriul său a unor cimitire, morminte şi monumente ale eroilor, judeţul Satu Mare se numără printre unităţile administrative din România cu un important număr de astfel de obiective. Dacă prezenţa cimitirelor şi mormintelor de eroi sunt o consecinţă obiectivă, firească a luptelor ce s-au dat în această zonă - cu precădere în cel de-al doilea război mondial, în speţă în acel "octombrie de foc" al anului 1944 când Armata Română a eliberat "Ultima brazdă de pământ românesc" - în care şi-au pierdut viaţa sute de ostaşi, pleiada de monumente sau alte opere comemorative de război, reprezintă omagiul locuitorilor faţă de jertfa supremă, fie a celor ce au contribuit la dezrobirea acestor ţinuturi, fie a concetăţenilor ce şi-au risipit sângele pe toate câmpurile de luptă din cele două conflagraţii majore din secolul XX, de la Urali la Atlantic. Într-un cuvânt, denotă respectul, recunoştinţa şi recunoaşterea meritelor şi a jertfelor ostaşilor de orice etnie care au luptat în cele două războaie mondiale.

Pentru a ilustra cât mai concis semnificaţia monumentelor şi cimitirelor de eroi de pe raza judeţului Satu Mare, este necesară o împărţire a lor în funcţie de evenimentele care le-au "cauzat" existenţa, primul, respectiv al doilea război mondial.

Referitor la primul eveniment, trebuie să spunem că în această zonă nu s-au dat lupte în perioada propriu-zisă de desfăşurare a războiului, Sătmarul aparţinând atunci de Imperiul Austro-Ungar, asfel încât locuitorii recrutaţi şi concentraţi în armata imperială au fost trimişi să lupte pe alte fronturi, în Rusia, Galiţia, Italia etc. Drept urmare, nu vom găsi pe teritoriul judeţului multe cimitire şi morminte de eroi, cu câteva excepţii pe care le vom arăta mai jos, însă sunt destule monumente închinate celor ce au plecat de pe aceste meleaguri şi nu s-au mai întors. Cele mai multe sunt ridicate în memoria etnicilor maghiari, aceştia constituind principala sursă de recrutare din punct de vedere al loialităţii, însă sunt şi din cele dedicate românilor. Mulţi din cei dispăruţi pe câmpurile de luptă ale Primului Război Mondial, cărora localnicii nu au reuşit să le ridice monumente, au fost înscrişi pe cele de după al doilea. Însă unul din cele mai reprezentative monumente din acea perioadă, este cel ridicat în memoria celor 19 eroi români care

şi-au dat viaţa în prima zi (16 aprilie 1919) a contraofensivei Armatei Române împotriva trupelor de secui bolşevizaţi ale lui Bela Kun, în localitatea Hodod şi împrejurimi.

În ceea ce priveşte mormintele şi cimitirele din acea perioadă, trebuie să spunem că, spre sfârşitul primului război mondial, la nivelul Europei s-a conturat necesitatea luării unor măsuri de înhumare în cadru organizat a sutelor şi miilor de trupuri inerte ale ostaşilor ucişi ce zăceau zile în şir pe câmpurile de luptă, existând premisele declanşării unor epidemii sau molime cu consecinţe incalculabile pentru întreaga populaţie, concomitent cu promovarea şi dezvoltarea "cultului eroilor", idee la care au achiesat şi autorităţile române, inclusiv din Satu Mare. Aşa s-a înfiinţat Cimitirul Eroilor din municipiul Satu Mare, unde au fost adunaţi ostaşii căzuţi în zonă, cărora li s-au adăugat şi cei dinal doilea război mondial, acest cimitir putând purta chiar titulatura de "Internaţional" dată fiind multitudinea de etnii/naţionalităţi cărora le aparţin cei ce-şi dorm aici somnul de veci. La fel s-au întâmplat lucrurile şi la Carei, unde mai există şi un mormânt comun a 4 ostaşi români căzuţi în amintita campanie din primăvara anului 1919, refăcut în anul 2009 de către Asociaţia Unirea 2009 Carei.

În privinţa monumentelor eroilor din cel de-al doilea război mondial, acestea au fost ridicate în anii 50, în aproape toate localităţile pe raza cărora au avut loc lupte grele, cu pierderi umane importante pentru armata română eliberatoare, exemple fiind cele de la Gerăuşa, Mădăras, Homorodu de Jos, Tătăreşti sau Sătmărel, care au acelaşi format, cu steaua sovietică deasupra, înlocuită după 1990 cu cruce. Ulterior s-au înălţat monumente şi în alte localităţi, în special în cele din care au plecat mulţi tineri pe front şi s-au întors puţini, forma şi dimensiunile diferind de la o localitate la alta.

Desigur, cel mai impunător monument închinat eroilor de pe raza judeţului nostru este Monumentul Ostaşului Român de la Carei, operă a marelui sculptor Vida Gheza, ridicat în 1964, în memoria ostaşilor români care şi-au pierdut viaţa pentru eliberarea "ultimei brazde de pământ românesc" la 25 octombrie 1944, dar şi pentru a consfinţi pentru totdeauna aparteneţa acestui teritoriu la România. În acest context trebuie să amintim că în municipiul Satu Mare a existat în perioada interbelică un monument de anvergură comparabilă, dezvelit la l Decembrie 1922, denumit tot Monumentul Ostaşului Român, apoi Monumentul Eroului Necunoscut, ridicat tot ca un simbol şi apărător al graniţei de nord-vest a României Mari, dispărut însă fără urmă în anii cumpliţi ai ocupaţiei hortiste (1940-1944) şi pentru care s-au făcut demersuri de refacere şi reamplasare. Deocamdată, manifestările specifice de omagiere a eroilor se desfăşoară la actualul Monument al Ostaşului Român, de sorginte sovietică, şi la obeliscul din centrul Cimitirului Eroilor.

În schimb, în afara celor două mari cimitire ale eroilor de la Satu Mare şi Carei, inclusiv sovietice, există multe astfel de cimitire, gropi comune sau morminte individuale, răspândite pe tot cuprinsul judeţului, mai puţin în Ţara Oaşului, pe traseele de înaintare a frontului, în speţă pornind de la Supuru de Sus spre Satu Mare, pe actuala şosea şi zonele adiacente, dar şi spre Tăşnad-Carei, existând premisele constituirii unui traseu turistic care să includă toate aceste obiective (morminte, cimitire şi monumente). Cele mai mari şi mai semnificative cimitire ale eroilor sunt cele de la Gerăuşa (62 eroi), Tătăreşti (28 eroi români şi 5 sovietici, strămutaţi în 2012 lângă monumentul din centrul satului), Ardud (19 eroi, mormânt comun refăcut în 2011, inclusiv prin amplasarea unui monument), precum şi cele din zona Tăşnad.

Menţionăm că, la cele mai multe morminte, individuale sau comune, există însemne de căpătâi cu numele celor decedaţi, iar acolo unde nu s-a cunoscut identitatea ostaşului, s-a scris simplu "Erou necunoscut". Din păcate, asupra acestor înscrisuri a acţionat şi acţionează trecerea implacabilă a timpului, intemperiile şi alţi factori care fac din ce în ce mai grea descifrarea lor, existând situaţii în care au dispărut chiar însemnele de căpătâi, nemaicunoscându-se exact amplasamentul mormintelor, aspect ce ar trebui să fie avut în vedere de autorităţile locale prin luarea unor măsuri corespunzătoare.

Tot ca un semn de recunoaştere şi omagiu adus ostaşilor ce au luptat în cele două războaie mondiale, amintim prezenţa a numeroase plăci comemorative, amplasate pe zidurile interioare sau exterioare ale bisericilor sau pe alte clădiri importante din diverse localităţi, atât cu texte în limba română cât şi în limba maghiară.

În final putem aprecia că, în general, pe raza judeţului Satu Mare, cimitirelor, mormintelor şi monumentelor eroilor li se acordă atenţia cuvenită, iar memoria celor ce şi-au dat viaţa pentru ţară este păstrată cum se cuvine, atât prin organizarea de manifestări specifice cu ocazia sărbătorilor naţionale (unele desfăşurate chiar la cimitire sau morminte de eroi), cât şi prin publicarea unor materiale cu această tematică, în special în revista de cultură şi educaţie patriotică "Eroii Neamului", dar şi prin pomenirea eroilor de către preoţi la toate Sfintele Liturghii săvârşite în bisericile şi mănăstirile ortodoxe şi greco-catolice.

Instituţii de cultură şi artă

Muzeul Judeţean Satu Mare . Muzeul Judeţean Satu Mare este cea mai mare instituţie de cultură din judeţ, având în structura organizatorică 23 de muzee, case memoriale, gospodării ţărăneşti, situri arheologice. De asemenea, în cadrul Muzeului Judeţean funcţionează din anul 1995 laboratorul zonal de restaurare şi conservare, 3 biblioteci, patrimoniul muzeal însumând aproape 400.000 de obiecte de

Muzeul Judeţean Satu Mare – Imagine din expoziţia permanentă

patrimoniu. Muzeul are o editură proprie, înfiinţată în anul 1995, fiind tipărite până în prezent 135 de publicaţii.

Primele colecţii muzeale sătmărene s-au constituit în cadrul cercului Kölcsey (1891), în anul 1905 înfiinţându-se Muzeul Municipal Satu Mare. După 1918, prin străduniile eminentului cărturar Dariu Pop şi ale artistului Aurel Popp, s-au pus bazele unui muzeu etnografic românesc. În anul 1958 renumitul artist sătmărean Aurel Popp coordonează organizarea Muzeului Raional, în actuala clădire a Muzeului de Artă (P-ţa Libertăţii nr. 21), unde a funcţionat până în anul 1984. Muzeul a primit statutul de Muzeu Judeţean în anul 1968, având secţii de arheologie, istorie, etnografie, artă.

Sediul administrativ de azi (B-dul. Dr. Vasile Lucaciu nr.21) găzduieşte şi expoziţia de bază, precum şi sălile de expoziţii temporare. Clădirea a fost construită în anul 1936, ca sediu al Prefecturii, din anul 1984 fiind transformată în muzeu. Prima reorganizare muzeală a avut loc în anii 1991-1992, patrimoniul fiind structurat în 3 expoziţii de bază: arheologie, istorie, etnografie, şi expus pe 3 etaje. În anul 2002 s-a efectuat

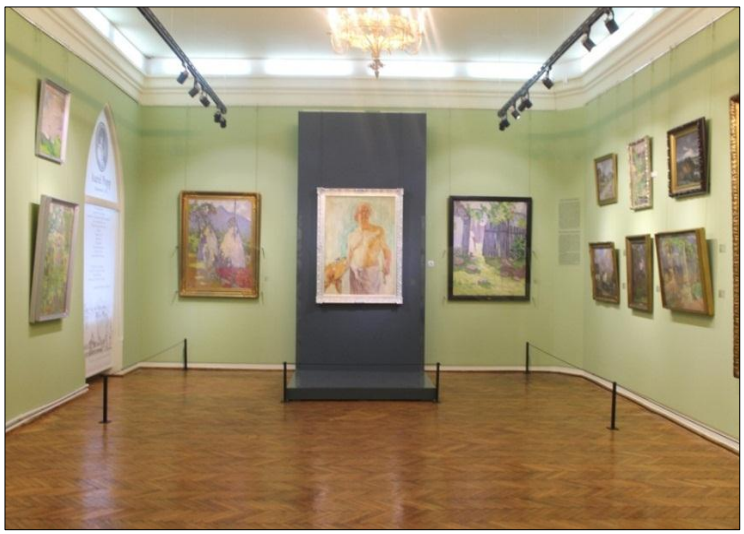
o altă reorganizare şi modernizare a expoziţiei de bază, finalizată în anul 2005. Din punct de vedere muzeal s-a renunţat la separarea patrimoniului în cele 3 expoziţii, realizându-se o simbioză a artefactelor prin intermediul cărora se evidenţiază evoluţia comunităţilor sătmărene din perspectivă istorică, politică, socială şi identitar-culturală. Dinamismul evenimentelor cotidiene sau a celor majore din viaţa sătmărenilor este transpus expoziţional pe criterii antropologice, evidenţiate prin reconstituiri de habitat: medii de locuire, de muncă, politică, comerţ, studiu, viaţă confesională, viaţă cotidiană.

Muzeul Judeţean Satu Mare – Imagine din expoziţia permanentă

Parcursul istoriei sătmărene începe cu vechile civilizaţii, patrimoniul arheologic fiind expus la parter, periplul continuând la etajele 1 şi 2, unde fiecare sală spune o poveste: ***Elita evului mediu. Puterea fierului, viaţa lemnului. Satul medieval***. ***Oamenii locului***. ***Între pământ şi cer. Dezvoltarea economică şi urbană. Salonul monden. Cabinetul intelectualului. Cafeneaua interbelică. O stradă în Sătmarul interbelic. Şcoala veche. Memorie şi istorie. Stăpânii pământului. Stăpâna casei. Bucătăria bunicii. Firul vieţii : Naşterea – Căsătoria – Moartea – Învierea.*** Vizitatorii beneficiază de ghidaj audio în 4 limbi, texte explicative în 4 limbi (română, maghiară, germană, engleză) şi fonduri muzicale adecvate tematicii fiecărei săli.

Secţia de Artă a Muzeului Judeţean Satu Mare – Imagine din expoziţia permanentă Aurel Popp

Muzeul de artă Clădirea care găzduieşte astăzi secţia de artă a Muzeului Judeţean Satu Mare a fost construită în anul 1842, în stil neogotic, fiind declarată monument istoric, cunoscut în oraş şi sub numele de "Casa Vécsey". Pe acest teren (aparţinător cetăţii Satu Mare) la începutul secolului al XVIII-lea se ridica o clădire ce servea drept depozit al cetăţii, în care a fost semnată *Pacea de la Satu Mare* (1711), în urma înfrângerii răscoalei conduse de Francisc Rákóczi al II-lea. În anul 1954 clădirea a fost restaurată, devenind muzeu orăşenesc. În anul 1969 s-a deschis expoziţia cu caracter monotematic, dedicată pictorului Aurel Popp. Din anul 1985 clădirea găzduieşte colecţiile de artă ale Muzeului Judeţean, aparţinând perioadei moderne şi contemporane. Patrimoniul secţiei cuprinde majoritar lucrări de pictură, dar şi lucrări de grafică, sculptură şi artă decorativă, mai ales creaţii aparţinând secolului XX. Din întregul patrimoniu al secţiei se distinge, ca cea mai valoroasă, opera lui

Secţia de Artă a Muzeului Judeţean Satu Mare – Imagine din expoziţia permanentă Aurel Popp

Aurel Popp (1879-1960), reprezentant de frunte al modernismului est-european, constituită printr-o fericită politică de achiziţii succesive a muzeului. Este vorba de zeci de picturi, sute de lucrări de grafică, sculptură mică, zeci de proiecte de arhitectură sau de obiecte de ceramică, toate acestea fiind dovezi ale grandorii personalităţii acestui artist deosebit de complex prin paleta domeniilor artistice şi sociale în care s-a implicat, care a dominat fără egal viaţa culturală sătmăreană în secolul XX. Acestora li se adaugă un important număr de lucrări de artă modernă românească semnate de: Nicolae Grigorescu, Theodor Pallady, Catul Bogdan, Ioan Sima, Aurel Ciupe, Petre Abrudan, Dumitru Ghiaţă, Mircea Vremir, Vida Géza, Ion Irimescu, György Albert, Ovidiu Maitec, Boris Caragea, Benczédi Sándor, Balog Péter, Ion Jalea, Margareta Sterian şi mulţi alţii. Ceea ce contribuie la definirea specificităţii colecţiei sunt lucrările artiştilor care au activat la Satu Mare: Paul Erdős, Litteczky Endre, Ion Ţânţaş, Tóth Gyula, Szatmári Jolán, Fodor Kálmán, Litteczky-Krausz Ilona, Mohi Sándor, Ion Popdan, Olajos Béla, Ion Sasu, precum şi lucrări ale unor fruntaşi ai şcolii de pictură de la Baia Mare cum ar fi: Ziffer Sándor, Nagy Oskár, Krizsán János, Eugen Pascu, Mikola András, Kádár Géza, aceştia din urmă cu o influenţă majoră asupra pictorilor sătmăreni activi în prima jumătate a secolului XX.

La parterul clădirii se organizează expoziţii temporare, de-a lungul timpului fiind găzduiţi o serie de artişti de marcă, români sau străini, fie cu acţiuni personale, fie de grup: Ion Sălişteanu, Vasile Tolan, Dan Perjovschi, Dorel Găină, Grupul Fleiss, Bienala alb-negru.

În anul 2016 s-a finalizat reamenajarea spaţiului destina expoziţiei permanente, etalându-se o parte a Colecţiei pictorului Aurel Popp, precum şi ale unor nume importante ale artei plastice sătmărene (Litteczky Endre, Nagy Oskár).

Atelierul memorial Paul Erdős

Atelierul memorial Aurel Popp Prin achiziţionarea şi amenajarea Atelierului Memorial Aurel Popp, în anul 1999, s-a reuşit redarea în circuitul muzeal a unui loc ce deţine profunde semnificaţii pentru cultura sătmăreană, unde erau invitate la mijlocul secolului al XX-lea cele mai importante personalităţi care vizitau oraşul Satu Mare, ca recunoaştere a valorii marelui artist. Aici se păstrează, pe lângă lucrările artistului, majoritatea neterminate, şi o serie de obiecte personale: bastonul, pălăria, tabachera şi diferite piese de mobilier.

Atelierul memorial "Paul Erdős Atelierul Memorial Paul Erdős (1916-1987) s-a constituit pe baza unei semnificative donaţii făcută de familie. Graficianul Paul Erdős s-a născut la 2 noiembrie 1916 în comuna Hurezu Mare. A urmat studii artistice la Colonia de pictură din Baia Mare (1931), Budapesta, Paris, Veneţia, Roma, (1938). Între anii 1946-1952 este prezent în viaţa artistică şi culturală sătmăreană, implicându-se activ, ca preşedinte al UAP

Satu Mare, în dezvoltarea şi organizarea artelor plastice sătmărene din a doua jumătate a secolului XX, pe care le-a promovat la nivel naţional, în calitatea sa de vicepreşedinte al Uniunii Artiştilor Plastici din România. În timpul vieţii i-au fost decernate titluri și diplome: Premiul de stat (1963), Maestru Emerit al Artei (1964), Meritul Cultural clasa I (1976), Premiul special al Uniunii Artiștilor Plastici (1982). Atelierul găzduieşte lucrări proprii, multe obiecte personale printre care o colecţie de pipe, precum şi daruri primite de artist de la personalităţile care l-au vizitat.

Turnul pompierilor Turnul a fost construit în anul 1904 de către episcopul romano-catolic Gyula Meszlényi, care a finanţat construcţia, ridicată în scopul observării şi prevenirii incendiilor. Are o înălțime de 45 m, accesul până la platforma balconului circular se face pe o scară metalică în spirală. Balconul de observaţie se află la înălţimea de 33,75 m. În anul 2005 turnul a fost restaurat şi inclus în circuitul muzeistic al oraşului Satu Mare. Se vizitează în perioada mai-septembrie.

Castelul din Carei

Muzeul Municipal Carei. Muzeul Municipal este organizat în clădirea castelului Károlyi şi cuprinde expoziţia permanentă de istorie locală *Careiul de altădată* şi expoziţia *Castelul de altădată*. Expoziţia pemanentă de la parterul castelului Károlyi cuprinde patru săli organizate tematic, abordând trecutul Careiului din perspectiva vestigiilor arheologice descoperite în zona oraşului, a istoriei localităţii, a meşteşugurilor tradiţionale, a artei şi istoriei ecleziastice. Temele de expunere au la bază conceptul unui muzeu axat pe specificul local, care să joace rolul unui muzeu orăşenesc. Din acest motiv, expoziţia cuprinde aspectele regionale cele mai importante şi sugerează caracteristicile proprii zonei, integrate într-un cadru mai amplu de dezvoltare şi influenţe istorice. *Castelul de altădată*, expoziţia de la primul etaj, încearcă să prezinte în zece săli diferite, cu ajutorul reconstituirilor de interioare istorice, atmosfera unui castel din epoca modernă. La baza concepţiei expoziţionale a stat ideea de a reda cât mai fidel aspectul interior al unei rezidenţe aristocratice funcţionale de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Ambientul eclectic de la finalul epocii moderne este redat prin intermediul mobilierului original, în diverse stiluri artistice, în special baroc, biedermeier, neo-renaştere. Deficienţa informaţiilor iconografice privind aspectul interior al castelului a fost suplinită cu ajutorul izvoarelor scrise (inventarul castelului), iar tematica fiecărei săli de expoziţie a fost decisă pe baza analogiilor istorice disponibile şi a structurii arhitectonice a fiecărei încăperi. Astfel, au fost realizate o bibliotecă, două antreuri, o cameră de relaxare pentru bărbaţi, salonul de bal indispensabil castelelor de epocă, sufrageria, budoarul doamnelor, dormitorul, camera de toaletă şi sala de muzică (www.e-Castellum.eu).

La doar 5 km de Carei se află **rezervaţia arheologică Bobald**, deschisă în anul 2005.

Muzeul Orăşenesc din Tăşnad

Muzeul Orăşenesc Tăşnad .Vechiul castel Cserey Fischer, construit în anul 1771, adăposteşte astăzi colecţiile Muzeului Orăşenesc din Tăşnad. Reorganizat în anul 1995 de către specialiştii Muzeului Judeţean Satu Mare, muzeul prezintă elemente specifice culturii materiale şi spirituale din zona

Tăşnadului, mărturii ale evoluţiei istorice, predominând aspectele creativităţii de tip tradiţional. Muzeul se face remarcat îndeosebi datorită existenţei unor ateliere meşteşugăreşti complexe, în acest sens sălile expoziţionale fiind structurate pe ideea prezentării principalelor ocupaţii şi meşteşuguri practicate în zonă, aducând astfel în faţa privitorului înţelepciunea şi îndemânarea arhaică, simţul formelor şi culorilor, ingeniozitatea şi măiestria meşterului ţăran. În muzeu sunt expuse şi obiecte provenite din săpăturile arheologice efectuate în zonă.

Casa Muzeu Tăşnad

Casa Muzeu Tăşnad. Casa ţărănească amenajată la Tăşnad, peste drum de Ştrandul termal, a fost cumpărată din localitatea Sânmiclăuş, judeţul Satu Mare. Casa datează din 10 octombrie 1903, această dată fiind marcată de constructor pe meştergrindă. În interiorul acesteia a fost amenajată în anul 2011 expoziţia permanentă de istorie şi arheologie locală, alături de interiorul specific zonei de câmpie şi de sub codru, sala meşteşugurilor şi depozitul uneltelor agricole. Interiorul reconstituit al camerei curate, caracteristic zonei de câmpie şi zonei Codru, ce avea rolul de cameră de oaspeţi, reflectă întocmai caracterul multietnic şi pluriconfesional al comunităţilor convieţuitoare.

Dintre atelierele meşteşugăreşti care şi-au desfăşurat activitatea în oraş sunt reconstituite aspecte specifice atelierelor de tăbăcar, de pantofar, de fierar şi de olar. Organizat în spaţiul destinat cămării, depozitul de unelte agricole reprezintă o încăpere tipică gospodăriei tradiţionale ţărăneşti din zona de câmpie.

Muzeul Şvăbesc din Petreşti

Muzeul Şvăbesc Petreşti. Muzeul Şvăbesc din Petreşti a luat fiinţă în anul 1993, la iniţiativa Primăriei Petreşti şi a Muzeului Judeţean Satu Mare, fiind primul muzeu şvăbesc din România. Acest muzeu, păstrător al tradiţiilor etnoculturale specifice populaţiei şvăbeşti ce s-a aşezat în ţinuturile sătmărene începând cu anul 1712, este amenajat într-o gospodărie tipică arhitecturii populare germane, ridicată în anul 1881. Gospodăria este formată din casă (construită în aşa fel încât să poată convieţui familiile a două generaţii), şură şi acareturi, la amenajarea lor muzeistică încercându-se o redare cât mai autentică a modului de viaţă caracteristic şvabilor sătmăreni. Ambianţa specifică locuinţei şvăbeşti este oferită de prezenţa mobilierului pictat cu motive vegetale policrome, piese de îmbrăcăminte, textile decorative şi utilitare, obiecte de uz casnic sau utilizate la prelucrarea fibrelor textile, iar în şură sunt expuse diferite obiecte agricole de mari dimensiuni.

Muzeul Moţilor Scărişoara Nouă. Muzeul din Scărişoara, reorganizat în anul 1994 este alcătuit din două clădiri, una găzduind expoziţia de istorie, iar cealaltă expoziţia de etnografie. Colecţia etnografică a acestui muzeu, bogată şi diversă, cuprinde peste 800 de obiecte aduse de moţi din zona lor de origine, fiind reprezentativă pentru creaţia materială şi spirituală făurită de aceştia de-a lungul timpului. Marea majoritate a obiectelor au fost donate de dl. Bâtea şi de localnici. Casa în care se află muzeul etnografic, construită de

săteni în deceniul patru al secolului trecut, cuprinde 6 încăperi organizate astfel: Sala 1 – interior ţărănesc. Sala 2 – industria casnică textilă. Port popular. Sala 3 – ceramică. Sala 4 – ocupaţii ţărăneşti. Sala 5 – ateliere meşteşugăreşti. Sala 6 – depozit. Expoziţia de istorie prezintă câteva descoperiri arheologice din zonă, fotografii, documente despre eroii moţi Horea, Cloşca şi Crişan, dar şi lucrări realizate de artişti contemporani.

Muzeul maghiar „Sipos László" Bogdand. Muzeul Maghiar din Bogdand a fost vernisat în luna iunie a anului 1997, fiind amenajat de către specialiştii Muzeului Judeţean Satu Mare într-o casă construită în jurul anilor 1880 – 1885. Muzeul poartă numele profesorului „Sipos László", iniţiatorul înfiinţării acestui muzeu. La organizarea muzeistică a casei s-a încercat o reconstituire a tipului de locuinţă specifică populaţiei maghiare din zonă, respectându-se rolul şi utilitatea spaţiului locuibil. Încăperea ce iniţial a fost destinată tindei este utilizată pentru expunerea unor mărturii documentare ce oglindesc aspecte ale istoriei Bogdandului şi a localităţilor învecinate. Inventarul casei conţine în jur de 300 de obiecte, care prin rolul utilitar sau decorativ, prin culoare şi motive ornamentale, dovedesc specificitatea culturii şi civilizaţiei maghiare.

Complexul Memorial Ady Endre. Casa natală a poetului Ady Endre a fost înfiinţată în anul 1957, datorită eforturilor pictorului Aurel Popp, cel care s-a implicat activ în restaurarea casei natale a poetului, distrusă în incendiul din anul 1953. O restaurare amplă şi o reorganizare muzeistică a avut loc în anul 1977, muzeul fiind structurat expoziţional în două areale: unul în aer liber (format din cele două case, casa veche şi conacul, bustul în bronz al poetului, fântâna, filegoria sau chioşcul din faţa conacului) şi unul interior, reprezentat de încăperile celor două case, amenajate cu mobilier autentic, dar conţinând şi material documentar. Casa veche, cea în care s-a născut poetul, datează din secolul al XIX-lea, fiind o construcţie reprezentativă pentru arhitectura ţărănească din Valea Eriului. Casa este acoperită cu trestie şi este formată din trei încăperi. În camera din faţă sunt expuse piese de mobilier caracteristice camerei curate. Tinda, unde se află intrarea în casă, este amenajată cu obiecte casnice, prezentând o bucătărie cu horn liber. Ultima cameră adăposteşte patul în care s-a născut poetul, conform legendei locale, precum şi vitrina cu documente şi fotografii personale. Conacul datează din anul 1908 şi este o construcţie specifică curiilor din zona Sătmarului, de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Are patru camere, în prima şi a treia sunt expuse documente, fotografii şi scrisori adresate poetului. În a doua şi ultima încăpere sunt etalate piese de mobilier, obiecte decorative şi casnice, caracteristice epocii în care a trăit poetul. Basorelieful reprezentând bustul poetului, amplasat în exteriorul casei natale, a fost realizat de Szini Sebők Zoltán în anul 1935, iar bustul din bronz amplasat în curte, în anul 1977, este opera sculptorului Fekete József.

Casa natală a poetului Ady Endre

Casa memorială "Aloisie Tăutu" Valea Vinului Casa în care a copilărit Aloisie Tăutu (1895-1981) a fost amenajată ca o expoziţie cu caracter memorial, prin bunăvoinţa moştenitorilor, în special a profesorului Mihai Seucan. Cele trei camere destinate vizitării au fost organizate muzeistic în anul 1995. Camera din faţă cuprinde piese de mobilier, masa de birou şi accesoriile cu care a lucrat Aloisie Tăutu,

atmosfera fiind întregită de picturi şi fotografii de familie. A doua cameră este mobilată în stilul unei sufragerii, cu obiecte de porţelan şi de argint. În ultima cameră, dormitorul, se pot vedea piese de mobilier furniruit cu lemn de lămâi, executat la începutul secolului al XX-lea.

Gospodăria Codrenească Chilia. Gospodăria ţărănească de la Chilia a fost construită în prima jumătate a secolului al XX-lea, fiind caracteristică arhitecturii populare din zona etnografică a Codrului. Din structura gospodăriei fac parte casa, şura, găbănaşul (cămara de alimente) şi coteţul pentru păsări. Casa a fost strămutată aici din Homorodul de Sus, fiind compusă din tindă, 2 camere şi cămară. Sunt expuse obiecte de mobilier, vase, textile utilitare şi decorative, icoane pe sticlă. Şura, prin dimensiunile sale, este construcţia cea mai impozantă din cadrul gospodăriei, ca o consecinţă directă a funcţiilor pe care le îndeplineşte: adăpost pentru uneltele agricole şi mijloacele de transport, pentru furaje, cereale şi animale.

Casa memorială dr. Vasile Lucaciu Apa. Casa memorială dr. Vasile Lucaciu a fost construită în anul 1847, pentru cantorul şi dascălul Mihai Lucaciu. A fost declarată muzeu în anul 1981, fiind inaugurată la data de 25 ianuarie, cu sprijinul autorităţilor locale, a preotului Petre Bologa şi a Muzeului Judeţean Satu Mare. Casa este specifică arhitecturii populare din Câmpia Someşeană. Are formă dreptunghiulară, situată perpendicular pe şosea. Este construită din bârne de lemn aşezate pe o talpă groasă de stejar, îmbinate prin plătuire. Casa este joasă, acoperişul din paie, în două pante, este prevăzut cu două şuturi trapezoidale şi un geam iluminator. Planul casei are trei încăperi: camera din faţă sau camera curată, în mijloc o tindă şi camera din spate. Interiorul din prima cameră este amenajat în stil rustic, conţinând obiecte de mobilier, icoane pe sticlă, vase de ceramică, încăperea fiind dominată de biroul de lucru al dr. Vasile Lucaciu şi de portretul său. Tinda redă aspectul tradiţional prin cuptorul cu horn deschis, numit „băbătie", şi prin obiectele de uz casnic. În camera din spate sunt expuse numeroase cărţi, fotografii, documente specifice perioadei în care a trăit şi activat marele om politic dr. Vasile Lucaciu. Bustul impozant al dr. Vasile Lucaciu, aflat în curtea casei memoriale, creaţia sculptorului Radu Gil, a fost dezvelit în luna decembrie a anului 1989.

Casa memorială dr. Vasile Lucaciu

Rezervaţia arheologică "Cuptoarele dacice de la Medieşu Aurit"

Rezervaţia arheologică "Cuptoarele dacice de la Medieşu Aurit". Situl arheologic de la Medieşu Aurit-*Şuculeu* se întinde pe o suprafaţă totală de cca. 25-30 ha, fiind situat pe terasa sudică a pârâului Racta. În antichitate, terasa reprezenta un amplasament favorabil pentru locuirea umană. Pe parcursul secolelor I-IV d. Hr. în acest loc s-a format o aşezare cu caracter de centru de producţie a ceramicii, specializat în fabricarea vaselor de provizii de mari dimensiuni. Situl a fost cercetat prin

săpături arheologice în anii 1964-70 şi 1995-97, iar recent prin săpături secondate de metode moderne de investigaţie (foto-grafii aeriene, prospecţiuni geo-magnetice). În urma cercetărilor au fost identificate în total peste 200 de cuptoare de ars ceramică. Prin numărul mare de cuptoare şi stilul de construcţie al acestora, unic în Europa Centrală, situl depăşeşte valenţele istoriei naţionale şi oferă informaţii la nivel european. Rezervaţia arheo-logică se întinde pe un spaţiu de 2100 m², unde sunt conservate *in situ* 5 cuptoare de ars ceramică, reprezentând cea mai veche aşezare de olari (două milenii).

Muzeul local Turț

Muzeul local Turţ. Muzeul local este amenajat într-o casă construită în jurul anului 1920, specifică pentru aşezările de tip răsfirat din comitatul Ugocea, achiziţionată din Gherţa Mare (comuna Turţ). Materialul de bază folosit în construcţie este lemnul. Respectând tradiţia caselor construite în pantă, s-a realizat o fundaţie din piatră spartă, procurată din carierele locale, pe care s-a aşezat o talpă de stejar, pereţii fiind clădiţi din bârne îmbinate la colţuri în cheotori. Stratul de tencuială din exterior a fost văruit în alb. Casa este compusă din camera curată poziționată în față, urmată de tindă şi de camera de locuit, în spatele căreia se află o cămară de alimente. Ea este prevăzută şi cu un târnaţ, pe toată lungimea sa. Stâlpii de susţinere sunt din lemn de stejar, tăiaţi la gater, ciopliţi şi strunjiţi cu motive decorative geometrice. Casa este amenajată cu mobilier specific zonei, materiale textile (faţă de masă, cuverturi şi şterguri), icoane şi blide decorative de Vama.

Muzeul local Oraşu Nou. Casa muzeu, datând din prima jumătate a secolului XX, a fost achiziţionată din Oraşu Nou şi strămutată la drumul principal, într-un loc accesibil vizitării. Este o casă specifică arhitecturii locale maghiare, fiind inaugurată în anul 2009. Tipică pentru arhitectura în pantă, casa are o pivniţă dublă în partea din faţă a fundaţiei. Aici se află şi sala presei, al doilea spaţiu fiind destinat pentru depozitarea butoaielor de vin. Deasupra fundaţiei din piatră, casa este clădită din bârne de stejar, iar camera din spate din văioage. Faţada este prevăzută cu un târnaţ sprijinit pe stâlpi de susţinere, la intrare având un foişor care o protejează de intemperii. Camera dinspre stradă este mobilată cu piese rustice, tradiţionale, specifice perioadei interbelice. Tinda este amenajată ca o bucătărie, cu un inventar bogat de obiecte de uz casnic. Camera din spate are trei paturi, o laviţă, bufet cu vitrină şi război de ţesut, inclusiv accesoriile necesare prelucrării fibrelor textile.

Interior casa maghiară din Oraşu Nou

Casa ţărănească Călineşti Oaş Casa ţărănească din Călineşti Oaş a fost construită în anul 1727, respectând tipologia „caselor bătrâneşti”, frecvent întâlnite în Ţara Oaşului în secolele al XVIII- lea şi al XIX-lea. Fundaţia este din piatră spartă, peste care este amplasată o talpă groasă din stejar, pe care sunt clădiţi pereţii exteriori, din bârne de stejar. Acoperişul este din jupi de paie de secară. Acest tip de locuinţă

ancestrală are planimetria alcătuită din camera de locuit, tinda, cămara şi târnaţul. Amenajarea interioară este specifică Oaşului, mobilierul, ceramica, icoanele, obiectele de uz casnic alcătuind un ansamblu ce recreează atmosfera unei case locuite şi în prezent. Din spatele casei se deschide o panoramă încântătoare spre lacul de la Călineşti.

Colecţia şcolară Bocicău

Muzeul şcolar a fost înfiinţat în anul 2007, din dorinţa locuitorilor, a cadrelor didactice şi cu aportul autorităţilor locale. Cuprinde o colecţie de textile decorative, obiecte de port popular, icoane pe sticlă, mobilier ţărănesc, ceramică, obiecte utilitare, război de ţesut, sucale, pieptene de fuioare, meliţă. Obiectele au fost donate de locuitorii satului Bocicău.

Muzeul în aer liber de la Mărius. Proiectul muzeului de la Mărius prevede amplasarea a 48 de construcţii de arhitectură populară specifice satului liniar, satului răsfirat şi satului împrăştiat, cu tipologii caracteristice zonelor etnografice ale judeţului Satu Mare şi a celor învecinate: Codru, Oaş şi Câmpia Someşană. În anul 2012 s-a amenajat în cadrul muzeului o casă specifică arhitecturii codreneşti, ce provine din localitatea Pomi, deschisă pentru vizitare cu ocazia sărbătorii creştine *Adormirea Maicii Domnului*. Planul casei este tipic, compus din camera curată, tindă şi camera de locuit. Amenajarea muzeistică redă spaţiul locuibil cotidian şi cel utilizat în special la sărbători. Mobilierul din lemn, textilele decorative, icoanele, ceramica, obiectele utilitare, costumele populare redau viaţa rurală codrenească.

Casa muzeu de la Mărius

Casa ţărănească Andrid. Casa ţărănească de la Andrid a fost achiziţionată în anul 2011 fiind una caracteristică arhitecturii din câmpia Ierului, amenajată muzeistic conform tipologiei tradiţionale, utilizându-se piese de mobilier, textile decorative şi utilitare, ceramică, diferite alte obiecte întâlnite frecvent în gospodăria ţărănească, sau cele folosite la pescuit, intens practicat în zonă. Marea majoritate a obiectelor au fost donate de locuitorii din Andrid. Casa a fost deschisă pentru vizitare în luna august 2012.

Muzeul Ţării Oaşului Negreşti Oaş

Casa ţărănească Certeze. Casa muzeu de la Certeze, specifică arhitecturii oşeneşti tradiţionale, este în curs de amenajare.

Muzeul Ţării Oaşului Negreşti Oaş. Muzeul Ţării Oaşului este compus din două secţii: o expoziţie permanentă cu o valoroasă colecţie de etnografie şi artă populară aici fiind inclusă şi o colecţie şi Muzeul în aer liber.

Arhitectura tradiţională este reprezentată de biserica de lemn din satul Lechinţa care datează din prima parte a secolului XVII, de

casele din Racşa, Moişeni şi Negreşti (secolele XVIII-XIX), care, împreună cu cele zece construcţii-anexă, formează trei gospodării complete, de două case moleculare din Gherţa Mică şi de casa de olar din Vama. În interioare sunt expuse piese valoroase din colecţiile de ţesături, port popular, icoane, ceramică, mobilier şi unelte ale muzeului. Se remarcă zona numită "sectorul viu", unde sunt amplasate instalaţii tehnice tradiţionale, funcţionale chiar şi în zilele noastre: moara de apă, vâltoarea, piua, atelierul fierarului sau atelierul de olărit.

Biblioteca Judeţeană Satu Mare - scurt istoric. Începând din secolul al XVI-lea, în Satu Mare, au existat biblioteci şcolare, biblioteci confesionale, cele înfiinţate de bresle şi asociaţii profesionale.

Imagine de epocă cu actualul sediu al Bibliotecii Judeţene Satu Mare

În anul 1859, profesorul de limba şi literatura română de la Liceul romano-catolic, Petru Bran, o dată cu înfiinţarea catedrei de limba română, a pus şi bazele unei „modeste biblioteci" care „s-a conservat într-o sală mică" şi servea şi ca sală de predare până în anul 1875. Vasile Scurtu în cartea intitulată *Petru Bran - un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, afirma: „Sub aripile părinteşti a lui Bran elevii şi-au comandat cărţi româneşti [...]. Astfel s-a pus bazele unei biblioteci româneşti". Tot în cartea sus amintită este redat un proces verbal în care sunt enumerate câteva din titlurile cărţilor existente în bibliotecă, pentru care „se purta o grijă mare, pentru a cărei aranjare s-a instituit o comisie specială" (V. Scurtu 1939). Documentele vremii ne precizează şi numele unuia dintre elevii care răspundea de mica bibliotecă încropită cu entuziasm de Petru Bran, viitorul preot greco-catolic Antoniu Covaciu.

Petru Bran (1821-1877)

Monografia judeţului Satu Mare realizată de un colectiv de autori sub îndrumarea dr. Borovszky Samu semnalează despre germenele constituirii unei biblioteci publice în Satu Mare încă de la sfârşitul anului 1891, când se înfiinţează Cercul „Kölcsey". Din donaţii publice şi din achiziţii au fost organizate biblioteca şi muzeul oraşului. În data de 1 iunie 1905 a fost inaugurat Muzeul Cercului „Kölcsey". Biblioteca avea un fond de carte de câteva mii de volume. În 8 decembrie 1912 a fost inaugurat Căminul muncitoresc de pe strada Ştefan cel Mare nr. 18, destinat să slujească drept sediu cultural al Asociaţiei muncitorilor industriali. Dispunea de o bibliotecă cu peste 500 de volume (Koka 2012).

După Marea Unire din 1918, protopopul de Satu Mare, Constantin Lucaciu, semnează o adresă trimisă tuturor prim-pretorilor judeţului Satu Mare prin care propune ridicarea unui „palat cultural" în Satu Mare care ar urma să cuprindă, printre altele, „o bibliotecă mare centrală". În acei primi ani de după Unire, mai ales băncile româneşti au sprijinit ideea înfiinţării de biblioteci.

În Satu Mare exista un *Comitet al bibliotecilor populare din judeţul Satu Mare*. Preşedintele asociaţiei bibliotecilor populare, Nicolae Iorga, a promis sătmărenilor înfiinţarea a 20 de biblioteci pentru judeţul Satu Mare („Satu Mare" 1923). *Comitetul bibliotecilor populare din judeţul Satu Mare* donează în iulie 1923 două biblioteci: una pentru internatul „Casa învăţătorului" şi una pentru Asociaţia Învăţătorilor („Satu

Mare" 1923). În 1932, o bibliotecă publică funcţiona la Satu Mare în clădirea cunoscută sub numele de „Casa Albă". Tot în perioada interbelică, pe str. Ştefan cel Mare nr. 4 funcţiona biblioteca „Kultura".

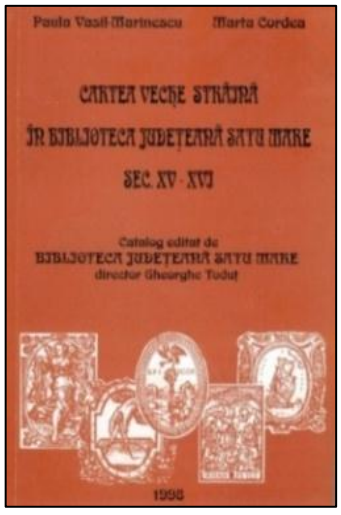
Angajatele Bibliotecii la sediul Piaţa Libertăţii nr. 21

Urmează o ultimă întrerupere în seria bibliotecilor publice sătmărene româneşti, cauzată de izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Prin Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 1542/1951 privind măsurile ce trebuie luate pentru îmbunătăţirea activităţilor bibliotecilor din România, apărută în Buletinul Oficial nr. 120 din 29 decembrie 1951, se înfiinţează Biblioteca Raională, cu sediul într-o mică încăpere de pe str. Horia nr. 1 şi cu un singur bibliotecar.

În anul 1952, biblioteca primeşte un alt nume: Biblioteca Centrală Raională şi un alt sediu, situat în B-dul Traian, nr. 1. Apar primele rafturi de lemn şi numărul angajaţilor se ridică la patru. În anul 1953 biblioteca se muta într-un alt spaţiu, tot pe B-dul Traian, dar la nr. 6, şi i se modifică numele în Biblioteca Centrală Raională de Masă. Spaţiul fiind mai generos, se înfiinţează trei depozite mici şi se permite accesul liber al cititorilor la rafturi. Din acest an se conduc evidenţele de bibliotecă.

Din anul 1960 până în 1964, o parte a bibliotecii, mai precis secţia de împrumut pentru copii, îşi va desfăşura activitatea independent, într-o sală a clădirii de pe str. Cuza nr. 2. Anul 1963 arată, în statistici, că în bibliotecă existau 31787 de volume. În anul 1964, biblioteca, cu un efectiv de 32295 de volume, se mută temporar la parterul clădirii din Piaţa Libertăţii nr. 21 (azi: Muzeul de Artă), unde mai funcţiona în acea perioadă şi Muzeul Raional.

După constituirea judeţului Satu Mare, în 1968, instituţia se va numi Biblioteca Municipală Satu Mare, fiind înregistrate atunci 36507 publicaţii. Inundaţiile din mai 1970 au afectat clădirea ce adăpostea biblioteca, accentuând condiţiile nefavorabile de depozitare.

O ultimă mutare are loc în anul 1972. Oficialităţile de atunci ale municipiului şi judeţului oferă Bibliotecii Municipale (fondul era de 68621 de publicaţii) parterul clădirii de pe str. Decebal nr. 2. Suprafaţa de 1900 m.p. utilizabili şi sălile înalte permit organizarea împărţirii fondului de carte pe secţii şi construirea de rafturi metalice supraetajate. Între anii 1973-1975 se împarte pe gestiuni întregul fond de carte. Începând din anul 1974 biblioteca poartă numele de Biblioteca Judeţeană Satu Mare. În anii 1977-1978 se deschide actuala Sală de lectură (Biblioteca Judeţeană Satu Mare – 45 de ani de existenţă 1996).

Anul 1990 aduce schimbări în viaţa bibliotecii sătmărene. Atunci existau 204209 de volume. În anul 1992 se construiesc rafturi supraetajate, se deschide un depozit pentru periodice, altul pentru dublete, se înfiinţează atelierul de legătorie. În anul 1994, cataloagele pentru public sunt grupate într-o sală a cataloagelor situată la intrarea în Sala de lectură. Tot în acest an este inaugurat programul de automatizare a

serviciilor din bibliotecă. În toamna anului 1995 a fost achiziţionat sistemul pentru informatizarea activităţilor de bibliotecă numit TINLIB.

Atelierul Memorial Nae Antonescu din cadrul Bibliotecii Judeţene Satu Mare

În anul 1995 apare prima carte scrisă şi tiparită la Biblioteca Judeţeană Satu Mare intitulată *Comunicări 1993-1994*, urmată în anul 1996 de editarea volumului *Biblioteca Judeţeană Satu Mare – 45 de ani de existenţă*. În anul 1997 se editează revista „Filigran". Tot în acest an biblioteca tipăreşte lucrarea *Zece personalităţi istorice sătmărene*.

Biblioteca Judeţeană a organizat la Satu Mare în aprilie 1998, alături de Inspectoratul pentru Cultură şi de Muzeul Judeţean, primul Colocviu Naţional de Revuistică. În acelaşi an a apărut catalogul *Cartea veche străină în Biblioteca Judeţeană Satu Mare sec. XV-XVI*, autori: Paula Vasil-Marinescu şi Marta Cordea. Un eveniment anual de anvergură organizat de către Biblioteca Judeţeană, în colaborare cu Direcţia Judeţeană pentru Cultură şi Patrimoniul Cultural Naţional Satu Mare, este *Anul editorial sătmărean*, o adevărată sărbătoare a cărţii, manifestare ajunsă în 2014 la a XV-a ediţie.

În septembrie 2003, Sala de lectură a bibliotecii primeşte numele omului de litere Gheorghe Bulgăr (1920-2002), pe faţada clădirii aplicându-se o placă comemorativă. În anul 2005 apar volumele I şi II din catalogul *Carte veche străină: secolul XVII*, autori Marta Cordea şi Paula Vasil-Marinescu. Începând cu data de 16 martie 2007, prin ordin judecătoresc, Sala de lectură „Gheorghe Bulgăr" s-a aflat sub sechestru. În anul 2010 s-a declanşat implementarea Programului „BIBLIONET: Lumea în biblioteca mea". Bibliotecile publice incluse în program au în dotare aparatură de ultimă generaţie. Tot în anul 2010, în luna decembrie, s-a achiziţionat vestita bibliotecă a istoricului literar Nae Antonescu. În anul următor a fost amenajat Atelierul Memorial „Nae Antonescu", inaugurat în data de 10 august 2011.

În 30 septembrie 2011 Biblioteca Judeţeană a aniversat 60 de ani de la înfiinţare, a fost lansat oficial Programul „Biblionet – lumea în biblioteca mea" şi s-a redeschis Sala de lectură „Gheorghe Bulgăr". La 18 decembrie 2011 numele „Nae Antonescu" a fost atribuit Bibliotecii comunale Terebeşti. A fost cinstit astfel un moment aniversar, în acea zi împlinindu-se 90 de ani de la naşterea lui Nae Antonescu, şi truda de o viaţă a unui om dedicat locurilor natale şi culturii române.

În fondul de carte veche al bibliotecii „se află tipărituri rare, începând cu secolul al XV-lea" Radosav 1984), fiind vorba şi despre cinci incunabule, dintre care unul este unicat (*Decretum Gratiani*, 1486) în ţara noastră. În anul 2012 a apărut volumul de prezentare a acestor preţioase cărţi intitulat *Incunabulele Colecţiilor speciale sătmărene*, realizat de către Marta Cordea.

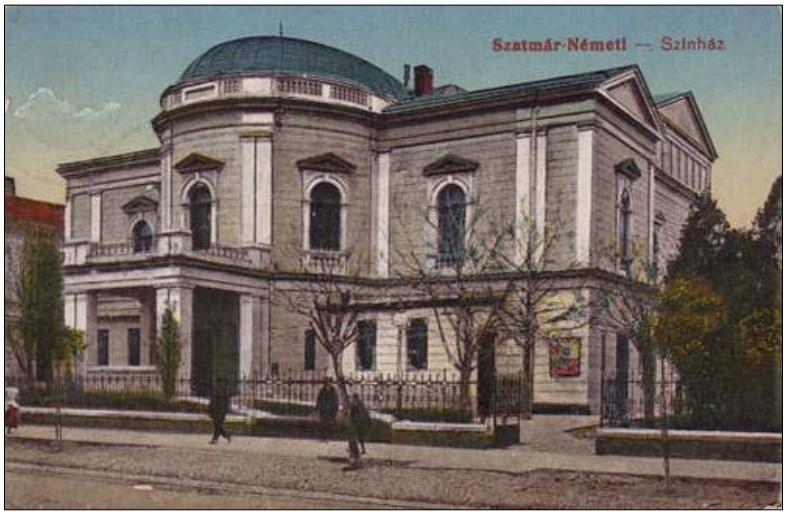
Legătura Bibliotecii Judeţene Satu Mare cu familia Antonescu s-a materializat şi prin înfiinţarea în 21 martie 2013 a unei filiale în Italia, la Cassino. Sufletul acţiunii a fost fiica regretatului Nae Antonescu, Monica, preşedintă a Asociaţiei italo-române „Dor".

Prima filială a bibliotecii în municipiul Satu Mare a fost înfiinţată în anul 1974. Actualmente funcţionează trei filiale ale instituţiei, în cartierele Micro 16, Solidarităţii şi Micro 17.

La 18 decembrie 2013 a fost lansată antologia lui Nae Antonescu, *Din presa sătmăreană de altădată*. Lucrarea a apărut sub îngrijirea bibliotecarilor Viorel Câmpean şi Marta Cordea.

Oficialităţile locale fac eforturi în continuare pentru soluţionarea spaţiului Bibliotecii Judeţene Satu Mare.

Teatrul de Nord . Una din cele mai importante instituţii de cultură sătmărene a fost teatrul. Cu mult înainte de anul 1947, când s-a înfiinţat Teatrul românesc „Constantin Nottara" Satu Mare, au activat în oraşul nostru oameni de valoare, care au făcut tot posibilul ca Satu Mare să aibă parte de un teatru.

Imagine de epocă cu clădirea Teatrului din Satu Mare

Teatrele naţionalităţilor conlocuitoare din Transilvania, au avut tendinţa să nu stânjenească activitatea trupelor de teatru român. Pe baza unor concesiuni au funcţionat în stagiunea 1920-1921 un număr de cinci teatre permanente maghiare la Satu Mare, Cluj, Oradea, Arad şi Târgu Mureş. Cele mai multe formaţii prezentau atât spectacole de dramă cât şi de operetă.

În anii 1919-1922 se înregistrau la Satu Mare „asociaţiuni culturale" care coexistau paralel, cu acelaşi scop: promovarea actului de cultură. Fie că se numeau „Cercul cultural", „Casina Română", „Ateneu Popular", „Cultura poporului", ele răspundeau aceleiaşi necesităţi ale unei vieţi spirituale elevate în judeţ şi nu s-au impus, n-au rezistat prin vreme. În doi-trei ani ele au fost încorporate sub denumirea „Casa Culturală".

Necesitatea înfiinţării unui teatru popular în limba română, în oraşul Satu Mare, s-a manifestat încă din primele zile după „eliberarea de sub jugul fascist".

Imediat după al doilea război mondial, în 1945, un grup de tineri sătmăreni entuziaşti „lucrători, studenţi şi intelectuali" au pus bazele primelor spectacole de teatru, alcătuind o echipă de teatru de amatori, numită *Zorile*. Aceşti diletanţi „au reuşit să entuziasmeze, să încălzească sufletele dornice de satisfacţii estetice, spirituale".

Primele spectacole, au fost organizate sub auspiciile sindicatelor şi ale autorităţilor locale, bucurându-se de răsunătoare succese. „Ziarul *Szabad elet (Viaţa liberă)* din 16 ianuarie 1947 reflectă în *Oglinda* sa succesul repurtat de spectacolul de revistă *Fu-Fu-Melody* (povestea fumatului) reprezentată în sala Teatrului popular, sub patronajul Sindicatului C.F.R. Satu Mare".

La acest spectacol cu un succes răsunător, nu au participat numai spectatorii români din oraş, ci şi spectatori care nu cunoşteau limba română. Artiştii debutanţi au jucat într-o limbă „internaţională", uşor de înţeles. Nu numai scaunele şi băncile suplimentare erau ocupate dar şi intrările în sală erau blocate de un aşa numeros public.

Scrisă şi regizată de talentatul - pe atunci student la drept, apoi director al Teatrului de Stat din Baia Mare - Victor Pop, „revista a fost bine primită şi, la cererea publicului, ea a fost reluată în scenă de peste 15 ori".

S-a trecut la punerea în scenă a trei reviste, în următoarea ordine cronologică: *Satu Mare Melody,* care avea un caracter mai mult şcolăresc, au urmat apoi spectacolele cu revista *Fu-Fu-Melody*. Între timp s-au jucat piesele de teatru *Sinaia la domiciliu, Cârceii, Titanic vals şi Absenţe nemotivate*. „...cu care s-au organizat turnee la Baia Mare şi Seini (1946-1947)".

În luna octombrie 1946, un mare număr de cetăţeni români (de toate profesiile) din oraşul Satu Mare, „din proprie iniţiativă", în şedinţă publică, au constituit „Asociaţia română pentru cultură şi artă Satu Mare". Aceasta avea drept scop să dezvolte şi să răspândească cultura şi arta în ţinuturile maramureşene şi să militeze pentru înfiinţarea unui teatru românesc la Satu Mare. A fost ales tot atunci un comitet de conducere sub preşedinţia lui Victor Popescu, colonel în rezervă. În toate acţiunile pe care le-au întreprins, în numele asociaţiei, s-au bucurat de sprijin din partea organelor locale de partid şi de stat.

Până la înfiinţarea teatrului românesc la Satu Mare asociaţia a realizat un repertoriu comun de spectacole cu Teatrul de Vest Oradea, cu aprobarea Direcţiei Generale a Teatrelor din Bucureşti (N. D. Cocea şi Al. Kiriţescu), „...aflat atunci sub conducerea lui Ştefan Iordănescu şi Tanţi Roney, colectivul de actori fiind adus în plenul său la Satu Mare, după fiecare premieră pe care o juca la Oradea sub afişul : „Teatrul de Vest Oradea-Satu-Mare". Primul spectacol inaugural a avut loc în ziua de 8 decembrie 1946; succesul a fost deplin".

Această colaborare a durat până în 16 mai 1947, dată la care, pentru a grăbi înfiinţarea teatrului românesc permanent la Satu Mare, „asociaţia noastră, în adunarea generală şi-a schimbat vechea denumire", cu alta nouă: „Asociaţia pentru cultură teatru şi artă Constantin Nottara Satu-Mare*"*. Ca preşedinte a fost reales tot colonelul în rezervă Victor Popescu. Membrii comitetului de conducere au fost încurajaţi de succesele obţinute şi au fost sprijiniţi solidar, moral şi material de membrii asociaţiei.

S-au deschis liste de subscripţie pentru strângerea fondurilor necesare la înfiinţarea „Teatrului românesc", care va activa în Ardealul de Nord (judeţul Satu Mare, Maramureş, Sălaj, Bistriţa, Someş), prin semnătura prefectului Judeţului Satu Mare, Dr. Mihai Şuta.

Au urmărit în acest sens trei obiective principale: „...asigurarea fondurilor necesare pentru salariile actorilor şi pentru buna funcţionare a teatrului, ştiut fiind că porneam de la zero şi nu eram încadraţi în bugetul statului; recrutarea de actori din Bucureşti şi angajarea lor pentru Satu-Mare; aducerea şi instalarea actorilor la Satu-Mare (fiind vorba de 15-20 actori cu familiile lor)".

Toate cele trei obiective, deşi destul de dificile, au fost realizate „...având sprijinul nemijlocit al organelor locale, prin tovarăşii Mihai Şuta şi Gheorghe Palcău". De asemenea, au fost sprijiniţi şi de prefecturile judeţelor Sălaj şi Maramureş, precum şi de primăriile oraşelor Satu Mare, Baia Mare, Sighetul Marmaţiei şi Carei şi de comunele mai mari din judeţul Satu Mare. La Bucureşti s-a găsit înţelegere şi sprijin peste tot: la Preşedinţia Consilului de Miniştri, Ministerul de Finanţe, Ministerul Artelor, Direcţia Generală a Teatrelor şi la Uniunea Sindicatelor de Artişti-Scriitori şi Ziarişti din România. S-a purtat o adevărată corespondenţă între Asociaţia „C. Nottara", reprezentată de colonelul în rezervă Victor Popescu, susţinut de prefectul judeţului Satu Mare, (dr. Mihai Şuta) şi Ministerul Finanţelor.

Primele solicitări ale Asociaţiei „C. Nottara" aveau în vedere obţinerea unei subvenţii cu care să se poată înfiinţa şi susţine acest teatru, precum şi scutirea de la taxele pe spectacole ce se vor desfăşura atât în Satu Mare, cât şi în turnee pentru primul an de activitate al teatrului.

Pe baza autorizaţiei de funcţionare emisă de Direcţia Generală a Teatrelor, la data de 6 decembrie 1947, Teatrul românesc Constantin Nottara a deschis stagiunea cu piesa *Păianjenul* de A. D. Herz, în prezenţa directorului general al teatrelor (Alexandru Kiriţescu) şi a reprezentanţilor organelor locale de partid şi de stat.

A fost denumită „premieră de gală". Locurile în sala de spectacole au fost reţinute pe bază de liste care conţineau numele şi prenumele spectatorului, locul din sală, suma achitată precum şi semnătura celui aflat pe listă. Au fost emise şi „invitaţii de onoare", contra cost, către Camera Agricolă, Banca Urbană sucursala Satu Mare, Federala V.Lucaciu, Partidul Comunist Român, Uniunea Populară Maghiară, Apărarea patriotică, Serviciul sanitar, Telefoane, Prefectură (Inspectoratul şcolar), precum şi către persoane particulare, locurile fiind reţinute de către actorii Geo Barton, Eftimiu şi Didilescu.

Teatrul românesc a funcţionat sub patronajul Asociaţiei Culturale „Constantin Nottara" şi a fost subvenţionat de către Prefectura judeţului Satu Mare până în luna iunie 1948, dată la care a fost scos de sub patronajul acestei asociaţii culturale. A mai funcţionat o perioadă sub patronajul Sindicatului C.F.R.

Acest teatru a funcţionat în condiţii satisfăcătoare până în luna septembrie 1948, dând spectacole în oraşele şi comunele cele mai importante din nordul Ardealului, Satu Mare, Maramureş şi Sălaj.

Pentru a ne da seama de aspectul valoric al trupei şi al pieselor jucate pe scena sătmăreană e suficient să amintim faptul că printre actorii angajaţi permanent aici se aflau: Geo Barton, Elena Bodi-Mihuţ, Ştefan Iordănescu, Virgil Fătu, Iancu Economu, iar ca actori invitaţi să joace pe scena teatrului sătmărean, întâlnim actori precum George Vraca, Grigore Vasiliu Birlic, Dina Cocea, Marcel Anghelescu, Florin Scărlătescu, Lucia Stănescu, Gheorghe Radu, Marieta Deculescu, Elena Grumaz, Ion Dacian, Sily Popescu, N. Stroe, Nae Roman, Virginia Romanovschi şi alţii.

Acest teatru a funcţionat până în anul 1948, când a trebuit să-şi înceteze activitatea, urmând a intra în vigoare noul sistem de organizare a teatrelor de stat, din care unul românesc şi-a deschis porţile la Baia Mare, în 1952. Actorii au plecat din Satu Mare, încadrându-se la noile teatre de stat. Teatrul românesc „Constantin Nottara" a avut o existenţă scurtă, însă în acest timp „a desfăşurat o bogată activitate de culturalizare în întreg Nordul Ardealului, având sprijinul total al maselor largi de spectatori".

Cea de-a doua sală de spectacol a Teatrului de Stat din Baia Mare a fost înfiinţată în Satu Mare, în octombrie 1956, pentru secţia maghiară a teatrului din Baia Mare în clădirea vechiului teatru. Sala a dat posibilitatea desfăşurării spectacolelor de teatru concomitent în cele două oraşe. Sălile s-au schimbat între ele, secţia română jucând periodic la Satu Mare şi secţia maghiară la Baia Mare. „Conducerea teatrului a rămas unică;...s-au luat măsuri din timp pentru asigurarea condiţiilor de trai ale colectivului de interpreţi şi tehnicieni precum şi pentru înzestrarea sălii de spectacol cu instalaţiile şi aparatura necesară".

În 1956 este transferată de la Baia Mare la Satu Mare, secţia maghiară a Teatrului de Stat.

La Institutul de Teatru „Szent-Gyorgyi Istvan", care funcţiona atunci la Cluj, au absolvit în anul 1953, 18 actori (11băieţi şi 7 fete) care au rămas împreună la Baia Mare, unde, ca secţie a Teatrului de Stat, au sperat să realizeze, în fapt, concepţiile lor artistice.

Sub conducerea regizorului Harag Gyorgy şi a secretarului literar Kovacs Ferencz, acest colectiv găseşte, relativ repede, un limbaj artistic modern şi personalitate, apreciate ca atare.

Anii petrecuţi la Baia Mare şi desele spectacole organizate la Satu Mare în acest timp au fost ani de formare şi de închegare a colectivului. În stagiunea 1956-1957, când această trupă s-a mutat la Satu Mare, oraşul primeşte un colectiv maturizat, care dispune deja de mijloace proprii de exprimare, de o concepţie clară privind repertoriul şi orientarea generală, încadrându-se în mod armonios în peisajul cultural al României.

Prima referire la clădirea teatrului din Satu Mare se face în ziarul *Pentru Socialism,* din 15 ianuarie 1957. Secţia maghiară a Teatrului de Stat din Baia Mare instalată în clădirea vechiului teatru - renovată şi înzestrată cu toate cele necesare – a devenit o importantă instituţie culturală a regiunii, „pentru oamenii muncii maghiari", statul alocând sume importante pentru înfiinţarea unei instituţii culturale „care să corespundă cerinţelor minorităţilor".

Teatrul, regăsindu-şi astfel scena, s-a străduit să-şi obişnuiască spectatorii în vizionarea spectacolelor teatrului, să le educe gustul, corespunzător ţelurilor pe care le urmăresc actorii, prin arta lor interpretativă.

Începând cu anul 1967, şi continuând cu 1968, în ziarul local *Drapelul roşu* au apărut articole referitoare la necesitatea reînfiinţării unui teatru românesc la Satu Mare. Se scria despre activitatea echipelor de teatru de amatori şi mai ales despre Şcoala Populară de Artă şi spectacolele de teatru în limba română jucate pe scena Teatrului de Stat.

Au continuat micile stagiuni ale Teatrului de Stat din Baia Mare la Satu Mare, mai puţin în perioadele de vară, când stagiunea era închisă, până în luna septembrie 1968, când prin H.C.M. nr. 64 din 1968, urmată de Decizia nr. 633 a Comitetul executiv al Consiliului Popular Judeţean Satu Mare provizoriu, din 29 octombrie 1968, ia fiinţă instituţia de cultură care de atunci încolo, s-a numit Teatrul de Nord, cu două secţii: română şi maghiară.

Proaspăt înfiinţata secţie română a teatrului sătmărean îşi deschide prima stagiune la 24 ianuarie 1969, cu piesa *Haiducii,* (de Victor Eftimiu), în regia lui Mihai Raicu, scenografia Olga Muţiu, în prezenţa autorului. În programul de sală, Csiki Andraş, conducătorul de atunci al secţiei maghiare, se adresa noilor slujitori ai Thaliei sătmărene: „Dragi colegi, vă urez un bun venit !”.

Membrii fondatori ai secţiei române au fost:Dumitru Anghel (actor), Ioan Anghel (actor), Ştefan Mentzel (actor), Alexandru Mitea (actor), Ruxandra Nicolau (actor), Ludmila Petrov (actor), Florin Predună (actor), Valeriu Săn-dulescu (actor), Viorica Suciu (actor), Ion Tifor (actor), Lili Urseanu (actor), Mihai Raicu (re-gizor), Olga Muţiu (pictor scenograf), Geor-ge Astaloş (secretar literar), Constantin En-ache (secretar literar), George Albu (regizor tehnic), Deda Graur (re-gizor tehnic), Laurian Jivan (sufleur), Cristian Dan, (copil de trupă).

Clădirea Teatrului de Nord de pe strada Horea

Teatrul de Nord Satu Mare funcţionează din anul 1968 cu două secţii artistice (secţia română şi secţia maghiară) care cuprind personalul artistic şi tehnic de scenă, un sector de producţie format din ateliere (croitorie femei, croitorie bărbaţi, lăcătuşerie, tâmplărie, pictură, tapiţerie), un serviciu adminis-trativ şi unul economic.

Teatrul de Nord, teatru permanent de repertoriu, format în 1968, nu şi-a schimbat în esenţă modul organizatoric şi structura interioară, dincolo de modificările tehnologice şi sociale majore care s-au petrecut între timp. Sectorul artistic este purtătorul activităţii de bază a teatrului şi cuprinde toate activităţile artistice: coordonarea artistică, alegerea repertoriului, activităţi dramaturgice, regia, actoria, interpretarea muzicală şi dirijarea, coregrafia, scenografia şi activităţile tehnice de scenă (montarea decorului, recuzită, garderoba, luminile, sunetul, etc.).

Conceperea spectacolului este esenţa muncii în oricare instituţie teatrală. Spectacolul trece printr-o mulţime de etape complicate ca modalitate de lucru, ce implică o seamă de cadre şi de sectoare, necesare în toate fazele, pentru că, în actul creaţiei, pe lângă actori, scenografi, muzicieni şi alţi interpreţi, sunt incluşi şi numeroşi artişti, tehnicieni şi alţi colaboratori, indiferent dacă sunt membri ai colec-tivului sau angajaţi ca spe-cialişti colaboratori.

Teatrul de Nord şi-a definit, încă de la începuturi, următoarele solicitări: care va fi noua orientare a programelor sale, care va fi cantitatea programelor, cum va fi organizat procesul de producţie, ce relaţii vor fi stabilite cu piaţa culturală. Politica culturală a instituţiei presupune o filozofie clară, evidentă în atitudinea faţă de cultură şi creaţia artistică, poziţia faţă de public (importanţa permanenţei publicului), atitudinea faţă de comunitatea locală (o mare participare a instituţiei la programele locale, judeţene, colaborarea cu instituţiile educative, relaţii de sponsorizare constituite), atitudine pozitivă, de colaborare, cu puterea locală, judeţeană şi centrală, atitudine pozitivă faţă de salariaţii instituţiei, colaboratorii permanenţi sau sporadici, alte instituţii, fundaţii culturale, mass-media.

Fiecare succes al instituţiei, bazat pe succesul individual, se marchează corespunzător, dar, la fel, fiecare reuşită a individului din echipă, (a actorului care obţine premiul pentru cel mai bun rol), este şi reuşita echipei în totalitate, căreia această persoană îi aparţine.

Teatrul de Nord este o instituţie de cultură de interes local şi judeţean.

Rolul şi importanţa pe care Teatrul de Nord o are în istoria noastră locală şi naţională, reafirmă faptul că efectele pozitive ale Teatrului de Nord asupra comunităţii locale se resimt, cu certitudine, şi sunt de netăgăduit, subliniind contribuţia însemnată pe care avut-o Teatrul de Nord în opera de culturalizare a locuitorilor din Satu Mare şi din nord-vestul Transilvaniei.

Spectacolul de teatru în Satu Mare a exercitat o funcţie majoră, chiar dacă, prin forţa lucrurilor, difuzarea lui a fost limitată dar a trebuit să aspire necontenit să fie cât mai largă. Poate a cunoscut momente de înflorire sau scădere, aşa cum a cunoscut teatrul în general în cursul istoriei.

Teatrul în Satu Mare, nu a constat doar într-o reprezentaţie bine pregătită. El a fost şi este o formă de viaţă.

Teatrul de Nord din Satu Mare, şi-a creat singur istoria, prin premierele susţinute şi a cunoscut o frumoasă ascensiune, prin calitatea spectacolelor, prin colaborări cu regizori, actori de prestigiu ai teatrului.

Teatrul de Nord de dinainte de 1989 avea alt înţeles, era şi o altă formă de a lupta pentru o educaţie general - culturală şi dreptul elementar la educaţie, continuând cu cea privind crearea posibilităţilor de exprimare în limba propriului grup etnic şi în graniţele propriei tradiţiii culturale, până la lupta pentru o liberă exprimare creativă, neîngrădită de canoane, de bariere ideologice, de idei religioase.

Nu se poate cu mijloace precare şi puţine să faci şi mare artă pentru că la fiecare treaptă există o treaptă; după faza de producţie, de distribuţie, există şi faza de punere în scenă unde de fiecare dată trebuie să investeşti câte ceva. La fiecare tranşă de promovare la care să se facă vizibil şi plăcut spectacolul, există un nivel în care să bagi bani în spectacol.

Arta trebuie subvenţionată. Nu se discută în materie de profit decât dacă se vinde în favoarea artistului. Deci dacă se vinde, ea nu trebuie să se vândă ca să se acopere costurile de producţie, ci confortul de creaţie al artistului să fie bun ca acesta să poată crea cât mai mult.

Sala de spectacole a Teatrului de Nord

Producţiile artistice din cadrul teatrului clasic bene-ficiază de finanţări din partea statului. Cu toate acestea, chiar dacă biletele se cumpără în totalitate pentru fiecare spectacol, costurile de realizare a spectacolelor nu ajung să fie acoperite.

Intervine statul, care subvenţionează, se pun biletele în vânzare, biletele se epuizează la fiecare spectacol, dar nu acoperi întotdeauna costurile pe fiecare spectacol în parte.

Teatrul de Nord reprezintă un instrument de realizare a scopurilor social culturale care îi compun misiunea, raţiunea, existenţa. Orientat către o finalitate, este interesat în a selecta, prin forul său decizional cele mai judicioase şi mai adecvate mijloace pentru atingerea scopurilor sale.

Teatrul de Nord şi-a exprimat vocaţia şi creativitatea, contribuind la îmbogăţirea patrimoniului de valori spirituale şi la circulaţia acestora în societate.

Activitatea Teatrului de Nord şi, în general, aceea a spectacolului, nu a putut fi în nici un caz ruptă de Satu Mare, unde a apărut şi s-a dezvoltat.

De aceea important este să privim teatrul din două puncte de vedere: lărgirea libertăţii şi a posibilităţii de creaţie, şi restabilirea comunicării cu spectatorul.

Perioada de după Revoluţia din decembrie 1989 nu a permis crearea cu adevărat a unei structuri noi, în Teatrul de Nord. Dar prestigiul cultural şi cultura prestigiului scot în evidenţă rolul Teatrului de Nord în regenerarea urbană, alături de filarmonică, muzeu şi bibliotecă.

Se relevă tot mai pregnant tendinţa Teatrului de Nord de a-şi organiza activităţile proprii pe baze asemănătoare cu cele din economie. Chiar dacă orientarea de bază vizează realizarea de valori în sens

cultural, în plan secund obţinerea de venituri proprii şi gestionarea lor, de exemplu, constituie preocupări pe cât de necesare, pe atât de stimulative. Orientat către o finalitate, Teatrul de Nord este profund interesat în a selecta, prin forul său decizional, cele mai judicioase şi mai adecvate mijloace pentru atingerea scopurilor sale sale. Miza finală, esenţială, trebuie să fie publicul.

Repertoriul teatrului este unul deosebit de echilibrat reuşind să acopere toate categoriile de public, pe afişul stagiunii găsindu-se mereu titluri care se adreseaza în mod concret adolescenţilor - o parte semnificativă a publicului constant sătmărean.

Numărul în creştere al vizitatorilor teatrului îl recomandă ca pe o instituţie de succes, acceptată şi apreciată de spectatorii de toate vârstele iar manifestările culturale adiacente spectacolelor de teatru se bucură de prezenţa dramaturgilor, criticilor teatrali, invitaţi de peste hotare şi a unor actori de excepţie.

Monument cu caracter de unicitate din patrimoniul istoric şi cultural al municipiului Satu Mare, clădirea Teatrului de Nord a fost construită între 1889 şi 1892 în stil neoclasic şi este deopotrivă un simbol arhi-tectural, cât şi unul al multi-culturalităţii acestor meleaguri

Clădirea Teatrului de Nord după renovare (2016)

Casă de suflet a atâtor generaţii de artişti, loc sacru de întâlnire al comunităţii, lăcaş de cultură şi cetate a rezistenţei împotriva oprimării spiritului, teatrul sătmărean renaşte azi graţie acestui proiect cu finanţare REGIO şi atâtor oameni de suflet care s-au dedicate implementării lui.

În valoare totală de 13.395.300,22 RON, proiectul a beneficiat de o contribuţie de 9.944.700,86 RON din partea Uniunii Europene prin intermediul Fondului European pentru Dezvoltare Regională, iar lucrările au fost finalizate la data de 21 decembrie 2015.

Principalele intervenţii au constat în:

- consolidarea structurii şi înlocuirea instalaţiilor
- reabilitarea finisajelor superioare din sala de spectacole şi spaţiile interioare pentru public
- reabilitarea finisajelor din spaţiile interioare de deservire
- reabilitarea finisajelor exterioare şi a învelitorii
- reabilitarea trotuarelor, platformelor exterioare şi a zonelor verzi

În cadrul proiectului teatrul a beneficiat şi de importante dotări, în măsură să-i asigure un înalt grad de funcţionalitate, la nivelul unei instituţii de cultură cu adevărat moderne:

- echipamente de lumină şi producţie scenă
- echipamente de sonorizare
- sonorizarea cabinelor foaier
- scenă rotativă, tehnică de scenă, cortină de fier
- sistem de comunicaţii cu circuit închis
- sistem de supraveghere interior şi exterior
- fotolii noi pentru spectator

Sala de concerte a Filarmonicii" Dinu Lipatti" din Satu Mare

Filarmonica „Dinu Lipatti". O instituţie de mare prestigiu artistic. Tradiţia multiseculară muzicală sătmăreană şi-a căpătat în anul 1913 un statut oficial. Filarmonica sătmăreană este fără îndoială cea mai prestigioasă instituţie culturală a judeţului care a contribuit substanţial la conturarea spirituală a culturii sătmărene. Cunoscută pretutindeni în ţară, orchestra filarmonicii a cules laurii consacrării şi pe marile scene ale Europei, iar avizaţii melomani occidentali prezenţi la concerte au constatat cu plăcere că se află în faţa unei orchestre de care ar putea fi demnă orice mare oraş al lumii, cu pretenţii elitiste. De-a lungul unui secol întreg instituţia aceasta a trecut prin multe încercări, dar a reuşit să răzbească şi să devină un reper fără de care viaţa spirituală a Sătmarului ar fi de neconceput. De fapt, primele mărturii despre folosirea instrumentelor muzicale le avem din anul 1535, când organistul Buday Janos, cânta la orgă în Mănăstirea franciscanilor, după cum scrie dr. Lang Ferencz în lucrarea sa, „Hildegarda" (Editura Pallas, Satu Mare, 1930).

A rămas în memoria colectivă faptul că pe străzile Sătmarului în secolul XVIII studenţii colindau cântând pe străzi pe mai multe voci. Preo-cuparea pentru muzică a excedat cadrul religios, astfel ca pe an ce trecea, tehnicile de execuţie deveneau tot mai complexe, iar manifestările laice apelau la lucrările marilor compozitori. Am putea spune că o adevărată şansă a constituit-o stabilirea instituţiei în clădirea în care funcţionează şi astăzi. Aceasta a fost la începuturile ei sala de bal a hotelului Pannonia (Dacia de astăzi), o capodoperă a stilului secession, de la începutul veacului XX.

În secolul acesta de existenţă s-a văzut foarte clar că sătmărenii, îndeosebi intelectualitatea şi tineretul aveau mare nevoie de această instituţie. Şi că orice ar fi fost, filarmonica a mers mai departe, iar demersul orchestrei de a revela şi prin cântec dimensiunea artistică a fost întotdeauna unul viabil şi credibil, şi în armoniile aproape celeste s-au regăsit atâtea talente, atâtea inimi şi atâtea speranţe.

Filarmonica a înnobilat ceea ce numim noi astăzi spiritul sătmărean. Prin virtuozitate şi forţă de expresie muzicală, ea a contribuit la definirea unui portret spiritual superior.

Filarmonica a fost şi va rămâne acel spaţiu în care oamenii cetăţii şi-au găsit în nenumărate rânduri o împlinire sufletească absolută, trăirea prin muzică fiind una dintre cele mai sublime ipostaze existenţiale.

Oamenii oraşului trec aproape cu sfială pe lângă această instituţie, şi simt că aceasta le aparţine. Că Filarmonica a împrăştiat în lume întotdeauna nu doar sonuri armonice ci şi o simfonie a înţelegerii superioare a existenţei.

Umbrele toamnei profilează pe ziduri silueta gracilă a celui mai fidel şi mai hărăzit cronicar al vieţii muzicale sătmărene, Vasile Savinescu.

Împătimit absolut al culturii superioare, Vasile Savinescu a nemurit în sute de articole şi interviuri zbaterea aceasta luminoasă de tonuri celeste şi conştiinţe înaripate care a asigurat focul limpede şi adânc al muzicii adevărate. Printre atuurile acestui oraş şi judeţ, cu siguranţă că filarmonica Dinu Lipatti reprezintă un argument peremptoriu că plaiurile acestea au dat lumii modele de înaltă artă, creatoare şi interpretativă.

Cei care ne vizitează se miră atunci când aud că un oraş cu doar o sută de mii de locuitori, considerat după numărul de locuitori, conform standardelor acceptate, ca fiind mai degrabă un oraş mic, să aibă o asemenea bijuterie: o sală cu acustică remarcabilă şi o orchestră atât de performantă. Fără doar şi poate că artistul care ţine pe vertebrele sale de iubire necondiţionată această instituţie este marele violonist dr. Rudolf Fatyol a cărui personalitate nu a rămas închisă doar în cadrele harului său muzical, ci şi în felul în

care acest mare artist a ştiut să conducă această corabie de armonii şi deschideri luminoase spre ţărmul unei confirmări definitive. Aşa cum ştim că Someşul taie în două oraşul acesta, ori că turnul Pompierilor este pentru arhitectura noastră un simbol unic aşa şi filarmonica sătmăreană reprezintă de multă vreme emblema spirituală a Sătmarului. Să ne bucurăm că avem acest tezaur şi să ne îngrijim să-l păstrăm şi să-l cinstim, după cum merită.

O bijuterie arhitectonică. Nevoia modernizării centrului Sătmarului a fost una dintre preocupările majore ale edililor oraşului, de la începutul secolului trecut.

Iată ce notează pictorul Aurel Popp în jurnalul său: „30 august 1903...Oraşul mi s-a părut ca un sat mare, pustiu, prăfuit, cu străzile dezordonate, ici –colo cu câte o grădină mare, iar pe alocuri, cu câte o clădire lipsită de bun gust. Nicio clădire publică mai serioasă din trecut, cu locuitorii lipsiţi total de o înclinaţie spre cultură"

Iată însă că exact în acea perioadă, oraşul trece prin luminoase transformări edilitare. În locul vechii Primării se construieşte hotelul „Pannonia" (actualmente, „Dacia"), a cărui sală de bal va deveni apoi sediul filarmonicii sătmărene, iar în imediat apropiere se ridică semeţ, Turnul Pompierilor.

Sala de concerte a filarmonicii sătmărene este recunoscută pentru acustica sa extraordinară, care o situează printre primele săli de concert din România.

Marii virtuozi care au concertat pe scena acestuia au avut numai cuvinte de laudă la adresa acestei minunate săli.

Într-un interviu pe care i l-a acordat regretatului om de cultură Vasile Savinescu, la începutul anului 1995, criticul muzical Albert Hoffman, spunea: „...Am scris cu multă plăcere despre activitatea muzicală desfăşurată Satu Mare. Trebuie să atrag atenţia că aici aveţi şansa, în afară de fiinţarea Filarmonicii „Dinu Lipatti", a existenţei unei săli de concert de o rară frumuseţe, în care publicul poate aprecia atât performanţele muzicienilor cât şi ale vechilor arhitecţi şi pictori care au creat acest edificiu, pe care am avut întotdeauna tendinţa să-l asemăn unei bijuterii de preţ".

Clădirea Filarmonicii este de fapt, o aripă a hotelului Dacia, unul dintre marile bijuterii arhitecturale ale stilului secession.

Proiectul construcţiei este opera arhitecţilor budapestani, Balint Zoltan şi Jambor Lajos, (Frommer).

Dar cel care a luptat pentru ridicarea acestui edificiu a fost primarul de atunci al Sătmarului, Herman Mihaly (a trăit între anii 1847 – 1902 şi a fost primar în perioada 1895- 1902), care dorea să pună în practică, un ambiţios proiect de renaştere edilitară şi culturală a oraşului.

Omul acesta a luptat din răsputeri pentru această idee, dar, aşa cum se întâmplă pe lan oi chiar şi astăzi, mulţi au respins demersul său, fapt care nu a făcut altceva decât ă tărăgăneze demararea lucrărilor.

Pentru epoca aceea, într-un Sătmar cenuşiu, anost şi fără speranţă, cu edificii modeste, lipsite de personalitate, construirea unei astfel de clădiri părea un gest temerar, o revoluţie arhitecturală nemaivăzută, mult prea rapidă, dacă ne gândim la nivelul mentalităţilor vremii.

Adversarii bravului primar, mă rog, nişte târgoveţi pragmatici la urma urmei, militau pentru construirea unei clădiri de locuinţe ori a unei pieţe, unui bazar care, nu-i aşa?, ar fi putut aduce profituri considerabile oraşului.

Spre norocul unei posterităţi, poate nu îndeajuns de recunoscătoare, primarul Herman Mihaly a reuşit să-şi impună punctul de vedere: el vroia să făurească în centrul oraşului un focar de cultură, o clădire care să îmbine elementele tradiţionale ardelene cu îndrăzneala înviorătoare a secessionului, într-un fel de dialog arhitectonic al trecutului cu prezentul.

Secessionul era un curent cât se poate de nou, afişat iconoclast, care vroia să o rupă cu vechea tradiţie artistică riguroasă şi clasicistă, încremenită în tipare revolute.

Din păcate, tenacele primar, Herman Miklos va muri la 5 aprilie 1902, la vârsta de doar 55 de ani, chiar cu o lună înainte de terminarea lucrărilor de la Hotelul „Pannonia" dar idealul său fusese deja împlinit. Lăsase Sătmarului un blazon identitar, pentru sute de ani.

Încă din 1897 se tot vorbea despre necesitatea dărâmării vechii Primării, cunoscută sub numele de „Casa cu turn", construită între 1768 şi 1772 şi ridicarea unui edificiu impozabil care să oglindească statutul oraşului şi să reflecte în acelaşi timp, identitatea culturală a urbei.

Turnul care a dat numele vechii Primării, a fost folosit peste câţiva ani ca acoperiş pentru Turnul Pompierilor

Lucrările de construcţie au început în anul 1901 iar în mai 1902 aceasta era deja ridicată. Clădirea era împărţită în trei părţi: cafeneaua, restaurantul şi sala de bal, cea care va deveni peste ani, sala de concerte a Filarmonicii „Dinu Lipatti", o alegere extrem de inspirată pentru simfonicul sătmărean.

Sala de bal a fost înzestrată cu decoraţiile cele mai spectaculoase, transmiţând ceva din acel „joi de vivre" al lumii de la începutul veacului douăzeci.

Aceasta este construită pe zidărie portantă şi planşe din arce de cărămidă pe traverse metalice, o adevărată revoluţie în materie de construcţii, în acea vreme.

Actuala capacitate a sălii este de 400 de locuri iar eleganţa interiorului conferă o notă particulară de distincţie şi luminozitate, întregului ansamblu.

Pe partea sa sudică, estică şi vestică această sală este înconjurată de o galerie sub care se află lojele.

Partea centrală, o adevărată piesă de rezistenţă a unei splendide virtuozităţi arhitecturale, îmbinată cu o cromatică originală, este scoasă în evidenţă de patru arcade impozante polilobate care sunt susţinute de nişte coloane fasciculate.

Spaţiul central al sălii de concert este acoperit cu o boltă stelară pe nervuri, asemeni unei flori enorme.

Armonia interioară este completată de cele trei ferestre în formă de rozetă aflate pe peretele nordic din spatele scenei.

Pereţii laterali sunt ornaţi cu decoraţii florale din stucaturi şi dacă nu am vorbi despre secession, am putea crede că încărcătura de elemente estetice este prea mare dar tocmai aceasta este una din trăsăturile de bază ale stilului de tip „Art Nouveau": ocuparea întregului spaţiu de expunere cu elemente decorative pregnante, îndeosebi florale, policrome.

Este o sală frumoasă, unde dialogul culorilor, formelor şi sunetelor reprezintă chintesenţa unei armonii inconfundabile.

Sătmărenilor le place să spună că filarmonica lor este una dintre cele mai frumoase şi mai cochete săli de concerte din întreg spaţiul transilvan, iar marii maeştri ai artei componistice şi interpretative care i-au trecut pragul de-a lungul vremii, au confirmat din plin această aserţiune.

Centrului Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare. Judeţul Satu Mare reprezintă în arealul culturii populare o zonă deosebit de bogată şi variată, datorită confluenţei câtorva sub-zone etnofolclorice importante - Codru, Oaş, zona maghiară, zona germană şi prin culoarea locală pe care o dă convieţuirea pe aceste locuri a românilor, maghiarilor, germanilor şi rromilor, dovadă stând jocurile populare, cântecele, costumul popular, ansamblurile folclorice existente, artizanii cunoscuţi în ţară şi peste hotare.

Cultura tradiţională este o componentă fundamentală şi definitorie a identităţii naţionale ceea ce dă o mare importanţă instituţiei noastre între celelalte instituţii subordonate Consiliului Judeţean Satu Mare.

Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare este o instituţie de cultură aflată în subordinea Consiliului Judeţean Satu Mare, având ca şi atribuţii principale: conservarea şi promovarea culturii tradiţionale sătmărene, cultivarea valorilor şi autenticităţii creaţiei populare, sprijinirea activităţii aşezămintelor culturale, editarea şi difuzarea de publicaţii de specialitate, atragerea de formatori şi personal specializat în promovarea şi conservarea tradiţiilor populare pe zone protejate.

Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare şi-a păstrat permanent coordonatele esenţiale, a stat permanent de veghe la izvoarele folclorului şi a păstrat vii tradiţiile populare ale locuitorilor din satele sătmărene. Legile de organizare a instituţiei nuanţează rolul acesteia ca fiind de „conservare, cercetare, protejare, transmitere, promovare si punere in valoare a culturii traditionale si a patrimoniului cultural imaterial", adaptându-i structura la imperativele secolului XXI: salvgardarea patrimoniului cultural imaterial, naţional şi universal.

Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare organizează manifestări culturale de mare amploare, în conformitate cu calendarul manifestărilor culturale aferente

fiecărui an cât şi a proiectelor aprobate de prin hotărâri ale Consiliului Judeţean Satu Mare: Festivalul cântecului, dansului şi portului oşenesc ,,Sâmbra Oilor", ajuns la ediţia a LVI-a, Huta Certeze, Festivalul folclorului codrenesc, aflat la ediţia a LVI-a, Homoroade, Festivalul Folcloric al Naţionalităţilor de la Bogdand, manifestarea folclorică ,,Ziua Recoltei" Satu Mare, manifestarea folclorică ,,Danţu la şură", Soconzel, manifestarea folclorică maghiară ,,Zilele Alese ale Rusaliilor Roşii" Satu Mare, Festivalul dansului popular pentru copii şi preşcolari ,,Deschideţi porţile mari" ediţia a III-a, Lipău, Festivalul folcloric ,,Danţu mânânţăilor" ediţia a III-a, Satu Mare etc.

Ocupând un loc aparte, renumele instituţiei provine şi din prestigiul de care se bucură specialiştii acesteia. Aceştia au valorificat scenic obiceiuri şi tradiţii folclorice din judeţ pe care le-au făcut cunoscute prin emisiuni de radio si televiziune, prin participarea la festivaluri judeţene interjudeţene şi internaţionale a formaţiilor şi interpreţilor reprezentativi ai folclorului din judeţul Satu Mare.

Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare constituie banca de date şi valori ale culturii populare, creatoare a patrimoniului tradiţional din judeţul Satu Mare, în devenirea actuală.

6.4. Viaţa literar artistică (Alexandru Zotta, Kereskényi Sándor)

Un areal literar în afirmare (Alexandru Zotta)

Începuturi îndepărtate cu efecte (de)structuratoare. Orice demers asupra unui spaţiu cultural trebuie să ţină seama neapărat de faptul că limitele lui culturale nu coincid cu cele administrative şi că profilul şi nivelul acestuia este dat nu numai de valorile constituite în perimetrul lui, ci şi de modul de receptare a celor produse în afară. Cu deosebire aceste principii trebuie avute în vedere în demersurile culturale asupra spaţiului sătmărean, ale cărui valori s-au constituit cu greu, pornind de la începuturi îndepărtate, cu mari întreruperi, în ritmuri lente, în dimensiuni disproporţionate şi în configurări atipice.

La un asemenea traiect, cu deosebire sinuos, a contribuit şi instabilitatea administrativă manifestată de-a lungul veacurilor; pe de o parte Satu Mare a fost centru administrativ doar în anumite perioade, pe de alta, părţi din teritoriul actual al judeţului au aparţinut unităţilor administrative învecinate sau supraordonate.

Dar cu deosebire la configuraţia generală şi culturală a spaţiului sătmărean au contribuit condiţiile istorice particulare, care şi-au pus apăsat amprenta pe toate aspectele vieţii. Aflat la extremitatea vestică a ţării spaţiul sătmărean a fost supus unor presiuni de natură diversă, deosebit de puternice, care, deşi n-au reuşit să modifice esenţial fizionomia etnică a populaţiei româneşti, i-au afectat, pe intervale îndelungate, evoluţia firească pe calea civilizaţiei şi culturii.

* * *

Expansiunea Imperiului Roman de Apus, mai ales după moartea lui Carol cel Mare (814) şi după împărţirea imperiului între urmaşii acestuia, ajutată substanţial şi de biserica occidentală, puternic instrumentată politic, a pus la grea încercare popoarele Europei Centrale şi de Est, inclusiv populaţia românească de la marginea de apus a spaţiului naţional, ajungându-se la constrângeri politice, religioase, etnice şi culturale. Afirmarea elementului românesc a întâmpinat obstacole dificile, interdicţii, constrângeri şi agresiuni de o violenţă deseori trecută cu vederea chiar şi de cercetătorii avizaţi ai istoriei acestui spaţiu etnic.

Atentă şi interesată de cele mai mărunte şi mai diverse evenimente, cercetarea istorică a pus în evidenţă procesele petrecute în occidentul Europei, în timp ce evenimente şi prefaceri importante din părţile centrală şi orientală ale continentului, care au afectat populaţii numeroase şi diferite, au rămas ignorate, cu sau fără intenţie, când nu au fost de-a dreptul prezentate şi interpretate denaturat, prin prisma unor interese diverse.

După oprirea şi respingerea popoarelor migratoare, centrul şi, mai ales, estul european cunoaşte expansiunea occidentului, manifestată pe cale politică prin extinderea imperiilor, dar cu deosebire pe cale religioasă, prin expansiunea bisericii catolice. Slăbirea şi dezintegrarea Imperiului Bizantin a lipsit aceste

populaţii de un sprijin necesar, iar expansiunea Imperiului Otoman a prefăcut, pentru multă vreme, spaţiul est-european într-un teatru de luptă.

Evenimente importante pentru formarea popoarelor şi a statelor din centrul şi estul continentului au rămas până în zilele noastre insuficient cunoscute şi, deseori, disproporţionat şi tendenţios interpretate. În cazul populaţiei româneşti din zonă evenimentele şi interpretările lor au fost, cu rare şi insignifiante excepţii, defavorabile. A contribuit la această abordare istorică unilaterală şi interesul redus al populaţiilor locale pentru cunoaşterea propriei istorii, apariţia tardivă a scrierii, absenţa consemnărilor documentare. Într-o perioadă îndelungată, în care bisericile au fost focarele de cultură, biserica catolică s-a preocupat consecvent şi sistematic de consemnarea oricărui eveniment sau personalitate, chiar şi de anvergură modestă, creându-şi astfel o impresionantă arhivă, care a devenit o amplă bază documentară. Aflată în condiţii mai vitrege şi preocupată de impactul salvator al ideilor religioase, biserica ortodoxă nu a procedat la fel, ajungând în situaţia de a deţine prea puţine documente prin care să lase posterităţii mărturii despre dimensiunile vieţii şi despre evenimentele popoarelor din centrul şi răsăritul european. Începând cu secolul al X-lea, cu persecuţiile lui Chiril şi Metodiu şi ale ucenicilor acestora din Moravia şi Panonia, Boemia şi Silezia, ignorate de istoriografia europeană, dezechilibrul s-a menţinut până în zilele noastre, contribuind la o stare tensională permanentă. În spaţiul românesc asemenea tensiuni s-au accentuat după 1702, odată cu constituirea bisericii greco-catolice, ajungându-se până la actul distrugerii bisericilor şi schiturilor ortodoxe din ordinul generalului Bukow (1761).

După Evul Mediu mai cu seamă, agresiunea asupra spaţiului transilvan s-a accentuat prin pretenţiile hegemonice ale Imperiului Austriac şi, mai ales, ale Regatului Ungariei, ajuns în secolul al XIX-lea la poziţia privilegiată din perioada dualismului.

* * *

Confruntarea dintre Est şi Vest s-a resimţit în spaţiul sătmărean şi în împrejurimi într-o stare permanent tensionată, manifestată în forme multiple şi diverse. Ceea ce considerăm în prezent un spaţiu multicultural este în fond rezultatul unui îndelungat şir de confruntări etnice, politice, religioase şi de strategii de acaparare a puterii în favoarea unora sau altora dintre părţile în conflict, neîncheiate nici în prezent. Sub umbrela democraţiei moderne asemenea tensiuni continuă, manifestându-se cu atât mai accentuat, cu cât antrenează o populaţie mai puţin culturalizată. Mai cu seamă la nivelul diletantismului se produc manipulări de opinie prin încălcări ale adevărului istoric. Interese de natură diversă le stimulează, inclusiv financiar, în dauna orientării spre chemarea creatoare a fiinţei.

În asemenea condiţii nu se putea produce afirmarea vieţii româneşti, în mai toate dimensiunile ei, cu atât mai mult în domeniul cultural şi, cu deosebire, literar. Lipsea populaţiei din acestă zonă tocmai condiţia constituirii literaturii, adică o limbă purtătoare de cultură şi, mai ales, de o expresivitate performantă. Dacă în Ţara Românească, Moldova şi în cea mai mare parte a Transilvaniei limba română devenise, odată cu activitatea cronicarilor şi a lui Dimitrie Cantemir, o limbă purtătoare de cultură, în părţile acestea o asemenea evoluţie nu se produsese. Mai cu seamă acest neajuns a afectat grav dezvoltarea vieţii literare româneşti; şi creaţia literară populară, dar cu deosebire literatura cultă.

Altfel, la nivelul cerinţelor de comunicare, populaţia română din zonă a vorbit o limbă română funcţională, îndeajuns de evoluată. O mărturie valoroasă depune umanistul Antonio Bonfini (1434-1503), care în **Decadele** sale, elaborate la curtea regelui Matei Corvin, nota că „*Românii sunt urmaşii coloniei şi ai legiunilor romane din Dacia; acest adevăr este dovedit de limba lor romană pentru care românii au luptat ţinând la ea mai mult ca la propria lor fiinţă. Poporul care locuieşte aceste pământuri este acela al dacilor şi geţilor la care s-au păstrat până acuma rămăşiţele limbii romane”.*

E suficient să mai argumentăm acest aspect prin aprecierea pe care o face cronicarul umanist Miron Costin, citat de Mihai Eminescu într-o însemnare din ziarul **Timpul** din 4 noiembrie 1882: *„Încă din suta a şaptesprezecea Miron Costin scria regelui Poloniei că cel mai frumos şi mai corect dialect românesc, cel mai apropiat de graiul italic, se vorbeşte în Sătmar.”*

Se ştie că argumentele lingvistice sunt cele mai convingătoare în privinţa identităţii şi continuităţii etnice şi că unitatea de limbă a contribuit decisiv la unitatea teritorială şi la continuitatea românilor în spaţiul actual. Arătând că „*românii, ... de la Râm se trag*,” cronicarul moldovean, aflat în relaţii apropiate

cu suzeranul polon, atrăgea atenţia acestuia asupra „dialectului" vorbit în Sătmar, oferindu-i astfel cel mai puternic argument pentru a-l determina să-şi extindă influenţa binevoitoare asupra acestui teritoriu. Întâmplările cunoscute de cronicar, precum şi cele care au urmat acestui moment au ilustrat din plin efectele stăpânirii străine pentru populaţia românească din Satu Mare şi împrejurimi, supusă persecuţiilor şi interdicţiilor caracteristice unei strategii de dezetnicizare. În asemenea condiţii era extrem de greu să conservi limba naţională, nemaivorbind de performarea ei culturală şi artistică.

Folclorul şi afirmarea culturală a prezenţei româneşti A rezistat mai bine acestor presiuni Ţara Oaşului, constituită într-o zonă etnofolclorică unitară, cu particularităţi relevante pentru continuitatea elementului autohton, care au imprimat şi folclorului literar trăsături specifice. Zonă mai izolată şi protejată natural, Ţara Oaşului a întreţinut şi preocuparea pentru apărarea identităţii etnice şi culturale, pentru conservarea graiului local, martor al latinităţii limbii române. Prin vechimea şi particularităţile lui graiul oşenesc a oferit şi încă mai oferă cercetării de specialitate aspecte interesante, instrumentaţia ştiinţifică actuală facilitând descoperirea unor fenomene lingvistice şi literare de o importanţă care poate depăşi aria locală şi trimite spre relaţii lingvistice cu zone mai îndepărtate; mai târziu acestea s-ar putea să-şi piardă relevanţa.

Expresie fidelă a firii oşanului, cultura lui populară nu dezvăluie deprinderea manifestărilor ample, nici răbdarea ritmurilor lente. În creaţia populară oşenească nu vom întâlni nici descrieri detaliate, nici naraţiuni întinse. Preponderenţă, ajunsă aproape exclusivitate, deţin artele supuse percepţiei simultane, între care se detaşează ciopliturile în lemn şi piatră, care dobândesc trăinicie îndelungată şi relevanţă maximă; acestora li s-a adăugat ornamentaţia vestimentară şi a interiorului casei, meritul revenind aproape în totalitate elementului feminin.

Oşanul şi-a exprimat aspiraţia spre plenitudine existenţială în răstimpuri scurte, ritualic programate. Din astfel de impulsuri s-a produs **ţâpuritura,** performare originală a strigăturii populare. Prin ţâpuritură oşanul îşi exprimă formele esenţiale, poate chiar unice, ale trăirilor sale: **entuziasmul** pentru bucurie şi **mânia** pentru revoltă. Energia spirituală acumulată pe parcursul vieţii o eliberează numai în momentele de triumf sau de impact existenţial grav, atunci când trăieşte senzaţia plenitudinii ori când simte, revoltat, că aceasta îi este obstrucţionată. Acestea se exprimă în forme esenţializate, extrem de concentrate, reduse la dimensiunile unui strigăt. Prin strigăt oşanul îşi semnalează prezenţa atât în spaţiul comunitar, cât şi în cel cosmic.

În graiul local *a ţâpuri* înseamnă *a striga*, adică a da astfel spre depărtări şi spre tării semn de prezenţă a fiinţei ca entitate integră şi plenară, activă şi demnă. Îndreptat spre înălţimi strigătul este o prelungire a puterilor fiinţei, de prezenţa căreia şi lumea şi universul trebuie să ia cunoştinţă. Concentrate în structuri de mici dimensiuni, dar de extremă intensitate, acestea se rostesc energic, să răzbată în tot universul existenţial, şi în comunitate şi în cosmicitate.

În intensitatea ţâpuriturii se identifică o concentrare maximală de energii acumulate pe parcursul intervalelor ritualic distribuite ale vieţii, marcate prin sărbători la nivelul comunităţii sau prin momentele de impact existenţial ale fiinţei individuale. Formă tensionată la maximum, care asociază indestructibil, pe spaţii de o extremă concentrare, versul şi cântecul, dansul şi ritmicitatea tuturor dimensiunilor vieţii, ţâpuritura rămâne emblema artistică a sufletului oşenesc.

De „oşenie", mod propriu de a fiinţa în lume, „omenia" lui, oşanul nu se poate dezice: *„Oşenia nu o lăs / de m-or ţine cu ovăs",* spune o astfel de ţâpuritură, exprimând legătura indestructibilă a individului cu comunitatea şi, mai cu seamă, a trăirii personale cu spiritualitatea specifică. Aceasta devine dat inseparabil al fiinţei, oriunde s-ar afla ea: „*Zâs-o mama cătă mine / să mă-nvăţ a hori bine, / că dacă m-oi străina / cu ele m-oi stâmpăra."*

Tematic ţâpuritura cunoaşte o gamă largă de stări de spirit, alături de cele prilejuite de momentele existenţiale fundamentale – naştere, nuntă, moarte – şi de evenimentele sociale, de relaţiile interumane diverse. Bucuria de a trăi este celebrată cu deosebire: „*Când aud cetera-n sat / nu –mi trabă nici de mâncat; / Cetera când o aud / tăte rălele le uit*".

Cele mai multe ţâpuriturii conţin aspecte erotice: „*Mândruţ din Cămârzana / mută-ţi struţul de-a stânga / şi mă-nvaţ-a săruta*". Mai importantă este maniera de a personaliza ţâpuritura, fie ca adresă, în

cazul atitudinii satirice, fie ca personaj al unei scurte peripeţii epice, în cazul revelării unor calităţi deosebite. *„Rău mă doare un picior / c-am sărit peste ponor / după gura mândrelor."* Şi nu lipseşe din repertoriul de ţâpurituri nici multpomenita şi binecuvântata pălincă: *„Du-mă, Doamne, şi mă pune / unde-i pălinca de prune. / Du-mă, Doamne, şi mă lasă / unde-i pălinca pe masă."*

O anumită răspândire cunosc în Oaş şi speciile învecinate ţâpuriturii, precum **blestemul** şi **bocetul,** de asemenea de dimensiuni restrânse. Ambele ilustrează momente fundamentale din destinul fiinţei şi invocă puterile ce guvernează existenţa. În schimb basmul, balada, chiar şi doina nu au relevanţă deosebită nici în ordinea creativităţii şi originalităţii, nici în a circulaţiei şi receptării. Configuraţiile lor artistice nu concordă pe deplin cu intensităţile trăirii şi concizia expresiei.

Cu toată izolarea sa naturală Ţara Oaşului nu a rămas total în afara circulaţiei valorilor reprezentative ale folclorului naţional. Cele mai multe au venit din vecinătatea imediată, din Maramureşul istoric, zonă etnofolclorică de o bogăţie şi diversitate remarcabile, vatră strămoşească generatoare şi purtătoare de valori spirituale deosebite. Faţă de acestea Oaşul s-a comportat selectiv, în limitele caracterului colectiv şi variabil al creaţiei populare. Asimilarea lor s-a produs prin adaptare la condiţiile vieţii spirituale locale; *Danţul* oşenesc, de pildă, diferă total de *hora lungă maramureşană* purtată de Grigore Leşe pe „La Porţile Ceriului".

Ceva asemănător se petrece cu **balada**. Renumitul haiduc Pintea a trăit şi acţionat şi pe teritoriul sătmărean. O serie de toponime îi poartă numele: Fântâna lui Pintea, Cămara lui Pintea, desigur şi altele. Eroul nu a rămas necunoscut, a intrat chiar în conştiinţa şi în memoria populaţiei, însă nu prin creaţia literară, deşi în zona învecinată, în Maramureş, a devenit erou de baladă.

Creaţiile populare esenţiale au ajuns şi în arealul nostru, suportând însă prefaceri specifice.O variantă din Prilog a baladei **Mioriţa,** comunicată de poetul Ioan Nistor, îşi restrânge dimensiunile epice şi cadrul lor de desfăşurare:

„După deal, de după deal
Este-o stână de oi grele
Cu tri păcurari la ele.
Cei mai mari pe cel mai mic
Tăt îl mână şi-l adună:
-Noi, Griguţă, te-om puşca!
-Groapa unde mi ó-ţi fa?
-În strunguţa oilor
Unde-i locul mieilor.
-Dac-a-ntreba mămuca
Unde-o rămas Griguţa?
-O rămas cu două ştioape
Până-i lume să nu-ntoarne,
-O rămas cu mieluca
Până-i lume n-a-nturna."

Ideatic însă ea conţine multe din motivele fundamentale ale baladei: complotul, „măicuţa bătrână", moartea ca reintegrare cosmică şi continuare a existenţei în alte forme... Lipseşte motivul transhumanţei, fenomen necunoscut în statornicia vieţii oşeneşti, alegoria morţii ca nuntă, (greu de acceptat şi chiar de imaginat în Oaş) şi mesajul către ucigaşi, care înalţă la altitudini metafizice, creştine ideatica baladei tip.

Interesantă este însă perceperea şi interpretarea baladei ca o colindă. Conversiunea speciei nu se justifică tematic, după cum nici concentrarea maximă a expresiei literare nu o recomandă. E însă facilitată, în ordine artistică, de melosul însoţitor textului literar, prezent în sincretismul folcloric şi, în ordine funcţională, de interpretarea ei în momente de sacralitate ale ritualului existenţial. S-a trecut de la autonomia epicului baladesc la corelarea lui cu poezia obiceiurilor, respectiv cu sărbătorile de iarnă care includ în primul rând momente de sacralitate.

Mai permisivă şi pentru producţiile din interiorul ţării, şi pentru cele din exterior, zona etnofolclorică a Codrului nu ne întâmpină, sub aspect literar, cu creaţii de pregnantă originalitate. În stereotipia specifică folclorului, creaţia zonei reproduce teme, motive, imagini de circulaţie naţională, mult mai multe decât în zona Oaş. Manifestările folclorice din zilele noastre pun în valoare producţia care circulă în zonă, talentele interpretative, poate chiar un mod melodic specific, dar literar nu dezvăluie aspecte de creativitate şi originalitate deosebit de pertinente.

Fenomenul diletantismului. Întâlnit pe arii întinse, fenomenul contaminării unor specii folclorice devine interesant. Nu se reduce doar la perceperea şi adaptarea folclorică a baladei drept colindă. De data aceasta în creaţia populară a intervenit un factor nou: diletantismul. Fenomenul este mai răspândit în Transilvania, mai ales după impulsurile culturale ale Şcolii Ardelene. Fără să fie condamnabil în sine, diletantismul ilustrează dorinţa de afirmare a personalităţii prin cultură. Majoritatea diletanţilor sunt preoţi de ţară, învăţători, notari, oameni cu o formaţie profesională apreciabilă, cu activitate socială remarcabilă, animaţi de idei şi sentimente valoroase, dar nu sunt profesionişti ai literaturii şi culturii. Valoarea lor este dată de propriul talent. Unii au har, chiar şi când se înscriu în eroare. Ilustrativ e cazul institutorului Iacob Brânduşan, autorul povestirii **Camerdiana, (novela originaria)**, publicată în 1854 la Oradea. Povestirea are o intenţie etiologică şi imaginează întâmplări care să motiveze toponimul Cămârzana prin „Cămara zânelor". Deşi adevărul lingvistic e altul, legenda se susţine artistic, ficţiunea e acceptabilă. E un caz mai rar întâlnit, însă la un autor de proză, nu de poezie. De multe ori însă harul este îndoielnic, iar cultivarea lui nu beneficiază de un cadru instituţionalizat.

Contribuţia diletanţilor constă în localizări şi personalizări de motive erotice, de cele mai multe ori, patriotice în multe cazuri, aspect semnificativ pentru starea de spirit a populaţiei române. Diletanţii cultivă imnul şi oda, mai rar pastelul şi chiar idila. Ca nivel artistic nu depăşesc exemplele date de Titu Maiorescu în studiul **O cercetare critică a poeziei române de la 1867.** Introduc aspecte individuale şi personale în tiparele folclorice constituite. Nu reuşesc să creeze opere originale. Limba folosită se îmbogăţeşte întrucâtva, dar păcătuieşte prin exagerările latiniste promovate de generaţia a treia a Şcolii Ardelene. Prezintă însă destule neajunsuri în privinţa sinonimelor şi neologismelor, semnalate de acelaşi critic în articolul **Limba română în jurnalele din Austria**.

Foarte multe creaţii ale diletanţilor sunt ocazionale. Autorii provin cu deosebire din rândul preoţimii greco-catolice, urmăresc să-şi consolideze poziţia faţă de ierarhii acestei biserici şi le dedică imnuri şi ode, dar mai cu seamă encomioane lungi şi neinspirate, care cu greu pot fi considerate literatură. O astfel de creaţie, originală şi personală în datele ei, este cea a lui Constantin Alpini, paroh în localitatea Eriu, tipărită la Carei, în 1838, intitulată ***Versuri Mării Sale Prea-Luminatului Domn, Domnului Joan Lemény De Eadem Episcopul Fogaraşiului Greco-catolic La Ziua Măritului Său Nume În VII. Ianuarie Cu f[i]ească Plecare supt Numele Eparhiei Eriului Umilit închinate de Constantin Alpini Parochul Ermecentului. Careii Mari În tipografia lui Gavril Gőnyei*.** Titlul acestei prime tipărituri româneşti din Sătmar spune suficient şi despre limba română folosită în zonă, iar conţinutul ei dovedeşte, dincolo de structura obişnuită a unui encomion, obedienţa extremă a parohului faţă de ierarhul superior, de a cărui bunăvoinţă depinde cu siguranţă cariera lui preoţească. Mai puţin obedient a fost Moise Sora Noac, intelectual patriot mult mai valoros, autor al volumului sugestiv întitulat **Tresvire muzelor române**, (Tipografia Tichy din Oradea, 1883), astăzi ceva mai bine cunoscut sătmărenilor. Exprimarea recunoştinţei dusă până la obedienţa ierarhică rămâne însă un fenomen răspândit în rândul preoţimii.

Mai aproape de literatură sunt poeziile lui Dimitrie Sfura din Vezendiu. Scrise într-o limbă apropiată de cea populară, versurile lui au ritmicitate şi melodicitate şi au fost repede percepute drept cântece de petrecere. Se ştie că tânărului Mihai Eminescu i-au plăcut mult cântecul şi versurile din poezia **Mai turnaţi-mi!** a poetului vezendean. În articolul **Memoria lui Dumitru Sfura** din **Familia**, (an V, nr. 43 din 1869), Iosif Vulcan îl numeşte „*unicul poet al românilor din Satu Mare, mort înainte de a deveni un adevărat poet*".

Figurile multora dintre aceştia ies acum la iveală prin ampla lucrare prosopografică şi monografică întreprinsă de cercetătorii harnici şi avizaţi, doctori în istorie: prof. univ. Claudiu Porumbăceanu, cercetător Lucian Ciubotă, Viorel Câmpean şi Aurel Pop, ultimul şi editor priceput. S-a ajuns deja ca majoritatea comunelor din judeţ să aibă monografia proprie. Prin astfel de eforturi se compensează în sfârşit un prea lung interval de istorie culturală locală necercetată.

Dacă modestia artistică a diletanţilor este de înţeles, gândindu-ne la condiţiile culturale în care au creat, poziţia lor ideologică reclamă explicaţii şi amendamente în cazuri individuale. Nu mai e vorba doar de convertirea unei specii folclorice în alta, ci de substituţii de valori cu semnificaţie distinctă.

Un exemplu ilustrativ este „**Doina" lui Lucaciu,** în fapt o baladă. Figura luptătorului memorandist Vasile Lucaciu s-a bucurat şi se bucură de o recunoaştere binemeritată în rândul populaţiei române din Satu Mare pentru militantismul său naţional, religios şi cultural. Un diletant anonim s-a gândit, inspirat, să-l celebreze şi să-l eternizeze prin poezie. Cum n-a avut harul să-i creeze una originală, a preluat o creaţie cu circulaţie mai largă şi a substituit numele personajului, transformând **Doina lui Roman** în **Doina lui Lucaciu.** Despre personajul cu numele Roman nu se cunoaşte în prezent mai nimic. Legenda lui a intrat în uitare. Nu se ştie dacă e un personaj cu existenţă istorică reală, un haiduc, un erou al demosului revoltat de tipul lui Horia, Cloşca şi Crişan, ori un personaj cu nume generic Roman, ce ar fi putut comporta şi semnificaţia de „român". În cazul din urmă substituţia unui personaj de rezonanţă naţională cu unul de importanţă locală ar fi o eroare gravă. S-ar suprapune totodată condiţia religioasă peste cea etnică şi s-ar produce o convertire a valorilor naţionale la cele ale unei biserici particulare. Diletantismul dovedeşte că, fără competenţă, buna intenţie nu ajunge la creaţia de valoare.

Reflexe folclorice în creaţia cultă. Valoarea creaţiei autentice se poate ilustra şi prin efectele ei în timp. Relativ târziu s-au ridicat din zonă intelectuali şi, foarte rar, oameni de litere. Cei mai mulţi n-au rămas aici. Singurul care a trăit permanent aici este Ioniţă G. Andron, etnograf şi fotograf pasionat, care a adunat în imagini numeroase şi valoroase mărturii despre Ţara Oaşului şi oamenii săi. Albumele, cunoscute azi în ţară şi chiar peste hotare, şi arhiva lui sunt de interes naţional.

La distanţă apreciabilă de povestirea despre **Cămara Zânelor** apare şi primul roman despre Ţara Oaşului, datorat lui Ştefan Pop-Tarniţa: **Oşenii** (Editura Albatros, Bucureşti, 1983, reeditare Editura Citadela, Satu Mare, 2012). Acţiunea se petrece în localitatea Prisaca, identificată de unii cititori cu localitatea Bixad, şi dezvăluie un conflict iremediabil între familiile Călinenilor şi Fodorcanilor. În centrul romanului se află cuplul de îndrăgostiţi Nonuţ şi Măricuţa, a căror iubire este imposibilă într-un mediu violent, dominat de traume provenite din întâmplări consumate demult, dar perpetuate fără să fi ajuns la clarificarea unui deznodământ.

Analizând personajul, poetul Ioan Nistor menţionează: *„El trăieşte cu trauma provocată de imaginea părintelui ucis şi cu cea a femeii iubite, cu alte cuvinte, între ură şi iubire. Deşi statura sa e impozantă iar calităţile sale sunt apreciate, zi de zi e nevoit să îndure lovituri, nedreptăţi, ironii, batjocuri, desconsiderarea unora, arestări drepte şi nedrepte. Acumularea de revolte îl întunecă.*" (Ioan Nistor, **Accente deschise**, **Cărţi şi autori din Nord-Vest**, Editura Citadela, Satu Mare, 2012 p.183).

Romanul conţine imagini veridice ale vieţii oşeneşti, cu valoare etnografică, mai cu seamă în prezentarea nunţii ca moment existenţial fundamental, desfăşurarea epică oferind vreo patru variante. Nu sunt lipsite de valoare nici caracterele personajelor, animate decisiv de ideea de dreptate. În modalitate specifică locului, lupta pentru dreptate ia forma vendetei, a răzbunării şi ocaziile nu întârzie să se ivească. Sub această pecete se desfăşoară destinul lui Nonuţ. Spre deosebire de acesta, Măricuţa nu ilustrează trăsăturile feminismului local, al „boresei", deşi rămâne un personaj memorabil. Figura feminină specifică se anunţă Luşca, dar personajul e insuficent conturat.

Deşi cu întârziere, Oaşul a dat şi un poet autentic, care performează modern moştenirea folclorică cu emblema ei: ţâpuritura. Istoria noastră literară arată că relaţia genetică a logosului cu melosul, existentă încă din condiţia mitică a artelor, este preluată şi performată de mari poeţi moderni: Lucian Blaga preferă cântecul, Ion Barbu – descântecul, Tudor Arghezi – blestemul. Urmând exemplul lor Ioan Nistor valorifică ţâpuritura. Sensul ascendent al imagismului lui, provenit din strigăt, se întâlneşe în volumele **Scara dintre cuvinte** ori **Vertebrele strigătului**, dar şi într-o poezie de dată foarte recentă:

Dacă nu ţi-e lumea dragă
Poţi dormi şi ziua-ntreagă.
De ţi-e drag de toate cele,
Şi noaptea te uiţi la stele,
De ţi-e drag de ce-i sub soare,
Lumea-i înflorită floare.

Tace iarba-n şesul lat,
S-o uscat şi ne-o uitat.
Tace, creşte, înverzeşte,
De noi nu-şi mai aminteşte.
Numai roua ne mai scaldă
Încă blândă, sfântă, caldă.

Fost-a lume, fost-a, fost
Când i-am aflat preţ şi rost,
Da când n-am băgat de samă
Fost-a lume de pomană,
Şi când nu m-am uitat bine
O trecut pe lângă mine.

Pe cel deal şi pe cea vale
Rămas-o crengile goale
Numai pe una-i o stea
Poate ea e steaua mea,
Şi mai stinsă, şi mai vie,
Eu o ştiu, şi ea mă ştie.

(Ioan Nistor: **Strigături**, în **Nord literar**, anul XI, nr.9 (124). Septembrie, 2013, p.7)

Pe aceeaşi linie, dar cu rezultate mai puţin spectaculoase, se înscrie şi Vasile Mic, debutant cu volumul **Vis în pădurea de mesteceni** (Casa de editură Pleiade, 1991), urmat de încă alte şase volume până acum. Originar din Călineşti-Oaş, rămâne un rapsod fidel al satului şi al obârşiilor, deşi cedează uneori manierei actuale de fragmentare extremă a versurilor, în dauna ritmicităţii şi melodicităţii.

Folcloristica Ţara Oaşului a trezit deja de mult timp şi interesul lingviştilor, al etnografilor şi folcloriştilor. Zona a fost cercetată de lingvistul I. A. Candrea, interesat de graiul oşenesc, apoi de muzicologii şi etnologii Constantin Brăiloiu şi Tiberiu Brediceanu, de folcloriştii Ion Muşlea şi Dumitru Pop. Rezultatele cercetărilor lor, apărute în volume şi în reviste de specialitate, sunt cunoscute specialiştilor şi iubitorilor de folclor, deşi ar necesita noi analize şi interpretări. O activitate mai susţinută de cercetare a graiului local, a etnografiei şi folclorului a început după Marea Unire, când climatul politic şi cultural cunoaşte mutaţii semnificative. Cercetările sunt publicate în revistele vremii, cu deosebire în cele cu profil cultural şi literar: **Ţara de Sus, Afirmarea, Icoane Maramureşene, Cele trei Crişuri.** Atenţie deosebită se acordă culegerii de folclor, mai puţin analizei şi interpretării creaţiilor separate.

De câteva decenii se desfăşoară în judeţ cercetări întreprinse de profesori pasionaţi, proveniţi din zonă. Orientaţi spre concret şi particular, aceştia înregistrează şi analizează o producţie mai bogată, cu specii mai diversificate, chiar dacă nu la fel de reprezentative, unele ajunse accidental din zone folclorice învecinate. Contribuţiile lui Stelian Popescu-Segarcea, poet şi folclorist care a adunat vreo şase volume cu folclor din toată ţara, ale Doinei Molnar din Tarna Mare, Gheorghe Haiduc din Vama sau Florica Man din aceeaşi localitate merită cercetate şi valorificate. Preocuparea pentru cunoaşterea şi valorificarea folclorului local, în primul rând literar, este meritorie, dar important este să se evidenţieze valoarea lui artistică. Creaţia populară din zonă impune o cercetare specializată a întregului material cules şi care se mai poate culege încă. Pentru aceasta e nevoie de o altă echipă de competenţa şi consecvenţa celei care realizează prosopografia judeţului.

Dincolo de alte consideraţii, esenţial e că în spaţiul sătmărean, de proporţii modeste, producţiile folclorice au circulat, au fost receptate, au fost stimulatoare pentru dimensiunea culturală a existenţei, în ciuda vicisitudinilor istorice. Pentru multă vreme şi în multe privinţe, creaţia populară, chiar şi fără multe componente literare valoroase, a compensat întârzierile şi incompletitudinea literaturii culte.

Literatura cultă în Sătmar şi împrejurimi. Lupta pentru emanciparea naţională şi culturală a românilor transilvăneni se intensifică în perioada iluminismului, cu deosebire prin repezentanţii Şcolii Ardelene care au contribuit la dezvoltarea învăţământului românesc, la popularizarea ştiinţei, la formarea conştiinţei de sine a neamului. Aceste aspiraţii au generat şi conflicte locale, nu neapărat de natură economică sau politică.

Împrejurările istorice cu interminabilele stări tensionale, politice, etnice şi religioase, nu au fost favorabile creaţiei literare în limba română. Aceasta a apărut cu greu şi tardiv în raport cu alte zone ale ţării, dar şi cu cele în limba maghiară, susţinute şi stimulate de administraţia timpului. Nici constituirea bisericii greco-catolice, promiţătoare de beneficii pentru preoţii şi intelectualii români, de acces la instituţiile de învăţământ şi la valorile occidentale, nu a dat rezultate spectaculoase în viaţa culturală şi literară din Satu Mare. În raport cu întregul teritoriu naţional şi chiar cu cel transilvan, zona rămâne una marginală, cu evenimente rare şi de răsunet limitat.

Nu deţinem date semnificative nici despre ecourile locale ale evenimentelor importante din restul ţării: Unirea Principatelor, Instaurarea monarhiei, Războiul de Independenţă. Poate că informaţii despre aceste evenimente au circulat şi atitudini favorabile au existat. Dar semne şi urme ale acestora în creaţia literară nu se cunosc. Nu se cunosc nici răsunetele unor evenimente din Transilvania, precum Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan, Revoluţia de la 1848 sau figura revoluţionară a lui Avram Iancu, deşi acesta a fost sprijinit de sătmăreni. Explicaţia, necesitând demersul istoric ignorat sau evitat de istoricii de formaţie exclusiv occidentală, depăşeşte cadrele acestor însemnări.

Abia în 1859, odată cu Unirea Principatelor, dar fără legătură directă cu acest eveniment, la Satu Mare se înfiinţează prima Catedră de Limba Română la Gimnaziul catolic regesc, din iniţiativa şi cu eforturile de martir ale lui Petru Bran, ocazie cu care a rostit un discurs memorabil, stimulativ pentru populaţia românească a oraşului. Românii din Satu Mare datorează mult acestui cărturar şi apostol al limbii naţionale.

El a înfiinţat şi o **Societate de lectură** a elevilor de la Gimnaziul din localitate, după modelul celei din Oradea. Societatea, care a funcţionat între 1862 şi 1869, constituie un început de instituţionalizare a vieţii literare şi culturale româneşti în Satu Mare. Elevii români aveau posibilitatea să citească literatură în limba română şi să consulte reviste literare din ţară. Recitau poezii de Vasile Alecsandri, Andrei Mureşanu, George Sion, care alimentau sentimentul patriotic al tinerilor sătmăreni. Societatea avea abonamente la reviste culturale importante din ţară, inclusiv la **Convorbiri Literare**, revistă prestigioasă, la care colaborau clasicii literaturii naţionale.

Tot lui Petru Bran îi datorăm şi apariţia primei cărţi de literatură din Satu Mare, volumul **Mărgăritarie sau Sentinţe poetice, filosofico-moralo-estetice,** apărut în 1874. Nu este o creaţie absolut originală; cuprinde prelucrări de maxime ale marilor creatori latini, precum Ovidiu, Horaţiu, Marţial, Terenţiu, Tibul, Juvenal, Cicero versificate în distihuri şi hexametri, după modele antice latine.

Limba acestui volum, ca şi a altor scrieri ale lui Petru Bran, este un ciudat amestec de neologisme, artificial create după modelul latiniştilor întârziaţi şi regionalisme obscure, care nu se regăsesc în limba română literară. Dar configuraţia ei mărturiseşte despre dificultăţile constituirii unei limbi literare în perimetrul sătmărean.

Nici în plan teoretic nu este bine percepută evoluţia limbii literare, aşa cum ilustrează poziţia preotului şi filologului local Ioane Marcu (1831-1886), autorul referatului **Declaratione in cauza limbei române din partea inteligentiei române din Comitatul Satu-Marelui,** cunoscut şi amendat sever de Titu Maiorescu pentru exagerările şi exclusivismele latiniste, mai potrivite pentru cauza greco-catolicismului decât a limbii române.

După moartea lui Petru Bran, în 1877, activitatea catedrei de limba şi literatura română a fost preluată de luptătorul memorandist Vasile Lucaciu datorită căruia a continuat până la Unirea din 1918. Împlinirea aspiraţiilor populaţiei române se amână însă până după Unirea cea Mare.

Momentul Unirii şi afirmarea vieţii româneşti . Revirimentul vieţii româneşti pe multiple planuri, produs după marele eveniment întregitor de ţară, s-a produs şi în viaţa culturală şi literară a sătmărenilor. Nu însă imediat şi nici cu rezultate performante. Populaţia din zonă constată că nu dispune de suficiente forţe pentru împlinirea aşteptărilor legitime. Lipsesc forţe creatoare, experienţă, instituţii care să restructureze viaţa. E nevoie de iniţiative, de entuziasm, de voinţă de depăşire a dificultăţilor materiale şi umane, chiar dacă sprijinul politic local şi central nu lipseşte.

Din fericire se găsesc repede câţiva entuziaşti, unii chiar cu experienţă valoroasă, care reuşesc să mobilizeze lumea intelectuală a oraşului la înfăptuirea unor iniţiative importante. Printre aceştia trebuie menţionaţi în primul rând revizorul şcolar Dariu Pop (1887-1965), om plin de iniţiative culturale şi literare, ziaristul Anton Davidescu şi scriitorul George Mihail Zamfirescu.

Din iniţiativa lor începe instituţionalizarea vieţii culturale româneşti. Imediat după război Liceul regesc este preluat de Statul Român şi la 5 octombrie 1919 începe anul de învăţământ în limba română. Din iniţiativa lui Dariu Pop apare şi primul ziar românesc cu numele **Satu Mare,** spre satisfacerea nevoilor de informare a populaţiei cu privire la iniţiativele promovate. La scurt timp ziarul e preluat de prietenul Anton Davidescu, cel care-l va aduce în Satu Mare, în 1922, şi pe George Mihail Zamfirescu.

Instituţionalizarea vieţii culturale se produce prin apariţia revistelor **Ţara de Sus** (1921-1922), **Icoane maramureşene** (1923-1924) şi **Afirmarea** (1936-1940)**.** Acestea nu sunt reviste exclusiv literare; în primul rând nu existau forţe creatoare pentru aceasta, dar nici un public format pentru cultură şi literatură română. Limba română vorbită aici nu ajunsese la condiţia unei limbi purtătoare de cultură performantă. Este meritul acestor intelectuali devotaţi care au creat instituţii şi publicaţii culturale în limba română, conştienţi de necesitatea recuperării rapide a timpului pierdut din motive istorice. Revista **Ţara de Sus** a publicat puţină literatură: 11 poezii semnate de 5 autori, printre care V. Sălniceanu, G. Tutoveanu, Constantin Răsmiriţă şi Dariu Pop însuşi, care scriu o poezie cu idei şi modele preluate din Alecsandri şi alţi paşoptişti. Poate că, precum Alecsandri, şi Dariu Pop ar fi ajuns la o expresie mai elevată, dacă nu-şi risipea talentul în toate genurile literare, în muzică, în ziaristică, în activitate socială, cu înţelegerea necesităţii acestora şi a faptului că nu are cine să le iniţieze. Revista a mai publicat o traducere modestă din germană, câteva povestiri semnate de Anton Davidescu, Dariu Pop şi Ion Deleanu, interesante ca valoare documentară, respectiv pentru reiterarea traseului parcurs de literatura română pentru a ajunge la o creaţie valoroasă. Revista publică şi culegeri de folclor, fără analiza acestora.

Cum o cultură locală nu se poate afirma în condiţii de izolare, revista se preocupă de cultivarea limbii, inclusiv de etimologia denumirii Satu Mare, pe care o recomandă, recenzează creaţiile literare semnificative din alte zone ale ţării, revistele centrale şi locale, iniţiază cercetarea documentelor descoperite între timp. Din astfel de cercetări Dariu Pop a alcătuit volumul **Mărturii strămoşeşti** publicat în 1938 în Satu Mare. Fiind o revistă „pentru toţi", urmând un program de culturalizare a populaţiei, **Ţara de Sus** cuprinde şi rubrici ştiinţifice şi pragmatice.

Când apare **Icoane maramureşene,** în februarie 1923, la numai cinci ani de la Unire, oraşul avea deja o imagine schimbată. Cu un entuziasm, atunci de înţeles, Anton Davidescu îl prezintă astfel: „*Satu Mare, pe care îl vedem azi cu şcoli româneşti primare şi secundare, cu biblioteci, Casină Română, ziare numeroase şi variate; cu cafenele pline de români, era o citadelă a apusului regat ungar care la fiecare ocazie aşteaptă să-şi ia revanşa, nimicind pe Valahul îndrăzneţ care a atins pământul coroanei Sfântului Ştefan".*

Experienţa revistei anterioare este depăşită, noua publicaţie diversificându-şi profilul. Literatura originală ocupă un spaţiu mai cuprinzător, redactorii apelând la scriitori din ţară, inclusiv din Bucureşti. Sunt publicate 38 de poezii create de 20 de autori, dintre care Alexandru Macedonski, Elena Farago şi redactorul G. M. Zamfirescu au devenit valori ale literaturii naţionale. Alături de aceştia mai publică poezie Florenţa Zamfirescu, Gh. Veja, T. Ulmu, George Silviu, Ion I. Pavelescu, Constantin Goran, Eugen Relgis. În general se scrie o poezie descriptiv tradiţionalistă, tardiv romantică şi postromantică, cu unele note de revoltă socială şi de contestaţie existenţială.

Proza revistei este mai diversificată tematic şi genologic, de la schiţe şi povestiri, la nuvele şi fragmente de roman, poeme în proză. Publică aici Ion Mehedinţeanu, Ion Pas, Mihail Straje, Ion Dongorozi, Traian I. Cristescu, Savin Constant şi redactorii A. Davidescu şi G. M. Zamfirescu, povestirile acestuia din urmă fiind cuprinse în volumul de debut **Flamura albă**. Revista publică şi proză feminină, povestiri de Otilia Ghibu, Florenţa Zamfirescu şi Sarina Cassvan-Pas, iniţiind astfel şi cultura feminină în zonă. Fără a înregistra capodopere, mare parte din proza publicată aici rezistă încă la examenul modernităţii, mărturiseşte despre saltul rapid al vieţii culturale. Are mai puţine preocupări de folclor, dar se orientează şi spre eseul filosofic (Eugen Relgis) şi literatura sapienţială (Florenţa Zamfirescu, care semnează şi Francesca Paul).

Interesantă este preocuparea celor trei iniţiatori pentru teatru, valoarea impactului direct cu publicul fiind apreciată deosebit. Dariu Pop scrie piesa de teatru **Şcoala de menaj**, şi alte câteva, mai puţin cunoscute, G. M. Zamfirescu pune în scenă piesele dramaturgilor români moderni; **Patima roşie** de Mihail Sorbul, **Ariciul şi sobolul** de Victor Eftimiu, **Săptămâna luminată** de M. Săulescu, **Se face ziuă** de Zaharia Bârsan, care sunt prezentate la Carei, Baia Mare, Baia Sprie, Şomcuta Mare, Medieşu Aurit.

Este cu totul remarcabilă atragerea de colaboratori din restul ţării, inclusiv din Bucureşti, dat fiind că potenţialul local nu era suficient. De altfel oraşele din zonă nu aveau o populaţie numeroasă, iar cea existentă, pe lângă români, cuprindea şi maghiari, evrei, germani, ruteni. După monografia lui Ştefan

Mărcuş, în 1932 oraşul Satu Mare avea 55.000 de locuitori, alături de români trăind şi maghiari, gemani, evrei, ruteni. Care era proporţia de intelectuali şi câţi dintre ei aveau interese culturale? Dar autentice înclinaţii literare? Nu mai trebuie altă explicaţie pentru a înţelege sarcina asumată de redactori.

Cu toate că publicaţia se lovea de greutăţi materiale, intelectualii sătmăreni sunt acum pe deplin conştienţi de rolul culturii în afirmarea comunităţii etnice: *„Patrimoniul nostru cultural trebuie sporit fără zăbavă şi cu orice jertfe, deoarece nu trebuie să pierdem din vedere că independenţa politică chiar, a unei individualităţi etnice, e în vădită dependenţă de indepedendenţa ei culturală,"* scria Ion Dongorozi în articolul **Inscripţii,** publicat în nr.2, decembrie 1923. Revista recenzează creaţia literară a clasicilor şi contemporanilor, prioritate acordând colaboratorilor ei; sunt recenzate volumele de schiţe şi povestiri **Lumea celor necăjiţi**, de Ion Pas, nuvelele din volumul **Flamura albă** de G. M. Zamfirescu, romanul **Petru Arbore** de Eugen Relgis, acesta fiind şi autorul studiului **Literatura războiului şi era nouă** în care se pronunţă împotriva glorificării războiului, acesta fiind un fenomen dezastruos. Redactorii apreciază deosebit publicaţiile **Adevărul literar şi artistic, Convorbiri literare, Gândirea, Ramuri** şi **Cele trei Crişuri,** publicaţii prestigioase ale vieţii noastre literare din toate provinciile româneşti.

Prin profilul ei, prin creaţia originală locală şi prin colaborările din ţară, prin limba cultivată şi accesibilă, prin problematica de deosebită actualitate, aşa cum afirmă profesorul Mircea Zaciu, „***Icoane Maramureşene*** *a luminat sufletul românesc la hotare*".

În perioada interbelică au mai apărut câteva publicaţii efemere, precum revista satirică **Săgeata, Fata morgana** ori **Muguri**, dar cea mai valoroasă avea să apară spre sfârşitul acestui interval.

Afirmarea este, fără îndoială, titlul cel mai potrivit pentru o revistă interbelică la Satu Mare. Dacă precedentele reviste recuperau cu hărnicie întârzierea culturală a zonei, **Afirmarea** încearcă să o ridice la nivelul culturii naţionale. Apărută din martie 1936 până în august 1940, având redactori pe institutorul Constantin Gh. Popescu şi profesorul Octavian Ruleanu, revista urmărea să fie un îndrumar literar al localnicilor şi să ridice nivelul preocupărilor literare locale la nivel naţional. În articolul **În loc de program** din numărul inaugural redactorii afirmă: *„Noi nu avem ce începe fiindcă trebuie să săvârşim începutul existenţei noastre culturale"*.

Preocupările redactorilor şi colaboratorilor sunt mai cuprinzătoare. Revista se angajează în cercetarea vechimii elementului românesc în această parte de ţară, în confruntările religioase sub care se ascundeau intenţii politice agresive, se preocupă şi de contribuţia zonei vestice la istoria ţării. La rândul ei publicaţia îşi reclamă recunoaşterea pentru activitatea culturală şi literară, ceea ce nu se întâmpla nici la sfârşitul perioadei interbelice: *„De ce Satu Mare este mereu desconsiderat? De ce noi suntem priviţi ca nişte mucenici aruncaţi de soartă într-un colţ al ţării, uitaţi de oficialităţi (în afară de voturile politice*)?", scrie Octav Ruleanu.

Revista a organizat şezători literare, la care au participat scriitori din regiunile învecinate; la una din ele a conferenţiat Victor Papilian, acţiune solicitată şi de careieni. De asemenea publicaţia a realizat „procese literare" ale unor creaţii epice valoroase precum **Velerim şi Veler Doamne** de V. I. Popa, **Adolescenţii de la Braşov**, un roman de Pericle Martinescu.

Ca literatură, a publicat poezii de Ion Şiugariu (1914-1945), intrate în volumul **Trecere prin alba poartă** (1938), poet contemplativ, mort timpuriu, poezii şi proză de Alexandru Nicorescu, redactor al revistei **Muguri,** (1929), care a publicat în Satu Mare volumele **Din farmecul lirei** (1928), **Visuri pribege** (1929), **Pământ străbun** (1934), **Popas sufletesc** (1934) şi **Din glumele vieţii** (1945). E un poet sămănătorist şi un prozator tradiţionalist.

Dimitrie Hinoveanu, colaborator frecvent, este un poet mai talentat, descriptiv, mai aproape de tradiţionalişti. În poezia **Melancolia zării** îşi dezvăluie concepţia despre poet şi poezie: *„Vom şti că înainte nu-i odihnă / Şi înapoi ni-e cântecul uitat / Dar nu ne-or spune umbrele din cer / Că am trecut pe-aici şi n-am vibrat."* (O senzaţie similară au şi creatorii actuali, deşi însemnătatea lor pentru spaţiul sătmărean este incontestabilă). A colaborat şi la alte reviste prestigioase din ţară. Zestrea literară a revistei mai cuprinde poezia lui Gh. Crişan, Ion Maria Sereş, careianul Ion Cherejan, maramurşeanul Petre Dulfu.

Au colaborat la **Afirmarea** poeţi care au devenit ulterior nume de reţinut în lirica românească precum Ştefan Baciu, Radu Stanca, Ion Sofia Manolescu, dar şi V. Spiridonică, George Vaida, Constantin Virgil Gheorghiu, mulţi proveniţi de la gruparea bucureşteană **Adonis**, ce încuraja tinerii să debuteze.

Proza este mai puţin reprezentată în paginile revistei, fiind depăşită în raport cu orientările moderne ale prozei naţionale, sincronizată deja cu valorile occidentale. Nu s-au înregistrat talente remarcabile, dar meritã consemnate încercările lui Octav Ruleanu, Gheorghe Crişan, ziarist şi redactor al revistei maramureşene **Cronica literară**, Cornelia Baciu şi viitorul universitar din Sanislău, Gheorghe Bulgăr .

Preocupări critice au avut Ion Şiugariu, la „Pagina scriitorilor tineri" şi D. Hinoveanu la rubrica „Întîlniri cu prieteni". Creaţiile unor scriitori precum Virgil Carianopol, Ion Th. Ilea sau Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca, T. Murăşanu sunt recenzate conştiincios, dar fără pretenţii analitice şi evaluare temeinică. De asemenea revista a prezentat cărţile lui G. M. Zamfirescu, Ionel Teodoreanu. A evitat polemica, a urmat programul de educaţie literară a sătmărenilor timp de cinci ani.

Preocupări literare după cel de-al doilea război mondial. Sfârşitul războiului nu mai produce populaţiei locale mari satisfacţii, cum se întâmplase în 1918. Prefacerile aduse de noul regim politic nu au corespuns aspiraţiilor fireşti ale populaţiei. Lumea intelectuală nu mai este animată de mari idealuri, nu mai apar cu uşurinţă entuziaşti, ca în perioada interbelică. Războiul şi urmările lui au risipit firavele forţe culturale ale zonei. Unii dintre intelectualii din perioada anterioară sunt persecutaţi politic, deţinuţi în închisorile comuniste. Formarea unei noi generaţii cere timp. Mulţi dintre noii intelectuali se orientează spre alte centre culturale, mult mai atractive. Oraşul nu mai este centru administrativ şi nu mai atrage intelectuali. Instituţiile care sprijineau cultura, cu puteri reduse cum erau, sunt desfiinţate. Omul de cultură se vede însingurat şi are nevoie de multă tărie de caracter pentru a depăşi momentul critic prelungit. Suspiciunea ideologică îi curmă entuziasmul. Condiţia creatorului devine prin excelenţă dificilă.

Printre cei care o ilustrează în arealul sătmărean se distinge poetul şi traducătorul Gabriel Georgescu (1911-1973), originar din Craiova, care, după ce a peregrinat prin multe localităţi din diferite zone ale ţării, a ajuns, între anii 1946-1963, profesor de literatură română la Liceul „Mihai Eminescu" din Satu Mare, oraş unde s-a stabilit şi a trăit până în 1973, când a decedat. Din 1963 a fost lector la Institutul Pedagogic din Baia Mare, de unde s-a pensionat în 1972.

Traducător din limbile franceză, rusă, maghiară şi bulgară, Gabriel Georgescu a dat expresie românească unor poeţi de valoare universală precum simboliştii francezi Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Paul Valéry, Guillaume Apollinaire, Stephane Mallarmé, Paul Verlaine, Charles Peguy şi alţii, mai puţin cunoscuţi publicului român, traducerile fiind apreciate de Tudor Vianu. Din limba rusă a tradus romanul în versuri **Evgheni Oneghin** de A.S. Puşkin, iar din literatura maghiară poezii de Petöfi Sandor, Ady Endre, Kiss Jenö.

Cu o cultură vastă, cu o experienţă de viaţă din care nu au lipsit drame familiale şi persecuţii politice, Gabriel Georgescu a fost un poet talentat şi cultivat. Creaţia sa poetică se cuprinde în volumul **Poemul fără flăcări**, (Bucureşti, 1934, ediţia a doua în Editura pentru Literatură, 1969) titlu metaforic, care exprimă o stare de spirit firească în condiţiile vieţii spirituale de atunci. Este o stare ce prefigurează o viziune existenţialistă, acceptarea singurătăţii şi a morţii într-un climat social lipsit de aspiraţii şi chemări mobilizatoare: *„Un adevăr primejdios / îmi stă în faţă neclintit; / o beznă-n soarele sticlos / în noapte, fulger înteţit ..."*

George Vulturescu consideră că *„G. Georgescu este poetul unei singurătăţi greu de definit: nu atât de profundă, încât să devină spaimă, nu atât de oxidantă încât să devină criză: e* ***o stare de a fi*** *- materie care se contemplă pe sine."* **(Cultură şi literatură în ţinuturile Sătmarului. Dicţionar 1700-2000,**p.95)

Autorul împărtăşeşte o filosofie existenţialistă, preluată de la cursurile profesorului P. P. Negulescu, căruia i-a fost student preferat la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti (1935- 1940). De altfel înainte de impunerea marxismului, principala orientare filosofică a intelectualilor umanişti de la noi a fost existenţialismul.

Creaţia lui Gabriel Georgescu a fost abordată şi valorificată critic începând din 1970, în **Nord**, din Baia Mare, culegerile locale **Afirmarea** şi **Pagini literare**, dar şi în **România literară, Tribuna,** precum şi de comentatori maghiari de literatură. Versuri ale autorului au fost comentate şi în volumele de critică

litrerară **Poeţi români de azi**, (Editura Cartea Românească,1979) de Gh. Grigurcu şi **Literatura maghiară în limba română** de Rethz-Váczy.

Publicată postum, monografia **Gabriel Georgescu. Un poet al existenţei discrete (**Editura Citadela, Satu Mare, 2011**),** realizată de poetul Ion Ghiur, prezintă pe larg activitatea acestui cărturar eminent care şi-a legat viaţa de meleagurile sătmărene. A colaborat la reviste prestigioase din ţară printre care **Revista Fundaţiilor Regale, Luceafărul, Familia, Steaua, Tribuna.** În ultimii ani ai vieţii a participat la cenaclul **Afirmarea** împreună cu Nae Antonescu, C. S. Anderco, Petre Got, Ion Ghiur, Gheorghe Gheorghiade, Vasile Tarţa, Florian Dincă.

Lector la Institutul Pedagogic din Baia Mare, a contribuit la formarea unor tineri talentaţi, actualmente poeţi şi prozatori cunoscuţi în lumea literară şi culturală, la rândul lor cu substanţiale contribuţii la viaţa literară a ţării, care-i poartă o binemeritată recunoştinţă.

După înfiinţarea judeţului: 1968. Până în 1968 nu se înregistrează momente importante în viaţa culturală şi literară a zonei. Un reviriment necesar şi aşteptat al vieţii culturale se produce odată cu înfiinţarea judeţului. Acum se creează câteva instituţii cu atribuţii în sprijinirea culturii, apar publicaţii locale cu preocupări literare. Din iniţiative personale, cu înţelegerea şi, uneori, şi cu sprijinul organelor locale se reia activitatea cenaclului **Afirmarea** şi, prin acesta, şi continuitatea unor preocupări fructuoase din anii antebelici.

Personalitatea care a impulsionat viaţa literară a judeţului, cu deosebire după 1968, a fost, fără îndoială, **Nae Antonescu**. Format în climatul spiritual al perioadei interbelice, colaborator la ziare şi reviste importante din Transilvania, dar şi din alte părţi ale ţării, modest şi discret, Nae Antonescu, adevărat „patriarh al literaturii sătmărene", a sprijinit activitatea creatoare a aproape tuturor scriitorilor din Satu Mare.

Deşi a dus o viaţă modestă, trăind aproape toată viaţa în Terebeşti, satul în care s-a născut, şi mulţumindu-se cu condiţia de profesor la ţară, Nae Antonescu (1921-2008) a fost intelectualul cu cea mai temeinică pregătire filologică şi cea mai bogată activitate culturală din judeţul nostru. S-a pregătit pentru meseria de dascăl, a absolvit Şcoala normală unită din Oradea, s-a refugiat în Bucureşti în timpul Diktatului de la Viena, iar după stagiul militar, a urmat Facultatea de Filologie din Cluj, absolvită în 1949. În acelaşi interval a fost şi arestat pentru activitate politică naţional-ţărănistă, întrucât fusese redactor la ziarul **Dreptatea.** A colaborat la revistele importante ale vremii, printre care: **Pagini literare (**Turda**), Steaua, Ardealul, Plaiuri năsăudene, Universul literar, Viaţa, Tribuna, Familia, Convorbiri literare, România literară, Viaţa românească**.

Partea cea mai valoroasă şi mai rezistentă a activităţii lui Nae Antonescu o constituie cercetarea revuisticii literare. Era convins că revuistica aduce contribuţia cea mai valoroasă la cunoaşterea literaturii şi la elaborarea istoriei literare. La **Steaua** a publicat o serie de articole cuprinse sub genericul **Convorbiri revuistice** în care a schiţat un proiect amplu de cercetare în domeniu, care ar fi urmat să cuprindă: **institut de presă şi revuistică, publicaţie de specialitate**, curs universitar de **Introducere în revuistică, antologie de revuistică** şi **Istoria revistelor româneşti**, chiar şi un **Congres de revuistică**.

Pasionat de asemenea cercetare, de mare interes pentru viaţa culturală, el însuşi a realizat câteva lucrări exemplare, de nivel academic. A editat volumele **Reviste literare conduse de Liviu Rebreanu,** (Minerva, Bucureşti, 1985), monografia revistei **Jurnalul literar**, (Timpul, Iaşi, 1999), **Reviste literare din Transilvania**, (Biblioteca revistei Familia, Oradea, 2001).

Pe plan local, în intervalul scurt dintre 1969-1972 când a ocupat funcţia de Director al Casei Corpului Didactic din Satu Mare, a editat revistele şcolare **Pagini sătmărene** şi **Şcoala sătmăreană,** titluri semnificative pentru reluarea activităţii didactice şi culturale din perioada interbelică.

Ca filolog cu profil complet, a îngrijit ediţiile critice George Boldea, **Versuri,** (cu o prefaţă de Emil Giurgiuca, Minerva, Bucureşti, 1973) şi Romulus Demetrescu, **Însemnări critice**, (apărută în colecţia Restituiri la Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, în colaborare cu Dimitrie Danciu), apoi Ady Endre, **Sânge şi aur**, (traduceri de George A. Petre, Editura Cogito, Oradea, 1996, în colaborare cu Corneliu Bala) şi Constantin Noica, **Poeme**, (Casa de editură Panteon, Piatra Neamţ, 1995).

În profilul lui Nae Antonescu intră şi creaţia literară, cuprinzând fragmente dintr-un roman (**Viaţa e o prostie)**, cu note autobiografice, poeziile **Poem de dragoste** şi **Nocturnă,** publicate în ziarul sătmărean **Buciumul,** semnate Nae Tarabă şi I. A. Terebeşti (a mai folosit pseudonimele Silviu Alexe şi Titus Clemente), precum şi **Memori**i, apărute în F**amilia** în1998-1999.

Activitatea de critic literar a lui Nae Antonescu constă din numeroase cronici de întâmpinare a creaţiei unor scriitori tineri, mulţi din Satu Mare, cărora le-a intuit posibilităţile şi pe care i-a încurajat discret, iar cea de istoric literar din volumul **Scriitori uitaţi**, (Editura Dacia, Cluj-Napoca,1980), în care realizează portretele critice ale unor scriitori pe care i-a cunoscut personal, însoţite şi de discrete pagini evocatoare, oferind un material gata prelucrat pentru cuprinderea în Istoria literaturii române.

Devenit sursă de referinţă pentru cercetarea revuisticii româneşti, Nae Antonescu este citat în lucrări de sinteză precum **Dicţionarul Presei Literare Româneşti** de Ion Hangiu, **Dicţionar Literar** 1613-1997 de Teodor Tanco, **Istoria literaturii maghiare din Romania** de Gavril Scridon, iar despre activitatea lui au scris numeroşi cercetători ai literaturii printre care Mircea Zaciu, Nicolae Manolescu, Şerban Cioculescu, Mircea Popa, Mircea Vaida, Ion Buzaşi, Emil Pintea, George Bădărău şi mai toţi scriitorii locali, între care Grigore Scarlat, Cornel Munteanu, Gheorghe Glodeanu, George Vulturescu, al cărui **Dicţionar.** cuprinde date multiple despre activitatea criticului şi istoricului literar Nae Antonescu.

Cu toate acestea opera critică şi istorică, activitatea revuistică, cenaclieră şi didactică a lui Nae Antonescu merită efortul unei monografii ample, spre mândria culturii sătmărene pe care a slujit-o cu dragoste de-a lungul întregii sale vieţi sacrificându-i timp, eforturi intelectuale, perspectivele unei cariere profitabile şi, de multe ori, parte însemnată din modestele lui surse băneşti.

Biblioteca judeţeană Satu Mare, care a preluat fondul documentar al bibliotecii criticului şi a creat **Atelierul „Nae Antonescu",** aşteaptă cercetătorul sătmărean tânăr care să-i urmeze exemplul. Recent remarcabilii bibliofili Marta Cordea şi dr.Viorel Câmpean au publicat un prim volum cu scrierile lui de critică şi istorie literară, intitulat **Din presa sătmăreană de altădată**, apărut la editura Citadela, Satu Mare, 2013, în timpul redactării prezentei lucrări.

* * *

Afirmarea vieţii culturale şi literare a Sătmarului s-a produs pe măsură ce s-a format o nouă generaţie de scriitori. La acest proces a contribuit dezvoltarea învăţământului românesc, creşterea numărului de licee în oraşele judeţului, stimularea elevilor prin activitatea cenaclieră şi publicistica şcolară. La un moment dat existau 37 de cenacluri literare, în principal în şcoli, pe lângă Cenaclul „**Ioan Slavici**", şi **Afirmarea**, numit astfel pentru a continua realizările perioadei interbelice. Au apărut şi câteva reviste literare precum **Luceafărul**, (Liceul Mihai Eminescu) **Poteci** (Liceul Doamna Stanca), **Muguri** (Liceul Ioan Slavici), **Azur** (Liceul Tăşnad) unde au debutat, sub îndrumarea unor profesori entuziaşti precum Eleonora Bruciu, Laura Anca, Lucia Budai, Rodica Bucurescu, Gheorghe Gheorghiade, Teodor Curpaş, Viorel Rus câţiva tineri care au confirmat ulterior aşteptările.

De pe băncile liceelor se ridică tineri care, deşi vor urma, numai în parte şi la intervale diverse, studii superioare, şi nu neapărat în domeniul filologic, vor forma noua generaţie a literaturii sătmărene, ajunsă azi la recunoaştere naţională. Aceştia vor urma exemplul profesorilor filologi Petre Got, Ion Ghiur, Gheorghe Gheorghiade, Radu Ulmeanu, care publică frecvent în paginile culturale ale ziarului local, dar şi în reviste literare prestigioase din marile centre culturale ale ţării. Ei se alătură lui Nae Antonescu şi Corneliu Bala, şi lor li se adaugă, la scurt timp Gheorghe Glodeanu, Cornel Munteanu, George Achim, care au migrat, la câţiva ani după 1989, la Universitatea din Baia Mare, unde au alcătuit baza Catedrei de Literatură Română.

Unii se afirmaseră deja prin publicaţiile studenţeşti, precum **Echinox** (Cluj), **Gaudeamus** (Oradea), sau de prin alte centre universitare şi culturale. Acestora li se adaugă o serie, destul de cuprinzătoare, de scriitori amatori, fără studii superioare, stimulaţi de exemplul celorlalţi, dar şi de interesul arătat de unele instituţii culturale ale judeţului.

Cred că partea cea mai substanţială de contribuţie la dezvoltarea vieţii literare din judeţ între anii 1968-1989 revine ziarului local **Cronica sătmăreană,** care publica săptămânal, în numerele de duminică, creaţii literare numeroase, unele memorabile şi, ocazional, suplimentul **Geneze**. Meritul revine ziariştilor Vasile Savinescu şi Ovidiu Suciu, responsabili cu secţia culturală a ziarului, dar şi altor redactori, ei înşişi

scriitori, veniţi ulterior în redacţie, precum Grigore Scarlat, Anamaria Pop şi Ion Bledea. Un efort deosebit depun în prezent bibliotecarii dr. Viorel Câmpean şi Marta Cordea pentru a înregistra şi a sistematiza această moştenire culturală, mult mai valoroasă decât s-ar crede la prima vedere, care se cere de asemenea adusă în actualitate.

Paralel se produce şi instituţionalizarea activităţii de amatori prin crearea **Centrului judeţean de îndrumare a creaţiei populare** care se întâmplă să grupeze câţiva tineri pregătiţi şi cu iniţiativă precum Petre Vacarciuc - dirijor, Ion Vădan - poet şi profesor, Ovidiu Suciu - ziarist, Ion Gavrilaş - poet şi prozator, Lucian Cociuba - grafician, ei înşişi creatori de artă şi literatură. Aceştia formează o echipă care va declanşa şi **activitatea editorială** locală, la început prin apariţia unor culegeri ocazionale; în 1969, **Pagini literare**, (culegere de literatură a membrilor cenaclurilor literare din judeţ), redactor de carte Petre Got, poet şi profesor de origine maramureaşeană; culegerea cu acelaşi titlu din 1972 având ca redactor pe Ion Gavrilaş, cuprindea creaţia membrilor cenaclurilor şi cercurilor literare, apoi culegerile cu titlul **Afirmarea**, din 1978 şi 1980, prin grija lui Ion Vădan, Ovidiu Suciu şi Vasile Savinescu; ultimul le şi prefaţează făcând un bilanţ cultural periodic, azi cu reală valoare documentară, relevând creşterea valorică a producţiei literare. Tot atunci s-a constituit, după modele de largă popularitate, şi cenaclul de literatură şi muzică **Cetatea**, (1979-1989), condus de Emil Matei, care a contribuit la popularizarea poeziei sătmărene, cu deosebire în rândurile tinerilor.

Cu sau fără pregătire superioară, filologică sau de alte specialităţi, alcătuită din elemente locale sau venite din alte părţi ale ţării, generaţia de scriitori nou constituită îşi face simţită prezenţa în paginile multor reviste literare, precum **Luceafărul, Steaua, Tribuna, România literară, Familia, Amfiteatru, Echinox** şi altele, unde sunt susţinuţi printr-o stimulatoare critică de întâmpinare de scriitori reputaţi precum Geo Dumitrescu, Ştefan Augustin Doinaş, Adrian Păunescu, Ştefan Bănulescu, Fănuş Neagu, Constantin Ţoiu, Laurenţiu Ulici şi critici prestigioşi ca Nicolae Manolescu, Ion Negoiţescu, Lucian Raicu ş.a. Sunt astfel încurajaţi şi remarcaţi poeţii Ion Ghiur, Alexandru Pintescu, Dorin Sălăjan, Radu Ulmeanu, Ion Vădan,George Vulturescu, prozatorii Ion Boloş, Tudor Daneş şi Ion Bledea. Sunt distinşi cu premii literare prestigioase Dorin Sălăjan, George Vulturescu, Ion Vădan, Alexandru Pintescu, dar şi Ioan Bran, Vasile Tarţa, Emil Matei, Ion Bala, fapt ce atestă valoarea creaţiei literare realizate în arealul sătmărean, intrarea ei în circuitul naţional de valori. Numeroase poezii ale acestora sunt cuprinse în antologii apărute în centre culturale importante din ţară şi de peste hotare, sunt traduse în maghiară şi germană, dar şi în franceză şi engleză.

Revista **Tribuna**, a editat, în intervalul decembrie 1984 – aprilie 1986, suplimentul literar **Pagini sătmărene,** din care au apărut 9 numere. Vasile Sălăjan, redactorul şef al Tribunei, menţionează: „*Privite de aproape literatura şi plastica sătmăreană, (...), conving deopotrivă prin diversitatea şi bogăţia prezenţelor, dar şi prin cotele de vârf atinse. Cine crede că la Satu Mare trăiesc şi scriu nu mai puţin de patruzeci de scriitori din care aproape douăzeci (a se citi corect: douăzeci!) au cărţi, una sau mai multe, nu se înşeală”.*

Realizatorii numerelor respective sunt în ordine: Ion Ghiur, V. Savinescu, R. Ulmeanu, I. Vădan, G. Vulturescu. În afară de poezie, bogat reprezentată, **Paginile sătmărene** publică multe cronici de carte, realizate de Nae Antonescu, Al. Pintescu, Gh. Glodeanu, dar şi de poeţi, care simt nevoia criticii de întâmpinare. Acelaşi redactor-şef remarcă aportul substanţial al **Carnetului plastic**, realizat de Ovidiu Suciu, care cuprinde 14 artişti plastici sătmăreni. Într-o oarecare măsură **Paginile sătmărene** au suplinit lipsa unei reviste literare judeţene, într-un timp în care, în multe alte judeţe, astfel de publicaţii existau. Oricum, ele au atras atenţia lumii literare asupra spaţiului sătmărean.

Dar fenomenul cel mai valoros îl constituie debutul editorial al multor scriitori sătmăreni. Începând cu volumele **Cer înfrunzit** de Petre Got (Editura Tineretului, 1969), **Scara de apă**, de George Boitor, (Editura pentru Literatură, 1969), **Rătăcirea în lucruri** de Ion Ghiur, (Editura Eminescu, 1972), urmează un număr considerabil de debuturi în volum, cu preponderenţă de poezie, printre care Radu Ulmeanu (**Patinoar**, Cartea Românească,1979), Dorin Sălăjan (**Naşterea cea mare**, Albatros, 1980), Emil Matei (**Traversând fiinţa**, Litera, 1982), Anamaria Pop (**Castelul din ciclame albe**, Albatros, 1972), Ion Vădan (**Borgum centenarium**, Albatros, 1983), Radu-Sergiu Ruba, scriitor şi om de cultură care publică în alfabetul Braille

(**Spontaneitatea înţeleasă**), Alexandru Pintescu (**Colocviile vântului**, Albatros, 1985), Grigore Scarlat **Cercuri de aur** (Facla, Timişoara,1986), Ion Bala (**Firul cu plumb**, Litera 1986), Dumitru Păcuraru (**Miere de viespi**, Litera, 1988), Ioan Nistor (**În umbra ipotezei**, Litera,1989), aproape toate premiate de edituri sau de reviste literare prestigioase.

În proză Vasile Sălăjan publică romanul **Coborând spre Nord-Vest,** (Dacia, 1972), George Maria Banu (**Muntele alb**, Schiţe şi nuvele, Eminescu, 1973), Ion Bledea **(Vânătoare de cai,** Cartea Românească, 1977), Ion Boloş (**Fântâna Vulturilor**, Dacia, 1978), Tudor Daneş (**Pescuit de păstrăvi vinerea,** Dacia 1985), Ilie Sălceanu (**Umbra slugerului Theodor,** Dacia, 1988), apreciate în paginile multor reviste literare. Tot acum Nae Antonescu publică volumul de istorie literară **Scriitori uitaţi (**Ed. Dacia, 1980), marcând totodată nevoia de critică şi istorie literară locală, care să pună în valoare creaţia literară aflată deja în plină afirmare, iar George Vulturescu publică primul volum de eseuri critice **Frontiera dintre cuvinte**, (Litera, 1988).

Până în 1989 debutează alţi scriitori, poeţi şi prozatori, de data asta, şi critici literari. Acum se poate vorbi de afirmarea literaturii sătmărene, de reunirea generaţiilor într-o mişcare culturală şi literară activă şi productivă. A contribuit la acest avânt creator o solidaritate de generaţie, respectuoasă faţă de seniorii literelor sătmărene (Gabriel Georgescu, Nae Antonescu, C.S. Anderco, Ioan Ardelean-Senior) şi permisivă faţă de tinerele talente, inclusiv faţă de amatori. Aceasta s-a concretizat în iniţiative inspirate, în formele de instituţionalizare a vieţii literare; cenacluri şi cercuri de creaţie, reviste şcolare, culegeri literare dar, cu deosebire, paginile culturale ale ziarului local **Cronica sătmăreană**, consecvent în promovarea literaturii. Dincolo de puţinele concesii, inerente climatului politic al timpului, multe dintre creaţiile acestor ani au un nivel artistic comparabil cu al altor spaţii culturale din ţară. Este şi momentul recunoaşterii acestor talente, concretizat în premii literare, de debut sau ale unor prestigioase festivaluri de poezie, dar şi în cuprinderea creaţiilor multor sătmăreni în antologii, ori în traducerea în limbi de circulaţie internaţională. Putem afirma că în intervalul 1970-1980 mişcarea literară din Satu Mare a recuperat enorm din decalajul faţă de valorile naţionale, iar între 1980-1990 a atins proporţii şi, mai cu seamă, performanţe artistice de recunoaştere naţională.

După 1989. Fenomenul editorial „explodează" pur şi simplu după 1990. Noilor debuturi li se adaugă numeroase volume ale celor care debutaseră deja, unii ajungând la zeci de cărţi într-un interval de două-trei decenii. Stimulaţi de receptarea şi recunoaşterea lor dincolo de perimetrul local unii scriitori sătmăreni au realizat nu doar cărţi valoroase, ci chiar o adevărată operă, pentru cei în viaţă încă neîncheiată. Zestrea literară a judeţului atinge acum cote fără precedent, confirmând pe deplin aşteptările formulate în paginile **Afirmării** interbelice.

În atmosfera euforică de după evenimentele din Decembrie 1989 asistăm imediat la apariţia de publicaţii noi. În ianuarie 1990 apare revista **Solstiţiu**, săptămânal de cultură, apoi de opinie şi cultură, iar din 1991 publicaţie independentă. Tot atunci apare şi revista **Pleiade**, care va continua, cu intermitenţe, până în 1994. Având director pe poetul Radu Ulmeanu, care condusese şi cenaclul **Afirmarea** până în 1989, şi redactor-şef pe Ion Vădan, revista are în colegiul de redacţie pe Ion Ghiur, secretar general, pe Vasile Tarţa, redactor principal şi pe Nae Antonescu, Cornel Munteanu, Gheorghe Glodeanu, care susţin activitatea critică.

Radu Ulmeanu va edita ulterior revista **Acolada**, care beneficiază şi de serviciile renumitului critic literar Gheorghe Grigurcu. Cu sprijinul multor colaboratori, preponderent din alte părţi ale ţării, dar şi de peste hotare, revista apare, lunar, şi în prezent îmbogăţind peisajul revuistic şi literar al judeţului şi al ţării. Fără să concureze cu **Poesis**, cele două reviste literare concură la promovarea literaturii locale şi naţionale.

În 1998 apare şi revista **Echipa,** editată de Casa Corpului Didactic Satu Mare, care urmărea să stimuleze şi să valorifice creaţia artistică şi activitatea de cercetare a profesorilor sătmăreni. Redacţia era alcătuită din profesori, unii dintre ei scriitori destul de experimentaţi la acea dată. Cele 9 numere apărute conţin câteva pagini memorabile de literatură şi unele articole de interes documentar.

Publicaţia care se impune de la începutul apariţiei ei, acelaşi ianuarie 1990, este revista **Poesis,** devenită adevărată emblemă a vieţii literare din Satu Mare. Ajunsă la al douăzeci şi cincilea an de apariţie, fără întreruperi, publicaţia constituie un model de continuitate în peisajul revuistic postdecembrist,

comparabil doar cu revistele de mare prestigiu şi îndelungată apariţie, care au dominat perioade istorice întregi, precum **România Literară, Convorbiri Literare, Viaţa Românească, Familia, Steaua, Tribuna, Ramuri, Luceafărul**. Iniţiată şi realizată la început de o singură persoană, poetul George Vulturescu, director fondator, ajutat apoi de un colegiu alcătuit din Gh. Glodeanu, Al. Pintescu şi Emil Matei şi, temporar, de Daniel Corbu, Alexandru Muşina, George Achim şi poetul irakian Salah Mahdi, revista a atras repede forţele locale, dar şi colaboratori prestigioşi din toată ţara şi, la scurt timp, şi din multe părţi ale lumii. A fost concepută ca „revistă de poezie" şi despre poezie (cronici, eseuri, traduceri, interviuri), dar în ultimii ani a arătat deschidere şi spre celelalte genuri literare, în măsura în care forţele creatoare, locale în primul rând, au oferit resurse. Din acest punct de vedere este ilustrativă pentru prefacerile produse în literatura naţională: proliferarea poeziei, diversificarea extremă a modalităţilor artistice până la dificultatea coagulării de orientări tematice şi estetice dominante, dar şi diminuarea comunicării sociale şi a auditoriului, prefacerea ei într-o expresie a individualităţii. Chiar şi proza, deşi promovată în mult mai redusă măsură în arealul nostru, ilustrează prefacerile de la nivel naţional: resurecţia postmodernistă a genului scurt, practicat aici mai mult în literatura feminină, diversificarea romanului şi angajarea lui preponderent ideologică, resentimentară sau obedientă la „political correctness", orientarea spre trecut şi ignorarea marilor teme ale actualităţii, tocmai când s-a creat posibilitatea cunoaşterii şi exprimării necenzurate. O criză de idei proprii sau de receptare de pe poziţii specific naţionale întârzie apariţia romanului reprezentativ al timpului nostru. Nu răfuiala cu trecutul e acum principala problemă a societăţii româneşti, ci confruntarea universală dintre globalizare şi identitate naţională. Cum globalizarea, atribuţie a multor altor forţe, avansează rapid şi cu efecte nivelatoare, afirmarea identităţii culturale revine cu siguranţă, ca prioritate a scriitorului. Talentul nu lipseşte scriitorului român, urmează însă şi situarea pe poziţii mai îndrăzneţe în reflecţia asupra prefacerilor lumii contemporane. Nu e un reproş adresat literaturii sătmărene în particular, ci o constatare a situaţiei literaturii naţionale.

În ton cu mişcarea literară a timpului revista editează şi **Caietele Poesis**, dedicate mai întâi poeţilor locali, Paul Grigore (**Diotima din scriitură, eseuri**), Al. Pintescu (**Eutanasia, boeme**), apoi „liderului" postmodernist Alexandru Muşina (**Album duminical**, **poeme**), dar şi unor poeţi importanţi, seniori ai literelor româneşti: Ştefan Augustin Doinaş, Gellu Naum, Ioana Em. Petrescu ori străini: Egito Gonçalves din Portugalia. Alteori „caietele" sunt consacrate unui eveniment, unei teme precum traducerile, ori scriitorilor tineri. Se detaşează totodată manifestarea anuală **Zilele culturale „Frontiera Poesis"** începând din 1996, care a adunat la Satu Mare numeroşi scriitori din diverse părţi ale ţării, alături de personalităţi de răsunet din numeroase alte ţări, marcând o intensă şi valoroasă viaţă culturală şi o literatură în plină afirmare.

O contribuţie importantă la răspândirea literaturii locale au adus-o câteva traducătoare. Alături de traducători din şi în limba maghiară, precum Corneliu Bala şi, cu deosebire, Anamaria Pop, o activitate meritorie desfăşoară conf. univ. dr. Olimpia Iacob, traducătoare specializată pentru limba engleză, profesoarele Elisabeta Kirchmaier-Donca, Cornelia Bălan Pop şi Claudia Pintescu, pentru limba franceză, Livia Mărcan, pentru limba italiană. Traducerile au contribuit la cunoaşterea literaturii locale în numeroase ţări din Europa, în Statele Unite şi Canada, chiar şi din alte continente, la cunoaşterea şi receptarea creaţiei unor importanţi scriitori ai lumii şi la stabilirea de relaţii cu publicaţii de pe alte meridiane.

Activitatea revistei şi importanţa ei, pentru Satu Mare în primul rând, este imposibil de cuprins în limitele acestor pagini. Cu certitudine, prin revistă înainte de toate, prin manifestările culturale de amploarea unui festival de poezie, şi prin Centrul cultural, realizat şi coordonat de poetul Dumitru Păcuraru, **Poesis** reprezintă cea mai valoroasă realizare a Sătmarului, o adevărată emblemă literară.

Revista a stimulat creaţia multor talente locale, iar prin deschiderea ei naţională şi internaţională a contribuit substanţial la receptarea valorilor create în numeroase spaţii culturale ale lumii. Prin ea Satu Mare s-a făcut cunoscut şi dincolo de manifestarea lui literară, prin alte domenii ale vieţii. **Poesis,** revista şi centrul cultural, au devenit o excelentă carte de vizită a oraşului şi judeţului nostru. Din aceste considerente, reprezentând totodată şi oportunităţi, câţiva mai vechi şi mai întreprinzători susţinători ai revistei au procedat la editarea unei alternative a acesteia, **Poesis Internaţional**. Sub redacţia lui Claudiu

Komartin, dar grupând forţe creatoare recunoscute şi apreciate pe plan local şi naţional, revista avansează în concertul cultural universal, ilustrând aspecte revelatorii ale personalităţii literaturii româneşti.

Iniţiativele personale, stimularea publicistică, susţinerea spirituală şi morală a populaţiei locale iubitoare de cultură şi literatură se reflectă şi în structura breslei scriitoriceşti. Raportat la populaţia judeţului, un număr apreciabil de scriitori, greu de imaginat cu puţin timp înainte, au devenit membri ai Uniunii Scriitorilor din România: Radu Ulmeanu, Grigore Scarlat, Ion Boloş, George Vulturescu, Gheorghe Glodeanu, Anamaria Pop, Ioan Nistor, Ilie Sălceanu, George Achim, Cornel Munteanu, Alexandru Zotta, Aurel Pop. Între timp au trecut în eternitate, dintre membrii USR: Alexandru Pintescu, Livia Antonia Bacâru, Ion Ghiur, Ion Vădan, Vasile Tarţa, şi recent, în perioada elaborării acestui articol, prozatorul Ilie Sălceanu. Alţi poeţi, prozatori şi traducători, parcurg acum perioada de stagiatură, instituită relativ recent pentru intrarea în organizaţia naţională a scriitorilor.

La concurenţă cu celelate două reviste literare sătmărene a apărut, începând din 2007 şi revista **Citadela,** publicaţie lunară cu profil cultural general, aparţinând Asociaţiei Scriitorilor de Nord-Vest Satu Mare, organizaţie distinctă de Uniunea Scriitorilor. Editată de Consiliul Judeţean Satu Mare şi de Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare, revista are o redacţie formată din Aurel Pop – redactor şef, Teodor Curpaş – redactor şef adjunct, Cornelia Bălan Pop – secretar de redacţie. Preluând experienţa celorlalte reviste sătmărene **Citadela** a reuşit într-un timp scurt, să atragă poeţi şi prozatori locali, alături de numeroşi colaboratori din ţară, cu deosebire comentatori ai creaţiilor literare şi traducători din limbi moderne. Circulând şi dincolo de spaţiul sătmărean, contribuie la cunoaşterea literaturii locale în ţară şi în lume şi la receptarea literaturii străine în spaţiul local, o atenţie deosebită acordând diasporei româneşti, din Canada până în Noua Zeelandă.

La afirmarea fără precedent a literaturii sătmărene a contribuit, cu siguranţă, şi critica literară. Pedagogia discretă a lui Nae Antonescu, aplecat cu înţelegere şi pasiune spre creatori care nu au atins înalte cote de popularitate, rămânând „scriitori uitaţi", dar, cu deosebire, către debutanţii locali, preocuparea pentru învigorarea publicisticii şi pentru instituţionalizarea vieţii literare au constituit nu numai un preţios impuls, ci şi o strategie eficientă. Criticul obişnuia să amintească scriitorilor că, aşa cum un război nu se câştigă numai cu generali, nici o luptă literară nu se desfăşoară fără soldaţi.

Profesionalismul unor universitari precum Gh. Glodeanu, George Achim, Cornel Munteanu, intraţi în viaţa literară a judeţului în anii 70, a contribuit de asemenea la performarea artistică a creaţiei literare. Este interesant de constatat că pentru pregătirea examenului de doctorat, la scurt timp după evenimentele din decembrie 1989, aceştia au abordat teme din domenii prea puţin investigate, categorii estetice sau specii literare ignorate de teoria, critica şi istoria literară: Gheorghe Glodeanu a tratat *Fantasticul*, cu aplicaţie la proza lui Mircea Eliade, Cornel Munteanu a ales *Pamfletul,* specie revenită în actualitate odată cu instalarea unui regim politic democratic, George Achim a tratat *Utopia* şi destinul ei în literatura modernă; Alexandru Zotta a ales ca temă *Parabola* în literatura actuală, română şi universală. Profesionalismul cu care au elaborat temele propuse denotă şi nivelul de aspiraţie ridicat al preocupărilor critice.

Dar critica nu a devenit neapărat apanajul universitarilor, deşi aportul acestora, direct sau indirect, a însemnat mult pentru performarea creaţiei literare locale. Un rol deosebit l-a îndeplinit critica de întâmpinare practicată de critici profesionişti, dar şi de scriitorii înşişi. Dificultatea parcurgerii şi receptării critice a unui volum extrem de mare de opere şi de o diversitate accentuată, a condus la intervenţia critică a acestora. La nivel local fenomenul se ilustrează strălucit prin contribuţiile critice şi de istorie literară ale poeţilor sătmăreni. În primul rând trebuie remarcată contribuţia poetului George Vulturescu, doctor în filologie, la alcătuirea unei lucrări de valoare inestimabilă pentru cultura locală. **Cultură şi literatură în ţinuturile Sătmarului. Dicţionar 1700-2000** (Editura Muzeului Sătmărean, 2000), este un volum alcătuit deosebit de inspirat. În condiţiile numărului impresionant de opere şi autori, o istorie a literaturii, oricât de exigentă ar fi selecţia şi de limitată aria selectată, este greu de realizat. Parcurgerea, evaluarea, sintetizarea pe care o astfel de lucrare le cere, devin dificultăţi surmontabile eventual printr-o muncă de o întreagă viaţă. Condiţia de dicţionar, deşi implică şi ea analiza şi interpetarea creaţiei, permite în mai mare măsură o panoramare a operelor şi autorilor, respectarea individualităţii şi integrităţii lor, evită neajunsurile unor ierarhizări şi sintetizări dificil de înfăptuit. Autorul, care se exersase între timp în critică de text şi istorie

literară prin diverse reviste locale şi din ţară, a urmat exemplul cercetărilor de istorie literară, cuprinzând în articolele consacrate fiecărui autor date temeinic verificate, dar şi evaluări pertinente în formule şi expresii adecvate şi inspirate. Datorită acestui dicţionar putem astăzi reitera drumul, de peste trei secole, parcurs de cultura şi literatura sătmăreană. Cred că instituţiile culturale şi organele administrative ar trebui să intervină pentru asigurarea continuării Dicţionarului cu perioada de după 2000, cunoscut fiind ce dificultăţi de documentare şi ce cheltuieli ridică pierderea sau deteriorarea surselor. Transpunerea lor pe suport magnetic nu este deloc o garanţie a conservării intacte de durată.

George Vulturescu îşi continuă exerciţiul critic prin lucrarea **Cronicar pe „Frontiera Poesis"** (volumul I, Editura Princeps Edit, 2005, volumul II, Editura Caiete Silvane, 2012) aplicându-l şi altor scriitori din diverse localităţi, dincolo de arealul nostru de margine.

La o activitate la fel de benefică s-au angajat poeţii Ioan Nistor şi Aurel Pop. Cel dintâi şi-a adunat cronicile de întâmpinare a cărţilor sau scriitorilor în volumul **Accente deschise**, subintitulat **Cărţi şi autori din Nord Vest**, (Editura Citadela, Satu Mare, 2012). Nu este un dicţionar, dar cuprinde mai întâi autori prea puţin cunoscuţi, apoi cărţi care nu au fost recomandate publicului, evaluate cu profesionalism şi, mai cu seamă, cu o înţelegere care stimulează autorul.

După ce a adunat într-un volum (**La hanul verbelor,** Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2008), întâmpinările critice ale cărţilor câtorva confraţi, din Sătmar dar şi din ţară şi, cu deosebire, din diaspora românească, Aurel Pop a consacrat culegerea **Eternitate prin poezie** (Editura Citadela, Satu Mare, 2012), unui număr de douăzeci şi opt de scriitori trecuţi, mai devreme sau mai recent, la cele veşnice. Dintr-o pioasă aplecare către memoria lor, dar şi dintr-o necesară recuperare pentru memoria noastră, autorul a selectat creaţii considerate reprezentative pentru opera fiecăruia şi le-a însoţit de fişe biobibliografice care reprezintă date importante pentru istoria literară a Sătmarului.

Semnatarul acestor însemnări a cuprins în cartea **Intermitenţe critice**, (Risoprint, Cluj-Napoca, 2006) cronicile de întâmpinare ale câtorva poeţi şi critici sătmăreni, încercând să identifice şi să evidenţieze în scrierile lor trăsăturile specifice şi contribuţiile personale la tezaurul literar al judeţului. Un proiect personal mai cuprinde referiri şi la prozatorii Ion Bledea, Tudor Daneş şi la cel mai valoros prozator sătmărean şi, totodată, unul dintre cei mai talentaţi din generaţia trecută de cincizeci de ani, romancierul Ilie Sălceanu. Într-o încântătoare şi impresionantă trilogie acesta recuperează pentru memorie lumea spaţiului dispărut odată cu insula Ada Kaleh.

Nu beneficiază încă, la nivel local, de evaluări critice pertinente proza lui Dumitru Mureşan, romanul **Marş verde în Ramadan**, (Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 1998), Radu Ulmeanu (**Chermeza sinucigaşilor),** Dan Marius Cosma**,** autor a patru romane) şi Vasile Moiş, cu primele patru volume apărute până acum dintr-un proiectat roman fluviu, În spatele uşilor deschise, I-IV (Dacia XXI, 2010), care-şi propune să realizeze o frescă atotcuprinzătoare a societăţii româneşti din momentul decembrie 1989 şi din interminabila perioadă de tranziţie.

Procesul de evaluare critică a literaturii sătmărene se completează cu câteva monografii valoroase precum **Gabriel Georgescu. Un poet al existenţei discrete**, alcătuită de Ion Ghiur şi **Un menestrel decapitat,** de Ştefan Haiduc, consacrată poetului George Boitor precum şi monografiile unor reviste literare: **Afirmarea** în volumul **Reviste din Transilvania** (Biblioteca revistei Familia, Oradea, 2001) de Nae Antonescu, **Ţara de sus** şi **Icoane Maramureşene,** în volumul **Reviste din Nord-Vestul interbelic**, de Florica Mădăras (Citadela Satu Mare, 2009). Acestea au servit şi ca surse de documentare pentru eseul de faţă, care schiţează doar o mişcare literară de amploare şi valoare mult mai cuprinzătoare şi mai ridicată, cu individualităţi deja constituite şi recunoscute.

Nu putem trece sub tăcere un fenomen original: volumul **Poeţi din Apa,** care grupează un număr de şapte autori originari din această comună, în cea mai mare parte amatori, editat de regretatul poet Ion Vădan, director al editurii Dacia XXI, acţiune literară şi editorială unică până acum.

În ultimii ani au apărut frecvent în arealul cultural local şi alte nume, cu deosebire de scriitoare, poete şi prozatoare, aspect ce urmează cursul general al literaturii noastre. Devenind tot mai mult o artă a individualului, literatura câştigă în intimitate, iar feminitatea în socializare. Au apărut nume precum Iulia Olar, (decedată în 2013), Corina Petrescu (n.1955), Loredana Ştirbu, (n.1970), Claudia Muther (n.1977),

Mirela Cadar (n.1981), Elena Ioana Koka (n.1987), sau Iana Frezia (n.1997, încă adolescentă), care au debutat deja cu volume, alături de câţiva poeţi şi prozatori care frecventează cenaclul **Afirmarea** condus de aproape douăzeci de ani de poetul Ion Bala. Aproape toţi membrii cenaclului au debutat şi în volum, dovedind nu numai pasiune, ci şi consecvenţă.

Mai consemnăm, deocamdată doar la nivel informativ, preocupările de dramaturgie ale actorului Sorin Oros, autor a două volume de **Pamflete** (Editura Solstiţiu, 2007) şi al câtorva piese de teatru, puse în scenă de teatrul sătmărean şi de cel din Piatra Neamţ, căruia i s-a alăturat, mai recent, şi ziaristul Vasile Andreica. Stimulaţi de permisivitatea şi mobilitatea relaţiilor dintre text şi spectacol, aceştia scriu „scenarii dramatice". Urmează şi ei o prefacere mai cuprinzătoare produsă în prezent în literatura dramatică, direct solicitată de arta spectacolului. A debutat ca autoare şi Nicoleta Câmpean, cu texte destinate copiilor şi tinerilor, de la care se aşteaptă îndreptăţite confirmări.

În aceeaşi ordine menţionăm scrierile despre teatru ale lui Alexandru Pintescu (**Prospero şi „teatrul sărac"** E D P, Bucureşti, 1997**),** Vasile Savinescu (**Privitor la aceeaşi scenă,** Afirmarea, Satu Mare, 1994**)** şi ale semnatarului acestui articol (**Reflecţii la un festival multicultural**, Risoprint, Cluj-Napoca, 2008 şi **Însemnări de dramaturgie şi teatru**, Citadela, Satu Mare, 2011).

Nu putem încheia însemnările de faţă fără a menţiona cu deosebită satisfacţie şi apariţia unei îndrăzneţe lucrări de eminescologie, studiul comparativ **Influenţe shakespeariene în sonetul eminescian** (Editura Citadela, 2013), datorat Teodorei Elena Weinberger, fostă elevă olimpică, licenţiată a Facultăţii de Limba şi Literatura română-Limba şi Literatura engleză de la Filiala din oraşul nostru a Universităţii de Vest „Vasile Goldiş"-Arad, cu un masterat în specializarea „Literatura română şi modernism european" la Facultatea de Litere din Baia Mare. Deşi e un debut editorial, lucrarea se distinge prin temeinicie ştiinţifică într-un domeniu unde puţini se mai pot încumeta. Prin această lucrare, alături de contribuţia lui Graţian Jucan la cunoaşterea corespondenţei eminesciene, Satu Mare îşi înscrie cu cinste numele în eminescologia românească.

Alături de creaţia scriitorilor deja recunoscuţi, activitatea lor merită să fie consemnată într-o lucrare de tip „dicţionar literar", cea mai adecvată fenomenului literar actual, care însă nu se mai poate realiza numai cu entuziasm, ci implicând eforturile unei echipe competente şi al unei instituţii culturale de nivel judeţean. Chiar şi simpla lor enumerare depăşeşte spaţiul acestor însemnări.

* * *

Se poate afirma că prin activitatea din perioada interbelică, reluată la scurt timp după război, literatura sătmăreană recuperează rămânerea în urmă faţă de alte regiuni ale ţării, iar prin impulsul accentuat înregistrat după 1968 şi continuat în zilele noastre, a ajuns la nivelul literaturii naţionale. Mai cu seamă poeţii şi prozatorii sătmăreni, dar şi unii critici literari sunt astăzi cunoscuţi şi recunoscuţi în ţară şi peste hotare, prin contribuţia lor la performarea literaturii române.

Cenaclul Cronograf (Loredana Ştirbu)

Înființat în anul 2015, Cenaclul scriitorilor sătmăreni devenit de la 22 ianuarie **Cenaclul Cronograf**, a adunat într-un timp scurt scriitori de marcă ai județului Satu Mare.

Balogh Francisc Edmund - poet și jurnalist publică volumele *Clarobscur* și *Fum,* Editura Citadela 2015 și *Tandem*.

Bălan Pop Cornelia - publică sub pseudonimul Corina Petrescu. Din volumele publicate amintim: *Turnuri ironice*, editura Princeps Multimedia 2014 - epigrame, versuri - *Pentru că tu exişti*, Editura Timpul, Reșița -2001, *Creion* - Editura Citadela Satu Mare, 2009 etc., Robert Laszlo, *Je suis-traduceri*, etc.

Bărbuș-Crăţu Vasile - din numeroasele volume publicate amintim: romanele - *Salcia neagră*, editura Eco Print Satu Mare - 2008, *Puntea Şerpilor,* Editura Eco Print Satu Mare - 2009, etc. *Versuri-Noi ca apa*, editura Eco Print Satu Mare-2006, etc.

Bonta Ileana - profesoară de limba și literatura română, traducătoare de limbă italiană. Printre traduceri și „*La Citta che nessuno conosce*" de Francesca Lazzarato.

Cicio Ana - din volumele publicate amintim: *Îngăduie-poezie*, Editura Risoprint Cluj 2005, *Simbolul sacru și misterele sale-cercetare despre simbolistica semnelor și simbolurilor preistorice,* Risoprint Cluj 2008 etc.

Curpaș Teodor - publică peste 30 de volume de versuri, memorialistică și eseuri dar și interviuri. Amintim seria *Oameni și fapte o colecție impresionantă de interviuri și eseuri jurnalistice*. Din volumele de versuri amintim *Gândind fericirea*, Editura Daya Satu Mare-2012, *Secret la vedere*-Editura Daya Satu Mare-2015 etc.

Cormos Gheorghe poet, debutează cu volumul Ten, Eeditura Dacia XXI, 2011, publică în numeroase reviste de cultură din țară.

Laszlo Robert poet, debut în revista *„Alfazet"* în 2008. Debut editorial volumul de versuri *„În vid iată viaţa mea!"*, Editura Citadela, 2009, (Satu Mare), *„Somniator tălmăcitorul de vise"*, Editura Dacia, 2010, Cluj Napoca, *„Istoria secretă a Sătmarului",* în colaborare cu Felician Pop, Editura Citadela, 2010, *„Povestea pălincii"*, în colaborare cu Felician Pop, Editura Solstiţiu, 2010, Satu Mare.

Leșcău Florin - scrie poezie, volume în curs de publicare, conduce grupul virtual, Poezie Satu Mare.

Mărcan Livia - publică proză scurtă, eseuri și traduceri din limba italiană. Din volumele publicate: *Vremea în cântec,* Editura Inspirescu, 2011, *O căsătorie ideală și alte nuvele-Luigi Pirandello,* Editura Risoprint, Cluj Napoca, 2007- traduceri, etc.

Pop Felician - poet, jurnalist, traducător, critic literar şi om de televiziune publică volumele *Ploaia de onix* (1994), *Asolut* (1999) etc, monografia localităţii *Odoreu. La margine de mijloc* (2003), coautor la *Istoria secretă a Sătmarului,* Editura Citadela Satu Mare, 2010, publică de asemenea în reviste din țară și străinătate.

Ştirbu A. Loredana - prozatoare, debuteză cu volumul de proză scurtă *„Călătorie în regatul cuvintelor cameleon"* Carpathia Press, 2007 după care urmează volumul *Secretul domnișoarei*-Editura Citadela Satu Mare, 2014.

Terziu George - editor, poet şi prozator debutează cu volumul de autor de proză scurtă- *Experienţa*, volum remarcat de Eugen Barbu în publicaţia Săptămâna. După care autorul şi creaţiile sale au fost interzise. Volumul *Moartea necesară* apare în 2014.

Viaţa literar-artistică maghiară sătmăreană (Kereskényi Sándor)

Cadrul geografico-istoric. Raportul dintre artă şi cultură este un raport eminament social, fiind încadrat în varii contexte geografico-istorice. Aria culturală, în consecinţă, este un cadru natural socializat prin interacţiunea necontenită a demograficului cu economicul, desigur, sub egida unor mentalităţi etnospecifice. Cultura nu înseamnă numai construcţie şi edificare, înseamnă şi luptă. Acest „război permanent" se duce, în primul rând, împotriva naturii, căreia, treptat, i se smulge privilegiul creativităţii.

Spaţiul cultural sătmărean s-a delimitat de împrejurimile sale geografice şi politice în cursul unor serii de conflagraţii interne şi externe. Aceste evenimente preistorice şi istorice avuseră menirea de a fundamenta legitimitatea dobândirii unui teritoriu considerat ca sfinţit prin jertfe şi sacrificii, totodată asigurător de hrană şi dătător de idei. Agricultorul, preotul şi războinicul au luptat laolaltă pentru această fundamentare, care fusese desăvârşită ulterior de intelectualul, omul de cultură prin excelenţă şi cu menirea proprie.

A îndeplini cu atenţie şi cu dragoste toate îndatoririle faţă de ai tăi – faţă de zei şi de comunitate – această gingaşă pietate, îl caracterizează pe artistul începuturilor şi tot asta îl deosebeşte de impostorul neghiob, tâmp sau zglobiu. De la strădania pioasă, până la jurământul de credinţă al evlaviosului intelectual medieval se întinde acel orizont cultural care, deschizându-se spre idealuri şi idei din ce în ce mai măreţe şi elevate, creează speranţele cele mai demne de o existenţă umană plenară.

Teritoriul întins dinspre est spre vest, scăldat de valurile line şi netede ale străvechiului Samus, (al cărui mal plat plin de frumuseţi nebănuite i-a inspirat pe atâţia muzicieni, pictori şi poeţi), pădurile dense şi bogate în felurite specii de animale, biosfera exotică a mlaştinilor s-au transformat treptat în nişte părţi pitoreşti ale unei vaste complexităţi culturale. S-au intersectat aici drumurile mai multor civilizaţii nomade şi s-au stratificat una peste alta, mai multe civilizaţii agricole. Vestigiile arheologice, materialele

etnografice, documentele scrise (în greaca veche sau bizantină, în latină clasică sau medievală) atestă existenţa unui tezaur pluricultural abundent şi generos, zămislitor de valori colective şi individuale.

Persistă o incertitudine oarecare în privinţa faptului dacă aceste mlădioase meleaguri sătmărene ar fi avut deja legături culturale organice cu Imperiul carolingian sau ar fi fost influenţate numai întâmplător şi temporar de modelul cultural al feudalismului timpuriu, mai ales la începuturile Sfântului Imperiu Germano-Roman? Probabil că Sătmarul şi Mintiul s-au născut pe frontiera de est a germano-romanităţii, deci în perioada imediat următoare creerii unor state creştin-catolice ca Boemia, Polonia şi Ungaria. Aceste aşezământe se aflau atunci pe teritoriul regatului maghiar, fundamentat de Ştefan I (cel Sfânt), însă condiţiile urbanizării lor (mai ales, din punct de vedere cultural) rămân o întrebare deschisă mai multor răspunsuri. Datorită unei colonizări germanice destul de intense, Mintiul repede a devenit un orăşel agricol german, iar mai multe sate din vecinătatea sa au pornit pe drumul germanizării. Acest elan s-a împuţinat însă la începutul anilor 1200, dar influenţa culturală a elementului german a rămas destul de puternică şi în continuare.

Dincolo de evidentele diversităţi (o Boemie uneori mai modernizată decât celelalte părţi ale Reichului, o Polonie care aluneca spre meandrele estice ale provincialismului politic şi o Ungarie care nu se va feudaliza pe deplin, niciodată) totuşi apar aceleaşi probleme culturale şi sunt inventate soluţii adesea analoage. Harta culturală a macroregiunii prezintă – de la Prag prin Wienn, Pressburg, Offen, Kaschau, Grosswardein până la Lemberg (şi le folosim, deloc întâmplător, numele nemţeşti în cazul acestor urbe istorice) – diferenţe mai ales în privinţa cantităţii aportului „germano-roman".

Acest fapt, surprinzător la prima privire, se datorează, mai ales, unei creştinizări uneori forţate până la limita raţionalului. Şi-au spus cuvântul însă şi nişte raţiuni pur administrative sau, uneori necesităţi evident economice. La Mintiu (al cărui nume generic „Németi" trimite clar la originea nemţească) cristalizarea clară a unui catolicism german, iar la Sătmar se desfăşoară acele rituri romano-catolice ca şi în celelalte regiuni învecinate comitatului istoric, întemeiat încă de Ştefan cel Sfânt al Ungariei.

Oameni ai Mintiului sau ai Sătmarului, obişnuiţi dealtfel şi în primul rând cu diferite îndeletniciri agricole sau negustoriceşti, nu puneau prea mare preţ pe cultură şi educaţie. Ei, fărămiţându-şi zilele în toiul unor activităţi cotidiene, aşteptau cu o nerăbdare lesne de înţeles acele serbări, în cursul cărora s-au aruncat direct în vâltoarea ceremoniilor liturgice. Teleologia izbăvirii le-a copleşit-o întru totul cultura acestor agricultori urbani obişnuiţi de mult să pândească transporturile venite din diferite direcţii, iar aceştia i le aduceau nu numai mărfuri dar şi informaţii preţioase despre lume.

Cultura sătmăreană a prins aripi datorită unei nevoi acute de instruire. Era nevoie de un potenţial real de prelucrare a unor informaţii economice şi ideologice, şi astfel bunii creştini sătmăreni au devenit din ce în ce mai atenţi în privinţa şcolarizării descendenţilor. Şcoala sătmăreană fusese creditată cu o finalitate mântuitoare – se prezenta ca o chezăşie a afirmării sociale, mai ales pentru elementele care îşi doreau o înălţare socială rapidă şi dăinuitoare.

Cultura catolicismului medieval. Coloniştii germani din Mintiu au fondat oare propria lor şcoală? Greu de presupus, dat fiind faptul, că peste 100 de ani de la sosirea lor au început deja să se maghiarizeze. N-a dispărut însă ideologia catolico-feudală a germano-romanităţii, persistând în continuare în spiritualitatea unor grupuri mici şi răzleţe, dar foarte active social şi cultural. Modelul ne este cunoscut încă din antichitate. Academia lui Platon a fost „o reţea mobilă" care s-a alimentat cu informaţii intelectuale din Grecia Mare (partea sudică a peninsulei Apenine), din Egipt, dinspre oraşele ionice din Asia Mică, sau chiar dinspre Persia, avându-l un pronunţat caracter pluricultural. Cercul Scipionilor (cu un Polibiu grec, cu un Rutilius hispano-latin, cu un Terenţiu african) a nuanţat şi mai mult acest sincretism, pe care creştinismul l-a făcut şi mai eficace.

Academia palatină carolingiană reprezenta o sinteză remarcabilă a acestor sforţări, rămânând exemplară pentru toţi aceia care doreau ulterior să fundamenteze o societate ştiinţifică. Manuscrisul de la Fulda (cca. 840) era o lectură preferată la Praga sau la Gniezno (Polonia), şi a influenţat şi pe urmaşii lui Árpád. O ilustraţie îl înfăţişează pe Alcuin împreună cu Raban Maurul şi Otgar de Mainz „punându-se la lucru", deci în plin proces de publicare a unor performanţe intelectuale. A se arăta împreună cu opera sa era

considerată ca momentul cel mai solemn pentru un autor al evului mediu, mai ales dacă dorea să se apară ca un urmaş vrednic a lui Aristotel sau Vergiliu. Pozitura de *en trouvaille* era starea preferată a creatorului cultural, simbolizându-l întregul eşafodaj muncii lor intelectuale.

Nu e de mirare că suita de consilieri bavarezi sau veneţieni a lui Ştefan cel Sfânt cuprindea cărturari care se străduiau să se înfăţişeze *de cette manière* sau *quomodo*, dorind să lase impresia că aparţin unei bresle mult superioare curtenilor de rând. Astfel se comportau şi clericii provinciali, care aveau menirea să iniţieze o îndocrinare rapidă a unei majorităţi robuste a seminomazilor refractari la catolicism. Numai că, credinţele păgâne au dispărut foarte greu, chiar şi din rândurile elitei culturale.

Coloman Cărturarul (1091-1112), socotit cel mai luminat spirit şi cel mai cult dintre regii maghiari ai vremurilor sale, cel care a decretat că „strigoii nu pot exista", purta totuşi un inel apotropaic cu o anumită formulă magică pentru a-şi aduce aminte de prezenţa malefică şi de uneltirile mârşave ale Necuratului. O altă anecdotă atrage atenţia asupra comportamentului superstiţios a unor sihaştrii sosiţi chiar de la Roma, care pretindeau punerea în vigoare a unor măsuri speciale încetăţenite în ţara lor de baştină privitoare la înspăimântarea diavolului.

În această lume a valorilor ambigue Acâşul, Ardudul, Căpleniul, ba chiar şi Mintiul şi Sătmarul dau dovada unei maleabilităţi culturale neaşteptate. Conform unor mărturisiri din 1217, cuprinse în *Registrum Varadiensis*, în pofida unor eforturi depuse în cadrul bisericilor şi mănăstirilor, analfabetismul nemeşimii persistă cu toate consecinţele sale nedorite. În 1264 şi Careiul îşi are propria sa biserică, dar şi acolo majoritatea capelanilor rămâne semianalfabetă. Cu prilejul unui *generalis congregatio nobiliarum* la nivel de comitat din 1295 iese la iveală interesul precar faţă de valorile culturale. Scuza invocată este lipsa resurselor financiare.

Această situaţie se va schimba oarecum în perioada angevină. Mai ales în timpul domniei lui Ludovic cel Mare (1326-1382) interesul cultural devine la modă, în primul rând, desigur, în rândurile aristocraţiei strâns legate de curtea regală. În provincie, vasalii mai mici ai coroanei, imitând exemplul dat de marii feudali, îşi arogă atâta independenţă cât îi îngăduie distanţa ce-i desparte de puterea suverană, întinderea moşiei sau tăria castelului lor. Ei sunt înconjuraţi de un lux orbitor, dar de factură grosolană, irosind cu seninătate bogăţiile stoarse de la popor. În locul cuiburilor de vulturi inaccesibile dar şi incomode au început să-şi construiască reşedinţe familiale mai confortabile. La începutul secolului al XV-lea s-a răspândit ridicarea de castele (*castellum*), o construcţie cu aspect de cetate, care, iniţial, era construită din lemn. Nici obiceiul de a ridica biserici nu s-a perimat.

Meggyesi Simon face vestit castelul de la Medieşu Aurit în jurul anilor 1350, iar un alt comite al Sătmarului, Himfi Benedek, în 1362 ridică mai multe biserici pe teritoriul comitatului. (În 1366 este deja banul Bulgariei.) La curţile lor se ţine pasul cu „noutăţile" apărute în anturajul regal, dar lucrul cel mai improtant se dovedeşte a fi o îmbogăţire imediată şi obţinerea unor servicii pe lângă persoana regelui.

În orăşelele provinciale cultura catolică îşi găseşte cu greu un sălaş mai vrednic. Câte un rector şcolar mai visător şi îndrăzneţ, nişte preoţi sau monahi umblând după himere strălucitoare în chilia lor întunecată, câţiva manufacturieri mai exigenţi faţă de travaliul lor cotidian, aceştia sunt pionerii evoluţiei culturale. În rest numai artiştii cerşetori şi saltimbanci (dar destul de obraznici să-şi capete o atenţie oarecare) reuşesc să stârnească uneori privirile ciudate ale localnicilor spre amuzamentul general dar trecător.

Odată reprezentată pe hartă, reţeaua oraşelor din Ungaria medievală, prezintă goluri frapante. Majoritatea oraşelor importante (care erau şi centre ale germanizării culturale), s-au aflat la nord de linia Sopron-Buda-Eger (Agria)-Sătmar-Baia Mare (exceptând Oradea), pe când în jumătatea sudică a regatului de-abia se găseau câteva. Sătmarul, ca târg, satisfăcea, în parte, exigenţele nobilimii şi elitei din împrejurimi, ca şi pe cele ale ţărănimii, începând cu producătorii agricoli din Mintiu. Cea mai importantă funcţie a Sătmarului a fost distribuirea mărfurilor de import care ajungeau aici, în general, prin intermediul negustorilor din oraşele mai mari. Intensificarea circulaţiei mărfurilor a fost sincronă cu instalarea economiei monetare. Triumful banilor se resimţea şi în viaţa culturală, aceasta din urmă devenind dintr-un lux legat de marile momente eclesiastice şi festive, o necesitate din ce în ce mai cotidiană.

Acest proces lent şi contradictoriu presupunea însă şi o tranziţie ideologică, afectând, în primul rând, preoţimea inferioară. Astfel, Sătmarul, în timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg (1387-1437),

devine, treptat şi o piaţă, mai bine zis, un târg al ideilor religioase şi laice. Ca distribuitor şi furnizor de idei şi ideologii, Sătmarul şi Mintiul (dar şi Acâşul, Ardudul, Baia Mare, Careiul şi Tăşnadul) începe să-şi aroge un rol mai semnificativ. Drept consecinţă, în 1437, când răscoala ţărănească a lui Budai Nagy Antal izbucneşte în Transilvania de nord, această răscoală se extinde cu o rapiditate firească şi spre Sătmar. Din acest moment al istoriei sale, micul orăşel comercial devine şi un laborator, deocamdată destul de onest, dar existent fără îndoială, al plăsmuirii unor idei novatoare, chiar modernizatoare, care se va resimţi din plin în perioada timpurie a reformei.

Renaşterea şi reforma. Ideile renaşterii s-au înfiripat pe meleagurile maghiare încă de pe vremea guvernării lui Iancu de Hunedoara (1438-1457). Omul de încredere al acestuia, Ioan Vitéz a fost, se pare, cel care i-a inoculat lui Matia Corvinul sensibilitatea faţă de cultura renascentistă. Deşi nu a fost niciodată în Italia, episcopul de Oradea a fost un umanist precoce. Scria foarte îngrijit în limba latină, colecţiona cărţi şi obiecte de artă, iar când a adevenit arhiepiscop de Esztergom (Strigoniu), în 1467, primul său gând a fost să întemeieze o universitate la Pressburg (Pozsony, Bratislava).

Matia, devenind rege în 1458, a acordat o în altă apreciere umaniştilor germani, italieni şi maghiari. Începuturile bibliotecii sale de mare renume datează din anii 1460. Regele dorea o colecţie în care să se afle întreaga cunoaştere clasică şi modernă a epocii, de aceea căuta sistematic şi raritătile. (A făcut schimb de cărţi cu prinţii şi regii acelor vremuri, printre care cu Lorenzo de Medici, şi a fost clientul permanent al librăriei Bisticci din Florenţa.) Potrivit descrierii arhiepiscopului umanist de Strigoniu, Nicolaus Olahus, *Bibliotheca Corvina* ocupa două săli ale palatului din Buda, una cu scrierile autorilor greci, iar cealaltă cu cele ale autorilor latini. Tot în această perioadă s-a îmbogăţit şi reşedinţa din Vişegrad cu elemente renascentiste. Planul fântânii ornamentale a palatului regal a fost desenat de Andrea del Verrocchio, iar portretul regelui a fost pictat de recunoscutul Andrea Mantegna.

Cunoaştem doi susţinători de seamă ale politicii culturale renascentiste a lui Matia, originari de pe meleaguri sătmărene. Primul este aristocratul Vetési Albert (1421-1479), episcop şi diplomat, care în 1476 a devenit intermediatorul căsătoriei regelui cu Beatrice (fiica lui Fernando de Aragon, regele Neapolului). Vetési s-a dovedit a fi unul dintre urmaşii cei mai fideli ai lui Vitéz (terminându-şi viaţa ca episcop al oraşului Veszprém), fiind la rândul lui, mare colecţionar de manuscrise clasice şi adept hotărât al reformelor sociale propulsate de Matia Corvinul. Cel de-al doilea susţinător sătmărean al regelui era Bakócz Tamás (1442-1521), de obârşie modestă, fiind una dintre cele mai importante feţe bisericeşti ale timpului şi pe plan european, preot şi diplomat foarte cult dar orgolios peste măsură, răvnind chiar la scaunul pontifical.

Inteligenţa şi cultura lui Bakócz nu le-a pus nimeni la îndoială. În tinereţe s-a perindat la universitatea din Viena şi la mai multe universităţi italieneşti. O dovadă a gustului său artistic este capela în stil renascentist din Strigoniu, care a supravieţuit incursiunilor otomane. Adversarii lui însă l-au acuzat, şi nu fără motiv, de nepotism şi de rapacitate nemăsurată. Potrivit unor surse, şi-a agonisit o avere fabuloasă, fiind un mare colecţionar al obiectelor de cult şi de lux, dar şi a cărţilor de mare valoare (printre care *Republica* de Platon, *Metafizica* lui Aristotel, *De oratore* de Cicero sau compilaţia în formă de carte tipărită a lui Beroaldo despre Pitagora, dedicată de altfel, chiar lui în persoană).

Vetési şi Bakócz făceau parte din cercul de intelectuali, restrâns şi confident, care participa regulat la întâlnirile lui Matia cu reprezentanţii de seamă ai Renaşterii italiene, ca Benedetto da Maiano şi Filippo Lippi. Pentru unii, ca Marsilio Ficino, Pomponio Leto, Angelo Poliziano şi-au arătat respectul doar din depărtare, întreţinând însă legături strânse cu Antonio Bonfini şi Galeotto Marzio de la curtea regală. Bakócz, dealtfel, cunoştea numeroşi reprezentanţi ai Renaşterii germane şi italiene, printre care pe Regiomontanus sau pe Coluccio Salutati.

Fratele mai mic al lui Bakócz, Ferenc (care folosea uneori numele de Erdődi, alteori de Szatmári) şi-a făcut studii la Ferrara şi Padova, devenind apoi secretar la cancelaria regală, mai târziu episcop de Győr. (Conform dominicanului Pietro Ranzano, Ferenc era un orator şi poet de seamă.) Dintre verii lui Bakócz, Erdődi János (cu studiile efectuate la Bologna), a ajuns episcop de Zagreb, urmat în scaunul episcopal al aceleiaşi localităţi de fratele său, Simon. Un alt membru al familiei ardudene, Vértesi János (care şi-a

terminat studiile la Veneţia) era recunoscut în Italia, fiind proslăvit de marele cărturar şi editor, Aldus Manutius.

Bakócz avea grijă nu numai de rudenia apropiată. Cel mai cunoscut dintre aceia, pe care i-a propulsat în activitatea lor intelectuală, literară, preoţească sau politică, era cunoscutul om de arme, Beriszló Péter, banul Croaţiei. Originar din Bosnia, banul vorbea fluent în mai multe limbi şi coresponda în latină cu vestitul umanist, cardinalul Pietro Bembo. Un alt protejat de-al lui Bakócz era Szatmári György, care din 1494 a lucrat ca secretar regal, iar din 1503 a participat activ la guvernare, devenind omul de încredere al lui Vladislav al II-lea (Jagello) şi, mai târziu, al lui Ludovic al II-lea. Szatmári era un intelecutal şi un literat de mare erudiţie, un adevărat Mazarin maghiar, iscusit organizator ale unor serbări galante de neuitat, şi ale unor evenimente culturale de calitate.

Ungaria nu a încetat să existe imediat după bătălia de la Mohács, dar Ungaria renascentistă a Corvinilor şi Jagellonilor a dispărut, aproape definitiv. Au subzistat, desigur, nişte centre mai mici, la nord şi vest, dar în general s-a dărâmat acea reţea culturală care alimenta structurile, care au devenit dintr-o dată nefuncţionale. Astfel se poate explica şi înaintarea impetuoasă a Reformei, care parcă s-a acomodat mult mai bine noilor necesităţi sociale şi istorice. Vechea elită a dispărut relativ rapid, iar interesul intelectual şi spiritual al făuritorilor noii culturi (mult mai „populară" decât aceea a „filoitalienilor") se îndrepta spre ţinuturile protestante ale Europei. Noii *auctori*, în majoritatea cazurilor, mai tot timpul vieţii lor, rămâneau săraci lipiţi pământului şi profesau într-o semiobscuritate dubioasă, uneori fiind aproape imposibil şi pentru cronicarii contemporani să le precizeze data naşterii sau morţii lor.

Este evident că tocmai ca statul polono-lituanian, şi Ungaria renascentistă a fost distrusă de clasa nobiliară ajunsă la putere. Pe scurt, aici s-a întâmplat contrariul a ceea ce s-a petrecut în Europa occidentală. Acolo, autoritatea regală a reuşit, treptat, să-şi supună forţele centrifuge şi, către anul 1500, a format sisteme politice eficiente. Aici de-a lungul timpului, asupra monarhiei a triumfat particularismul, asupra universalismului, provincialismul, iar regatul a devenit „republică" aristocratică. Elita acestei republici a fost incapabilă să înţeleagă realităţile, la fel ca şi măsura pericolului otoman şi tot ceea ce ar fi trebuit întreprins împotriva lui. Cu aceasta elită însă s-a scufundat şi interesul profund pentru cultura clasică şi a renaşterii italiene sau franceze, rămânând în locul lui un vid axiologic, umplut mai târziu cu un cult al determinismului social şi personal (numit „predestinaţie") al protestantismului, moştenit direct din Vechiul Testament.

Diapazonul acestui determinism conţinea, într-adevăr, şi numeroase elemente democratice, care însă s-au înrădăcinat destul de anevoios chiar şi în solul regiunilor dezvoltate economic şi cultural al Angliei sau Ţărilor de Jos, avându-şi un drum mult mai sigur în ţările scandinave. În contexul maghiar, Reforma şi-a atins scopurile numai pe jumătate: a dinamizat intens evoluţia culturii în limba maghiară, dar a înlesnit cu mult provincializarea acestei culturi. Reprezentanţii ei cei mai de seamă au avut o soartă nefericită – viaţa plină de obstacole şi surghiun a lui Tótfalusi Kis Miklós (1650-1702) fiind paradigmatică în acest sens. Cărturar şi tipograf recunoscut în Olanda şi Germania, este batjocorit şi umilit în Transilvania. Soarta sa, din păcate, este împărtăşită şi de marele fiu al Careiului, Károli Gáspár (1529-1591), traducătorul Bibliei în limba maghiară, de seineanul Erdősi Sylvester János (1504-1551, autorul primei gramatici maghiare), de Medgyesi Pál (1603-1663), autor şi preot presbiterian, colaborator al vestitului Comenius la colegiul reformat din Sárospatak.

Reforma sătmăreană este reprezentată şi de o serie de autori aşa-zişi „minori" ca şi cunoscutul pedagog Baka Péter, traducătorul pietist Felsőbányai Mihály, preotul reformat aderat la puritanism, Mikolai János, rectorul şcolii reformate sătmărene, apoi episcopul reformat de la Alba Iulia, Milotai Nyilas István, preotul reformat şi autor de cărţi şi manuale confesionale, Szatmárnémeti Mihály, preotul reformat Szatmárnémeti Sámuel, preotul reformat şi adept al independentismului, Vetési Sándor, predicatorul puritan din Tiream, Vetéssi István. Aceştia, ca şi mulţi alţii s-au străduit să se facă cunoscuţi şi au recunoscut dreptul enoriaşilor maghiari la o cultură în limba lor maternă, astfel mult mai accesibilă şi omului de rând.

De la Sinodul din Ardud (1545) întrunit sub protecţia încurajatoare a drăgoşeştilor, avântul democratic, egalitarist şi protestatar al calvinismului s-a pierdut însă cu o repeziciune neaşteptată, dar persistau încă scopurile culturale şi, mai ales, cele literare. La Sătmar şi Mintiu, pe parcursul secolului al XVII-lea, sunt

organizate 23 de sinoduri de interes macroregional. Dintre acestea, cel mai important este cel din 1646, întrunit în prezenţa principelui Transilvaniei, György Rákóczi I. Conform unor înţelegeri prealabile, la acest sinod ar fi trebuit să triumfe teologia presbiterianismului, reprezentat de Tolnai Dali János (preot reformat din Tokaj) şi Medgyesi Pál (profesor de teologie din Sárospatak).

Acest curent novator era simpatizat de principe şi sprijinit cu tărie de soţia sa, Lórántffy Zsuzsánna. Însă pe parcursul sinodului, datorită unor uneltiri de culise, iniţiate de marea nobilime, s-a impus aripa conservatoare, în frunte cu Geleji Katona István, episcopul reformat de Cluj. Acest Sinod a demonstrat încă o dată, dacă mai era necesar, adevărata faţă a calvinismului maghiar, democratic în vorbe, autocratic în fapte. Presbiterianismul a avut, totuşi, câştig de cauză, dar cu mare întârziere, la sfârşitul anilor 1670, şi atunci doar pe jumătate. A fost canonizată instituţia presbiteriatului dar sub tutelă episcopală. Astfel, totul rămânea la îndemâna unor pastori abili, care manipulau (uneori cu o îndemânare de invidiat şi pentru un politician) rezultatele tuturor alegerilor interne, aşa-zise drepte şi democratice.

Iluminismul şi romantismul. Modelul cultural al barocului s-a menţinut relativ puţin şi în ciuda eforturilor contrareformatoare. Ba chiar, s-a dezvoltat şi un fel de „baroc protestant", cu caracter nobiliar şi popular, ca o urmare firească a pietismului, mai ales în aria geografico-culturală filogermană din nordul fostului regat medieval. Expansiunea romano-catolică n-a reuşit însă să extirpeze rădăcinile vieţii confesionale calviniste (şi evanghelice), iar şcoala iezuitană (în felul ei, foarte performantă) avea un impact social destul de modest, comparativ cu popularitatea colegiilor reformate sau ale liceelor evanghelice. Iezuiţii s-au avântat pe tărâmul cercetărilor ştiinţifice, fie vorba despre astronomie sau matematică, ori literatură sau istorie, mai ales pentru că ambiţioasele planuri protestante, în lipsa unui suport material solid şi permanent, treptat s-au năruit.

Modelul cultural al iluminismului a început să apară deja în anii 1760, legat de absolutismul luminat al împărătesei Maria Tereza (1740-1780). Al doilea val era strâns legat de iosefinismul de factură reformatoare al împăratului Iosif al II-lea (1780-1790), care s-a caracterizat prin avântul francmason, deci prin anticlericalism, raţionalism universalist şi recunoaşterea nevoilor de reforme sociale. A urmat, deci, o perioadă de secularizare accentuată a sistemului instructiv-educativ, mergând uneori până la profanizarea conţinuturilor moral-religioase. Al treilea val al iluminismului a rămas însă un epilog palid al celor precedente, în ciuda faptului că se caracteriza printr-un naţionalism consecvent, fiindcă Leopold al II-lea (1790-1792) şi Francisc I (1804-1835) au trecut imediat la o politică conservatoare, represivă, iar în timpul şi mai ales după războaiele napoleoniene au promovat un clericalism sever, uneori neîndurător, completat de eşafodajul unui regim poliţienesc, de intimidare şi supraveghere copleşitoare.

Sătmarul de odinioară, datorită protestantismului, era ocolit de cultura barocă de înalt nivel, iar iluminismul a apărut chiar şi în rândurile clericilor catolici. Primul reprezentant de seamă a acestui „iluminism clerical" era poetul paulin, Kreskay Imre, care pentru o vreme a fost şi directorul liceului catolic regal sătmărean. Kreskay a făcut parte din societatea academică maghiară, iniţiată de Bessenyei György (originar din comitatul Szabolcs), Ányos Pál şi Barcsay Ábrahám. Aceşti bravi şi chipeşi bărbaţi ai patriei erau sortiţi a fi un factor de consolidare a gărzii de corp al Mariei Tereza, care îi recrutase pe reprezentanţii micii nobilimi, în scopul de a obţine un sprijin social şi politic cât mai larg planurilor sale dinastice.

Kreskay, fiind un pedagog iscusit şi un preot cu mare autoritate (ulterior a devenit şi episcop de Vác), bărbat de o frumuseţe excepţională, a devenit repede unul dintre favoriţii împărătesei, care astfel a jucat un rol foarte important, dar relativ scurt, în viaţa culturală a comitatului Sătmar. A iniţiat însă reforme durabile şi în învăţământul confesional şi în viaţa literară sătmăreană, sprijinindu-i pe tinerii literaţi de un real talent, dar de origine modestă.

O influenţă mult mai durabilă a exercitat-o Luby Károly (ulterior vicecomite al Sătmarului) care a condus districtele şcolare cu centrul din Ungvár (Ujgorod) şi din Nagyvárad (Oradea). Într-un mod paradoxal, el a devenit un inspector devotat al politicii educative imperiale, rămânând însă şi un patriot consecvent dând ordin la elaborarea primelor manuale şcolare în limba maghiară, dar şi în limba germană, română şi ruteană. Marele reprezentant al celui de-al treilea val iluminist era tânărul Kölcsey Ferenc (1790-1838). El a urmat calea deschisă de curentul cultural german *Bildungsrationalismus*, militând pentru emanciparea economică şi politică a păturilor de jos. Deviza sa „Tulajdon és szabadság" („Proprietate şi

libertate") era o oglindă fidelă a acestor intenţii democratice. Împroprietărirea şi eliberarea iobagilor fiind o măsură indispensabilă pentru umanizarea unei societăţi de deposedaţi şi asupriţi, dar şi pentru detensionarea relaţiilor dintre clasa dominantă şi cea subjugată, el a elaborat legea desfiintării iobăgiei („örökváltság").

Fiind un discipol strălucit al marelui cărturar iluminist, Kazinczy Ferenc şi un urmaş al lui Herder, a luptat pentru reînnoirea limbii maghiare, pentru îmbogăţirea cu neologisme a vocabularului acesteia. Kölcsey a scris o serie de critici literare, asumându-şi astfel un rol canonizator în istoria literaturii. Ca estet, a urmărit popularizarea valorilor culturale ale iluminismului francez şi ale romantismului german. Ca jurist a fost ani de-a rândul notarul şef al comitatului, iar ca deputat al Dietei din Pozsony (Pressburg, Bratislava) a luptat pentru iniţierea reformelor sociale. Ca avocat al apărării, a ţinut pledoarii strălucitoare în cadrul procesului de lezmajestate a lui Wesselényi Miklós, intentat împotriva acestuia de autorităţile imperiale. În sfârşit, ca poet este cunoscut, ca autorul poeziei *„Hymunus",* astăzi imnul de stat al Ungariei.

În ecuaţia *comunităţi = naţiune= patrie* libertatea a devenit o axiomă axiologică iar, datorită acestei teoreme, naşterea şi dezvoltarea burgheziei autohtone, la rândul ei, apare ca o necesitate socială, dat fiind că diferitele *libertăţi* (sau exercitarea unor drepturi în spiritul acestora) depindeau de *existenţa proprietăţii private*. Astfel se preconiza inovaţia şi reforma socială (din partea unui aristocrat de orientare pro-Habsburgică ca Széchenyi István), iar arta şi cultura deveneau treptat o sferă a autorealizării personale de tip burghez. (Ganz Ábrahám, de exemplu, fostul mic proprietar al unei turnătorii de tunuri din timpul revoluţiei şi a războiului de independenţă, în anii 1860, a devenit strălucitul reprezentant al pionieratului din industria grea ungară.)

Cunoscuta şi preţuita carieră în administraţie şi în armată încă din anii 1840, dar mai ales după 1867, a fost schimbată cu cariera intreprinzătorului din sectorul privat. Oamenii de litere, începând cu anii 1840, au devenit, la rândul lor, academicieni sau profesori universitari, în cel mai rău caz ziarişti recunoscuţi şi bine plătiţi, iar majoritatea lor îşi asuma şi roluri publice, făcându-se preşedinţi ai unor societăţi literare sau culturale, sau devenind politicieni, cu o oarecare influenţă şi în mediile economice, deci coruptibili sau corupători. Avea mare dreptate poetul (dealtfel, devenit şi el ulterior secretarul general al Academiei Maghiare) Arany János, când sublinia cu tărie, că „meseria de om public" prevesteşte „moartea morală şi spirituală" a unui artist al cuvântului.

Soarta femeii timpului era, pesemne, emanciparea. Szendrey Júlia (1828-1868) din Ardud, din 1847 soţia, din 1849 văduva lui Petőfi Sándor, era poetă, prozatoare şi memorialistă recunoscută, invidiată însă de femeile vremii pentru că purta pantaloni, călărea, a practicat scrima, ţinea discursuri politice, dar şi fuma şi era o consumatoare vestită ale unor tării, rezervate pe atunci exclusiv bărbaţilor. Prietenii sătmăreni al marelui poet presupuneau însă că nu este chiar atât de fericit în căsătoria sa cu această doamnă extraordinară din mai multe privinţe, ba chiar erau îngrijoraţi, gândindu-se la peripeţiile conjugale ale genialului Petőfi.

Papp Endre (1817-1851) şi Riskó Ignác (1812-1890) din jurişti tineri, apropiaţi lui Kölcsey, au devenit prieteni de nedespărţiţi ai lui Petőfi, ei înşişi artişti ai cuvântului, poeţi recunoscuţi ai acelor timpuri, elaborând cu minuţiozitate lungi studii de critică literară. Un alt sătmărean, Gaál József (1811-1866), prin nuvelele sale care tematizau viaţa satelor din Câmpia Someşului era un urmaş demn de toată recunoştinţa poetului „pustei maghiare". Un alt prieten al lui Petőfi, Orlay Petrich Soma, fiind pictor, a lucrat la frescele bisericilor din Dindeşti şi Petreşti, iar Ligeti Antal (născut în 1823 la Carei) a ajuns un mare portretist ai literaţilor maghiari chiar la Pesta, devenind ulterior sprijinitorul marelui pictor romantic Munkácsi Mihály.

Comitatul Sătmar era frecventat de cei mai mari artişti maghiari ai vremii. Ybl Miklós, după deteriorarea bisericii Josephus Kalasanzius din Carei, în 1834 a participat activ la restaurarea acesteia. (El a mai lucrat tot în aceea perioadă şi la Căpleni.) Careiul şi Satu Mare au fost vizitaţi frecvent şi de artiştii ambulanţi ai teatrului. În 1815, Magyar Játzó Társaság (format iniţial la Debreţin şi Oradea) începe să se înfiripe în viaţa culturală al oraşului someşan. Deşi este sprijinit de conducerea urbei, interesul publicului la început se arăta destul de modest. Din 1820, totuşi se permanentizează activitatea trupei, desfăşurându-şi spectacolele sale în sala de baluri a Casei Albe, iar în timpul verii, în Grădina Kotró, unde-şi începea cariera de celebră artistă a teatrului maghiar, Prielle Kornélia. În 1836, tânărul poet Arany, a fost un membru de nădejde al trupei lui Hatvany Gusztáv, care a iniţiat (cu un succes neaşteptat) punerea în scenă a operelor

clasicilor teatrului universal, printre care Shakespeare, Molière, Goldoni, Lessing, Schiller. (Dintre autori autohtoni cel mai preferat era Kisfaludy Károly, cu piesele sale patriotarde, de tematică istorică.)

Cultura „clasicismului naţional”. După înfrângerea revoluţiei naţionale din 1848-1849, apare nevoia tragerii a unor concluzii referitoare la schimbările sociale şi politice privind evenimentele ultimelor decenii. Din această nevoie morală şi spirituală se naşte „clasicismul naţional”, curent cultural cu caracter sintetizator. Artiştii şi oamenii de ştiinţă ai Sătmarului participă cu abnegaţie şi elan la elaborarea unor planuri şi la realizările lor, iar această perioadă (1850-1920) devine o epocă a marilor realizări social-culturale. La început sunt continuate tendinţele romantismului, mai ales, că acest „post-romantism” este promovat de o elită, în majoritatea sa, burgheză (sau devenită din rândurile nobilimii îmburghezite), şi a cărei scop este fundamentarea unei ere a prosperităţii generalizate.

Din Culciu Mare a pornit medicul şi publicistul Oroszhegyi (Szabó) Józsa (1822-1870), vestitul publicist al vremii, iar din Nisipeni Berenczei Kováts Lajos (1812-1890), economist şi inginer, colaborator şi prieten al marelui Széchenyi István, cu care împreună au devenit cetăţeni de onoare ai oraşului Satu Mare în 1846. Vestitul dialectolog şi etnologist, Mándy Péter şi Lugossy József cercetători al limbii sanscrite au pornit tot de la Satu Mare. Lauka Gusztáv (1818-1902) a fost unul dintre ziariştii cei mai influenţi ai acestei perioade, fiind fondatorul primului cotidian umoristic maghiar.

Bodnár Zsigmond (1830-1907) era unul dintre istoricii literari de seamă, care elabora sinteze privind perioada reformei (1825-1848), ocupându-se mai pe larg cu poezia lui Kölcsey şi Petőfi, iar istoricul agrar careian, Acsády Ignác (1840-1906) este cunoscut ca autorul marii monografii critice, *„A magyar jobbágyság története”* (*„Istoria iobăgiei maghiare”),* în care a aplicat metode pozitiviste şi sociologice.

Şcoala sătmăreană a devenit tot mai celebră, în liceele sătmărene au predat o serie de profesori recunoscuţi în toată ţara, ca Aiben Mátyás, Bakcsy Gergely, Bagossy Bertalan, Dier Lajos, Fechtel János, Mátrai Lajos, Sarmaságh Géza, Zombori Gedő, aceştia fiind şi oameni de ştiinţă, avându-şi o bogată activitate editorială. Dintre elevii acestor şcoli s-au remarcat prozatorul Bársony István şi Berey József, filologul Csengery János şi autorul de manuale şcolare, Pataki Lajos.

Îndeletnicirile literare erau la modă încă din romantism: studenţii institutului teologic romano-catolic şi-au creat o asociaţie literară în 1842, iar peste un deceniu, în 1856, au fondat „Societatea Sfântul Aloisiu” (cea care a supravieţuit până în 1948) pentru a fi forul unor analize literare şi estetice. Îngrijirea limbii şi literaturii materne era scopul „Societăţii Széchenyi” (1882), iar „Cercul Kölcsey Ferenc” (iniţiat încă din 1862, dar începându-şi activitatea numai în 1892) şi-a asumat ca menire coordonarea vieţii culturale din comitat (avându-l ca membru şi pe Augustin Ferenţiu). Revista literară *Tárogató (Tarogot)* a fost atelierul cel mai de seamă a literaţilor sătmăreni, îmbrăţişând tendinţele literare post-romantice. În această perioadă au mai apărut săptămânalele *Szatmári Közlöny* (*Monitorul Sătmărean* din 1879) şi *Szatmár és Vidéke* (1884), *Heti szemle* (*Revista săptămânală* din 1891). *Téli Esték* (*Nopţi de iarnă* din 1886) care au supravieţuit numai până la sfârşitul secolului, şi le-au publicat din belşug opere literare, critici de artă, studii de estetică şi filozofie, de un nivel calitativ mediocru, difuzând şi propagând totuşi nişte informaţii culturale de o primă necesitate.

Câteodată mai apăreau şi opere care, sub egida secesionismului sau a simbolismului, au dat dovada talentului real al unor tineri autori, ca Ady Endre, Jászi Oszkár, Kaffka Margit, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, care, dealtfel, au publicat foarte rar în aceste ziare şi reviste considerate provinciale chiar şi de redactorii lor. Însemnătatea acestor publicaţii era însă alta: şi-au format un cerc larg al cititorilor dornici de o literatură „calitativă”, totodată şi „comestibilă”, contribuind astfel la educarea gustului estetic şi deschizând nişte orizonturi de aşteptare spre modernismul maghiar.

Cultura „clasicismului naţional” a însemnat şi o împlinire oarecare în istoria artei maghiare sătmărene, înlesnind formarea unor condiţii prielnice, lansatoare de avânturi creatoare. Tendinţele filoburgheze care caracterizau conducerea oraşului Satu Mare (dar şi a oraşelor Carei şi Tăşnad sau Baia Mare şi Seini) au contribuit din plin la un reviriment cultural, dătător de speranţe pentru viitorul apropiat şi îndepărtat. Acest entuziasm însă a fost urmat de izbucnirea primului război mondial, care a avut urmări catastrofale şi în sfera

culturii, unde a contribuit la naşterea unor animozităţi maligne, la aţâţarea sentimentelor ultranaţionaliste şi antiumane.

Cultura „clasicismului naţional", ca dealtfel orice clasicism, a însemnat o împlinire iluzorie a forţelor creatoare, nereuşind aproape deloc să ajute societatea sătmăreană, se amelioreze ororile unui război injust şi nedrept, cum era şi primul război mondial. Această cultură, în ciuda tuturor realizărilor importante de-ale sale, nu poseda acel „umanism ocrotitor" (Thomas Mann), care era indispensabil pentru o adevărată reînprospătare a unei societăţi capabile de un progres paşnic şi durabil. Acest „Spätigkeit" (întârziere) a apariţiei unui umanism formativ şi modelator, moralmente credibil, depăşind avatarurile decadenţei *fin de siècle*, această incapacitate intelectuală de a se apăra în faţa provocărilor de factură bestială ale unor forţe sinistre, devine perfect vizibilă dacă aruncăm o privire mai atentă asupra dezvoltării ambigue şi pline de contradicţii a vieţii muzicale sătmărene.

Această viaţă muzicală, în secolele anterioare, se rezuma la o receptare pioasă a registrelor bisericeşti sau la o contemplare mândră şi naivă a marşurilor militare. După un secol de muzică cântată de lăutari apare cultul valsului şi venerarea „muzicii vieneze". Este la modă şi Erkel Ferenc (1810-1893), fondatorul operei naţionale maghiare. În 1903 se deschide la Satu Mare şcoala de muzică, iar în 1913, Filarmonica, unde vor fi interpretaţi Bartók, Liszt, sau Weiner Leo, iar dintre maiştrii europeni, cei mai cunoscuţi, de la Fréderic Chopin până la Richard Strauss. Însă nici acordurile maiestuos-zguduitoare ale lui Ludwig van Beethoven nu pot acoperi veselia uşuratică a melodiilor muzicii de operetă, a cărei *pseudo-catharsis* voalează o criză generalizată a conştiinţelor cetăţeneşti.

Modernismul sătmărean. Dacă naşterea şi dezvoltarea limbii literare maghiare este tributară reformei sătmărene din secolul al XVI-lea, atunci putem afirma pe drept, că cei mai importanţi reprezentanţi ai modernismului literar maghiar au pornit de pe aceste meleaguri someşene. Cel mai de seamă dintre aceştia este Ady Endre (1877-1919), urmat de Krúdy Gyula (1878-1936) şi Móricz Zsigmond (1879-1942). Ady este un mare reprezentant al simbolismului european (înclinând spre expresionism la sfârşitul vieţii), poet-fanion al mişcării intelectuale legată de revista *„Nyugat"* (1908-1940). Krúdy se excelează prin impresionismul figurativ şi suprarealismul naraţiunii sale, iar Móricz, ca nuvelist şi romancier, face legătura dintre naturalism şi realism psihologic. Ady este criticul neînduplecat al istoriei nobiliare, Móricz arată o perspectivă sumbră a vieţii sociale maghiare, iar Krúdy vorbeşte chiar despre disoluţia istoriei naţionale, demascând acel *modus vivendi*, care este axat pe nostalgia unui trecut inexistent.

Minciunile autolegitimatoare ale claselor istorice maghiare sunt tematizate cu o sublimă dar inconfundabilă tristeţe în proza lui Kaffka Margit (1880-1918). În romanele sale, în majoritatea lor inspirate din evenimente petrecute pe plaiurile sătmărene, Kaffka dă o frescă de neuitat a provincialismului maghiar. Impresionismul său se cararcterizează printr-o fecundă sensibilitate feminină, făcând din aceste opere literare adevărate monumente al unui pionierat în istoria feminismului sud-est european. Edificator, în acest sens, este romanul din 1917 *Hangyaboly (Muşuroiul de furnici)*, care analizează cu un psihologism fin (dar pe un fundal sociologic solid) viaţa cotidiană a unei şcoli confesionale şi a unui internat pentru fete, evenimentele claustrale fiind zugrăvite în culori sumbre, alarmant halucinante, iar distorsionarea caracterelor umane (începând cu cea al priorisei până la cea al ultimei novice) apare ca inevitabilă.

Al doilea val al modernismului sătmărean vine după primul război mondial, şi este reprezentat, în primul rând, de prozatorul Markovits Rodion (1888-1948), autorul romanului de celebritate mondială *Szibériai garnizon* (*Garnizoana din Siberia*, 1928), şi a unor nuvele scrise cu mare rafinament artistic, în care scriitorul de origine evreiască, ne povesteşte, în limba maghiară, despre viaţa românilor din Oaş. Un alt reprezentant de seamă este poetul catolic, neo-clasicist, Dsida Jenő (1907-1938), autorul celebrului *Psalmus Hungaricus*, despre care Babits Mihály a zis, că este exprimarea supremă, fără de seamă, al catolicismului modernist maghiar. Dsida a fost şi un traducător inspirat al operei poetice eminesciene. Un alt pilon al modernismului sătmărean este, fără îndoială, dialectologul de renume europeană, Csűry Bálint (1886-1941). S-a născut la Agriş, studiile şi le-a urmat la Satu Mare, fiind ulterior profesor universitar la Cluj şi Debreţin, fondatorul unei dialectologii de nivel european.

În perioada interbelică, viaţa literară maghiară sătmăreană şi mai ales modernismul ei curajos s-a cam împotmolit, devenind treptat mai mediocră şi mai provincială. Autorii cei mai de seamă, ca Dsida sau Markovits, au plecat de pe aceste meleaguri (primul a murit la Cluj, celălalt la Timişoara). În această perioadă în Satu Mare au funcţionat 25 de tipografii, unde au apărut nu mai puţin de 87 de ziare şi reviste, 208 de cărţi în limba maghiară, numeroase manuale şcolare şi diferite antologii cu caracter didactic pentru tineretul şcolar. Din punct de vedere calitativ a dominat însă mediocritatea şi simplitatea fără de pretenţii. Exigenţa a dat bir cu fugiţii, mai ales că elita intelectuală minoritară începea să decadă din punct de vedere economico-social. A deveni artist sau scriitor minoritar se preconizase ca o mare aventură şi în orice caz nu se putea considera nici o îndeletnicire artistică, ca o sursă de venit sigură şi liniştitoare.

În această perioadă revista maghiară de cea mai lungă durată era săptămânalul *Szamos* (*Someş*, apărând între 1919-1938 şi 1940-1944. O altă revistă era *Hétfői Friss Újság* (*Gazeta Nouă de Luni*), care ulterior a devenit, sub titlul *Friss Újság* (*Gazeta Nouă*), un cotidian de mare popularitate (1922-1940). Au apărut, desigur, şi numeroase reviste ecleziastice, cu un număr de exemplare destul de limitat, fie catolice sau protestante. În aceste publicaţii au putut scrie preoţii localnici cu înclinaţii artistice sau ştiinţifice, eventual pedagogice, în frunte cu Pakocs Károly şi Scheffler Ferenc sau Boros Jenő şi Sárközi Lajos. Un rol însemnat l-a avut intelectualitatea de origine evreiască, grupându-se în jurul revistei *Zsidó Jövő* (*Viitor Evreiesc*, 1930-1938), redactată de Dezideriu Frischmann.

Un număr mare al artiştilor, avocaţilor, economiştilor, inginerilor, medicilor şi ziariştilor provenea din această etnie, care a început să domine şi sectorul privat. În ciuda acestui fapt, intelectualii evrei au fost primii care au propagat şi ideologiile stângiste pe aceste meleaguri, devenind social-democraţi de seamă sau comunişti. Elementul evreiesc era în stare, dacă nu să o controleze, dar în orice caz, să influenţeze societatea sătmăreană, dat fiind faptul, că şi în rândul elitei maghiare (dar, într-o mai mică măsură, şi în a celei româneşti) intelectuali evrei erau consideraţi a fi cei mai informaţi din punct de vedere cultural, economic sau chiar politic.

Distorsionarea sau disoluţia modernismului s-a făcut prin marxism, în cadrul căruia istorismul teleologic hegelian era împins până la limitele extreme, devenind un determinism totalizator, asemenea unei credinţe religioase. Această „religie" a avut sfinţii şi apostolii ei, recrutaţi, mai ales, sufleteşte, pentru săvârşirea sacrificiului suprem. Acest paradox, de o rară complexitate psihosocială, era vizibil dar puţin explicabil pentru contemporani. Tabloul trebuie întregit şi cu un alt aspect contradictoriu pentru sătmărenii acelor vremuri: pe când industria divertismentului era dominată de evrei (să nu uităm că Nóti Károly, unul dintre fondatorii cabaretului budapestan, era originar din Tăşnad), în acelaşi timp hasizii sătmăreni păreau cei mai devotaţi unei religii profund tradiţionaliste.

O parte însemnată a intelectualităţii evreieşti din Sătmar, au devenit dintr-o dată, la începutul anilor 1930, marxişti convinşi şi foarte activi, oraşul Satu Mare devenind şi un fief al acestei orientări. Csehi Gyula (1909-1976) şi Tóth Imre (1921-2009), doi tineri intelectuali talentaţi, cu perspective mari, au jucat un rol însemnat în funcţionarea organizaţională a acestei mici citadele a stângii din nord-vestul României. Primul, ca estet şi istoric literar, ulterior a devenit profesor universitar la Cluj, publicându lucrări de renume european. Aceste lucrări, de altfel, făceau o critică necruţătoare dogmatismului ideologic marxist – în numele şi sub egida „tânărului Marx". Cel de-al doilea, ca istoric al matematicii antice, în special a celei greceşti, a devenit o celebritate europeană, fiind profesor universitar, mai întâi la Bucureşti, apoi la universităţi din Germania Federală şi din Franţa. Între simpatizanţii ideilor de radicalism stângist îl mai întâlnim pe Aurel Popp, fost prieten al lui Ady Endre, pictor şi sculptor renumit, pe Paul I. Erdős, grafician de renume mondial sau sculptorul băimărean Gheza Vida (care a luptat şi în rândurile revoluţionarilor spanioli).

În legătură cu hasidismul sătmărean, trebuie subliniată semnificaţia familiei Teitelbaum şi rolul hasizilor din Halmeu, apreciat chiar de Martin Buber, care socotea, că între Viena şi Lemberg există un mic orăşel al „celor drepţi". Ştim relativ puţin (comparativ cu însemnătatea ei pentru un bun creştin) despre viaţa morală şi spirituală a acestor „oameni minunaţi" (sau, cum spunea Buber, „luminaţi"). Unul dintre „învăţaţii" lor, doctorul Georg Steuer, întrocându-se acasă din lagărul de exterminare, şi aflând că biblioteca sa a fost jefuită chiar de vecini, şi-a răscumpărat aceste cărţi de mare valoare, mulţumindu-le pentru faptul,

că „au devenit păzitorii unor neasemuite comori”. (O mare parte a acestei biblioteci a fost donată, în anii 1970, Muzeului Judeţean Satu Mare.)

Valul al treilea al modernismului sătmărean (cel al modernizării forţate), s-a format în anii socialismului de stat (1948-1989). La începutul acestei perioade, încă mai activează „eroii fondatori” ai modernismului de odinioară (Aurel Popp din primul val, Paul I. Erdős din cel de al doilea), iar ultimii ani ai acestuia aparţin erei întunecate a cultului personalităţii, al unui dictator samavolnic, posedat de ideile sinistre ale comunismului naţional.

Conform strategiei sale de modernizare forţată, socialismul de stat a asigurat mărinimos toate condiţiile pentru dezvoltarea unei culturi omogene idologic. Astfel, acel învăţământ obligatoriu al cărui menire declarată ar fi fost emanciparea culturală a celor oropsiţi, a devenit, chiar de la început, un instrument al îndoctrinării. Presa socialistă sau politica sa editorială, hărăzită iniţial unei informări plenare a maselor, repede a fost sacrificată tot pe altarul ideologizării excesive, şi a devenit, treptat, o industrie eficientă a minciunii. Societatea românească (din care făceau parte şi „cetăţeni de origine maghiară”) mai întâi şi-a manifestat o încredere aproape copilărească faţă de ritualul ideologic comunist. Această atitudine manifestă a credulităţii s-a schimbat radical, după ce şi omul de rând şi-a dobândit experienţa minciunii inevitabile, şi a ipocrizei specifice a acelora care se simt siliţi să recurgă la minciuni.

Inclusiv arta, fie ea literară sau cinematografică, teatrală sau muzicală, şi-a însuşit o abilitate a prefăcătoriei aproape perfecte, iar performanţa culturală era nevoită să apară sub umbra ocrotitoare a imposturii. Acest fapt sinistru (trăită însă de protagonişti sub semnul unei tragico-comicităţi plină de neghiobia servilismului), a făcut îndoielnică orice valoare culturală. Majoritatea artiştilor sătmăreni au participat la acest joc de-a v-aţi ascunselea, dorind să-şi etaleze talentele, nutrind speranţa că odată şi odată ziua adevărului va veni.

Un exemplu edificator în acest sens îl furnizează chiar seniorul vieţii culturale sătmărene din acele timpuri, Paul I. Erdős. Csehi Gyula l-a contactat încă de la începutul anilor 1940 ca să-l iniţieze în „mişcarea muncitorească”. Erdős, fiind o fire aristocratică, a respins această apropiere, intelectualul comunist însă rămânea insistent, atingându-şi scopul după ce graficianul s-a întors din lagărul de concentrare. Erdős a devenit intelectualul comunist reprezentativ pentru Satu Mare, omul de care depindea soarta tuturor artiştilor, nu numai a artiştilor plastici ca Paulovics László (pictor, decenind un apreciat designer ulterior în Germania), György Albert (sculptor, consacrându-se mai apoi în Elveţia şi Franţa), dar şi a oamenilor de teatru ca Harag György (regizor de renume european), a muzicienlor ca Ştefan Ruha şi Rudolf Fátyol (violonişti celebrii în toată Europa), sau chiar a oamenilor de litere, ca Páskándi Géza şi Szilágyi Domokos (despre activitatea cărora trebuia să dea referinţe pentru serviciul de securitate de la Satu Mare, Cluj-Napoca şi Bucureşti). Erdős era, deci, prizonierul situaţiei sale, a poziţiei sale elitare, şi, nu în ultimul rând, a unor nomenclaturişti care îl şantajau fără contenire. Lui trebuie să-i mulţumim însă pentru revigorarea artei plastice şi vieţii muzicale sătmărene, şi tot el a fost cel care, sub presiunea unor împrejurări ideologico-politice, a iniţiat înfiinţarea unei secţii de limbă română la Teatrul de Nord.

Între 1950-1960, personalităţi culturale de prim rang, au pornit de pe plaiurile sătmărene: criticul şi istoricul de artă Banner Zoltán (din Satu Mare) estetul şi filozoful Bretter György (tot din Satu Mare), regizorul Harag György (din Tăşnad), dramaturgul Kocsis István (din Ambud), istoricul literar Láng Gusztáv (din Ardud), prozatorul Panek Zoltán (din Remetea Oaş), scriitorul Páskándi Géza (din Viile Satu Mare), romancierul Pusztai János (din Satu Mare), poetul Szilágyi Domokos (din Târgu Lăpuş). Aceştia, după terminarea studiilor medii la Satu Mare sau la Carei, eventual la Baia Mare, s-au orientat spre Cluj-Napoca sau Bucureşti, majoritatea lor plecând din ţară la începutul anilor 1980.

Însă mulţi au venit şi la Satu Mare şi Carei (mai ales între anii 1960-1980), printre care actorul Csíky András, muzicologul Fejér Kálmán, prozatorul Gúzs Imre, profesorul Kónya László, poetul Paizs Tibor, actorul şi regizorul Parászka Miklós, artistul plastic Szilágyi Béla, publicistul şi traducătorul Veres István şi mulţi alţii. Din păcate, marea majoritate a celor veniţi au dispărut repede în zona crepusculară a penuriei culturale. Această atmosferă apăsătoare a antiintelectualismului, ridicat la rang de ideologie, s-a dovedit a fi „prielnică” numai pentru doi autori de talie naţională: Gellért Sándor (1916-1988) şi Bura László (1932-2014). Gellért, poet şi eseist, s-a autoexilat la Micula refuzând stabilirea în centrele universitare din

România comunistă. Lingvistul şi istoricul de cultură, Bura László, un om care nu şi-a trădat niciodată convingerile religioase, după eliberarea sa din închisorile comuniste, a lucrat, aproape în taină, acumulând cunoştinţe demne chiar şi de un academician. Ambii, în felul lor, au militat pentru o cultură pluralistă, liberă de cătuşe ideologice, atitudinea lor fiind un exemplu pentru generaţiile următoare.

După 1989 s-a început o aşa-numită perioadă de încheiere a modernismului, postmodernismul, care se caracterizează prin multiculturalitate, amestecarea voită a stilurilor şi disoluţia valorilor tradiţionale, prin dominanţa factorului economic şi financiar în cadrul vieţii culturale. Pe scurt, cultura a căzut în mâinile acelor „afacerişti", care suferă de lipsa unei strategii sau viziuni menite să fie „busola axiologică" (Jürgen Habermas) a unei navigări corespunzătoare pe oceanul imens al globalismului. Cultura sătmăreană, dacă putem spune aşa, a suferit foarte mult din cauza năvălirii diletanţilor de tot soiul, în schimb redutele mediocrităţii culturale au devenit şi mai puternice.

Cei mai de seamă reprezentanţi sătmăreni ai acestui ultim curent, poetul Kovács András Ferenc şi prozatorul Láng Zsolt, păşind pe urmele celor mai renumiţi oameni de cultură ai Sătmarului de odinioară, după o scurtă perioadă de tatonare (în anii 1980 ambii fiind profesori la diferite şcoli din mediul rural) şi-au făcut o carieră de rezonanţă europeană, petrecându-şi mai mult timp în Franţa (Kovács) sau Germania (Láng), actualmente desfăşurându-şi activitatea lor ca nişte cosmopoliţi voiajori. Revenind câteodată în oraşul lor de baştină, ei remarcă cu tristeţe starea jalnică a acestuia, înregistrând cu o pietate sarcastică, „strigătele de ajutor ale unui muribund, care se cheamă, încă, cultura maghiară sătmăreană".

Datele statistice referitoare la situaţia culturii maghiare sătmărene sugerează, totuşi, un optimism oarecare. Timpurile noi, desigur, cer o strategie abilă de la aceia care vor să păstreze o moştenire spirituală preţioasă. Arta şi literatura maghiară de pe meleagurile sătmărene contemporane prezintă perspective promiţătoare şi totodată relaţii prodigioase cu cultura maghiară din ţară, din Ungaria şi chiar din toată Europa. Marele duşman a unei culturi minoritare este, fără îndoială, provincialismul care, însă, poate fi remediat prin cultul autenticităţii şi calitatea actului cultural.

6.5. Naţionalităţile conlocuitoare ale judeţului Satu Mare (Enyedi Ştefan)

Pe teritoriul judeţului Satu Mare convieţuiesc de mai multe secole: români, maghiari, evrei, germani, romi, ucraineni etc. Structura etnică a populaţiei a fost influenţată şi de aşezarea geografică în vecinătatea Ungariei şi Ucrainei, la întretăierea unor căi importante de circulaţie. Ponderea numerică a fiecărei etnii a fost influenţată de diferiţi factori: numeroasele războaie, epidemiile de holeră sau ciumă, dezvoltarea mineritului, defrişarea pădurilor, fabricarea sticlei etc.

Potrivit rezultatelor recensământului populaţiei din 20 octombrie 2011, structura populaţiei pe etnii a fost următoarea:

- 190.000 români (57,7%)
- 113.500 maghiari (34,5%)
- 17.500 romi (5,3%)
- 5.000 germani (1,5%)

Maghiarii. Populaţia maghiară ocupă mai mult zona de câmpie a judeţului, în valea Someşului, Crasnei şi Turului. Ei locuiesc şi-n satele aflate în zona deluroasă în Oaş (Vama, Oraşu Nou şi Remetea Oaş) precum şi în sudul judeţului (Andrid, Pir, Bogdand, Lelei, Ser, Nadişu Hododului, Hodod, Dobra şi Acâş).

În secolul al X-lea, armata maghiară condusă de Arpád cucereşte această regiune prin căpeteniile maghiare Tas şi Szabolcs care-l învinge pe Menumorut. În scrierile istorice din secolul al XIII-lea şi al XVI-lea este atestată familia Kaplony care se stabileşte Carei şi-n localităţile învecinate. Din acest neam apar descendenţi în familiile Karolyi, Vetesi, Bagosi si Csomakoz. Sunt atestate localităţile Boghiş, Bobald, Urziceni, Foieni, Tiream, Omboly, Vezendiu, Vetiş etc.

În anul 1270 localităţile Oraşu Nou, Prilog, Vama etc. sunt conduse de familia Móricz. În „Registrum Varadiensis" apar însemnări în anul 1209 despre localităţile Petreşti, Terebeşti, Petea. În anul 1216 sunt

atestate localităţile Hodod, Dobra şi Odoreu. În anul 1235 sunt atestate localităţile Sătmărel, Dorolţ şi Mădăras, ca fiind locuri unde se creşteau şoimii pentru vânătorile regale.

Mari proprietari de pământ au fost familiile Bélteki şi Bélteki-Drágfi. Familia Bélteki îşi avea domeniul în localităţile Homorodu de Sus, Sâi, Beltiug, Săcăşeni, Ardud, Oar, Petea, Ruşeni, Hrip. Domeniul familiei Drágfi era cuprins în localităţile Doba, Lazuri, Dorolţ, Nisipeni. După bătălia de la Mohács din 1526 populaţia judeţului Satu Mare s-a înjumătăţit, unele localităţi dispar datorită numeroaselor războaie.

Festivalul Folcloric al Naţionalităţilor de la Bogdand

Un rol important în viaţa social-economică l-a avut mlaştina Ecedea, unde familia Báthory în anul 1253 a ridicat o cetate importantă, care a dominat strategic localităţile învecinate. În anul 1718 cetatea Ecedea a fost demolată ca urmare a semnării Păcii de la Satu Mare din 1711.

Locuitorii din satele învecinate mlaştinii Ecedea: Berveni, Cămin, Domăneşti, Moftinu Mic, Doba etc. au beneficiat de avantajele oferite de aceasta: pescuit, recoltarea stufului, creşterea animalelor etc. Mlaştina oferea adăpost celor care se refugiau din calea războaielor sau celor certaţi cu legea.

Oraşul Satu Mare era împărţit de râul Someş în 2 părţi: Szatmar şi Nemeti. În anul 1543 cele 2 părţi ale oraşului intrat în domeniul familiei Báthory de Somlyai: András, István şi Kristof. Aceştia au construit o cetate de pământ, redutabilă din punct de vedere militar.

În anul 1614, Károlyi Mihaly trece la catolicism şi iniţiază unele reforme sociale. În anul 1661 cetatea Satu Mare a fost distrusă de armata turcă. În anul 1718 primeşte statutul de cetate regală liberă. A avut 2 biserici, una romano-catolică şi una protestantă. Ca şi material de construcţie se foloseşte chirpiciul şi lemnul iar acoperişul este din stuf şi şindrilă.

Acum 3 secole sunt aduşi colonişti de origine germană din regiunile Wűrttenberg şi Ulm. Coloniştii germani ajung în localităţile Carei, Urziceni, Căpleni. În anul 1720 la Foieni, în 1722 la Beltiug, Moftinu Mare, Ardud, Petreşti. Se repopulează cu şvabi localităţile Cămin, Tiream, Mădăras, Borleşti, Iojib, Sanislău. Fiecare au primit 30-40 holde de pământ, loc pentru vie, loc pentru fânaţe, lemn din pădure şi dreptul de păşunat pentru animale. Cei care cultivau pământul nu plăteau timp de 6 ani impozitul agricol. Meşteşugarii erau scutiţi de impozit timp de 15 ani.

La început populaţia maghiară a migrat din localităţile colonizate cu şvabi deoarece era o mare diferenţă culturală. Maghiarii din Urziceni, Vállaj şi Cămin au migrat în Berveni, iar cei din Ardud la Dobra şi Ghirişa. Odată cu trecerea anilor şvabii şi-au însuşit cultura maghiară şi s-au format localităţi cu populaţie mixtă. Au fost colonizaţi şi evrei în zona Careiului şi Ardudului cu scopul revigorării comerţului. În anul 1724 din Bratislava, Slovacia a venit un rabin pentru comunitatea evreiască din judeţ. Ei au dat un impuls deosebit comerţului şi industriei sătmărene. În anul 1842 s-a permis evreilor să se stabilească în oraşul Satu Mare. În 1852-1858 au ridicat prima sinagogă în oraş. După anul 1867 evreii au primit permisiunea să cumpere teren agricol, fapt ce a dus la o mai mare bunăstare materială. Impozitele mari plătite de evrei au contribuit la creşterea economică a regiunii. De-a lungul timpului din rândul evreilor sătmăreni s-au ridicat multe personalităţi: politologul Jászi Oszkár, scriitorii Markovits Rodion şi Szép Ernő, pictorul Erdős I. Pál şi regizor Harag György etc.

Clădirile importante din oraş au fost construite în stilul arhitectonic de la începutul secolului al XIX-lea.

Modul lor de viaţă dominată de agricultură, a avut o influenţă deosebită la formarea tradiţiilor şi obiceiurilor specifice judeţului Satu Mare. Momentele esenţiale ale vieţii au generat o suită de tradiţii legate de naşterea copilului, botezul, prima împărtăşanie, confirmarea religioasă, încorporarea în armată, căsătoria (peţitul, logodna şi nunta) şi înmormântare.

După naşterea unui copil, tatăl sau o rudă apropiată îl înregistra la primăria comunei respective, care îi elibera un certificat de naştere. Ca şi un obicei neoficial, tatăl nou-născutului trebuia „să cinstească" colegii de muncă, prietenii şi cunoscuţii cu băutură.

La femeia-lăuză, rudele şi prietenele trebuiau să-i ducă ceva de mâncare. În trecut, tânăra mamă stătea în casă timp de 6 săptămâni, se ocupa doar cu îngrijirea nou-născutului. La botez, pe lângă atribuirea unuia sau mai multor nume copilului se face şi „dezlegarea" mamei. După botez, tânăra mamă împreună cu copilul putea părăsi domiciliul ca să facă vizite la rude. Ceremonia bisericească este urmată de o masă festivă pentru familie şi rudele apropiate.

Prima împărtăşanie şi confirmarea în biserică este sărbătorită de familie, rudele sunt invitate la masa festivă. Rudele au obligaţia să aducă cadou copilului. În trecut se dădeau cadouri, cărţi de rugăciuni, icoane sau rozariu, în prezent se dau bani.

Încorporarea băieţilor în armată era un moment important în comunităţile de la sate. Băieţii cu ordin de chemare organizau balul recruţilor, contractau muzicanţii şi erau animatorii distracţiei. În satele cu cale ferată, trenul care ducea recruţii la încorporare, trebuia să şuiere lung până ieşea de pe teritoriul satului respectiv.

Tânărul cu „armata făcută" şi cu loc de muncă, era bun de însurat. Logodna tinerilor era precedată de mersul „la vedere" şi apoi peţitul fetei. Dacă părinţii tinerilor nu erau de acord cu încheierea unei căsătorii se mai întâmpla ca tânăra fată să fie răpită de pretendent. Urma, desigur, o căsătorie fără nuntă şi fără rudele fetei. În majoritatea cazurilor, odată cu logodna tinerilor se începeau şi pregătirile pentru nuntă. Nunta tradiţională maghiară până la sfârşitul secolului XX se desfăşura astfel:

Festivalul Folcloric al Naţionalităţilor de la Bogdand

Se stabileau chemătorii sau domnişorii de onoare. Aceştia se îmbrăcau în hainele de duminică, pe piept fetele aranjau un struţ din flori şi panglici. În mână purtau un baston împodobit cu panglici colorate. Ei umblau în sat să cheme neamurile şi prietenii mirilor la nuntă. Cei invitaţi contribuiau la pregătirea mesei festive cu o găină, făină şi ouă. Femeile mai apropiate familiei ajutau şi cu munca la pregătirea bucatelor pentru masa festivă. Bărbaţii aveau obligaţia de a sacrifica animalele mari, porcul şi viţelul, să aducă materiale de construcţie ca să clădească cortul pentru nuntă. Tot ei aduceau butoaiele cu vin şi pălincă.

Din a doua jumătate a secolului trecut s-a răspândit obiceiul de a se organiza nunta la căminele culturale rurale. Spectacolul nunţii era dirijat de staroste. Acest flăcău sau bărbat din partea mirelui, spunea poeziile de „luare de rămas bun" de la părinţii şi fraţii mirelui. Tot starostele dădea ordinul de plecare alaiului mirelui la casa miresei. La sat, în drum spre mireasă se puneau „multe piedici" în calea alaiului mirelui. Desigur, toate „piedicile" erau trecute oferindu-se băutură „organizatorilor". De obicei, poarta de la casa miresei era încuiată. Şi aici rolul principal revenea starostelui, care cu vorbe frumoase şi pălincă îi făcea pe părinţii fetei să deschidă poarta.

Alaiul mirelui era primit cu mâncare şi băutură. După un timp starostele spunea „poezia" de cerere a miresei. Niciodată mireasa nu se aducea la prima strigare. De obicei, se aducea o femeie în vârstă acoperită

cu un cearşaf şi pe cap avea o sită. După ce starostele descoperea faţa ,,candidatei" văzând că e ,,bătrână" o alunga la muls vaca sau spălat vase.

La a doua strigare i se aducea o fetiţă, care era trimisă de către staroste, la şcoală să mai înveţe, sau în bucătărie să mănânce mai mult şi ,,să crească". După aceste momente vesele era adusă şi mireasa îmbrăcată în straie de sărbătoare. Exceptând perioadele războiului şi celelalte perioade de restrişte din secolul XX, mireasa era îmbrăcată în rochie albă. Rochia era şi din mătase, avea aplicate franjuri şi dantele. Capul era împodobit cu o diademă, de la care se desfăşura pe spate, un văl de dantelă.

Masa tradiţională era compusă din: aperitiv, pregătit din carne de porc (cârnaţi, jumări, caltaboşi, chiftele, şniţel şi tobă), supă din carne de pasăre, sarmale şi friptură cu macaroane sau piure de cartofi. În trecut atât prăjiturile cât şi torturile erau pregătite în casă. În prezent, mâncarea şi prăjiturile se pregătesc la restaurant şi la laboratoarele de cofetărie.

La servirea mesei starostele rostea pentru fiecare fel de mâncare ,,o poezie". Băuturile tradiţionale erau pălinca şi vinul, mai târziu apar apa minerală, berea şi băuturile răcoritoare. Ultima datorie a starostelui era la desfăşurarea ,,dansului miresei" când se adunau şi darurile pentru miri.

Alt moment important din viaţă este înmormântarea. De obicei, trupul decedatului era spălat şi îmbrăcat în haine de sărbătoare, de către rudele apropiate. Mortul se înmormânta numai a treia zi după constatarea decesului. Seara se ţinea priveghi, obicei păstrat şi astăzi. La casa mortului se adunau neamurile, prietenii şi vecinii. La priveghi se rugau şi cântau în comun cântece specifice momentului. Oaspeţii erau serviţi cu mâncare şi băutură. Acest obicei se menţine şi astăzi, doar că se desfăşoară la capelă în cimitir.

Ceremonia înmormântării se desfăşura în curtea casei după ritul religiei mortului. În unele sate e obiceiul de a pune sub mort ,,urzicuţa", o pânză ţesută de casă, care la ambele capete atârnă de la sicriu până la pământ, fiind brodată la capete.

La romano-catolici şi la ortodocşi, în fruntea alaiului este dusă crucea şi prapurii purtaţi de tineri şi tinere, pe braţele lor sunt prinse şterguri sau batiste brodate cu negru. După înmormântare aceste şterguri şi batiste li se oferă ca şi cadou. După tineri se deplasează preotul cu cântăreţii, apoi carul mortuar, deasupra sicriului sunt aşezate coroanele de flori, după car urmează neamurile şi apoi cunoscuţii. Pentru tineri necăsătoriţi ceremonia de înmormântare se desfăşoară ca şi-un spectacol al nunţii. Băiatul decedat se îmbracă în costum de mire, iar fata decedată în rochia de mireasă. După caz, sicriul este dus de fete îmbrăcate în alb sau de băieţi îmbrăcaţi în costum negru.

Actul final al înmormântării este ,,pomana mortului" o masă oferită pentru mântuirea sufletului celui răposat. Uneori la poarta cimitirului se pune o masă cu băutură şi mâncare.

Dacă cei decedaţi sunt militari morţi în timpul serviciului militar atunci o gardă de onoare compusă din militari, trage 3 salve de pistol mitralieră în timpul coborârii sicriului în mormânt.

Dintre tradiţiile şi obiceiurile legate de marile sărbătorile religioase sunt demne de amintit cele legate de Crăciun şi Paşti.

La Crăciun se merge la colindat, cu Steaua şi cu Viflaimul. Există obiceiul de a merge cu Steaua de unul singur sau în grup. Mai găsim şi scena cu patru personaje, îngerii (unu cu sabia, intră primul şi anunţă sosirea stelei, celălalt înger are în mână Steaua), mai sunt însoţiţi de un haiduc şi un cioban.

La Viflaim grupul poate fi compus din 5, 7, 9 sau 11 personaje. Viflaimul este o bisericuţă confecţionată din carton cu una sau mai multe turnuri. În exterior se împodobeşte cu hârtie de staniol colorat. Acesta este purtat de doi sau patru îngeri. Ei sunt însoţiţi de ciobani, personaje biblice. Pe lângă colinde se prezintă o scenetă cu text biblic şi umoristic. După prezentarea obiceiului se oferă bani şi băutură în funcţie de vârstă.

Înainte de 1989, Revelionul era sărbătorit şi-n căminele culturale de la sate. Perioada între Bobotează şi lăsarea postului cel mare este denumit ,,fărşang". Este o perioadă a veseliei şi a nunţilor. Cunoscuţii se vizitau cu măşti, improvizau diferite scenete umoristice legate de nunţi şi înmormântări. Persoanele satirizate fiind preotul, notarul, fetele şi feciorii bătrâni din sat.

De sărbătoarea de Paşti se obişnuieşte să fie stropite fetele de la sate. În judeţul Satu Mare o tradiţie deosebită legată de Paşti o găsim la comunităţile maghiare din zona Oaşului. Aici băieţii umblă la colindat la case cu fete de măritat, în noaptea Duminicii de Paşti. Atât pentru stropit cât şi pentru colindat, băieţii sunt răsplătiţi cu ouă vopsite. După marile sărbători creştine (Crăciun, Paşti şi Rusalii) în comunităţile rurale se organizau baluri. Dansurile tradiţionale ungureşti erau ceardaşul şi sărita.

Obiceiuri legate de muncile câmpului răspândite în judeţul Satu Mare erau prilejuite de secerişul cerealelor şi de culesul viţei de vie. La terminarea secerişului sau culesului se organizau petreceri cu dans şi băutură.

Casele tradiţionale au fost construite din pământ sau pe fundaţie din piatră şi pereţi din chirpici (vaioage). Structura casei era din lemn cu pereţi din chirpici. În faţă avea o prispă cu stâlpi de lemn. Casa tradiţională era compusă din două încăperi. În prima încăpere se desfăşura viaţa zilnică a familiei. În a doua încăpere numită ,,camera frumoasă" stătea femeia-lăuză după naşterea copilului. Tot în această încăpere se păstrau lucrurile de valoare ale familiei.

Cele mai vechi forme cunoscute de dansuri populare maghiare din judeţul Satu Mare sunt următoarele: ,,korcsardas" - un dans mixt în formă de cerc; csardas lent şi rapid, dansat în perechi cu o mare libertate de exprimare coregrafică; un dans bărbătesc care foloseşte bâtele păstorilor numit ,,Botoló" în general dansat de către păstori.

Dansul are mai multe etape de execuţie, prima este ,,Verbunk,, dansat de către bărbaţi. Cuprinde multe elemente coregrafice regăsite în csardaşul dansat în perechi, care urmează în etapa a doua. Se folosesc mai mulţi paşi de dans numiţi ,,cifra", ,,hátravagó hegyező", kisharang", ,,kopogó", ,,bokazó". Dansurile populare maghiare oferă privitorului multe elemente de virtuozitate coregrafică.

În trecut, portul popular maghiar era compus din următoarele elemente : la femei din două cămăşi albe, una lungă şi alta scurtă din pânză de in. Peste cămaşă se află un pindileu şi o fustă încreţită, pe cap se poartă un batic. De-a lungul anilor, culorile albastru şi roşu şi motivele folosite la fustă şi ilic s-au diversificat.

La portul popular bărbatesc se folosea pânză de in. Cămaşa era albă, cu mânecă lungă şi largă. Pantalonii tradiţionali erau croiţi pe tipar larg. Cizmele erau din piele neagră şi cu încreţituri la gleznă. Cu timpul s-a trecut la folosirea pantalonilor aşa-numiţi ,,de cizmă" de culoarea ,,penei de cocor" sau neagră. Peste cămaşă se purta ,,ujaş" sau ,,dolmány". Se purta pălărie cu boruri mici, de culoare neagră, cu pană de cocor sau ,,bokréta".

Încă de la începutul secolului al XX-lea, în perioada ,,Fărşangului" tinerii de la sate se organizau în cete, travestiţi în persoane importante (preot, învăţător etc.). Intrau în gospodărie unde prezentau scenete hazlii în faţa fiecărei familii. Se satirizau astfel unele elemente din ceremonialul nunţii sau al înmormântării, adulterul, aroganţa, prostia etc.

În fiecare localitate era câte o persoană mai pricepută în compunerea textelor satirice, în jurul căruia se organizau în fiecare an câte o ceată de feciori. Aceasta interpreta rolul principal de ,,preot" sau de ,,notar" şi conducea ceremonialul.

Inclusiv personajele feminine erau interpretate de băieţi, care se îmbrăcau cu hainele surorilor mai mari sau a unor vecine. Îmbrăcămintea era comusă din: pantaloni pentru cizmă, cămaşă albă, două combinezoane cu poale dantelată, o vestă neagră. Feţele erau acoperite cu batic iar pe cap se punea o pălărie cu struţ, în mâini purtau mănuşi.

Grupul nu era complet dacă nu avea un taraf sau măcar un muzicant care cânta la ţiteră. Aveau un staroste care intra primul în casă şi cerea aprobare pentru prezentarea spectacolului. Membrii familiei stăteau retras pentru a se apăra de unele urmări neplăcute. Membrii familiei erau mânjiţi cu funingine iar fetele erau îmbrăţişate. Se povesteşte că feciorii dacă aflau fus ţeseau pânză de păianjen din firul de pe fus în odaie, distrugând munca de o zi a fetei sau femeii. Dacă grupul de feciori era bine primit atunci îşi descopereau feţele în faţa familiei respective.

Şvabii. Prezenţa şvabilor în judeţul Satu Mare este atestată de trei secole. Odată cu colonizarea şvabilor se face simţită influenţa culturii germane în judeţul Satu Mare

Colonizarea şvabilor a început de către contele Károlyi Sándor după Pacea de la Satu Mare (1711). În decursul secolului XVIII şi începutul secolului XIX au fost colonizate satele: Urziceni, Cămin, Căpleni,

Foieni, Petreşti, Dindeşti, Tiream, Ardud, Beltiug, Hurezu Mare, Homorodu de Jos, Poiana Codrului, Sâi, Borleşti, Iojib şi Turulung.

Datorită limbii germane şi a religiei romano-catolice sau protestante, coloniştii germani s-au organizat în localităţi mai izolate, Sâi, Şandra, Homorodu de Jos etc. De religie romano-catolică, viaţa şvabilor este călăuzită de biserică. Învăţăturile bisericii sunt firul conducător al vieţii atât al individului, cât şi al familiei. Datorită epidemiilor şi condiţiilor grele de viaţă, copilul era botezat încă în ziua naşterii, ca nu cumva să moară fără „taina botezului" şi să ajungă în iad.

Rugăciunile frecvente în timpul zilei din sânul familiei, reprezentau mediul prielnic ca individul să se pregătească de prima împărtăşanie. Acest moment este sărbătorit de biserică şi familie. La romano-catolici, după terminarea slujbei solemne de împărtăşanie, copiii participă la o masă comună la biserică. De obicei, fetele sunt îmbrăcate în haine de mireasă iar băieţii în haine de mire.

Miruirea tinerilor se face în pragul adolescenţei, când tinerii au acumulat suficiente cunoştinţe religioase, acest act solemn este făcut de episcopul diecezei. Momentul este un bun prilej de întâlniri, pe lângă misa solemnă, familia participă şi la o masă festivă. Tinerii miruiţi primesc cadouri din partea rudelor apropiate. Din acest moment sunt consideraţi membri cu drepturi depline în sânul bisericii.

Datorită modului de viaţă tradiţională, maturizarea tinerilor în familiile şvăbeşti era mai deosebită. Fetele doar torceau fuiorul necesar zestrei pentru măritat. Un singur om din sat ţesea pentru toată comunitatea.

Împodobirea ţesăturilor, brodatul, care necesită mult timp nu prea s-a practicat. Deoarece familia era numeroasă, muncile gospodăriei erau împărţite între fraţi şi surori. Băiatul cel mai mare era considerat „şef" peste ceilalţi. De la o anumită vârstă acesta dormea în grajd, alături de cai. Aceasta era un privilegiu, aşa scăpând de „ochii părinţilor".

Feciorii din vecini se adunau după terminarea muncii la o partidă de cărţi însoţită de paharele cu vin din pivniţă, la lumina felinarului. Trebuie să menţionăm că, fiecare aşezare şvăbească avea via sa. Şvabii consumau vinul în locul apei, încă de la colonizarea lor. Contele Károlyi Sándor asigura pe lângă locul de casă şi unul pentru vita de vie.

Încorporarea băieţilor în armată a fost un moment important în viaţa satului. Băieţii organizau „balul recruţilor" care era sărbătorit cu mult fast. Împodobiţi cu panglici pe clop, cu caii încărcaţi cu zurgălăi, îmbarcaţi în căruţă împreună cu lăutari, cutreierau tot satul cântând cântece de cătănie şi invitau consătenii la bal.

Parada portului popular şvăbesc

În după mesele de duminica şi în sărbătorile religioase, fetele se îmbrăcau în haine de sărbătoare şi se plimbau de-a lungul uliţei în grupuri. Băieţii adunaţi în cete, se alăturau şi ei, plimbarea se termina cu dans ocazional.

Dacă un băiat îndrăgea o fată, se interesa dacă fata e de acord să-i facă curte. După acordul fetei se făcea logodna şi se căsătoreau. Şi în secolul al XIX-lea, nunta şvăbească era diferită faţă de celelalte etnii. Nu era staroste la nuntă, nu se făcea „dansul miresei". În secolul al XX-lea, au început să spună „poezii" la masa festivă şi să facă „dansul miresei" dar fără „să strige" darurile.

Dacă moare cineva se ţine priveghi, unde se roagă şi se cântă pentru mântuirea sufletului celui răposat. În trecut, priveghiul se desfăşura solemn acum se servesc prăjituri şi băuturi celor care au participat.

Înmormântările decurg conform ritului romano-catolic. Vecinii sunt obligaţi să sape mormântul şi să aşeze defunctul în mormânt. Pomană după mort nu se făcea, sub influenţa românilor din satele apropiate s-a început organizarea unei pomeni. Astăzi obiceiul de a ospăta participanţii s-a răspândit în tot judeţul Satu Mare.

Şvabii au foarte multe obiceiuri legate de sărbătorile religioase, cărora le acordă o importanţă deosebită. Acestea încep în Postul Crăciunului, în această perioadă petrecerile sunt interzise, excepţie făcând „pomana porcului".

Ziua de Moş Nicolae (Nikolausfest) a fost sărbătorită mai întâi de cei înstăriţi din monarhia austro-ungară şi apoi de către oamenii de rând. După anul 1990 tradiţia ia un nou avânt în judeţul Satu Mare. Moş Nicolae este îmbrăcat în straie preoţeşti dar este însoţit şi de drăcuşori. Copiii buni primesc cadou dulciuri sau jucării iar cei răi, o nuia împodobită cu care pot fi pedepsiţi. Moş Nicolae este prilej de întâlnire pentru tineri, un mod de a se distra. Uneori Moşul e însoţit de alaiul tinerilor care născoceau momente hazlii ca să impresioneze fetele tinere.

De Sfântul Nicolae feciorii şvabi din satele Sătmarului se îmbrăcau în alb, pe cap îşi puneau coif de hârtie asemănător mitrei şi umblau din casă în casă, verificând cunoştinţele religioase ale copiilor. Copiii care ştiau să răspundă la întrebări erau recompensaţi cu daruri. Unul dintre feciori se îmbrăca în negru cu mască de drac, de picioarele lui se lega o talangă. Acesta intra în casă şi pedepsea copii care nu cunoşteau rugăciunile.

Sărbătoarea lampioanelor de Sfântul Martin (11 Noiembrie) sau „Laternenfest" este un obicei reluat după anul 1990. Copii de la şcoală confecţionează lampioane cu care defilează la lăsarea serii în cinstea Sfântului Martin.

La Crăciun, şvabii merg la colindat, copiii mici primesc bani, feciorii colindau prin sate cu Viflaimul sau Steaua. Pe lângă bani erau serviţi şi cu băuturi.

De Anul Nou se umbla la rudele apropiate la urat. Şi pe stradă în loc de salut, urau „La mulţi ani!". Perioada dintre Bobotează şi Miercurea Cenuşii era perioada distracţiilor. Nu numai tinerii mergeau în vizită şi la petreceri, ci şi familiile se vizitau reciproc, obicei păstrat şi astăzi.

La aceste „şezători" femeile torceau, iar bărbaţii jucau cărţi. Înainte de colectivizarea agriculturii această perioadă era prielnică pentru organizarea nunţilor.

Un obicei specific şvabilor se desfăşoară înaintea începerii Postului Mare, „Funkesonntag", În ultima duminică dinaintea Postului Mare, băieţii umblă în sat cu căruţa să adune paie pentru focul de seară. Acesta se aprinde la marginea satului de fata cea mai bătrână din comunitate. Băieţii confecţionează inele de lemn pe care le ţin în foc până se aprind, apoi sunt azvârlite ca ofrandă pentru succes în dragoste sau roade bogate. În unele localităţi se îmbrăca o păpuşă din paie cu haine vechi şi aceasta este azvârlită în foc pentru a goni spiritele rele ale iernii. Tinerii băieţi cântau şi dansau până ardea focul.

A doua zi de Paşti, feciorii şi bărbaţii mergeau la stropit, iar fetele şi femeile marţi. Stropitorii primeau ouă roşii de la fiecare familie vizitată. Un obicei deosebit pentru şvabii sătmăreni este aruncatul ouălor, din lunea de Paşti.

O sărbătoare importantă pentru comunitate era şi este „Hramul bisericii". Cu această ocazie se aduna familia, prietenii şi cunoscuţii şi din alte localităţi. Era zi liberă, după slujba bisericească se organizează o masă festivă iar seara are loc un bal.

Balul strugurilor se desfăşoară după un scenariu standard şi astăzi. Nucleul organizator era compus din feciorii recrutaţi în armată, în anul respectiv. Astăzi este format din feciorii în pragul majoratului. Ei contractează muzica, numesc păzitorii strugurilor, formează grupa de dans care va prezenta dansul păzitorilor şi procură strugurii şi căruţele.

Este foarte interesant că pentru Balul strugurilor şi şvabii învaţă dans maghiar, se îmbracă în „portul popular maghiar", cântă cântece „populare maghiare". Portul feciorilor este cămaşă albă, vestă neagră, pantaloni negri, pe vremuri pentru cizme, cizme de piele strălucitoare, sau pantofi, clop negru împodobit cu panglici. Fetele peste jupon poartă fustă largă, culoarea predominantă fiind roşu, acoperit cu şorţ alb brodat, bluză albă cu mânecă scurtă şi buclată peste care au un pieptar frumos lucrat din acelaşi material ca şi fusta. Pe cap poartă diademă tot dintr-un material roşu şi brodat cu alb.

În ziua balului, sala de dans este ornată cu ciorchine de struguri. Căruţele sunt împodobite cu panglici, struguri şi flori. Fetele şi feciori în perechi, îmbrăcaţi în port popular se urcă în căruţe după care alaiul porneşte prin sat să invite consătenii la petrecere.

Pe lângă muzica instrumentală, tinerii cântă cântece populare specifice În locurile stabilite (pieţe şi intersecţii de străzi), prezintă dansul păzitorilor..

Ceata tinerilor din comunele învecinate oraşului Carei, trece şi prin municipiu şi în locurile aglomerate, prezentând dansul paznicilor. S-a înrădăcinat tradiţia ca tinerii să se pozeze la Monumentul „Ostaşului Român". Odată cu prezentarea programului şi în oraşul Carei, tinerii invită şi locuitorii municipiului la petrecerea lor.

După plecarea alaiului ca să invite lumea la bal, în curtea căminului se instalează ceaune mari în care se fierbe „Guiaş" sau „Babguiaş" mâncăruri tradiţionale cu care sunt serviţi organizatorii după ce au încheiat chemarea satului la petrecere.

Deschiderea petrecerii se face cu dansul paznicilor, care se repetă şi la miezul nopţii. Paznicii urmăresc cine fură ciorchinele de viţă de vie, persoana prinsă asupra faptului trebuind să plătească o sumă de bani. De asemenea se organizează o tombolă cu obiecte oferite de diferite instituţii şi persoane. De obicei, venitul obţinut din organizarea balului este oferit bisericii sau pentru alte acţiuni de binefacere. Petrecerea tinerilor durează până în dimineaţa următoare.

Specific pentru satele şvăbeşti erau fanfarele. Fanfara comunei avea un rol deosebit în viaţa culturală a comunei. Atât procesiunile religioase cât şi nunţile, alaiul mortului, balurile erau organizate cu muzică de fanfară. La bal se dansa polca sau vals, mai târziu dansau şi ceardaş.

Mâncarea tradiţională. Am putea aminti că atât la maghiari cât şi la şvabi se consuma pâine de casă, făcută din făină de grâu. Dacă nu era suficient grâu se făcea şi pâine din orz sau secară. De sărbători mari, Crăciun, Paşte şi Rusalii se pregăteau cozonaci cu nucă, mac, magiun în cuptor.

În zona noastră este foarte răspândită sfinţirea alimentelor de Paşti. Coşul de Paşti conţinea o şuncă, cârnaţi, găină sau miel umplut, brânză dulce, caş galben, ou vopsit, hrean şi o pască.

Caşul galben se pregăteşte din lapte, zahăr şi gălbenuş de ou. Pasca, în unele localităţi, este frământată cu zeama de la caş, aceasta îi conferă un gust dulce şi o culoare gălbuie.

La începutul iernii, fiecare familie sacrifica un porc. Pregătirea preparatelor diferă de la o zonă la alta. Se pregătesc cârnaţi, caltaboşi, sângerete, tobă, slănină. Şvabii mai pregăteau şi pateu. Din picioarele porcului se prepară piftie. Desigur, reţetele diferă de la o localitate la alta.

La tăierea porcului, pentru masa de amiază se pregăteşte varză călită cu carne. Seara se ţine pomana porcului, la cină se serveşte supă de carne, piure de cartofi cu cârnaţi şi caltaboşi şi murături. Nu poate lipsi de la masă pălinca şi vinul. De Crăciun se pregăteau chiftele, şniţele, piure de cartofi cu costiţe şi cârnaţi, sarmale. Perioada Postului Paştelui este deosebită prin mâncărurile consumate. Marţea de Lăsatul Secului este urmată de Miercurea Cenuşii, prima zi de post. Denumirea acestei zile îşi are originea de la începutul creştinismului când episcopul catolic punea cenuşă pe capul creştinului care dorea să se pocăiască. Şi-n prezent, în cadrul liturghiei, preotul romano-catolic face semnul crucii cu cenuşă pe fruntea credincioşilor.

Pentru evitarea necazurilor şi pentru obţinerea iertării păcatelor este necesară o perioadă de abstinenţă. După Conciliul al II-lea de la Vatican obligaţiile credincioşilor catolici privind îndeplinirea postului au fost reduse. Dacă înainte se mânca doar o dată pe zi în perioada postului acum se reducea doar la zilele de miercuri şi vineri. Au fost interzise organizarea sau participarea la nunţi, botezuri sau aniversări cu muzică. Se mâncau produse de post, fără carne sau grăsimi animale.

Cele mai răspândite mâncăruri de post erau supele de fructe (prune, mere, pere uscate „îngroşate" cu lapte şi făină). Se găteau fidea de casă în lapte, mămăligă cu lapte, orez în lapte, se coceau „pogăci" de mălai (porumb), supă de cartofi sau de fasole. De Vinerea Mare se făceau „cocoşi" din boabe de porumb. Şi credincioşii protestanţi respectă obligaţiile impuse de Post. La şvabi o mâncare specifică este „ştrudli", răspândit în toate satele şvăbeşti din judeţ.

Îmbrăcămintea tradiţională. Pentru costumele tradiţionale se foloseau ţesăturile din in şi cânepă. În judeţul Satu Mare se cultiva pe suprafeţe mari, in şi cânepă. Din tulpina acestor plante, trecând printr-o

suită de procedee, se pregăteau ţesăturile de in şi cânepă necesare confecţionării hainelor, ştergurilor tradiţionale, etc.

Feţele de pernă sau cele de masă, ştergurile, erau frumos brodate cu aţe colorate, folosindu-se atât motive vegetale cât şi zoomorfe. Hainele de iarnă şi păturile se ţeseau din lână de oaie.

Ca mijloc de transport erau utilizate căruţele trase de cai sau boi. La muncile câmpului, pe lângă plug şi grapă, se utilizau semănătoarele pentru păioase, prăşitoare, sapele, greblele, coasa, furcile. Pentru transportul produselor agricole se foloseau saci, coşuri de nuiele, coşuri pe spate şi lădiţe din lemn.

Munca la câmp, pe lângă greutăţile fizice, oferea şi bucuria de a te afla într-o comunitate. Pentru prestarea unor activităţi fizice deosebite se adunau toţi membrii familiei, mulţi prietenii, zilierii şi cunoscuţii.

Romii. Naţionalitatea romă este răspândită pe întreg teritoriul judeţului Satu Mare. De obicei este o comunitate care trăieşte izolat, la marginea unei localităţi. În general, unde sunt mai multe familii convieţuiesc pe aceiaşi stradă sau în acelaşi cartier.

Romii au un stil de viaţă aparte de ceilalţi locuitori ai satului, români sau maghiari. În trecut, aceştia aveau rolul lor bine definit în viaţa satului. Ei făceau cărămizile de chirpici folosite la construirea caselor şi acareturilor de la sat. Tot romii asigurau muzica instrumentală la petrecerile din sat.

La Hodod, în prima parte a secolului al XX-lea tinerii satului secerau grâul oferit de moşieri, ţiganilor muzicanţi. Pentru această muncă, romii se obligau să asigure muzica le petrecerile tinerilor pe întreg cursul anului.

Obiceiurile legate de momentele cruciale în viaţa individului sunt mai emoţionante, mai încărcate de sentimente ce se exteriorizează mai pregnant în sânul comunităţii de romi. Solidaritatea familiei este mai proeminentă, ajutoarele materiale la nunţi şi pomeni sunt mult mai consistente. Dacă o familie de romi era mai înstărită şi putea să organizeze o nuntă, acesta avea răsunet mare în localităţile apropiate.

Spectacol organizat de comunitatea romilor din Satu Mare

O parte din romi sunt de religie romano-catolică, Ardud, Beltiug, Micula, Cidreag, alţii sunt ortodocşi, ca şi cei din Stâna. O altă ramură a etniei rome, „gaborii", sunt penticostali.

La botezul copiilor, romii se prezintă cu familia lărgită, după ceremonia bisericească se ţine o masă festivă. Copiii romi nu prea frecventau şcoala, îşi însoţeau părinţii care erau mereu prezenţi la târguri, duceau o viaţa seminomadă. Romii cutreierau localităţile sătmărene pentru a presta diferite activităţi: peticeau vase de metal, confecţionau jgheaburi „cetărne", făceau comerţ cu cai, adunau fier vechi, hârtie sau haine vechi, pe care le valorificau la centrele REMAT.

De obicei, tinerii se distrau în sânul comunităţii, dar mai organizau şi câte un „bal ţigănesc" ce avea răsunet mare în împrejurimi. De „Sfânta Marie cea mare" se organizează şi astăzi la Ardud şi Pomi „balul ţigănesc".

Romii se căsătoresc la o vârstă timpurie, încă de la 11-12 ani. Familiile de romi mai bogate organizează o nuntă mare. Neamurile se adunau din mai multe localităţi, dar la petrecere participau şi consătenii de alte etnii. Prezenţa lor la petrecere se explica prin calitatea muzicii audiate, deoarece se adunau mai multe orchestre de romi care îşi etalau virtuozitatea deosebită. Şi la romi exista obiceiul răpirii

fetei de măritat, dacă familia ei nu este de acord cu căsătoria. Deoarece tinerii romi se căsătoresc la o vârstă fragedă, act de multe ori contradictoriu cu legile ţării, cele mai tinere mame sunt din rândul romilor.

Ceremonia înmormântării nu se poate desfăşura fără prezenţa lăutarilor. Şi la priveghi, şi la înmormântare sunt interpretate melodii specifice momentului sau cele îndrăgite de defunct. Dacă moare un muzicant rom, atunci se adună orchestrele din localităţile apropiate. Ceremonia înmormântării se desfăşoară cu mare fast, fiecare orchestră căutând să-şi cinstească fostul coleg. După înmormântare şi la romi se ţine pomana mortului.

De obicei, la romi nu există un costum tradiţional bărbătesc. Ei poartă un costum de culoare neagră şi cămaşă albă. Romii-gabori poartă pe cap o pălărie cu boruri largi.

Elementele constitutive ale portului feminin sunt fustele bogate, cu motive florale, lungi şi înfoiate, basmaua înflorată sau şalul strident colorat. Femeile măritate poartă pe cap un batic de culoare albă sau roşie cu motive florale. De obicei, femeile poartă bijuterii din aur (cercei, inele, brăţări etc.) de mare valoare.

Romii preferă materiale sclipitoare şi culorile stridente, de regulă, roşu. Culoarea roşie este considerată că aduce noroc datorită credinţei vechi că sângele este sursa vieţii.

Ucrainenii. Ucrainenii care locuiesc în judeţul Satu Mare au migrat din localităţile cu populaţie majoritar ucraineană din judeţul Maramureş. Această migrare s-a făcut în perioade diferite de timp şi din zone diferite, de la Poienile de sub Munte până la Crăciuneşti şi Tisa. Şi-au adus cu ei obiceiurile şi tradiţiile specifice etniei. Obiceiurile ucrainene sunt puternic influenţate de creştinismul ortodox.

Spectacol folcloric organizat de comunitatea urainenilor din Satu Mare

Localitatea sătmăreană cu cei mai mulţi locuitori din această etnie este Micula. Transmiterea tradiţiilor populare ucrainene s-a realizat prin memoria colectivă. Obiceiurile sunt păstrate până astăzi şi se desfăşoară ciclic în cadrul comunităţii. Multe din obiceiurile păstrate sunt condiţionate de unele evenimente marcante din viaţa omului, cum ar fi: naşterea, nunta, înmormântarea, dar şi de cele religioase precum Crăciunul, Botezul, Duminica Floriilor, Paştele şi Sfântul Ilie.

Crăciunul este sărbătorit după ritul vechi (după calendarul iulian, pe 6-7 ianuarie). Se pregătesc, potrivit traditiei, 12 feluri de mâncare, toate de post. Preparatele din carne se mănâncă doar în ziua de Crăciun, după slujba de la biserică. Mâncărurile tradiţionale sunt sărmăluţele cu ciuperci şi cu varză murată, grâul fiert cu miere, prăjitura cu nucă, tăieţei cu varză, piroştele cu dulceaţă, galuştele cu nucă, fasolea frecată, supa de tăieţei cu hribe. Înainte de a mânca, se spune o rugăciune, apoi se poate colinda.

Bărbatul din casă leagă picioarele mesei cu lanţuri şi pune otavă sub faţa de masă. Sunt obiceiuri care au legătură cu creşterea animalelor, care vor fi păzite de animalele sălbatice. Dar semnifică şi ieslea în care s-a născut Pruncul Iisus.

Obiceiul colindelor este respectat din bătrâni, nelipsitele cete de colindători (copii şi adulţi) vestesc naşterea Domnului Isus Hristos la fiecare casă. Cea mai de seamă ceată de colindători este Viflaimul, acesta interpretând scena naşterii Mântuitorului.

De Bobotează s-a păstrat obiceiul sfinţirii caselor şi a întregii gospodării. De Paşte se merge la biserică cu pască, ouă încondeiate, diferite preparate culinare tradiţionale, unde sunt sfinţite de preot, existând şi un adevărat ritual de preparare a bucatelor. Sărbătoarea Sf. Ilie din data de 2 august constituie un bun prilej pentru localnici de a se reuni în sânul comunităţii.

Hramul bisericii ortodoxe este de asemenea o mare sărbătoare a comunităţii ucrainene. Biserica este sărbătorită prin multe rugăciuni făcute de către preotul bisericii şi de către alţi preoţi veniţi din satele vecine. Această sărbătoare are loc în funcţie de hramul pe care îl poartă fiecare biserică.

Tradiţia vopsirii ouălor de Paşti, cunoscută sub numele de „pîsankî", datează de peste 1000 de ani. Pe ouă se desenează cu ceară pentru a se realiza formele; apoi, se aplică vopseaua pentru a le colora, aceasta neacoperind părţile trasate cu ceară. După ce se vopseşte oul, se înlătură ceara, lăsând doar formele colorate.

Bucătăria tradiţională ucraineană se bazează pe carne de pui, porc, vită, peşte şi ciuperci. De asemenea, ucrainenii mănâncă mulţi cartofi, cereale şi legume proaspete şi murate. Printre mâncărurile tradiţionale ucrainene se numără varenîkî (găluşte fierte cu ciuperci, cartofi, varză, brânză sau cireşe), borş şi holubţî (un fel de sarmale umplute cu orez, morcovi şi carne). Băuturile preferate ale ucrainenilor sunt compotul, sucurile, laptele, iaurtul, apa minerală, ceaiul şi cafeaua, precum şi berea, vinul şi horilka.

Portul popular ucrainean se mai păstrează în mică măsură. Hainele tradiţionale sunt foarte decorate şi ornamentate. Au apărut şi unele „importuri", de la alte etnii, volănaşele de pe mâneci şi cununa purtată de tinerii ucraineni pe cap. Costumele populare au modele deosebite, ţesute cu fir galben. Broderiile variază în funcţie de regiunea de origine. Diferă motivele ornamentale, culorile alese şi tipurile de cusătură. Fetele necăsătorite poartă pe cap o cunună. Ţesutul la războaiele de ţesut a fost una din îndeletnicirile de bază ale ucrainenilor.

Primele case tradiţionale au fost construite din pământ, după care le-au urmat casele construite pe fundaţie din piatră şi pereţi din chirpici (vaioage). Apoi s-au realizat case din cârpici în amestec cu cărămidă.

Nunţile durează mai multe zile şi sunt însoţite de dans şi muzică. Pâinea specifică nunţilor se numeşte „korovai". Înainte de nuntă, mirele, însoţit de prieteni merge la casa miresei unde oferă bani pentru a primi mireasa. După cununia religioasă, mireasa duce un coş de dulciuri pe care le oferă copiilor aflaţi în faţa bisericii. La nuntă, mireasa dansează cu fiecare femeie necăsătorită şi dăruieşte un voal fiecăreia. Mireasa speră că şi ele se vor căsători în curând, femeia care prinde prima voalul aruncat de mireasă va fi probabil următoarea mireasă.

În tradiţia ucraineană fetele tinere care mor necăsătorite sunt îngropate în rochie de mireasă. Arta textilă are un rol important mai ales în tradiţiile de nuntă.

Dansurile tradiţionale ucrainene, „kalyna", „pryvitannia", „hopak", etc. au o frumuseţe aparte. Sărbătorile tradiţionale: Maslenitsa, Koledaruvane, Ziua lui Ivan Kupala au o lungă tradiţie în cultura ucraineană.

În ajunul celebrării lui Ivan Kupala sătenii pleacă în pădure să caute „paporot" , o floare magică care aduce mari bogăţii. Femeile necăsătorite poartă o cunună de flori pe cap. Dacă un tânăr iese din pădure având cununa unei anumite fete, atunci cei doi se vor căsători în curând. Fiecare aspect al vieţii obişnuite se transformă într-o formă deosebită de artă prezentată la ocaziile speciale.

CAPITOLUL VII
PERSONALITĂŢI ALE JUDEŢULUI SATU MARE
(coord. Claudiu Porumbăcean, Kereskényi Sándor, Viorel Câmpean)

Ady Endre
(1877 – 1919)

Poet şi publicist, fondatorul modernismului în literatura maghiară. S-a născut la Mecenţiu (azi satul Ady Endre) în 22 noiembrie 1877. Şi-a făcut studiile la Carei (Liceul Piariştilor), Zalău (Colegiul Wesselényi), Debreţin (studii de drept). A activat ca publicist la Debreţin, Oradea şi Budapesta, la diferite ziare cu caracter democrat-liberal. Petrece un timp la Paris, împreună cu muza lui, Diósy Adél, soţia unui om bogat. Se apropie tot mai mult de radicalismul democrat şi social-democraţie, devenind astfel ţinta atacurilor presei conservatoare. Se căsătoreşte cu Boncza Berta, cu care corespondează încă din 1911. Moare la Budapesta în 27 ianuarie 1919.

Ady nu vrea să fie nici „poeta doctus", nici „poeta laureatus", el impune mentalitatea omului de geniu. Adept al lui Nietzsche, traducător al lui Baudelaire, se revoltă împotriva făţărniciei burgheze dar şi a snobismului nobiliar, a valorilor anacronice, demască penibilismul patriotard îmbrăţişat de clasele dominante. Patriotismul său stângist, atitudinea sa consecvent critică faţă de istorismul iluzionist face din el un publicist de temut în mediile oficiale şi personalitatea cea mai de seamă a mişcării literare din jurul revistei „Nyugat" (Occident). Ca poet se îndepărtează treptat de simbolismul primelor volume, „Új versek" (Poezii noi) sau „Vér es arany" (Sânge şi aur), şi va cultiva o poezie bazată pe reminiscenţe biblice şi folclorice. Intretextualitatea rămâne hotărâtoare şi în ultima perioadă când Ady îşi inventează un fel de „religio poetica" şi o filosofie politică inspirată din tradiţiile istorice ale radicalismului maghiar. Ultimul său volum publicat în 1918, „A halottak élén" (În fruntea morţilor) dezvăluie un Ady sumbru dar fidel, neînduplecat dar milostiv, aidoma Dumnezeului singuratic, cutremurat şi îngrozit de veşnica tragedie umană.

Contestat de oficialii vieţii literare a vremii, dar iubit şi preţuit de cititori, este recunoscut şi peste hotare. Contemporanii săi de mare autoritate, ca Rainer Maria Rilke, Miroslav Krleza sau Octavian Goga, îl consideră un artist-fanion în lupta pentru reînnoirea culturală din Europa Centrală şi de Sud-Est.

Cultul lui Endre Ady în judeţul Satu Mare se reflectă în mai multe feluri. Societatea „Ady Endre" organizează diferite acţiuni culturale sub egida moştenirii sale spirituale, iar Cercul „Kölcsey" iniţiază evenimente comemorative în fiecare an, cinstindu-i memoria prin mobilizarea elevilor de liceu paticipanţi la concursuri de înaltă ţinută intelectuală. În satul său natal funcţionează „Muzeul memorial Ady Endre".

Nae Antonescu
(1921-2008)

Istoric literar, publicist, s-a născut în Terebeşti. A urmat cursurile Şcolii Normale din Oradea (între 1936-1940), finalizate la Bucureşti unde a trăit anii refugiului. A debutat publicistic în „Ogorul sătmărean”, deci în perioada interbelică.

După instaurarea comunismului, pentru ideile sale politice, naţional-ţărăniste, a fost arestat, trecând prin mai multe temniţe: Turda, Beiuş, Oradea, Aiud. După ispăşirea pedepsei a desfăşurat o activitate pilduitoare în învăţământul sătmărean, completată de o altă componentă a vieţii sale, revuistica, drept pentru care a dobândit supranumele de „părinte al revuisticii româneşti”. Pentru o perioadă a condus destinele Casei Corpului Didactic Satu Mare.

A colaborat constant în presa locală de dinainte de 1989, iniţiind chiar apariţia unor publicaţii, lucru continuat cu şi mai mare ardoare după 1989. Din mulţimea publicaţiilor de interes naţional în care a semnat de-a lungul vremii menţionăm: „Ardealul”, „Convorbiri literare”, „Cultura creştină”, „Dreptatea”, „Familia”, „Limba şi literatura română”, „Luceafărul”, „Revista de istorie şi teorie literară”, „România literară”, „Steaua”, „Transilvania”, „Tribuna”, „Ţara visurilor noastre”, „Universul literar”, „Vatra”, „Viaţa românească”.

Nae Antonescu a îngrijit apariţia volumelor unor scriitori mai puţin cunoscuţi, ori pe de-a-ntregul „uitaţi” ca George Boldea sau Romulus Demetrescu. Evenimentele dătătoare de speranţe din decembrie 1989 au tulburat puţin liniştea cercetătorului, care s-a implicat cu speranţe în politică, desigur în rândurile P.N.Ţ.-C.D.

De-a lungul vieţii a tipărit volumele: *Scriitori uitaţi* (1980), *Reviste literare conduse de Liviu Rebreanu* (1985), *Jurnal literar: monografie* (1999), *Reviste din Transilvania* (2001), *Reviste literare interbelice*, (2001), *Scriitori şi reviste literare din perioada interbelică* (2001), *Revista Fundaţiilor Regale. Monografie* (2006).

La Biblioteca Judeţeană Satu Mare este amenajat un *Atelier memorial* în onoarea cărturarului. De asemenea, din 18 decembrie 2011 bibliotecii publice din Terebeşti i-a fost atribuit numele „Nae Antonescu”.

Octavian Ardelean
(1899-1974)

Una din cele mai reprezentative personalităţi ale vieţii medicale şi politice sătmărene, Octavian Ardelean s-a născut la 24 septembrie 1899 în localitatea Negreşti, comitatul Satu Mare. A absolvit liceul şi examenul de bacalaureat la Seghedin, urmând apoi Facultatea de Medicină la Budapesta, Bucureşti şi Cluj şi un stadiu de studii şi practică medicală la Paris, Londra şi în Suedia pentru specializare în radiografie. Începând cu anul 1922 va practica medicina în Satu Mare, devenind medic la Spitalul orăşenesc, apoi medic primar, şeful secţiei de radiologie şi chiar director al acestui spital.

În ceea ce priveşte activitatea politică, Octavian Ardelean a făcut

parte din Partidul Naţional Liberal filiala Satu Mare (primul partid liberal din Transilvania, înfiinţat în 1919), fiind unul din liderii locali şi un reprezentant de marcă al acestuia. Perioada de apogeu a carierei sale politice este marcată de numirea în funcţia de prefect al judeţului Satu Mare în intervalul 20 aprilie 1935 – 29 decembrie 1937. Este o perioadă de maximă dezvoltare a judeţului Satu Mare, cu realizări de excepţie în toate domeniile vieţii social-economice, politice, administrative şi culturale. Se construiesc edificii de marcă pentru acest judeţ cu sprijinul Prefecturii şi în special al primarului municipiului Satu Mare Ştefan Benea (Palatul Prefecturii – actualul Muzeu Judeţean, Biserica ortodoxă şi cea greco-catolică, Aeroportul Satu Mare, statuia lui Vasile Lucaciu, Spitalul din Negreşti ş.a.), ele dăinuind şi astăzi, fiind considerate, pe bună dreptate, poate cele mai reprezentative împliniri de pe meleagurile sătmărene.

Trebuie adăugat faptul că Octavian Ardelean a făcut parte din conducerea mai multor instituţii sociale şi culturale, a publicat o serie de studii în reviste de specialitate, iar pentru meritele sale deosebite a fost distins cu mai multe ordine şi decoraţii: „Coroana României" în grad de ofiţer, „Meritul Sanitar" clasa I, Marele Ordin Cehoslovac „Leul Alb" în grad de comandor ş.a.

Vicisitudinile istorice ale anului 1940 îl obligă la refugiu, ajungând în cele din urmă la Ploieşti, unde se va stabili. Evenimentele petrecute după 1944 îl fac să înţeleagă că întoarcerea la Satu Mare nu mai are nici un rost, mai ales că noile autorităţi comuniste i-au confiscat averea şi imobilul deţinut pe strada Gheorghe Doja nr. 9. Aşadar, Octavian Ardelean decide să rămână la Ploieşti (unde se va căsători) până la trecerea în eternitate survenită la 30 mai 1974, la venerabila vârstă de 75 ani.

Bakócz Tamás

(1442 – 1521)

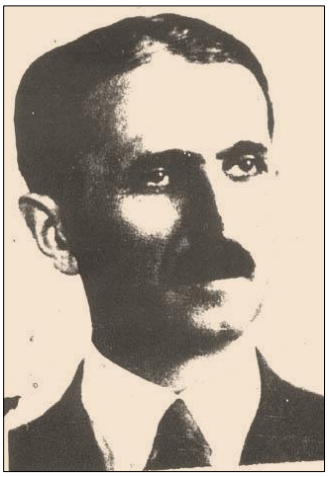
Arhiepiscop, cardinal, om de stat. S-a născut la Ardud ca fiul al unui iobag meşteşugar. Fratele său cel mare, Bálint, era deja un cleric cunoscut (prepozit de Titel, Serbia). Studiile şi le-a efectuat la dominicanii din Satu Mare, apoi la Breslau (Wroclaw, Polonia) şi în Italia, la Padova şi Ferrara. Devine unul dintre secretarii preferaţi ai lui Matia Corvinul şi un om de încredere al regelui, care mai târziu îl va face consilier regal şi episcop de Győr. În timpul domniei lui Vladislaus al II-lea rămâne un om de stat de mare influenţă, este numit episcop de Agria, apoi arhiepiscop şi cardinal de Strigoniu şi patriarhul latin titular al Constantinopolului.

Om de formaţie renascentistă, cu cunoştinţe aprofundate şi vederi largi, cu relaţii la curţile regale şi princiare, posedând o autoritate morală şi intelectuală considerabilă, dar în realitate total lipsit de scrupule, după un timp apare aproape indispensabil în diplomaţia maghiară. Conducând politica externă a Ungariei regale devine treptat un adept al Habsburgilor şi asfel un potrivnic înverşunat al Ligii de la Cambrai. Aspiră la tronul papal pe această filieră antifranceză, dar după moartea papei Iuliu al II-lea pierde sprijinul împăratului şi a Veneţiei. Se întoarce în Ungaria ca legat papal, proclamă, fără o studiere preliminară a condiţiilor sociale, cruciada împotriva turcilor. Însă această insurgenţă a micii nobilimi şi a ţăranilor liberi, iniţiată în grabă şi fără discernământ politic, se degenerează într-o „jacquerie". Acesată sângeroasă revoltă populară condusă de Gheorghe Doja îl va discredita pe Bakócz, care pierde repede influenţa sa de odinioară, murind în singurătate la Strigoniu. Are bust la Ardud.

Barbul Ilie Carol
(1883-1946)

Avocatul Ilie Carol Barbul, născut în localitatea Lipău la 31 iulie 1883 se înscrie ca fiind, neîndoielnic, personalitatea cea mai reprezentativă şi dinamică a mişcării unioniste sătmărene din anii 1918-1919. Este iniţiatorul acţiunilor organizatorice în direcţia constituirii noilor organe ale administraţiei româneşti în părţile sătmărene şi a măsurilor pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.

Participant direct la măreaţa înfăptuire statală de la 1 decembrie 1918, ca delegat oficial din partea cercului electoral al oraşului Satu Mare, va fi ales printre cei 250 de membri ai Marelui Sfat Naţional Român. După eliberare, ca o recunoaştere a meritelor sale, va fi numit primul subprefect român al judeţului Satu Mare, apoi în două rânduri prefect: decembrie 1919 – iunie 1920, respectiv aprilie 1926 – mai 1927. În perioada interbelică îl vom întâlni în calitate de senator, pe listele Partidului Poporului, în Parlamentul României întregite.

Numele lui Ilie Carol Barbul se leagă şi de apariţia primului periodic laic românesc din oraşul de pe Someş, ziarul „Satu Mare” (1919).

Arbitrajul de la Viena întrerupe, din păcate, o carieră strălucitoare, silindu-l pe I.C. Barbul a se refugia la Arad. Aici se stinge din viaţă, în urma unui infarct, la 6 februarie 1946, găsindu-şi odihna binemeritată în cimitirul „Eternitatea”, alături de Vasile Goldiş şi Ştefan Cicio-Pop, tribuni ai Marii Uniri.

Benea Paul
(1884-1948)

Figură marcantă a vieţii culturale şi educaţionale sătmărene, Paul Cherecheş (devenit Benea în 1936) s-a născut la 8 septembrie 1884 în localitatea Ferneziu din comitatul Satu Mare (azi judeţul Maramureş). Absolvent al Preparandiei din Gherla, a dovedit un ataşament nelimitat faţă de cultura corală de care se va simţi legat toată viaţa, indiferent de funcţiile ce i se vor oferi.

În 1906 se stabileşte la Seini pentru o bună perioadă de timp, unde s-a ocupat de corul din localitate, fiind al doilea dirijor, la doi ani după moartea predecesorului său Ioan Cionca. La Seini s-a dovedit capabil să asigure corului o performanţă şi o formă artistică ce s-a reliefat cu toate prilejurile oferite de prodigioasa activitate a despărţământului Seini al „Astrei”. Începând cu anul 1919 acesta vine la Satu Mare ca director al Şcolii primare nr. 4 unde va înfiinţa un cor de copii. Din 1933 Paul Benea va îndeplini funcţia de şef revizor şcolar judeţean (inspector), depunând mult efort pentru ridicarea învăţământului primar din judeţ. Fiind un cunoscător profund al problemelor şcolare, cu o competenţă bazată pe o lungă experienţă, a ştiut să dea un impuls productiv învăţământului românesc de la frontieră. Beneficiind de sprijin atât din partea colaboratorilor (subrevizorii Paşca Teodor şi Voisa Emil) cât şi a Comitetului Şcolar Judeţean (condus de dr. Ioan Pogăciaş, fost prefect), în această perioadă s-a reuşit construirea şi repararea unui mare număr de şcoli precum şi creşterea numărului de cadre didactice.

De asemenea, a organizat cursuri de instruire dirijorală, alocând fondurile cuvenite şi a stimulat activitatea corurilor şi dirijorilor prin concursuri dotate cu premii, unele devenind chiar celebre.

A încetat din viaţă în 27 martie 1948 la Satu Mare.

Benea Ştefan
(1889-1961)

Avocat şi om politic, figură marcantă a liberalismului sătmărean, Ştefan Cherecheş (devenit Benea în urma schimbării numelui în anul 1936) s-a născut la 6 ianuarie 1889 în Chiuzbaia, comitatul Satu Mare (azi judeţul Maramureş).

A urmat Academia Comercială la Graz şi Facultatea de Drept la Cluj, devenind doctor în drept. După absolvire a practicat avocatura la Satu Mare (1920 – 1922), apoi la Bucureşti (1922 – 1928), revenind în Satu Mare, unde va deveni şi primjuristconsult al Băncii Româneşti – Sucursala Satu Mare, iar din 1939 decan al Baroului avocaţilor.

În plan politic Ştefan Benea este membru al P.N.L., fiind ales la 5 octombrie 1928 preşedinte al organizaţiei liberale a municipiului Satu Mare, iar la 7 noiembrie acelaşi an va deveni secretar general al P.N.L. organizaţia judeţului Satu Mare. Începând cu 18 decembrie va îndeplini funcţia de primar al Sătmarului până la finele anului 1937, perioadă în care oraşul va cunoaşte o dezvoltare fără precedent. Datorită activităţii sale, la Congresul P.N.L. din 30 mai 1935 este ales vicepreşedinte atât al organizaţiei judeţene cât şi la municipiu, iar din 1937 va deveni consilier de drept al Consiliului Judeţean Satu Mare.

De asemenea, a fost pentru o bună perioadă de timp redactor şef al săptămânalului "Gazeta Sătmarului" (oficiosul P.N.L.), iar din 1934 este ales preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie a judeţului Satu Mare. În semn de recunoaştere pentru bunele relaţii avute la nivelul conducerii oraşului şi judeţului Satu Mare cu localităţile învecinate din Cehoslovacia, Ştefan Benea a fost decorat, împreună cu prefectul judeţului Octavian Ardelean cu Marele Ordin cehoslovac „Leul Alb" în grad de comandor. A încetat din viaţă la 25 aprilie 1961.

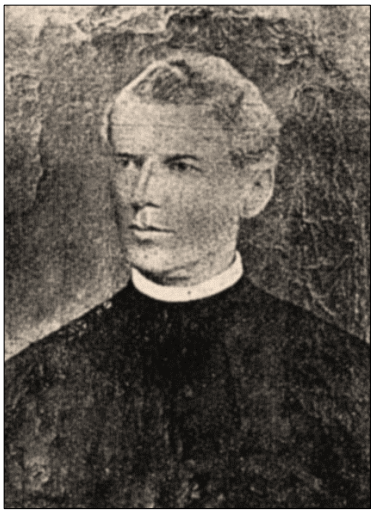
Böszörményi Károly
(1822 – 1901)

Cel mai cunoscut şi recunoscut primar sătmărean având o contribuţie hotărâtoare la urbanizarea oraşului. Descendent al unei vechi familii nobiliare din comitat, s-a născut la Petin. Face studii de drept, practică avocatura din 1846, este adeptul politicii de reformă socială. În timpul revoluţiei din 1848 - 1849 este locotonent în Garda Naţională. După revoluţie face parte din aşa-numita „rezistenţă pasivă", refuzând din principiu să colaboreze cu oficialităţile imperiale. În anii 1860 devine treptat adeptul împăcării cu dinastia Habsburgică.

Este primar al oraşului Satu Mare între 1872 - 1901. Repară drumurile şi străzile, construieşte şcoli, ordonă ridicarea unor edificii importante, printre care şi noua clădire a Primăriei, cazarma, teatrul şi spitalul. Tot în această perioadă sunt construite la rând hoteluri şi magazine, se instalează iluminatul public al oraşului, se începe amenajarea parcurilor, este ridicat podul de fier.

Károly Böszörményi era un edil al planificărilor raţionale şi al realizărilor consecvente, făcând o politică a paşilor mici, dar cu o consecvenţă demnă de cauzele cele mai nobile. Făcea o politică socială caritabilă, dar fără excese de zel. Nobil de ţară, simţind o repulsie instinctivă în faţa abundenţei şi a luxului exorbitant al burgheziei ariviste, marele primar era un om foarte puritan, chiar zgârcit din fire, dar în toată viaţa sa a luptat împotriva inerţiei, a delăsării şi a mediocrităţii. Vroia ca oraşul său să devină „o citadelă a prosperităţii", cu o economie avansată şi cu semnificaţii culturale multiple. Primind numeroase distincţii, în 1883 devine consilier regal. Timp de un sfert de veac este prim-curator al bisericii reformate din Satu Mare. Moare aici, copleşit de iubirea şi recunoştinţa concitadinilor.

Bran Petru
(1821-1877)

Preotul cărturar Petru Bran, născut la 21 ianuarie 1821 în Tohat (Sălaj), provine din o numeroasă familie de 12 copii a preotului Ioan Bran. Urmează liceul la Baia Mare, filosofia la Cluj şi teologia la Blaj. În 1844 este hirotonit ca preot greco-catolic, fiind numit paroh la Chilioara, din 1846 în Hidig, ceva mai târziu protopop în Craidorolţ, iar din 1857 protopop în Satu Mare.

Strădaniilor acestui pasionat bibliofil i se datorează înfiinţarea primei catedre de limba română în cadrul Gimnaziului catolic regal din Satu Mare la 12 octombrie 1859. La fel, pune bazele unei „Societăţi de lectură a elevilor români din Satu Mare". Discursul inaugural rostit la deschiderea catedrei de limba română s-a bucurat de un deosebit ecou în Transilvania.

Pe tărâmul publicisticii a colaborat la „Federaţiunea", „Concordia", „Albina", „Sionul românesc" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". În 1874 publică volumul „Mărgăritare sau sentinţe poetice, filosofico-moralo-estetice", în care prelucrează 505 maxime aparţinând lui Ovidiu, Horaţiu, Vergiliu, Cicero ş.a. Era prima carte românească tipărită la Satu Mare. Activitatea didactică a lui Petru Bran încetează în 1876, fiind grav bolnav. După moartea soţiei se internează la un spital din Budapesta, unde se stinge din viaţă la 10 octombrie 1877. Este înmormântat în cimitirul catolic din capitala Ungariei.

Coroianu Iuliu
(1847-1927)

Autorul principal al Memorandului de la 1892, Iuliu Coroianu, s-a născut la 14 iunie 1847 în localitatea Craidorolţ (comitatul Satu Mare), din părinţii Demetriu Coroianu şi Iuliana Pop. Copilăria şi-o petrece, începând din 1850, la Şimleu, unde tatăl său fusese numit vicar. După absolvirea facultăţii de drept din Budapesta, timp de un an a fost notar în Crasna, iar din 1874 se stabileşte la Cluj, unde va deschide un birou de avocatură. Împreună cu prima soţie, Dorina Raţiu, fiica ilustrului fruntaş politic transilvănean Ioan Raţiu, a fost naşul de botez a lui Iuliu Maniu, fiul surorii sale, Clara. În anul 1881 a fost cooptat în comitetul de conducere al Partidului Naţional Român, împreună cu alţi tineri: Vasile Lucaciu, Ioan Slavici, Eugen Brote ş.a. El a fost apărătorul lui Vasile Lucaciu în două din răsunătoarele procese intentate acestuia la Satu Mare, în 1889 şi ianuarie 1893. Încă din 1887 întocmise un prim proiect al Memorandului românilor ardeleni, al doilea, redactat în colaborare cu V. Lucaciu, a fost prezentat celei de a IV-a Conferinţe de la Sibiu a P.N.R. În procesul intentat la Cluj fruntaşilor politici români în mai 1894 a fost condamnat la doi ani şi jumătate închisoare. Din noiembrie 1919 a făcut parte, în calitate de senator, din Parlamentul României întregite.

Moare în Cojocna la 29 martie 1927 şi înmormântat, potrivit dorinţei sale, în cimitirul central din Cluj la 31 martie 1927.

Csipler Sándor
(1909 – 1999)

Scrimer şi antrenor de renume mondial, fondatorul şcolii de scrimă de la Satu Mare. Campion naţional la 18 ani, câştigând la rând numeroase concursuri din ţară şi peste hotare, devine antrenor de scrimă după încheierea unei cariere prodigioase de sportiv. Termină Academia de Scrimă de la Paris, revine la Satu Mare şi iniţiază construirea unei săli destinate practicării scrimei. Timp de mai multe decenii depune

eforturi considerabile pentru recrutarea şi educarea mai multor generaţii de sportivi de performanţă, fiindu-le de multe ori nu numai antrenor dar şi un fel de îndrumător spiritual.

Sándor Csipler a fost antrenorul mai multor campioni naţionali, europeni şi mondiali. Printre aceştia se numără Suzana şi Ştefan Ardeleanu, Elena Şumudeanu-Ferenczi, Ileana Gyulai, Ştefan Haukler, Ecaterina Jencsik-Stahl, Petru Kuki, Marcela Moldovan, Joseph Szepeschy, unii dintre ei devenind la rândul lor antrenori de talie europeană.

Caracter spartan, respingând ferm amăgirile lumeşti, modest sub auspiciile cotidiene dar brav şi cutezător în clipele deciziilor majore, Csipler era nu numai un sportiv celebru dar şi un pedagog recunoscut pentru empatia şi perseverenţa sa aproape ieşite din comun. În viaţa sa, conform spuselor sale, activitatea zilnică reprezintă temelia solidă a marilor împliniri, a evenimentelor festive legate de performanţa sportivă. A primit numeroase distincţii şi a devenit cetăţean de onoare al Municipiului Satu Mare. Este unul dintre cei mai cunoscuţi sătmăreni din toate timpurile.

Are bust în faţa Sălii de scrimă, care îi poartă numele.

Demian Titu
(1896-1958)

Născut în 1896 în satul Negreia, comuna Şişeşti actualmente în judeţul Maramureş, Titu Demian se trage dintr-o familie românească de ţărani înstăriţi, al cărei arbore genealogic coboară până în 1770 (anul naşterii lui Demian Alexa). De numele acestei familii se leagă şi prima şcoală românească din Negreia.Fiul lui Demian Atanasie (1859-1929), agricultor îmbogăţit prin comerţul de animale, Titu Demian urmează de mic toate treptele educaţionale, la fel ca şi fraţii săi ajungând student la Facultatea de Drept a Universităţii din Cluj-Napoca, pe care o absolvă în anul 1923, an în care vine la Satu Mare, unde practică avocatura. Obţine doctoratul în drept şi se afirmă ca bun avocat, devenind membru în diferite societăţi şi asociaţii, consilier juridic la banca „Casa Noastră” şi la fabrica de vagoane „Unio”.

Pe lângă activitatea sa profesională, Titu Demian a rămas cunoscut contemporanilor săi şi parţial urmaşilor, prin faptul că a luat parte activ la viaţa politică a oraşului şi judeţului Satu Mare, în calitate de membru al Partidului Naţional Ţărănesc. Este vicepreşedinte al organizaţiei judeţene şi membru în Comitetul Executiv municipal al P.N.Ţ.

După căderea guvernului Iorga (6 iunie 1932), P.N.Ţ. revine la putere, iar pe plan local Titu Demian este numit în funcţia de primar al oraşului Satu Mare în perioada 12 iunie 1932-18 decembrie 1933. În această postură confirmă calităţile sale şi se implică în probleme dificile reuşind redresarea problemelor financiare ale oraşului şi pavarea unor străzi.

La data de 3 mai 1936 Titu Demian a fost ales în fruntea organizaţiei judeţene a P.N.Ţ., funcţie pe care o va deţine până la desfiinţarea partidului (14 iulie 1947) de către comunişti.

Fiind o persoană anticomunistă şi antitotalitară el s-a opus sistemului sovietic pe cale de instaurare, fiind un exemplu şi un lider în rândurile opoziţiei sătmărene, motiv pentru care şi-a atras ura comuniştilor. La alegerile parlamentare din noiembrie 1946, candidează primul pe lista P.N.Ţ. şi este ales în ciuda fraudei electorale, fiind ultimul parlamentar al opoziţiei din Satu Mare, însă refuză prezenţa în Parlament pentru a

boicota alegerile falsificate de către P.C.R. După ce a fost ţinta mai multor atacuri calomnioase din partea politrucilor comunişti, Titu Demian a fost arestat şi mutat cu domiciliul obligatoriu la Cluj, unde încetează din viaţă în 1958, întreaga avere fiindu-i confiscată în momentul dislocării (10 august 1949).

Doboşi Andrei
(1875-1955)

Personalitate de prim rang a vieţi politice sătmărene, Andrei Doboşi s-a născut la 14 februarie 1875 în localitatea Vama, comitatul Satu Mare, fiind fiul lui Petru Doboşi, paroh greco-catolic local, şi al Anei Pop.

După absolvirea Facultăţii de Drept la Târgu Mureş în 13 noiembrie 1903, se stabileşte la Satu Mare (Calea Traian, nr. 13), unde va profesa ca avocat. Înainte de 1918 a participat la toate manifestările politic şi culturale româneşti, fiind membru al P.N.R. şi al Despărţământului Sătmar al „Astrei". S-a afirmat ca avocat în 1913 în „procesul moftinenilor" de la Satu Mare ca apărător al părintelui Gheorghe Mureşan şi a celorlalţi acuzaţi împotriva Episcopiei de Hajdudorog.

Participă la evenimentele din 1918 alături de ceilalţi politicieni sătmăreni, fiind ales membru al biroului C.N.R. comitatens Satu Mare. Din 1926 este membru al P.N.Ţ, iar la Congresul P.N.Ţ. Satu Mare din 15 martie 1927 este ales vicepreşedinte şi membru în comitetul executiv al organizaţiei atât la judeţ cât şi la municipiu.

A fost deputat de Satu Mare şi prefect al judeţului în intervalul 15 noiembrie 1928- 24 aprilie 1931. Este semnatar al Memorandumului românilor din Ardeal din 15 decembrie 1938, ca semn de protest împotriva domniei autoritare a lui Carol al II-lea. În 1940, împreună cu soţia sa Maria Ghita şi familia, se refugiază lângă Luduş la Bogata (judeţul Mureş), iar întreaga sa avere a fost confiscată de regimul comunist în 1949 (inclusiv imobilul de pe Calea Traian, cunoscut de sătmăreni ca „palatul Doboşi").

Pentru activitatea depusă şi pentru merite deosebite, în 1930 a fost decorat cu „Steaua României" în grad de ofiţer şi a mai fost propus pentru ordinul „Ferdinand I". Se stinge din viaţă la 12 iunie 1955 la Cluj, în locuinţa fiului său, la vârsta de 80 de ani, lăsând în urma sa o activitate politică remarcabilă.

Dragoş Aurel
(1883-1959)

Extrem de laborios şi activ, preotul Aurel George Dragoş se naşte în Baia Mare la 17 iulie 1883. Aici va urma studiile primare şi secundare, după care va absolvi teologia la Budapesta. În 1909 este hirotonit ca preot, fiind repartizat în parohia Vama din Ţara Oaşului. Încă din primul an de activitate începe construcţia şcolii confesionale, încheiată în 1910. Anterior venirii în Vama, fusese, un timp, profesor la Gherla şi asesor consistorial. În 1912 îl găsim printre iniţiatorii şi membrii fondatori ai Despărţământului Seini al „Astrei", al cărui secretar va fi ales din anul următor. Se remarcă, deopotrivă, ca organizator al consiliilor şi gărzilor naţionale locale din Oaş în toamna anului 1918. A fost prezent la Adunarea de la Alba Iulia, de unde s-a întors cu un drapel naţional. Din 1920 a fost avansat protopop al Districtului vicearhidiaconal Ţara Oaşului. În Vama va păstori până în anul 1923, când trece în parohia greco-catolică Satu Mare. Construirea noii biserici de aici (str. 1 Decembrie 1918) se leagă de numele său. A contribuit la înfiinţarea organizaţiei judeţene a P.N.L., al cărui vicepreşedinte va fi ales, ca şi preşedinte al organizaţiei orăşeneşti P.N.L.

În anii 1922-1926 a fost ales ca deputat în Parlamentul României, iar din 1933 senator. Pe linie bisericească a fost numit protopop de Satu Mare şi arhidiacon din 1930. A fost distins cu ordinul „Coroana României" în grad de ofiţer. A încetat din viaţă la Blaj în 15 iulie 1959.

Dragoş Teofil
(1874-1934)

Născut la 24 decembrie 1874 în comuna Hideaga, comitatul Satu Mare (actualmente judeţul Maramureş), Teofil Dragoş este fiul lui Gabriel şi al Mariei Dragoş. Şcoala primară o face în localitatea natală, iar cea medie la Baia Mare, după care urmează studiile superioare la Budapesta şi Viena. În 1900 obţine diploma de avocat la Budapesta, devenind apoi doctor în drept. Din acel an practică avocatura în Baia Mare, fiind „unul dintre cei mai remarcabili membri ai baroului din Satu Mare". De asemenea, este considerat unul din factorii diriguitori ai vieţii sociale şi politice din Baia Mare, fiind înnobilat, în timpul administraţiei austro-ungare, cu domeniile Dragomireşti şi Deseşti.

Proaspăt absolvent, devine membru al Partidului Naţional Român, reuşind în scurt timp să câştige încrederea lui Vasile Lucaciu, liderul politic incontestabil al Sătmarului. Astfel, la doar 28 de ani Teofil Dragoş devine consilierul politic şi juridic al lui Vasile Lucaciu, fapt ce îi conferă un statut aparte în cadrul P.N.R. La 31 august 1909 este ales vicepreşedinte al P.N.R. comitatens Satu Mare, iar la 12 noiembrie 1918 va deţine aceeaşi funcţie în Consiliul Naţional Român comitatens Satu Mare. În această calitate se implică puternic în lupta dusă de P.N.R. pentru realizarea Marii Uniri, principalul obiectiv al mişcării naţionale a românilor din Transilvania. În 1919 P.N.R. îi propune un post de ministru în guvernul Vaida Voevod, însă Teofil Dragoş refuză, jurând credinţă doctrinei liberale.

În acelaşi an, la Baia Mare, s-a constituit organizaţia P.N.L. Satu Mare, fiind prima de acest fel din Ardeal. Merite deosebite în înfiinţarea P.N.L. Satu Mare îi revin lui Teofil Dragoş, el fiind primul membru liberal din Transilvania. Odată cu venirea liberalilor la guvernare, el va fi numit prefect al judeţului Satu Mare în intervalul 31 ianuarie - 30 octombrie 1922, devenind apoi deputat în Cameră şi comisar guvernamental al Societăţii Hidraulice „Ecsed". Din acel moment, persoana sa va deveni o prezenţă obişnuită în Parlament, bucurându-se de încrederea electoratului sătmărean. Atât în 1928, cât şi în 1930, Teofil Dragoş va fi reales preşedinte al P.N.L. Satu Mare.

Pe lângă activitatea politică, pe tărâm economic el a îndeplinit funcţia de director al Casei de Economii „Aurora" şi preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie Satu Mare, iar pentru merite deosebite a fost decorat de către Carol al II-lea cu ordinul „Coroana României" în rang de cavaler.

În 1933 este ales pentru ultima oară în Camera Deputaţilor, dar, din păcate, acest mandat va fi întrerupt la 18 ianuarie 1934, datorită decesului survenit la vârsta de doar 60 de ani.

Erdős Pál Imre
(1916 – 1987)

Grafician, artist plastic de renume european, s-a născut în 2 noiembrie 1916 la Hurezu Mare, iar studiile le-a urmat în oraşul său natal şi la Baia Mare, unde avea ca profesor pe János Thorma, János Krizsán, András Mikola. Merge la Budapesta şi apoi la Paris, în vederea completării studiilor. Reîntorcându-se în capitala maghiară devine un celebru portretist, făcându-le portrete unor artişti maghiari de seamă (Mihály Babits, Zsigmond Móricz, Dezső Szabó), dar şi unor personalităţi publice ale vremii.

După experienţa nefastă a holocaustului de la Auschwitz, Erdős revine la Satu Mare, unde publică albumul autobiografic „Lumini şi umbre" (1946). Consacră numeroase capodopere prezentării oamenilor simpli din Oaş şi Maramureş. Erdős, ca şi alţi numeroşi artişti de bună credinţă, se alătură benevol politicii culturale a noului regim, primind chiar funcţii înalte de conducere la diverse instituţii de cultură.

Perioada de apogeu a creaţiei sale o cunoaşte între 1960 - 1980, când îşi dezvoltă un stil specific mitico-realist, care se caracterizează printr-o mare fineţe a executării artistice. Tot în acest timp la Satu Mare se dezvoltă, sub egida sa, o viaţă artistică autentică şi de mare valoare. Erdős devine vicepreşedintele Uniunii Artiştilor Plastici din România, devenind unul dintre cei mai consacraţi artişti ai vremii, participând la numeroase expoziţii din Europa şi din întreaga lume.

În ultimii ani ai vieţii sale artistul se distanţează de umanismul optimist oficial al regimului şi devine un filozof al liniei cu viziuni sumbre despre soarta omenirii, dezvăluind nişte orizonturi existenţiale până atunci ascunse şi tragice ale fenomenului uman. Cea mai cunoscută capodoperă a sa din această perioadă poate fi considerată o emblemă a revoluţiilor compromise, prezentându-l pe Moise ca un erou al faptelor mari, dar şi a unor vise neîmplinite. Moare în 17 noiembrie 1987 la Satu Mare, fiind înmormântat cu mare fast.

Îi este consacrat un atelier memorial la Satu Mare, care funcţionează în cadrul Muzeului Judeţean.

Ferenţiu Augustin Nicolau
(1872-?)

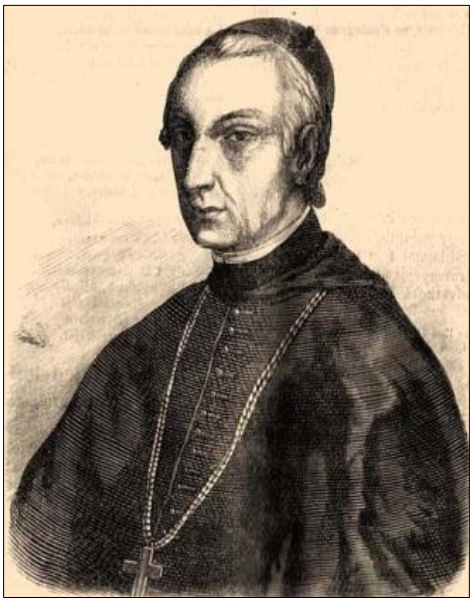

Primul primar român al municipiului Satu Mare de după eliberare (19 aprilie 1919), Augustin Ferenţiu vede lumina zilei în localitatea Mădăras, la 28 august 1872. Absolvent al Facultăţii de Drept din Budapesta, A. Ferenţiu va intra în administraţia orăşenească cu data de 1 aprilie 1902. Din 1908 a fost numit notar al consiliului orăşenesc, iar mai târziu a fost consilier economic. Este redactorul capitolului economic din monografia oraşului publicată de Borovszky Samu. Când armata română a intrat în Satu Mare, autorităţile locale şi primarul Lénárd István l-au desemnat, cunoscând foarte bine şi limba maghiară, ca translator în relaţiile cu generalul Lascăr Davidoglu. Din încredinţarea Consiliului Dirigent va fi numit primar la 19 aprilie 1919, funcţie pe care o deţine timp de 10 ani, până la 1 septembrie 1929. Ulterior, va fi ales din nou primar în perioada 1 august 1930 – 23 mai 1931. S-a remarcat, în tot acest timp, ca un excelent gospodar, contribuind substanţial la înflorirea economică şi sub aspect edilitar a oraşului de pe Someş. Lui şi prietenului său, pictorul Aurel Popp, datorăm cunoaşterea evenimentelor privind eliberarea oraşului Satu Mare în aprilie 1919, lăsând posterităţii pagini memorialistice de o deosebită valoare documentar-istorică. În perioada interbelică, A. Ferenţiu a activat în cadrul P.N.Ţ., fiind un timp preşedintele organizaţiei orăşeneşti. Ani îndelungaţi a fost şi primcuratorul bisericii greco-catolice din Satu Mare. A fost membru fondator al Fabricii de vagoane „Unio” S.A. din Satu Mare, în timpul mandatului său de primar fiind dezvelită statuia „Soldatul român” (1 decembrie 1922).

Ultimele informaţii despre persoana sa le avem din anul 1938, dintr-o scrisoare trimisă pictorului Aurel Popp.

Hám János
(1781 – 1857)

Episcop de Satu Mare, arhiepiscop de Strigoniu. S-a născut la Gyöngyös (în apropierea Budapestei), iar studiile le frecventează în oraşul natal, apoi la Rosenau (Roznava, Slovacia) şi la Agria. În 1827 devine episcop de Satu Mare şi iniţiază construirea unui mare număr de construcţii clericale. Astfel se construieşte Catedrala romano-catolică (un monument de prim rang al clasicismului arhitectural din Transilvania), terminată în 1837, şi Palatul episcopal neo-baroc, un ospiciu pentru cei săraci, cât şi Convictul episcopal.

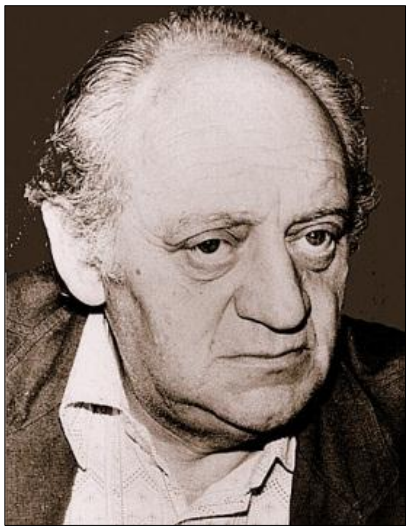

În timpul revoluţiei din 1848 – 1849 Hám joacă un rol destul de ambiguu. Deşi reprezentantul unui patriotism local autentic, are o atitudine pro-habsburgică, devenind în 1848 chiar arhiepiscopul Strigoniului. Când observă ambiţiile cotropitoare ale Habsburgilor, nu-şi ocupă scaunul arhiepiscopal, iar după prăbuşirea revoluţiei propune o serie de măsuri conciliatoare privind soarta foştilor revoluţionari. Rămâne episcop de Satu Mare şi-şi continuă activitatea sa de ctitor care a modificat înfăţişarea Sătmarului.

Hám János este considerat de mulţi istorici un „al doilea fondator" al episcopiei romano-catolice sătmărene. Într-adevăr, activitatea sa de edificator al bisericii este impresionantă: iniţiază activitatea Congregaţiei Surorilor Caritative (ca ordin social şi educativ) şi invită la Satu Mare reprezentanţii călugărilor misericordieni, construindu-le masive mănăstiri, punând şi fundamentul mănăstirii franciscanilor. Hám a înfiinţat şcoala de fete romano-catolică, care nu peste mult timp va funcţiona ca o instituţie pedagogică recunoscută în această regiune. Foloseşte fiecare prilej de a-i ajuta pe cei nevoiaşi, aducându în prim plan principiul caritativ în cadrul activităţii eclesiastice.

Statuia sa se află în faţa Catedralei romano-catolice, iar Grupul şcolar romano-catolic îi poartă numele, ca şi o stradă din centrul municipiului.

Harag György
(1925 – 1985)

Unul dintre cei mai mari oameni de teatru maghiar din secolul al XX-lea. Se naşte în 4 iunie 1925 la Marghita, iar studiile le va efectua la Tăşnad şi Oradea. Lucrează ca muncitor necalificat la Budapesta, apoi este deportat la Auschwitz şi Mathausen. Studiile universitare le începe în 1946 la Cluj. Joacă ca actor şi totodată regizează piese. În 1953 participă la înfiinţarea secţiei maghiare a teatrului din Baia Mare, secţie care în 1957 se mută la Satu Mare.

Harag este un fel de „spiritus rector" al unor încercări avangardiste, abordându într-un spirit novator operele celor antici, ale lui Shakespeare sau Cehov. Regizează, desigur, şi piese de autori sovietici, mediocri dealtfel, ale căror texte devin, sub bagheta sa shakespeareană, nişte partituri de o strălucire miraculoasă. Deşi era destul de tânăr, dobândeşte o autoritate intelectuală impresionantă, bazată pe un comportament moral şi profesional impecabil.

În 1963 Harag devine regizorul principal al Teatrului Secuiesc din Târgu Mureş, unde îşi va continua experimentul avangardist. Din 1975 este regizorul principal al teatrului din Cluj Napoca având premiere memorabile (cu piese scrise de Géza Páskándi şi András Sütő sau János Székely), ocupându-şi şi postul universitar de la academiile de teatru din Târgu Mureş şi Bucureşti. În aceşti ani de apogeu regizorul şi profesorul devine unul dintre precursorii postmodernismului teatral din România.

În centrul activităţii lui György Harag a stat lupta aprigă, îndârjită cu provincialismul cultural. Stilul lui regizoral a influenţat în mare măsură viaţa teatrală din România şi Ungaria. A mai regizat la diferite teatre din Iugoslavia, Polonia şi Republica Democrată Germană, dar era preţuit şi recunoscut şi în Italia şi Franţa. Moare la Târgu Mureş în 6 iunie 1985, fiind înmormântat după ritul evreiesc.

Secţia maghiară a Teatrului Nord din Satu Mare îi poartă numele, şi are o placă memorială la Tăşnad.

Kaffka Margit
(1880 – 1918)

Poetă şi scriitoare, cea mai importantă reprezentantă a sexului feminin în literatura maghiară, una dintre iniţiatoarele de seamă ale feminismului maghiar. S-a născut la Carei în 1 iunie 1880. Şi-a făcut studile în oraşul natal, la Satu Mare şi la Budapesta. A lucrat ca profesoară la Miskolc, apoi la Budapesta, iar din 1914 s-a dedicat exclusiv literaturii. Fiind bună prietenă cu Ady Endre, prin intermediul lui a devenit colaboratoare la cea mai renumită revistă a vremii din Ungaria, „Nyugat".

Debutează cu un volum de poezii în 1903, apoi publică o culegere de nuvele care se remarcă prin tematica lor neobişnuită, novatoare şi printr-un psihologism modernist. Scrie romane centrate pe o viziune feministă a lumii nobiliare rurale. Romanele „Szinek és évek" (Culori şi ani) din 1912 şi „Hangyaboly" (Muşuroiul) din 1917, sunt considerate opere de referinţă ale istoriei literaturii maghiare moderne. Eroinele principale ale acestor romane sunt femei foarte active, curajoase şi emancipate, care luptă din răsputeri pentru o autorealizare onestă, creatoare. În culisele naraţiunilor apare şi peisajul cultural sătmărean, de un provincialism izbitor, cu dedesubturi aleatorii, întotdeauna josnice, impregnate de o mediocritate genuină.

Ca bună cunoscătoare a ideilor freudiene, dar şi a ştiinţelor naturii sau a ideologiilor savante ale vremii sale, posedând un înnăscut talent al povestirii, Kaffka Margit este o mare novatoare a romanului maghiar, fiind şi o autoare de însemnătate europeană. Cel mai bun exemplu în această privinţă este oferit de romanul „Állomások" (Staţii) din 1918, în a cărui frescă socială se îmbină armonios elementul psihologist dostoievskian cu experienţa sociologizantă a romanului avangardist german. Operele lui Kaffka au fost traduse în foarte multe limbi, dobândind o largă popularitate şi în afara ţării, fiind apreciate de personalităţi renumite ale literaturii universale ca Virginia Woolf şi Simone de Beauvoir.

Kaffka Margit a murit la Budapesta în 1 decembrie 1918, căzând victimă gripei spaniole.

Károli Gáspár
(1529 – 1591)

Protopop reformat, traducătorul Bibliei în limba maghiară. S-a născut la Carei, iar numele său originar era Radics sau Radicsics, luându-şi, după obiceiurile vremii, numele de Caroli sau Carolius. Şi-a făcut studii la Carei, Braşov şi Wittemberg. S-a reîntors în Ungaria regală în 1562, începând să trăiască o viaţă aventuroasă şi plină de pericole, specifică predicatorilor protestanţi din acele vremuri. A fost persecutat de nobilimea catolică, dar şi-a înfruntat cu un curaj extraordinar peripeţiile surghiunului.

În 1565 Károli este numit protopop de Göncz, iar între 1566 – 1588 a jucat un rol foarte important în cadrul sinoadelor regionale şi naţionale, devenind un adversar de temut al catolicismului, dar şi a unitarienilor protestanţi. Károli era adeptul reformelor radicale dar raţionale, cunoscut prin conscvenţa sa teologică şi tenacitatea sa oratorică.

Ca traducător al Bibliei foloseşte un limbaj arhaic şi colorat, de o expresivitate literară şi de o ingeniozitate lingvistică rar întâlnită. Prin această traducere Károli Gáspár a influenţat hotărâtor evoluţia ulterioară a limbii literare maghiare, pe care a fundamentat-o astfel pe dialectul sătmărean. Prima ediţie a Bibliei sale a apărut la Vizsoly (Ungaria) în 800 exemplare, dintre care în prezent sunt cuprinse în evidenţă un număr de 54.

Are bust la Carei, iar Universitatea Reformată Maghiară din Budapesta îi poartă numele.

Károlyi Sándor
(1669 – 1743)

Baron, din 1712 conte, general al curuţilor, făuritor al Păcii de la Satu Mare, colonizator al şvabilor sătmăreni, mareşal imperial. S-a născut în 2 iulie 1669 la Olcsvaapáti (lângă Fehérgyarmat, Ungaria) din veche familie nobiliară. Din frageda sa tinereţe este un apărător energic al intereselor stărilor nobiliare, fiind foarte preţuit de majoritatea membrilor clasei dominante contemporane.

Până în vara anului 1703, baronul fusese de părere că privilegiile nobiliare se pot menţine numai cu sprijinul Casei imperiale. După o vizită la Viena se va convinge însă de necesitatea luptei pentru eliberare. Trece rapid în tabăra principelui Francisc Rákóczi al II-lea, devenind omul de încredere al acestuia, participând la numeroase acţiuni militare, săvârşind şi fapte de arme, care îi vor conferi o mare autoritate şi notorietate. După 8 ani de luptă îşi dă seama de imposibilitatea susţinerii cauzei curuţilor în ţară şi pe plan european. Observând şi situaţia delicată a Habsburgilor din cauza participării lor în războiul de succesiune pentru tronul Spaniei, Sándor Károlyi, profitând de absenţa vremelnică a principelui, ia legătura cu comandantul lobonţilor, generalul János Pálffy, şi, în primăvara anului 1711, negociază o pace avantajoasă marii nobilimii curuţe.

În 1712 iniţiază colonizarea şvabilor, astfel comitatul devastat şi depopulat devine prosper din punct de vedere economic şi unul dintre meleagurile cele mai prodigioase recatolicizării. În timpul războiului austro-otoman luptă ca mareşal imperial, iar în anii 1725 - 1735 este deja unul dintre cei mai influenţi magnaţi maghiari. Împreună cu soţia sa săvârşeşte numeroase fapte caritative, sprijinind între altele şi biserica greco-catolică.

Sándor Károlyi poate fi considerat cel mai important aristocrat din istoria comitatului, iar prin activitatea sa multilaterală a influenţat din plin evoluţia socială, culturală şi politică a Ungariei de nord-vest a acelor vremuri. Are bust la Carei, în parcul Castelului Károlyi.

Kölcsey Ferenc
(1790 - 1838)

Kölcsey Ferenc, personalitate marcantă a perioadei reformelor, a avut o activitate bogată, intensă şi variată, fiind poet şi prozator, estetician, folclorist, jurist şi politician. Ca adept al autoeducării după modelul german, credea cu tărie în posibilitatea educării fiecăruia indiferent de rădăcinile sociale. Crezul său politic era dominat de ideea

că o naţiune se poate revigora doar prin asigurarea mobilităţii sociale, realizată prin implicarea păturilor de jos.

În perioada 1832-1835, Kölcsey Ferenc, notar al comitatului Satu Mare, a fost delegat al acestei regiuni în Dieta de la Bratislava. El a făcut parte din gruparea liberală şi a susţinut introducerea limbii maghiare în administraţie (în locul limbii latine), libertatea tuturor religiilor, îmbunătăţirea vieţii iobagilor.

În 1841, în comitatul Satu Mare, s-a formulat, pentru delegaţii săi în dietă, un document privind problemele care trebuiau să fie discutate. El este cunoscut sub denumirea de *Cele 12 puncte* şi cuprinde cele mai radicale propuneri de reforme ale societăţii din acea perioadă: desfiinţarea iobăgiei şi a privilegiilor nobilimii, idei care au devenit realitate numai prin legile adoptate în 1848.

Lucaciu Constantin
(1860-1920)

Unul dintre cei mai intransigenţi fruntaşi politici ai românilor sătmăreni, Constantin Lucaciu s-a născut la Baia Mare în 1860. Şcoala primară şi studiile liceale le urmează în Baia Mare, iar teologia la Gherla. În 1886 este hirotonit ca preot şi numit cooperator pe lângă fratele său, dr. Vasile Lucaciu, în Şişeşti. La 8 martie 1892 este transferat în parohia Iojib, unde va păstori până în anul 1906. A făcut parte din delegaţia memorandistă deplasată la Viena în mai 1892.

În anii 1892, 1893 şi 1894 participă la adunările generale anuale de la Sibiu ale Partidului Naţional Român. În anii 1907-1914 îl găsim ca preot al parohiei Craidorolţ. În aceşti ani a fost ales şi preşedinte al Reuniunii Învăţătorilor greco-catolici din comitatele Sătmar şi Ugocea – aparţinătoare Diecezei Gherla (înfiinţată în 1892). Din cauza deselor deplasări ocazionate de diverse întruniri şi consfătuiri politice ale fruntaşilor români va intra în conflict cu Ioan Sabo, episcopul Gherlei. În toamna anului 1914, odată cu izbucnirea războiului, împreună cu Vasile Lucaciu trece în România. În cursul anului 1917 îl va însoţi pe fratele său în America, făcând cunoscute dezideratele românilor transilvăneni. Deşi n-a fost prezent la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, totuşi, va fi ales în Marele Sfat Naţional Român. După revenirea în ţară, episcopul Demetriu Radu îl numeşte, cu data de 12 august 1919, paroh în Satu Mare şi arhidiacon. În legislatura 1919-1920 a fost ales deputat în Parlamentul României din partea circumscripţiei electorale Seini. Se stinge din viaţă la 1 octombrie 1920 în Satu Mare.

\

Lucaciu Vasile
(1852-1922)

Personalitatea cea mai proeminentă şi mai reprezentativă a Bisericii greco-catolice şi a luptei pentru emanciparea naţională, politică şi culturală, din partea de nord-vest a ţării, Vasile Lucaciu s-a născut în localitatea Apa (comitatul Satu Mare) la 22 ianuarie 1852. Urmează clasele primare în Apa, apoi gimnaziul la Baia Mare. După absolvirea gimnaziului pleacă la Roma, unde va sta timp de 7 ani, urmând şi colegiul „De Propaganda Fide”. Aici a fost coleg cu viitorul papă Benedict al XV-lea. La Budapesta obţine diploma de doctor în filosofie, susţinută în limba latină. În anii 1871-1874 urmează teologia la Gherla. La 17 decembrie 1874 se căsătoreşte cu Paulina Şerbac, fiica preotului Ioan Şerbac din Potău. Între anii 1875-1878 va oficia ca preot în localitatea Eriu-Sâncrai

(comitatul Sălaj), după care se mută în Satu Mare, fiind profesor la catedra de limba română a Gimnaziului catolic regesc până în 1885. În municipiul de pe Someş a domiciliat în strada Bercsényi (azi G. Coşbuc) nr. 15. Intrând în conflict cu autorităţile locale, va fi mutat în parohia Şişeşti. În septembrie 1887 va fi condamnat pentru calomnie şi întemniţat la Satu Mare timp de 1 an şi jumătate. În mai 1892 face parte din delegaţia memorandistă de la Viena. În ianuarie 1893 are un nou proces la Satu Mare, fiind apărat de avocatul Iuliu Coroianu. În timpul procesului intentat la Cluj, în mai 1894, este condamnat la închisoare pe 5 ani şi jumătate dar va sta în temniţa din Seghedin doar până la 15 septembrie 1895, fiind graţiat de împărat din cauza unei boli de ochi, pe care o tratează la Montpellier în Franţa. În perioada 1885-1891 publică „Revista catolică", primele numere la Satu Mare, motiv pentru care trebuie socotit ca întemeietor al presei româneşti sătmărene. Odată cu izbucnirea războiului trece în România, apoi pleacă în Italia, S.U.A. şi Franţa, militând pentru cauza dezrobirii naţionale a românilor ardeleni. Revine la Satu Mare în 1919, fiind însă bolnav. Aici se stinge din viaţă la 30 noiembrie 1922, dar va fi înmormântat, potrivit dorinţei sale, în biserica din Şişeşti, ctitorită de el după modelul bazilicii Sf. Petru din Roma. În ultimii ani petrecuţi la Satu Mare, a avut satisfacţia de a se plimba pe o stradă centrală ce-i purta numele. Actuala stradă Horea din municipiul Satu Mare purta, începând de la finele anului 1919, denumirea de strada Vasile Lucaciu.

Lükő Béla
(1883 – 1936)

Medic, chirurg de renume european, fondatorul şi directorul spitalului municipal. S-a născut la Satu Mare în 4 iunie 1883. Studiile şi-a făcut la Satu Mare şi la Budapesta. Învaţă chirurgie pulmonară la Berlin. Experimentează intervenţii chirurgicale pulmonare dar şi în domeniul tratării prin operaţii a pancreatitei, dezvoltând o metodă proprie. Studiază biologia ţesutului muscular şi osos.

În timpul primului război mondial Lükő activează ca şi chirurg militar şi devine celebru prin efectuarea unor operaţii craniene. În 1918 este directorul spitalului sătmărean construit conform planurilor sale. Efectuează peste 100.000 de intervenţii chirurgicale, ajungând câteodată să găzduiască bolnavii care nu mai aveau loc în spital, chiar la el acasă.

Lükő Béla duce o viaţă tumultuoasă şi desfăşoară o activitate intensă. Practica medicală de toate zilele nu îl oboseşte atât de mult, încât să nu citească şi să nu scrie. Publică lucrări de specialitate de mare răsunet, analizând foarte obiectiv experimentele sale chirurgicale şi participă la numeroase congrese internaţionale, fiind membru al societăţii germane a chirurgilor, Deutsche Chirurgische Gesellschaft.

Cel mai iubit şi preţuit dintre sătmăreni, moare istovit de trudă şi măcinat de responsabilitatea asumată în 2 mai 1936. Mâna sa dreaptă a fost imortalizată prin sculptura lui Aurel Popp. Are un bust în faţa spitalului care îi poartă şi numele.

Maior Grigore
(1715-1785)

Episcopul unit Maior vede lumina zilei în 1715 în satul Sărăuad (comitatul Solnocu de Mijloc, azi judeţul Satu Mare) cu numele de botez Gavrilă. După absolvirea retoricii la Cluj, intră în 1740 la Seminarul de la Blaj, iar la scurt timp pleacă la Roma. Se numără printre primii studenţi blăjeni ai colegiului „Propaganda Fide" din cetatea eternă. Un timp a fost internat într-o mănăstire din Munkács (azi Mucacevo,

Ucraina) din ordinul episcopului Atanasie Rednic. Aici se călugăreşte sub numele Grigore şi intră în ordinul basilitan. În 1747 obţine titlul de doctor în filosofie şi intră în mănăstirea Sf. Treime din Blaj. În paralel este profesor şi primul director al gimnaziului de aici. Din 1752 devine asesor consistorial. De două ori a candidat la scaunul episcopal, în 1751 şi 1764, dar izbuteşte abia a treia oară, fiind numit prin diploma imperială din 27 octombrie 1772. Este uns ca episcop în cadrul ceremoniei desfăşurate la Viena, în 23 aprilie 1773, în prezenţa împărătesei Maria Tereza şi a viitorului împărat Iosif al II-lea. Cu această ocazie împărăteasa îi oferă o cruce de aur şi un inel preţios. Este primul episcop unit de la Blaj, care nu a mai fost nevoit să mai ţină pe lângă sine un călugăr iezuit. În timpul episcopatului său sunt ridicate bisericile din piatră de la Sărăuad şi Sărvăzel. A depus mult zel, prin vizitaţiunile canonice întreprinse, să readucă la unirea cu biserica Romei a sutelor de sate româneşti convertite sub influenţa mişcării lui Sofronie. În timpul său a fost instituit obiceiul acordării elevilor săraci şi merituoşi de la Blaj, "ţipăilor", o pâine (3,5 kg) la 5 zile. Are meritul de a-I fi trimis la studii la Roma pe Gheorghe Şincai şi Petru Maior, apostolii redeşteptării conştiinţei naţionale. Puţine date se cunosc despre familia sa din Sărăuad. În registrul parohial al decedaţilor apare o însemnare din 15 iunie 1831, în dreptul lui Simion Maior, de 66 ani: "frate bun Archiereului Făgăraşului Maior Grigore". Unele documente istorice fac o legătură directă între episcop şi răscoala lui Horea, fiindcă la sinodul din 1782, ţinut la Blaj, au fost prezenţi Horea, Cloşca şi Crişan. Maior le-ar fi dat, cu această ocazie, o cruce din aramă aurită pe care să jure fiecare şi să lupte pentru dezrobirea din starea de iobăgie. Din cauza deselor intrigi îşi dă demisia din calitatea de episcop în 1782 şi se retrage la Alba Iulia, în cartierul Maieri. Aici se va stinge din viaţă la 27 ianuarie 1785, dar va fi înhumat la Blaj.

Marcu Ioan
(1831-1886)

Datele pe care le deţinem cu referire la biografia preotului-cărturar Ioan Marcu, în ciuda articolelor şi studiilor publicate, sunt destul de puţine şi chiar incerte. După unele opinii s-ar fi născut în 1813. După altele în 1831 în localitatea Botiz. În registrul parohial greco-catolic al născuţilor din Botiz figurează un singur Ioan, fiul lui Demetriu Marcu şi al Franciscăi Onodi, născut la 6 august 1844, dar nu poate fi persoana în cauză. Ştim că a fost hirotonit ca preot în 1857, că a slujit în parohia Cicârlău, iar între anii 1859-1865 în parohia Craidorolţ. În parohia Satu Mare, aparţinând Eparhiei greco-catolice de Gherla, apare în 1871 ca ajutor de preot, apoi ca preot şi protopop, succedând vrednicului său înaintaş Petru Bran. Era căsătorit cu Ana Pop. O serie de amănunte vizavi de activitatea lui Ioan Marcu la cunoaştem din scrierile reputatului istoric literar Nae Antonescu din Terebeşti, primul exeget al cărturarului sătmărean. La 23 noiembrie 1879 Ioan Marcu adresează o scrisoare lui Vasile Alecsandri. La 3 iunie 1880 îl găsim ca iniţiator şi organizator al conferinţei intelectualităţii din comitatul Sătmarului în chestiunea limbii şi ortografiei române, urmare proiectului de ortografie întocmit de Titu Maiorescu, ce a declanşat serioase controverse între etimologişti şi fonetişti. Ioan Marcu a fost mandatat să redacteze o „Declaraţiune în cauza limbii române", tipărită la Satu Mare, susţinând necesitatea ortografiei latine. În 1881 participă la Conferinţa de la Sibiu a Partidului Naţional Român, unde s-a hotărât, printre altele, şi redactarea unui „Memorial", adresat opiniei publice occidentale, cuprinzând dezideratele românilor din Transilvania. Un număr de 50 exemplare din acest „Memorial", redactat de George Bariţiu, a fost difuzat în comitatul Sătmarului de către Ioan Marcu. S-a afirmat şi ca un militant consecvent pentru o singură biserică românească, cu rit propriu, sens în care va publica lucrarea „Biserica românească", tipărită în 1883 la Satu Mare. Se stinge din viaţă la 5 mai 1886, în vârstă de 55 ani, după ce a servit timp de 15 ani ca preot în Satu Mare şi 12 ani ca preot districtual.

Marchiş Romul George
(1865-1925)

Romul George Marchiş s-a născut la 18 decembrie 1865 în localitatea Homorodu de Mijloc (comitatul Satu Mare). Urmează învăţământul primar în Carei, gimnaziul în Carei, Oradea, Preşov şi Sibiu. În 1884 va absolvi teologia la Seminarul romano-catolic din Satu Mare. Între anii 1891-1908 a oficiat în parohia Tămaia, iar în continuare îl găsim în parohia Carei ca protopop, din 1909 fiind şi arhidiacon al părţilor sătmărene. Încă din 1893 fusese membru al comitetului comitatens Satu Mare, susţinând dezideratele românilor sătmăreni. Se afirmă, deopotrivă, ca un constant susţinător al acţiunilor înscrise pe linia preocupărilor vizând emanciparea prin actul de cultură. Timp de mai mulţi ani a fost casierul Despărţământului Sătmar-Ugocea al „Astrei" şi preşedinte al Reuniunii Învăţătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmarului, reuniune înfiinţată în 1881 din iniţiativa tatălui său. În adunarea de constituire, la 31 august 1909, a secţiei comitatense Satu Mare a Partidului Naţional Român, prezidată de George Pop de Băseşti, este ales preşedinte al secţiei cercului electoral Carei. Trei ani mai târziu, la 29 mai 1912, îl vom întâlni printre delegaţii marii adunări de protest de la Alba Iulia împotriva înfiinţării Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog. La 12 noiembrie 1918 e ales membru în Comitetul Naţional Român comitatens din Satu Mare, noul organ al administraţiei româneşti. A doua zi, la 13 noiembrie, e prezent la mitingul organizat în sala de consiliu a Primăriei oraşului Satu Mare, prilej cu care românii adunaţi au jurat credinţă C.N.R. Central din Arad şi au proclamat ruperea parohiilor unite sătmărene încorporate în 1912 în Dieceza de Hajdudorog. Era prima adunare românească găzduită vreodată în sălile primăriei orăşeneşti. Românii din Carei şi împrejurimi, adunaţi la 18 noiembrie, aveau să-l proclame pe R. Marchiş preşedinte al C.N.R. cercual Carei şi de vicar al nou constituitului Vicariat Naţional Român din Carei. Ca delegat de drept la Adunarea de la Alba Iulia, va fi ales şi în Marele Sfat Naţional Român, organul legislativ provizoriu al Transilvaniei până la unirea definitivă cu Regatul României. A avut şi satisfacţia de a-l întâmpina pe generalul francez H.M. Berthelot, în gara din Carei, la 30 decembrie 1918, căruia i-a expus, în limba franceză, păsurile românilor din zonă. În plan politic îl putem identifica şi ca senator în Parlamentul României întregite. În semn de preţuire şi recunoştinţă pentru activitatea depusă, episcopul de Oradea, Valer Traian Frenţiu, îl va numi, la 25 septembrie 1923, vicar foraneu pentru Arhidiaconatul Sătmarului.

Se stinge din viaţă la 4 aprilie 1925, găsindu-şi odihna veşnică în cimitirul din Carei, fiind condus pe ultimul său drum de către episcopul Frenţiu şi 20 de preoţi din dieceză.

Mureşan George
(1858-1939)

Vede lumina zilei în satul Tiream la 5 iulie 1858, din părinţii George Mureşan şi Floarea Bonea, ţărani săraci. După studiile urmate la Oradea, absolvă teologia la Budapesta în 1883. În anul următor se căsătoreşte cu Silvia Maria Pereni, fiica preotului din Ruşeni. La 4 ianuarie 1885 este hirotonit preot şi repartizat în parohia Bozânta Mare. În perioada 1888-1894 este profesor de religie la Liceul piariştilor din Carei. Vreme de 10 ani, începând din 1894, va fi preot în Ruşeni, timp în care va zidi şi noua biserică din Hrip. Perioada cea mai îndelungată va păstori în Moftinu Mic, respectiv 1905-1935. Din 1912 este numit protopop şi asesor consistorial.

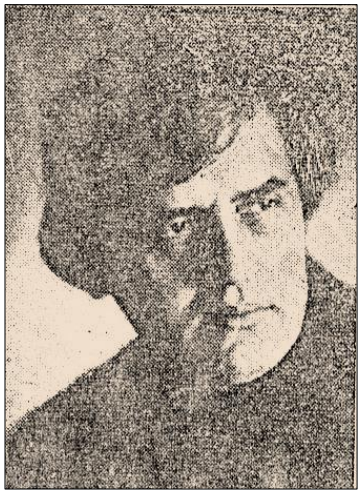
Câţiva ani (1891-1893) a deţinut şi funcţia de preşedinte al Reuniunii Învăţătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmarului. Anexarea parohiei unite Moftinu Mic la Episcopia greco-catolică de Hajdudorog va tulbura spiritele şi starea de normalitate, răbufnind ostil cu prilejul vizitei vicarului M. Iaczokovics în aprilie 1913. Protopopul G. Mureşan şi alţi 14 săteni vor fi târâţi într-un proces penal, desfăşurat la Tribunalul regesc din Satu Mare. Procesul a stârnit vâlvă mare la acea vreme, fiind prezenţi în sala dezbaterilor, printre alţii, Ştefan Cicio-Pop, Iuliu Maniu, Teodor Mihali şi Vasile Lucaciu. Apărătorul lui G. Mureşan a fost Iuliu Coroianu, iar al sătenilor avocaţii Pordea, Boilă, Bohăţiel, ş.a. A fost întemniţat la Satu Mare timp de 5 luni (aprilie-iulie 1913). Potrivit sentinţei fusese condamnat la 1 an şi 6 luni, dar execuţia pedepsei a fost amânată de împărat din cauza izbucnirii războiului. Pentru meritele sale a fost numit canonic onorar în 1922 şi decorat cu ordinele „Ferdinand I" şi „Steaua României" în grad de ofiţer. La 30 septembrie 1938 Primăria oraşului Carei a decis să-i ofere titlul de „cetăţean de onoare" şi locuinţă pentru tot restul vieţii. Se stinge din viaţă în Carei la 25 aprilie 1939.

Pop Dariu
(1887-1965)

S-a născut în localitatea Măgura (Năsăud) la 17 aprilie 1887. A urmat şcoala primară şi liceul la Năsăud, fiind coleg de bancă cu Liviu Rebreanu. Înainte de război a fost învăţător în mai multe sate din nordul ţării, printre care şi Şcoala Primară din Şişeşti, localitate în care păstorea dr. Vasile Lucaciu. În 1912 a fost condamnat la închisoare pentru ţinuta sa românească, dar s-a refugiat în România, de unde va reveni abia după război, la Satu Mare. Din 1919 a fost numit de Consiliul Dirigent ca revizor şcolar al judeţului Satu Mare. La 24 septembrie 1919 apare bisăptămânalul „Satu Mare", organ de presă al Partidului Naţional Român, având ca director pe Dariu Pop. Împreună cu artistul plastic Aurel Popp vor pune bazele Fabricii de ceramică de lux „D.A.C" (Dariu-Aurel-Company), amplasată în Grădina Romei. Fabrica a funcţionat circa 5-6 ani, bucurându-se de un bun renume din moment ce şi Casa Regală a comandat aici servicii de porţelan. Sub conducerea lui Dariu Pop va apare, la 8 februarie 1921, prima revistă culturală din Satu Mare, „Ţara de Sus". În anii 1934-1938 a fost directorul ziarului „Graniţa" din Satu Mare. Ca publicist şi-a tipărit aici comedia „Şcoala de menaj", o geografie a judeţului Satu Mare, iar în 1938 o lucrare cu caracter istoric „Mărturii strămoşeşti". În municipiul nostru domicilia, împreună cu soţia, Florentina Pop în fosta stradă Părintele Ciurdariu nr. 6 (azi Luceafărului). A beneficiat de-a lungul carierei de mai multe distincţii: „Coroana României", în gradul de cavaler, „Crucea Comemorativă" şi medalia „Victoria".

Se stinge din viaţă în Cluj la 20 martie 1965.

Popp Aurel
(1879-1960)

Pictorul şi sculptorul Aurel Popp s-a născut în comuna Căuaş (comitatul Sălaj, azi judeţul Satu Mare) la 30 august 1879. Familia Popp este o veche familie românească, ce a dat câteva generaţii de preoţi. A urmat şcoala primară în Căuaş, Craidorolţ şi Carei. Între 1892-1899 frecventează Liceul piariştilor din Carei, unde se va împrieteni cu viitorul poet Ady Endre. După anii de liceu, urmează, între 1899-1903, Şcoala superioară de desen şi caligrafie din Budapesta. După un scurt stagiu didactic la Huedin, predă desenul în cadrul Liceului catolic regesc din Satu Mare între anii 1906-1914. Între timp, în anii 1910-1912 întreprinde o lungă călătorie de studii la Paris, Madrid, Bruxelles, Köln, Amsterdam,

Londra, ş.a. Participă la numeroase expoziţii de pictură în ţară şi Polonia. Este autorul busturilor I.G. Duca, V. Babeş, Lükö Béla ş.a. Pentru culpa de calomnie va fi întemniţat la Satu Mare în 1945. În anul 1957 a obţinut titlul de artist emerit. Mare parte a tablourilor sale sunt găzduite în sălile de artă ale Muzeului Judeţean Satu Mare. Se stinge din viaţă la 8 august 1960 şi este înmormântat în capela familială din cimitirul de lângă gară.

Pteancu Alexandru
(1878-1956)

Personalitate distinctă a vieţii culturale sătmărene, profesor şi publicist de excepţie, Alexandru Pteancu s-a născut la 1 mai 1878 în satul Borleşti, comuna Pomi, comitatul Satu Mare, fiind fiul cunoscutului Gheorghe Pteancu (1855-1939), figură marcantă a mişcării naţionale din Transilvania, decorat în 1923 cu „Steaua României" în grad de cavaler. A absolvit Facultatea de Teologie din Budapesta (1896-1900) şi pe cea de Filosofie din Cluj (1900-1902), iar la 28 februarie 1903 obţine titlul de doctor în limba română şi limbi clasice cu teza „Viaţa şi operele lui Petru Maior" (care va fi şi publicată la Cluj). La 14 noiembrie acelaşi an intră în posesia diplomei de profesor pentru limbile greacă, latină şi română, specializându-se apoi în antichitate şi arta medievală la Roma.

Activitatea didactică o începe la 27 august 1902, când este numit profesor suplinitor la Gimnaziul din Beiuş, unde va rămâne până la 30 ianuarie 1904 pentru ca de la 1 februarie 1904 să deţină acelaşi post de profesor suplinitor la Năsăud. La 6 iulie 1904 devine profesor titular definitiv la acest gimnaziu, unde va rămâne până în 1909, când revine la Liceul „Samuil Vulcan" din Beiuş pentru o perioadă de 10 ani (1919). Din 1919 primeşte funcţii de control pe linie de învăţământ. Astfel, în 1919 este numit director regional al învăţământului în Oradea; în 1921 devine director general al învăţământului secundar din Transilvania, în Cluj, iar din 1923 este inspector general al învăţământului secundar, însărcinat cu controlul învăţământului particular minoritar din întreaga ţară. În perioada cât a stat în Cluj, în domeniul ecleziastic a fost numit paroh de Cluj şi protopop onorific.

Pentru meritele sale în activitatea întreprinsă în domeniul educaţional, în 1925 Alexandru Pteancu este numit ataşat pe lângă ministrul Petrescu Comnen, delegat al ţării la Liga Naţiunilor, pentru a susţine răspunsul guvernului român în chestiunea reclamaţiilor maghiarilor din Transilvania vizavi de învăţământul minoritar, reclamaţii care de altfel au şi fost respinse. În ceea ce priveşte opera sa, menţionăm: „Viaţa şi operele lui Petru Maior" (Cluj 1902) şi „Gramatica limbii latine" (împreună cu V. Bichigeanu) (Gherla 1907).

Ruha Ştefan
(1931 – 2004)

Violonist celebru, dirijor şi profesor universitar. S-a născut în 17 august 1931 la Carei, şi a studiat la şcoala din oraşul natal şi la Cluj Napoca. Între 1949 şi 1957 este maestru de concerte la Opera Maghiară din Cluj, apoi prim-violonist şi solist la Filarmonica din aceeaşi localitate (1958 – 2003), profesor la conservatorul „Gheorghe Dima" din Cluj Napoca (1963 – 2003) şi fondatorul Cvartetului „Napoca" (1964).

Interpret autentic al lui Bach şi Mozart, Brahms şi Mendelssohn, Lalo şi Sarasate sau a muzicii populare ţigăneşti este un recunoscut virtuoz al viorii, un fin cunoscător al partiturii, dar şi un improvizator genial şi inegalabil. Concertând în Europa, America, Asia şi Africa, este ispitit de marile instituţii muzicale dar, în ciuda promisiunilor primite, rămâne fidel meleagurilor sale natale şi publicului din România. Nu se

dezice niciodată de obârşiile sale, iar începând cu anii 1990 ţine gratuit şi regulat cursuri de maistru tinerilor artişti de origine romă în diferite oraşe ale României şi Ungariei.

István Ruha a fost laureatul primului Festival Internaţional „George Enescu" (1958), ulterior primind numeroase distincţii internaţionale. În 1997 devine cetăţean de onoare al Municipiului Satu Mare. Moare în 29 septembrie 2004.

În Satu Mare, pasajul de la Hotelul Dacia îi poartă numele.

Sălăgean Ioan Silviu
(1836-1896)

Preotul, profesorul şi publicistul Ioan Silviu Sălăgean s-a născut în satul Irina (comitatul Satu Mare) la 25 decembrie 1836. A studiat teologia la Oradea şi Berlin, filosofia la Pesta. Îşi începe cariera ca profesor al Liceului de băieţi din Beiuş între anii 1858-1872. Între timp, în 1868 susţine examenul de capacitate în istorie şi geografie la Universitatea din Pesta. În 1871 publică la Viena un „Manual de geografie pentru tinerimea română", interzis de autorităţi în 1875. După anii petrecuţi la Beiuş, păstoreşte în parohia Moftinu Mic între anii 1872-1877. Aici a izbutit, după îndelungate osteneli la Viena, să ridice o nouă şcoală, să renoveze biserica şi casa parohială. Trece apoi în parohia Valea Vinului (1877-1881), fiind avansat şi protopop al districtului Eriu. Din 1882 se stabileşte ca preot în Vezendiu. Ioan Silviu Sălăgean (senior) a colaborat la revistele „Familia", „Federaţiunea", ş.a., semnând cu pseudonimul „Publicola". De asemenea, a publicat şi „O dizertaţie asupra portului popular în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş". Se stinge din viaţă la 9 aprilie 1896 în Vezendiu.

Sora-Novac Moise
(1806-1862*)*

Preotul şi cărturarul Moise Sora-Novac provine dintr-o familie nobiliară a comitatului Hunedoara, născut în Haţeg la 1806, din părinţii Matei Soranul, preot şi Maria Novac. Primele învăţături şi le însuşeşte la şcoala grănicerească din Orlat şi la cea a călugărilor franciscani din Haţeg. Urmează apoi gimnaziul la Blaj şi Alba Iulia, filosofia şi dreptul la Cluj, teologia la Oradea. După absolvire păstoreşte în parohiile Auşeu (1830-1831), Oradea (1831-1834) şi Fiziş (1834-1837) din Bihor. Prin 1837-1838 trece în comitatul Satu Mare, unde se va angaja ca notar şi dascăl în satele Bicău şi Ardusat. În anii 1841-1846 va fi preot în Homorodu de Mijloc, apoi în Hurezu Mare (1846-1853). Într-o însemnare din 16 aprilie 1846 figura şi în calitate de consilier al curţii de apel şi asesor nobiliar. În contextul evenimentelor de la 1848, Moise Sora va fi întemniţat la Carei, de unde va trimite lui G. Bariţiu mai multe scrisori în care descrie atmosfera din închisoarea comitatului. Acestui preot îi datorăm şi încetăţenirea toponimului românesc „Satu Mare", în loc de „Szatmár", fixat pentru prima dată într-o scrisoare a sa din 1851. La fel, s-a remarcat ca un partizan al promovării ortografiei latine.

George Bariţiu îl aprecia ca fiind „unul dintre cei mai naţionali români". A colaborat constant la periodicele „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", „Gazeta Transilvaniei", „Organul naţional" ş.a., semnând Moise Novacul Soranul, M. Noac Szora, M. Noac, M.S. Noacu, M. Szora. După 1853 va păstori în Bozânta Mare (comitatul Satu Mare, azi judeţul Maramureş) unde se stinge din viaţă la 13 decembrie 1862.

Tarţia Ioan
(1878-1939)

Preot şi om politic, personalitate marcantă a P.N.L. organizaţia judeţului Satu Mare, Ioan Tarţia s-a născut în anul 1878 în localitatea Săcălăşeni, comitatul Satu Mare (azi judeţul Maramureş).

Urmează liceul la Blaj şi teologia la Gherla, fiind hirotonit la 2 aprilie 1903 de către episcopul Gherlei, Ioan Szabo. Din 1903 este paroh în Săcel (Maramureş) timp de 23 de ani, iar din 1915 devine protopop al districtului Ieud şi apoi al districtului Iza.

Începând cu anul 1926 este paroh în Medieşu Aurit, devenind din 1930 arhidiacon onorar. În această localitate a desfăşurat o activitate remarcabilă, de numele său legându-se realizări de excepţie: a renovat biserica locală; a întemeiat organizaţia locală a „Agru”-lui şi Societatea Mariană; este preşedintele şi directorul Băncii Populare din localitate, preşedinte de onoare al Asociaţiei coral-literare „Medeşana” înfiinţată la 24 ianuarie 1934 ş.a.

Pe lângă această activitate Ioan Tarţia s-a afirmat şi pe plan politic fiind senator de Maramureş în perioada 1922-1926. Venit la Medieşu Aurit va pune bazele organizaţiei liberale locale, al cărei preşedinte va şi deveni.

La 7 noiembrie 1928 cu ocazia Congresului P.N.L. Satu Mare este ales membru în delegaţia permanentă a partidului, pentru ca la alegerile din decembrie 1928 să devină cap de listă la Senat. În 1934 Ioan Tarţia face parte din prima Comisie interimară judeţeană (Consiliul Judeţean) (26 martie 1934 – 23 mai 1935) fiind reales pentru un nou mandat în intervalul 25 mai 1935 – 11 septembrie 1937, pentru ca la această ultimă dată să fie ales preşedinte al Consiliului Judeţean şi membru în delegaţia acestuia. Pentru întreaga sa activitate a fost decorat cu ordinul „Steaua României” în grad de ofiţer. A încetat din viaţă la 23 iulie 1939 în Medieşu Aurit, răpus de pneumonie.

Tăutu Ludovic Aloisie
(1895-1981)

Canonicul şi istoricul Aloisie L. Tăutu vede lumina zilei în prediul Selymes de lângă Terebeşti la 23 decembrie 1895. Clasele I-III primare le urmează la Terebeşti, a IV-a la Craidorolţ, unde era preot Constantin Lucaciu, care-l va trimite la Liceul “Samuil Vulcan” din Beiuş. Aici va studia între anii 1907-1915. Demetriu Radu, episcopul greco-catolic de Oradea îl va trimite la studii la Viena apoi la institutul “De Propaganda Fide” din Roma. Aici va obţine doctoratul în 1921 cu tema “Niceta Remesianul, apostolul românilor”. Încă teolog fiind, va fi delegat de sătenii din Valea Vinului, unde se mutase mama lui, la Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. În 1921 este hirotonit preot celibatar în biserica colegiului grec „Sf. Atanasie” din Roma. Revenit în ţară, este numit profesor de religie şi limba latină în cadrul Liceului de fete din Beiuş. Din 1922 episcopul Valer Traian Frenţiu îl promovează la catedra de teologie dogmatică, din 1929 de teologie morală a Academiei Teologice din Oradea.

Din 1937 este delegat în Comisia pontificală istorică de la Roma. În paralel, între anii 1937-1947 a fost consilier ecleziastic al Legaţiei române de la Vatican. În anii petrecuţi la Oradea a redactat ziarul „Vestitorul”, organul oficial al eparhiei unite (1925-1937), iar la Roma conducea revistele „Suflet Românesc” şi „Bună Vestire” (1962-1968). La Roma va studia asiduu arhivele Vaticanului, publicând 16 volume de izvoare documentare cuprinse sub genericul „Fontes”. Alte lucrări publicate: „I Romeni”, „Ţara

românească de secole. Cinci documente cu privire la vechimea românilor din Ţara Oaşului", „Testamentul şi moartea episcopului Inochentie Micu-Klein", ş.a. Se stinge din viaţă la 28 septembrie 1981, fiind înmormântat în cimitirul „Verano" din Roma, alături de mama sa.

Tereh Géza
(1889 – 1969)

Critic literar şi de artă, matematician şi profesor de matematică (autor al unor manuale şcolare în limba maghiară şi în limba română), ecologist, poet şi traducător, sportiv de performanţă. A studiat la Satu Mare (Liceul Reformat) şi la Cluj Napoca (matematică şi ştiinţele naturii), iar rezultatele sale au fost atât de bune, încât după absolvire a devenit imediat profesor de matematică la un liceu din Budapesta. Între 1913 şi 1957 a predat la diferite licee din Satu Mare (printre care şi la Liceul „Mihai Eminescu"), fiind un timp şi inspector şcolar.

Între 1920 şi 1940 a depus o activitate publicistică foarte intensă, publicând critici şi studii despre Csikós Antónia, Paul I. Erdős, Kmetty János, Szántó György, Tabéry Géza, Ziffer Sándor. Între anii 1926 şi 1941 a publicat numeroase manuale de matematică. A scris poezii cu caracter laic şi religios, a tradus din limbile engleză, franceză şi germană. Între timp a desfăşurat şi o activitate ecologistă, totodată a fost şi un scrimer de renume, fiind şi o personalitate marcantă a conducerii Asociaţiei Sportive Sătmărene.

În 1967 a publicat un studiu de mare răsunet despre menirea culturală a avangardei artistice, iar în 1969 scrie un studiu foarte documentat despre „epoca de aur" a scrimei sătmărene. A murit la o vârstă înaintată, dar în plinătatea forţelor sale creatoare la Satu Mare în 10 martie 1969.

Tereh Géza a fost o personalitate cu interese multiple, un adept al idealului umanist platonician, unul dintre intelectualii de marcă a oraşului său natal, muncind întotdeauna sub auspiciul calităţii. Recunoscut şi în mediile româneşti, el era şi unul dintre promotorii conlucrării româno-maghiare din Satu Mare.

Vonház István
(1881 – 1945)

Lingvist, istoric, profesor universitar. S-a născut în 14 august 1881 la Petreşti. A studiat la Carei, apoi la seminarul teologic al ordinului premontrian din Jossau (Jasov, Slovacia), însă nu s-a hirotonisit, ci a plecat la Budapesta unde a absolvit facultatea de limbi a universităţii din capitala maghiară (secţia germano-latină). După anii petrecuţi la Paris şi Londra, a devenit profesor universitar la Academia Maghiară de Comerţ din Budapesta.

În timpul Primului Război Mondial a luptat pe frontul de est ca locotenent major, cade însă prizonier, şi este deportat în Siberia, unde îşi petrece 4 ani. După eliberare devine profesor de franceză la Universitatea din Budapesta, apoi predă limba germană la Universitatea Tehnică şi de Ştiinţe Economice din aceeaşi localitate. În anii 1930 este profesor universitar la Pécs (Ungaria).

În 1908 Vonház publică o monografie despre fonetica dialectului german din comitatul Sătmar, lucrare de referinţă în domeniu până astăzi. Opera sa principală „A Szatmár megyei német telepités" (Colonizarea germană în comitatul Sătmar, Die deutsche Ansiedlung in Komitat Sathmar) apare în 1914, apoi, în ediţie revizuită, în 1931. În 1935 publică „Über die wirtschaftliche Notwendigkeit der deutschen Ansiedlung in Komitat Sathmar" (Despre necesitatea economică a colonizării germane în comitatul Sătmar), o lucrare care subliniază importanţa economico-socială a colonizării şvabilor.

István Vonház a fost un adevărat poliglot (în afara de limbile engleze, franceză şi germană vorbea italiana, rusa şi spaniola), un intelectual de talie europeană, angajat în lupta pentru păstrarea identităţii şvabilor sătmăreni. Moare în 27 noiembrie 1945 la Budapesta.

La Carei o stradă îi poartă numele, iar la Petreşti are placă memorială.

CAPITOLUL VIII
SPORTUL SĂTMĂREAN (coord. Alexandru Contraş)

Origini, tradiţii, activităţi

1885 – S-a înfiinţat Asociaţia de Gimnastică şi Scrimă (Erdős, Vilmos).

1919 – S-a înfiinţat Societatea Sportivă din Satu Mare.

1920 – S-a înfiinţat Clubul Sportiv Sătmărean (al Băncii Române).

1921 – S-au înfiinţat C.S.Victoria Carei, Szatmari Törekvés M.T.E. şi C.S.Olimpia Satu Mare.

1921 – S-a înfiinţat C.S.Stăruinţa Carei.

1922 – S-a înfiinţat Barkohba Satu Mare.

1922 – La Satu Mare s-a organizat C.E. de Est la lupte, prima mare competiţie internaţională.

1926 – S-a înfiinţat Tenis Club Satu Mare.

1933 – S-a desfăşurat, în România, un turneu al campionului olimpic şi mondial de gimnastică Ştefan Pelle. I s-au mai alăturat, pentru demonstraţie, Albin Morariu, campionul României şi Sándor Antal, campionul Ungariei. Turneul a avut loc în oraşele Baia Mare, Oradea, Cluj şi Satu Mare.

1937 – Are loc inaugurarea activităţii Şcolii de scrimă şi gimnastică a „profesionului" diplomat internaţional Alexandru Csipler, scoală ce-şi avea sediul la etajul 1 al imobilului din strada Ştefan cel Mare nr. 20 din Satu Mare.

1949 – Pentru prima oara Satu Mare este gazda Campionatului Naţional de Scrimă.

1951 – S-a înfiinţat A.S.Voinţa Satu Mare (Federaţia Generală a Meseriaşilor din Satu Mare).

1958 – S-a înfiinţat Şcoala Sportivă de Elevi, pe lângă Liceul Mihai Eminescu (primul director: Ioan Nagy).

1964 – Echipa de floretă feminin a Unio Satu Mare câştigă primul titlu de campioană naţională.

1968 – S-a înfiinţat Consiliul Judeţean Pentru Educaţie Fizică şi Sport Satu Mare (preşedinte Viorel Marchiş). Preşedinţi şi directori ulteriori ai acestei instituţii care, de-a lungul timpului a avut mai multe denumiri (C.J.E.F.S.; O.J.S.; O.J.T.S.; D.J.T.S.) au fost: Ioan Irimie (1974-1978), Ioan Cioltea (1978-1989), Iosif Nastai (1989-1993), Alexandru Contraş (1993-2009). A urmat apoi o perioadă cu dese schimbări la conducerea instituţiei, iar în prezent acesta este reprezentată de Virgil Dragoş.

1968 – S-a înfiinţat Clubul Sportiv Şcolar Carei (de pe lângă Liceul Teoretic Carei; director Paul Pteancu).

1968 – S-a înfiinţat filiala Satu Mare a A.C.R. (secretar Ştefan Illés).

1971 – La Satu Mare s-a desfăşurat Campionatul Balcanic la baschet feminin junioare. România a obţinut medalia de aur (una dintre antrenoare era sătmăreanca Ecaterina Both).

1973 – S-a înfiinţat Clubul Sportiv Satu Mare (club departamental C.N.E.F.S.).

1976 – şi până în prezent, anual la Satu Mare se organizează finale ale Campionatelor Naţionale de Scrimă.

1978 – S-a înfiinţat Clubul Sportiv Şcolar Satu Mare (director Gheorghe Gyurkán).

1984 – S-a organizat la Satu Mare Cupa „Prietenia" la tir cu arcul.

1985 – S-a organizat la Satu Mare Cupa „Prieteniei" la baschet junioare.

1992 – S-a organizat la Satu Mare Campionatul Balcanic de Scrimă.

1993 - S-a înfiinţat Liceul cu Program Sportiv Satu Mare (director Gheorghe Cionca).

1993 – S-a înfiinţat la Satu Mare Centrul Olimpic de pregătire a Juniorilor la floretă masculin şi feminin (antrenori cuplurile: Lengyel-File; Ardelean-Sthal).

1994 – S-a organizat la Satu Mare finala Campionatului Naţional de cros juniori.

1997 – S-a organizat la Satu Mare Finala Campionatului Naţional de radiogoniometrie – toate categoriile.

1998 – S-a organizat la Satu Mare Finala Campionatului Naţional de Lupte copii.

1999 – S-a organizat la Satu Mare Finala Campionatului Naţional de Culturism şi Fittnes.

2001 – S-a înfiinţat Asociaţia Judeţeană de Fotbal (preşedinte Ştefan Szilágyi)

2002 – S-au înfiinţat Asociaţiile Judeţene de: Atletism (pres. Viorel Dan); Judo (pres. Lucian Şereş); Volei (pres. Ovidiu Groza); Radioamatorism (pres. Szabolcs Oláh); Sportul pentru Toţi (pres. Adrian Meszaros).

2003 – S-a înfiinţat Asociaţia Judeţeană de Box (pres. Ştefan Kósa).

2005 – S-a înfiinţat Asociaţia Judeţeană de Lupte (pres. Gheorghe Popdan)

2006 – S-a înfiinţat Asociaţia Judeţeană de Baschet (pres. Iulian Sin).

2007 – S-a înfiinţat Clubul Sportiv Municipal Satu Mare

Competiţii cu o mare tradiţie:

- Festivalul Internaţional de şah „Someş”
- Memorialul “Ulmeanu” baschet
- Cupa „25 Octombrie” atletism Carei (44 ediţii)
- Cupa „1 Decembrie” scrimă (38 editii)
- „Centura Sătmarului” box
- „Trofeul Codrului” sportul pentru toţi
- Cupa „Unio” judo

În judeţul Satu Mare cultura fizică şi sportul au bogate şi frumoase tradiţii. Cu multe decenii în urmă şi în perimetrul sătmărean s-au răspândit diverse discipline sportive, cum ar fi: atletismul, handbalul, luptele, fotbal, gimnastica, tenisul, sporturile nautice, scrima.

Scrima, sportul numărul unu, se bucura de o mare tradiţie, semnale existând încă din anul 1885, datorită activităţii maeştrilor Erdős şi Vilmos în cadrul „Asociaţiei de Gimnastică şi Scrimă”.

În toamna anului 1920 sunt legitimaţi primii jucători de fotbal pentru echipele Societatea sportivă Satu Mare şi Clubul Atletic Carei, apoi în anul 1921 pentru Olimpia şi Stăruinţa Satu Mare. Fotbal se juca (mai puţin organizat) cu cel putin un deceniu mai devreme. Fotbaliştii Alexandru şi Iuliu Borbil, Andrei Sepci şi alţii au avut prezenţe notabile în echipa naţională a României interbelice.

Începuturile luptelor sunt legate de numele fraţilor Bernath, ale lui Ilie Szabó, Zoltán Abrudán şi alţii.

O amplă activitate în domeniul gimnasticii s-a desfăşurat încă din anul 1920, printre cei mai reputaţi gimnaşti aflându-se fraţii Chirilă, Vasile Pop şi Coloman Tóth.

Atletismul s-a bucurat la rândul său de o largă popularitate, primul performer fiind careianul Francisc Nemes, campion balcanic în 1933, participant la Jocurile Olimpice din 1936 (Berlin) la proba de 400m.

FIGURI REPREZENTATIVE – PROMOTORI ŞI PROFESIONIŞTI
CARE S-AU NĂSCUT, AU STUDIAT SAU CARE AU ACTIVAT ÎN JUDEŢUL SATU MARE
CU CONTRIBUŢII SEMNIFICATIVE ÎN DEZVOLTAREA EDUCAŢIEI FIZICE ŞI SPORTULUI PE PLAN LOCAL SAU NAŢIONAL

NUMELE ŞI PRENUMELE	ANUL NAŞTERII	LOCUL NAŞTERII		RAMURA SPORTIVĂ	PERIOADA	
ERDEUŞ GHEORGHE		SATU MARE		ŞAH		MEMBRU – FEDERAŢIA INTERNAŢIONALĂ DE ŞAH - FIDE
ARDELEANU (WEISBÖCK) ŞTEFAN	1946	SATU MARE	ANTRENOR	SCRIMĂ	1986-1988	ANTRENOR COORDONATOR LOT OLIMPIC FEMININ
CSIPLER ALEXANDRU	1909	SATU MARE	ANTRENOR	SCRIMĂ	1950-1975	ANTRENOR LOT NAŢIONAL ŞI OLIMPIC (1972-76 ŞI 1989-90)
CSISZAR FRANCISC	1956	CAREI	ANTRENOR	SCRIMĂ	2001-2005	ANTRENOR LOT NAŢIONAL
HAUKLER ŞTEFAN	1942	SATU MARE	ANTRENOR	SCRIMĂ	1981-1986	ANTRENOR COORDONATOR LOT OLIMPIC FEMININ
KUKI PETRU ADALBERT	1955	SATU MARE	ANTRENOR	SCRIMĂ	1986-1996	ANTRENOR COORDONATOR LOT OLIMPIC MASCULIN
MAGOS ROBERT	1970	SATU MARE	ANTRENOR	KARATE MODERN	1996-1998	ANTRENOR LOT NAŢIONAL DE COPII
MAGOS ROBERT	1970	SATU MARE	ANTRENOR	KARATE MODERN	1998-2000	ANTRENOR LOT NAŢIONAL DE CADEŢI
MAGOS ROBERT	1970	SATU MARE	ANTRENOR	KARATE MODERN	2000-2002	ANTRENOR LOT NAŢIONAL DE SENIORI

NUMELE ŞI PRENUMELE	ANUL NAŞTERII	LOCUL NAŞTERII	RAMURA SPORTIVĂ	PERIOADA DE ACTIVITATE	PARTICIPANT LA	REZULTAT
ARBUZOV ADRIAN	1950	SATU MARE	VOLEI	1977	CE	1 Bz
ARDELEANU (WEISBÖCK) ŞTEFAN	1946	SATU MARE	SCRIMĂ	1967-1970	CM	1 Au+1Bz

ARDELEANU TASSI SUSANA	1946	SATU MARE	SCRIMĂ	1969-1980	JO 1972/1980/CM/JMU	1>VII/1 Au + 1 Ag +5 Bz/2 Ag
BÂRZU MIHAI	1955	SATU MARE	TIR CU ARCUL	1980	JO 1980	1>VII
BERKI ANDREI	1952	SATU MARE	TIR CU ARCUL	1980	JO 1980	1>VII
BODOCZI MIKLOS GABOR	1962	SATU MARE	SCRIMĂ	1983-1986	CM/JMU	1 Ag/1Ag
BONTEA RADU	1962	SATU MARE	SP. PERS. HAD	2002-2005	CE	2 Au+2 Ag
CSIPLER ATTILA	1939	SATU MARE	SCRIMĂ	1960-1965	JO 1960/1964/ JMU	1 IV + 1 VI +2 VII/ 1Au
DOBROVSCHI ILEANA	1959	SATU MARE	VOLEI	1980	JO 1980	1>VII
GRIGORAŞ CRISTINA	1966	SATU MARE	GIMNASTICĂ	1980-1984	JO 1980/1984/CE	1 Au + 1 Ag / 1Au+1 Ag + 1 Au
GYULAI JENEI DRÂMBĂ ILEANA	1946	SATU MARE	SCRIMĂ	1965-1974	JO 1964/1968/ 1972/1976/CM	2Bz+1-IV-VI+3>VII/ 1Au+3Ag+ 3Bz
HAUKLER ŞTEFAN	1942	SATU MARE	SCRIMĂ	1965-1972	JO 1964/1968/ 1972+CM/ JMU	2Bz/2Bz/ 1Au
HOSSU CSILLA		SATU MARE	BASCHET	1983	JMU	1 Ag
KOCSIS FRANCISC	1930	SATU MARE	GIMNASTICĂ	1952	JO 1952	>VII
KUKI PETRU ADALBERT	1955	SATU MARE	SCRIMĂ	1976-1984	JO 1976/1980/ 1984	2IV-VI + 3> VII/1Ag/ 1Ag
LUNG SILVIU	1956	SÂNMICLĂUŞ	FOTBAL	1990	CM	
MICLĂUŞ PETRE	1939	SATU MARE	GIMNASTICĂ	1964	JO 1964	>VII
MIHALCA VLAICOV ELEONORA	1945	CAREI	TENIS DE MASĂ	1964-1974	CM/CE	2 Ag/3 Bz
MOIŞ GHEORGHE DOREL	1975	SATU MARE	GIMNASTICĂ	1999-2000	CM/CE	1 Au+1 Ag + 1Bz/2 Au
NEMEŞ FRANCISC	1907	CAREI	ATLETISM	1939	JO 1936	>VII

NEZEZON ANDREI	1975	SATU MARE	GIMNASTICĂ	1996-1997	CM	2Ag+1Ag+ 1Bz
NYISZTOR ALEXANDRU	1979	SATU MARE	SCRIMĂ	2004-2007	JO 2004	1>VII
OROSZ HUSZTI ROZALIA	1964	SATU MARE	SCRIMĂ	1983-1987	JO 1984/JMU	1Ag+1-IV-VI/2Ag
POP ADRIAN	1968	SATU MARE	SCRIMĂ	1992	JO 1992	2>VII
PRODAN DANIEL CLAUDIU	1972	SATU MARE	FOTBAL	1994	CM	
ROCA SORIN	1960	SATU MARE	SCRIMĂ	1980	JO 1980	1-IV-VI
RUPARCSICS CSILLA		SATU MARE	SCRIMĂ	1981	JMU	1Ag
SAMU PARASCHIVA	1959	SATU MARE	SP. PERS. HAD	2000-2007	CE	1Ag
SELEVER VASILE	1959	SATU MARE	ATLETISM	1977-1985	JMU 1981	1Bz
STAHL CRISTINA	1978	SATU MARE	SCRIMĂ	2001-2007	CM/CE	1Ag+2Bz+ 1Au+1Bz
STAHL IENCIC ECATERINA	1946	SATU MARE	SCRIMĂ	1964/1980	JO 1964/1968/ 1972/1980/CM	2Bz+1-IV-VI+3>VII/ 1Au+2Ag+ 6Bz
SZABO RUDOLF	1960	SATU MARE	SCRIMĂ	1979-1981	JMU	1Au+1Bz
ŢĂRAN IORDACHE TITIE	1962	GHERŢA MICĂ	CANOTAJ	1982-1986	JO/CM	1Ag/1Ag+ 1Bz
WEBER KOSZTO MONICA	1966	SATU MARE	SCRIMĂ	1984	JO 1984	1Ag+1>VII
ZSAK MOLDOVAN MARCELA	1956	SATU MARE	SCRIMĂ	1976-1984	JO 1976/1980/1984/CM/JMU	1Ag+2>VII/1Bz/3Ag

- **Date extrase din Almanahul „CINE, CÂND ŞI DE ce în sportul de înaltă performanţă românesc” – Ediţia 2005.**

Scrima. Samuilă Melczhner, Géza Tereh, Rudolf Luczki şi apoi binecunoscutul Alexandru Csipler au constituit nucleul viitoarei şcoli sătmărene de scrimă afirmată în marile întreceri interne şi internaţionale.

După cum am mai menţionat, la Satu Mare există o tradiţie a acestui sport încă din anul 1885, datorită activităţii maeştrilor Erdős şi Vilmos în cadrul Asociaţiei de Gimnastică şi Scrimă, activitate ce s-a derulat până în anul 1907.

Primele rezultate care au fost consemnate, datează din anul 1935 când la floretă C.F.R. Timişoara a învins-o cu 15 – 10 pe Olimpia Satu Mare, iar în Cupa Clujului, Rudolf Luczki câştigă proba de sabie.

Anul 1937 a însemnat o adevarată revoluţie în scrima românească, prin folosirea primului aparat de semnalizare.

După cel de-al Doilea Război Mondial primele evenimente mai importante se desfăşoară în 1949, când, pentru prima oară în istoria scrimei româneşti „Campionatele Naţionale" se desfăşoară la Satu Mare. Derularea concursului a demonstrat cu prisosinţă capacitatea organizatorică a localnicilor în frunte cu antrenorul Alexandru Csipler.

În 1951 echipele de floretă feminin Metalul Unio Satu Mare şi Ştiinţa Cluj îşi dispută meciul de baraj în întrecerea divizionară. În prima confruntare scorul a fost de 8 la 8, după ce sătmărencele au condus cu 5 – 1 şi 8 – 7. Al doilea meci s-a încheiat cu scorul de 9 la 7 în favoarea Ştiinţei Cluj. Antrenorul sătmărencelor a fost acelaşi Alexandru Csipler.

Între anii 1950-1960 scrima sătmăreană a rămas pe poziţii medii, exceptând un loc IV al Elenei Samsudeanu la floretă feminin.

Anul 1962 a fost anul consacrării unui val de tinere talente (Ileana Gyulai, Ecaterina Jencsik, Suzana Tasi, Suzana Olajos). Anul 1964 a însemnat câştigarea primului Campionat Naţional pe echipe de către sportivele mai sus menţionate cărora li se adaugă şi Viorica Dragoş, ele fiind componentele echipei Unio Satu Mare. În acelaşi an Ileana Gyulai devenea vicecampioană mondială de tineret.

În anul 1965 Ecaterina Jencsik câştigă aurul mondial la tineret.

În 1966, la Viena, Ştefan Ardeleanu a devenit campion mondial la tineret în proba de floretă. Tot atunci, acelaşi sportiv a ocupat locul VI la sabie. În acelaşi an floretista Ecaterina Jencsik a ocupat locul III la Campionatele Mondiale de seniori de la Moscova.

În anul 1967 Ştefan Ardeleanu a fost component al echipei de floretă, campioană mondială la seniori, întrecere desfăşurată la Montreal.

În 1969 Ileana Gyulai şi Suzana Ardeleanu au fost componente ale echipei campioane mondiale de senioare – floretă.

Echipa României, în componenţa căreia s-au aflat mereu sportivi sătmăreni, au cucerit o serie de locuri fruntaşe la competiţii de mare amploare, cum ar fi: locul II atât la Campionatele Mondiale de seniori din 1965 de la Paris, cât şi la cele din 1970 de la Ankara, la floretă feminin; locul III în anii 1973 – Göteborg, 1974 – Grenoble, 1975 – Budapesta, 1977 – Buenos Aires, 1978 – Hamburg, toate în cadrul Campionatelor Mondiale de senioare. De consemnat locul III la Jocurile Olimpice de la Munchen – 1972.

În anul 1975, la Budapesta, Ecaterina Jencsik – Sthal a devenit campioană mondială la senioare.

Doi ani consecutiv, cel mai bun produs al floretei masculine, Petre Kuki a cucerit titlurile mondiale de tineret la Istambul – 1974 şi Mexico – 1975. În aceeaşi an el cucerise şi titlurile naţionale de seniori.

Ecaterina Jencsik – Sthal, 1975, Campionatul mondial de la Budapesta

În anul 1984 echipa de floretă feminin senioare a României, în componenţa căreia se găseau trei sătmărence (Rozalia Oros, Monica Weber, Marcela Zsák) au reuşit să cucerească medalia de argint la Jocurile Olimpice din 1984 – Los Angeles.

În 1986 spadasinul Nicolae Bodóczi ocupă locul II la Campionatele Mondiale de seniori, desfăşurate în Bulgaria.

Spadasina Simona Iluţi a reuşit să se claseze de două ori pe locul III la campionatele mondiale de cadeţi şi respectiv juniori, aceeaşi performanţă reuşind-o şi Alexandru Nistor în anii 1997 şi 1999.

Aceste rezultate, cu adevărat de excepţie, sunt completate de multe alte titluri naţionale şi balcanice. De menţionat participarea lui Sorin Roca la Jocurile Olimpice de la Moscova, şi de asemenea valoarea unor sportive şi sportivi precum: Éva Lengyel, Gabriela Betucher, Otilia Hohdorfer, Csilla Ruparcsik, Ştefan Tóth, Constantin Moise, Vasile Aniculaiesei, Attila File, Rudolf Szabó, Adalbert Mezei, Tiberiu Andrásfi (11 titluri de campion naţional), Adrian Pop, Paul Décsei, Andrei Saveanu.

Floretista Elena Samsudeanu a obţinut prima distincţie de Maestru al Sportului din istoria sportului sătmărean.

Un alt lucru deosebit, care merită să fie semnalat, este faptul că sportiva Ecaterina Jencsik-Sthal a participat la cinci ediţii ale Jocurilor Olimpice. Şi pentru că zicala cu "aşchia şi trunchiul" să se confirme, Cristina Sthal (fiica Ecaterinei) a obţinut şi ea medalii atât la campionate mondiale cât şi la campionate europene, a participat de asemenea la o ediţie a Jocurilor Olimpice.

Într-o perioadă mai apropiată de data întocmirii acestui material (2013), sportivi care au reuşit performanţe la nivel naţional şi mai ales internaţional sunt Adrian Pop, Simona Deac, Amalia Tătăran (locul II la Campionatul European de junioare).

Este de neomis faptul că cel care a preluat şi a continuat munca şcolii sătmărene de scrimă, munca maestrului Alaxandru Csipler, a fost Ştefan Haukler. Alţi antrenori de mare valoare: Ştefan Ardeleanu, Ştefan Tóth, Ludovic Vigula, Iosif Botka, Iudith Haukler, Zoltán Zsák, Francisc Domokos, Ekaterina Sthal, Suzana Ardeleanu, Éva Lengyel, Attila File şi bineînţeles Francisc Csiszár. În jurul lor, gata să ajute, s-a găsit mereu asisistentul medical Francisc Csordás. La Carei s-a remarcat activitatea maestrului Szabó.

Iată şi o listă inedită a sportivilor ce au devenit campioni mondiali şi au fost elevi ai şcolii sătmărene: Ecaterina Jencsik (1965, individual tineret), Ştefan Ardeleanu (1966, individual tineret), Ştefan Ardeleanu (1967, echipă seniori), Iosif Szepesi (1973, echipa de seniori a Germaniei), Petru Kuki (1974, individual tineret), Petru Kuki (1975, individual tineret), Ecaterina Sthal (1975, individual senioare), Zita Funckenhauser (1984, echipa Germaniei), Monica Weber (1989, echipa Germaniei), Rita König (1995, individual tineret pentru Germania), Attila Fekete (1998, seniori echipa Ungariei).

Cei care şlefuiesc momentan (2013) tinerele talente sunt Éva Lengyel, Francisc Csiszár, Attila File, Simona Surducan, Dan Şuta, Arnold Izsáki, Lehel Nagy la Clubul Sportiv respectiv Marcela Moldovan Zsák şi Rudolf Szabó la Clubul Sportiv Şcolar Satu Mare.

Atletism. Fără o bază materială corespunzătoare (stadion sau sală), atletismul a reuşit de-a lungul anilor câteva rezultate demne de notat. Sătmărenii îşi aduc aminte de alergătorul de viteză Tamás Szabó, vicecampion european la 100 metrii plat (1972), corecordmen naţional cu performanţa de 10,4. Alături de acesta, de-a lungul anilor au cucerit titluri de campioni naţionali, unii chiar medaliaţi la competiţii internaţionale, sportivi ca: Sergiu Tâlvâc – medaliat la Campionatele Balcanice; Vasile Selever – campion naţional juniori I şi II, loc II la Universiada – Bucureşti cu ştafeta de 4x100m a României – deţinător al

recordului naţional în proba de 50m jun.2 şi 60m jun1; Ovidiu Achim – loc I la Campionatele Naţionale de juniori în proba de 100m. plat şi medalie de argint la Campionatele Balcanice; Péter Szereday – loc I la C.N. de jun.1 – 1500m; Tiberiu Egy – loc I la C.N.jun. la 100 si 200m; Rodica Seleş – loc I la C.N.de jun. 1 şi medaliată la seniori în proba de 100mg.; Sebastian Toma – loc I la C.N.jun. 110m.g., medaliat la Campionatele Balcanice; Marius Glodean – campion naţional de juniori la săritura în lungime; Carmen Florescu – componentă a echipei naţionale a României la ştafetă 4X100m; Anamaria Stoica – campioană naţională de juniori la 100m.g., loc III la Campionatele Balcanice; Izabella Katócz – campioană naţională la 80mg. Jun.III şi heptatlon jun.II, multiplă medaliată la C.N. probe combinate sală şi aer liber jun.III,II,I.; Attila Nagy – unul dintre cele mai bune produse ale atletismului din Satu Mare (încă în activitate), campion naţional la probe combinate la jun.III, II, I, tineret, campion national la 400 mg. la jun.I, tineret, seniori, campion balcanic la 400 mg., medaliat la seniori, semifinalist la Campionatul European în proba de 400 mg.

Să consemnăm bunele rezultate ale atleţilor din Carei: Doina Sereşan – campioană naţională la 200m junioare; Annamaria Rauch – campioană naţională 1000 m junioare; Constantin Codreanu – campion naţional 3000 m juniori, component al echipei naţionale de juniori, campioană balcanică la cros; Tünde Vaszi – campioană naţională de juniori la săritura în lungime (stabilită în Ungaria a devenit campioană de juniori, mai apoi de seniori şi a participat la 3 ediţii ale Jocurilor Olimpice, de fiecare dată ocupând locul 8, medaliată cu bronz la campionatul european de seniori); Florin Turcu – campion naţional şi medaliat la campionatul balcanic la aruncarea suliţei.

Rezultatele acestor sportivi şi a altora sunt legate de numele unor distinşi antrenori precum: Ioan Lini, Antoniu Biró, Géza Almási, Gheorghe Fülöp, Ionel Păcurariu, Zoltán Filip, Emil Pop, în Satu Mare şi respectiv Alexandru Stier, Ioan Mărneanu în Carei.

În prezent, în domeniul atletismului lucrează următorii antrenori: Radu Achim, Ileana Filip, Marius Buteanu, Marius Glodean, Horea Macarie în Satu Mare şi respectiv Ioan Mărneanu şi Florin Turcu în Carei.

Automobilism. O bună perioadă de timp la conducerea clubului s-a aflat Mihai Sas urmat de Radu Bud.

Filiala Satu Mare a A.C.R. a organizat de-a lungul anilor o serie întreagă de competiţii. Una dintre ele este Raliul Eliberării, etapă a campionatului naţional de viteză pe circuit pentru amatori (1985-1989).

În 1996 s-a desfăşurat la Satu Mare Raliul României.

Din 2007 preşedintele clubului este David Seletye.

În prezent, în organizarea clubului sătmărean sunt două mari concursuri: C.N. Raly Sprint (8 ediţii) şi Campionatul Est European C.E.C.O.R.I. CUP (17 ediţii dintre care 6 au fost organizate de sătmăreni).

Baschet. Prin anii 1938-1943, în cadrul actualului Colegiu Eminescu din Satu Mare, profesorii de educaţie fizică Kovács şi pe urma Chirilă au introdus în cadrul lecţiilor de educaţie fizică, sub formă distractivă, primele noţiuni de baschet.

În anii 1948, după înfiinţarea O.S.P.-ului, apar şi o serie de asociaţii sportive printre care şi Progresul (presedinte Sever Doroş), în cadrul căreia se înfiinţează şi prima secţie de baschet din Satu Mare, atât la masculin cât şi la feminin. Primul antrenor (şi jucător) a fost Adalbert Szereday.

În anul 1956 cei mai talentaţi jucători au fost înglobaţi în echipa „Tânărul Dinamovist", echipă ce a reuşit performanţa de a câştiga primul titlu naţional la baschet pentru Satu Mare. Printre ei Nicolae Bay, Anton Panek, Barbu Muschici, Mircea Santău, Alexandru Cosma şi alţii care au format mai apoi scheletul de bază al echipei divizionare „B" UNIO Satu Mare.

Acest sport devine foarte îndrăgit în Satu Mare, cu prezenţe notabile în divizia A şi B (în divizia A feminin: 1970-1974 şi 1976-1990). La nivel de juniori au fost câştigate multiple titluri de campioni naţionali, o serie de sportivi fiind selecţionaţi în loturile naţionale de juniori şi seniori, multe talente fiind promovate la echipele divizionare de frunte ale ţării. Iată câteva exemple: Ioan Bâlc, Victor Rusu, Anton Panek, Alexandru Bihon, Valer Erdei, Radu Racoviţean, Tiberiu Marcus, Nicolae Mănăilă, Gheorghe Munteanu, Nicolae Chindriş, Ioan Uglai, Radu Armaziu, Marcel Ţenter, Zsolt Feleki, Cosmin Morna. La

feminin, sunt remarcabile evoluţiile sportivelor componente ale loturilor naţionale ale României: Iuliana Sereş, Floare Trandafir, Viorica Balai, Diana Mihalik, Ildikö Villanyi, Susana Keresztes, Csilla Hosszú, Monica Aştelean, Iudith Grósz, Angela Szenes, Gyöngyi Balogh, Romela Cristea, Hajnalka Silaghi, Andrea Hohl (cea din urmă componentă de bază a echipei Germaniei).

Toţi aceşti sportivi şi mulţi alţii au fost pregătiţi de antrenori de excepţie ca: Günther Mahler, Gheorghe Gyurkan, Ioan Feflea, Iulian Sin la masculin, precum şi Ecaterina Both, Iuliana Sereş, Nicolae Chindriş, Tibor Szendrei la feminin.

Au urmat generaţii crescute de Marius Tarţa.

Perioada „modernă" a baschetului feminin sătmărean se leagă de înfiinţarea Clubului Sportiv Municipal.

Echipa de baschet Mobila Satu Mare

Între anii 2009-2013 echipa (întărită cu jucăatoare de valoare atât din ţară cât şi din străinătate) antrenată de Dan Fleşeriu a obţinut succese importante. S-a clasat de două ori pe locul II (2011 şi 2012) şi de două ori pe locul III (2009 şi 2013) în Liga Naţională, la care se adaugă şi două locuri secunde în Cupa României (2010 şi 2011).

Sătmărencele convocate la lotul naţional de senioare au fost Claudia Pop, Andrea Orosz, Enikö Tarţa, Anita Mészáros.

Box. Sportul cu mănuşi are îndelungate tradiţii pe meleagurile sătmărene. Sub formă organizată boxul se practică în Satu Mare încă din anul 1928, primul antrenor cunoscut fiind G. Apan. Dintre pugiliştii mai cunoscuţi ai vechilor timpuri îi amintim pe Iuliu şi Alexandru Ilosvai, Hugo Orendi, Géza Fenyvesi, Iuliu Nagy, Iosif Botoş, Timofie Pogăciaş. În anii 1964-1974 s-au evidenţiat tineri talentaţi, cu rezultate interne şi internaţionale de valoare, printre ei numărându-se: Ioan Silişte, Alexandru Coroianu, Ioan Mihoc, Liviu Gheţie, Ioan Lánczos, Ernest Kaizer, Iosif Sándor, Gavril Boitor, Gheorghe Kovács, Francisc Koszor, Gheorghe Sabău şi mai apoi, în perioada 1980-1983: Vasile Tivadar, Attila Veres, Radu Petric, Richárd Szilágyi, Árpád Pataki, Radu Rateş, Mihai Stan, Gheorghe Ghician, Sorin Tătar.

De menţionat că antrenorul Timofie Pogaciaş a crescut de-a lungul carierei sale 6 campioni naţionali.

Actualmente activează trei secţii în cadrul cluburilor Voinţa (antrenor Liviu Gheţe, decedat între timp), Unio (antrenor Iosif Sándor), Sabgomez Carei (antrenor Gheorghe Sabău).

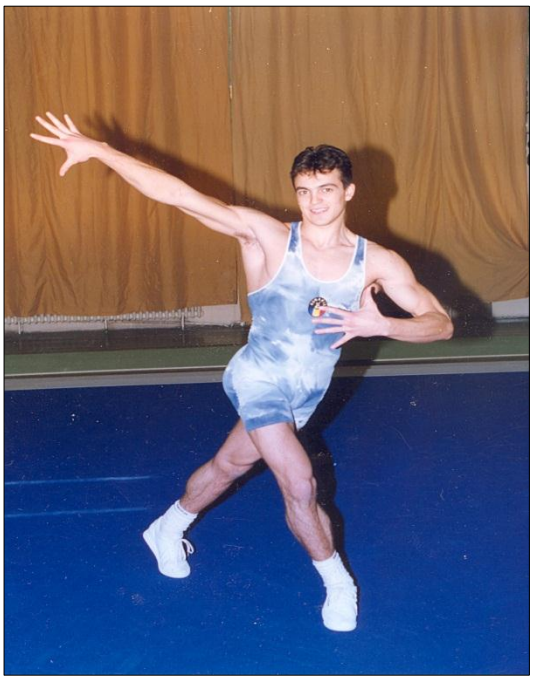
Nu putem să încheiem acest capitol fără să-i amintim pe distinsul jurist, mare animator al sportului în general, Augustin Verba, mulţi ani preşedinte al Comisiei Judeţene de Box şi pe Ioan Ghere (arbitru internaţional), un mare susţinător moral şi material al boxului sătmărean.

Culturism. Sportivi reprezentativi în această ramură au fost la masculin Octavian Hart şi Alexandru Sere, iar la feminin Brigitte Moiş, medaliaţi atât la Campionatele Naţionale cât şi la Campionatul Balcanic (Moiş loc III la C.B. senioare 1997 antrenor Robert Pauliner). Este de amintit şi activitatea depusă pe acest tărâm de către sportivul, şi mai apoi antrenorul, Vasile Belbe.

La Body Fitness sătmăreanca Renata Szmutku, pregătită în Satu Mare dar concurând pentru cluburi din alt judeţ (în Satu Mare nu există club afiliat la federaţia de specialitate), este multiplă campioană naţională, vicecampioană europeană şi clasată pe locul V la Campionatul Mondial.

Haltere. La nivelul seniorilor sportivul Gheorghe Boroş a fost multiplu medaliat la campionatele naţionale (în Satu Mare pentru Autonova).

Gimnastică.Sătmărenii sunt deosebit de mândri că într-un sport în care românii sunt o mare putere mondială, au reuşit să se afirme pe scena internaţională sportivi născuţi, descoperiţi şi iniţiaţi în Satu Mare. Este vorba de Cristina Grigoraş, campioană olimpică cu echipa României la Los Angeles 1984 (primii antrenori, cuplul Ileana Felméri – Vasile Bogdan), Andrei Nezezon (foto), medaliat la Campionatul Mondial din 1995, loc I la C.M. 1996 la proba de trio şi în acelşi an locul III la individual în cadrul Campionatului Mondial de gimnastică aerobică (el începând cu gimnastica artistică şi avându-l ca prim antrenor la C.S.Şcolar Satu Mare pe Alexandru Contraş). În afara celor amintiţi, este de apreciat munca antrenorilor Zsolt Felméri, Francisc Czumbil, Liliana Iancu, Silviu Petric şi Beata Belega.

Andrei Nezezon

O altă mare performeră, născută pe plaiuri sătmărene, cu începuturi în sport (gimnastică artistică) la C.S.Şcolar Satu Mare este Nadina Hotca. În 2005 a devenit campioană europeană de junioare la gimnastică aerobică în proba de grup şi medaliată cu bronz la aceeaşi competiţie în proba de trio. În 2008 a reuşit performanţa de a câştiga titlul de campioană mondială cu echipa de seniori a României.

Handbal. La masculin, handbalul a fost ani şi ani în divizia „B” prin A.S. Unio Satu Mare, promovarea în primul eşalon nerealizâdu-se nu din lipsa de valoare, ci din lipsa unei săli omologabile. La feminin, cea mai bună comportare a avut-o A.S. Autonova, divizionară în eşalonul secund.

Remarcabile şi prestaţiile cuplului de arbitri Gheorghe Istrăuan şi Alexandru Mărieş, cu peste 350 de jocuri conduse în prima ligă.

Odată cu înfiinţarea Clubului Sportiv Municipal activitatea handbalistică masculină se relansează şi un frumos vis se împlineşte, echipa promovând în prima divizie a ţării (antrenori Ioan Palco şi Gheorghe Istrate), suporterii având posibilitatea să asiste la meciuri spectaculoase încheiate adeseori cu victorii ale echipei sătmărene.

Judo. Student fiind la Timişoara, Ştefan Schwarztkopf a învăţat şi tainele judoului. Întors acasă, în anul 1968 a devenit primul antrenor care a introdus această ramură sportivă în Satu Mare. Prin intermediul lui s-au format şi antrenorii de mai apoi: Mihai Terely (Unio), Gheorghe Kecskés (Voinţa), Vasile Fuşle (Samobil şi Fusle Security).

Prima secţie s-a înfiinţat în cadrul Clubului Olimpia.

De-a lungul anilor a apărut o frumoasă pleiadă de rezultate prin sportivi de la C.S.Unio, C.S.Voinţa, C.S.Samobil, cu sportivi campioni naţionali la seniori şi juniori, cu medaliaţi la campionatele balcanice, de exemplu: Gheorghe Pop, Octavian Preda, Mona Preda, Sergiu Cicioc, Oana Cicioc, Ramona Igna, Adriana Trip, Anamaria Blaga, Enikő Ciocasi, Attila Fekete, Melinda Borbeli, Simona Bandula, Istvan Csősz, Mircea Tamaş, Adriana Vălean, Sebastian Sabău, Ovidiu Pop, Carmen Cuha, Tudor Dinu, Natalia Borbély (prima sătmăreancă participantă la Campionatele Mondiale „U”20), Karolá Pandi (loc 7 la C.M. „U”17, loc 1 la Campionatul Balcanic de cadeţi, Lóránd Sámel (campion naţional şi balcanic), Dóra Kovács (de două ori medaliată la Campionatul Balcanic), Mihaela Faur (de două ori medaliată la C.B.), Florin Faur (campion balcanic), Cristian Sereş (câştigător la trei ediţii ale Campionatului Balcanic).

Kaiac-canoe. Unul dintre promotorii acestui sport în Satu Mare a fost Alexandru Tóth. În cadrul C.S.Unio îşi desfăşoară activitatea şi o secţie de kaiac-canoe. Chiar dacă nu se compară cu lacul Snagov sau Bascov, pe râul Someş au crescut câţiva sportivi de valoare, cum ar fi campioana naţională de juniori Ileana Balogh. Alţi evidenţiaţi: Szilárd Kozan, Lothar Miskolczi, Csaba Koncz, Ottó Ványi-Csongor Taar, Mircea Crişan-Zoltán Nyikita sau mai târziu Raimond Molnár, vicecampion naţional de juniori în 1996; campion naţional de juniori şi vicecampion naţional de seniori în 1997.

Antrenoare Dora Năşălean.

Karate. Oficial putem vorbi despre karate în România, inclusiv în Satu Mare, după anul 1990.

Primele cluburi independente au fost: Tigrul Alb condus de Romeo Cozac, Zanshin condus de Robert Magos, Nord Vest Karate condus de Mihai Apan, Banzai condus de Teodor Someşan şi Karate Do condus de Ioan Ghiduţ.

În anul 1994, în urma unei Hotarâri a M.T.S., cluburile independente au fost obligate să se transforme în asociaţii sportive şi ca urmare s-au născut: Samuraiul (preşedinţi Teodor Someşan şi Robert Magos), Nord Vest (preşedinte Cristian Belega), Tigrul Alb (preşedinte Romeo Cozac).

În 1996 se mai constitue trei noi structuri: A.S.Bushido (András Balogh), A.S.Zanshin (Marian Râşnoveanu şi Adrian Ştef), A.S.Sakura (Florin Mândruţ).

La Carei, la iniţiativa lui György Fazekas, s-a înfiinţat Clubul Sportiv Karate Do.

Lupte. Sport cu îndelungată tradiţie în Satu Mare, luptele, atât cele libere cât şi cele greco-romane, au adus multe satisfacţii atât practicanţilor cât şi spectatorilor. Cei vârstinici îşi amintesc cu plăcere de întâlnirea de pe scena Teatrului de Nord dintre selecţionata oraşului nostru şi cea a oraşului Berlin, precum şi de frumoasele evoluţii din cadrul diviziei „A”. Dintre luptătorii sătmăreni cu rezultate apreciabile îi amintim pe: Adalbert Zseder (primul campion naţional de seniori 1957), Tiberiu Jula (multiplu campion naţional), Ottó Rétföldi, Francisc Rácz, Bernáth Eliás, Gheorghe Stan, cu numeroase prezenţe în lotul naţional, Francisc Szabo, component şi el al lotului naţional, fraţii Ţenţ, Sorin Şoproni, Florin Sarca, Octavian Feier, Iosif Murja, Ştefan Palincaş, Tudor Barbul, Gheorghe Costin iar în anul 1996 şi respectiv în1997, Zsolt Grebur a reuşit să câştige titlul de campion naţional la cadeţi. Cea mai răsunătoare performanţă a fost însă cea a lui Attila Balogh, medaliat cu argint la Campionatele Europene de seniori (1969).

Iată şi numele câtorva dintre antrenorii de altă dată: Karol Weber, Zoltán Gyenes (anii `50), Iosif Toma, Ioan Borbei, Adalbert Zseder, Gheorghe Ardelean, Gheorghe Stan, Attila Balogh, Ştefan Varodi, Octavian Feier, Ioan Cornuta, Traian Sârbe, Romulus Boţoiu, Gheorghe Grigore.

Lupte s-au practicat la asociaţiile Unio Satu Mare, Dinamo Satu Mare, Someşana, C.S. Satu Mare, C.F.R., I.J.P.I.P.S., Victoria Carei.

Astăzi există secţie de lupte în cadrul C.S.Satu Mare, unde sub îndrumarea antrenorilor Tudor Barbul şi Francisc Szabo, tânăra generaţie continuă frumoasele rezultate de altădată.

Modelism. Rezultate frumoase, inclusiv titluri de campioni naţionali, au fost obţinute şi la această ramură sportivă.

Primele secţii apărute în anul 1956 în cadrul Clubului Carei, se leagă de activitatea lui Ioan Mille, care a coordonat secţia 30 de ani. I-a urmat fiul său Ioan şi mai apoi (şi actualmente) Gheorghe Mastan.

În aceeaşi perioadă, la Satu Mare, s-a înfiinţat secţia de modelism în cadrul Casei pionierilor. Primul instructor a fost Tiberiu Silaghi. I-au urmat Vasile Laza, Csaba Lemack, Felician Giurcă şi acelaşi Gheorghe Mastan.

Motociclism. De amintit sportivii: Emanuel Gyenes, multiplu campion naţional, cu clasări de excepţie la mari competiţii internaţionale, două participări cu rezultate frumoase la celebrul Dakar Rally, şi

mai tânărul Márton Szilveszter, campion naţional cu remarcări şi pe plan internaţional (câştigător al competiţiei Est Europene).

Oina. Jocul a fost practicat mai ales în localităţile Carei, Marna, Lucăceni, Micula. Unul dintre cei care au promovat acest sport (instructor, arbitru) a fost Grigore Rusu din Carei.

Popice. Este o ramură care a adus satisfacţii sătmărenilor prin prezenţa în superligă a echipei Unio (loc III la seniori în anul 1984). Evoluţii remarcabile au avut de-a lungul anilor sportivi ca: Alexandru Ardelean, Andrei Pop, Gheorghe Dudaş, distinşi cu titlul de maeştrii ai sportului. Zsolt Tálpos, şi el maestru al sportului, a cucerit medalia de bronz la Campionatul Mondial de juniori. Prestaţii bune au mai avut Carol Székely, Valentin Breban, Ioan Roman, Robert Merza.

În anii `80, prin străduania profesorului Ioan Sabău, cu sprijinul celor de la „Alimentara", a luat fiinţă echipa feminină de popice "Comerţul".

Revenind la masculin, remarcăm în ultima perioadă rezultatele obţinute de sportivii Darius Şoncodi (triplu campion naţional), Vlăduţ Ţoca, Vlad Sabău, Marius Lucuţ, Gabriel Sabău, Vasile Maxim, pregătiţi de Gheorghe Sabău.

Sah. În judeţul nostru au fost de-a lungul anilor mulţi adepţi ai sportului minţii. Iolanda Szatmari – multiplă campioană naţională în anii 1950. Echipa A.S. Voinţa Satu Mare avându-i în componenţă pe Alexandru Farkas, Ioan David, Iosif Graban, Alexandru Doboş, János Horváth, Zoltán Jonás, Jenő Gáll, Sándor Nagy, Elisabeta Toga, Jolanda Szatmári, Horváth Jánosné a cucerit titlul de campioană naţională. Mai apoi Iuliu Szabó a devenit vicecampion naţional la seniori şi a participat cu echipa României la Jocurile Olimpice de şah. Alţi sportivi evidenţiaţi: Francisc Lengyel, Iuliu Follert, Wilhelm Müller, Dorin Dragoş, Gheorghe Secheli, Roxana Burcea (campioană naţională de juniori în 1994), Hajnalka Bessenyei participantă la Campionatul Mondial de junioare, Cătălin Ardelean, component a echipei naţionale de juniori a României, clasată pe locul II la Campionatul Mondial, locul V la mondiale şi IV la europene în întrecerea individuală, de două ori campion naţional la şah blitz seniori. La şahul prin corespondenţă Ioan David a reuşit să câştige titlul de campion naţional.

De consemnat şi munca de descoperitori şi şlefuitori de talente a antrenorilor (instructorilor) Tamara Bogdan, Zoltán Páll, Ciprian Muntean şi profesionalismul lui Cătălin Ardelean.

Liderul generaţiei actuale este Radu Doroş, posesorul unor rezultate remarcabile şi pe plan internaţional: locul IV la Campionatul European, locul V la Campionatul Mondial individual de juniori şi medaliat cu argint şi bronz la Campionatele Europene de juniori cu echipa României.

De consemnat prezenţa ca membru al Federaţiei Internaţionale de Sah a sătmăreanului Gheorghe Erdeuş.

Tir cu arcul. Prima secţie a luat fiinţă pe lângă Întreprinderea de aragaze Satu Mare, secţie care la mijlocul anilor 1970 se transferă în cadrul A.S.Vointa. Înfiinţarea şi conducerea în primii ani a fost realizată de către Augustin Weszelovsky.

Primele rezultate notabile apar în anii 1973-1975, prin talentatul Horea Buzaşu, sportiv ce devine multiplu campion naţional, obţinând totodată şi titlul de maestru al sportului.

În aceeaşi perioadă sportivele Ecaterina Pop, Ileana Molnar, Elisabeta Cherecheş, Ileana Szendrei, precum şi fraţii Mihai şi Gheorghe Bârzu, devin şi ei campioni naţionali, intrând în elita tirului românesc.

Din 1975 secţia de tir cu arcul este preluată de antrenorul Francisc Fenyvesi. Sub îndrumarea sa creşte o nouă generaţie, cei mai reprezentativi fiind: Victor Weselovsky, Monica Grebur, Eugen Nagy, Francisc Pongrácz, iar mai apoi Lucia Micaş, Elisabeta Kovács, Éva Gózner, Ecaterina Kosma, toţi aceşti sportivi obţinând titluri de campioni naţionali atât la individual cât şi cu echipa.

Anul 1980 se dovedeşte a fi un an de excepţie. Mihai Bârzu şi Andrei Berki au fost componenţi ai echipei României participantă la Jocurile Olimpice de la Moscova. Tot în anul 1980 Victor Weselovsky,

fiind încă junior, a câştigat atât titlul de campion naţional la categoria lui de vârstă cât şi titlul la seniori. Echipa formată din Weselovsky şi fraţii Bârzu a devenit campioană naţională. Lucia Micaş a câştigat campionatul naţional de senioare, atât la individual cât şi cu echipa compusă din Micaş-Kosma-Verdeş-Kóvacs.

A urmat o perioadă de 7 ani consecutivi în care echipele de seniori şi juniori, atât la masculin cât şi la feminin, au dominat tirul cu arcul din România, obţinând rezultate remarcabile şi în întreceri internaţionale.

În anii 1980 venise rândul de afirmare pentru o altă generaţie. Este vorba despre: Ioan Adrian Călin, Attila Szabó, Dănuţ Dan la juniori; Mariana Şerban, Simona Surducan, Ana Macovei la junioare; Csilla Balogh, Călin Dan, Delia Oşan, Mariana Şerban, Mircea Fârdea, Ioan Dahman la cadeţi, respectiv cadete.

În anul 1988 s-a înfiinţat secţia de tir cu arcul în cadrul A.S.Mobila Satu Mare. Aici se remarcă următorii campioni naţionali: Csilla Balogh, Daniela Bercea, Éva Láncz, Iudith Ferencz, fraţii Biga, Florin Pop şi nu în ultimul rând, Florica Fuşle.

Tenis de masă. Acest sport se bucură în Satu Mare de rezultate deosebite încă din anii 1940. Să-i enumerăm pe multiplii campioni naţionali Lekker, Grünfeld, Bódi, un trio ce a alcătuit o redutabilă echipă. Mai târziu acestora li s-au adăugat tinerii Ştefan Surger, fraţii Terebesi, Zsolt Böhm şi Zoltan Ligeti.

Mai aproape de zilele noastre, s-a conturat o altă divizionară „A" formată din sportivii Makoldi-Hodász-Murvai-Fógel-Szakáll.

Alţi sportivi cu rezultate meritorii, medaliaţi la C.N. şi componenţi a echipei naţionale de juniori au fost Anton Czigler, Ioan Illi, Aurica Gherghel, Marius Gherghel, coordonaţi de Ioan Gherghel.

Să nu uităm de asemenea că marea campioană Ella Zeller Constantinescu a fost descoperită la Tăşnad, ea devenind ulterior componentă de bază a echipei A.S.Vointa Satu Mare.

De remarcat şi faptul că antrenorul Imre Terebesi, un apreciat tehnician sătmărean, a devenit câştigător al Cupei Europei cu o echipă de club din Germania, avându-l în componenţă şi pe sportivul de origine sătmăreană Zsolt Böhm.

Tenis de camp. În anii 1970 Asociaţia Sportivă Sănătatea Satu Mare a reuşit performanţa de a promova şi de a se menţine în divizia „A", avându-l în componenţă ca sportiv de excepţie pe Adrian Viziru. Alături de acesta, din echipă făceau parte Jean Dobrescu, Vasile Dumbravă, Ioan Şuta, Zoltán Révész, Lavi Bukaresti.

Radioamatorism. Putem aminti aici titlul de campion naţional şi maestru al sportului deţinut de Iosif Cuibuş. Distincţia de maestru al sportului este deţinută şi de sportivul Iosif Sárga. De menţionat bogata activitate, atât ca sportiv cât şi ca antrenor, a colonelului Constantin Frisch.

Orientare turistică. Elisabeta Révész – campioană naţională şi campioană balcanică.

Volei. Prezenţa permanentă în divizia şcolară şi sporadic în divizia „B". Sportivi ajunsi în componenţa echipelor naţionale: fraţii Dobrovschi el la juniori, ea atât la junioare cât şi la senioare.

La nivel de juniori au mai fost convocaţi la lotul naţional Csaba Szeibel, Sorin Tămăşan.

Antrenori care au contribuit la dezvoltarea voleiului sătmărean au fost Alexandru Lazăr, Eugen Láposi, Ovidiu Groza (în anii 1986-1987 antrenor al lotului naţional de juniori).

Odată cu înfiinţarea Clubului Sportiv A.D.E.P. activitatea voleibalistică juvenilă se revigorează şi datorită muncii antrenorului Adrian Pricop.

La iniţiativa inimosului Mihai Lörincz, în anul 2003, Satu Mare a fost gazda Campionatului Balcanic de Volei de plajă.

De altfel, acest sport a prins în rândul tineretului sătmărean, ca dovadă titlul de campioane naţionale obţinut de cadetele Lavinia Tătăran şi Laura Sabău, precum şi titlurile de campioane naţionale şi balcanice obţinute la categoria 20 ani de către Raluca Rovas şi Nicoleta Pop (eleve ale antrenorului Ovidiu Groza).

Sportul pentru persoane cu handicap. Satu Mare se bucură de adepţi în cadrul asociaţiilor de resort.

Cu tradiţie sunt raliurile auto pentru persoanele cu deficienţe locomotorii, o bună perioadă promotorul lor fiind Ludovic Nezezon.

Pentru persoanele cu deficienţe de auz se organizează competiţii de fotbal, pescuit sportiv, şah, coordonator fiind Aurel Mihalache.

Nevăzătorii practică cu mult succes popicele şi goalballul (se joacă cu o minge cu clopoţei). La ambele discipline sătmărenii au fost de mai multe ori campioni naţionali. Mai mult, sportivul Radu Bontea a cucerit două medalii de aur şi două de argint la Campionatul European, iar sportiva Paraschiva Samu a reuşit să obţină medalia de argint tot la Campionatul European.

Coordonatori, mai întâi Attila Petyke iar apoi Attila Veres.

Sportul pentru toţi. Se referă la acţiuni sportive cu caracter de masă.

Există două etape distincte în ceea ce priveşte activitatea din acest domeniu.

Până în anul 1989 s-au organizat acţiuni care, în afara ridicolului obligativităţii proslăvirii preşedintelui ţării şi a soţiei acestuia, erau acţiuni de mare amploare şi substanţial finanţate. Este vorba despre Cupe ale pionierilor, uteciştilor, sindicatelor, a cooperatorilor şi marea Daciadă.

După 1989 dispare ideea obligativităţii de participare. Rămâne la latitudinea fiecăruia de a-şi vedea de sănătate prin mişcare.

În anul 2002 s-a înfiinţat Asociaţia Judeţeană Sportul Pentru Toţi Satu Mare, preşedinte Adrian Meszaros, căreia îi revine sarcina întocmirii calendarului competiţional al sportului de masă. Treptat calendarul a devenit tot mai bogat (peste 80 de acţiuni) adresându-se atât sexului feminin cât şi celui masculin, atât copiilor cât şi adulţilor sau veteranilor.

Un rol important în atragerea populaţiei către mişcare îl au comunităţile locale, primarii oraşelor şi comunelor.

Cel mai des sunt organizate competiţii de minifotbal, cros, tenis de masă, şah, baschet.

Tot în capitolul Sportul pentru Toţi se încadrează şi sportul şcolar, unde sarcina primordială de a trezi interesul pentru practicarea exerciţiilor fizice îl au profesorii de educaţie fizică şi directorii de şcoli.

Cea mai puternică competiţie la acest nivel este Olimpiada Naţionala a Sportului Şcolar.

Coordonarea activităţilor de acest gen le-a revenit inspectorilor şcolari de specialitate. Îi enumerăm aici pe Ioan Lini, Ştefan Orendi şi Petre Dumitru.

Echipa de fotbal F.C. Olimpia Satu Mare

Fotbal. Despre tradiţia şi valorile fotbalistice sătmărene se poate scrie un roman întreg. Amintim însă, foarte pe scurt, câteva date şi numele câtorva jucători (cu scuzele de rigoare pentru cei omişi). Primele documente ne spun că în toamna anului 1920 sunt legitimaţi primii jucători de fotbal pentru echipele „Societatea Sportivă Satu Mare" şi „Clubul Atletic Carei", apoi în 1921 pentru „Olimpia" Satu Mare şi „Stăruinţa" Satu Mare. Fotbal se juca cu cel puţin un deceniu mai devreme. Fotbalişti de mare calibru precum Alexandru şi Iuliu Borbil, Andrei Sepci şi alţii au avut prezenţe notabile în echipa naţională a României interbelice.

Mai apropiaţi de zilele noastre, dintre jucătorii Olimpiei de certă valoare, îi enumerăm pe: Gavril Both (a mai jucat la Dinamo Bucureşti, U.T. Arad, lotul Olimpic); Ştefan Báthory (Politehnica Timişoara);

Ludovic Keizer; Ioan Helvei (Steaua Bucureşti); Mircea Bolba (singurul fotbalist sătmărean medaliat la un campionat mondial – bronz la ediţia desfăşurată în Australia destinată juniorilor); Gábor Gerstenmajer (Dinamo Bucureşti, campionatul Elveţiei); Daniel Prodan (Steaua Bucureşti, titular al echipei naţionale, a jucat în campionatele Spaniei şi Angliei); Zoltán Ritli (Steaua Bucureşti); Tiberiu Csik (Steaua Bucureşti).

Echipa Olimpia, mult îndrăgită de sătmăreni, a reuşit câteva rezultate notabile pe prima scenă a fotbalului românesc, având uneori evoluţii ce i-au încântat pe iubitorii fotbalului, reuşind victorii în faţa unor echipe bine cotate (vezi Steaua, Dinamo). De semnalat şi prezenţa în finala Cupei României.

Antrenori remarcaţi: Gheorghe Staicu, Gheorghe Ene, Traian Ionescu şi ca secund mai mereu sătmăreanul Vasile Savaniu.

Să amintim şi excelenta comportare a echipei de juniori a Olimpiei, antrenată de profesorul Iosif Kálmár, ajunsă să dispute finala campionatului naţional.

Satu Mare a dat şi un mare arbitru internaţional – Otto Anderco, purtător al ecusonului F.I.F.A. Pe urmele acestuia calcă şi careianul Istvan Kovacs.

Date despre unităţi şcolare

Clubul sportiv şcolar Satu Mare. S-a înfiinţat în anul 1958 ca Şcoala Sportivă de Elevi, de pe lânga Liceul Mihai Eminescu, având două secţii: baschet şi atletism. În anul 1961 se înfiinţează şi secţia de gimnastică fete. În anul 1976 devine Club Sportiv Şcolar, de sine stătător, cu următoarele secţii: atletism, baschet fete şi băieţi, gimnastic fete şi băieti, scrimă şi volei băieţi.

În anul 1992 se înfiinţează primele clase de liceu cu profil sportiv (atletism, baschet, fotbal) iar în anul 1993 se comasează Liceul cu Program Sportiv cu Clubul Sportiv Şcolar sub denumirea comuna L.P.S. – C.S.S. Satu Mare, liceul având secţiile: atletism, baschet fete şi băieţi, fotbal, scrimă, iar C.S.S.-ul cu secţiile: atletism, baschet fete şi băieţi, gimnastică fete, fotbal, scrimă, şah, volei, tenis de masă.

În anul 1997 se înfiinţează prima clasă primară şi două clase gimnaziale.

Directorii care au coordonat şi condus această unitate au fost: Ioan Nagy (1958-1965), după care activitatea a fost condusă de directorul adjunct al Liceului Mihai Eminescu, Ludovic Biga. Din 1976 conducerea unităţii independente a fost preluată de Gheorghe Gyurkan, apoi din 1990 Gheorghe Fülöp, între 1993-1997 Gheorghe Cionca, din 1997 până în 2003 Ionel Păcurariu, apoi din nou Gheorghe Cionca şi iar Ionel Păcurariu.

Clubul Sportiv Şcolar Carei (de pe lângă LICEUL TEORETIC CAREI)

A luat fiinţă în anul 1968, cu o secţie de atletism, la care era încadrat profesor- antrenor Alexandru Stier.

În anul 1975 sectia de atletism este prelută de profesorul Ioan Mărneanu.

În anul 1969 se înfiinţează şi secţia de fotbal, antrenor fiind profesorul Tiberiu Serli.

Conducătorii clubului: Paul Pteancu (1968-1976); Lazar Galiş (1976-1978); Florica Filip (1978-1981); Constantin Olaru; Cornelia Ieremia; Maria Floruţ; Radu Ciocotişan; Emil Boldur; Ioana Câcu; Sándor Zsidó.

CAPITOLUL IX
TURISMUL (coord. Ioan Viman)

Municipiul Satu Mare. Imaginea simbol a oraşului Satu Mare este legată vizual de cea a râului Someş.

După ce a traversat partea de nord-vest a Ardealului, albia sa devine aici măreaţă, înainte de a se vărsa în Tisa. Faleza Someşului e acum cel mai frumos loc de unde poţi privi şi cunoaşte oraşul, răspândit în câmpia din dreapta şi stânga sa. În oraş există obiective şi locuri interesante. Deplasarea se poate face lesnicios şi fără eforturi deosebite. Se pot stabili totuşi câteva zone cu obiective de interes turistic.

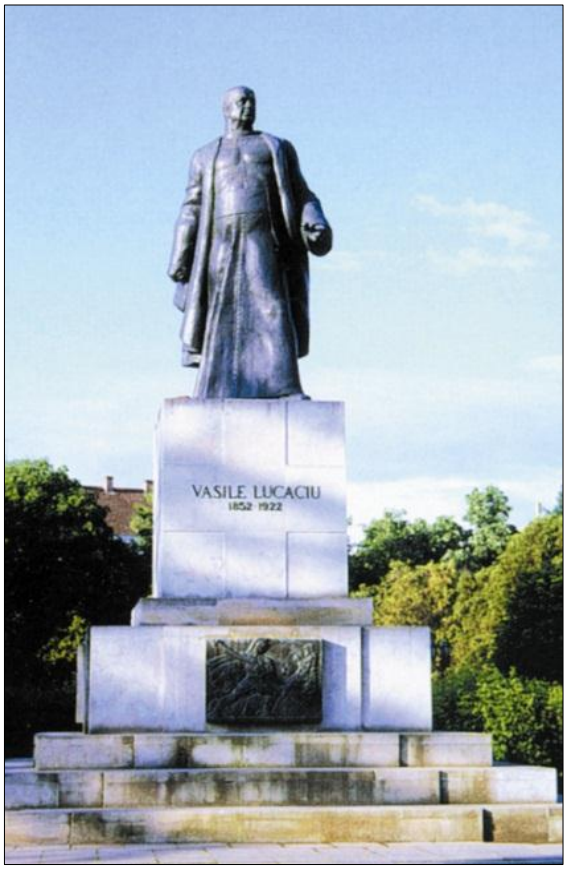

Imagine simbol a oraşului Satu Mare

Centrul vechi – Piaţa Libertăţii. Oraşul îşi descoperă farmecul pornind din Parcul Central, o oază de verdeaţă situată în Piaţa Libertăţii. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, locul Parcului Central era un spaţiu viran, pavat cu scânduri şi folosit doar pentru târguri.

Hotelul Dacia

Statuia preotului dr.Vasile Lucaciu

Începând cu 1881 prin centrul oraşului circula un tren mic – Zsuzsi şi din 1890 un tramvai. Ambele porneau de la Grădina Romei (unde este azi autogara) şi circulau pe străzile Traian, Mihai Viteazu, Horea, centru, străzile Decebal şi Vasile Lucaciu. Prin faţa Grupului Şcolar „I.I.C. Brătianu" (fostul liceu C.F.R.) treceau podul peste Someş şi o luau pe ruta strada Cloşca până la Gara Ferăstrău. Mai târziu trenul şi-a extins ruta în afara oraşului, pe ruta Necopoi – Poiana Codrului – Ardusat – Ardud – Viile Satu Mare. Altă linie va lega Satu Mare de Bixad. Tramvaiul avea orarul de circulaţie fixat în funcţie de mersul trenurilor şi de programul spectacolelor teatrale. După această dată, au început să se ridice în jurul pieţei edificii, dintre care unele se păstrează şi astăzi.

Parcul, în formă de patrulater, străbătut de numeroase alei interioare, este un loc favorit de plimbare şi întâlnire a sătmărenilor. Primăvara, frumuseţea şi mirosul înmiresmat al magnoliilor, presărate peste tot, îi sporesc aerul romantic.

Zona sa centrală este configurată de jocul de ape a două bazine cu fântâni arteziene, între care străjuieşte Statuia preotului Vasile Lucaciu, militant pentru drepturile românilor. De dimensiuni mari (4,50/1,58/1,90 m) statuia îl reprezintă pe „Leul de la Şişeşti" cu o figură expresivă, plină de hotărâre şi demnitate, cu privirea în zare. În mâna stângă ţine o cruce, iar în dreapta o filocteră cu inscripţia „Procesul Memorandumului". Pe soclul statuii este amplasat un basorelief ce reprezintă un soldat care străpunge cu suliţa un balaur, simbolizând victoria justiţiei divine asupra celei pământeşti.

Capodoperă a sculptorului Corneliu Medrea, statuia a fost realizată în 1936 şi amplasată pe locul unde se găseşte şi astăzi, în semn de cinstire şi recunoştinţă faţă de activitatea şi viaţa luptătorului memorandist care-şi leagă numele de ţinuturile sătmărene. Preotul Vasile Lucaciu a îndrumat aspiraţiile românilor de aici în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în cele mai vitale domenii: şcoală, biserică, cultură. În spaţiul public, cel al dezbaterilor politice, personalitatea sa energică s-a răsfrânt asupra tuturor românilor ardeleni, ajutând în două momente esenţiale: cererea de drepturi prin intermediul Memorandum-ului din 1892 şi înfăptuirea Unirii din 1918.

Majoritatea construcţiilor din jurul Pieţei Libertăţii prezintă un interes istoric deosebit. Astfel, în colţul S-E al Pieţei, la nr. 21, se găseşte clădirea care adăposteşte Secţia de Artă a Muzeului Judeţean. Istoria ei deschide o pagină nouă în istoria Transilvaniei: în secolul al XVIII-lea, pe acest loc se afla clădirea unde s-a semnat celebra Pace din anul 1711 de la Satu Mare prin care se punea capăt răacoalei lui Frnacisc Rakoczi al II-lea. Ulterior, istoricul loc a fost cumpărat, în 1798, de baronul Vécsey István, fost general al împărătesei Maria Tereza, baronul Vécsey Miklós, comite al Sătmarului construind clădirea în anul 1842. De numele acestor proprietari se leagă şi cealaltă denumire a ei, populară în oraş, Casa Vécsey.

Secţia de Artă a Muzeului Judeţean (Casa Vécsey)

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, faţada a fost demolată şi pe locul ei s-a ridicat corpul de clădire actual, construit în stil neogotic. La parter găsim 9 deschideri ogivale, reprezentând uşi de acces, din care doar cea centrală e funcţională. Ferestrele sunt delimitate cu ancadramente simple, cu excepţia ferestrei centrale, aflată deasupra porţii de intrare, care are ancadrament acoladă. Din vechea clădire existentă la 1798, se mai păstrează azi un singur corp de construcţie, care este socotit cel mai vechi edificiu civil păstrat în oraş.

Muzeul de Artă păstrează lucrările unor personalităţi artistice reprezentative ale artei plastice româneşti cum ar fi: Henri Catargi, Dumitru Ghiată, Eustaţie Stoenescu, Iosif Iser, Corneliu Baba, Aurel Ciupe, Ion Vlasiu, Ovidiu Maitec, ca să amintim câţiva, precum şi sătmărenii Aurel Popp, Paul Erdős, Mohy Sándor. Colecţia mai cuprinde lucrări ale unor reprezentanţi de seamă ai Centrului artistic de la Baia Mare precum: Ziffer Sándor, Mikola András, Kádar Géza, Mund Hugo etc., centru care a avut un rol important în viaţa artistică din această zonă. În anul 2016 s-a finalizat reamenajarea spaţiului destinat expoziţiei permanente, etalându-se o parte a Colecţiei pictorului Aurel Popp, precum şi ale unor nume importante ale artei plastice sătmărene (Litteczky Endre, Nagy Oskár).

Parohia romano-catolică

În imediata vecinătate a Muzeului de Artă se află o altă clădire frumoasă, ce aparţine Parohiei romano-catolice,

care-şi desfăşoară activitatea la etaj, iar la parter sunt spaţii comerciale. Clădirea, în stil eclectic, datează din anul 1896 şi a fost construită de municipalitatea oraşului pentru parohia romano-catolică.

La începuturile ei, pe frontispiciu avea drept simbol o cruce frumos stilizată. În 1944, construcţia recent renovată a atras atenţia trupelor sovietice, care şi-au instalat aici comandamentul, obligând proprietarii de drept ca în opt ore să elibereze clădirea, iar crucea a fost îndepărtată.

În primii ani după preluarea puterii de către comunişti, în această clădire a fost sediul P.C.R. Aici s-au eliberat primele carnete de partid pentru membrii partidului comunist. În anii următori, clădirea a avut diferite destinaţii. Prin 1975, după relativa liberalizare, clădirea a revenit proprietarului de drept. Atunci, pe frontispiciu, în locul crucii, s-a inscripţionat ,,PAX", simbol acceptat de puterea comunistă.

Biblioteca Judeţeană

De aici, mergând prin Piaţă în sensul acelor de ceasornic, ajungem la Biblioteca Judeţeană (str. Decebal, nr. 2). Biblioteca, adăpostită într-o clădire în stil neoclasic de secol XIX, este un loc mult frecventat de către sătmăreni, mai ales de către cei tineri. Ea dispune de un fond de carte de circa 358.000 de volume. Acest număr cuprinde atât colecţiile curente, cât şi colecţiile speciale bibliofile de peste 70.000 de volume, din care 5 incunabule:

- Gratianus - Decretum, 1486
- Teocrit - Eclogae Triginta, 1495
- Aristophanes - Comoediae novem, 1498
- Cicero, Marcus Tullius - Comentarii questionum Tasculanarum, 1499
- Cicero, Marcus Tullius - De officiis, 1500

Există un bogat fond de carte maghiară (din fondurile Liceului reformat Satu Mare, Liceul Piarist din Carei, a bibliotecii Emerich Teleki din Satulung), carte franceză şi germană.

Trecând strada, ajungem la Casa Breslei Cismarilor, edificiu cu parter şi etaj, ridicat în 1830 şi transformat la începutul sec. al XIX-lea (de aici stilul său eclectic). Existenţa acestei case reflectă puternica tradiţie meşteşugărească: astfel, în secolul al XVIII-lea avem 1075 meşteşugari la un oraş cu 5-6.000 de locuitori. Pentru a avea un tablou asupra acestor vremuri, amintim câteva asociaţii ale breslelor: curelari, fierari, armurieri, argintari, aurari, cizmari, postăvari, croitori etc. Tradiţia s-a continuat până în perioada interbelică. Astăzi, clădirea adăposteşte diferite spaţii comerciale.

În imediata vecinătate a acestei clădiri, la nr.17, se află una dintre cele mai frumoase obiective arhitectonice din oraş: Casa Albă. Actuala clădire a fost ridicată pe locul unde din secolul al XVIII-lea era un han ,,La pomul verde", în curtea căruia erau şi grajduri pentru animale. Hanul era legat de comerţul care se desfăşura în târgul din piaţa oraşului. La începutul secolului al XIX-lea clădirea a fost reamenajată ca sală pentru baluri, întruniri, spectacole şi tot aici a avut loc, în 1910, primar eprezentaţie cinematografică din oraş. Clădirea actuală datează de la începutul secolului al XX-lea. Partea sa superioară este placată cu marmură albă şi de aici şi denumirea clădirii.

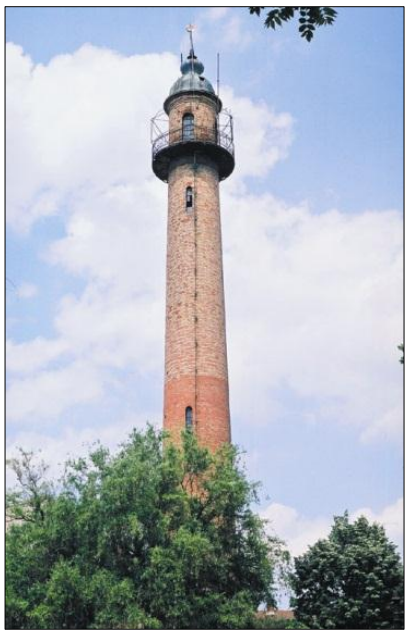
Casa Albă

În colţul de N-V al Pieţei Libertăţii (nr. 11) se află Hotelul ,,AURORA" clădire modernă, cu opt etaje, ridicată în anul 1972. Hotelul dispune de 109 locuri de cazare, un restaurant, o terasă-braserie. În incinta sa funcţionează Agenţia de Turism Aurora şi Banca Românească.

Basorelief de pe Casa Albă

Partea nordică a pieţei e dominată de clădirea Hotelului ,,DACIA" (nr.8), o adevărată bijuterie arhitectonică a oraşului, în stil seccesion. Înălţarea edificiului s-a făcut în 1902, proiectul fiind premiat la un concurs de arhitectură de la Viena. Hotelul a fost ridicat pe locul vechii primării a oraşului şi a purtat numele iniţial de PANNONIA. Faţada este decorată cu motive florale realizate din ceramică smălţuită în nuanţe de roşu, verde şi galben. Pe acoperiş, piesele de ceramică au două nuanţe de albastru care dau suprafeţei un joc de culoare şi de forme geometrice. Deasupra portalului se ridică un balcon şi întreaga construcţie se termină maiestuos cu un turn lanternă. Pe faţada clădirii este încastrată în 4 medalioane stema oraşului Satu Mare, realizată tot din faianţă colorată. Într-o aripă a hotelului, cu intrare dinspre Pasajul DACIA, se află şi sala de concerte a Filarmonicii, construită în acelaşi stil seccesion. Aceasta are capacitatea de 320 de locuri şi o acustică renumită. Sala de concerte e flancată de coloane. Holul are coloane şi două scări ce duc la mezzanin. Cupola e bogat ornamentată şi pictată cu elemente de mozaic floral. Din 1991 Filarmonica poartă numele marelui muzicolog Dinu Lipatti şi e condusă de renumitul dirijor Rudolf Fátyol. Filarmonica sătmăreană are câteva manifestări proprii care i-au adus popularitate, cea mai renumită fiind cea legată de Zilele muzicale sătmărene ce se desfăşoară în luna octombrie a fiecărui an.

Turnul Pompierilor

În părculeţul de la capătul Pasajului Dacia se află Turnul Pompierilor, devenit azi un simbol al oraşului. Acesta a fost construit în 1903 – 1904 cu o mare contribuţie a episcopului romano-catolic Gyula Meszlényi. Înainte de construirea turnului, incendiile erau observate din turnul Primăriei sau din cele două turnuri ale Catedralei romano-catolice. Cum acestea erau destul de frecvente, nevoia unui astfel de turn a fost mare. Turnul are o înălţime de 45 m şi e format dintr-un soclu pătrat şi un tambur cilindric. La înălţimea de 33,75 m pe cilindru este o platformă cu balustradă circulară în formă de clopot cu înveliş de aramă. El e îngrijit azi de Grupul de Pompieri Satu Mare.

Lângă Turnul Pompierilor se află şi Monumentul ,,Martirilor Creştini" dedicat martirilor greco-catolici din ţinuturile sătmărene. Autorul monumentului este artistul Ioan Sassu.

Tot în pasajul Dacia, la nr.8, se află atelierul de creaţie al renumitului grafician Paul Erdős (1916 – 1987), personalitate reprezentativă în lumea graficii din România din a doua jumătate a secolului al XX-lea. A debutat cu ciclul de lucrări ,,Viaţa nouă în Oaş", pentru care a şi obţinut Premiul de Stat (1963) şi care se află azi în proprietatea Muzeului Naţional de Artă al României. Subiectele ulterioare s-au inspirat din viaţa satului, ori din cea a spiritului filosofic, meditativ.

În colţul N-E al Pieţei Libertăţii (nr.1) se află Casa Ormos sau Casa cu ceas electric Ormos, edificiu în stil neoclasic. Casa a fost construită la începutul secolului XIX şi are un singur etaj. Este o clădire simplă; balcoanele fiind ornate cu motive florale. La colţ se găseşte ceasul electric, care în anii '50 – '60 a fost locul preferat de întâlnire al tinerilor.

În Casa Ormos a locuit Riskó Ignác (1812 – 1890), notar şi poet, un prieten apropiat al lui Petőfi Sándor. Călătorind la Ardud în anii 1846 – 1847, Petofi a înnoptat de nenumărate ori în oraşul nostru, şi a scris aici circa 40 de poezii din care amintim ,,Arany János ház" (Pentru Arany János), ,,Kard és lánc" (Sabie şi lanţ), ,,Fálu végen Kurta Korcsma" (Cârciumioara la marginea satului), ,,Birom végre Juliskámat" (În asfinţit Iulia e a mea). În 1998, în cinstea marelui poet maghiar casa a fost însemnată cu o tăbliţă de marmură.

Casa Ormos cu ceasul electric

Traversând strada, în părculeţul din apropierea Catedralei Romano-Catolice, se află bustul marelui luptător pentru dreptate şi unitate naţională, liderul PNŢ – Iuliu Maniu. Acesta a fost realizat în 1995 de Radu Ciobanu. În apropierea lui se găseşte şi Troiţa Avram Iancu ridicată în 1991.

Pe latura de est a Pieţei Libertăţii, la nr.24, este situată Catedrala Romano-catolică. Construcţia acestui impresionant monument s-a realizat în etape. Prima biserică în acest loc o găsim la sfârşitul secolului al XVIII-lea, iar extinderea ei s-a făcut treptat, după înfiinţarea Episcopiei în anul 1804. Cea mai mare parte a lucrărilor s-a efectuat după cutremurul din 1834, în timpul episcopului Hám János când s-au construit cupola mare şi cele 2 nave laterale. Planurile au aparţinut arhitectului austriac Iosif Hild. Catedrala e realizată în stil neoclasic. Are un portal monumental şi fronton atic susţinut pe 6 coloane care se termină cu capiteluri corintice. Pe frontonul triunghiular e reprezentat simbolul celor trei virtuţi divine: credinţa, speranţa şi iubirea. Deasupra frontonului sunt 3 statui care-i reprezintă pe apostolii Petru şi Pavel, ce-l flanchează pe Iisus. În 1852 o furtună puternică a doborât statuia lui Iisus. Statuia s-a deteriorat şi a fost păstrată multă vreme în grădina unui credincios. În locul acesteia, pe fronton a fost ridicată o altă statuie a lui Iisus, statuie ce simbolizează ,,Preasfânta Inimă a lui Iisus". În 1960 statuia iniţială a fost recondiţionată şi amplasată în curtea catedralei.

În interior, intrarea e marcată de patru perechi de coloane dorice care susţin corul bisericii. Pe partea stângă de la intrare se află capela Sfântului Anton, iar pe partea dreaptă capela Fecioarei de Lourdes. În fundalul sanctuarului e altarul principal realizat în 1905, din marmură de Carrara, de către sculptorul Toman Felix din Laibach (Ljubliana). Deasupra acestui altar se găseşte o scenă biblică - ,,Înălţarea Domnului", realizată în 1836 de către Pesky József. Pe cupola mică, deasupra altarului principal se găseşte scena recent restaurată ce reprezintă Sfânta Treime. Cupola centrală se sprijină pe patru ogive pe care sunt pictaţi cei patru Evanghelişti. Pictura din cupolă a fost restaurată la începutul secolului al XX-lea de către Scheuchl Thomas şi este o frescă originală ce-l reprezintă pe Iisus în templul din Ierusalim, în mijlocul cărturarilor. Pe boltă, în apropierea corului este o altă pictură originală ce o reprezintă pe Fecioara Maria – regina universului.

Altarul Catedralei Romano - catolice

Frontonul Catedralei

După Conciliul Vatican II, în catedrală s-a amplasat un alt altar, la care, de atunci, se oficiază liturghiile. Altarul a fost realizat la

Bustul episcopului Hám János

Simeria, în 1975. Atrage atenţia şi amvonul decorat cu motive florale, în stil baroc. Întreg ansamblul interior al catedralei dă impresia că aparţine, prin bogăţia şi strălucirea decoraţiilor barocului.

În 1916 a fost instalată orga ce dispune de 4.160 tuburi şi 57 registre, aceasta fiind cea mai mare orgă din bisericile catolice din România. Catedrala dispune şi de o colecţie de obiecte de artă păstrată în încăperi amenajate în vechea sacristie. Aceasta cuprinde peste 100 de tablouri şi câteva zeci de obiecte de artă decorativă. Dintre acestea se remarcă: potirul de argint (secolul al XVIII-lea); crucifixul de fildeş (1741); o casulă (veşmânt preoţesc) lucrată cu fir de aur, confecţionată din mantia de încoronare a împărătesei Maria Tereza (1741); o monstranţă cu 36 briliante şi 6 rubine şi multe alte obiecte de valoare europeană. În faţa Catedralei se află, ca simbol şi omagiu, bustul episcopului Hám János, realizat de Lakátos Pál în 1999. Dedesubtul catedralei, în cripta bisericii, se odihnesc primii episcopi (5), canonici (27) şi laici (2 subprefecţi).

Părăsind centrul vechi, pe strada 25 Octombrie, ne îndreptăm spre noul centru civic.

Centrul Nou – Piaţa 25 Octombrie. Centrul nou al oraşului a fost construit la sfârşitul anilor ‘70 şi la începutul anilor ‘80 pe spaţiul aflat între centrul vechi şi malul Someşului. Clădirile de aici poartă amprenta stilului arhitecturii funcţionale şi aparţin arhitectului Nicolae Porumbescu.

Piaţa, în formă de T, cuprinde în prim-plan Sediul politico-administrativ al judeţului Satu Mare. Această clădire are înălţimea de 86,5 m, în momentul construcţiei fiind cea mai înaltă clădire din ţară. Elementele de decor valorifică tradiţia artei lemnului din Oaş şi Maramureş. Cele trei turnuri ale sale simbolizează frăţia etniilor sătmărene.

În apropierea Sediului politico-administrativ, se află Casa de Cultură a Sindicatelor, construită în 1984, ce dispune de o sală de spectacole cu 515 locuri, sală de conferinţe cu 250 de locuri şi o sală de colocvii cu 150 de locuri.

Copacul împletit

Magazinul Universal Someşul îşi oferă produsele spre comercializare la cele 5 nivele, în total pe o suprafaţă de 7500 m².

Tot în Centrul Nou se găsesc Galeria de Artă, Agenţia Tarom, Agenţia CFR, câteva instituţii bancare (BRD – Societé General; Banca Transilvania, Banca Comercială Română, Westbank, BancPost, Raiffeisen Bank), bustul lui Corneliu Coposu (realizat de Radu Ciobanu în 1997), precum şi o frumoasă fântână arteziană.

Nota de parfum a Centrului Nou este dată de faleza Someşului frumos amenajată pentru plimbări dar şi de copacul împletit „Sophora Japonica”- o specie ornamentală orientală rudă cu salcâmul, care se găseşte în colţul de S-E al Pieţei 25 Octombrie. Originea lui se pierde în legendă: un mare sportiv sătmărean, câştigând un concurs internaţional într-o ţară din Asia, a vrut să împărtăşească bucuria sa cu cea a oraşului natal aducând aici copacul. Numele sportivului s-a pierdut, dar copacul a rămas!

Fie din Piaţa Libertăţii, fie din Piaţa 25 Octombrie, putem să ne îndreptăm spre strada Decebal, unde la nr. 6 găsim:

Templul Mare şi Sinagoga Saare Tora

Templul Mare şi Sinagoga Saare Tora. Prezenţa evreilor în Satu Mare este semnalată în anul 1623, când Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei permite stabilirea acestora în Satu Mare. Ocupaţia lor predilectă a fost comerţul şi mai târziu şi industria. Prima sinagogă este construită între 1852 şi 1858 pe strada Decebal, care cu timpul a devenit neîncăpătoare şi pe acelaşi loc este clădit Templul Mare între 1889 – 1892 în stil maur. În anul 1912 se construieşte o nouă sinagogă, pe actuala stradă Ţibleş, actualmente clădirea fiind demolată. În 1927, lângă Templul Mare se ridică Sinagoga Saare Tora, deoarece numărul evreilor crescuse (în 1930, ponderea evreilor în oraş era de 22,4%). Templul şi sinagoga, construite la interval de peste 50 de ani, sunt foarte diferite. Şi destinaţia lor diferă, într-o anumită măsură.

Sinagoga este o clădire în stil baroc observabil în arhitectura exterioară (liniile curbe ale timpanelor, ferestrele trilobate) şi în decoraţiunile interioare (cele din jurul chivotului, dar şi cele de pe balustradele de fier forjat care împrejmuiesc bima amplasată central). Templul Mare este o clădire monumentală, cu influenţe maure, care reies din tratarea exterioară a clădirii (turnuri, ornamente). El are similitudini majore cu Templu Mare din Oradea, construit în 1890 şi cu Templul ,,Înfrăţirea" din Dej, construit în 1907.

În trecut, comunitatea evreiască avea mai multe clădiri de cult, azi doar aceasta se află în îngrijire. Templul deţine şi o valoroasă colecţie de cărţi religioase vechi.

Personalitate marcantă a comunităţii evreieşti din Satu Mare a fost Joel Teitelbaum, rabin şef al oraşului New York după cel de-Al Doilea Război Mondial, conducătorul grupării hasidice denumită „Satmar", cunsocută în întreaga lume. La înmormântarea sa în 1979 au particvipat peste 100.000 de oameni. Un alt nume cu rezonanţă în amintirea sătmărenilor este cel al doctorului Willi Stein, care a organizat şi condus cu hărnicie şi devotament Căminul-Spital de Bătrâni al oraşului Satu Mare.

Strada 1 Decembrie 1918. Din Piaţa Libertăţii, călătoria se poate continua şi pe strada 1 Decembrie 1918. Primul obiectiv de interes de aici este Palatul Episcopiei Romano-Catolice (nr. 2), o construcţie în stil clasic, monumentală, cu linii simple şi armonioase. Clădirea a fost ridicată începând cu anul 1805 pe baza planurilor arhitectului Bitthauser József din Wűrzbűrg. În trecut Palatul a avut o curte mare şi o grădină care s-a micşorat în timpul construirii Bulevardului Brătianu.

Altarul capelei episcopale

Capela episcopală este considerată ,,bijuteria" palatului episcopal. Ea a fost ulterior (1908) reconstruită şi decorată. Splendid este tavanul

Biserica Greco-catolică ,,Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril”

casetat, cu rozete cu borduri aurite. Modelul de pe tavan se continuă şi pe pereţi. În interiorul casetelor găsim portretele unor sfinţi cum ar fi: Sf. Elisabeta, Sf. Ştefan, Sf. Emerie, Sf. Margareta, Sf. Vasile şi Sf. Adalbert.

Mobilierul capelei a fost lucrat din plop de Siberia, de esenţă moale, uşor de prelucrat, şi de aici şi minunatele sale modele şi sculpturi. Locul central al capelei este altarul adus aici în 1910 din Ardud, în faţa căruia a fost oficiată căsătoria marelui poet Pétőfi Sándor cu Júlia Szendrey. Deasupra altarului, un frumos tablou o înfăţişează pe Sfânta Fecioară Maria ,,Imaculata”, operă a pictorului Mezey József (1823-1882).

Pe strada 1 Decembrie, la nr. 4, se găseşte Biserica Greco-Catolică ,,Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril”, ridicată pe locul uneia mai vechi datând de la începutul secolului XIX. Preoţii care au slujit de-a lungul vremii în această biserică au fost cărturari patrioţi: Petru Bran, Ioane Marcu, Vasile Lucaciu, Aurel Dragoş, Ioan Dragomir. Monumentala clădire a fost construită între anii 1932 – 1937 pe baza planurilor elaborate de arhitecţii Victor Smigelschi şi G.P. Liteanu. Stilul edificiului este inspirat de arhitectura românească tradiţională cu o cupolă şi 2 turnuri laterale. În interior, spaţiul sacru este delimitat de coloane cu capiteluri realizate în manieră brâncovenească.

La capătul acestei străzi, într-un loc deschis, se găseşte Biserica ortodoxă ,,Adormirea Maicii Domnului”, ridicată între anii 1932 – 1937 după planurile arhitectului G.P. Liteanu din Bucureşti. Arhitectura ei este aidoma bisericilor din Oltenia şi Muntenia, îmbinând armonios stilul bizantin cu cel brâncovenesc. Biserica are o cupolă de 55 m înălţime, iar în cele 4 colţuri turle. La intrare se găseşte un portal monumental cu arcade sprijinite pe 6 coloane. În interior iconostasul din lemn de stejar are pe el 6 icoane care au fost aduse din Basarabia: ,,Mântuitorul Hristos”; ,,Maica Domnului cu pruncul”; ,,Înălţarea Domnului”; ,,Cina cea de taină”; ,,Adormirea Maicii Domnului”; ,,Pogorârea Sfântului Duh”.

Biserica ortodoxă ,,Adormirea Maicii Domnului”

Parcul în care am ajuns prin periplul nostru prin oraş şi care poartă numele marelui luptător pentru drepturile românilor, Vasile Lucaciu, a fost primul parc amenajat în oraş odată cu acţiunile de sistematizare din prima jumătate a secolului XIX. Parcul are formă patrulateră şi desparte cele două sensuri de circulaţie ale bulevardului cu acelaşi nume.

În acest parc a fost amplasat, în anul 1995 monumentul dedicat martirilor şi deţinuţilor politici morţi în închisorile comuniste, operă a sculptorului Radu Ciobanu.

Pe bulevardul Vasile Lucaciu, la nr.1, se află o clădire ridicată în 1905 în stil neoclasic, cuprinzând 2 corpuri: Palatul Administraţiei CFR şi un internat pentru copiii ceferiştilor (actualul Colegiu Tehnic de Transporturi şi Telecomunicaţii „I.I.C. Brătianu").

Pe acelaşi bulevard se află casa cu nr. 24 în care a locuit în ultimii ani ai vieţii sale părintele dr. Vasile Lucaciu, pe edificiu fiind aşezată o placă comemorativă.

La nr. 21 se află Muzeul Judeţean de Istorie. Clădirea care adăposteşte Muzeul a fost înălţată în 1936 după planurile arhitectului G.P. Liteanu. În timp, a avut destinaţii administrative: Prefectură - în perioada interbelică; Sediul Consiliului Popular Judeţean şi al Consiliului Judeţean Satu Mare a P.C.R., iar din anul 1985 găzduieşte actualul Muzeu Judeţean. Construită în maniera şcolii de arhitectură românească, clădirea are 2 nivele. Ca element caracteristic apare linia dreaptă care alternează cu arcurile semicirculare ale ferestrelor de la cela două faţade (una pe bulevardul Vasile Lucaciu şi alta pe Calea Traian). Cele 5 coloane adosate faţadei principale îi conferă un aer de monumentalitate.

Muzeul Judeţean Satu Mare

În cadrul Muzeului Judeţean funcţionează: Secţia de etnografie şi mineralogie (1992); Secţia de arheologie şi istorie; Secţia de artă (Piaţa Libertăţii, nr.21).

În faţa Muzeului, în Parcul Vasile Lucaciu, se găseşte statuia Lupa Capitolina, copie a celebrei Lupoaicei Napocene, executată de sculptorul Radu Ciobanu în anul 1991. Vis-a-vis de Lupoaică, pe o platformă largă, se găseşte Monumentul Ostaşului, ridicat în semn de omagiu soldaţilor Armatei a IV-a care au luptat aici în Octombrie 1944 pentru eliberarea teritoriului de nord al României. Soclul statuii are forma unui trunchi de piramidă, placat cu travertin. Statuia din piatră reprezintă un ostaş român, ţinând în mâna stângă stindardul biruinţei ridicat vertical, iar în dreapta, o ramură de stejar lipită de faldurile tricolorului, simbolul tăriei armatei române. Statuia are o înălţime de 3,5m, a fost ridicată în 1963 şi este opera sculptorului Emil Mereanu.

Statuia Lupa Capitolina

Intrarea în „Grădina Romei"

Calea Traian. Din acest punct, plimbarea poate continua spre gara principală a oraşului, care se găseşte la capătul străzii Traian. În drum spre gară, putem poposi în parcul „Grădina Romei", locul de unde odinioară, plecau şi soseau poştalioanele. „Grădina Romei" îşi leagă numele de cel al unui edil al oraşului de la începutul secolului XX: Kiss Gedeon. Pe locul acestei grădini se aflau multe gropi adânci, iar Kiss Gedeon le-a umplut cu pământ fertil şi a plantat apoi numeroşi arbori, unii de o impresionantă raritate, de unde şi numele de „generalul copacilor. Parcul are o suprafaţă de 750 de ari, fiind cel mai mare parc al oraşului. Proiectul „Grădinii Romei" a fost realizat de horticultorul Heim din Budapesta. În 1901 aici s-a ridicat edificiul

băii comunale, clădire ce se păstrează şi azi, dar e în stare precară.

Clădirea Gării CFR

Bazin din Zona de agrement ,,Someş"

Complexul ,,AquaStar"

Tot în 1901, pe dealul din incinta grădinii s-a ridicat un restaurant, în faţa căruia s-a amenajat un lac artificial mic, pe care orăşenii se plimbau cu bărcuţe. Lângă acesta erau două încăperi spaţioase, în care într-o vreme s-au ţinut baluri. Cele două încăperi au fost folosite şi de către cei doi pictori faimoşi ai oraşului, ca atelier: Aurel Popp şi Litteczky Endre. Aici a funcţionat şi fabrica de porţelan DAC a lui Aurel Popp.

Grădina Romei avea un sistem de irigare care funcţiona cu energie electrică de la o staţie proprie. De asemenea, exista aici o plantaţie de puieţi, iar într-o vreme a funcţionat şi o mică grădină zoologică. Tot în incinta parcului se afla şi Casa de Tir, care a fost construită în 1847. Azi, aleile de platani şi tei înconjoară terenurile de joacă pentru copii, şi tot pentru aceştia funcţionează un trenuleţ care circulă în interiorul parcului.

Clădirea Gării CFR, mare şi impozantă, a fost construită în 1899 de inginerul Pfaff Ferenc (1851-1913). Acesta priveşte şi acum din monumentul plasat în cimitirul reformat de lângă gară spre vagoanele şi locomotivele ce-i folosesc creaţia. Gara CFR Satu Mare seamănă cu toate celelalte gări ce s-au construit în Imperiul austro-ungar în această perioadă. Ea dispune de un corp central iar la extremităţi de clădiri cu un etaj. Peronul este deschis de o galerie de stâlpi de metal, şi dispune de multe linii ferate.

Nu departe de gară, tot în partea estică a oraşului, pe malul drept al Someşului, se găseşte Zona de agrement ,,Someş". Aici au fost captate izvoare de apă termală cu o mineralizare de 99,96, conţinând clor, natriu, calciu, magneziu şi având o temperatură de 36,5^{0}C. Bazinele cu apă termală, ştrandul olimpic, pavilioanele cu cabine pentru garderobă, cabinele cu cadă pentru tratament, sporesc confortul zonei. Există şi spaţii de cazare în căsuţe de lemn. Apa termală poate fi folosită în tratarea afecţiunilor neurologice, periferice, reumatismale, degenerative, posttraumatice, ginecologice, reumatismale. Vara, ştrandul este luat cu asalt de sătmărenii de toate vârstele. Iarna, pot fi utilizate cabinele cu apă termală.

În luna mai 2013, a fost inaugurat, în prezenţa Ministrului Turismului, Maria Grapini, cel mai mare proiect de investiţii în domeniul turismului şi serviciilor wellness, Complexul ,,AquaStar", de pe strada Gorunului din Satu Mare (Noroieni). Acesta oferă servicii de agrement, divertisment recreere , SPA etc., valorificând resursele de apă termală din zonă. Aşezat pe o suprafaţă de 12,5 ha, poate găzdui zilnic 2000 de persoane în sezonul estival şi 500 în extrasezon.

Strada Horea. Revenim în centrul vechi al oraşului şi pornim din Piaţa Libertăţii pe strada Horea. Aici, la nr. 3, găsim Teatrul de Nord Satu Mare. Clădirea a fost construită între anii 1889-1892 în stil neoclasic, cu un etaj de către arhitecţii Voyta Adolf Károly şi Szikszay Lajos. În prim-planul imaginii impresionează acoperişul-cupolă, precum şi intrarea care se face printr-un peron susţinut pe patru stâlpi. Sala de spectacole are formă ovală şi cuprinde 800 de locuri. Ea e decorată în stucatură specifică epocii, întregul interior recreând atmosfera teatrului de operetă a secolului al XIX-lea. Din 1968 teatrul are 2 secţii: română şi maghiară. El mai dispune şi de o sală cu 100 de locuri, aflată în imediata apropiere.

Tot în vecinătatea Teatrului se găseşte şi Cafeneaua „Thalia", un loc de întâlnire preferat al boemei literar-artistice a oraşului.

La capătul străzii Horea, pe strada Mihai Viteazul, se găseşte clădirea Tribunalului Judeţean. Forma sa monumentală şi liniile verticale ale zidurilor îi trădează stilul neoclasic. Intrarea principală se deschide spre cele două etaje care se încheie cu cele două turnuri, vizibile de la distanţă.

Strada Cuza – Vodă. Pornind tot din Piaţa Libertăţii, pe strada Cuza Vodă, la nr. 2 găsim Casa de Cultură „G.M. Zamfirescu", într-o clădire de secol XIX, construită în stil clasic. De pe balustrada de fier forjat a acesteia priveau odinioară clienţii hotelului „Coroana". Ulterior destinaţia i-a rămas exclusiv culturală, aici activând diferite cenacluri literare („Ioan Slavici"; „Afirmarea"; „Ady Endre"; „Săgeata").

De pe strada Cuza Vodă traversăm spre strada Mihai Eminescu, unde, la nr. 3, găsim Biserica Romano-catolică „Calvaria". Prima clădire a bisericii a fost construită în 1844, dar terenul a cedat şi zidurile s-au crăpat. De aceea, în 1908, biserica a fost demolată şi reconstruită în stil neogotic. Ornamentele, motivele florale, frumuseţea „dantelăriei din piatră" cu care sunt decorate ferestrele, dau bisericii o atmosferă medievală. La intrare este inscripţionat cu litere groase: „VENITE ADOREMUS DOMINUM". Deoarece biserica a fost folosită de iezuiţi până în anul 1949, decorarea interiorului şi a altarului a fost făcută în stilul lor. În centrul altarului se găseşte statuia „Inima lui Isus", ce iradiază în culori alb-auriu. În zilele noastre această biserică, prin grija episcopiei romano-catolice, şi-a asumat o dimensiune ecumenică: duminica aici au loc consecutiv, liturghii (messe) pentru credincioşii catolici români şi germani.

Tot pe strada Mihai Eminescu, la nr. 5, se află Colegiul Naţional „MIHAI EMINESCU", una dintre prestigioasele instituţii de învăţământ sătmărean. El se află pe locul unui edificiu care a aparţinut călugăriţelor iezuite, numit „Rezidenţa", construit la 1630 în interiorul cetăţii, unde a existat o şcoală şi o capelă. Clădirea datează din anul 1912 şi a fost proiectată de renumitul arhitect Kotál Henrich din Budapesta, fiind considerată una dintre cele mai moderne clădiri ale acelui timp istoric. Aici şi-a desfăşurat activitatea Gimnaziul Catolic Regesc, după anul 1912 când a fost mutat din clădirea veche, actualul Colegiu Naţional „Doamna Stanca". Din anul 1920 a devenit liceu românesc de stat şi a primit numele de „Mihai Eminescu". La intrare găsim statuia Fecioarei Maria care, după zeci de ani de exil comunist, şi-a reluat locul cuvenit. Tot în faţa Colegiului se află bustul poetului Mihai Eminescu, lucrare în bronz, înaltă de 1 m, aşezată pe un soclu de marmură, operă a sculptorului Mircea Bogdan (1958). Un alt bust al poetului îl găsim şi în interiorul Colegiului, realizat în 1951 de Schnell Carol. Clădirea este un edificiu masiv, în stil neoclasic. Sala festivă, decorată cu elemente de stucatură specifice epocii, dă mărturie despre vremurile trecute. De aici au dispărut însă unele elemente valoroase de decor: picturile

Colegiul Naţional „Mihai Eminescu"

pe sticlă reprezentând patru sfinţi, precum şi picturile istorice de dimensiuni mari, care acopereau pereţii sălii festive.

Colegiul a fost o adevărată pepinieră de personalităţi pentru Sătmar şi pentru întreaga ţară. Dintre profesorii de renume îl amintim pe Francisc Groza, bun gramatician şi desăvârşit traducător din mai multe limbi, care tipăreşte în 1937 „Gramatica limbii latine", un excelent manual ce poate fi folosit şi azi; doi renumiţi pictori: Aurel Popp şi Bocca Epamimondas, precum şi profesorul de fizică Janitzky Pál, care avea ca pasiune istoria veche a Sătmarului. Acesta este iniţiatorul unei impresionante colecţii de desene şi fotografii despre istoria oraşului, folosită ca mărturie istorică până astăzi. Alţi absolvenţi străluciţi ai liceului, cu renume în diferite domenii au fost: Ioniţă Andron (fotograf renumit al Ţării Oaşului); Gabriel Strempel, cercetător, membru de onoare al Academiei Române, director al Bibliotecii Academiei Române; Vasile Herman, conferenţiar în cadrul Conservatorului din Cluj, cu o bogată activitate muzicală; scriitorul Simion Pop; prozatorul Vasile Sălăjan; poeta Doina Cetea; pictorul Ion Tămaş; profesorul Gabriel Georgescu.

Tot de pe strada Cuza Vodă, se poate ajunge pe strada Aurel Popp, unde, la nr. 11, se află casa memorială a pictorului Aurel Popp, cuprinzând şi atelierul său de creaţie.

Artistul, care a trăit o viaţă deosebit de tumultuoasă şi frământată, s-a născut la Căuaş, comună în apropiere de Carei, dintr-o veche familie de preoţi greco-catolici. Studiile, desăvârşite la Academia de Arte Frumoase din Budapesta, precum şi propria experienţă de viaţă, îl conduc spre conturarea unui stil propriu. A pictat astfel, ororile primului război mondial văzute şi trăite în cei patru ani de front (1914 – 1918), ca ofiţer în armata austro-ungară, într-un ciclu de lucrări: „În grădină"; „Atacul"; „Noul Crist"; „Cine-l ştie"; „Dacă omul vrea să piară"; „Pro patria"; „Înmormântare siberiană"; „Atac cu gaze", care constituie o adevărată cronică dramatică a acestei conflagraţii mondiale. După război, a fost influenţat de colonia de pictură de la Baia Mare, înfiinţată de Hollósy Simon în 1896, de inspiraţie impresionistă, din 1922 pictând alături de ceilalţi membrii ai săi. Acestei perioade îi aparţine un splendid ciclu de peisaje: „Culesul merelor"; „Stradă din Baia Sprie"; „Peisaj de Baia Sprie"; „La soare"; „Căruţe în apă"; „Plopii".

În colţul străzii Mihai Eminescu se află Colegiul Naţional „KOLCSEY FERENC". Clădirea poartă denumirea cărturarului originar din Seuca, localitate lângă Carei, autorul imnului maghiar şi susţinătorul ideilor noi liberale, în secolul XIX. Dintre foştii elevi şi profesori îi putem aminti pe Bakcsy Gergely - director care a scris şi istoria instituţiei; Gellért Sándor - poet, traducător; pe inginerul mecanic şi constructorul de avioane Bánhidi Antal; istoricul literar Matraz Lajos; pe pictorul şi profesorul universitar Muhy Sándor; pe profesorul, poetul şi esteticianul Tereh Géza, pe profesorul Ligeti Zoltán, iar numele ar putea continua.

Colegiul Naţional „Doamna Stanca"

Strada Ştefan cel Mare. Din Piaţa Libertăţii, pornind pe strada Ştefan cel Mare, găsim Colegiul Naţional „DOAMNA STANCA" instituţie cu un bogat trecut istoric. Clădirea actuală datează din 1814 şi aici a funcţionat Gimnaziul Romano-Catolic până în 1912 şi între 1919 – 1921 cu câteva clase precum şi o preparandie.

De numele său este legată şi înfiinţarea primei catedre de limba română din Satu Mare de către protopopul greco-catolic Petru Bran, care a şi servit aici ca profesor, între anii 1859 – 1876. El a iniţiat, în 1859 „Societatea de lectură a elevilor români", care avea o bibliotecă românească, organiza recitaluri din creaţii patriotice şi tot în cadrul ei se citeau ziare şi reviste precum: „Familia"; „Concordiul"; „Românul"; „Gazeta Transilvaniei"; „Foaie pentru

minte, inimă şi literatură". Lui Petru Bran i-a urmat, la catedra de limba română de aici, un alt mare cărturar-patriot, dr. Vasile Lucaciu.

Tot de numele acestui colegiu este legat şi cel al lui Ioan Slavici, care în 1868 îşi susţine aici examenul de Bacalaureat. În anuarul liceului catolic regal al anului 1867 – 1868 este trecut al 17-lea în lista matricolă cu numele Slávics János. Examinator pare să fi fost Petru Bran, după cum reiese din memoriile autorului.

Un alt elev de renume a fost şi slovacul Jozef Buday (1877-1939). Acesta a devenit în timp un om foarte cunoscut: vicepreşedintele Senatului cehoslovac în perioada 1928-1935, vicepreşedintele Parlamentului slovac în 1939, rectorul universităţii din Nitra.

Astăzi, faima colegiului se continuă prin tradiţia sa umanistă, la care s-a adăugat cea a ştiinţelor naturale promovată de clasele cu profil de chimie-biologie. Dintre absolvenţii de renume ai liceului îi amintim pe: Ovidiu Ghita, profesor universitar la Facultatea de Istorie a Universităţii „Babeş Bolyái" din Cluj-Napoca, specialist în istoria medie şi premodernă a României şi în istoria Bisericii Române Unite cu Roma. În domeniul medicinii s-au remarcat Alexandru Săveanu, specialist în boli metabolice, stabilit la Marsilia (Franţa) şi Cosmin Săveanu, cercetător la Institutul „Louis Pasteur" din Paris. Monica Marian profesor universitar şi Claudia Marian profesor univeristar la Universitatea de Vest din Baia Mare.

Continuând traseul pe această stradă, ajungem în Piaţa Păcii, unde, la nr. 8, se găseşte Biserica Reformată, cunoscută sub numele de Biserica cu Lanţuri. Probabil că denumirea - PIAŢA PĂCII - s-a impus de la sine: biserica, cu alura ei zveltă şi echilibrată, împreună cu parcul ce o înconjoară, degajă un aer de calm şi armonie asupra întregii zone. Contribuie la acesta şi culorile: albul bisericii şi verdele parcului, care întregesc aerul senin al locului. Numele bisericii provine de la stâlpii legaţi între ei cu lanţuri de fier forjat, cu care a fost împrejmuită în 1862. Trecutul ei este însă mult mai îndepărtat şi se leagă de reforma religioasă din secolul al XVI-lea, când nu numai nobilii, dar şi oamenii de rând, au acceptat noua religie protestantă şi, de aici, nevoia unei biserici proprii. După îndelungi frământări, ea va fi construită la sfârşitul secolului al XVIII-lea, 1788-1807 în manieră barocă. Interiorul, de un alb imaculat, este întrerupt de rare decoraţiuni, ce întăresc imaginea iniţială, şi are o acustică renumită. Dispunerea spaţiului sacru şi a mobilierului, vorbesc de un baroc într-o formă mai simplă, adoptat şi de cultul reformat, nu numai de cel catolic. În 1944 biserica a fost distrusă de bombardamente şi a fost refăcută ulterior. Ca o mărturie a acestor evenimente, clopotul vechi, lovit de bombe, se află în biserciă lângă amvon. În apropierea intrării se află o expoziţie de documente şi obiecte istorice şi religioase. În curtea bisericii se găseşte bustul cărturarului Kőlcsey Ferencz, realizat în 1991 de sculptorul Lakatos Pál.

Biserica Reformată „Biserica cu Lanturi"

La intersecţia străzii Ştefan cel Mare cu Piaţa Păcii, pe colţ, se găseşte Liceul Reformat, cu limba de predare maghiară. Clădirea a fost construită la începutul secolului al XIX-lea sub forma unei cazărmi şi s-a finalizat în mai multe etape. Clădirea este construită în stil clasic, iar în interior, frescele din sala profesorală a liceului au o mare valoare istorică şi artistică. Tematica lor face referire la istoria religioasă a comunităţii maghiare de aici, dar şi a liceului propriu-zis (liceu reformat). Astfel imaginile de pe perete îi surprind pe: Martin Luther, Jean Calvin, Gáspar Károlyi, Szencsi Molnár Albert, nunţiul papal Selyei şi episcopul Balogh Péter. În actuala sală profesorală, pe vremuri era sala de şedinţe a prezbiteriului reformat.

Următorul obiectiv este Biserica Romano-Catolică construită începând cu anul 1842 în stil clasic, sub episcopul Hám János. Exteriorul este simplu, biserica având un singur turn şi ferestre în formă de semicercuri. La intrare regăsim statuile Fecioarei Maria şi a Sfântului Iosif. Interiorul este mai bogat în

decoraţiuni, culminând cu altarul realizat în stil baroc. Deosebit de frumoasă este pictura lui Than Mór (1828-1889) care-l reprezintă pe Sfântul Vicenţiu.

Colegiul Naţional „Ioan Slavici”

În stânga bisericii pe strada Ioan Slavici se află Liceul Reformat (Zárda). Aici a funcţionat încă din anul 1857 o şcoală pedagogică romano-catolică pentru pregătirea învăţătoarelor, transformată apoi în „Şcoală Normală Superioară” în 1894. Aceasta, împreună cu Liceul Romano-Catolic de Fete „Sf. Elisabeta” vor funcţiona în clădirea actualului Colegiu Naţional „Ioan Slavici”. Atmosfera acelor timpuri a fost redată de renumita scriitoare maghiară Kaffka Margit (1880-1918) originară din Carei, care a fost elevă aici, în romanul „Muşuroiul”. Colegiul Naţional „Ioan Slavici” este astăzi o instituţie de învă-ţământ cu renume în domeniul ştiinţelor naturale şi umaniste. Profilul umanist din zilele noastre vine dintr-o îndelungată tradiţie. Prestigiul îi este asigurat în special prin pleiada de educatoare şi învăţătoare pe care le-a dăruit ţinuturilor sătmărene şi după reînfiinţarea Şcolii Normale (1990-1991).

O adevărată citadelă a învăţământului sătmărean cu activitate neîntreruptă din anul 1902, anul construirii clădirii, urmând mersul istoriei acestor locuri.

Lângă Colegiul Naţional „Ioan Slavici” se găseşte Şcoala Populară de Artă unde, cu începere din anul 1905, a funcţionat Conservatorul de Muzică din Satu Mare.

Trecând pe cealaltă parte a străzii ajungem la Sala de Scrimă, clădire construită în anii ’70, una din puţinele săli de sport din ţară afectate special pentru acest sport, fapt datorat rezutatelor remarcabile ale scrimerilor sătmăreni de-a lungul timpului. Cel care a pus bazele acestei mişcări sportive a fost Alexandru Csipler, care începând cu anul 1947, împreună cu alţi antrenori ca Moise Constantin şi Lenghel Eva formează campioni naţionali, mondiali şi olompici precum: Hauckler Stefan, Ecaterina Sthal, Marcela Moldovan, Weber Monica, Orosz Rozalia, Bodoczi Miklós, Cristina Sthal, Bálint András ş.a., sătmăreni care au dus peste mări şi ţări faima scrimei româneşti. În semn de recunoştinţă, în faţa clădirii a fost ridicat bustul renumitului antrenor Alexandru Csipler.

Biserica Greco-Catolică „Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel”

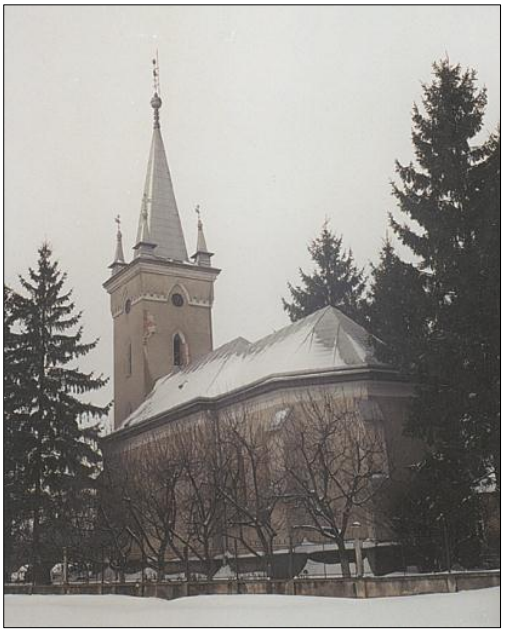
Fie din Centrul Vechi, fie din Centrul Nou, trecând Someşul ajungem pe Bulevardul Cloşca, o arteră de circulaţie importantă pentru zona Satu Mare Sud. El se deschide ochilor de pe podul Decebal cu una dintre cele mai moderne biserici din ţară: Biserica Greco-Catolică „Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel”. Clădirea zveltă si maiestuoasă, impresionează prin următoarele dimensiuni: lungimea - 40,5 m; lăţimea - 14,5 m; înălţimea - 14,5 m; turnul situat central se ridică la 41 de m. Istoricul ei este unul aparte. După revoluţia anticomunistă din Decembrie 1989, cultul greco-catolic şi-a reluat existenţa dar nu mai dispunea de lăcaşuri de cult. De aceea la 14 iulie 1991, Cardinalul Alexandru Todea - la rândul lui un simbol al martirului Bisericii Greco-catolice - a sfinţit locul de

construcţie al noii biserici. Lucrările au durat 11 ani, la 30 Iunie 2002 Biserica fiind sfinţită în prezenţa a mii de credincioşi, de Mitropolitul Bisericii Române Unite - Î.P.S. Arhiepiscop Lucian Mureşan, Episcopul de Sătmar şi Maramureş - P.S.S. Ioan Şişeştean şi Protopopul de Satu Mare, Dumitru Roman.

Biserica este realizată într-un stil modern: corpul central B – naosul - este construit din elemente de lemn lamelat încleiat (grinzi de lemn enorme de formă triunghiulară, cu deschiderea de 18 m). Ea încearcă să răspundă cerinţelor de azi, ale omului contemporan, în ce priveşte aşezarea şi decorarea spaţiului sacru, dialogul preotului cu credincioşii, a credincioşilor cu Dumnezeu. Cei 1500 de credincioşi, pe care-i poate cuprinde biserica, vorbesc cu Dumnezeu prin „baia de lumină" ce se revarsă asupra lor din numeroasele suprafeţe de sticlă ale bisericii. De o parte şi de alta a altarului, statuile Sf. Apostoli Petru şi Pavel, intermediază şi se alătură oamenilor în acelaşi efort.

În imediata vecinătate a Bisericii Greco-Catolice, se găsesc: Biserica Romano-catolică „Sfânta Familie", Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului" şi Biserica Reformată. Aflate în apropiere, una de cealaltă, ele formează un spaţiu al toleranţei şi al ecumenismului religios.

Judeţul Satu Mare

Biserica Reformată din Agriş

Ieşind din Satu Mare şi îndreptându-ne spre nord-est, pe DN 19, trecem prin zona de câmpie. Prima localitate care ne întâmpină este BOTIZ, aflată la 7 km de Satu Mare. Aşezarea este atestată documentar din anul 1215.

Obiective şi informaţii de interes turistic:

Conacul „Curia Kallay Antal" construit în secolul XVIII-lea. În ciuda vitregiilor vremii, clădirea s-a păstrat, a căpătat în timp diverse destinaţii.

Placa comemorativă de pe casa parohială reformată. Placa consemnează numele poetului maghiar Szilágyi Domokos, care a copilărit aici. El a fost un prieten apropiat al poetului Nichita Stănescu. În piaţa Ravensburg din Satu Mare, un bust al poetului îi cinsteşte memoria.

La Botiz s-a născut, în 1906, avocatul şi omul politic Anderco Ştefan. În perioada interbelică, el, a activat în Partidul Naţional Ţărănesc, iar în 1944 a fost desemnat prefect al judeţului într-un moment dificil pentru Sătmar.

Continuându-ne itinerarul pe DN 19, după 5 km, ajungem la Ciuperceni, sat aparţinător comunei Agriş. Din Ciuperceni, cotind la stânga intrăm pe DJ 194 B şi după ce parcurgem 3 km suntem în AGRIŞ. Aici Biserica Reformată, construită în secolul al XV-lea, o frumoasă construcţie gotică, cu o singură navă este unul dintre cele mai importante obiective. Biserica a avut un turn clopotniţă din lemn, care în 1955 a fost înlocuit cu unul din piatră, turn ce se integrează perfect arhitecturii bisericii.

Revenind în Ciuperceni, reintrăm pe traseul iniţial şi după ieşirea din localitate, cotind la stânga o luăm pe DN 1 C şi ajungem la TURULUNG, aflat la 25 km de Satu Mare şi la 12 km de Ciuperceni, aşezare atestată documentar din 1270. Aici remarcabilă este Biserica Reformată mai ales pentru turnul de lemn din sec al XVIII-lea, operă a meşterilor locali. Alt obiectiv turistic de aicieste Castelul Perenyi, a cărui construcţie a început în secolul al XIII-lea. Castelul a fost devastat de turci în anul 1660. În 1848 a fost transformat în forma pe care o are şi astăzi şi serveşte ca local de şcoală. Ajunşi aici, am intrat în zona UGOCEA, zonă a cărei caracteristică în portul popular constă în predominanţa negrului ceea ce impune oamenilor sobrietate şi o fire gravă.

Biserica Ortodoxă din Turţ

Continuăm drumul pe DN 1 C şi după ieşirea din Turulung cotind la dreapta pe DJ 109 L, intrăm în zona dealurilor şi ajungem în localitatea TURŢ aflata la 42 km de Satu Mare (la 17 km de Turulung). Localitatea, aşezată pe şapte coline, e atestată documentar din 1378. Documentele o amintesc ca „possessio valachis", fiind dintotdeauna una dintre cele mai populate aşezări de pe teritoriul judeţului actual. Aici a funcţionat între anii 1768 – 1779 o adevărată Academie Teologică românească, sub conducerea renumitului Dimitrie Ivaşco, de pe băncile ei ieşind nu mai puţin de 700 de preoţi şi învăţători (după mărturia episcopului de Eger, Eszterházi Karoly). În 1836, pe una din coline, pentru a putea fi văzută din orice parte a comunei, a fost construită Biserica „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril". Biserica are o singură navă şi o singură turlă. Iniţial clopotele au fost aşezate în turn. Datorită deteriorărilor, ce s-au produs în timp, în 1962 clopotele au fost mutate în clopotniţa separată şi pereţii au fost consolidaţi prin contraforturi.

Biserica Ortodoxă (nouă) a fost ridicată între 1989-1994, prin contribuţia credincioşilor, având proporţii mari: lungime 56 m, lăţime 24 m şi o suprafaţă interioară de 5.000 mp2. Edificiul este în stil arhitectonic bizantin şi are şapte turnuri. Pictura interioară, în fresca, în stil neobizantin, au fost realizate de Mircea Constantinescu.

La pălincie

Comuna Turţ e renumită pentru ţuica (palinca) tare şi aromată, plantaţiile de căpşuni şi pomi fructiferi. Se poate vizita o „pălincie", una din cele multe, pentru a cunoaşte procesul tehnologic prin care se obţine faimoasa ţuică de Turţ.

De la Turţ mergând pe DJ 109 M, ajungem în BATARCI, aşezare aflată într-o frumoasă zonă colinară, la 46 km de Satu Mare. Din Batarci, pe DJ 109 M urcăm spre zona montană la TARNA MARE, aflată la 55 km de Satu Mare, la 9 km de Batarci. Aşezarea a fost atestată documentar în 1430 şi s-a dezvoltat în jurul exploatării miniere (aurifere). Aici au convieţuit şi convieţuiesc în bună înţelegere români, maghiari, germani, evrei (ultimii plecând în 1962). La aproximativ 5 km după ce ieşim din comună şi ne îndreptăm spre Munţii Oaşului, care fac graniţa cu Ucraina, se găseşte o Biserică romano-catolică „Sfânta Ana" care are hramul în ultima duminică a lunii iulie. O legendă locală spune că biserica poartă numele fetiţei unui grof local. Conform legendei fetiţa ar fi fost sfâşiată de lupi în acel loc. În biserică era o icoană de la 1800, a Sfintei Ana, deosebit de frumoasă, icoană care a fost furată.

Continuând să urcăm, trecem pe lângă clădirile fostelor băi locale de la Tarna Mare. Clădirile sunt în ruine dar se conservă destul de bine căzile pentru baie şi fântâna de la care erau alimentate cu apă minerală băile. Drumul spre băi e pietruit şi străjuit de tei seculari. Aici au fost şi băi de nămol. Nămolul era încălzit cu pietre încinse în foc.

Biserica reformată din Halmeu

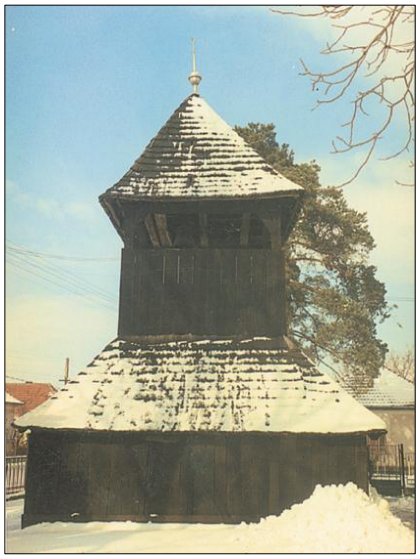

„Şcoala Roşie” din Halmeu

Pe acelaşi DJ 109 M ne întoarcem spre HALMEU aşezare atestată documentar în 1219 sub numele de „Terra Halmy”; era centrul regiunii Ugocea. Aici remarcăm Biserica Reformată, construcţie din andezit, în stil gotic. Edificiul datează din secolul al XV-lea când era lăcaş de cult romano-catolic. Legenda spune că într-o invazie a tătarilor în zonă au fost ucişi toţi cei întâlniţi în cale. Trupurile localnicilor care au murit atunci au fost puse într-o groapă comună şi pe locul acesteia s-a construit biserica. După reforma religioasă a fost adaptată noii religii. În timp a suferit distrugeri şi incendii, dar a fost reconstruită. Biserica are o singură navă, o absidă poligonală sprijinită de contraforturi ceea ce dă o atmosferă medievală. Iniţial Biserica a fost construită fără turn. In 1798 s-a construit un turn clopotniţă din lemn, care a fost răsturnat de o furtună în 1852 şi înlocuit între anii 1858–‘63 cu unul de piatră. Turnul de piatră are formă pătrată, care capătă spre vârf formă octogonală şi se păstrează şi astăzi. Biserica a fost grav avariată de cutremur din 1892 dar s-a refăcut între 1888-1899. În 1958 s-a făcut prima renovare interioară a bisericii. Atunci amvonul de lemn a fost înlocuit cu unul de piatră. Ultima renovare interioară a fost în 1996 cu ocazia celei de-a III-a ediţii a Reuniunii Mondiale a Reformaţilor Maghiari. În acest lăcaş de cult se păstrează, în partea de sud a navei, singura sculptură gotică medievală din judeţul Satu Mare, o consolă decorată cu o mască umană grotescă (reprezentând un cap de bărbat cu ochi migdalaţi, nasul lat, având mustăţi şi barbă şi limba scoasă) şi o consolă cu motive vegetale. Nu există explicaţii pentru semnificaţia ei.

Biserica Romano-Catolică din secolul al XVIII-lea avea orgă din 1799, dar aceasta a dispărut, iar orga actuală datează din 1901. Cripta din biserică, e betonată fiind închisă în 1921 (se ştie doar locul), păstrează rămăşiţele pământeşti ale credincioasei Szegedi Erzsebet alături de cei şapte copii ai săi, pentru contribuţia pe care a adus-o la refacerea lăcaşului de cult după invazia tătară din 1717. În curtea bisericii se află şapte morminte ale unor enoriaşi sau oficialităţi ce au sprijinit această biserică.

În secolul al XIX-lea şi prima jumătate a secolului al XX-lea, Halmeu a fost centru de plasă (Ugocea) şi avea judecătoria locală care a funcţionat în clădirea în care azi îşi desfăşoară activitatea clasele I-IV ale şcolii din Halmeu, clădire cunoscută sub numele „Şcoala Roşie” datorită pereţilor de cărămidă, netencuiţi vreodată. Din 1872 a fost legat de Satu Mare prin calea ferată. În această localitate e punctul de trecere vamală spre UCRAINA. Halmeu este o importantă zonă viticolă şi e renumit pentru cultura căpşunilor.

Biserica Reformată din Livada
Turnul Clopotniţă

Plecând din Satu Mare spre nord-est, urmăm prin câmpie traseul

până la Ciuperceni apoi înaintăm pe DN 19 şi ne îndreptăm spre LIVADA, aşezare atestată documentar pe la 1270 şi în care ajungem după ce parcurgem 23 de km.

Primul nostru obiectiv de aici este Biserica Orotdoxă aşezată în centrul localităţii, un lăcaş de cult construit în stil neobizantin care atrage prin frumuseţea arhitecturii şi picturii interioare. Biserica Reformată datând din 1457, lăcaş ctitorit de nobila Susana Báthory din Seini. Iniţial biserica era catolică dar, după Reforma din secolul XVI, a devenit reformată. În 1779 biserica a fost refăcută dar păstrează aproape intact stilul gotic în care a fost construită. Are o singură navă, absida pentagonală cu boltire gotică. Ferestrele păstrează forma ogivală. Cheia de boltă mai păstrează blazonul familiei întemeietoare, un porumbel ce stă pe o ramură de măcieş şi are gâtul străpuns de o săgeată. În 1881 a fost construit turnul clopotniţă, din lemn.

Castelul Vécsey din Livada

Biserica Greco-Catolică, veche de la 1826, a fost ridicată pe locul unei alte biserici vechi de lemn. Parohia de aici este atestată încă din veacul al XVII-lea, când documentele amintesc şi numele unui preot.

Alt obiectiv îl constituie Castelul Vécsey, construcţie în stil baroc, ridicat în secolul al XVIII-lea. Acest castel, iniţial, avea, două etaje. Etajul al II-lea era construit în mare parte din lemn cioplit, cu o terasă uriaşă deschisă care oferea o panoramă superbă a Ţării Oaşului. În 1823 un incendiu a distrus etajul II. La reconstruire, castelul a rămas cu un etaj, în forma în care se prezintă astăzi. Clădirea castelului este patrulateră, cu o curte interioară, care are coridoare închise de jur împrejurul parterului şi al etajului.

Pe la 1760, în preajma castelului a fost amenajat un frumos parc dendrologic care cuprinde plante şi copaci bătrâni, raritäţi dendrologice – 117 specii. Magnolia de aici e unică în judeţ prin mărimea şi exotismul ei. Parcul se întindea pe 7,8 ha.

Din Livada, pe DN 19 urcăm lin spre zona deluroasă şi ajungem pe dealul Mujdeni. Facem un scurt popas la LACUL MUJDENI, un lac de acumulare artificial.

Cadrul natural din împrejurimile lacului oferă privelişti deosebite. Pe malul lacului se înşiră o salbă de căsuţe de vacanţă ascunse prin marginea pădurii din apropiere. Mai nou, Complexul turistic Mujdeni dispune de 200 locuri pentru cazare şi o bază de tratament.

Complexul turistic Mujdeni

După Dealul Mujdeni intrăm în ŢARA OAŞULUI, o depresiune întinsă, închisă de lanţurile Munţilor Gutâi şi Munţii Oaşului spre Nord-Est şi Sud, iar spre Sud-Est are ieşire la câmpie. Ţara Oaşului are o întindere de 614 km² şi cuprinde în acest spaţiu comunele cu satele aparţinătoare: Oraşu Nou (Prilog, Racşa, Remeţi, Oraşu Nou – Vii); Vama (Vama Băi), Călineşti (Lechinţa, Coca, Dumbrava); Certeze (Huta, Moiseni); Trip Băi, Boineşti, Bixad, Târşolt (Aliceni); Cămârzana şi oraşul Negreşti Oaş; în total 22 de aşezări.

Primul document care face referire la acest ţinut datează din 1270, când regele Ungariei dona unui nobil câteva sate din hotarul sud-vestic al Ţării Oaşului. În acel document Ţara Oaşului e pomenită ca „Terra Awas”. Unii istorici susţin că originea termenului de Oaş ar fi din termenul de Awas (Ovas) care

înseamnă runc (despădurire, „curătură”, „luminiş”). Ţara Oaşului e consemnată şi-n Cronica lui Grigore Ureche.

Trăsăturile psihice ale oşanului şi-au găsit în mare măsură reflectarea în vestimentaţia lor. Portul lor este aparent simplu dar nu lipsit de rafinament. Schimbările petrecute în ultimele decenii au alterat, în cea mai mare parte a zonei, atât portul cât şi obiceiurile. O parte dintre locuitori şi-au găsit rostul în străinătate, dar nu s-au înstrăinat de Oaş. Se întorc cu sufletul şi cu agoniseala acasă, construindu-şi locuinţe impresionante, moderne. Majoritatea lor dovedesc bunăstare materială. Azi Oaşul este una din cele mai „occidentale” zone ale ţării. Oşenii l-au transformat dintr-o zonă uitată, într-un areal geografic şi uman civilizat şi extrem de prietenos.

Ţara Oaşului este o zonă etnofolclorică aparte unde se păstrează de milenii portul, folclorul, obiceiurile, creaţia populară dar e renumită şi prin ţuica de prune, aşa-zisa „pălincă”.

În această depresiune se intră prin trei porţi principale: una pe şoseaua ce vine dinspre sud-vest de la Satu Mare peste Mujdeni pe care am venit şi noi; alta pe şoseaua ce vine dinspre sud de la Baia Mare pe la Seini. Aceste „porţi” se îngemănează spre apa Talnei la Oraşu Nou. Din această direcţie nu se relevă Oaşul în splendoarea sa. Poarta cea mai generoasă e cea dinspre miazănoapte pe şoseaua ce coboară dinspre Maramureşul istoric prin pasul Huta.

Pe traseul nostru, pe DN 19 prima aşezare care ne întâmpină în Ţara Oaşului este ORAŞU NOU, localitate atestată documentar în 1270 şi aflată la 37 km de Satu Mare.

Pe la 1700, în urma unei epidemii de holeră satul a fost ars şi locuitorii au coborât pe vatra de astăzi. În 1760, pentru contribuţia locuitorilor la transportul pietrei de la carierele din localitate, necesară construirii castelului de la Medieşul Aurit, aşezarea a primit titlul de oraş şi dreptul de a organiza târg. În timp Oraşu Nou, a fost centru de plasă iar prin anii 1951/’52, conform noii organizări administrativ teritoriale, a fost centru de raion. E renumit şi prin calitatea vinurilor sale.

Din Oraşu Nou facem o abatere la PRILOG cunoscut în ţară datorită călugărului Mihai Neamţ, vestit pentru vindecările sale miraculoase cu plante medicinale. Călugărul nu pretindea nimic celor pe care îi ajuta, dar benevol, aceştia lăsau câte ceva. Din banii adunaţi astfel, chiar în curtea casei sale, s-a construit o frumoasă biserică greco-catolică. În anul 2000 călugărul a murit şi a dus cu sine taina puterii de vindecare. Pe piatra de mormânt, care se afla aproape de biserică, scrie „Cuvântul lui a fost adevăr”. Legendele despre vindecările sale miraculoase dăinuie, iar mormântul său a devenit loc de pelerinaj, mai ales pentru cei care au beneficiat de puterile miraculoase ale călugărului. După anul 1990 aici s-a întemeiat o mănăstire greco-catolică.

De la Oraşul Nou sau din Negreşti se pot vedea indicatoare spre REMETEA OAŞ (Koszegremette), un sat unguresc în mijlocul Ţării Oaşului. Aşezarea s-a format pe la 1600 prin stabilirea aici a populaţiei maghiare reformată venită din localitatea maramureşeană Remeti. Au fost atraşi de dealurile bogate în păduri, păşuni, peşte în apele care brăzdează locurile. Multă vreme aici nu a fost permisă stabilirea unor locuitori de altă religie decât cea reformată.

Aici se perpetuează un vechi obicei, acela de a merge la colindat şi de Paşte, obicei unic în zona de nord-vest a României.

Din aceste tainice locuri revenim în Oraşu Nou şi ne continuăm drumul spre VAMA, aşezare a cărei denumire vine de la drumul comercial ce trecea pe aici şi de la negoţul cu sare.

La aproximativ 2 km înainte de a intra în Vama putem face o deviere. Cotim din direcţia noastră de mers spre stânga şi ajungem într-o zonă colinară împădurită, la 175 m altitudine, într-un cadru natural încântător, în mijlocul unei păduri de stejar. Datorită aspectului pitoresc şi mai ales datorită prezenţei izvoarelor de apă minerală (cândva 11 izvoare cu apă bicarbonată, clorură sodică, carbogazoasă), stăpânii acestui ţinut l-au ales ca loc de odihnă şi tratament, înfiinţând o staţiune balneară.

Istoria băilor de aici se pierde în negura vremurilor. La început staţiunea s-a numit Valea Vămii.

Pe la 1747 proprietara băilor era împărăteasa Maria Tereza, fapt ce a contribuit la schimbarea denumirii în VALEA MĂRIEI. Construcţia clădirilor mai importante din staţiune s-a făcut între anii 1730-1750 datorită familiei contelui Karoly Sandor. Cărămizile folosite la construcţiile din staţiune erau inscripţionate cu litera „M”, pentru individualizarea staţiunii.

Hotel de la Valea Măriei

Perioada de glorie a băilor a fost perioada interbelică, atunci când un rol important l-a avut contele Vay Gabor, care a modernizat staţiunea. Atunci s-au amenajat baze sportive de înot. Clădirea cea mai impunătoare era hotelul Kossuth, iar hotelul Maria se remarca prin luxul interioarelor.

La casa băilor erau 15-20 de cabine. Din dorinţa de a asigura liniştea turiştilor, prin regulamentul staţiunii accesul locuitorilor din Vama şi împrejurimi la izvoarele cu apă minerală era permis doar spre seară.

Astăzi întâlnim aici două aşezăminte hoteliere moderne cu bază de tratament, răspunzând celor mai înalte standarde.

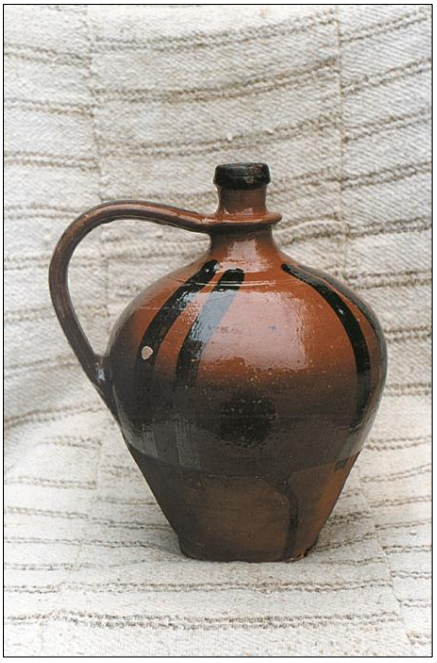
După ce am inspirat aerul proaspăt al staţiunii, revenim pe DN 19 şi intrăm în VAMA (aflată la 44 km de Satu Mare). Aşezarea este atestată documentar de la 1270.

Până nu demult Vama a fost un vestit centru de olărit. Primele dovezi privind practicarea olăritului, ca meşteşug, datează încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. În secolul al XIX-lea lucrau aici peste 30 de meşteri olari. Obiectele de ceramică din Vama au valoare documentară şi artistică.

În prezent, în localitate, tradiţia olăritului se mai păstrează într-o singură familie (Istvánfi Géza) care lucrează la atelierul de la Muzeul satului din Negreşti-Oaş.

Din Vama avem posibilitatea, pe poteci şi drumuri forestiere, să parcurgem câteva trasee la vârfurile şi pe culmile din munţii limitrofi.

Pornind din centrul localităţii şi îndreptându-ne spre Sud, pe valea Talna Mică, urcăm pe un drum forestier spre Munţii Gutâi. La 9 km de Vama, la 400 m altitudine, se află o căldare cu diametrul de 4 km, căldarea fostului vulcan din microdepresiunea PUTUROASA. În decursul vremii, apa, oscilaţiile de temperatură şi vânturile au redus adâncimea căldării, dar marginile ei sunt încă bine conturate şi străjuite de vârfurile: Celarul, Mestecăniş, Dosul Comjii, Poiana Salheghiului, Mica.

Ceramică de Vama

În această depresiune, în plină pădure, pe o suprafaţă de aproximativ 2,5 ha, încă din timpuri îndepărtate erau nişte mlaştini şi bălţi cu apa urât mirositoare (puturoasă) de culoare albăstruie. Pentru că în aceste ape nu trăia nici o vieţuitoare, oamenii locului le considerau nocive şi nu le dădeau importanţă.

O legendă locală, transmisă din generaţie în generaţie, spune că în urmă cu sute de ani în zonă s-a abătut un pastor cu turma de porci la ghindat. Mulţi dintre porci s-au îmbolnăvit, aveau dureri de picioare. Ajungând şi la bălţile cu apa puturoasă, porcii s-au bălăcit mai multe zile. Păstorul a observat că porcii se mişcă mai bine, mai uşor. El a povestit întâmplarea şi altor păstori care, curioşi, au venit să vadă „minunea”. Între aceştia era şi un bătrân care avea mari dureri de picioare. El a făcut mai multe băi în apele urât mirositoare şi s-a însănătoşit. Vestea s-a răspândit şi astfel la sfârşitul secolului al XVIII-lea s-au născut „Băile Puturoasa”. Legenda, ca orice legendă, are şi un sâmbure de adevăr.

Apele nămoloase de aici au un bogat conţinut în sulf, clor, iod. Apa sulfuroasă era şi este recomandată în tratarea bolilor reumatice. Au început lucrări pentru punerea în valoare a acestor ape. Mai întâi a fost captată apa în două mari bazine căptuşite cu buşteni de lemn, ce se mai văd şi astăzi.

Activitatea vulcanică aici e mai frecventă decât în alte părţi ale Munţilor Gutâi. Apa minerală sulfuroasă emană în atmosferă hidrogen sulfurat. Depunerile de sulf dau rocilor, din zonă, o coloraţie galben-verzuie. În ultimii ani au apărut în zonă multe căsuţe de vacanţă.

De la Puturoasa se pot face drumeţii interesante pe vârfurile ce înconjoară microdepresiunea:

VÂRFUL CELARUL - o oră de mers spre vest pe un traseu marcat. De pe acest vârf avem o privelişte deosebită spre căldare, Munţii Gutâi şi Depresiunea Oaşului.

Un arbust veşnic verde – Mătura vântului dă o coloraţie deosebită zonei.

VÂRFUL MICA (1013 m) – patru ore de mers dus-întors, traseu marcat. Din Vârful Mica ai o privelişte spre întreaga Ţara Oaşului, spre Munţii Gutâi şi zona de câmpie. Atunci când vizibilitatea e bună pot fi admiraţi Munţii Vlădeasa, Culmea Codrului, Culoarul Someşului, Munţii Rodnei, Munţii Maramureşului, Munţii Călimani.

POIANA SALHEGHIULUI (Salhij) (717 m) – un traseu uşor, două ore de mers spre Sud-Est pe un drum forestier. Iarna, aici se poate schia, iar vara e un loc minunat pentru tabere de recreere.

După popasul la Puturoasa, revenim pe DN 19 şi ne îndreptăm spre NEGREŞTI OAŞ, oraş aflat la 50 km de Satu Mare. Aşezarea se află la 250 m altitudine şi constituie centrul polarizator al Ţării Oaşului. Atestat documentar în 1270, şi-ar fi primit numele, susţin unii, de la culoarea neagră a „gubelor" oşeneşti, iar alţii de la pădurile de stejar din zona mai închisă la culoare. În 1389, conform documentelor se află în posesia lui Drag (urmaş al voievodului maramureşean Dragoş) şi e pomenit pentru secolele XIV- XV în Diplomele Maramureşene. În 1452 când Sătmarul era stăpânit de familia Huniazilor, Negreştiul ce aparţinea de cetatea Satu Mare, a avut aceeaşi soartă.

În secolul al XVIII-lea aşezarea se afla, ca de altfel toată zona, în stăpânirea habsburgică. Conform monografiei lui Szirmay Antal apărută în 1809 la Buda, Negreştiul era cea mai mare aşezare românească din Oaş, un sat ce se întindea peste 77 de coline deşi avea doar 300 de case. Abia în anul 1964 aşezarea s-a ridicat la rangul de oraş.

Obiectivele turistice din această zonă deosebită sunt:

Muzeul Ţării Oaşului (str. Victoriei) amenajat în 1966. Muzeul deţine:

expoziţia permanentă de obiecte de etnografie şi artă populară care cuprinde: port popular oşenesc, ţesături specifice zonei, ceramică de Vama, mobilier şi elemente de arhitectură populară; fotografii din colecţia I.G.Andron – mai ales cele din perioada interbelică, care sunt ultimele imagini ale unei lumi arhaice; colecţia de artă – donaţie, cuprinzând lucrările pictorului Ioan Ţânţaş şi alte lucrări de artă plastică locală.

Muzeul Ţării Oaşului - Negreşti - Oaş

Muzeul în aer liber (str. Livezilor nr. 3) în chiar centrul oraşului, foarte aproape de drumul naţional Satu Mare – Sighetul Marmaţiei, pe malul Turului, într-un pitoresc spaţiu colinar. Aici au fost aduse, din satele zonei, monumente reprezentative de arhitectură ţărănească din secolele XVII – XX. Se remarcă casa din Cămârzana şi Racşa, cele două case monocelulare şi şura din Gherţa Mică, poiata pentru oi şi cămară afară din Bixad, coteţul circular din Negreşti şi mai ales Biserica de lemn din Lechinţa, veche de la 1604. Marea atracţie pentru vizitatori este partea „vie" a muzeului, secţia alcătuită din instalaţii tehnice: instalaţii acţionate de apă (moară, vultoare, piuă), atelierul de fierărie, atelierul de olărit. Aici se pot vedea localnici care vin să macine la moară, să

spele la vultoare şi să prelucreze ţesături de lână la piuă, ori să-şi potcovească caii, să-şi repare unelte agricole la atelierul de fierărie.

Atelier de olărit

Periplul prin muzeu se încheie în atelierul şcoală de olărit amenajat într-o splendidă casă de lemn ce datează de la începutul secolului al XX-lea. Atelierul e dotat cu şase roţi electrice de olar, două cuptoare de ars ceramică, malaxor, mobilier. Aici, o echipa formată din olari din Vama (vechi centru de olărit din Oaş), plasticieni şi etnografi asigură instruirea copiilor pentru a fi continuată tradiţia olăritului.

Casa Ioniţă G. Andron (str. Unirii nr. 46), renumit fotograf al Ţării Oaşului, născut la Racşa (comuna Oraşu-Nou) în 1917. A urmat studii de drept şi a practicat avocatura la Satu Mare. A publicat „Privelişti dintr-un colţ de ţară" (1942), „Chemarea munţilor" (1943), „Ţara Oaşului"(1977) şi postum a apărut „Racşa – vatră de neam românesc", „Racşa – lucruri şi oameni" (2001). S-a stins din viaţă la Negreşti în 1989 şi e înmormântat la Racşa.

Obeliscul dedicat eroilor căzuţi pentru eliberarea gliei strămoşeşti, amplasat în Parcul central. Are forma paralelipipedică, înălţimea de 3 m, este din marmură neagră şi a fost ridicat în 1989.

Biserica „Naşterea Maicii Domnului" ridicată în 1847 prin contribuţia benevolă a credincioşilor. Este o construcţie masivă din piatră de carieră, în partea superioară din cărămidă arsă. Are o singură navă. Acoperită iniţial cu şindrilă, din 1902 cu tablă zincată. Icoanele împărăteşti au fost pictate de canonicul Mihail Şerban din Gherla în 1880. Amvonul a fost realizat în 1913 din lemn sculptat. Azi e biserică ortodoxă.

Catedrala Ortodoxă „Duminica Tuturor Sfinţilor", ridicată după 1990, are dimensiuni mari, este monumentală, iar la slujba de târnosire fiind prezent însuşi Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, la data de 1 iulie 2012.

Catedrala Ortodoxă din Negreşti-Oaş

În sala mică a restaurantului de la Hotelul – restaurant OŞANUL, sculptorul Radu Ciobanu a realizat frumoase basoreliefuri reprezentând scene din viaţa oşenilor.

Module de ceramică (lucrări de sculptură):

„Oul lumii (2,80 m, diametru 1,40 m);

„Oraş vechi" (1,90 m – 4,40 m – 2,40 m);

„Peisaj aztec" (2 m – 0,60 m) amplasat pe str. Garoafelor nr. 2, operă a lui Mircea Pop.

Decoraţiuni (interioare şi exterioare) Paul Erdős:

„Cap de oşan" – fier forjat, aşezat pe faţada întreprinderii „Polytex" (fosta Integrata);

„Cap de mireasă" – fier forjat şi ceramică smălţuită la Cabana Valea Mariei, la 2 km de localitatea Vama de lângă Negreşti.

Complexul Albina situat la ieşirea din Negreşti spre Tur, la aproximativ 200 m de calea ferată. Are bazin cu apă rece utilizabil vara unde se fac cursuri de înot. Dispune de saună şi posibilităţi de masaj în tot timpul anului.

La Negreşti s-a născut în 1899, Octavian Ardelean, personalitate marcantă a vieţii medicale sătmărene şi a vieţii politice în cadru P.N.L. filiala Satu Mare. Aceasta a fost prima filială a P.N.L. înfiinţată în Transilvania în 1919.

Între 1935 – 1937 a fost prefectul judeţului Satu Mare, vreme în care s-au făcut realizări de excepţie care există şi azi în Satu Mare. Palatul prefecturii (azi Muzeul Judeţean), Biserica greco-catolică şi Biserica ortodoxă, Aeroportul, statuia lui Vasile Lucaciu, iar la Negreşti – spitalul.

Din Negreşti se poate ajunge la:

Certeze (5km) – Huta Certeze (9 km) – Tur 1 km (comună suburbană)

Bixad – Trip (6km) – Boineşti – Târşolţ (12 km) – Călineşti Oaş (15 km)

Cămârzana (30 km) – Puturoasa (9 km)

Din Negreşti (sau Vama) se pot parcurge trasee spre vârfurile munţilor din apropiere.

VALEA TALNA MARE – LUNA ŞES – VÂRFUL PIETROASA (Munţii Gutâi) VÂRFUL ŢIGANUL MIC

Luna Şes

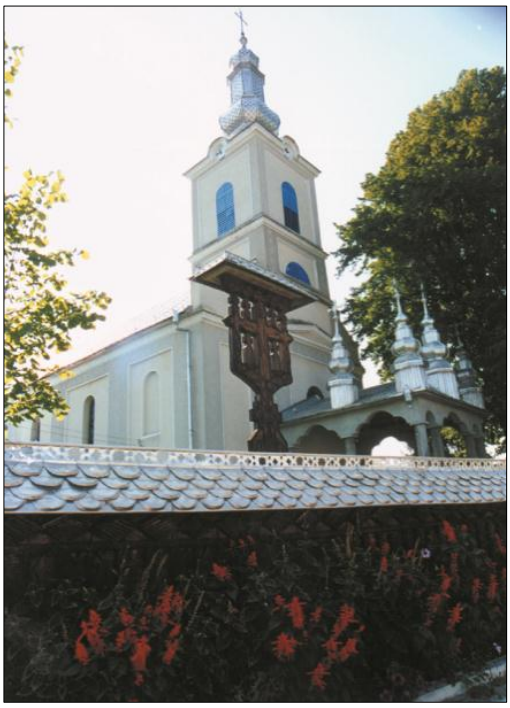
Mergând pe valea TALNA MARE, pe un drum pietruit (are finanţare Phare pentru modernizare), traseul trece la început printr-o zonă piemontană aflată între Depresiunea Oaşului şi Munţii Gutâi. Drumul continuă paralel cu Talna Mare şi străbate o varietate de forme de relief (platouri, terase, văi înguste şi prăpăstioase, depresiuni). Casele sunt răsfirate până la Cornetul Vămii unde se extrage andezit.

După ce parcurgem 10 km pe acest drum ajungem la Luna Şes staţiune locală. Natura a oferit omului de pe aceste locuri, în afară de pădure, vânat, păşuni şi una din bogăţiile rar întâlnite: ape minerale. În numeroase locuri din vecinătatea munţilor vulcanici, apele venite de la adâncimi diferite şi încărcate cu gaz carbonic şi săruri au dat izvoare ce sunt cunoscute şi folosite atât pentru consum cât şi în tratarea unor maladii.

În anii 1986-1987 aici s-au demarat lucrări pentru amenajarea unei staţiuni turistice. Staţiunea se află într-o stare avansată a amenajărilor pentru primirea turiştilor. Se va amenaja o bază turistică cu teleschi şi telescaune.

De la Luna Şes, continuând drumul pe valea Talnei Mari, valea se lărgeşte formând o depresiune mai largă înconjurată de vârfurile: Corni, Strungi, Soci, Ţiganul, Pietroasa. În lupta cu agenţii modelatori în roca vulcanică din această zonă au apărut şi figuri antropomorfice, precum ,,Sfinxul Oaşului".

Noi urmăm traseul spre vârful Pietroasa (1201 m) cel mai înalt punct al judeţului Satu Mare. Luna Şes – Pietroasa: 3 ore de mers. Sus pe vârf vegetaţia ierboasă şi intensitatea vânturilor dau muntelui o notă subalpină. Pe vreme bună de aici se pot admira: lanţul Carpaţilor, Carpaţii Păduroşi (Ucraina), Munţii Maramureşului, Rodnei, Călimani precum şi Ţara Lăpuşului, Chioarului, Zona Oaşului şi Codrului.

Biserica Ortodoxă din Certeze

De pe vârful Pietroasa, continuând drumul spre Nord, se ajunge pe vârful Ţiganul Mic în apropierea căruia se găsesc mai multe cratere vulcanice mici (azi stinse) cu mlaştini în interior.

VALEA TURULUI – MUNTELE TAMPA – CABANA VRĂTICEL

Valea Turului, care are din Negreşti până la izvor 15 km, e deosebit de pitorească. Aici alternează depresiunile cu văi înguste. În apele Turului sunt păstrăvi.

Pe văile afluenţilor Turului se observă o inversiune de vegetaţie în vale specii de răşinoase iar pădurile de fag urcă sus pe versanţi – fenomen rar întâlnit.

Culmea Tampa e un platou întins, acoperit cu păşuni şi presărată de multe izvoare, fiind un loc minunat pentru tabere de corturi. Pe acest traseu se ajunge la Cabana Vrăticel (cabană forestieră). În aceste locuri trăiesc urşi şi cerbi. Împrejurările Negreştiului oferă privelişti încântătoare şi cuprind obiective de interes turistic.

De la Negreşti şoseaua urcă lin spre CERTEZE, localitate aşezată pe DN 19 la 5 km de Negreşti (54 km de Satu Mare) şi atestată documentar de la 1329.

Aflată într-o zonă deluroasă, aşezarea este centru etnografic şi folcloric renumit pentru arhitectură, port şi tradiţii oşeneşti. Este satul cu cel mai frumos port popular din Oaş. Deosebite sunt aici:
casele care exprimă bunăstarea oamenilor, bunăstare la care au ajuns prin munci grele la „râtas” (defrişări prin ţară, în trecut) şi din veniturile realizate lucrând în străinătate, în ultimii ani.

Ciuperca pentru „danţ”

Gardul şi poarta Bisericii şi două troiţe de lemn în curtea bisericii, care se impun prin monumentalitate şi linia decorativă.

„Ciuperca” pentru „danţ” – construcţie poligonală cu stâlpi sculptaţi reprezentând scene de dans oşenesc. De la Certeze drumul urcă în serpentine largi spre vârful Hutei. La 9 km de Negreşti, pe DN 19, se află HUTA CERTEZE, ultima localitate din judeţul Satu Mare, pe acest traseu. Aici se exploatează piatră de construcţii. La începutul secolului al XVIII-lea au fost colonizaţi aici slovaci pentru a repopula zona pustiită de tătari la ultima lor invazie (1718). Odată cu ei începe exploatarea minelor de cărbune şi aur din Ţara Oaşului. Denumirea provine din germanul „die Hűtte”, care înseamnă colibă, cabană. Cuvântul german a suportat influenţă slavă de vest, locuitorii fiind de origine slovacă.

La „Sâmbra Oilor”

Huta Certeze, aflată la 588 m altitudine, e aşezarea aflată la cel mai înalt punct al pasului Huta. Prin acest pas trece şoseaua care leagă Satu Mare de Sighetul Marmaţiei. În acest punct e graniţa între Munţii Oaşului şi Munţii Gutâi, o frumoasă îngemănare de culmi muntoase.

Din acest loc se deschide o panoramă îmbietoare a Ţării Oaşului. Aici, într-un cadru natural pitoresc începând din 1956, anual, în luna

mai în trecătoarea dintre Ţara Oaşului şi a Maramureşului se organizează serbarea folclorică tradiţională ,,Sâmbra Oilor".

La ,,Sâmbra Oilor"

Păstoritul, ocupaţie principală a acestor locuri a lăsat urme adânci în viaţa şi spiritualitatea oamenilor. În Oaş, din timpuri imemorabile s-a născut şi se păstrează, până în contemporanitate, o datină legată de ziua în care oile ies la păşune în deal, o mare sărbătoare câmpenească – Sâmbra Oilor.

Datina se păstrează în toate aşezările oşeneşti cu aceeaşi denumire. În Racşa şi Cămărzana e numită şi ,,alesul oilor", căci în acea zi se aleg oile cu lapte de cele sterpe şi pleacă oile spre munte. Sâmbra semnifică o înţelegere asupra treburilor majore ale oieritului.

Pregătirea începe la primele semne ale primăverii, timp în care se asociază mai mulţi proprietari de oi formând în fiecare comună mai multe stâne. Învoiala e pecetluită de ,,aldămaşul sâmbrei". În acest timp bărbaţii aleg ciobanii, locul pentru sâmbră şi fixează, în funcţie de vreme, ziua evenimentului. Cu o zi înainte de sâmbră, oile ies din sat la deal. Seara se face ,,mulsul pe ştimb" adică nici un proprietar nu-şi mulge oile sale ca să nu fie îndoiala că ar lăsa lapte în pulpa oilor pentru a doua zi. Se amenajează coliba păcurarului, staulul mulgătorilor, şterparul şi comarnicul pentru uscatul coşului.

La ,,Sâmbra Oilor"

Acasă în sat femeile gătesc diferite feluri de mâncări. În dimineaţa sâmbrei oile se scot la păşune înaintea zorilor în cele mai bune poieni. Mai târziu, pe cărări îşi fac apariţia sâmbraşii singuri, apoi în grupuri, în port local, şi urcă pe plaiurile înalte. Desagii cu mâncare şi băutură sunt aşezaţi în preajma stânei pe ,,rude", clincere, sărăcinere, sau pe iarbă.

După ce se întorc oile de la păşunat, la amiază se face ,,număratul la strungă" apoi mulsul oilor. Fiecare sâmbraş îşi mulge propriile oi şi aşteaptă măsurarea. Cantitatea de lapte se înseamnă prin crestare pe o bucată de lemn (numită cărâm, răvaş, răboj). Azi răbojul e dublat de însemnări scrise. În funcţie de rezultatul acestei mulsori se fixează retribuţia în produse (laptele din care se face caş şi brânză) taxele şi plata ciobanilor.

După măsuriş se ocoleşte satul şi se ,,împuşcă" deasupra turmelor pentru a alunga piezele rele. Oricât ar dura mulsul şi măsuratul nimeni nu bea şi nu mănâncă.

Când însâmbrarea e terminată începe ospăţul şi dansul. Oşenimea celebrează după datină. Se întinde o masă comună unde fiecare scoate din desagii cei noi ceea ce gospodina ştie găti mai gustos: coleşa (mămăligă) cu brânză şi jumări este nelipsită, miel la proţap împănat cu usturoi şi slănină, pui la frigare, sarmale oşeneşti (boace), prăjituri şi palincă. Apoi se încinge jocul. Seara sâmbraşii se întorc în sat.

La hotarul dintre cele două judeţe, pe creasta ce desparte cele două ţinuturi şi vetre folclorice găseşti un original punct turistic Hanul ,,Sâmbra Oilor" asemănător cu ocolul unei stâne situat lângă trecătoarea Cireş. Aici se pot servi mâncăruri specifice locului, miel la proţap împănat cu usturoi şi slănină, pui la frigare, mămăligă cu brânză şi jumări, vestitele sarmale oşeneşti. Se poate bea renumita ţuică de Oaş, tare şi

cu aromă de prune. În faţa hanului se întinde o poiană largă, până sub pădure. În jos în vale se poate admira Ţara Oaşului, închisă de o cunună de munţi şi dealuri ca un uriaş zid natural: spre sud-est vârful Pietroasa ca un turn de apărare; spre est Frăsineasa, apoi Poiana, Tripsorul şi alte vârfuri.

Împrejurimile pasului Huta Certeze sunt folosite iarna ca loc pentru schi şi săniuş.

De la Hanul Sâmbra Oilor se pot parcurge următoarele trasee montane:

Sâmbra-Oilor – Vârful Bradului (1091 m). Pornind către est o cărare care urcă când mai lin când mai pieptiş ne duce către Vârful Bradul. Paşii ne poartă prin ţinutul pădurilor de fag şi brad iar priveliştea de pe vârf încântă privirea. Timp dus-întors: trei ore;

Hanul Sâmbra Oilor – Cabana Şelătruc (cabană forestieră). Urmând în amonte cursul văii Râul Mare, pe un drum pietruit se ajunge la Cabana forestieră Şelătruc. Pe traseu se succed defilee cu depresiuni mărunte, pe alocuri stânci abrupte, iar în albia râului cataracte. De la cabană se pot face drumeţii:

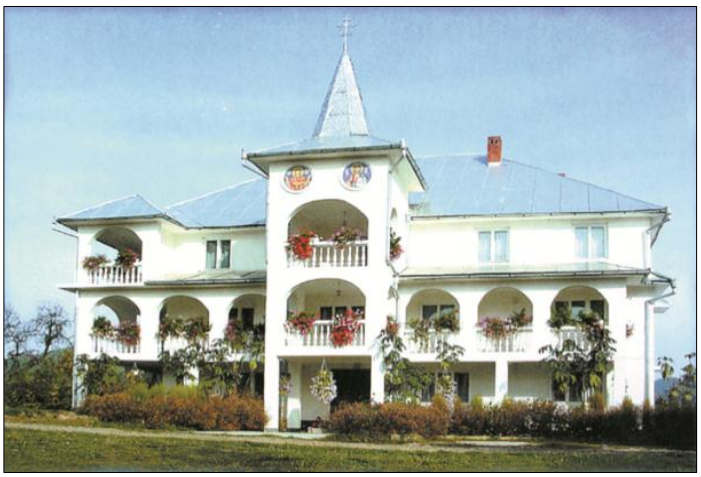
spre vest pe vârful Buianului (1147 m); timp necesar o oră;

spre est pe vârful Rotunzilor (1241 m), vârf care este şi cumpăna apelor între afluenţii Turului, Tisei, Someşului. Aici îşi duc traiul nestingheriţi mistreţi şi căprioare.

De la Huta Certeze, drumeţii îşi pot continua drumul DN 19 spre Maramureşul istoric (Săpânţa, Sighet).

Hanul Sâmbra Oilor

Mănăstirea din Bixad

Noi rămânem în Ţara Oaşului pentru a ne completa informaţiile despre aceste locuri. Ne întoarcem pe acelaşi drum, DN 19 până la Negreşti Oaş. De aici cotind la dreapta intrăm pe DJ 109L şi după numai 7 km ajungem la BIXAD aşezare ce se află la 230 m altitudine într-o regiune de dealuri împădurite şi cu un climat de cruţare. Denumirea sa vine de la slavul sad (care înseamnă grădină, livadă) şi care a fost ataşat la numele propriu Bik, asocierea nu e unică. În traducere ar însemna Grădina bivolilor sau Livada Zimbrilor.

Aici cercetările arheologice au scos la iveală urmele unor aşezări din epoca paleolitică, neolitică, a bronzului şi dovezi ale continuităţii vieţii în acest spaţiu.

În timp aşezarea s-a făcut renumită prin izvoarele de apă minerală (sulfuroasă, bicarbonată, clorurată, calcică, magnezică, sodică) cunoscute şi exploatate din secolul al XIX-lea. Importanţa localităţii a crescut datorită faptului că în anul 1905 s-a dat în folosinţă calea ferată Satu Mare – Bixad, linie pe care circula trenuleţul numit „mocăniţa”; în 1906 şi-a început activitatea o fabrică de îmbuteliat apă minerală şi o fabrică de cherestea.

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, Bixadul a devenit una dintre cele mai vestite staţiuni balneare din Europa şi una din cele mai renumite staţiuni din Imperiul Austro-Ungar.

Biserica Mănăstirii din Bixad

Azi, punctul de atracţie pentru turişti, îl constituie Mănăstirea. Viaţa monahală la Bixad a început la sfârşitul secolului al XVII-lea, pe un loc unde, conform tradiţiei funcţiona un vechi aşezământ monahal românesc. Este totodată legat de călugărul Isaia venit din Grecia, de la Muntele Athos, care a ajuns arhimandrit la mănăstire. Călugării de aici făceau parte din ordinul Sfântul Vasile.

Locul central al aşezământului monahal este Biserica, ctitorită între anii 1769-1770 şi, odată cu ea, şi curtea de piatră a mănăstirii. Biserica are hramul, ,,Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel".

Biserica reprezintă unul din puţinele monumente de zid existente în zonă şi a fost sfinţită în 1771. Ea are plan arhitectonic în cruce greacă. La începutul secolului al XX-lea deasupra pronaosului s-a ridicat un turn ce are acoperiş baroc. Deasupra intrării principale, care e pe partea vestică, se află un fronton triunghiular susţinut de patru coloane. Absidele laterale sunt semicirculare. Altarul a fost adăugat ulterior.

În perioada interbelică pe lângă mănăstire a funcţionat o tipografie şi un preventoriu.

În mai 1980 mai mulţi credincioşi din Bixad, la iniţiativa locuitorului Vasile Finta, au solicitat restaurarea mănăstirii, cerere aprobată. Între 1980-1987 biserica a fost restaurată. Fresca a fost pictată de Dumitru Bănică (din Vedea), iar iconostasul din lemn sculptat, podoabă a interiorului, e opera meşterului Ady Iosif din Baia Sprie. La 25 martie 1989 Biserica a fost sfinţită şi mănăstirea şi-a reluat activitatea cu călugării ortodocşi.

La Mănăstirea Bixad este o veche icoană făcătoare de minuni ,,Icoana Maicii Domnului cu pruncul Isus".

O legendă a locului spune că icoana a fost adusă la Mănăstire de un cioban care a găsit-o în pământ pe când săpa o fântână la care să-şi adape turma. El a adus-o şi a pus-o în faţa altarului, dar noaptea icoana dispărea şi reintra în pământ în locul de unde a fost luată. După rugăciunile călugărilor Sfânta Fecioară a rămas în mănăstire.

Adevărul, după cum reiese din documentele mănăstirii, este că icoana a fost adusă de la Roma. Acolo se găseşte o icoană originală a Maicii Domnului realizată de Sfântul Evanghelist Luca. La rugăminţile insistente ale arhimandritului Isaia de la Bixad, un renumit pictor al vremii a reuşit să realizeze o icoană întocmai ca aceea a Evanghelistului.

Icoana ar fi fost sfinţită chiar de către Papa şi călugărul Isaia a adus-o şi a aşezat sub sticlă pe iconostasul bisericii de la Mănăstirea Bixad. Fondul integral al Icoanei e auriu şi aminteşte de compoziţia picturii în mozaic. Soţia voievodului Oaşului, Vasile Hoşan se ruga zilnic în faţa icoanei şi ea a dăruit multe obiecte de argint şi aur: coroana de aur împodobită cu pietre preţioase care este pe capul Maicii Domnului şi a pruncului Isus, veşmintele de argint lucrate tot cu pietre preţioase. Această doamnă îndemna pe cei în suferinţă să caute alinare prin fapte de milostenie şi rugăciuni la mănăstire.

În Biserică se mai remarcă portretul arhimandritului Isaia – pictură în ulei pe pânză din secolul al XVIII-lea; Icoana Mântuitorului Isus Hristos, pictură pe sticlă din secolul al XIX-lea; Icoana Sfântului Vasile cel Mare şi ,,Coborârea de pe cruce" – lucrări în ulei pictate pe pânză în secolul al XIX-lea.

Biblioteca mănăstirii are 3.000 de volume manuscrise şi tipărituri din secolele XVI-XVII, între care: Noul Testament de la Belgrad, 1648; Cazania lui Varlaam şi Evanghelia tipărită la Lwov în 1897. Astăzi Mănăstirea Bixad este un aşezământ monahal însemnat, păstorit cu vrednicie şi har de stareţul Emanoil Rus.

De la Bixad, continuând drumul pe DJ 109 L, la numai 5 km, ne găsim în BOINEŞTI (sat aparţinător comunei Bixad). Aici s-au descoperit urmele celei mai vechi aşezări din nord-vestul României, din neoliticul inferior.

La Boineşti se află un castel vechi cunoscut sub numele de Falansterul Pásztory, înfiinţat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de călugărul Pásztory. Averea acestui bogat călugăr a constituit obiectul unui lung proces desfăşurat între Episcopia Greco-Catolică a Gherlei şi Episcopia de Hajdudorog căreia îi lăsase prin testament totul.

Din Boineşti, pe DJ 109 K, după ce străbatem 15 km, ajungem la CĂMÂRZANA (aflată la 21 km de Negreşti şi 71 km de Satu Mare). Aşezarea e atestată documentar în 1490 şi e situată într-o regiune pitorească, înconjurată de dealuri si potrivit legendei ,,Cămara zânelor" de unde şi denumirea. La originea numelui localităţii stă cuvântul germanic Kamerdiner care înseamnă îngrijitorul unei camere (cabanier).

Aici se păstrează un costum de nuntă deosebit, mireasa are o pieptănătură şi podoabe impresionant îmbinate, ceea ce face ca aşezarea să fie un însemnat centru etnofolcloric.

În cimitirul Bisericii se află un tei – monument al naturii, estimat la o vechime de 700 ani, cu circumferinţa de 3,50 m.

Aproape de tei se găseşte o placă de piatră de dimensiuni mari, unde în vremi de demult uitate, răufăcătorii erau condamnaţi la moarte prin decapitare.

În acest cimitir este înmormântat poetul si criticul literar Paul Grigore, fost profesor la Braşov, dar originar din Cămârzana. De la Cămârzana ne întoarcem prin Boineşti şi o luăm pe DJ 109 L spre CĂLINEŞTI OAŞ, aşezare atestată documentar din 1490. Prin poarta de la Călineşti, râul Tur, care izvorăşte din Munţii Gutâi, iese la câmpie. Pentru a înlătura pericolele de inundaţii, prin îndiguiri, a fost construit un baraj şi s-a format un lac de acumulare. Situat într-un cadru natural înconjurat de păduri, lacul şi împrejurările oferă condiţii excelente de recreere. Motelul de aici are o arhitectură specifică. Sunt în desfăşurare lucrări de amenajare a unei baze turistice pe frontoane, la suprafaţa lacului.

Casa muzeu datează din 1727. Casa respectă tipologia caselor bătrâneşti din ţara Oaşului, caracteristice secolelor XVIII-XIX. Cuprinde: camera de locuit, tinda, cămara, târnaţul. Casa a fost achiziţionată de muzeu în 1992, dar e încă locuită de proprietari.

În luna iunie aici se organizează Sărbătoarea căpşunilor. Comunei Călineşti Oaş îi aparţine şi satul PĂŞUNEA MARE, unde, la poalele dealului Jelejnic, se află Mănăstirea Portăriţa ,,Maica Domnului", o mănăstire de maici ce datează din 1992. Aici sunt două biserici şi un corp de clădiri cu chilii. După un popas şi un moment de reculegere la mănăstire ne continuăm drumul pe DJ 197 şi în apropiere de Livada reintrăm pe DN 19 şi de aici pe traseul prezentat revenim în Satu Mare.

Castelul Lónyai din Medieşu Aurit

O zonă turistică importantă a judeţului o constituie Câmpia Someşului. Din Livada, cotind la dreapta intrăm pe DJ1C şi ne îndreptăm spre Iojib aflat la 5 km de la Livada, 28 km de la Satu Mare. Din Iojib intrăm pe DJ195 şi ajungem la MEDIEŞU AURIT, aşezare atestată documentar în 1272 , dar descoperirile arheologice dovedesc aici existenţa vieţii umane din vremuri imemorabile.

În zona satului numită de localnici Şuculeu, au fost descoperite vestigiile celei mai mari aşezări a dacilor liberi din secolele II – IV. Au fost scoase la iveală urmele a 10 cuptoare de ars vase , un atelier de

modelat ceramică, locuinţe, şoproane, unde se făcea olărie dacică modelată cu mâna şi la roată. În necropola aşezării s-au găsit 76 morminte de incineraţii în urnă şi la groapă şi câteva morminte de factură germanică. Medieşul Aurit reprezenta un centru zonal important pentru producerea de ceramică dacică.

Castelul Lónyai, construit în stil renascentist de Sigismund Lonyai în secolul al XVII-lea, după cum mărturiseşte inscripţia, vizibilă încă pe frontonul de la intrare: "Anno domini mdcxxx magnificus sigismundus de lonia comes comitatus crasnensis a fvndamentis extrvxit" (ridicat din temelii în anul Domnului 1630 de Sigismund de Lonya, comitele comitatului Crasnei). Primele menţiuni despre o fortificaţie în aceste locuri apar însă din secolul al XIII-lea, aşa cum reiese şi din cele cinci scrisori papale care atestă clar că strămoşii lui Caterina, stăpâna domeniului Medieşu Aurit, preluaseră cetatea din „mâinile românilor schismatici" înainte de anul 1205, anul marelui conciliu catolic de la Roma.

În secolul al XIV-lea cetatea a ajuns în proprietatea familiei voievozilor Bathoreştilor şi aceştia neglijează cetatea care nu corespunde pretenţiilor lor. Spre sfârşitul secolul al XVI-lea pretenţiile de lux ale nobilimii au crescut şi a început perioada de înflorire a arhitecturii nobiliare. În acest context, în secolul al XVII-lea, pe locul vechii cetăţi s-a ridicat un castel nobiliar. Construcţia a fost începută de Sigismund Lonyay, continuată de Ioan Kemény (principele Transilvaniei) şi încheiată de Anna Lonyay.

Castelul avea plan patrulater ce închidea o curte interioară, cu patru bastioane la colţuri. Construcţia avea parter şi două etaje, iar sub trei din cele patru laturi avea subsol. Deasupra laturii de nord şi de est avea sistem de apărare cu guri de tragere. Latura sudică e faţada principală iar deasupra porţii se ridică un turn octogonal. Pe fronton, pe lângă alte elemente decorative se află o inscripţie şi un blazon familial. Planurile parterului şi ale etajelor erau identice. Accesul în încăperile de la parter se făcea prin uşi care se deschideau în curte. Accesul la etaj se făcea cu o scară de lemn care dădea în foişoarele de lemn care înconjurau curtea interioară. Legătura dintre parter si etaj se făcea şi pe o scară secretă în spirală aflată în turnul de sud-vest.

Castelul are stilul Renaşterii italiene. Elementele de structură şi decoraţii se îmbină cu elemente de artă locală, fapt ce dă o notă aparte Renaşterii transilvănene. S-a impus prin linia simplă, monumentalitatea, simetria planimetrică, interioare luxoase cu plafoane în casete pictate şi aurite (de unde şi numele) fresce, tapiserii. Astăzi au mai rămas pereţii, câteva piese din elementele de decor arhitectural. Faţadele erau tencuite, iar bolţile în general cilindrice.

Un brâu de elemente arhitecturale despărţea etajele I şi II şi înconjurau clădirea. Ca ornamente interioare se impun ancadramentele de la uşi şi ferestre.

În timpul răscoalei lui Fr. Rákóczy al II-lea (1707) castelul a fost ars şi refăcut în 1740 de noul proprietar Ferenczi Wesselényi. La reconstrucţie s-au păstrat ca elemente de decor ancadramentele de la uşi şi ferestre (executate din calcar), dar s-au dat jos crenelurile şi s-a pus acoperiş simplu.

În 1940 castelul a fost restaurat redându-i-se măreţia de altădată. În 1945 trupele germane au folosit castelul ca depozit de muniţii, iar la retragere l-au incendiat şi s-au distrus laturile nordică şi estică.

În memoria eroilor revoluţiei de la 1848 s-a ridicat un obelisc în această localitate. Biserica Reformată în stil neogotic, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, reprezintă un alt element de atracţie turistică. De asemenea biserica ortodoxă. În antreul bisericii, pe perete, se află o casetă de lemn din tavanul vechii biserici.

Din Medieşu Aurit ne întoarcem pe DN1C , la locul de unde ne-am abătut de pe acest drum şi ne îndreptăm spre APA (aflată la 36 km de SM pe acest traseu). Este localitatea natală a marelui luptător pentru drepturile românilor şi realizarea statului naţional unitar român, dr. Vasile Lucaciu (1850-1922). Aici poate fi vizitată Casa memorială dr. Vasile Lucaciu, o casă veche construită în 1847, în care s-a născut dr. Vasile Lucaciu, a cărei arhitectură este specifică celei româneşti de pe valea Someşului inferior (3 încăperi, pridvor deschis, acoperiş de paie). Aici a fost amenajată în 1979 şi inaugurată în 1981 Casa memorială „Vasile Lucaciu". În casă sunt expuse obiecte personale ale marelui om politic, luptător pentru dreptate socială şi naţională a românilor din Transilvania, documente privind activitatea sa, piese etnografice, cărţi vechi româneşti, mobilier, obiecte arheologice descoperite în zonă. În curtea casei memoriale s-a ridicat în 1989 bustul lui Vasile Lucaciu, operă a sculptorului Gil Rădulescu.

Casa memorială Vasile Lucaciu - Apa

Aşezarea Apa e atestată documentar din 1215 dar urme de viaţă omenească s-au găsit din epoca pietrei cioplite. Aici remarcăm Biserica Reformată (la începuturile ei catolică), construită în secolul al XV-lea din iniţiativa Susanei Bathory, văduva banului Croaţiei, personalitate care a cheltuit o avere pentru înălţarea multor şi frumoase biserici în stil gotic în această zonă. Biserica e o construcţie în stil gotic. În 1717, la năvălirea tătarilor, biserica a fost arsă şi apoi refăcută. În timp, biserica a suferit mai multe transformări şi a pierdut din stilul iniţial, doar fereastra gotică din turn trădează urmele stilului original de construcţie. Amvonul a fost realizat de meşterul Şipoş David, acelaşi meşter care a realizat amvonul bisericilor reformate din Hodod şi din Nadişul Hododului în stilul Renaşterii transilvănene. La Parohia Reformată din Apa se păstrează şi cel mai frumos potir din argint aurit, în stil gotic din secolul al XV-lea.

Biserica Ortodoxă, zidită din piatră şi cărămidă, a fost ridicată între 1848-1863, la iniţiativa enoriaşilor, alături de cea din lemn şi poartă amprentele stilului baroc.

Conacul nobiliar Szent Iványi, construit pe la 1800 în stil neoclasic, care în timp a suferit transformări în funcţie de destinaţia pe care a avut-o.

Loc de atracţie, aici, e şi lacul de la balastieră. Prin exploatarea balastului dintr-o zonă de unde cu mulţi ani în urmă cotea Someşul, s-a format o excavaţie ce cantonează un lac cu suprafaţa de 120 ha. Lacul e populat cu peşti. Pe malul lacului sunt azi o mulţime de căsuţe şi vile ultra moderne.

Biserica ,,Pogorârea Sfântului Duh" (azi ortodoxă) a fost ridicată prin contribuţia credincioşilor între anii 1848-1863. Este o construcţie din piatră cu elemente de baroc, cu dimensiunile de 36,80 m lungime, 11,80 m lăţime, turnul 25 de m. În timp s-au făcut mai multe lucrări de renovare dar nu s-au modificat elementele de arhitectură.

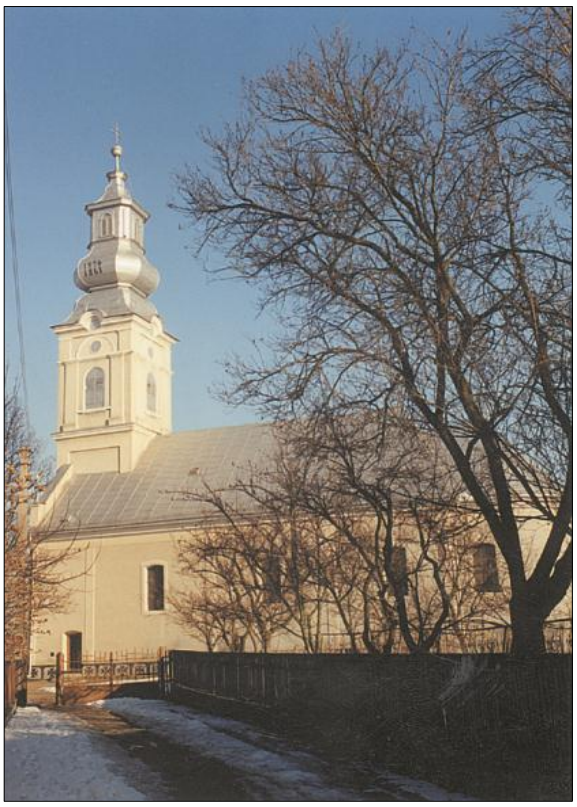
Între Apa şi Potău, în Lunca Apei este Mănăstirea ,,Acoperământul Maicii Domnului", mănăstirea de călugăriţe sfinţită în 1996. Biserica mănăstirii a fost construită între anii 1951 – 1954 şi îşi sărbătoreşte hramul în prima duminică din luna octombrie.

Din Apa se poate continua drumul spre Seini şi de aici spre Baia Mare.

O altă zonă a Câmpiei Someşului, care se întinde pe cursul râului cu acelaşi nume, ajungând până sub Dealurile Codrului şi cuprinde o salbă de localităţi între Satu Mare şi Pomi, Păuleşti, Ambud, Petin, Apateu, Culciu Mare şi Mic, Cărăşeu.

În localităţile Păuleşti, Culci, Cărăşeu se află vechi conace nobiliare (Kuria Teleki – Păuleşti, a familiei Boszormenyi şi Hecmenczu la Petin, a familiei Apati (azi şcoala) şi Dobracsea la Apateu, Kuria Darvay – Cărăşeu) care în timp, cu schimbările politice, au căpătat diferite destinaţii (Consilii locale, dispensare medicale etc.), şi uneori modificări interioare.

După ce străbatem pe acest traseu 25 km, ne oprim în LIPĂU. În 1875 s-a născut aici Barbul Eugen Pavel, care după studii de teologie şi doctorat în literatură şi filozofie a ajuns profesor la Universitatea din Budapesta şi în acelaşi timp bibliotecarul Universităţii. În 1920 el a fost numit director al Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj (prima după unire). A publicat lucrările: „Dialectul românesc din Ţara Oaşului"; „Costume româneşti din secolul al XVII – lea"; „Biblioteca Universitară Cluj" (1935). Tot aici s-a născut în 1883 avocatul Ilie Carol Barbul. El a contribuit în 1918 constituirea organelor administrative româneşti în părţile sătmărene şi a luat măsuri pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la

Biserica Ortodoxă din Lipău

Alba Iulia. El însuşi a participat ca delegat al oraşului Satu Mare şi a fost membru al Marelui Sfat Naţional Român. După unire a fost primul subprefect român al judeţului, iar între 1919 – 1920 şi între 1926 – 1927 a fost prefectul judeţului. A ajuns senator în Parlamentul României Mari. De numele său se leagă şi apariţia la Satu Mare a primului ziar laic românesc în 1919 ,,SATU MARE".

Tot la Lipău s-a născut şi a trăit Alexandru Stan, mare proprietar şi unul dintre susţinătorii luptei românilor pentru libertate naţională.

Aici putem vizita Biserica ,,Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril", construcţie de la 1846 în stil baroc (azi ortodoxă). Acest lăcaş are la faţadă o caracteristică aparte, câte o nişă de o parte şi de alta a intrării principale. Iniţial aceste nişe serveau ca loc în care bărbaţii îşi lăsau pălăriile în timpul slujbei. Ulterior ele au fost ornamente cu fresce deosebit de frumoase, în una ,,Isus Învăţător" şi în cealaltă ,,Fecioara Maria". Şi iconostasul acestei biserici se impune prin eleganţa dată de stâlpii albi cu capiteluri aurite.

Continuând traseul pe DJ193, de la Lipău ajungem la VALEA VINULUI (la 28 km de Satu Mare), aşezare atestată documentar din 1399.

În această localitate se află Casa memorială şi muzeul dr. Aloisie Tăutu, istoric şi cercetător al culturii române, cu studii la Beiuş, Roma, Viena. La 1 Decembrie 1918 el a reprezentat Valea Vinului la Adunarea Naţională de la Alba Iulia. Şi-a luat doctoratul la Roma cu teza ,,Niceta Remesianul, apostolul românilor".

În anul 1937 a fost trimis de Biserica greco-catolică la Roma cu diferite misiuni. Între 1937-'47, acolo, el a fost şi consilier eclesiastic al Ambasadei României la Vatican. După evenimentele din 1948 şi până la sfârşitul vieţii a lucrat ca bibliotecar la Biblioteca Vaticanului. În perioada în care a trăit şi a lucrat la Roma a avut posibilitatea de a studia şi cerceta documente unice privitoare la istoria românilor, respectiv la relaţia Sfântului Scaun cu Orientul. După o muncă de 40 de ani a publicat 15 volume de acte papale, care înlesnesc cunoaşterea raporturilor Sfântului Scaun Apostolic cu ţările din Răsărit de rit oriental. Colecţia sa de documente se întinde pe perioada cu prinsă între secolul I d.Hr. şi anul 1431 şi au fost publicate sub denumirea ,,Fontes – Series III – Acta Romanorum pontificium".

În paralel cu această muncă a întreprins şi cercetări istorice, aducându-şi contribuţia şi la cunoaşterea istoriei neamului său. În acest sens trebuie menţionată lucrarea ,,Ţara Oaşului, românească de secole", cu cinci documente (două inedite) din Registrele Vaticanului cu privire la vechimea românilor în Ţara Oaşului. Lucrarea a fost publicată în 1975 în revista ,,Buna Vestire" ce se publica la Roma. Documentele se referă la evenimentele prilejuite de trei petiţii transmise Papei, prin curieri, de Ecaterina, văduva lui Simeon, stăpânul castrului Medieş. Tăutu face analiza critică a celor cinci documente care atestă existenţa indiscutabilă a românilor în momentul cuceririi cetăţii de la Medieş de către regalitatea maghiară. El combate argumentat interpretarea falsificată a trei dintre aceste documente de către unii istorici străini. Altă lucrare importantă a lui Tăutu este ,,Testamentul şi moartea episcopului Inochentie Micu Klein". În activitatea sa istoriografică a contribuit mult cunoaşterea limbilor: latina, greaca, germana, franceza, italiana, engleza.

Casa memorială, într-o arhitectură specifică Văii Someşului este totodată şi muzeu. Aici se găsesc obiecte de mare valoare: mobilă cu furnir de lămâi, considerată unicat în Transilvania; o colecţie de porţelan de Praga, colecţie de obiecte casnice, argintărie; biroul de epocă al dr. Tăutu; portret mare al

acestuia; acte; documente. Peste toate se impune biblioteca, cuprinzând circa 4.000 de volume, între care unele datând din secolul al XVIII-lea.

O altă personalitate care s-a născut aici, într-o familie de ţărani, în 1902, a fost Inochentie Sabău Vasile. A absolvit Şcoala Politehnică Bucureşti, apoi a urmat studiile economice la Munchen, Gissen şi Berlin. În 1933 şi-a luat doctoratul la Gissen în ştiinţe economice silvice. A publicat lucrări de silvicultură în limba română şi germană.

Mănăstirea din Măriuş

Din Valea Vinului pe drumul comunal se poate ajunge la SÂI (localitate spre care am indicat un drum şi din Lipău) dar şi la MĂRIUŞ (la 5 km de Valea Vinului), veche aşezare în care se găseşte Mănăstirea ,,Izvorul Tămăduirii" înălţată între 1991 – 1993 cu o modestă biserică. Iconostasul bisericii mănăstirii a fost confecţionat la Penitenciarul Satu Mare. Clădirea, chiliile monahale, biserica, altarul şi clopotniţa din lemn, au fost construite de meşteri maramureşeni. Este o mănăstire de călugări veniţi de la Mănăstirea Rohia (jud. Maramureş). Aici s-a amenajat un Muzeu Etnografic în aer liber cuprinzând obiecte specifice zonei.

De comuna Valea Vinului aparţine satul ROŞIORI, renumit pentru corul ţărănesc cu o vechime de peste 130 de ani. Roşiorenii sunt oameni îndrăgostiţi de cântec şi au transmis această dragoste din generaţii în generaţii. Corul a polarizat interesul şi aspiraţiile spre frumos ale locuitorilor satului, a făcut numeroase turnee şi a participat la numeroase competiţii. Sub bagheta cunoscutului dirijor, profesorul Petre Vacarciuc, a obţinut importante premii şi distincţii: Trofeul ,,Ciprian Porumbescu" (1974); locul I la Concursul Republican al Radioteleviziunii române ,,Patrium Carmen" (1974); locul I şi Medalia de aur la cel de-al XI-lea concurs al formaţiilor artistice de amatori de la oraşe şi sate (1974); trofeul Ion Vidu (1975); titlul de laureat al Festivalului Naţional ,,Cântarea României", ediţia I 1977. Din nefericire, odată cu dispariţia prematură a dirijorului, P. Vacarciuc, ,,Satul care cânta" a încetat să mai cânte, dar menţinem speranţa că roşiorenii vor reactualiza obiectivul competiţional al corului lor: acela de a se întrece pe ei înşişi.

Biserica Mănăstirii din Măriuş

După ce ieşim din Roşiori, traseul nostru se ramifică: continuăm să mergem pe DJ193 Roşiori – Pomi – Borleşti – Adrusat (jud. Maramureş). Facem un scurt popas în localitatea POMI (aflată la 37 km de Satu Mare), localitate atestată documentar de la 1407 sub numele de Remethemező (Câmpul Călugărilor) ca aparţinând mănăstirii de la Roşiori (mănăstire ce a dispărut), dar s-a impus denumirea Pomi dată de localnici după numărul mare de pomi existenţi în zonă, nume sub care apare de pe la 1600.

Aici s-a născut preotul Gavril Lazăr de Purcăreţi. Acesta, după ce a

obţinut licenţa în teologie, la Viena, întors în ţară, şi-a pus activitatea în slujba neamului său. În 1892 a făcut parte din delegaţia memorandistă ce a plecat la Viena.

O casă ţărănească, monument de la 1864, e reprezentativă pentru arhitectura românească din zonă. Din localitatea Pomi s-au ridicat o pleiadă de intelectuali, preoţi şi profesori care au făcut cinste culturii româneşti, între care cel mai de seamă este academicianul Gabriel Strempel.

Ne întoarcem şi urmăm un alt traseu spre poalele Codrului: Roşiori – Crucişor – Iegherişte – Poiana Codrului – Bârsău.

Prima localitate pe acest traseu este CRUCIŞOR, atestată documentar pe la 1231.

Aici se pot vedea urmele unui monument arheologic din secolele XI – XII, ,,Cetatea lui Pintea" , cetate feudală de pământ val şi şanţ, amplasată pe locul ,,Dealul Pintii" - de unde şi numele.

Din Crucişor, pe un drum pietruit se poate ajunge la Mărius şi de aici spre Sâi, Homoroade, Solduba.

Acestei comune îi aparţine şi localitatea POIANA CODRULUI, localitate cu nume silvestru. Pe teritoriul aceastei localităţi, înainte de 1800, exista un sat numit Moara Borşii, sat important care avea preot şi biserică. Astăzi o stradă mai păstrează numele vechii aşezări. Aici au fost colonizaţi şi şvabi, la 1791. Din secolul al XIX-lea a devenit un obiectiv industrial, o fabrică de sticlă, S.C. ,,Stisom" S.A. funcţionând aici până în primul deceniu al secolului XXI.

De la Poiana Codrului, urcând pe drumul DJ193B, care trece pe la poalele Codrului, după 5 km ajungem în comuna BÂRSĂU, ultima comună din judeţ pe această direcţie.

În ciuda aşezării izolate, în cursul vremii, de aici s-au afirmat personalităţi de seamă precum: Andrei Cosma, născut în 1843 în Bârsăul de Sus. După studiile de drept de la Budapesta, întors în ţară a desfăşurat activitate politică, culturală şi economică. A fost printre semnatarii Pronunciamentului de la Blaj (1868) şi a făcut parte din delegaţia memorandiştilor la Viena (1892). Pe tărâm economic a contribuit la înfiinţarea unor bănci cu capital românesc ,,Silvania" (Şimleu), ,,Sălăjeana" (Jibou), ,,Vulturul"(Tăşnad), ,,Someşana" (Dej), ,,Bihoreana" (Oradea).

În Bârsăul de Sus s-a născut în 1885 şi avocatul Gavril Oşianu, cu studii la Budapesta. Mobilizat, a luptat în armata austro-ungară în primul război mondial. Prizonier fiind în lagărul de la Salonic, a mobilizat grupul de voluntari români din Ardeal şi Bucovina cu care a venit în 1919 în România prin portul Constanţa. În perioada interbelică s-a implicat în viaţa politică. A fost membru al P.N.Ţ şi a reprezentat Sătmarul în Parlament în 3 legislaturi (1919 – 1920; 1927 – 1928; 1928 – 1930), iar între 1932 – 1933 a fost prefectul judeţului Satu Mare. S-a implicat în viaţa economică şi bisericească (a fost primcurator al catedralei greco-catolice din Baia Mare). A suportat rigorile regimului comunist şi s-a stins din viaţă în 1962 la Fersig (jud. Maramureş) unde se retrăsese în ultimii ani din viaţă.

La Bârsăul de Jos s-a născut în 1892 Emil Cionca. După studii de drept la Budapesta s-a întors în ţară în toamna anului 1918. El a contribuit la constituirea Consiliului Naţional Local, al cărui secretar a fost. Cu o delegaţie de oameni din această localitate a participat la Marea Adunare de la Alba Iulia.

Aeroportul Satu Mare

Ieşind din Satu Mare în direcţia sud, ocolim aeroportul, trecem prin Mădăras şi ajungem la ARDUD, aşezare atestată documentar în 1216. Încă din secolul al XIII-lea era cunoscut ca târg de sare, iar în anul 1369 este ridicat la rangul de oraş de câmpie renumit datorită cetăţii care a adus faimă împrejurimilor. Cetatea de la Ardud, una dintre cele mai puternice fortăreţe seniorale din nordul Transilvaniei, a fost construită de Bartolomeu Drágffi, urmaş al voievodului Dragoş, pe la 1481-1482. Aici era scaun de judecată domenial. În documente apare mai întâi sub numele de

Herdeud (aşezare din pădure). În timp denumirea a suferit transformări etimologice: Erdewd, Erded, Erdőd, Ardéd, Ardud. Ca urmare a dezvoltării, pe la 1378 a devenit district în cadrul comitatului Satu Mare, pe cuprinsul căruia erau sate româneşti „possesiones olaches".

Cetatea din Ardud

Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, Ardudul împreună cu satele Codrului (Homoroade, Hirip, Beltiug, Doba, Gereuşa, Socond, Bârsău, Sâi, Măriuş, Bicău, Borleşti, Ardusat), (Asuaj, Oarţa – azi jud. Maramureş) şi până prin Sălaj, Chioar, Arieş, aparţinea voievozilor maramureşeni Balc şi Drag (urmaşii lui Dragoş). Dintre urmaşii familiei Drăgoşeştilor cel mai important rămâne Bartolomeu Dragfi, care a ajuns şi voievod al Transilvaniei între 1493 – 1499. Pe la 1481 el a construit pe locul cetăţii vechi o cetate de piatră. Bartolomeu Dragfi a început pe la 1482 şi construcţia unei biserici care a fost terminată abia în 1545, care în evul mediu a fost distrusă de mai multe ori.

Pe la 1509 Ardudul e pomenit ca târg „Oppidun Erdeud". După Reforma religioasă din secolul al XVI-lea, Ardudul, sub protecţia comitelui Gáspard Dragfi, urmaş al voievodului maramureşean Dragoş, unul dintre primii nobili ce au trecut la Reformă, a devenit un important centru al protestantismului din Transilvania şi Ungaria.

În 1545 la Ardud s-a ţinut primul sinod al protestanţilor din Ungaria şi Transilvania iar în 1555 al II-lea sinod. Aici era şi o şcoală ce pregătea preoţi reformaţi.

După stingerea familiei Dragfi, în a doua jumătate a secolul al XVI-lea, au avut loc confruntări pentru cetatea Ardudului între principele Transilvaniei şi oştile imperiale habsburgice. Cetatea a intrat în posesia principelui Transilvaniei în 1565. În vremea confruntărilor cetatea a fost distrusă. După 1711 principele Transilvaniei donează Ardudul familiei Károly. Pe la 1726, baronul Karoly Sándor colonizează aici şvabi şi de atunci elementul catolic e preponderent la Ardud. Din 1730 baronul Károly construieşte pe locul vechii cetăţi un castel-cetate. Acesta avea plan patrulater cu patru turnuri de colţ, din care se păstrează până azi turnul neogotic şi urme din cel neoclasic şi din cel de tip italian.

Turnul neogotic are un portal de intrare marcat de două coloane şi o arcadă. Deasupra portalului, în registrul al II-lea, se află o fereastră ogivală, iar pe registrul al treilea o rozasă cvadrilobată flancată de două deschideri cu ancadrament trilobat.

În partea superioară turnul are creneluri şi guri de aruncare. Lângă acest turn se află una din intrările principale ale castelului, un portal semicircular puternic profilat. În capela acestui castel a fost oficiată la 8 Septembrie 1847 căsătoria poetului Petőfi Sándor cu Iulia Szendrey (originară din Ardud), motiv pentru care în apropierea cetăţii se află un bust al poetului şi o placă comemorativă ce imortalizează trecerea lui pe aici.

Pe la 1860 castelul era deteriorat, iar în 1890-1896 s-au făcut ultimele renovări. Prin ceea ce a rămas şi încearcă să mai reziste, cetatea Ardud încă mai fascinează prin frumuseţea construcţiei şi prin încăpăţânarea ei de a învinge timpul.

În zonă se vorbeşte că cetatea castel de la Ardud ar fi fost legată printr-un sistem de reţele de tuneluri cu Castelul de la Carei şi cetatea de la Satu Mare. Aceste tuneluri ar fi avut înălţimea de 2,5 m sau de 3 m, prin care se putea merge călare. Arheologii sunt de părere că tunelul ar fi putut exista, dar nu pe lungimea Ardud – Satu Mare sau Carei, ci doar pe o distanţă de 2 – 3 km de la cetate.

Un monument arhitectonic deosebit în Ardud este Biserica Romano – Catolică, ridicată în 1482, închinată Fecioarei Maria. La începutul ei biserica avea caracteristicile stilului renascentist căci Bartolomeu Dragfi, ctitorul bisericii, avea funcţii la curtea lui Matei Corvinu – un promotor al Renaşterii italiene. În 1545 biserica a fost luată de luterani dar în 1763 revine definitiv catolicilor. Biserica a fost refăcută în 1860 şi renovată în 1959. În timp, datorită transformărilor, biserica a pierdut orice motiv renascentist.

Biserica Biserica Romano-Catolică din Ardud

În oraşul Ardud se pot vizita două biserici româneşti, una ortodoxă, alta greco-catolică.

Începând de la Ardud şi în continuare la Răteşti – Beltiug, pe acest traseu te întâmpină şi însoţesc cu o frumuseţe exotică, pivniţele săpate sub coasta dealurilor, pivniţe ce au o vechime de sute de ani, după cum spun localnicii. Acolo, la temperaturi scăzute, în butoaie ce parcă ar vrea să se revolte împotriva cercurilor ce le încătuşează, stau renumitele soiuri de vin, mai noi sau mai vechi. După popasul de la Ardud ne oprim la BELTIUG, localitate atestată documentar în 1216 şi situată la 150 m altitudine (la 35 km de Satu Mare). Denumirea de Beltiug (în limba română), Bildegg (în limba germană), Kraszna Beltek (în limba maghiară) ar veni, după spusele localnicilor, de la „Beltok" (dovleac cu miez). Localnicii povestesc că prin secolul al XIII-lea sau al XV-lea prin sat a trecut fiul regelui Ungariei. Acesta a cerut să fie servit cu apă din Crasna, care trecea atunci prin sat. Neavând nici un vas la îndemână acesta le-a cerut să ia un dovleac, să-l cureţe şi să-i dea apă în acesta.

Biserica Romano-Catolică din Beltiug

La Beltiug un obiectiv deosebit este Biserica Romano-Catolică, monument de arhitectură, construită în stil gotic în 1482 în cinstea „Sfântului Ladislau" de către voievodul Bartolomeu Dragfi. În 1545 biserica a trecut în proprietatea protestanţilor, dar după colonizarea şvabilor aici, în 1736, biserica a revenit catolicilor.

În 1862 un incendiu a pustiit localitatea şi odată cu aceasta a ars şi biserica. La incendiu clopotele din turla bisericii s-au topit, dar materialele din care au fost făcute a fost recuperat şi s-a turnat un alt clopot de 800 de kg, care se păstrează şi azi. Ulterior biserica a fost reconstruită iar urmele goticului se mai văd doar la câteva ferestre. Incendiul a distrus şi casele locuitorilor şi până la refacerea lor, aceştia au stat în pivniţele de la poalele dealului, pivniţe ce sunt faima Beltiugului şi a satului aparţinător Răteşti.

Aici erau Băile Beltiug, o staţiune locală cu ape termale slab sulfuroase, clorurosodice, hipotone indicate în afecţiuni reumatismale şi ginecologice, ale căror proprietăţi sunt cunoscute de peste 200 de ani. Existau instalaţii pentru băi calde, cu ape minerale, ce funcţionau în sezonul de vară, azi inutilizabile. O istorioară ce vine din negura vremurilor, relatează împrejurările în care au fost descoperite proprietăţile

apelor de aici: un şvab ce pleca din târg de la Beltiug, după ce trecuse prin pivniţe şi se cinstise cu mai multe pahare de vin, a adormit la marginea drumului cu picioarele într-o baltă făcută de un izvor termal. Când s-a trezit îl durea capul şi nu picioarele la care avea de multă vreme reumatism.

În ultimii ani au demarat acţiuni pentru reamenajarea unei noi baze de tratament. Băile termale de aici vor dispune de cabinete de balneo-fizioterapie, alte cabinete de tratament, camere de hotel şi alte obiective specifice unei staţiuni balneare. Ştrandul va avea un bazin de 40 x 30 m.

Din anul 2001 s-a reînfiinţat fanfara, formaţiune culturală specifică satelor şvăbeşti în rândul căruia activează 60 de tineri.

Obiective turistice de interes putem afla în mai multe aşezări din Ţinutul Codrului. Biserica de lemn din Bolda datează din secolul al XVIII-lea şi a fost mutată la începutul secolul al XIX-lea din Socond. Intrarea în biserică e pe partea de vest. Are o prispă cu patru stâlpi de susţinere. În partea nordică, sub grinda inferioară a prispei (talpa prispei) are o piatră de moară pentru susţinere. Biserica are două turnuleţe în miniatură, iar absida e hexagonală. Pereţii sunt din bârne fixate orizontal, văruiţi şi pictaţi în manieră bizantină. Biserica are o toacă unică în felul ei. În biserică sunt două icoane pe sticlă aduse de la Mănăstirea Micula ,,Maica Domnului cu pruncul în braţe" şi ,,Sfânta Treime", dar şi două cruci de binecuvântare de la sfârşitul secolul al XVIII-lea.

Remarcabil la acest lăcaş de cult este turnul cu un foişor sculptat cu măiestrie, ieşit în afară ca un cerdac susţinut de patru stâlpi, fiecare cu trei braţe cu rol decorativ. Edificiul e dominat de turnul executat cu migală, pricepere şi terminat cu un coif în patru ape. În 1840, pentru a mări spaţiul liturgic, pridvorul a fost transformat în pronaos şi s-a construit actualul pridvor cu stâlpi din lemn. Biserica din lemn, în interior, e văruită, pictată, dar pictura s-a păstrat doar fragmentar, în naos.

După ce ne-am desfătat sufletul în aceste arhaice lăcaşuri, revenim în Beltiug, ne continuăm drumul pe DN19A, şi după 5 km ajungem la ACÂŞ, localitate aflată la 47 km de Satu Mare şi atestată documentar din 1342.

Biserica Reformată din Acâş

Pentru călătorul ajuns aici un obiectiv foarte interesant este Biserica Reformată, care datează din prima jumătate a secolul al XIII-lea. Construcţie în stil romanic, la începuturile ei biserica a aparţinut Mănăstirii benedictine de aici. În împrejurări necunoscute mănăstirea a fost distrusă dar biserica a rămas. Este cea mai veche biserică romanică care s-a păstrat şi-n care se pot ţine în condiţii optime slujbe religioase şi astăzi. Este construită din cărămidă smălţuită cu zidurile anume lăsate netencuite, procedeu utilizat în acea vreme. Zidurile sunt groase, masive, ceea ce-i dă un aspect auster.

Biserica s-a făcut după stilul bisericii abaţiale de la Cluny (Franţa), care era biserica model pentru mănăstirile benedictine. Are plan bazilical (de bazilică – dreptunghiular) cu o singură absidă semicirculară şi două turnuri.

În exterior, sub cornişa de la absidă, sub cea a navei centrale şi la turnuri, are ca element de decor o friză de arcuri semicirculare. Ferestrele ce se găsesc în registrul superior al navei centrale sunt tot o caracteristică a bazilicilor. Biserica are trei nave despărţite prin stâlpi dreptunghiulari şi navele sunt tăvănite. Acoperişul e tot din cărămidă. Nava centrală are acoperişul în două pante iar navele laterale au câte o pantă. Interiorul bisericii e simplu, lipsit de decoraţii. Coroana amvonului e o sculptură în lemn de o frumuseţe deosebită. Biserica a fost devastată în anul 1241 de tătari.

Între 1640 – 1660 biserica a suferit mai multe incendii, în urma cărora acoperişul a fost distrus şi timp de 90 de ani serviciul religios s-a desfăşurat în aceste condiţii. În 1747 biserica a fost renovată şi cu această ocazie i s-a ridicat acoperişul în stil baroc care nu i se potrivea stilului romanic. În anul 1834 a fost afectată de cutremurul ce a avut loc în zonă. Pe la 1862, un incendiu ce a ţinut trei zile şi care a provocat mari distrugeri în zonă a afectat grav şi biserica. Abia între 1896 – 1902, prin contribuţia statului, biserica a fost restaurată de arhitectul Schulek Frigyes. Cu această ocazie acoperişul a fost schimbat şi s-au respectat caracteristicile romanice. În 1953 biserica a fost declarată monument istoric.

Legat de biserică, pe plan local, circulă mai multe legende. O legendă spune că în timpul lucrărilor de renovare din 1896 – 1902 fiul meşterului principal urcat pe turn să pună cocoşul (care ca şi steaua în concepţia reformaţilor simbolizează deşteptarea şi răsăritul unei noi epoci) s-a dezechilibrat, a căzut şi a murit pe loc. Atunci tatăl lui ar fi blestemat biserica şi de aceea tencuiala nu stă pe ziduri.

Altă legendă povesteşte că la venirea tătarilor toată zona a fost incendiată şi distrusă, numai biserica a supravieţuit căci tătarii nu au găsit-o, fiind aşezată într-o zonă păduroasă şi pentru că s-a lăsat o ceaţă densă.

Adevărul este că biserica ce domină valea Crasnei este şi azi unul dintre cele mai valoroase monumente arhitectonice din judeţ şi cel mai important monument romanic din ţară. În centrul localităţii este un monument din marmură neagră cu o cruce pe care scrie ,,Acest monument s-a ridicat de către societatea Liga culturală secţie Acâş în anul 1934 în amintirea eroilor căzuţi întru războiul mondial şi războiul pentru întregirea neamului (1914 – 1919). Trecătorule, adă-ţi aminte că trebuie să mori pentru patrie“. Monumentul a fost realizat de Makay, cioplitor în piatră din Carei.

Localitatea Acâş este cunoscută şi pentru băile sale termale, care au aceleaşi proprietăţi ca şi cele de la Băile Felix şi Tăşnad. Din anul 1974 aici este un ştrand cu suprafaţa de 2,5 ha şi capacitatea de a cuprinde 1.000 de persoane. Are două bazine cu apă termală, din care unul cu capacităţi olimpice. Dispune de căsuţe şi camere, dar nu şi de bază de tratament.

În apropiere, în localitatea Mihăieni, s-a amenajat un ştrand termal care dispune de condiţii bune de odihnă şi tratament.

Din Acâş continuăm traseul pe DN19A şi după 3 km ajungem la comuna SUPU R (la 48km de Satu Mare). În perioada interbelică până la organizarea administrativ teritorială din 1956 Supurul a fost centru de plasă. La Supurul de Sus poate fi vizitat un muzeu sătesc.Între 1870 – 1894 a funcţionat ca paroh aici Ioan Gallu. El a depus o activitate deosebită pentru obţinerea de drepturi pentru neamul său. În acest sens a făcut două drumuri la Curtea imperială de la Viena. Prima în 1861 când delegaţia din care făcea parte, a fost primită de împăratul Franz Iosif şi a doua în 1892 când a făcut parte din delegaţia celor trei sute de transilvăneni memorandişti. Alături de el, din Supur erau atunci învăţătorul Mihail Bobiş.

Soţia lui Ioan Gallu a iniţiat strângerea de colecte pentru armata română în vremea războiului de independenţă, 1877 – 1878.

Originar de aici era dascălul Ion Ardelean care a lucrat ca profesor şi director de şcoală la Supurul de Jos în perioada interbelică. El s-a implicat şi în viaţa politică fiind secretarul lui Iuliu Maniu. A publicat lucrarea monografică ,,Oamenii din Sălaj“.

La Supurul de Jos, între 1912 – 1932 a fost paroh Petru Cupcea. Acesta a făcut eforturi deosebite pentru editarea de manuale şcolare pentru şcolile româneşti. A editat manuale de ,,Gramatica limbii române“, manual de geometrie pentru şcolile normale. În 1918 a fost prezent la Marea Adunare de la Alba Iulia.

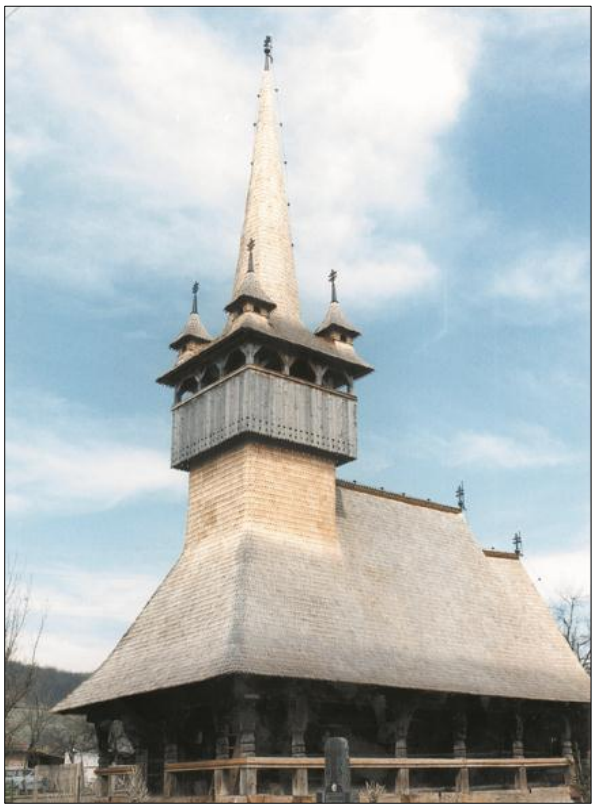
Originar de aici era poetul George Boitor, al cărui nume îl poartă o piaţă sătmăreană azi.

Din Supurul de Jos, drumul pe D19A ne duce spre Sălaj, dar noi rămânem în judeţul Satu Mare şi cotind la stânga, intrăm pe DJ196 şi ne îndreptăm, din această direcţie, spre zona Codrului. Prima localitate în care ne oprim este CORUND, aşezare atestată documentar în 1423.

Aici este o biserică de lemn din 1723 cu hramul ,,Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril”. Iniţial biserica a fost construită pe deal, în mijlocul cimitirului, apoi a fost strămutată 300 de m, pe butuci, în 1868, odată cu vatra satului pe locul unde se găseşte şi astăzi. Biserica are formă dreptunghiulară şi e cel mai vechi monument de artă populară din zona Codrului. Are în partea de răsărit absidă decroşată pentagonală şi

prispă pe laturile de vest şi sud. Intrarea în biserică e pe latura de vest. Biserica îşi semnalează prezenţa de departe prin turnul zvelt deasupra pronaosului.

În exterior are un aspect deosebit dat de faptul că la mijloc, de jur împrejur, pereţii au un brâu sculptat ca o frânghie împletită, motiv ce apare şi pe verticală la portalul uşii de intrare. Portalul dă un efect de grandoare intrării.

Biserica de lemn din Corund

În interior peretele a fost pregătit pentru pictură cu grund de nisip şi fâşii de pânză. Pe acest fond s-a realizat pictura murală, tempera. Pictura începe în pronaos, unde în partea vestică este pictată „Judecata de apoi" de tradiţie bizantină. În partea dreaptă a intrării e pictat „Lucifer" stând pe butuc într-un cadru în formă de semicerc. Bolta pictată mai târziu atestă apropierea de barocul apusean. Pictura a fost realizată de Ţiple Popa. La biserica din Corund sunt şi cărţi de cult din secolele al XVIII – XIX-lea între care Liturghia editată la Blaj în 1807.

Continuând călătoria pe DJ 196 după 5 km ajungem în BOGDAND, localitate situată într-o zonă deluroasă la 60 km depărtare de Satu Mare. Bogdandul este atestat documentar în 1383. Aici sunt urme ale supravieţuirii din epoci străvechi şi ale unei cetăţi medievale.

În 1443 localitatea se afla în stăpânirea lui Bartolomeu Dragfi. Din 1470 sunt primele informaţii despre biserica din Bogdand, o ctitorie de piatră, care cu unele modificări făcute în timp, îşi continuă existenţa până azi. Astfel la începutul secolului al XVIII-lea s-a adăugat partea răsăriteană iar în 1863 s-a construit turnul tot de piatră.

Pe la 1564 Bogdandul aparţinea cetăţii Hodod. În secolul al XVII-lea locuitorii de aici acceptă Reforma, iar din 1703 împreună cu Hododul erau în stăpânirea contelui Wesselényi István.

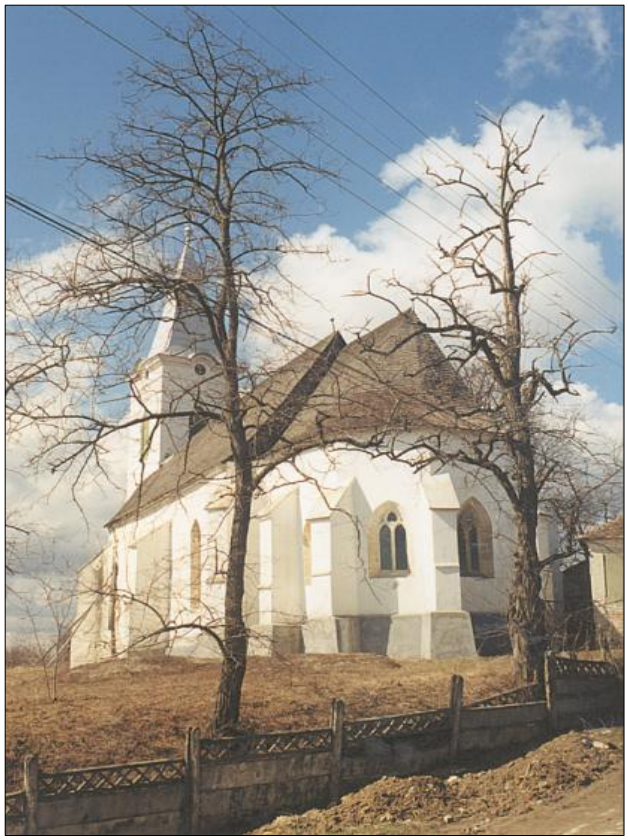
Într-o casă construită pe la 1880 – 1885, azi în proprietatea Muzeului Judeţean Satu Mare, s-a amenajat în 1997 Muzeul Etnografic Maghiar, muzeu ce cuprinde peste trei sute de obiecte ce reflectă specificul culturii şi civilizaţiei maghiare. La organizarea muzeului s-a încercat o reconstituire a tipului de locuinţă specifică populaţiei maghiare din zonă. Aici în fiecare vară, la sfârşitul lunii august, are loc Festivalul folcloric al naţionalităţilor, festival care se bucură de o lungă participare.

Lăsăm Bogdandul în urmă, ne continuăm drumul, şi după 8 km ajungem la HODOD, localitate atestată documentar în 1210.

Hododul se situează azi pe un drum izolat, dar cândva acest drum, aflat la zona de interferenţă a regatului maghiar cu principatul Transilvaniei, era foarte circulat.

După etimologie, denumirea localităţii pare a fi tătară, iar varianta germană era Kriegdorf. Istoria comunei începe în Evul Mediu şi e legată de familia Jakcs şi Wesselényi. Până în 1386 aşezarea figura ca proprietate regală când împreună cu Nadaş, Corund şi Bogdand a fost donate de văduva regelui Ludovic I familiei nobiliare Jakcs. În scopul apărării aşezării familia Jakcs a construit cetatea atestată în 1399 cetate în jurul căreia s-a format o mare moşie. În secolul al XVI-lea Hododul devine un orăşel de câmpie. Într-un document din 1509 e pomenită vama localităţii şi casa vamei care funcţiona aici. O parte a familiei Jakcs îşi avea reşedinţa aici.

După cucerirea Ungariei de către turci, în cadrul confruntărilor ce au urmat, aşezarea şi-a schimbat de mai multe ori proprietarul. În şirul confruntărilor, în 1562 la Hodod a avut loc o mare bătălie şi cetatea a fost grav avariată. Până la 1583 familia Jakcs a fost cea mai mare proprietară şi stăpâna cetăţii. Această

Biserica Reformată din Hodod

familie a construit şi Biserica „Sfântul Vasile” (Ladislau) aşezată pe dealul de la marginea localităţii. Biserica e pomenită la 1461 şi a fost iniţial catolică. În 1557 documentele consemnează primul preot reformat. În 1609 între populaţie şi preotul reformat au fost neînţelegeri şi s-a pus chiar problema aducerii unui preot catolic. În cele din urmă conflictul s-a rezolvat şi comunitatea a rămas reformată. Biserica construită în secolul al XV-lea are plan bazilical (dreptunghiular), absidă dreptunghiulară, o boltă gotică, ferestrele joase de formă gotică. Fereastra din est este de o formă aparte, cea din sud în formă semiovală (se pare adăugate ulterior), iar în partea nordică este o fereastră îngustă cu rol de luminator. Pe peretele de nord are un foişor.

Datorită unui incendiu şi-a pierdut boltirea originală şi astăzi este tăvănită.

Biserica are două intrări, una simplă în stil gotic în vest şi una în nord care se pare că a fost făcută mai târziu. La exterior biserica era susţinută de doi contraforţi, azi deterioraţi.

Turnul ogival din lemn, datorită deteriorării a fost demolat şi la sfârşitul secolului al XIX-lea clopotele au fost aşezate pe picioare improvizate lângă biserică. În 1901 a fost ridicat noul turn care e acoperit cu tablă. Biserica are trei clopote din secolul al XVII-lea, cel mai vechi fiind din 1603 turnat la Kosice. În subsolul bisericii sunt morminte ale familiei Jakcs. În interior cel mai valoros este amvonul sculptat realizat în 1754 de Şipoş David, în stilul „Renaşterii florale“. Azi mobilierul este de tip ţărănesc, sculptat şi are o orgă cu şase registre. Biserica a fost de curând renovată. Interesantă este şi poarta de intrare în curtea bisericii.În 1584, după stingerea fără urmaş a familiei Jakcs, contele Wesselényi Ferenc a primit cetatea Hodod cu proprietăţile aparţinătoare, cadou de la principele Transilvaniei Ştefan Bathory. Acesta a refăcut cetatea. Viaţa în aşezare s-a înviorat pe la 1752 când familia Wesseleny a colonizat populaţie germană de religie evanghelică din Elveţia, apoi în perioada următoare, la iniţiativa Mariei Tereza, au fost colonizate aici şi câteva familii din Austria.

În secolul al XVIII-lea cetatea ca reşedinţă a fost înlocuită de un castel construit de familia Wesselényi, între anii 1761 – 1776, după planurile arhitectului Josef Litzmann din Debrecen. Edificiul masiv e un monument de arhitectură civilă în stil baroc. Castelul e aşezat lângă drumul public, în mijlocul satului. Are formă dreptunghiulară, prelungită cu colţuri în semicerc şi are camerele aşezate una după cealaltă.

La începutul secolului al XIX-lea fiica contelui Wesselényi s-a căsătorit cu baronul Bánfy, motiv pentru care localnicii îl numesc castelul Bánfy.

În acest castel azi funcţionează primăria localităţii. Aici sunt păstrate în original: vechile uşi, stema castelului, rulourile ferestrelor, şemineul, soba de teracotă. Interesant la acest castel este şi tunelul, care probabil a fost construit ca loc de adăpost în caz de primejdii.

În localitate este şi cripta familiei Wesselényi. După 1990 urmaşii familiei Bánfy şi-au revendicat dreptul de proprietate şi au obţinut acest drept. Urmează să vedem ce destinaţie va căpăta castelul în viitor.

La Hodod se mai găseşte conacul Degenfeld, de proporţii mai mici, conac ce servea ca reşedinţă de vară, familia nobiliară Degenfeld locuind la Cluj. În această clădire funcţionează azi şcoala.

Se pare că cele două edificii, castelul Wesselényi şi conacul Degenfeld, s-au păstrat în condiţii bune tocmai pentru că au fost folosite, iar cei care le-au folosit le-au şi întreţinut.

Un obiectiv de interes turistic e şi Parohia Reformată, o clădire cu zece încăperi, construită între anii 1774 – 1776, în stil arhitectonic maghiar. Aici este şi un Monument al eroilor, ridicat în memoria celor căzuţi pentru eliberarea patriei în octombrie 1944.

Biserica Ortodoxă de lemn din Lelei

Aparţinător comunei Hodod este satul LELEI.

Biserica Ortodoxă de lemn „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril", construită în secolul al XVIII-lea. Are o singură navă, absidă pentagonală. Respectă arhitectura edificiilor ecleziastice de lemn din zonă. În perioada interbelică biserica a fost tencuită, pierzând astfel mult din valoare. În satul Lelei s-a născut Béla Kun, conducătorul mişcării bolşevice din Ungaria din 1919, a cărui casă se păstrează şi azi.

Nu în ultimul rând la Hodod se poate vizita monumentul eroilor căzuţi pentru eliberarea pământului românesc şi unirea Trasnilvaniei cu Patria Mamă, în primăvara anului 1919.

ŢINUTUL CODRULUI se întinde pe dealurile sud-estice ale judeţului Satu Mare, în judeţul Sălaj şi Maramureş, fiind o zonă de interferenţe. Noi vom face referire la zona sătmăreană a Codrului.

În sens larg ţinutul sătmărean al codrului cuprinde comuna Crucişor (cu satele Poiana Codrului, Iegherişte); comuna Bârsău (şi satul Bârsăul de Jos); satele Măriuş, Sâi (comuna Valea Vinului); comuna Homoroade (cu satele Homorodul de Jos; de Mijloc; de Sus); Chilia, Solduba, satul Medişa (comuna Beltiug); satele Racova şi Hurezu Mare (comuna Supur); comuna Bogdand (cu satele Babţa, Corund, Ser); comuna Hodod (cu satele Nadişu Hododului, Giutelecul Hododului, Lelei).

Acest spaţiu este un ţinut deluros, extrem de divers ca peisaj. Dealurile sunt acoperite de păduri de stejar şi fag , adevăraţi codrii, de unde şi denumirea. Predominanta făgetelor, nespecifice ţinuturilor joase imprimă culmilor aspect montan. Pădurea de fag te primeşte primăvara cu o haină verde crud, mai întunecată vara şi îmbrăcată în roşu toamna. Dealurile sunt tăiate de multe văi largi.

Partea mediană a acestor dealuri e Culmea Codrului (Făgetului) înaltă de peste 400 – 500 m, larg boltită, din care răsar măguri izolate: Lespezi (580 m), Tarniţa (551 m), Ţicău (533 m). Codrul nu este înalt, dar văzut dinspre câmpie pare semeţ, o culme netedă ce domină un piemont îngust şi puternic, străbătut de multe văi.

Să trecem în revistă câteva aspecte de interes pentru turistic care vizitează zona.

Localitatea Viile Satu Mare e întinsă pe dealuri şi coline şi e înconjurată de păduri mari. Această aşezare a fost atestată documentar în anul 1430, într-un document privitor la cultura viţei de vie, document în care se spune că pământul era atât de tare că sătenii îşi păstrau vinul în gropi săpate în pământ.

În vremea răscoalei lui Francisc Rakoczi al II-lea, 1703 – 1711, când răsculaţii (curuţii), au incendiat Sătmarul, locuitorii oraşului s-au refugiat la Vii pentru câţiva ani, trăind în colibe improvizate. După înfrângerea răscoalei, majoritatea refugiaţilor au revenit în oraş, dar o parte au rămas acolo.

Populaţia localităţii a crescut mult când groful Karoly Antal a alungat reformaţii din Ardud.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, până în 1945, Viile au aparţinut de Satu Mare, fiind un cartier al oraşului (sectorul VII al Sătmarului). Acest cartier era locul în care orăşenii cu dare de mână se retrăgeau în case de vacanţă construite în peisajul deosebit al locului, atraşi şi de liniştea şi puritatea aerului. Se practica chiar agroturismul.

Azi, Viile Satu Mare, împreună cu satele aparţinătoare (Medişea, Cioncheşti, Tătărăşti) formează o comună. Localitatea este renumită prin plantaţiile de viţă de vie şi pomi fructiferi. O ciudăţenie a acestei aşezări e că pânza freatică e la adâncimi mari, motiv pentru care foarte greu se găseşte un izvor sau o fântână.

În Viile Satu Mare şi azi sătmărenii îşi construiesc vile şi case de odihnă unde-şi petrec zilele libere, la sfârşit de săptămână.

După Viile Satu Mare cele mai importante aşezări sunt HOMOROADELE, atestate documentar pe la 1370. Cele mai vechi urme de viaţă omenească datează din paleolitic şi viaţa a continuat fără întrerupere până azi. Este centru etnografic, cu case renumite pentru frumuseţea stilului şi având specific ţesături groase de lână decorate.

Resursele turistice sunt pădurea Homorod şi Oţeloaia. Aceste păduri sunt puncte de atracţie şi datorită arbuştilor pe care-i conţin.

La 2,5 km de Homorodul de Sus se află Barajul Oţeloaia. Lacul Oţeloaia, lac de baraj, a fost amenajat în 1970 pe valea Soldubei pentru a opri viiturile acesteia. Păşunile oferă un plăcut picnic la iarbă verde.

Deşi într-o zonă mai depărtată şi izolată, personalităţi ale locului s-au afirmat şi implicat în viaţa politică şi culturală românească şi europeană. Printre aceştia îl remarcăm pe preotul George Marchiş, din Homorodul de Jos, arhidiacon al Careiului, poet, publicist. Fiica acestuia, Iulia – Margareta – Otilia – Marchiş, născută în 1873 în Homorodul de Jos, căsătorită Cosmuţa, a făcut între 1901 – 1902, împreună cu soţul ei o călătorie în Extremul Orient. După această dată ea s-a dedicat vieţii literare. La Paris a fost secretara particulară a lui Anatol France şi frecventa casa şi atelierul lui Constantin Brâncuşi.

A publicat impresii de călătorie în revista ,,Luceafărul".

A colaborat şi la revista ,,Semănătorul", condusă de Nicolae Iorga.

Între Homoroade se află CHILIA, aşezarea fiind atestată din 1370.

În această localitate o gospodărie ţărănească ce datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea, din 1971 în proprietatea Muzeului judeţean, a fost organizată ca Muzeu sătesc. Gospodăria cuprinde: casa (care a fost strămutată din Homorodul de Jos) alcătuită din tindă, două camere şi cămară, şura monumentală, găbănaşul, coteţul pentru păsări. Casele din localitate au un stil arhitectonic local deosebit.

În ultimii ani la Chilia s-a înălţat o Mănăstire, care are hramul ,,Sfântul Andrei".

Mergând dinspre Chilia sau dinspre Medişea ajungem la SOLDUBA. În această localitate, la izvoarele Homorodului, încă în 1772, groful Karoly a întemeiat primul atelier de sticlă, care a funcţionat cu şase meşteri locali şi zece specialişti şvabi aduşi aici.

Între Solduba (la 1,5 km) Homorodul de Sus – Chilia, într-un peisaj cu pădure şi lac, la locul numit Oţeloaia, se organizează, din anul 1968, în luna august, ,,Festivalul portului şi dansului codrenesc". Lacul Oţeloaia, lac de baraj, cu o suprafaţă de 3 ha şi adâncime de 2 – 3 m, a luat fiinţă, prin captarea Văii Oţeloaia pentru atenuarea viiturilor de pe versanţii Codrului.

Păşunea Soldubei e favorabilă practicării jocurilor sportive şi schiului. Din Solduba se poate străbate un traseu pe Culmea Codrului: SOLDUBA – PĂDUREA SOLDUBA – CUŢA – VÂRFUL ŢICĂU – LESPEZI – TARNIŢA.

Din Codru, de la HODIŞA, s-a afirmat în lume: Ştefan Mărcuş, născut aici în 1866. El a studiat Academia de muzică din Viena, absolvind-o ca premiant. Ca student a activat la Viena în societatea ,,România jună", fiind o perioadă şi preşedintele acestei societăţi. După absolvire s-a angajat la teatrul german din Trappan, iar în 1911 a concertat la Viena. El a publicat lucrările: ,,Probleme teatrale româneşti" , ,,Din istoria Sătmarului", ,,Thalia Română" şi ,,Sătmar".

O altă zonă de interes turistic este cea care se circumscrie municipiului Carei şi oraşului Tăşnad.

Moftinu Mic rămâne întipărit în memorie prin câteva obiective, printre care: Obeliscul dedicat lui Mihai Viteazul, operă a sculptorului Radu Ciobanu, inaugurat în 1996. Lucrarea omagiază popasul voievodului Mihai, la întoarcerea sa de la Praga, în 1601, după stabilirea înţelegerii şi alianţei împotriva turcilor, cu împăratul habsburg Rudolf al II-lea. La Moftinu Mic, Mihai Viteazul a stat 25 de zile cu tabăra sa de 8000 de mercenari, înaintea bătăliei de la Guruslău, care a marcat reintrarea Transilvaniei sub

stăpânirea sa. Cât s-a aflat la Viena (1599-1601), Mihai Viteazul l-a avut ca secretar pe sătmăreanul Ioan Darahi.

Biserica Romano-Catolică din Moftinu Mare

La Moftinu Mare, sat şvăbesc întemeiat în secolul al XVIII-lea, se poate vizita Biserica Romano – Catolică „Maica Domnului”, datată în anul 1854 şi consacrată drept cea mai mare biserică sătească din nordul Transilvaniei.

Coloniştii şvabi din Moftinu Mare au adus cu ei şi statuia de lemn a Maicii Domnului cu Pruncul Iisus. Figurile statuii se pot îmbrăca, iar aceasta se află şi azi la mare cinste în biserica lor.

Între Moftinu Mare şi Moftinu Mic trecem pe lângă Domăneşti.

Lângă Gara CFR Domăneşti se găseşte monumentul - obelisc dedicat depunerii armelor de către armatele maghiare răsculate împotriva stăpânirii austriece, conduse de către Francisc Rákóczi al II-lea. Este amplasat pe locul unde a avut loc capitularea acestora în 1711, urmarea fiind semnarea Păcii de la Satu Mare prin care se consemna intrarea Transilvaniei în stăpânirea Imperiului Habsburgic.

CAREI este al doilea oraş ca mărime şi populaţie din judeţ, după municipiul Satu Mare. Amplasat în câmpia Eriului şi a Crasnei, pe drumul care leagă Bihorul de Sătmar, Careiul, are un îndepărtat trecut istoric. Numele şi întemeierea sa sunt legate de venirea triburilor maghiare. Astfel, împrejurimile actualului oraş au fost ocupate de neamul „Kaplon” din care-şi trage originea familia nobiliară Karolyi, devenită cu timpul cea mai puternică din ţinut. Prima menţiune documentară a oraşului datează din 1320 sub numele de VILLA KARUL. Începând cu anul 1428, va figura în toate documentele sub numele de CAREII MARI. Stăpânirea austriacă, instaurată la sfârşitul secolului al XVII-lea a dat un nou impuls dezvoltării oraşului şi regiunii din jur. Astfel, după 1722, Careii Mari devin reşedinţă a comitatului şi, mai apoi, a judeţului Satu Mare, până în anul 1926.

Toate familiile nobiliare maghiare din zonă au îmbrăţişat religia reformată şi doar Casa Károlyi a rămas catolică, ea se va bucura de tot sprijinul austriecilor, dornici să-şi consolideze stăpânirea aici, inclusiv prin intermediul religiei. Dacă în 1609 au obţinut titlul de baroni, în 1712 îl vor obţine pe cel de conţi (grofi în limbajul popular) şi îşi vor spori proprietăţile. Toată istoria oraşului va fi legată de evoluţia acestei familii. Astfel, din raţiuni economice şi pentru a contracara ponderea protestanţilor din oraş, contele Alexandru Károlyi a colonizat, cu începere din 1712, un mare număr de germani (şvabi) aduşi din Baden-Wűrtenberg şi Bayern. El a adresat o cerere în acest sens Curţii din Viena, cerând scutirea coloniştilor de obligaţiile datorate statului, pentru o perioadă de timp. Având aviz favorabil, acum va avea loc colonizarea acestora în localităţi ca: Urziceni, Căpleni, Ciumeşti, Careii Mari, Moftinu Mare, Cămin, Foieni.

Între anii 1726 şi 1730 sunt colonizate localităţile Ardud şi Beltiug, apoi Petereşti. Între anii 1743 – 1758 localităţile Terbeşti, Socond, Homorodul de Jos, Sanislău; între anii 1792 – 1803, Iojib, Ciumeşti, Hurez, Dindeştiu Mic şi Mădăras; după 1808 coloniştii germani vor sosi şi în Tăşnad şi Tiream. Deoarece au fost aşezate în zone izolate unele de altele şi nu au avut atâtea privilegii ca şi coloniştii germani care s-au aşezat în Banat, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a produs maghiarizarea lor.

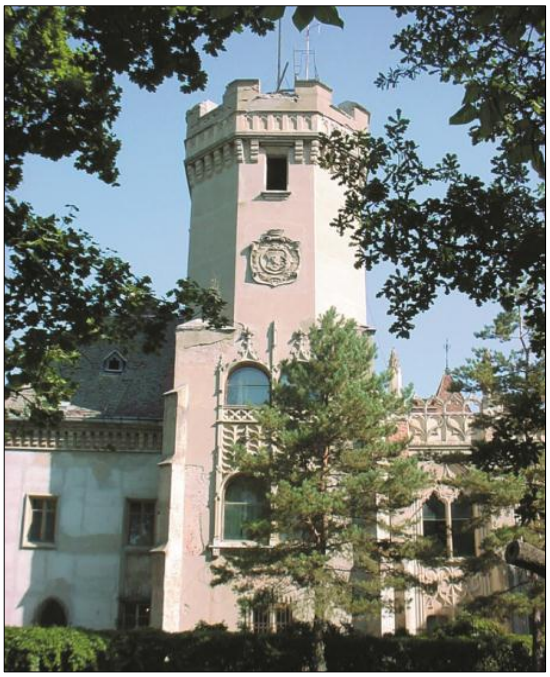
Tot de numele contelui Alexandru Károlyi se leagă strada haiducilor şi mutarea românilor din satul Bobald la Carei, unde aceştia vor ocupa o stradă a oraşului (str. Doina) îndeplinind sarcina de păzitori ai

cetăţii (haiduci). În primii ani de la mutare încă mai foloseau în timpul instrucţiei comenzi militare româneşti, după cum rezultă din prima monografie a oraşului publicată în veacul al XIX-lea.

Şvabii vor contribui la dezvoltarea economică a regiunii, până azi comunele populate de ei fiind cele mai bogate din ţară. De asemenea, tradiţia acestor localităţi cu populaţie de origine germană prevede ca fiecare să-şi fi întemeiat în timp fanfară, care participă la toate evenimentele importante ale comunităţii, plăcute sau triste: la Petreşti - în1850, Căpleni – 1903, Foieni – 1783.Deosebit de gustoasă este şi tradiţia gastronomică adusă de coloniştii germani. Menţionăm aici plăcinta numită ,,ştrudel", care a dat şi o tradiţie de Ziua localităţii Foieni, când se organizează un concurs al ştrudelului.

Muzeul Etnografic din Petreşti (înfiinţat în 1993) conservă, în mare parte, tradiţiile de cultură şi civilizaţie ale acestora.

Tot contele Alexandru Károlyi va întemeia, pe propria cheltuială, Liceul Piarist (azi Grup Şcolar Teologic Romano-Catolic „Josephus Calasantius", care-şi va începe activitatea la 17 septembrie 1727, având ca limbă de predare latina. Printre elevii acestui liceu s-au numărat poetul Ady Endre, pictorul Aurel Popp, omul politic Simion Bărnuţiu. Plăcile comemorative aşezate pe faţada liceului subliniază tocmai amintirea prezenţei lor aici! Cu sprijinul aceleiaşi familii, cărturarul maghiar Károlyi Gáspár, reuşeşte prima traducere a Bibliei în limba maghiară. Bustul lui Károlyi Gáspár şi o placă comemorativă se găsesc amplasate în curtea şi pe faţada intrării în Biserica Reformată (strada Ţibleşului nr. 20).

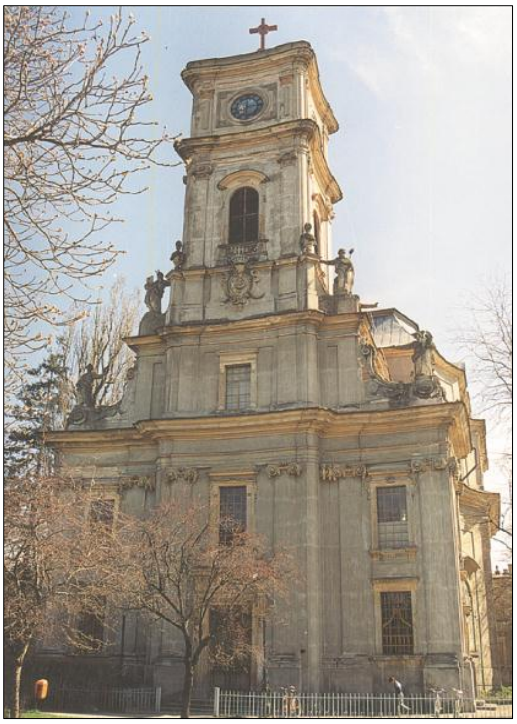
Castelul din Carei

Revenind la istoria oraşului, printr-un decret al guvernului maghiar, din 1848, se constituie Consiliul oraşului Carei. În acelaşi an primeşte sigiliu şi stemă. Din 1876 statutul de oraş organizat primit în 1848 va intra în vigoare şi este menţionat în acelaşi an primul primar al oraşului, Hegedüs Joszef. Menţionăm că între anii 1926-1940 şi 1945-1950, oraşul şi plasa Carei au fost incluse în componenţa judeţului Sălaj.

Azi, clădirea Grupului Şcolar „Iuliu Maniu" (strada Culturii, nr. 21) a preluat sediul fostei prefecturi. Careiul a fost prefectură a comitatului Satu Mare din secolul al XVIII-lea, a cărei clădire a fost asigurată de familia Károlyi. Cutremurul din 1834 distruge complet clădirea. Prin urmare, se construieşte un nou palat sub forma literei U, cu o sală de şedinţe cu ornamente tip seccesion (1905). În anul 1926 prefectura se mută la Satu Mare, iar clădirea cunoaşte diferite destinaţii până în zilele noastre.

Principala atracţie turistică a oraşului şi una dintre principalele obiective turistice ale judeţului, este Castelul familiei Karolyi, situat în parcul central al oraşului, o capodoperă de arhitectură. Construcţia datează din anul 1482, din timpul domniei regelui Matei Corvin, la cererea lui Karoly Loncz Laszlo. Abia sub Karoly Mihaly, la 1597, a căpătat caracteristicile unei cetăţi fortificate cu bastion şi şanţ. În anul 1894, proprietarii, familia nobiliară Károlyi, ordona arhitectului Mering Arthur, refacerea în forma în care se păstrează şi astăzi. Avem astfel o planimetrie patrulateră, cu patru turnuri de colţ, predominând stilul romantic. Curtea interioară a vechiului castel a fost transformată într-un atrium, flancat de două loggii, cu scară monumentală cu balustradă de lemn sculptat, cu un şemineu de marmură şi cu tavanul realizat în casete de lemn pictat. Astăzi, castelul adăposteşte Muzeul Orăşenesc Carei, cu două secţii: arheologie şi ştiinţele naturii. Inventarul lor este bogat, cuprinzând vestigii neolitice, piese daco-romane (secţia arheologie), precum şi plante şi animale fosile, trofee cinegetice, floră şi faună din zonă, colecţii de fluturi şi ouă de păsări. Parcul Dendrologic, amenajat în jurul castelului, este cea mai importantă rezervaţie de floră din judeţ, constituit cu începere de la sfârşitul secolului al XVII-lea. El se întinde pe o suprafaţă de 10,3 ha şi cuprinde 267 specii lemnoase exotice şi indigene.

Oraşul Carei reprezintă un centru al arhitecturii baroce din judeţ şi din Nordul Transilvaniei. Ca dovadă, avem salba de biserici construite în acest stil în secolul al XVIII-lea.

Biserica Romano-Catolică din Carei

Biserica Romano-Catolică „Sfântul Iosif de Calasanz" (strada Republicii, nr. 9) este unul dintre cele mai frumoase monumente de arhitectură barocă. Piatra de temelie a bisericii a fost pusă în 1769 iar sfinţirea s-a făcut în anul 1779. Claustrul de lângă biserică a fost clădit, de asemenea, în stil baroc, formând împreună cu biserica, unul din cele mai frumoase ansambluri baroce din zonă. Ambele au fost administrate de ordinul călugărilor franciscani.

În 1834, din cauza unui cutremur, se prăbuşeşte turnul bisericii. De aceea, în 1860, a avut loc o renovare generală condusă de celebrul arhitect din Budapesta Ybl Miklós, unul dintre cei mai cunoscuţi arhitecţi din Imperiu, de numele căruia se leagă şi construirea noului palat regal din Budapesta şi edificiile de pe Insula Margareta. Interiorul bisericii abundă în motive renascentiste. Împărţirea interioară este dată de 6 arcuri uriaşe. Cele din mijloc sunt mai înalte, ele sprijinind acoperişul navei de formă ovală. Altarul principal, de culoare cenuşiu-închis, este din lemn sculptat. De o parte şi de alta a navei există câte trei altare mai mici. Un element interesant este legat de decorarea bisericii: motive florale în relief pe stâlpii ce susţin arcurile. Sticla folosită la ferestre, de culoare roşie şi albastră, dădea o nuanţă violetă/violacee interiorului. Cu ocazia ultimelor lucrări de restaurare s-au păstrat doar ferestrele colorate de pe latura vestică.

Tot în zona centrală a oraşului se găsesc alte două biserici construite sub influenţa stilului baroc: Biserica „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril" (strada Doina, nr. 24), fostă biserică greco-catolică şi Biserica Ruteană (strada Doina, nr. 24).

În centrul oraşului se distinge Catedrala Ortodoxă a cărei contrucţie a început în anul 1990 şi are hramul Sfântului Dumitru.

Monumentul Ostaşului Român

Monumentul Ostaşului Român, situat în Piaţa Victoriei şi realizat în 1964, cu ocazia aniversării a 20 de ani de la eliberarea oraşului de armata hitleristă (25 Octombrie 1944), oraşul Carei fiind considerat din această perspectivă ca „ultima braudă" de pământ românesc eliberat. Este o operă a sculptorului Vida Géza şi a arhitectului Anton Dâmboianu. Monumentul este compus dintr-un obelisc piramidal înalt de 15 m şi un grup sculptural, structurat geometric din blocuri masive de piatră, cu basoreliefuri cu scene de gen din lupta şi munca poporului român, flancat cu două portrete-efigii: soldatul român şi ţăranul român din nordul ţării. Întreg monumentul are dimensiunile de 18 x 5 x 12m. Referindu-se la el, sculptorul Vida Géza spunea: „Lucrarea are mai multe elemente simbolice începând cu acel cap de ţăran care există la capătul complexului, simbolizând răscoalele ţărăneşti ce au fost pe aceste meleaguri. Careii Mari au reprezentat de-a lungul timpului, un focar de cultură. Diferitele busturi şi plăci comemorative dau mărturie acestui fapt:

În centrul oraşului, pe o piramidă înaltă, acoperită cu plăci de marmură albă se află bustul lui Avram Iancu, dezvelit în anul 1994. Tot aici este amplasată inscripţia cu textul: „Unicul dor al vieţii mele este să-mi văd naţiunea fericită”.

Bustul lui Pétofi Sándor, aflat pe strada 1 Decembrie 1918, a fost dezvelit la 13 Martie 1994, fiind creaţia sculptorului Petrovits István din Sfântu Gheorghe. La Carei scriitorul şi-a întâlnit viitoarea soţie, Julia Szendrey, la un bal dat de contele Teleki.

Placa comemorativă Kaffka Margit (1880-1918), este aşezată pe faţada casei unde s-a născut marea poetă şi prozatoare (azi, strada Avram Iancu, nr. 24). Kaffka Margit este considerată întemeietoarea liricii feminine maghiare şi a romanului de introspecţie psihologică. Ea a studiat la Carei, apoi la Liceul Romano-Catolic „Sf. Elisabeta”, experienţă descrisă în romanul “Hangyaboly”(Muşuroiul).

Urmează poarta jertfelor care s-au dat pentru eliberarea patriei. Ţăranca, ce împlântă o floare, simbolizează viaţa nouă care începe. Urmează ostaşul eliberator, care sub forma sub care este reprezentat e un ostaş demn de menirea lui, participant activ la eliberarea patriei. Ca punct culminant al acestui monument, au înălţat obeliscul sau flacăra veşnică, un obelisc ce seamănă cu turlele bisericilor de lemn din Maramureş. Pe monument este săpat următorul text: ”Glorie ostaşilor armatei române căzuţi în luptele pentru eliberarea patriei”.

Biserica Reformată (strada Ţibleşului, nr. 20) construită în secolul al XIV-lea în stil gotic.

Sinagoga Neolog (strada Progresului, nr. 6) având în faţa sa un obelisc dedicat familiilor evreieşti deportate în lagărele de la Auschwitz.

Oraşul este deosebit de pitoresc, cuprinzând numeroase vechi case medievale, sedii ale breslelor meşteşugăreşti. Politeţea şi corectitudinea careienilor, calitatea şi ospitalitatea serviciilor lor sunt ireproşabile.

Localitatea CĂPLENI, aşezată pe malurile râului Crasna, se numără printre comunele mari ale regiunii. Istoricii consideră că acest ţinut a fost iniţial reşedinţa principală a lui Kende, conducătorul oştilor maghiare, din care provine neamul Kaplony.

Biserica Romano-catolică din Căpleni

Prima Mănăstire din Căpleni a fost construită în anul 1080 şi a fost slujită de călugării benedictini. Ea a fost hărăzită a fi mănăstire de neam. În 1241 a fost incendiată de tătari, dar a început imediat refacerea ei de acelaşi neam Kaplony. În timpul dominaţiei otomane (1526 – 1686), a stat părăsită. Contele Károlyi Sándor a refăcut-o între anii 1711 – 1719, iar pe partea nordică a construit o mănăstire pentru călugării franciscani. Cutremurul din 15 octombrie 1834 a distrus complet mănăstirea, dar, începând cu anul 1842, arhitectul Ybl Miklós (1814 – 1891) a conceput o nouă biserică în stil neoromanic, folosind însă cărămida şi pietrele vechi ale mănăstirii benedictine.

Picturile şi piesele ornamentate cu motive florale ale tavanului casetat din biserica actuală şi din cavou au fost realizate de artişti vienezi.

Pictura altarului, reprezentându-l pe Sf. Anton a fost realizată în 1892 de artistul Tóth Béla. Nu se cunoaşte cine este autorul picturii de pe vechiul altar, un triptic din care s-a păstrat numai prima pictură (2,7 x 1,9 m), reprezentând naşterea lui Iisus. Se presupune însă că datează de la începutul secolului al XVIII-lea. Tot din această perioadă datează şi tablourile care îi reprezintă pe Sf. Anton din Padova şi un altul pe Fecioara Maria. Demn de remarcat este şi chivotul, dăruit bisericii în anul 1756 de către contesa Anna Károlyi.

Biserica din Căpleni este renumită pentru cripta familiei Károlyi. Conform tradiţiei prima biserică şi mănăstire din Căpleni a fost construită încă în secolul XI-lea şi aparţinea călugărilor benedictini. Prima

Cripta familiei Károlyi

biserică cu hramul Sfântului Martin era patronată de familiile din neamul Kaplony, din care făcea parte şi familia Károlyi şi încă din această epocă servea ca loc de înmormântare a descendenţilor acestui neam. Pe parcursul secolului XV-lea mănăstirea şi biserica a fost părăsită şi a ajuns într-o stare ruşinoasă. Renovarea bisericii şi lucrările de construcţie ale unei noi mănăstiri au fost iniţiate de către Sándor Károlyi, care în anul 1711 a dăruit aceste clădiri franciscanilor salvatorieni. În ciuda lucrărilor de restaurare ale bisericii între anii 1711-1714 aceasta nu a suferit modificări radicale, în principiu şi-a păstrat forma ei medievală până în secolul XIX-lea, când, după cutremurul devastator din 1834, a fost reconstruită după proiectele renumitului arhitect budapestan Ybl Miklós. Lucrările de reconstruire ale bisericii şi ale mănăstirii au avut loc între anii 1844-1847, cu sprijinirea financiară a contelui György Károlyi. Cele mai vechi sicrie existente în cripta familiei au fost turnate în bronz la Bratislava, la începutul secolului al XVII-lea. Urmează apoi cele din cupru, de la începutul secolului al XVIII-lea. Acestea din urmă sunt foarte asemănătoare cu cele din cavoul regal de la Viena. Altele au fost cioplite din lemn preţios, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, toate bogat ornamentate cu reliefuri din cupru. Sicriul contelui Károlyi Gyorgy (1802 – 1877) a fost turnat dintr-un aliaj de argint şi cupru. În prezent există în cavoul bisericii din Căpleni 36 de sicrie aparţinând membrilor familiei Károlyi.

Podoaba capelei din incinta bisericii cu hramul „Sfântului Anton”, unde se află sicriele, e un crucifix din marmură de Carrara, cioplit la Florenţa, în 1898. Un alt detaliu semnificativ constă în faptul că deasupra sarcofagelor a doi bărbaţi din familia Károlyi sunt amplasate două vase, ambele în dreptul capului celui decedat, în care se află inimile soţiilor lor, într-un gest simbolic de dragoste peste moarte.

Biserica Ortodoxă din Sanislău

Renumită în Căpleni este şi fanfara, înfiinţată în anul 1903 de către preotul paroh Massa Victor, pasionat de muzică. Membrii formaţiei aveau obligaţia ca în fiecare an să-şi extindă repertoriul. În prezent acesta cuprinde circa 150 de piese religioase şi 30 de lucrări din repertoriul internaţional.

Pornind dinspre Carei, spre Oradea, pe un deal situat între Carei şi Petreşti, la o altitudine de 129 m deasupra nivelului mării, şi la circa un km faţă de şosea, se găseşte capela unui sat Ghide (Kigye), azi dispărut.

În anul 1937, în volumul său, intitulat „Szent Vagy Uram” (Sfânt Eşti, Doamne), preotul poet Magyar Bálint a dedicat două poezii capelei de la Ghide. Una dintre acestea redă legenda locului. Pe dealul pe care a fost construită capela este un dâmb artificial, unde pământul a fost adunat cu mâna, iar sub el este înmormântat un viteaz cu calul său. Legenda este asemănătoare celei despre Capela Sfânta Treime din Carei: aici, la fel pământul din movilă a fost adunat de ostaşii curuţi cu chipiurile lor, drept semn de mulţumire faţă de Dumnezeu, după armistiţiul de la Moftin, din 1711.

Hramul Capelei din Ghide se sărbătoreşte la 1 septembrie, în restul anului ea fiind doar un semn al trecerii oamenilor pe acele meleaguri.

La 12 km de Carei, în comuna PETREŞTI, găsim Muzeul Etnografic Şvăbesc, înfiinţat în 1993. El a fost amenajat într-o gospodărie tipică arhitecturii populare germane, ridicată în anul 1881. Gospodăria este formată din casă (construită în aşa fel încât să poată convieţui familiile a două generaţii), şură şi acareturi, la amenajarea lor muzeistică încercându-se redarea cât mai autentică a modului de viaţă caracteristic şvabilor sătmăreni.

În această localitate (atestată documentar din anul 1316 sub denumirea de Mező-Petri şi colonizată cu populaţie germană din anul 1740) găsim şi o frumoasă Biserică Romano-Catolică „Sfânta Elisabeta", datând din 1786.

Din Petreşti ne îndreptăm spre localitatea PIŞCOLT, atestată documentar la 1329. Ca monument de arhitectură avem aici Biserica Reformată ce datează din secolul al XV-lea. Pişcoltul rămâne însă în memoria colectivă a sătmărenilor prin „Sărbătoarea lebeniţelor", legată de Zilele comunei şi organizată în luna august a fiecărui an. Astfel se marchează una din cele mai „dulci" simboluri ale zonei, zonă bogată în nisipuri ce favorizează o astfel de cultură, lebeniţa sau pepenele verde.

La 7 km de Pişcolt se găseşte SCĂRIŞOARA NOUĂ, sat întemeiat după Primul Război Mondial (1924) cu locuitori mutaţi din Scărişoara şi Munţii Apuseni. Astăzi mai dăinuie doar trei case construite în momentul întemeierii localităţii. Tocmai de aceea locuitorii moţi, din dorinţa de a-şi păstra tradiţiile populare specifice zonei, au pus bazele Muzeului Moţilor şi au ridicat un monument. Colecţia etnografică a acestui muzeu, bogată şi diversă, cuprinde peste 800 de obiecte aduse de moţi din zona lor de origine, Munţii Apuseni.

În apropiere fiinţează din 1991 Mănăstirea de călugări „Sfântul Ioan Botezătorul". La origine cladirea a fost un paraclis, ce a fost construit de sătenii locali.

La 4 km distanţă de localitatea Petreşti se găseşte frumoasa comună SANISLĂU, cu o bogată tradiţie culturală. Şcoala de aici datează încă din 1735, ceea ce a impulsionat trimiterea unor tineri la studii superioare încă de timpuriu. În 1757, printre candidaţii veniţi la Blaj să-şi facă pregătirea de dascăl sunt şi trei tineri din Sanislău. Această acţiune a continuat mai ales după înfiinţarea Preparandiei româneşti din Oradea şi a Liceului din Beiuş. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1871-1893) au studiat la Preparandia din Oradea peste 20 de tineri din Sanislău şi 9 din Ciumeşti, sate cu cel mai mare număr de preparanzi din această perioadă.

Intelectualii din Sanislău au participat activ la întemeierea societăţilor culturale, cum a fost cazul Astrei. Printre membrii fondatori s-a numărat Dumitru Hossu, directorul Şcolii din Sanislău; în Februarie 1898 când s-a constituit despărţământul sătmărean al Astrei, director a fost ales Gavril Lazăr de Purcăreţ, preotul greco-catolic din Sanislău, care a participat apoi şi la redactarea Memorandumului, făcând parte din delegaţia care a înaintat documentul împăratului la Viena. Cu sprijinul Astrei au luat fiinţă biblioteci săteşti şi în Comitatul Satu Mare. Printre bibliotecile cu peste 100 de volume este menţionată în 1910 şi Biblioteca din Sanislău cu 103 volume, având în patrimoniu şi „Istoria pentru începutul românilor în Dacia" a lui Petru Maior, donată de cărturarul orădean Iosif Vulcan cu o dedicaţie a acestuia pe prima pagină. Activitatea preotului Gavril Lazăr de Purcăreţ a fost continuată de urmaşul său, Alexa Pop (din 1907) care a ridicat aici o măreaţă Biserică cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril", având ca model Biserica Greco-Catolică de la Mariopocsi din Ungaria, însemnat loc de pelerinaj pentru toţi catolicii din zonă. Între anii 1940 – 1948, biserica de aici a fost loc de pelerinaj franciscan.

Unirea din 1918 a dat un puternic avânt acţiunilor culturale. În 1920 s-a fondat aici Societatea Culturală „Sentinela de Nord", de către un grup de intelectuali şi studenţi din comună. Activitatea societăţii a constat în serbări culturale; susţinerea activităţii unei biblioteci cu peste 3.000 de volume, cultivând dragostea pentru lectură în rândul locuitorilor din comună, a iniţiat cursuri de alfabetizare şi a contribuit la construirea unui cămin cultural care a rămas până astăzi un impunător lăcaş de cultură cu care se mândresc sănislăuanii. Intensificarea activităţii şi sporirea popularităţii acesteia, a contribuit la editarea, din iunie 1925, a unei reviste intitulată „Sentinela de Nord", care apărea lunar, dar din motive financiare nu s-au publicat decât cinci sau şase numere. Pentru zilele noastre, tradiţia culturală a fost continuată de Gheorghe

Bulgăr (1920- 2001), unul dintre cei mai mari lingvişti pe care i-a avut România. În lucrările sale este preocupat îndeosebi de cercetarea problematicii limbii literare, în concepţia scriitorilor români, de stilistică şi istoria limbii. Dintre volumele publicate de el menţionăm: ,,Dicţionarul limbii poetice a lui Mihai Eminescu" (1968); ,,Sintaxă şi stilistică (1968); ,,Studii de stilistică şi limbă literară" (1970).

CĂMIN este o comună atestată încă din secolul al XIV-lea, fiind populată cu şvabi în secolul al XVIII-lea.

Biserica ,,Sfânta Ana" de aici a fost construită în anul 1866. Interiorul este frumos decorat cu statuile Sfântului Ştefan şi a Sfântului Emeric, aşezate lângă altarul principal, precum şi cu statuile Sfinţilor Iosif, Maria, Ana, Anton, toate sculptate în lemn şi pictate. Ele au fost confecţionate în atelierul artistului plastic austriac Josef Reifesel.

La şcoala acestei biserici a învăţat şi episcopul martir dr. Seheffler Janos, originar din această comună. Un detaliu semnificativ este acela că şvabii plecaţi de aici după anul 1990 în Germania se întorc în Cămin pentru a-şi boteza copiii.

LUCĂCENI, localitate aşezată între Cămin şi Berveni, la circa 7 km de Carei. A fost întemeiată în 1924 prin împroprietărirea ţăranilor din comuna Şişeşti (jud. Maramureş). La început localitatea a purtat denumirea de Colonia ,,Urmaşii lui Vasile Lucaciu" şi a fost înfiinţată de către statul român după Marea Unire de la 1918, ca urmare a reformei agrare, la fel ca şi alte localităţi din jurul Careiului, Ianculeşti, Horea, Marna Nouă, Dacia, (Poprica), Scărişoara Nouă etc.

Bustul lui Vasile Lucaciu

Aşezarea Lucăceni este singura care poartă numele preotului Vasile Lucaciu, personalitate emblematică a luptei naţionale a românilor sătmăreni la sfârşitul secolului al XIX-lea – început de secol XX. Numele acestei aşezări este un binemeritat omagiu ,,Leului de la Şişeşti", pentru faptele sale nepieritoare de propăşire şi unire a tuturor românilor.

Hotarul satului Lucăceni se află aşezat pe malul drept al albiei noi a Crasnei, fiind străbătut şi de vechiul curs al Crasnei, canalizată şi ea şi cunoscută sub denumirea de Crasna Veche (Canalul Lapi, iniţial). Cea mai mare parte a hotarului se află într-o zonă mai înaltă, pe o terasă a fostei mlaştini, de fapt pe malul ei. Atât această terasă, cât şi grindurile, insulele mai apropiate de malul mlaştinii au fost locuite încă din perioada istoriei vechi.

Biserica de aici, a cărei construcţie a început în 1955 şi s-a finalizat în anul 1974, deşi lucrările au început din 1936 şi au alt amplasament, are ca model Biserica din Şişeşti. Hramul ei este „Adormirea Maicii Domnului". Este în stil neobizantin, împodobită cu o pictură în acelaşi stil executată de pictorul de biserici bucureştean Marin Burghelea, precum şi cu un iconostas sculptat şi pictat cu scene conforme cu rânduielile iconografice ale Bisericii Ortodoxe. În pictura interioară, pe lângă scenele religioase, apar figuri de voievozi români şi cele ale militanţilor ardeleni din mişcarea memorandistă. Astfel, istoria se uneşte cu credinţa.

În faţa şcolii, în 2004, a fost amplasat bustul marelui patriot dr. Vasile Lucaciu, operă a sculptorului Stefan Erdei. Comuna BERVENI este atestată din anul 1216. Denumirea, la origine, este slavă – Berne, desemnând un nume de persoană. Ea are o situare geografică deosebită, fiind loc de trecere, nod, pe unicul drum ce lega în trecut mlaştina Eced la nodul Crasnei. De aceea, în secolul al XV-lea, conţii Károlyi au înfiinţat o vamă comercială în localitate. În secolul al XV-lea dezvoltarea este rapidă, localitatea câştigând titlul de „oppidun", cu funcţia de centru comercial de schimb. În anul 1712, contele Károlyi Sándor a colonizat grupuri masive de şvabi, dovada este un cartier „major" în care s-a construit o Biserică Romano-

Catolică. Tot acum începe şi secarea mlaştinii Eced, care continuă pe tot parcursul secolului al XIX-lea. De asemenea râul Crasna va fi deviat de la albia veche şi condus printr-un canal direct în Tisa.

În localitatea PIR putem vizita castelul vechi de peste cinci secole, aparţinând familiei baronului Öerdög. Tradiţia susţine că aici s-au întâlnit Nicolae Bălcescu şi Kossuth Lajos pentru a purta tratative în timpul revoluţiei de la 1848. S-a conservat şi mobilierul acestui castel, şi el având o valoare istorică. Astfel, mobila de abanos a fost realizată la Viena la începutul secolului al XX-lea şi este identică cu cea din sufrageria Castelului Peleş de la Sinaia. Tot aici putem admira şi o frumoasă pianină fabricată în Rusia în perioada ţarului Petru I.

Comuna ANDRID este cunoscută în întreaga ţară ca fiind comuna cu cele mai multe berze. În anul 1997 existau aici 22 de cuiburi, fiind declarată în acel an comuna cu cele mai multe berze din Europa. Sărbătoarea satului, din luna iulie, este, de altfel, sub simbolul acestei bogăţii ,,sărbătoarea berzelor".

La HOTOAN a activat preotul-cronicar Vasile Pătcaşiu (1844-1932), care, din 1872, va fi un adevărat deschizător de drumuri pentru locuitorii de aici. El se va ocupa de organizarea şcolii confesionale româneşti; în interesul tineretului din localitate organizează şcoala de duminică şi sărbători, prelegerile fiind ţinute la biserică, după vecernie. În luna mai 1892 împreună cu cantorul învăţător Teodor Medan, participă la mişcarea memorandistă. Pe teren economic este membru fondator al băncilor ,,Silvania" din Şimleu şi ,,Vulturul" din Tăşnad, iar în 1902 în Hotoan pune bazele unei cooperative de consum. În 1918 se remarcă prin eforturile depuse în direcţia organizării consiliilor şi gărzilor naţionale din zonă şi este prezent la Adunarea Naţională de la Alba Iulia. Preotul-cărturar Vasile Pătcaşiu rămâne în tradiţia culturală sătmăreană prin ,,Cronica Parohială" cunoscută şi sub numele de ,,Cronica de la Hotoan" în care a consemnat toate evenimentele semnificative petrecute în plan naţional şi zonal, inclusiv moartea lui Mihai Eminescu.

Următorul obiectiv turistic al acestui traseu este Casa Memorială Ady Endre, aparţinând comunei Căuaş şi aflată la o distanţă de 16 km de Carei. Ady Endre (1877-1919) reprezintă un simbol de referinţă al poeziei maghiare şi universale, fiind considerat întemeietorul liricii moderne maghiare.

Casa Memorială Ady Endre

Casa memorială a fost înfiinţată în 1957, iar în 1977 cu ocazia comemorării a 100 de ani de la naşterea marelui poet este refăcută şi expoziţiile din interior sunt amplificate. Casa în care s-a născut poetul datează de la mijlocul secolului al XIX-lea; este o construcţie ţărănească specifică zonei etnografice a văii Erinului şi se compune din 3 încăperi: o tindă în mijloc, o cămară mare spre frontul străzii şi alta în dreapta tindei, cuprinzând toate trei mobilier, obiecte şi o expoziţie fotodocumentară cu aspecte din copilăria şi anii de şcoală ai poetului. Expoziţia se derulează apoi în altă clădire (conacul familiei Ady) cu patru încăperi, unde sunt prezentate aspecte din viaţa şi creaţia poetului. Tot aici se află şi camera în care a locuit şi creat Ady Endre. În trecut satul se numea Mecenţiu.

Între cele două case, pe o alee străjuită de un castan masiv, se află aşezat bustul poetului ridicat în anul 1977, operă a sculptorului Fekete Josif. Din complexul expoziţional mai fac parte: fântâna vechii gospodării şi un chioşc cu o masă de piatră, unde a meditat şi a creat marele poet.

În CĂUAŞ găsim o placă comemorativă dedicată pictorului Aurel Popp (1879-1960), aşezată pe faţada casei sale natale.

Dinspre Căuaş ne îndreptăm spre TĂŞNAD. Primele informaţii sunt cele din 6 Mai 1248: într-o însemnare la curtea regelui Béla al IV-lea al Ungariei se consemna un paroh local ,,Nicolaus mester Tasnádi plébános" ca făcând parte din comitatul Szolnok, ca o moşie episcopală. Pe la 1368 este menţionată

o moară vestită de apă şi datorită poziţiei geografice (intersecţia drumurilor comerciale) ajunge târg „oppidum Tasnad”.

Pentru a putea fi apărat de incursiunile turcilor şi tătarilor episcopul Ardealului îi cere regelui Matei Corvin dreptul de a construi aici o cetate „fie din lemn, fie din piatră”. La 1570, în tratatul dintre împăratul Maximilian şi Ioan Sigismund, voievod al Transilvaniei, este menţionată existenţa cetăţii de piatră.

Tăşnad

Din 1660, timp de 30 de ani, aşezarea a fost sub ocupaţie turcească. În anii 1709-1739 localitatea este bântuită de holeră, care contribuie la depopularea ei. De aceea între 1757-1758 sunt aduşi în zonă colonişti şvabi din Schwarzwald pentru repopularea ei şi întărirea catolicismului.

Obiective turistice:

Bustul lui Grigore Maior, aflat în parcul central, dezvelit la 4 noiembrie 1995, autor fiind sculptorul Radu Ciobanu. Acesta comemorează întreaga contribuţie a cărturarului român la înflorirea culturală a românilor din zonă şi din întreaga Transilvanie.

Biserica Ortodoxă, (strada Lăcrămioarelor) construită în 1893, pe locul uneia mai vechi, care devenise neîncăpătoare. Are planul în formă de cruce (lungimea 40 m, lăţimea 20 m, şi înălţime 45 m), interior cu boltă, fresca este pictată în stil neobizantin. Clopotele au fost turnate la Timişoara în 1896, cu specificaţia „pentru credincioşii din Tăşnad”. Clopotul mare are o greutate de 200 kg; clopotul mic 140 kg, turnat în 1918 cu menţiunea „pe cheltuiala credincioşilor români”.

Biserica Romano-Catolică, înfiinţată, potrivit datelor istorice, împreună cu parohia de către regele maghiar Ştefan cel Sfânt. Actuala biserică a fost ridicată în anul 1903, pe locul unei biserici de secol XV, de către arhitectul Stegmuller Arpad din Debrecen. Altarele au fost confecţionate la Budapesta, iar statuile artistice, majoritatea sculptate în lemn au fost realizate la Tirol şi Moravia, între anii 1913 – 1917.

Biserica Reformată, strada Ştefan cel Mare, nr. 2, ridicată în 1476, în stil gotic, cu o serie de modificări pe parcurs (1776-1867). Are o placă comemorativă dedicată lui Biró Lajos. Placa comemorativă dedicată regizorului Harag Győrgy (1925-1985) (strada Lăcrămioarelor, 87), dezvelită în 1993.

Harag Győrgy şi-a făcut studiile liceale la Tăşnad şi a îmbogăţit cu memorabile montări scenice cultura teatrală din România, Ungaria, Voivodina.

Muzeul Orăşenesc, (strada Lăcrămioarelor, nr. 14), aflat în clădirea fostului conac nobiliar (Castelul Cserey - Fischer), reconstituit în 1771. Muzeul a fost inaugurat în 1978, cu o bogată colecţie etnografică şi arheologică.

Casa de Cultură orăşenească, (strada Înfrăţirii, nr. 2), care funcţionează într-o clădire datată 1909 ca fost cazino al protipendadei locale.

Monumentul eroilor din războiul antifascist (Parcul Pompierilor, strada Nicolae Bălcescu, nr. 3) se înalţă într-un rond din centrul localităţii şi este opera sculptorului Samuel Keresztesi. Dezvelirea a avut loc în ziua de 9 mai 1959.

Postamentul, de plan pătrat, din piatră, este surmontat de o coloană obelisc din beton. Întreg monumentul care are 4,50 m înălţime. Pe faţada principală a coloanei este montată o placă de marmură albă, dreptunghiulară pe care este înscris, în limba română şi maghiară, următorul text: „În memoria eroilor căzuţi în războiul pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. 1944-1945”.

O atracţie turistică a zonei staţiunea balneară din apropierea oraşului renumită prin apele sale termale, azi un obiectiv turistic de mare interes pentru turişti români şi străini.

Ştrandul de la Tăşnad

Sărăuad (4 km de oraşul Tăşnad) care adăposteşte biserica ,,Sfântul Grigore Teologul" datată 1777. Placa comemorativă Grigore Maior (1715-1785), aşezată în centrul satului. Fiu de oameni săraci, îşi desăvârşeşte şcoala la Cluj (retorică, la institutul iezuit, 1737), Roma (institutul ,,De Propaganda Fide", între 1740-1747, finalizate cu un doctorat în filozofie şi teologie) şi Blaj. În 1754, la 18 octombrie, când se deschid şcolile româneşti din Blaj, sub păstorirea episcopului P. P. Aron, este printre dascălii locului de unde va ,,răsări soarele românilor" (I. H. Rădulescu). La Blaj, Grigore Maior se ocupă de realizarea unui dicţionar, organizează biblioteca. Introduce ,,beneficul de pâine" pentru studenţii teologi.

Prin diplomă împărătească, semnată de Maria Tereza, este numit episcop, la 27 octombrie 1772, pentru Transilvania. În timpul episcopatului său sunt ridicate bisericile de piatră de la Sărăuad şi Sărvăzel. Tot Grigore Maior are meritul de a-i fi trimis la studii la Roma pe viitorii cărturari luminişti Ghorghe Şincai şi Petru Maior şi Samuel Micu. El readuce la uniaţie o mare parte din bisericile transilvane prin vizitaţiile canonice după ce o părăsiseră ca urmare a mişcării de revenire la ortodoxie condusă de Sofronie din Cioara.

CAPITOLUL X
PERSPECTIVE DE DEZVOLTARE
(coord. Adrian Ştef)

10.1. Dezvoltarea industriei

Analiza situaţiei existente a indicat faptul că aproximativ 10% din firmele înregistrate în judeţ au capital (integral sau parţial) străin. Cei mai mulţi investitori străini activează în domeniul industriei, unde activează importante companii, ca cifră de afaceri şi număr de angajaţi: componente auto, electronice şi electrocasnice, industrie alimentară, textile şi industria lemnului. Aceste companii contribuie cel mai mult la producţia industrială a judeţului, la volumul exporturilor şi angajează peste jumătate din forţa de muncă din industrie, contribuind semnificativ la rata scăzută a şomajului din judeţ, una dintre cele mai mici din ţară. În Judeţul Satu Mare există circa 8000 de firme active, dintre care 85% sunt microîntreprinderi, acestea reprezentând, de obicei, afaceri individuale sau de familie, ale locuitorilor judeţului. Cele mai multe astfel de firme sunt active în comerţ, servicii şi construcţii, principala piaţă de desfacere fiind cea locală. În ceea ce priveşte repartizarea geografică a acestor firme, se poate remarca că peste 80% se află în mediul urban, din care 60% în municipiul reşedinţă de judeţ, numărul de firme din mediul rural fiind unul extrem de scăzut. Aceste întreprinderi ocupă o cotă importantă a forţei de muncă locale, mai ales în localităţile mici, unde nu există investitori străini, însă ele generează valoare adăugată redusă, înregistrează venituri şi profituri reduse, ceea ce face imposibilă realizarea de investiţii.

Atragerea de investiţii străine este cea mai importantă măsură pentru dezvoltarea judeţului Satu Mare. Crearea de noi locuri de muncă este vitală pentru viitorul judeţului, fiind plasată chiar înainte problemei drumurilor, sistemului sanitar sau de învăţământ. Principalul atu al judeţului este graniţa comună cu Ungaria şi Ucraina, ceea ce favorizează atragerea de investiţii străine. Ca atu este indicat şi un grad relativ ridicat al consumatorilor sătmăreni pentru produsele locale (54%), ceea ce creează premisele continuităţii activităţii firmelor locale. 13% dintre sătmăreni consideră că principalul punct slab al judeţului este subdezvoltarea mediului de afaceri local, iar pentru zonele mai puţin dezvoltate – Ardud şi Tăşnad – înfiinţarea de noi firme ar trebuie să fie o prioritate.

Puncte forte pot fi considerate caracterul industrial al judeţului, atractiv pentru investitorii străini din acest domeniu, orientarea către export a economiei locale, costurile atractive cu forţa de muncă, mentalitatea locuitorilor faţă de muncă, precum şi resursele naturale bogate şi diversificate, insuficient exploatate (mai ales în agricultură şi turism). Alte puncte forte ale judeţului sunt resursele naturale şi umane satisfăcătoare ce favorizează dezvoltarea mediului antreprenorial local, şi existenţa unui număr mare de produse cu specific local, relativ cunoscute pe piaţă. Principalele puncte slabe ale judeţului în ceea ce priveşte atragerea de noi investitori sunt legăturile deficitare de transport cu restul ţării şi migraţia forţei de muncă calificate, precum şi a celei cu studii superioare în străinătate şi în marile centre urbane din România. La acestea se adaugă slaba dezvoltare a sectorului terţiar şi ponderea scăzută a populaţiei ocupate în servicii, dar şi migraţia externă a populaţiei active, care conduce la penurie de forţă de muncă şi scăderea consumului, mai ales în mediul rural.

Având ca ramuri principale construcţiile metalice şi produsele din metal, producţia de textile, confecţii, tricotaje şi încălţăminte, procesarea produselor alimentare şi producţia de mobilier, industria este sectorul cel mai dezvoltat al economiei judeţului Satu Mare, contribuind cu 37% din cifra de afaceri a societăţilor comerciale care activează pe raza judeţului.

Din totalul producţiei realizate, au fost livrate la export importante procente din producţiile de tricotaje şi încălţăminte (peste 40%), confecţii textile, mobilier şi produse din lemn (15%), maşini de gătit, echipamente şi articole din metal (41%).

În perioada de recesiune care a afectat economia românească începând cu anul 2008, volumul activităţi industriale din judeţ a scăzut. În anul 2009, indicele producţiei industriale a scăzut în fiecare lună cu până la

10% faţă de luna similară din anul 2008, însă începând cu luna noiembrie 2009 s-a înregistrat o creştere ce s-a menţinut şi în anul 2010.

Măsuri /Acţiuni importante ce trebuie să fie luate:

- Creşterea gradului de specializare în industrie prin dezvoltarea de produse cu un grad mai ridicat de complexitate şi inovative;
- Creşterea valorii investiţiilor în Cercetare – Dezvoltare - Inovare;
- Dezvoltarea serviciilor inovative, cu valoare adăugată ridicată ;
- Creşterea numărului de mărci locale / produse „made in";
- Crearea de clustere în domeniile reprezentative de la nivel local;
- Atragerea de investiţii mari / strategice;
- Sprijinirea micilor antreprenori şi dezvoltarea mediului antreprenorial sustenabil;
- Promovarea judeţului ca destinaţie de afaceri pentru investitorii străini şi locali.

Descriere:

Prin investiţii în retehnologizarea şi modernizarea echipamentelor, prin asimilarea de tehnologii şi tehnici moderne de producţie şi utilizarea de energii verzi se va asigura o creştere a productivităţii economice şi dezvoltarea unei economii bazate pe muncă şi performanţă.

De asemenea, creşterea gradului de specializare a producţiei şi orientarea dinspre producerea de componente şi sub-ansamble către produse finite va determina o creştere a valorii adăugate. Stimularea inovării este un factor important în procesul de creştere a valorii adăugate, a competitivităţii şi a facilitării accesului firmelor româneşti pe pieţele europene şi internaţionale. Serviciile de specialitate cum ar fi consultanţa, intermedierile financiare sau chiar serviciile medicale sunt încă slab dezvoltate.

Se propune dezvoltarea acelor servicii care au valoare adăugată ridicată. Protejarea proprietăţii intelectuale este un element important al dezvoltării competitive, bazate pe inovaţie. Mărcile locale, trebuiesc urmate şi de alţi producători locali. De asemenea, trebuie avute în vedere acţiuni privind standardizarea produselor (implementarea şi certificarea sistemelor de management al calităţii, implementarea şi certificarea sistemelor de management de mediu, certificarea voluntară şi etichetarea ecologică a produselor şi serviciilor).

Încurajarea dezvoltării de clustere în domenii în care se identifică o concentrare a anumitor activităţi (agricultura, industria auto, turism balnear) în vederea optimizării proceselor ca urmare a cooperării, pe orizontală sau pe verticală, între firmele care activează pe pieţe conexe. Sprijinirea întreprinderilor de la nivel local pentru a se integra într-un lanţ de furnizori (materii prime, echipamente, servicii).

Dezvoltarea accesului IMM-urilor la capital, tehnologie şi infrastructură care duce la creşterea, competitivitatea acestui sector, şi introducerea proceselor inovative. De asemenea, sunt avute în vedere serviciile de consultanţă pentru micii antreprenori. Activităţile care vor fi adresate investitorilor străini vor consta în punerea la dispoziţia acestora a informaţiilor relevante cu privire la oferta locală, elaborarea de studii şi rapoarte, acţiuni de reclamă şi publicitate, organizarea de misiuni economice, participarea la evenimente interne şi externe adresate investitorilor, precum şi crearea unui portal de promovare a judeţului în mediul de afaceri internaţional.

10.2. Programul de investiţii-construcţii

Obiective de investiţii de interes judeţean:

1. **EXTINDERE AEROGARĂ SATU MARE**

   Extindere clădire „Sosiri": 186,00 mp
   Extindere clădire „Plecări": 542,00 mp
   Extindere magazie bagaje: 62,00 mp
   Tranzit: 100,00 mp
   Sume necesare pentru finalizare (inclusiv TVA): 3.779,86 mii Lei

2. **PARC BALNEAR BELTIUG**

„Reabilitare clădire hotel, vestiare şi bazin exterior în Parc Balnear Beltiug, judeţul Satu Mare" – Valoare 5.238.398,83 Lei

„Construire 2 bazine exterioare, spaţii tehnice şi amenajare incintă în Parc Balnear Beltiug" – Valoare 3.266.461,04 Lei

Sume necesare pentru finalizare (fără TVA) – Total: 8.504.859,87 Lei

3. **DEZVOLTAREA ZONEI TURISTICE LUNA ŞES**

Modernizare DC75 şi drum acces, canalizare, aducţiune apă – Valoare: 18.444.219 lei

Consultanţă şi dirigenţie de şantier pentru modernizare DC – Valoare: 608.812,66 lei

Montarea instalaţiei de transport pe cablu CD-4 Luna Şes, amenajare pârtie de schi şi sistem de înzăpezire al pârtiei – Valoare: 25.705.811 lei

Amenajarea zonei turistice de la Luna Şes

Întocmirea proiectului tehnic și execuția lucrărilor de alimentare cu energie electrică a zonei turistice Luna Șes Negrești Oaș - instalația utilizatorului și instalația operatorului de rețea - Valoare: 4.141.045 lei

Alimentare cu apă potabilă şi înmagazinarea apei printr-o acumulare permanentă pentru tunurile de zăpadă – Valoare: 2.816.049 lei

Dirigenţie de şantier pt. Amenajare pârtie de schi – Valoare: 61.680 lei

Achiziţie utilaje întreţinere pârtie de schi – Valoare estimată: 4.105.640 lei

Servicii de coordonare în materie de securitate şi sănătate în muncă – Valoare: 14.880 lei

Sume necesare pentru finalizare – Total: 21.800.000 lei

4. Reabilitare imobil „Ambulatoriu II" str. Gheorghe Lazăr, nr.5 Satu Mare

Valoarea investiţiei: 6.428.794,43 lei inclusiv TVA. Recepţionat în data de 11.11.2013

5. Amenajarea fostei secţii de obstetrică – ginecologie, pentru secţia de pediatrie în loc. Tăşnad

Valoarea investiţiei: 933.208,92 lei, inclusiv TVA. Recepţionat în data de 11.02.2013.

Inaugurarea Ambulatoriului II de pe str. Gheorghe Lazăr

6. Reparaţii capitale la instalaţia de încălzire din cadrul obiectivului Reabilitare, consolidare şi echipare SJU, la imobilul situat în Municipiul Satu Mare, P-ţa Eroilor Revoluţiei nr. 2-3 – monument istoric

Valoarea investiţiei: 331.566 lei inclusiv TVA. Recepţionat în data de 14.06.2013

Amenajarea secţiei de pediatrie a Spitalului din Tăşnad

7. Demontare, furnizare, montare şi punerea în funcţiune a două ascensoare electrice pentru bolnavi la Spitalul Judeţean de Urgenţă nr. I

Valoare: 372.000 lei cu TVA. Recepţionat 2013 - 2014.

8. Amenajare acces la Spitalul Judeţean de Urgenţă Satu Mare

Valoarea lucrărilor: 475.398 lei cu TVA. Recepţionat în decembrie 2015

9. Amenajare parcare Spital Judeţean de Urgenţă Satu Mare nr.1

Valoarea estimată a investiţiei: 822.452 lei, inclusiv TVA. Recepţionat în august 2015.

10. Construire bloc de locuinţe destinat închirierii către tinerii specialişti din domeniul sănătăţii pe amplasamentul din municipiul Satu Mare str. Tudor Vladimirescu nr.7

Finanţarea este asigurată prin programul „Construcţii locuinţe pentru tineri, destinate închirierii", subprogramul „Locuinţe pentru medici rezidenţi" al **Agenţiei Naţionale pentru Locuinţe**.

Valoare: 3.023.226 lei

11. Managementul regional al deşeurilor urbane şi ecologizarea rampelor de deşeuri din judeţul Satu Mare

Valoarea Contractului de lucrări: 74.598.100 lei, fără TVA.

Depozitul regional de deşeuri Satu Mare (Doba), în valoare de 30.838.381 lei fără TVA – finalizat, recepţionat

Microstaţia de transfer al deşeurilor de la Livada, cu o valoare decontată de 1.200.000 lei, fără TVA-finalizată

Închiderea depozitelor de deşeuri Carei, Tăşnad, Negreşti Oaş – finalizate

Închiderea depozitelor de deşeuri Satu Mare – în curs.

12. Reabilitarea şi modernizarea Centrului Şcolar pentru Educaţie Incluzivă Satu Mare, str. Botizului nr.65/A (clădirea fostei Şcoli Generale nr.13)

Valoare: 1.359.598 lei, fără TVA. În curs de execuție.

13. Reabilitare si modernizare Centru Școlar pentru Educaţie Incluzivă Satu Mare, strada Al. Ioan Cuza, nr. 8

Valoarea investiției: 1.805.130 lei, fără TVA

14. Reabilitare Sediu Administrativ P-ţa 25 Octombrie, nr. 1, Satu Mare

Valoare: 22.348.895 lei

15. POD PE DJ 195 C, KM 10+905, PESTE RÂUL CRASNA, LA DOMĂNEŞTI, JUDEŢUL SATU MARE

Valoare lucrări 5.169.104,86 lei,

Sursa de finanțare: PNDL

16. EFICIENTIZAREA ENERGETICĂ A SPITALULUI JUDEŢEAN DE URGENŢĂ NR. II SATU MARE

Eficientizarea energetică a Spitalului Judeţean de Urgenţă nr. II Satu Mare, situat în P-ţa Eroilor Revoluţiei nr. 2-3 Mun. Satu Mare

Sume necesare pentru finalizare: 19.900.000 Lei

17. CONSTRUIREA BIBLIOTECII JUDEŢENE SATU MARE

Construirea Bibliotecii Judeţene Satu Mare, pe str. M. Kogălniceanu, nr. 5, Municipiul Satu Mare

Sume necesare pentru finalizare: 61.351.598 Lei

18. REABILITAREA CASTELULUI LONYAI, JUDEŢUL SATU MARE

Reabilitarea Castelului Lonyai, Judeţul Satu Mare, comuna Medieşu Aurit

Sume necesare pentru finalizare: 11.100.000 Lei

19. PISTĂ PENTRU BICICLIŞTI ÎN ZONA CAREI – FOIENI – BEREA

Realizare pistă pentru biciclişti în zona Carei – Foieni – Berea

Sume necesare pentru finalizare: 4.659.947,90 Lei

20. TRATAMENT BITUMINOS DUBLU pe drumul judeţean DJ 193 Roşiori, Pomi – Borleşti – lim. Judeţul Maramureş L=6,7 km, valoare lucrare: 908.798,71 lei, sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri şi cheltuieli al Județului Satu Mare;

Asfaltarea drumurilor judeţene

21. COVOARE BITUMINOASE (BA16) CU AŞTERNERE PREALABILĂ A UNUI STRAT DE EGALIZARE (BAD 25) ŞI A UNUI STRAT GEOCOMPOZIT ANTI-FISURĂ, lucrări de tratare a burduşirilor, precum şi amenajări şi completări de acostamente, inclusiv benzi de încadrare pe drumurile judeţene :

1. *DJ 195B Doba – Boghiş, l= 2,9 km, valoare lucrare:882.280,07 lei;
2. DJ 195C Domăneşti intravilan, l= 2,6 km, valoare lucrare: 647.735,30 lei;
3. DJ 108M Carei – Cămin, l= 2,2 km, valoare lucrare: 577.946,92 lei;

4. DJ 196A Stâna intravilan, l= 2,4 km, valoare lucrare: 506.630,63 lei;
5. *DJ 194D Ardud – Baba Novac, l=4 km, valoare lucrare: 858.126,62 lei;
6. *DJ 195 Iojib – Medieşu Aurit, l=2,2 km, valoare lucrare: 1.262.015,50 lei;
7. DJ 193D Ruşeni - Hrip, l= 2,3km, valoare lucrare: 504.288,35 lei;
8. *DJ 194B Micula - Agriş, l= 1,8 km, valoare lucrare: 354.490,90 lei;
9. DJ 194C Lazuri intravilan, l=0,8 km, valoare lucrare: 197.812,29 lei;
10. *DJ 109M Tarna Mare intravilan, l=2,3 km, valoare lucrare: 1.091.399,39 lei;
11. *DJ 197 Valea Măriei – Tur, l= 2 km, valoare lucrare: 722.497,41 lei;
12. *DJ 109K Boineşti – Târşolţ - Cămârzana, l= 4,995 km, valoare lucrare: 2.531.564,89 lei;
13. *DJ 109I Oraşu Nou – Oraşu Nou Vii – lim. Jud. Maramureş, l= 4,9 km, valoare lucrare: 3.964.573,93 lei;
14. *DJ 109L Turţ – Gherţa Mică, l= 5,6 km, valoare lucrare: 3.859.624,08 lei,

sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri și cheltuieli al Județului Satu Mare;
(*) - lucrări recepţionate după iunie 2012.

22.AMENAJAREA PLATFORMELOR PENTRU VERIFICAREA TONAJELOR AUTOVEHICULELOR pe drumurile judeţene:

1. DJ 193 Culciu Mic, suprafață:120 mp, valoare lucrare: 12.567,99 lei;
2. DJ 191 lim. Judeţ Bihor, suprafață: 140 mp, valoare lucrare: 16.901,97 lei,

sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri și cheltuieli al Județului Satu Mare;

23. REPARAŢII PE SUPRAFEŢE EXTINSE pe următoarele drumuri judeţene:

1. DJ 109J Orașu Nou (DN 19) – Racșa, l=1,3km, valoare lucrare: 403.592,69 lei;
2. DJ 108R Intravilan Beltiug, l=0,6km,valoare lucrare: 82.236,19 lei;
3. DJ 195 Medieșu Aurit – Intersecție DN 19F, l=1,0km, valoare lucrare: 368.239,73 lei,sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri și cheltuieli al Județului Satu Mare;

24. PODEŢ DALAT PESTE VALEA CIORA ÎN LOCALITATEA TÂRȘOLȚ, valoare lucrări 285.615,26 lei, sursa de finanțare: PNDL.

25. REPARAŢII PE SUPRAFEŢE EXTINSE pe următoarele drumuri judeţene:

1. DJ 193C Satu Mare – Viile Satu Mare pe 10,8 km, valoare 2.792.046,26 lei;
2. DJ 109P Intravilan Cehal pe 1,1 km, valoare 216.316,05 lei;
3. DJ 193 Intravilan Borlești pe 3,7 km, valoare 1.168.967,22 lei,

sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri și cheltuieli al Județului Satu Mare;

26. COVOARE BITUMINOASE (BA16) CU AŞTERNERE PREALABILĂ A UNUI STRAT DE EGALIZARE (BAD 25) ŞI A UNUI STRAT GEOCOMPOZIT ANTI-FISURĂ, LUCRĂRI DE TRATARE A BURDUȘIRILOR, LUCRĂRI DE AMENAJARE ȘI COMPLETARE ACOSTAMENTE, pe :

1. DJ 109L Turț - Băbești DN 1C; l=7,65 km, valoare 4.672.690,82 lei;
2. DJ 194A Intersecție DJ 194C – Micula, l=7,5 km, valoare 2.784.870,02 lei;
3. DJ 194 Satu Mare – intersecție drum vicinal, l=1,5 km, valoare 839.867,90 lei,

sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri și cheltuieli al Județului Satu Mare;

27. AMENAJAREA PLATFORMELOR PENTRU VERIFICAREA TONAJELOR AUTOVEHICULELOR (PARCĂRI) pe :

1. DJ 196 Hodod – limită județ Sălaj, valoare lucrări 24.136,77 lei;
2. DJ 193 Borlești – limită județ Maramureș, valoare lucrări 116.673,54 lei;

3. DJ 109I Orașu Nou – limită județ Maramureș, valoare lucrări 38.052,48 lei,
sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri și cheltuieli al Județului Satu Mare;

28. REPARAȚII PE SUPRAFEȚE EXTINSE pe următoarele drumuri județene:

1. DJ 194C intravilan Lazuri, l=0,65 km, valoare lucrare: 480.891,64 lei;

2. DJ 193 Borlești – limită județ Maramureș, l=1,32 km, valoare lucrare: 743.292,36 lei, sursa de finanțare: bugetul propriu de venituri și cheltuieli al Județului Satu Mare;

29. COVOR BITUMINOS (BA16) CU AȘTERNERE PREALABILĂ A UNUI STRAT DE EGALIZARE (BAD 25) ȘI A UNUI STRAT GEOCOMPOZIT ANTI-FISURĂ pe DJ194B Satu Mare (intersecție DN19)-Vetiș, lungime: 5,5 km" , valoare lucrare: 2.577.269,12lei

30. COVOR BITUMINOS (BA16) PE DJ191A BLAJA(INTERSECȚIE DJ191)-INTERSECȚIE DJ109P, lungime: 1,3 km" , valoare lucrare: 411.869,99lei

29. COVOR BITUMINOS (BA16) CU AȘTERNERE PREALABILĂ A UNUI STRAT DE EGALIZARE (BAD 25) ȘI A UNUI STRAT GEOCOMPOZIT ANTI-FISURĂ pe DJ109H Turț(DJ109L) -Batarci(DJ109M), lungime: 7,0 km, valoare lucrare: 4.136.078,44lei

10.3. Creşterea eficienţei economice

Din punct de vedere al dezvoltării economice, judeţul Satu Mare ocupa o poziţie medie la nivelul regiunii. Se observă că, pe parcursul ultimilor ani, dezvoltarea economică a judeţului s-a aliniat, în linii mari, tendinţei regionale.

Economia judeţului Satu Mare se bazează în special pe servicii şi industrie şi poate fi caracterizată drept o economie industrial-agrară, specializată în construcţii de maşini, industrie alimentară, producţia de mobilier, industria textilă, cu un sector primar bine dezvoltat şi un sector terţiar în ascensiune.

Mărimea şi calitatea activităţii precum şi modul de utilizare a resurselor economice se caracterizează într-un ansamblu de rezultate economico-financiare care definesc eficienţa activităţii comerciale. Ea constituie principiul fundamental al eficienţei şi prosperităţii şi, pe plan mai larg, condiţia integrării comerţului în cerinţele unei economii moderne.

Conceptul de eficienţă este asimilat în teoria şi practica economică cu diverse forme de manifestare a rezultatelor obţinute cum sunt: rentabilitatea, productivitatea factorilor de producţie, eficacitatea capitalului, economisirea costurilor, etc.

Privit ca principiu de organizare şi conducere a activităţii în economia de piaţă, el are însă un conţinut mult mai bogat şi, totodată, generalizator al tuturor rezultatelor favorabile obţinute. Alegerea eficace în satisfacerea unor nevoi cu resurse limitate sau maximizarea satisfacerii nevoilor sub constrângerea resurselor sunt expresii prin care eficienţa este situată în centrul teoriei şi practicii economice.

Prin eficienţa activităţii economice se înţelege raportul dintre efortul economic depus şi rezultatele obţinute sau raportul dintre rezultate şi efort. Efortul se măsoară prin consumul de resurse economice (materiale, umane şi financiare), iar rezultatele prin volumul desfacerilor sau alte efecte calitative ale activităţii economice (creşterea profitului sau a productivităţii muncii, reducerea nivelului relativ a cheltuielilor de circulaţie, promovarea progresului tehnic).

Eficienţa economică este expresia cerinţelor unor legi obiective şi, în primul rând, a legii economice de timp. Progresul economic este obiectiv condiţionat de economisirea muncii, respectiv a resurselor, în toate sferele activităţii economice. Micşorarea costului distribuţiei prin perfecţionarea activităţii comerciale duce, în primul rând, la sporirea randamentului capitalului comercial, prin folosirea unui capital mai mic pentru acelaşi rezultat sau obţinerea unor rezultate superioare cu acelaşi capital. În acelaşi timp, micşorarea costului distribuţiei duce la reducerea preţului de vânzare cu amănuntul, ceea ce permite o mai mare accesibilitate a produselor pe piaţă, lărgirea pieţei şi, în final, la creşterea economică.

Interdependenţa dintre comerţ şi alte ramuri ale economiei naţionale determină o intercondiţionare dintre eficienţa comerţului şi eficienţa acestora. Astfel, micşorarea consumului de resurse în sfera comerţului determină deplasarea capitalului, disponibilizat relativ în raport cu nevoile circulaţiei, spre ramurile care produc masa fizică a bunurilor, contribuind la sporirea avuţiei naţionale. Totodată, prin accelerarea vitezei de circulaţie a mărfurilor, prin reducerea timpului de realizare a acestora, se micşorează timpul reproducţiei, cu urmări favorabile asupra dezvoltării economice. La rândul sau, eficienţa comerţului, mărimea resurselor consumate, este condiţionată de activitatea ramurilor cu care comerţul intră în relaţii. De exemplu, procesele de depozitare, formele de difuzare a produselor la consumatori, timpul de vânzare a mărfurilor sunt condiţionate de starea în care produsele sunt livrate de industrie, mijloacele cu care circulă, rapiditatea cu care sunt încheiate tranzacţiile comerciale. Aceasta interdependenţă impune ca acţiunile privind eficienta activităţii comerciale, criteriile de optimizare a diverselor aspecte ale circulaţiei mărfurilor să fie apreciate prin prisma consecinţelor pe care ele le au asupra întregului circuit al mişcării mărfurilor. De exemplu, modelele de optimizare a stocurilor au drept criteriu, micşorarea cheltuielilor pe seama unei reale accelerări a vitezei de circulaţie pe întregul parcurs producător - consumator, şi nu o simplă deplasare a stocurilor din comerţ la industrie sau invers, cu consecinţele fireşti asupra cheltuielilor de stocare.

Şi în interiorul ramurii comerţului, unde la distribuţia produselor participă mai mulţi intermediari, eficienţa trebuie privită atât pentru fiecare întreprindere, cât şi pentru ansamblul comerţului. Mişcarea mărfurilor atât prin veriga cu ridicata, cât şi prin cea cu amănuntul poate să se desfăşoare în condiţii de eficienţă pentru fiecare din ele, cu toate că pe ansamblul comerţului o asemenea mişcare să nu fie eficientă, solicitând cheltuieli mai mari.

Aspectele variate sub care se manifestă obiectivele economice în comerţ, eforturile făcute pentru îndeplinirea lor şi rezultatele obţinute conduc la concluzia că pentru exprimarea eficienţei economice trebuie folosit un complex de indicatori, care să evidenţieze aceste raporturi la nivelul ramurii comerţului, pentru ansamblul activităţii comerciale şi pentru diverse laturi ale acesteia.

În ceea ce priveşte eficienţa de ansamblu a comerţului, deci rezultatele conjugate prin interdependenţa lor se folosesc următorii indicatori:

a) **Productivitatea factorilor de producţie** (număr de personal, capital social), calculată ca raport între volumul activităţii şi fiecare din factorii respectivi; ea poate fi comparat cu productivitatea factorilor de producţie din industrie şi exprimă în dinamică schimbarea raportului dintre cei ce produc şi vând un volum de mărfuri dat, sau schimbările în eficienţa muncii lor.

b) **Veniturile la bugetul de stat** aduse de comerţ, în principal cele provenite din impozitul pe profit, care cresc pe măsura sporirii eficientei activităţii, a dezvoltării activităţii şi micşorări consumului de resurse.

c) **Timpul mediu de circulaţie a mărfurilor** (ca raport dintre stocurile medii din diferite grupe de mărfuri şi desfacerile medii zilnice) comparativ cu timpul mediu de producţie al mărfurilor respective, reflectând în dinamică schimbările în calitatea distribuţiei.

d) **Numărul de personal din comerţ faţă de totalitatea populaţiei active sau a salariaţilor** Indicatorul caracterizează în mare măsură eficienţa socială a comerţului, nivelul observării comerciale.

e) **Nivelul relativ al cheltuielilor de circulaţie** caracterizează complexitatea şi raţionalitatea distribuţiei, cheltuielile la o mie lei desfaceri fiind diferenţiate pe agenţi economici de acelaşi profil în funcţie de felul în care îşi gospodăresc resursele.

Concret, eficienţa rezultă din îmbunătăţirea specializării şi cooperării în producţie, din creşterea raţionalităţii aprovizionării şi vânzării şi din măsura în care oferta corespunde dimensional şi structural cu mărimea şi structura cererii de pe pieţele interne şi externe.

Aceste trei modalităţi determină amplificarea eficienţei economice, adică îmbunătăţirea raportului venituri/costuri, reflectat în sporirea valorii adăugate a venitului net şi implicit a profitului obţinut.

În ultimele decenii, în ţările dezvoltate se operează trecerea treptată la evaluarea eficienţei economice şi managementului apelând la tehnicile actualizării.

Contribuţia managementului nu se rezumă doar la latura economică, deosebit de importantă este şi eficienţa socială care se referă la aspectele necuantificabile direct, dar cu multiple consecinţe asupra tuturor factorilor implicaţi în activitate şi în primul rând asupra factorului uman.

În condiţiile trecerii la economia de piaţă şi amploarea abordării contextuale a eficienţei, dobândeşte dimensiuni sensibil superioare ce reflecta transformarea "de facto" a unităţilor economice de stat şi cooperatiste în societăţile comerciale private şi regiile autonome concomitent cu înfiinţarea societăţilor comerciale private cu capital autohton şi/sau străin care în mod organic nu pot fi evaluate decât prin raportarea intrinsecă la mediul ambiant în care-şi desfăşoară activitatea.

Contribuţia managementului nu se rezumă însă doar la sporirea eficienţei. O a doua finalitate o reprezintă eficacitatea. De remarcat ca întotdeauna eficacitatea se suprapune cu eficienţa.

10.4. Proiecte finanţate din fonduri europene

PROIECTE FINALIZATE:

1. **Programe de instruire ECDL pentru Administraţia Publică a Judeţului Satu Mare**
   Program de finanţare: Programul Operaţional Dezvoltarea Capacităţii Administrative (PO DCA) 2007 – 2013
   Rezultat: Prin intermediul proiectului s-au dobândit un număr de 166 de certificate ECDL COMPLET şi un număr de 17 certificate ECDL START de utilizare a calculatorului recunoscute la nivel european şi internaţional.
   Valoarea totală a proiectului: **277.843 Lei**

2. **COMPAS 20 – Concepţii şi Orientare Modernă, Planificare Armonioasă şi Strategică până în 2020**
   Program de finanţare: Programul Operaţional Dezvoltarea Capacităţii Administrative (PO DCA) 2007 - 2013
   Rezultat: Proiectul a avut ca scop elaborarea Strategiei de dezvoltare a judeţului Satu Mare până în anul 2020, respectiv instruirea funcţionarilor din administraţia publică a judeţului Satu Mare în domeniul planificării strategice.
   Valoarea totală a proiectului: **562.506,76 Lei**

3. **UNISON - Parteneriat în implementarea sistemului de management al calităţii în administraţia sătmăreană**
   Program de finanţare: Programul Operaţional Dezvoltarea Capacităţii Administrative (PO DCA) 2007 - 2013
   Rezultat: Proiectul a avut ca scop îmbunătăţirea managementului administraţiei publice prin proiectarea, implementarea unui sistem de management al calităţii şi obţinerea certificării ISO 9001:2008 pentru administraţia publică a judeţului Satu Mare.
   Beneficiarii acestui proiect sunt: Consiliul Judeţean Satu Mare, în parteneriat cu 5 autorităţi publice locale: Consiliul Local al oraşului Ardud, Consiliul Local al oraşului Carei, Consiliul Local al oraşului Livada, Consiliul Local al oraşului Negreşti-Oaş, Consiliul Local al oraşului Tăşnad precum şi doua instituţii subordonate: Direcţia Generală de Asistenţă Socială şi Protecţia Copilului şi Direcţia Generală de Evidenţă a Persoanelor.
   Valoarea totală a proiectului: **485.352 Lei**

4. **Parc balnear în regiunea de Nord - Vest, locaţiile Tăşnad, Beltiug, Marghita**
   Programul de finanţare: PHARE CES 2004-2006 - Dezvoltarea Infrastructurii Regionale
   Rezultat: Creşterea atractivităţii ariei cu potenţial balnear hidrotermal natural din Regiunea de Nord - Vest, în locaţiile Tăşnad, Beltiug şi Marghita, prin reabilitarea, modernizarea şi dezvoltarea prin lucrări de investiţii a infrastructurii suport şi legăturilor de transport la bazele balneare, în vederea integrării acestora într-un Parc balnear, ca ofertă competitivă în dezvoltarea prin turism a economiei zonale/regionale, în context naţional şi european.

În cadrul proiectului s-a prevăzut construirea unei staţii de preluare şi pompare pentru staţia de epurare, reabilitarea şi compartimentarea bazinelor vechi, amenajarea unui spaţiu de campare la standarde europene, dotat cu duşuri, grupuri sociale şi utilităţi. Tot în cadrul proiectului s-a amenajat o parcare cu 300 de locuri, au fost reabilitate drumurile de incintă, aleele şi trotuarele şi a fost extinsă reţeaua de iluminat public.

Valoarea totală a proiectului: **4.585.586 Euro**

5. **Reabilitarea unităţilor şcolare afectate de inundaţii din judeţul Satu Mare, în anul 2005**

Programul de finanţare: PHARE CES 2003 - Dezvoltarea Infrastructurii Regionale Componenta Inundaţii

Rezultat: Proiectul a prevăzut reabilitarea a 4 unităţi şcolare afectate de inundaţiile din anul 2005, în vederea asigurării nestingherite a continuării procesului de învăţământ.

Unităţile şcolare care au beneficiat de acest proiect sunt: Şcoala cu clasele I-VIII nr. 1 Negreşti Oaş, Grădiniţa cu program prelungit nr.1 Tăşnad, Şcoala cu clasele I-VIII Chereuşa, comuna Santău, Şcoala cu clasele I-X Becheni, comuna Săuca

Valoarea totală a proiectului: **155.000 Euro**

6. **Reabilitarea căilor de acces spre punctul de trecere al frontierei româno - ucrainene Halmeu**

Programul de finanţare: Programul de Vecinătate România-Ucraina 2004 /2006, PHARE CBC 2004

Rezultat: Îmbunătăţirea relaţiilor transfrontaliere pe graniţa româno-ucraineană a judeţului Satu Mare, prin modernizarea infrastructurii rutiere de acces pe partea română către punctul internaţional de trecere a frontierei româno–ucrainene de la Halmeu-Dijakovo (DJ 194 A în lungime de 5,533 km).

Valoarea totală a proiectului: **1.158.553 Euro**

7. **Modernizarea legăturii infrastructurii de acces între punctele de trecere a frontierei Halmeu şi Tarna Mare**

Programul de finanţare: Programul de Vecinătate România-Ucraina 2004/2006, PHARE CBC 2005

Rezultat: Îmbunătăţirea relaţiilor transfrontaliere pe graniţa româno-ucraineană a judeţului Satu Mare, prin modernizarea infrastructurii rutiere de acces pe partea română între punctele de trecere a frontierei Halmeu şi Tarna Mare (DJ 109 M Halmeu– Batarci, în lungime totală de 12 km)

Valoarea totală a proiectului: **1.184.484 Euro**

8. **Modernizarea infrastructurii de acces către punctul de trecere al frontierei româno-ucrainene de la Tarna Mare**

Programul de finanţare: Programul de Vecinătate România-Ucraina 2004/2006 PHARE CBC 2006

Rezultat: Modernizarea drumului de acces DJ 109 M în lungime totală de 5,08 km – între punctele de trecere a frontierei Halmeu şi Tarna Mare în vederea întăririi cooperării transfrontaliere, a parteneriatelor şi a legăturilor de cooperare dintre cele două regiuni.

Valoarea totală a proiectului: **2.121.182 Euro**

9. **Promovarea cooperării transfrontaliere româno-ucrainene între autorităţile publice locale din judeţul Satu Mare şi regiunea Transcarpatia**

Programul de finanţare: Programul de Vecinătate România-Ucraina 2004/2006 PHARE CBC 2006

Rezultat: Stabilirea de noi legături transfrontaliere româno-ucrainene prin organizarea unor activităţi de instruire a unui număr de 30 de angajaţi ai autorităţilor publice locale din judeţul Satu Mare şi regiunea Zakarpatska.

Valoarea totală a proiectului: **46.902 Euro**

10. **Lucrări pregătitoare pentru modernizarea infrastructurii de acces către punctul internaţional de trecere rutieră a frontierei româno-maghiare de la Urziceni - Vallaj.**

Programul de finanţare: PHARE CBC România-Ungaria 2004

Rezultat: Elaborarea studiilor pregătitoare (Studiu de Fezabilitate, Proiect Tehnic) necesare demarării investiţiei de modernizare a infrastructurii rutiere de acces către punctul de trecere a frontierei româno-maghiare de la Urziceni – Vallaj.
Valoarea totală a proiectului: **109.956 Euro**

11. **Pregătirea investiţiilor de modernizare a infrastructurii de acces rutier către punctul de trecere internaţional al frontierei de la Petea(RO) - Csengersima(HU).**
Programul de finanţare: PHARE CBC România-Ungaria 2005
Rezultat: Întocmirea documentaţiilor tehnice necesare pentru demararea lucrărilor de modernizare a drumului judeţean DJ 194B pe o lungime de 28,25 km.
Valoarea totală a proiectului: **120.000 Euro**

12. **Elaborarea documentaţiilor pregătitoare pentru modernizarea infrastructurii de acces la graniţă în regiunea de frontieră româno-maghiară de la Horea (RO) –Ömböly (HU)**
Programul de finanţare: PHARE CBC România-Ungaria 2006
Rezultat: Elaborarea documentaţiilor tehnice (SF,PT,DDE) în vederea modernizării a două tronsoane de drum (pe teritoriul a două comune Pişcolt şi Sanislău DJ196C) care să îmbunătăţească accesibilitatea zonelor rurale către frontiera româno-maghiară.
Valoarea totală a proiectului: **127.500 Euro**

13. **Modernizarea standului de vizitare la muzeul în aer liber al Ţării Oaşului – Negreşti Oaş, judeţul Satu Mare**
Programul de finanţare: PHARE 2001
Solicitantul principal al proiectului a fost Consiliul Judeţean Satu Mare, în parteneriat cu Consiliul Local Negreşti Oaş şi Muzeul Ţării Oaşului din Negreşti Oaş.
Proiectul este menit să salveze valori ale patrimoniului cultural din zona de Nord-Vest a ţării, în special din Ţara Oaşului, care în condiţiile actuale, datorită insuficientelor resurse financiare locale, sunt supuse unui proces continuu de degradare.
Obiectivul proiectului: vizează creşterea atractivităţii turistice a zonei Oaş prin conservarea patrimoniului istoric şi cultural al acesteia, ridicarea standardului de funcţionare a Muzeului în aer liber al Ţării Oaşului prin reabilitarea infrastructurii muzeale.
Valoarea totală a proiectului: 174.828,03 Euro

14. **Innostart – Crearea unei reţele de inovatori în dezvoltare regională între judeţele Satu Mare şi Szabolcs-Szatmár-Bereg**
Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013
Rezultat: Crearea unei reţele sustenabile de inovatori în dezvoltare regională.
Valoarea totală a proiectului: **88.780 Euro**

15. **Circuitul bisericilor medievale din judeţele Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Satu Mare**
Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013
Rezultat: Promovarea turistică a judeţului Satu Mare prin identificarea valorilor bisericilor medievale situate în judeţ.
Formarea unui circuit turistic religios, cu includerea a 10 localităţi cu biserici medievale: Căpleni, Tăşnad, Corund, Acâş, Beltiug, Vetiş, Negreşti-Oaş, Bixad, Livada, Agriş.
Elaborarea unor materiale informative cu privire la bisericile medievale: cărţi, broşuri, filme DVD, panouri informative.
Organizarea unui simpozion ştiinţific pe tema:
„Arhitectura religioasă medievală în judeţele Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Satu Mare”.
Valoarea totală a proiectului: **17.516,80 Euro – partea română**

16. **Gastro-Tur- Tur gastronomic în judeţele Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Satu Mare**
Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013
Rezultat: Promovarea turistică a judeţului Satu Mare, prin prezentarea valorilor gastronomice.
Formarea a trei rute gastronomice: Zona Şvabilor, Zona Oaşului, Zona Someş-Codru-Crasna.
Organizarea unui festival gastronomic internaţional: „Festivalul Mămăligii".
Elaborarea unor cărţi cu reţete.
Realizarea DVD-urilor gastronomice şi turistice.
Valoarea totală a proiectului: **36.510 Euro – partea română**

17. **Trasee Sătmărene**
Programul de finanţare: Programul Operaţional Regional 2007 - 2013
Rezultat: Identificarea a trei trasee turistice tematice şi promovarea acestora prin conceperea unui Ghid turistic al Judeţului Satu Mare precum şi realizarea de materiale publicitare, având ca scop creşterea numărului de turişti care vizitează judeţul nostru.
Valoarea totală a proiectului: **987.700 Lei**

18. **Festivalul Internaţional al Pălincii–Satu Mare**
Programul de finanţare: Programul Operaţional Regional 2007 - 2013
Rezultat: Organizarea unui Festival Internaţional al Pălincii având două locaţii de desfăşurare, una fiind Muzeul Ţării Oaşului din Negreşti-Oaş unde a fost amplasată o linie tehnologică demonstrativă de producere a pălincii tradiţionale, respectiv Grădina Romei, o zonă de agrement din municipiul Satu Mare, unde au fost montate 70 de standuri din lemn, destinate expunerii sortimentelor de pălincă, atât pentru producătorii autorizaţi precum şi pentru producătorii individuali, precum şi standuri pentru meşterii populari unde aceştia au avut posibilitatea de a-şi expune produsele tradiţionale.
Valoarea totală a proiectului: **943.134 Lei**

19. **Îmbunătăţirea calităţii mediului prin înlăturarea efectelor produse de alunecările de teren în localitatea Hodod, Judeţul Satu Mare**
Programul de finanţare: Programul Administraţiei Fondului de Mediu
Rezultat: Prin acest proiect a fost realizată reabilitarea unui tronson de drum judeţean în lungime de 250 m afectat de alunecări de teren.
Valoarea totală a proiectului: 3.496.613 Lei

20. **Îmbunătăţirea dotării cu echipamente a bazelor operaţionale pentru intervenţii în situaţii de urgenţă din Transilvania de Nord**
Programul de finanţare: Programul Operaţional Regional 2007-2013
Rezultat: Pentru Inspectoratul pentru Situaţii de Urgenţă „Someş" al judeţului Satu Mare au fost achiziţionate următoarele tipuri de echipamente: 5 autospeciale pentru lucru cu apă şi spumă, 1 autospecială pentru descarcerări grele, 4 ambulanţe de prim-ajutor, 1 ambulanţă de reanimare.
Valoarea eligibilă a proiectului aferentă Consiliului Judeţean Satu Mare, proporţional cu valoarea echipamentelor achiziţionate, este de 6.192.436,40 lei, din care contribuţia proprie la procentul de 2% din valoarea cheltuielilor eligibile ale proiectului, este în sumă de 123.848,73 lei.
Valoare totală a proiectului: 49.868.560,78 Lei

21. **Modernizare Ambulatoriu Integrat al Spitalului Orăşenesc Negreşti-Oaş Programul de finanţare:** Programul Operaţional Regional 2007-2013
Obiective: Creşterea calităţii serviciilor de asistenţă medicală şi eficientizarea acestora, prin îmbunătăţirea infrastructurii serviciilor de sănătate
Valoare totală a proiectului: 3.002.187,76 Lei

22. Drumul Vinului Sătmărean

Programul de finanţare: Programul Operaţional Regional 2007-2013

Obiective: Promovarea potenţialului turistic şi crearea infrastructurii necesare, în scopul creşterii atractivităţii României ca destinaţie turistică, prin creşterea vizibilităţii naţionale a judeţului Satu Mare pe harta turistică a României prin prisma promovării produsului turistic viticol sătmărean.

Valoare totală a proiectului : 809.186,80 Lei

23. Modernizarea infrastructurii drumurilor judeţene în judeţul Satu Mare – DJ 109 L, Negreşti Oaş – Turţ

Programul de finanţare: Programul Operaţional Regional 2007-2013

Obiective: Prin acest proiect se urmăreşte îmbunătăţirea accesibilităţii şi mobilităţii populaţiei şi bunurilor în judeţul Satu Mare prin modernizarea infrastructurii judeţene de transport rutier, în vederea sprijinirii dezvoltării economice durabile. Proiectul are ca şi obiectiv modernizarea drumului judeţean DJ 109 L, pe o lungime totală de 28,4 km pe două tronsoane care sunt într-o stare mai degradată.

Valoare totală a proiectului: 62.897.184,26 Lei

24. Modernizare drum de ocolire în zona de sud (DJ 194) Satu Mare

Programul de finanţare: Programului Operaţional Regional 2007 – 2013

Obiective: Prin acest proiect se urmăreşte îmbunătăţirea accesibilităţii şi mobilităţii populaţiei şi bunurilor în judeţul Satu Mare prin modernizarea infrastructurii judeţene de transport rutier, în vederea sprijinirii dezvoltării economice durabile. Proiectul are ca şi obiectiv modernizarea drumului judeţean DJ 194, pe o lungime totală de 10,4 km.

Valoare totală a proiectului: 22.881.107,20 Lei

25. Modernizare DJ 191 Marghita – Tăşnad

Programul de finanţare: Programului Operaţional Regional 2007 – 2013

Obiective: Prin acest proiect se urmăreşte îmbunătăţirea accesibilităţii şi mobilităţii populaţiei şi bunurilor prin modernizarea infrastructurii judeţene de transport rutier, în vederea sprijinirii dezvoltării economice durabile. Proiectul are ca şi obiectiv modernizarea drumului judeţean DJ 191, pe un tronson de 27,264 km pe teritoriul judeţului Satu Mare.

Valoare totală a proiectului: 83.890.745,99 Lei

26. Reabilitarea conexiunii rutiere dintre Sanislău şi Ömböly

Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013

Obiective: Îmbunătăţirea infrastructurii şi a condiţiilor de acces în zona de graniţă a judeţelor Satu Mare şi Szabolcs-Szatmár-Bereg şi îmbunătăţirea cooperării dintre localităţile din zona de graniţă.

Proiectul presupune reabilitarea unei secţiuni de drum de aproximativ 12 km din care aprox. 10 km aflându-se pe partea română. Secţiunea de drum va face legătura între localităţile Sanislău (RO) şi Ömböly (HU).

Valoare totală a proiectului: 5.659.419 Euro

4.891.961 Euro (partea română)

27. Poarta de est – dezvoltarea infrastructurii de transport rutier între localităţile Garbolc şi Bercu

Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013

Obiective: Îmbunătăţirea infrastructurii şi a condiţiilor de acces în zona de graniţă a judeţelor Satu Mare şi Szabolcs-Szatmar-Bereg şi îmbunătăţirea cooperării dintre localităţile din zona de graniţă.

Proiectul presupune reabilitarea unei secţiuni de drum de 2,37 km din care 0,6 km aflându-se pe partea română. Secţiunea de drum va face legătura între localitatea Bercu (RO) şi localitatea Garbolc (HU).

Valoare totală a proiectului: 1.269.285 Euro

278.615 Euro (partea română)

28. **Soluţii pentru utilizarea infrastructurii prin punctul de trecere a frontierei Csengersima – Petea, după intrarea României în spaţiul Schengen**
Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013
Obiective: Dezvoltarea capacităţii economice şi ocupării forţei de muncă din zona Petea – Csengersima, prin utilizarea adecvată a infrastructurii transfrontaliere din zona de graniţă.
Valoare totală a proiectului: 49.400 Euro
23.600 Euro (partea română)

29. **Mijloace de poziţionare economică pentru atragerea investiţiilor în judeţele Szabolcs-Szatmar-Bereg şi Satu Mare**
Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013
Obiective: Obiectivul general al proiectului este îmbunătăţirea competitivităţii economice a judeţelor Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Satu Mare, iar obiectivele specifice sunt: definirea unor programe comune în scopul facilitării dezvoltării economice a regiunii; îmbunătăţirea mediului de afaceri din Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Satu Mare; îmbunătăţirea imaginii judeţelor Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Satu Mare din punct de vedere economic.
Valoare totală a proiectului: 96.550 Euro
34.100 Euro (partea română)

30. **Controlul integrat al Poluării cu Nutrienţi**
Programul de finanţare: Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare, Fondul Global de Mediu şi fonduri locale.
Obiective: Promovarea unui sistem eficient de gospodărire a gunoiului de grajd provenit de la creşterea animalelor în localităţile rurale precum şi a deşeurilor organice din gospodării, prin realizarea de investiţii la nivel de comună şi furnizarea de echipamente pentru colectare şi compostare, realizarea de investiţii privind canalizarea şi epurarea apelor uzate, plantarea de perdele forestiere de protecţie, promovarea de practici agricole prietenoase mediului.
Valoare totală a proiectului: 3.681.381,56 Euro

31. **Îmbunătăţirea dotării cu echipamente a bazelor operaţionale pentru intervenţii în situaţii de urgenţă din Transilvania de Nord - ETAPA II**
Programul de finanţare: Programul Operaţional Regional 2007-2013
Obiective: Obiectiv general al proiectului este îmbunătăţirea calităţii serviciilor publice de urgenţă la nivelul Regiunii Nord - Vest prin creşterea capacităţii de răspuns adecvat situaţiilor de urgenţă şi prin sporirea gradului de siguranţă şi sănătate a cetăţenilor.
Valoare totală a proiectului: 10.108.356 Lei
32. **Pe două roţi între Turulung şi Magosliget**
Programul de finanţare: Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007 – 2013
Obiective: realizarea unei piste pentru ciclişti, pe digul sudic al râului Tur, între Turulung şi graniţa de stat cu Ungaria, ce se va continua pe teritoriul Ungariei şi va realiza o legătură cu o magistrală ciclistă prevăzută de-a lungul râului Tisa.
Valoare totală a proiectului: 4.692.009 Euro cu TVA
Partea română fiind de **2.269.128 Euro**

33. **Adaptabilitate - Şansa la o viaţă activă**
Programul de finanţare: Programul Operaţional Sectorial de Dezvoltare a Resurselor Umane 2007-2013
Valoarea totală proiect: 1.787.351,5 lei

Obiective: Proiectul îşi propune deschiderea unui centru de accesibilizare şi adaptare, al doilea din Regiunea de Nord Vest care să furnizeze măsuri ce să permită integrarea persoanelor cu dizabilităţi, prin realizarea de adaptări pentru transportul şi accesul persoanelor cu dizabilităţi. Important de menţionat că în acest moment nu există nici un service autorizat în România pentru realizarea acestor lucrări. Pe lângă facilitarea accesului pe piaţa muncii a grupului ţintă, aceasta este principala valoare adăugată a proiectului.

34. Moştenirea turistică în mica Europă

Programul de finanţare: ENPI - Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENPI CBC

Obiective: dezvoltarea unui portal multifuncţional pentru promovarea turistică a valorilor de moştenire culturală; instruiri în domeniul promovării turistice; instrumente de marketing turistic;
activităţi people-to-people; cercetare pentru definirea unor elemente de personalizare în Mica Europă; crearea unui cluster de patrimoniu între judeţele partenere.

Valoarea proiectului: 398.165 Euro

109.300 Euro – partea română

35. Informatizarea Registrului Agricol, implementarea şi achiziţionarea unui sistem informatic integrat în 15 U.A.T- uri din judeţul Satu Mare

Obiective: Proiectul vizează eficientizarea administrației locale județene prin implementarea unui program de dezvoltare a infrastructurii IT şi a unei soluții integrate de tip e-guvernare.

Valoare totală a proiectului: 6.620.445 Lei

36. Îmbunătăţirea dotării cu echipamente a bazelor operaţionale pentru intervenţii în situaţii de uregenţă din Transilvania de Nord – Etapa III

Programul de finanţare: Programul Operaţional Regional 2007-2013

Obiective: Îmbunătăţirea calităţii serviciilor publice de urgenţă la nivelul Regiunii Nord-Vest prin creşterea capacităţii de răspuns adecvat situaţiilor de urgenţă şi prin sporirea gradului de siguranţă şi sănătate a cetăţenilor.

Valoare totală a proiectului: 11.600.000 Lei

PROIECTE ÎN IMPLEMENTARE

37. Reabilitare şi modernizare suprafeţe de mişcare şi extindere aerogară la Aeroportul Satu Mare

Programul de finanţare: POS Transport

Valoarea totală a proiectului: **66.293.636,26 Lei.**

Obiective: Îmbunătăţirea condiţiilor de rulaj pe pista Aeroportului Satu Mare, fluidizând traficul şi îmbunătăţind semnificativ calitatea serviciilor oferite operatorilor aerieni. Această reabilitare va genera posibilităţi de trafic ridicat, atât ca număr de persoane cât şi ca trafic comercial.

10.5. Ridicarea nivelului de trai şi de civilizaţie a populaţiei

Bunăstarea şi nivelul de trai reprezintă criteriul fundamental de apreciere a eficienţei funcţionalităţii oricărui sistem social; acestea sunt două noţiuni care se interferează şi se condiţionează reciproc. Conceptul de bunăstare implică un standard de viaţă decent (nivel de trai), normal atât la nivel individual cât şi la nivelul întregii societăţi. Asigurarea unui nivel de trai decent presupune atingerea unui standard de viaţă compatibil cu demnitatea umană, şi trebuie analizat, nu doar prin prisma veniturilor, a beneficiilor sociale, a preţului bunurilor şi serviciilor, a gradului de ocupare a forţei de muncă ci şi a educaţiei, a condiţiilor de muncă şi de locuit, a accesului populaţiei la serviciile sociale fundamentale: de sănătate, asigurarea şi asistenţă socială.

Urmărind evoluţia în ultimii ani a nivelurilor de salarizare în judeţul Satu Mare se observă că acestea au înregistrat creşteri pe toată perioada de analiză. Raportat la celelalte judeţe din regiune, judeţul Satu

Mare se situează la acelaşi nivel cu restul judeţelor (Sălaj, Maramureş, Bihor, Bistriţa-Năsăud), cu excepţia judeţului Cluj, cu un nivel de salarizare mai ridicat. În ceea ce priveşte numărul de şomeri acesta a scăzut treptat, de la un număr de 17.000 în anii 1992-1993, până la un minim de 3.000 de persoane în 2004, după care a început să crească pe fondul crizei economice globale, în anul 2010 ajungând la peste 9370 de persoane. Cu toate acestea rata şomajului, rămâne sub media naţională, în jurul cifrei de 5%, pe fondul exodului forţei de muncă în străinătate. De remarcat este faptul că judeţul Satu Mare s-a poziţionat, în intervalul 1995-2009, în rândul judeţelor cu cea mai redusă rata a şomajului (3-6%, faţă de 7-8% la nivel naţional), alături de celelalte judeţe de la graniţa de vest a României (Timiş, Arad, Bihor), unde s-au instalat investitori străini din domeniul industriei lohn (textile, încălţăminte, piese auto, etc.), care au acaparat forţa de muncă locală. Aceste sectoare ale industriei au fost cele mai afectate de criza globală, astfel încât rata şomajului în aceste judeţe s-a dublat în perioada 2008-2010 şi s-a apropiat de media naţională.

Din totalul şomerilor înregistraţi, 75% aveau studii primare şi gimnaziale, 18% studii liceale şi postliceale şi mai puţin de 4% (383 de persoane) aveau studii superioare. Calitatea forţei de muncă într-un judeţ depinde foarte mult de ponderea populaţiei cu un nivel de şcolarizare medie şi superioară. În judeţul Satu Mare se constată că ponderea populaţiei cu studii superioare este de 4,6%, sub media naţională de 7,1%, în timp ce ponderea populaţiei absolvente de liceu, 20,2% se apropie de media naţională de 21,4%.
O condiţie necesară pentru asigurarea unui standard de viaţă mai ridicat este preocuparea constantă pentru instruire, deoarece s-a demonstrat că cei care au un nivel ridicat de instruire obţin venituri mai mari şi au un nivel de trai mai ridicat. Astfel, în ultimul deceniu, în judeţ s-a înfiinţat un sistem universitar de învăţământ, cu sediul în Satu Mare, format din extensii ale universităţilor din marile centre universitare din Transilvania şi Bucureşti: Universitatea Babes-Bolyai, Universitatea Technică din Cluj-Napoca, Universitatea de Nord din Baia Mare, Universitatea de Vest din Arad şi Academia Comercială Bucureşti. Aceste extensii oferă specializări în domeniile: administrativ, economic, technic, juridic, medicină. De asemenea, există numeroase unităţi care organizează cursuri de specializare, respecializare, calificare, perfecţionare şi iniţiere, activitatea acestora contribuind la adaptarea forţei de muncă la cerinţele economiei de piaţă din judeţ.

Ca punct forte poate fi considerată restructurarea sistemului judeţean de învăţământ, prin comasări, reducerea lor numeric permite o gestionare mai eficientă a fondurilor; astfel s-au făcut investiţii în majoritatea oraşelor şi comunelor judeţului, din fonduri centrale, din care s-au modernizat clădiri, s-a investit în infrastructura şcolilor, şi în echipamentele şi materialele de învăţământ, în special în echipamente IT. În fiecare unitate şcolară cu personalitate juridică s-a înfiinţat sau s-a modernizat câte un laborator de informatică.

În ceea ce priveşte sistemul de sănătate, în ultimii ani s-a pus un accent deosebit pe reabilitarea şi modernizarea infrastructurii spitaliceşti de la nivelul judeţului, urmărindu-se atragerea de fonduri pentru investiţii în infrastructura de sănătate şi creşterea eficienţei şi calităţii serviciilor oferite de sitemul judeţean de sănătate public.

Atragerea de investiţii străine şi crearea de noi locuri de muncă, implicit ridicarea nivelului de trai sunt esenţiale pentru dezvoltarea durabilă a judeţului.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

I. Izvoare

- Arhivele Naţionale - Direcţia Judeţeană Satu Mare (A.N.-D.J.SM), *fond Prefectura Judeţului Satu Mare*
- A.N.-D.J.SM, *fond Prefectura Judeţului Satu Mare, Seria Armistiţiul;*
- Arhivele Naţionale Cluj (AN-DJCJ), *fond Inspectoratul General Administrativ Cluj*;
- A.N.-D.J.CJ, *fond Prefectura Judeţului Satu Mare Acta publica politicarum;*
- A.N.-D.J.SM, *fond Primăria Municipiului Satu Mare;*
- A.N.-D.J.SM, *Fond Aurel Popp*;
- A.N.-D.J.SM, *fond Comitetului Judeţean P.C.R. Satu Mare;*
- A.N.-D.J.SM, *fond Consiliul Popular al Judeţului Satu Mare;*
- A.N.-D.J.SM, *fond Conservatorul de Muzică Satu Mare;*
- A.N.-D.J.SM, *fond Consiliul Naţional Român;*
- A.N.-D.J.SM, *fond şcolar: Protocol Domăneşti, inv. 12.185;*
- Arhivele Naţionale Istorice Centrale Bucureşti (A.N.I.C.B.), fond *Preşedinţia Consiliului de Miniştri-Direcţia cu departamentele*;
- Arhivele Serviciului Român de Informaţii (ASRI), *fond Documentar;*
- Arhiva Şcolii Populare de Artă Satu Mare, dosar „P”, „Darea de seamă despre Conservatorul de Muzică din Satu Mare” din 25 oct. 1951;
- Arhiva Direcţiei Judeţene pentru Sport şi Tineret Satu Mare;

II. Volume de documente

- *Memorandul românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria*, Sibiu, 1892.
- *Documente privind istoria României, veacul XI, XII şi XIII, C. Transilvania,* vol. I (1075-1250), Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1951.
- *Documente privind istoria României, veacul XIII, C. Transilvania,* vol. II (1251-1300), Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1952.
- Ciubotă, Viorel; Dulgău, Bujor; Marinescu, Vasil, Sergiu; Radosav, Doru, *Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente 1848-1918*, DGAS, Bucureşti, 1989.
- Ciubotă, Viorel; Viman, Ioan; Dobrescu, Adela; Lobonţ Puşcaş, Maria, *Asociaţiunea Transilvană pentru Literatură Română şi Cultura Poporului Român în nord-vestul României*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011.

III. Presă

- „Afirmarea”, (Satu Mare), 1936-1940.
- „Democratul”, Carei, 1946.
- „Dreptatea”, (Bucureşti), 1944-1946.
- „Familia”, nr. 30, 4 mai, 1879.
- „Gazeta Sătmarului”, (Satu Mare), 1928-1938.
- „Gazeta Transilvaniei”, XXII, 1859, nr. 34;
- „La Transylvanie”, Paris, 1946, p. 145.
- „Luceafărul”, nr. 6, an X, 26 martie, 1911.
- „Satu Mare”, (Satu Mare), 1919-1939.
- „Sătmarul”, (Satu Mare), 1946.

- „Solstiţiu”, (Satu Mare), 1990-1993.

IV. Surse foto

- Fototeca **Direcţiei Judeţene pentru Cultură Satu Mare**
- Fototeca **Pr. Dr. Doru Lostun**
- Fototeca **Col. (r) Voicu Şichet**

V. Lucrări generale şi speciale:

1. Acsady, Ignacz, *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio Korában* 1720-21, în „Magyar statisztikai közlemenyek”, XII k., Budapest, 1896, p. 5-495.
2. Albu, Nicolae, *Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800*, Sibiu, 1944.
3. Andea, Susana; Andea, Avram, *Transilvania în timpul lui Mihai I Apafi*, în „Istoria Românilor”, vol. V, coord. Virgil Cândea, Bucureşti, 2003, p. 341-368.
4. Andron, Ioniţă G, *Racşa, vatră de neam românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
5. Anonymus, Notarius, *Gesta Hungarorum*, trad. G. Popa -Lisseanu, Bucureşti, 2001.
6. Antonescu, Nae, *Reviste din Transilvania*, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2001.
7. Ardelean, Gavril, *Fauna judeţului Satu Mare*, Editura „Vasile Goldiş” University Press Arad, 1998.
8. Ardelean, Gavril, *Catalogul speciilor de animale din judeţul Satu Mare*, Editura Vasile Goldiş” University Press Arad, 2011.
9. Ardeleanu, Senior, Ioan, *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naţionale ale românilor sălăjeni*, Zalău, Aşezământul tipografic „Luceafărul”, 1938.
10. Ardeleanu, Senior, Ioan, senior, *Istoria învăţământului românesc din Sălaj*, Zalău, 1936.
11. Arion, Gheorghe, *Sculptura gotică din Transilvania*, Cluj, 1974.
12. Asvadurov, H., Boieru, I., *Solurile judeţului Satu Mare*, Centrul de materiale didactice şi de propagandă agricolă, Bucureşti, 1983.
13. Asztalos, György, *Nagy-Károly rendezett tanácsu város törénete 1848-ig*, Nagy Károly, 1892.
14. Bader, Tiberiu, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.
15. Bader, Tiberiu, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criş [Beiträge zur Kenntnis anthropomorpher Figurinen aus der Cris-Kultur]*, in „ActaMuseis Napocensis“, V, 1968, p. 381-388.
16. Balogh, Ilona, *Magyar fatornyok,* Budapest, 1935.
17. Balogh, Jolán, *Az erdélyi renaissance 1460-1541,* Kolozsvár, 1943.
18. Bara, Csaba, *A Szatmárnémeti Református Láncos-templom, 1807-2007*, Szatmárnémeti, 2007.
19. Bara, Csaba, *A Halmi református templom*, in „Arhitectura religioasă medievală din Transilvania”, Satu Mare, 1999, p. 214-220.
20. Barbul, G, *Populaţia Judeţului Satu Mare la 1786. Date statistice prezentate*, in „Anuarul Institutului Român de la Sofia”, octombrie 1940, p. 205-209.
21. Barbul, Eugen, *Ţara Oaşului. Despre originea oşenilor,* Cluj, 1933.
22. Băinţan, Valentin, *Arta corală din Maramureş,* Baia Mare, 1982.
23. Bălu, Daniela; Horvat, Irina Liuba; Svyezhentseva, Oksana; Vovkanych, Ivan, *Muzee şi patrimoniu transfrontalier*, Satu Mare, 2012.
24. Bălu, Daniela; Bura, Nicolae; Ciubotă, Viorel; Dobrescu, Adela; Lazăr, Natalia; Lobonţ, Puşcaş, Maria; Viman, Ioan, *Negreşti-Oaş Trecut şi prezent*, Editura EFES, Cluj-Napoca, 2012.
25. Bănăţeanu, Tancred, *Portul popular din Ţara Oaşului,* Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1955.

26. Bănăţeanu, Tancred, *Ceramica populară din Ţara Oaşului,* Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1958.
27. Bănăţeanu, Tancred, *Arta populară din Nordul Transilvaniei,* Casa Creaţiei Populare a judeţului Maramureş, Baia Mare, 1969.
28. Bărnuţiu Elena; Kiss Imola, *Pictura murală a bisericii din Corund între tradiţia post-bizantină şi influenţa barocului occidental*, in „Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-le până în prezent", Satu Mare-Tübingen, 1999, p. 580-590.
29. Bél, Máthias, *Compedium Hungariae geograficum*, Ediţia tertia, Posonii et Cassoviae, 1777.
30. Bél, Máthias, *Historia Comitatus Szatmariensis,* in „Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetirás", III-IV, Nyiregyháza,1982, p. 9-92.
31. Benkő, Nagy, Margit, *Reneszánsz és barokk Erdélyben, művészettörténeti tanulmányok,* Bucureşti, 1970.
32. Benkő, Margareta, *Despre castelele transilvane cu cornişă crenelată*, in „Buletinul Monumentelor istorice", nr. 1., Bucureşti, 1970, p. 16-24.
33. Benkő, Nagy, Margit, *Stílusok, művek, mesterek,* Bucureşti, 1973.
34. **** Biblioteca Judeţeană Satu Mare – 45 de ani de existenţă*, Satu Mare, 1996.
35. Bitiri, M., *Paleoliticul în Ţara Oaşului*, Biblioteca de arheologie, seria complementară, 1, Bucureşti, 1972.
36. Bîrlea, Ovidiu, *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982.
37. Bogdan, A.; Călinescu, M., *Judeţul Satu Mare*, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1976.
38. Bogyai, Tamás, *Az Ákosi református templom*, in „Magyar Építőművészet", 1944, p. 67-70.
39. Bonbardi, Michaelis, *Topographia Magni Regni Hungariae*, Viennae Austriae,1718.
40. Bondici, Nicolae, *Monografia comunei Botiz*, vol. I, Editura Ecou Transilvănean, Cluj Napoca, 2013.
41. Borovszky, Samu, *Szatmár Vármegye, Szatmár-Németi szabad királyi város,* Budapest, 1908.
42. Bot, Nicolae, *Obiceiuri agrare si pastorale din zona Codrilor Sătmarului(Comuna Hurezu Mare*), in „Satu Mare. Studii şi comunicări", Muzeul Judeţean Satu Mare, vol.IV, 1980, p.327 – 328.
43. Bota, Ioan M., *Învăţământul românesc din Ţara Oaşului*, in „Revista de pedagogie", nr. 5, 1978;
44. Braudel, Fernand, *Gramatica civilizaţiilor*, I-II., Meridiane, Bucureşti, 1994.
45. Bucşan, Andrei, *Specificul dansului popular românesc*, Editura Academiei R.S.R, Bucureşti,1971.
46. Bunescu, Gheorghe, *Legile învăţământului românesc*, EDP, Bucureşti, 2003.
47. Bura, László, *Szatmárnémeti magyar irodalmi és művelődési élete.* in Dávid Gyula (szerk.), „Romániai irodalmi lexikon", V. Kriterion, Buk., 2010. 42-51.
48. Burdeiu, Pierre, *Simţul practic*, Institutul European, 2000.
49. Butură, Valer, *Etnografia poporului român. Cultura materială,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.
50. Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial,* vol.I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.
51. **** Călători străini despre Tările Române*, vol VI, Bucureşti,1976.
52. Caciora, Andrei; Criste Eugeniu, *Conscripţia dicală a voievodatelor româneşti din Districtul Oaşului*, în „Realităţi istorice din vestul şi nord-vestul Transilvaniei. Studii şi documente", coord. Andrei Caciora, Arad, 2006, p. 19-27.
53. Cătănuş, Dan; Roske Octavian, *Colectivizarea agriculturii la Români. Dimensiunea politică,* vol. I (1949-1953), Bucureşti, 2000.
54. Câmpean, Viorel, *Oameni şi locuri din Sătmar*, vol. I, ediţia 2-a, Satu Mare, Editura Citadela, 2010.
55. Câmpean, Viorel, *Oameni şi locuri din Sătmar*, vol. II, Satu Mare, Editura Citadela, 2010.
56. Câmpean, Viorel, *Oameni şi locuri din Sătmar*, vol. III, Satu Mare, Editura Citadela, 2015.
57. Câmpean, Viorel; Cordea Marta*, O prietenie literară exemplară: Vasile Netea şi Nae Antonescu*, in „Libraria. Studii şi cercetări de bibliologie", Anuar XI, Târgu-Mureş, 2012, pp. 194-203.

58. Ciubotă, Viorel, *Documente privind mişcarea cultural-naţională din Transilvania la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea,* in „Satu Mare. Studii şi comunicări", V-VI, 1981-1982.
59. Ciubotă, Viorel, *Aspecte ale mişcării memorandiste din judeţul Satu Mare (1892-1894),* in „Satu Mare. Studii şi Comunicări", IV, 1980.
60. Ciubotă, Viorel, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919),* Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2004.
61. Ciubotă, Viorel, *Vicariatul naţional român din Carei*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1997.
62. Ciubotă, Viorel, *Realităţi demografice în comitatul Ugocea în prima jumătate a secolului al XVIII-lea,* in „Relaţii interetnice în zona de contact româno- maghiaro- ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent", Satu Mare, Tübingen,1999, p. 51-69.
63. Ciubotă, Viorel; Horvat, Liuba; Delegan, Mykhailo, *Biserica „Sfântul Nicolae" din Mintiu,* in „Satu Mare: istorie şi contemporaneitate", vol. I, Satu Mare-Ujgorod, 2010.
64. Codoban, Aurel, *Sacru şi ontofanie*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.
65. Corneanu, Ion, *Organizaţia judeţeană Satu Mare a P.C.R. (1944-1946),* in „Satu Mare. Studii şi comunicări", Satu Mare, 1981-1982, nr. 5-6.
66. Cosma, C., *Vestul şi nord-vestul României în secolele VIII – X d. H. Interferenţe etnice şi culturale în mileniile I a. Chr. – I p. Chr.,* vol. VI. Cluj-Napoca, 2002.
67. Cristea, C. Gabriela, *Reforma învăţământului. O perspectivă istorică (1864 – 1944),* EDP, Bucureşti, 2001.
68. Csánki, Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest, 1890.
69. Csirák, Csaba, *Szatmári zsidó emlékek*, Otthonom Szatmár megye 12, Szatmárnámeti, 2001.
70. Csirák, Csaba, *60 év krónikája*, I-II., Profundis, Szatmárnémeti, 2013.
71. Csirák, Csaba, *Szatmárnémeti zenei múltja (Trecutul muzical al Sătmarului),* Euro-Print, Szatmárnémeti, 2013.
72. Csukovits, Enikő, *Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban*, in „Történelmi Szemle", 1997/3-4, p. 363-386.
73. Cucuiet, Lucian, *Porţile de şură din zona Codrului*, in „Satu Mare. Studii şi comunicări", Satu Mare,1984.
74. Cucuiet, Lucian, *Moşteniri cutumiare vechi ale civilizaţiei tradiţionale din Ţara Oaşului*, in „Symposia Thracologica", nr. 8, Satu Mare - Carei, 1990.
75. Cucuiet, Lucian, *Judeţul Satu Mare şi Convenţia de Armistiţiu între Guvernul României şi guvernele URSS, Regatului Unit al Marii Britanii şi S.U.A. încheiată la 12 septembrie 1944 la Moscova,* in „Satu Mare Studii şi Comunicări", vol.XI-XII, 1994-1995, Editura Muzeului Sătmărean, 1995.
76. Cucuiet, Lucian, *Eliberarea judeţului Satu Mare (aprilie 1919). Aspecte inedite din biografia col. Paulian Constantin (1874-1919),* in „Satu Mare. Studii şi Comunicări", XIV, 1997.
77. *Cultura sătmăreană în presa interbelică*, ed. îngrijită de Toduţ Gheorghe, Ed. Solstiţiu, Satu Mare , 2003.
78. Dance, Iacob, *Jocuri populare din judeţul Satu Mare*, Tipografia Maramureş, Baia Mare, 1970.
79. Dance, Iacob, *Jocuri populare Codreneşti*, Tipografia Maramureş, Baia Mare, 1972.
80. Dance, Iacob, *Jocuri populare Codreneşti*, vol. II, Tipografia Satu Mare, 1978.
81. Dejeu, Zamfir, *Dansuri tradiţionale din Transilvania*, Imprimeria „Atlas-Clusium", Cluj Napoca, 2000.
82. Demény, István, Pál; Gazda, Klára; Keszeg, Vilmos; Pozsony, Ferenc; Tánczos, Vilmos, *Magyar népi kultúra,* Cluj Napoca, 2000/2001.
83. Doboşi, A[lexandru], *Din istoria Sătmarului*, Prefectura Judeţului Satu Mare, 1937.
84. Dobrescu, R., *Aurignacianul din Transilvania*, in „Studii de Preistorie", Supplementum 3, Editura Rennaisance, Bucureşti, 2008.

85. *** *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese*. Studiu introductiv, îngrijirea ediţiei, note şi comentarii de Ion Iacoş şi Valeriu Achim, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988.
86. Dogaru, Ortansa, *Ornamentele costumului popular din Judeţul Maramureş*, Arta Grafică, Bucureşti, 1984.
87. Dulgău, Bujor, *Consideraţii privind manifestările paşoptiste din zona Sătmarului*, in „Satu Mare. Studii şi Comunicări", XV-XVI, 1998-1999.
88. Dumitraşcu, S.; Luca, S.A., *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din nord-vestul României (I). Aşezarea de la Dumbrava–Medieşul Aurit*, in „Crisia", 21, 1991, p. 289-295.
89. Éble, Gábor, *A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája*, Budapest, 1897.
90. Éble, Gábor, *A Károlyi Grófok Nagykárolyi várkastélya*, Budapest, 1897.
91. Emődi, Tamás, *Berea, biserica reformată*, in „Arhitectura religioasă medievală din Satu Mare", Nyiregyháza, 2011, p. 249-253.
92. Edroiu, Nicolae; Todiţă, Damian, *Cronologie*, in „Mihai Viteazul şi Transilvania. Culegere de studii", coord. Camil Mureşanu, Cluj-Napoca, 2005, p. 19-32.
93. Emődi, Tamás, *Berea, biserica reformată*, in „Arhitectura religioasă medievală din Satu Mare", Nyiregyháza, 2011, p. 249-253.
94. Emődi, Tamás, *Tasnád, református templom*, în *Középkori építészet Szatmár vármegyében*, coord. Kollár Tibor, Budapest, 2011, p. 311–319.
95. Engel, Pál, *Magyarország világi archontológiája*, Budapest, 1996, CD.
96. Engel, Pál, *Regatul Sfântului Ştefan. Ungaria medievală 895-1526*, Mega, Cluj-Napoca, 2006.
97. Enyedi, Ştefan, *Obiceiuri de nuntă în judeţul Satu Mare*, lucrare prezentată la Simpozionul organizat de C.J.P.C.P.C.T. Argeş la Piteşti în anul 2009.
98. Erdei, Liviu Georghe, *Dezvoltarea industrială a municipiului Satu Mare între 1867-1900*, in „Satu Mare. Studii şi comunicări", XI-XII, 1994.
99. *** *Erdély Monografia (Monografia Ardealului)*, sub redacţia lui Várady Aladár şi Berey Géza, Editura Gloria, Satu Mare, f.a.
100. Eseev, Ivan, *Jocurile tradiţionale de co*pii, Editura Excelsior, 1994.
101. Feneşan, Costin, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I, Secolul al XVIII-lea Transilvania, Bucureşti, 1986.
102. Florescu, Florea Bobu, *Geneza costumului popular românesc*, in „Studii şi cercetări de istoria artei", 1, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1959.
103. Focşa, Gheorghe, *Ţara Oaşului. Studiu etnografic,* vol. II, Editura Muzeului Satului, Bucureşti, 1975.
104. Focşa, Gheorghe, *Spectacolul nunţii în Ţara Oaşului,* Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999.
105. Foriş Ioan, *Destin*, manuscris, partea I, 2005.
106. Formagiu, Hedviga, Maria, *Portul popular din România*, Muzeul de Artă Populară, Bucureşti, 1974.
107. Fornade, Dan, *Personalităţi clujene (1800-2007)*, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2007.
108. Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.
109. Georgescu, Ioan, *George Pop de Băseşti. 60 de ani din luptele naţionale ale românilor transilvăneni*, Oradea, Editura Asociaţia culturală ASTRA, 1935.
110. Georgescu, Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.
111. Géresi, Kálmán, *A nagy-károlyi Gróf Károlyi család oklevéltára*, I-V., Budapest, 1882-1897.
112. Gerő, László, *Magyarországi várépítészet*, Budapest, 1955.
113. Gheorghiţă, Horea I., *Satu Mare: oameni şi fapte*, Editura Gloria, Satu Mare, 1935.
114. Ghibu, Onisifor, *Situaţia învăţământului nostru primar*, in „Luceafărul", nr. 5, an X, 1 martie, 1911.
115. Gintli, Tibor (főszerk.), *Magyar irodalom* (Literatura maghiară), Akadémiai, Bp. 2010.

116. Godea, Ioan, *Biserici de lemn din România (nord-vestul Transilvaniei)*, Bucureşti, 1996.
117. Godea, Ioan; Cristache, Panait, Ioana, *Monumente istorice bisericeşti din Eparhia Oradiei, Bisericile de lemn*, Oradea, 1978.
118. H., Takács, Marianna, *Magyarországi udvarházak és kastélyok*, Budapest, 1970.
119. Henszlmann, Imre, *A Szatmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei,* in „Archaeológiai Közlemények", IV , Budapest, 1864, p. 130-152.
120. Horváth, János, *Az irodalmi műveltség megoszlása* (Divizarea culturii literare), MSzT, Bp., 1944.
121. Hotca, Ovidiu, *Filă din istoria Ţarii Oaşului,* Editura Marist, Baia Mare, 2006.
122. Iancu, Gheorghe, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918 – 1920)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985.
123. Iancu, Gheorghe, *Colectivizarea agriculturii în România, Acte legislative (1945-1962),* Cluj Napoca, 2000.
124. Iegar, Diana; Sárándi, Tamás, *Historia Domus ca sursă istorică. Unirea subiectivă*, in „Satu Mare. Studii şi Comunicări", XXV/II, 2008.
125. Ignat, Doina, *Aşezarea neolitică aparţinând culturii Criş de la Suplacu de Barcău (Bihor)[Le habitat neolitique appurtenant a culture Cris de Suplacu de Barcău (Depart. Bihor)]*, in „Crisia", VIII, 1978, p. 9-20.
126. Ilieş, Marin, *Ţara Oaşului. Studiu de geografie regională,* Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006.
127. Inoan, Mihai, *Acţiunile militare pentru eliberarea oraşului Satu Mare şi a împrejurimilor sale, octombrie 1944*, in „Satu Mare. Studii şi comunicări", nr. 3, 1975.
128. Ionescu, Grigore, *Arhitectura populară în România,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1971.
129. Iordache, Anastase, *Ion I. C. Brătianu,* Editura Albatros, Bucureşti, 1994.
130. *** *Istoria economică a României,* coord. Acad. N.N. Constantinescu, vol. II 1939 – 1989, Editura Economică. Bucureşti 2000.
131. Iurasciuc, Ivan, *Arhitectura populară din zona etnografică Codru şi obiectele decorative de interior,* Satu Mare. Studii şi comunicări, vol. 2, 1972, p. 311-360.
132. *** *În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în judeţul Satu Mare. 1933 - 1937,* Prefectura Satu Mare, 1937.
133. Jaszovszky, József, *A kálvinizmus Magyarországon a XVI. században*, Budapest, 1986.
134. *** *Judeţul Satu Mare: 1944-1974.*
135. Kacsó, C., *Bronzul târziu în nord-vestul României*, in „Symposia Thracologica" nr. 8, Satu Mare–Carei, 41–49.
136. Kacsó, C., *Mărturii Arheologice,* Baia Mare, 2004.
137. Kalocsai, Péter, *Începutul transportului public în Satu Mare la turnura secolelor la XIX-lea şi al XX-lea*, in „Satu Mare. Studii şi comunicări", XXII-XXIV/2, 2005-2007.
138. Karácsonyi, C., *Flora şi vegetaţia judeţului Satu Mare*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1995.
139. Karácsony, János, *A magyar nemzetségek a XIV. Század közepéig*, vol.I-II., Budapest, 1900-1901.
140. Kienlin, T. L.; Marta, L.; Schramm, P.; Rung, E., *Results of the geophysical survey in the swamp fortification of the Gava culture at Căuaş-Sighetiu in the Ier Valley, North-Western Romania*, in „Satu Mare. Studii şi Comunicării", 28/1, p. 83-100.
141. Kiss, Imola ; Judith, Erdős, *Secession la Satu Mare. Clădirea hotelului „Dacia"*, in „Satu Mare Studii şi Comunicări", seria istorie-etnografie-artă" XVII-XXI/II, 2000-2004, p. 341-353.
142. Kiss, Imola; Bălu, Daniela, *Casa Domnului, casa omului*, Satu Mare, 2000.
143. Kiss, Imola, *Iconostasul bisericii din Tătăreşti*, in „Tătăreşti", Pliant editat de Direcţia pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional a judeţului Satu Mare, Satu Mare, 2011.
144. Kiss, Imola, *Monumente sătmărene. Cetatea Satu Mare*, in „Studia Universitatis Babeş-Bolyai Historia", 3. Cluj Napoca, 1997, p. 3-11.
145. Kiss, Kálmán, *A szatmári református egyházmegye története,* Kecskemét, 1878.

146. Kiss, Lóránd, *Raport despre cercetarea şi restaurarea picturilor murale din biserica reformată din Berea*, in „Arhitectura religioasă medievală din Satu Mare", Nyiregyháza, 2011, p. 253-255.
147. Koka, C. Carol, *Satu Mare – repere de cronologie istorică*, Satu Mare, 2012.
148. Kocsmár, Boldizsár, *A* Szatmári *Láncos templom története,* Szatmár, f.a. (1935-1936).
149. Kosáry, Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* (Viaţa culturală în Ungaria secolului al XVIII-lea), Akadémiai, Bp., 1996.
150. Kotigoroško, V., *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n. (Perioadele La Téne şi romană)*, Bucureşti, 1995.
151. Kovács, András, *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541-1720*, Budapest-Kolozsvár, 2003.
152. Kovács, J. István, *Magyar református templomok*, vol. I-II., Budapest, 1942.
153. Kulcsár, Szabó Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991* (Istoria literaturii maghiare 1945-1991), Argumentum, Budapesta, 1993.
154. Lazarovici, Gheorghe; Lakó, Éva, *Săpăturile de la Zăuan – campania din 1980 şi importanţas acestor descoperiri pentru neoliticul din nord-vestul României [Die Ausgrabungen von Zăuan – Die Kampagne von 1980und die bedeutung der entdeckungen für das Neolithikum Nord-West-Rumäniens]*, in AMN, XVIII, 1981, p. 13-44.
155. Lazarovici, Gh.; Draşovean, Fl.; Maxim, Z., *Parţa. Monografie arheologică*, Vol. 1.1 341 p.; vol. 1.2, 115 pl., 137 fig., „Waldpress", *BHAB*, 12, 2001.
156. Lazin, Gheorghe, *Descoperiri dacice din sec. III î.e.n. – I e.n. în judeţul Satu Mare – Catalog*, in „Satu Mare. Studii şi comunicări", V–VI, 1981–1982, 69–81.
157. Lăptoiu, Negoiţă, *Monumentul elocinţei: Vasile Lucaciu de Cornel Medrea*, in „Satu Mare Studii şi Comunicări", 1972, p. 351-363.
158. Lendvai, Paul, *Ungurii timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, 2007.
159. ****Localităţile judeţului Satu Mare,* Satu Mare, 1971.
160. Lostun, Viorel, *Biserica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril" din Satu Mare*, in „Trepte vechi şi noi", Oradea, 1980.
161. Lux, Géza, *Az aranyosmeggyesi várkastély*, în „A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye", vol.LXXVI, nr. 4-5, Budapest, 1942.
162. Maksai, Ferenc, *A középkori Szatmár megye*, Budapest, 1940.
163. Marta, Liviu, *The Late Bronze Age Settlements of Petea–Csengersima*, Satu Mare, 2009.
164. Marta, Liviu, *New data on the practice of metallurgy in the Upper Tisza Basin (Late Bronze Age)*, in „Bronze Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin", Proceedings of the International Colloquium, Octomber from Târgu Mureş (Edited by S Berecki, R. E. Németi, B. Rezi), Târgu Mureş, 2013.
165. Mădăras, Florica, *Reviste din Nord-Vestul interbelic*, Editura Citadela, Satu Mare, 2009.
166. Mărcuş, Ştefan, *Teatrul românesc în Ardeal şi Banat,* Timişoara, 1944.
167. Merli, Rezső, *Harminckét település története,* Satu Mare, 2002.
168. Meteş, Ştefan, *Istoria bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1918.
169. Meteş, Ştefan, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania*, vol. I, ed. a II-a, Sibiu, 1935.
170. Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936.
171. Molnar, Ovidiu, Dacian, (coord.) – *Tarna Mare: un sat din ţinutul Tisei Superioare-Monografie*, Editura Citadela, Satu Mare, 2011.
172. Muhi, Sándor, *Képzőművészeti élet Szatmáron* (Arta plastică sătmăreană), Euro-Print, Szatmárnémeti, 2004.
173. Mureşan, Maria, *Evoluţii economice 1945 – 1990*, Editura Economică, Bucureşti 1995.
174. Muşlea, Ion, *Cercetări folklorice în Ţara Oaşului,* in „Anuarul Arhivei de folklor", nr 1, Editura Cartea Românească, Cluj, 1932.
175. Muşlea, Ion, *Cercetări etnologice în Ţara Oaşului,* Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011.

176. Németi, Janos, *Repertoriul arheologic al Zonei Carei*, Bucureşti, 1999.
177. Németi, Janos, *Die späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău*, Dacia N.S. XXVI, 1982, 115–144.
178. Németi, Janos, *Contribuţii la cunoaşterea sfârşitului epocii bronzului din nord-vestul României*, in „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie“, 41/1, 19–54.
179. Németi, Janos, *Necropola Latène de la Pişcolt, jud Satu Mare I*, in „Thraco–Dacica” IX/1–2, 1988, 49–73.
180. Németi, Janos, *Problema relaţiilor dintre daci şi celţi în nord-vestul României în lumina izvoarelor arheologice*, in „Symposia Thracologica”, 8, Satu Mare–Carei, 50–56.
181. Németi, Janos, *Necropola Latène de la Pişcolt, jud Satu Mare IV*, in „Thraco–Dacica”, XIV/1–2, 1993, 117–129.
182. Németi, Janos, *Descoperiri din Látene-ul târziu în judeţul Satu Mare*, in „Omagiu profesorului Ioan Glodariu”, Bibliotheca Napocensis XX, Cluj Napoca, 2001, 57–70.
183. Németi, Janos, *Noi descoperiri din epoca migraţiilor din zona Carei*, in „Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie”, 34/2, 1983, 134-150.
184. Németh, Péter, *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Aşezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea*, Nyíregyháza, 2008.
185. Niculiţă, Vorona, Elena, *Datinile şi credinţele poporului român*, vol. I, vol. II, Editura Polirom, Iaşi, 1998.
186. Nistor, Ioan Silviu, *Constituirea şi activitatea Comisariatului pentru administrarea Transilvaniei eliberate (octombrie 1944-martie 1945),* in „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie” (A.I.I.A.), Cluj Napoca, 1983-1984.
187. Nistor, Ioan, *Accente deschise. Cărţi şi autori din Nord-Vest,* Editura Citadela, Satu Mare, 2012.
188. Ortvay, Tivadar, *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején - A pápai tizedjegyzék alapján feltüntetve,* Budapest, 2010.
189. Papp, Szilárd, *Vetiş, biserica reformată*, in „Arhitectura religioasă medievală din Satu Mare”, Nyiregyháza, 2011, p. 285-294.
190. Păunescu, Alexandru, *Paleoliticul şi mezoliticul din spaţiul transilvan*, Editura Agir, Bucureşti, 2001.
191. Păunescu, Alexandru, *Paleoliticul şi mezoliticul pe teritoriul României*, in M. Petrescu-Dîmboviţa – Al. Vulpe (coord.), „Istoria românilor, vol. I, Moştenirea timpurilor îndepărtate”, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, 67–110.
192. Peneş, Nicolae, *Dr. C. Angelescu. Povestea unei vieţi*, Editura Monteoru, 1998.
193. Periş, Lucian D., *Aloisie Tăutu: aspecte din opera istorică*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2003.
194. Petri, Mór, *Szilágy vármegye monográphiája*, vol. I-IV., Zilah-Budapest, 1901-1904.
195. Piker, Ioannes Baptista, *Topographia Magni Regni Hungariae*, Viennae Austriae, 1750.
196. *Plan de învăţământ pentru şcoalele poporale nemaghiare*, Gherla, 1905.
197. Pop, Aurel, *Rezistenţa ţărănească anticomunistă din perioada colectivizării în judeţul Satu Mare (1949-1962),* Editura Risoprint, Cluj Napoca, 2012.
198. Pop, Aurel, *La hanul verbelor*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2008.
199. Pop, Aurel, *Eternitate prin poezie*, Editura Citadela, Satu Mare, 2012.
200. Pop, Dumitru, *Folclor din zona Codrului*, Baia Mare, 1978.
201. Pop, Ioan-Aurel, *Instituţii medievale româneşti. Adunările cneziale şi nobiliare (boiereşti) în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, 1991.
202. Pop, Mihai, *Folclor românesc (Teorie şi metodă),* vol. I, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1998.
203. Pop, Mihai; Ruxăndroiu, Pavel, *Folclorul literar românesc* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti,1978.
204. Pop, Monica; Silaghi, Gabriela; Viman, Ioan, *Judeţul Satu Mare. Ghid turistic, istoric şi cultural,* Editura Solstiţiu, 2004, Satu Mare.

205. Pop, Vasile, *Folclor din Ţara Oaşului,* 1937.
206. Porumb, Marius, *Un mare artist, sculptorul Gheza Vida, creatorul unor monumente simbol ale istoriei naţionale. Centenar 1913-2013*, in „Clipa, Magazinul actualităţii culturale româneşti", ian. 2013.
207. Porumbăcean, Claudiu, *Situaţia politico-administrativă şi reinstaurarea administraţiei româneşti în judeţul Satu Mare (25 octombrie 1944 – 9 martie 1945)*, in „Satu Mare. Studii şi comunicări", nr. XI-XII, 1994-1995.
208. Porumbăcean, Claudiu, *Alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 şi perioada preelectorală în nord-vestul Transilvaniei*, in „Sovietizarea nord-vestului României 1944-1950", Satu Mare, 1996.
209. Porumbăcean, Claudiu, *Aspecte privind procesul de colectivizare a agriculturii în zona Sătmarului,* in „Crisia", Vol.XXVI-XXVII, Oradea, 1997.
210. Porumbăcean, Claudiu, *Momente din istoria Partidului Naţional Liberal - Organizaţia judeţului Satu Mare în perioada interbelică (1919-1938)*, in „Satu Mare. Studii şi comunicări", Satu Mare, XV-XVI, 1998-1999.
211. Porumbăcean, Claudiu, *Societate şi cultură în Sătmarul interbelic,* in „Istoria culturii-Cultura Istoriei. Omagiu profesorului Doru Radosav", coord. Ionuţ Costea, Ovidiu Ghitta, Valentin Orga, Iulia Pop, Editura Argonaut, Cluj Napoca, p. 466-486.
212. Porumbăcean Claudiu, Dulgău Bujor, *Oameni din Sătmar,* Editura Solstiţiu, Satu Mare, 2000.
213. Porumbăcean, Claudiu, *Realităţi administrativ-politice şi social-economice în nord-vestul României (1944-1947)*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2006.
214. Porumbăcean, Claudiu, *10 ani de activitate universitară la Satu Mare,* Editura „Vasile Goldiş" University Press, Arad, 2007.
215. Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *Din viaţa politică sătmăreană (I). PNL Satu Mare. Tradiţie şi contemporaneitate,* Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2011.
216. Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *Caietele liberale sătmărene I. Emil Tişcă (1881-1965)*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2013.
217. Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *Caietele liberale sătmărene II. Ştefan Benea (1889-1961)*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2014.
218. Predescu, Lucian, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*, ediţie anastatică, Editura SAECULUM I.O., Editura Vestala, Bucureşti,1999.
219. Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, Bucureşti, 1967.
220. Protopopescu, Lucia, *Contribuţii la istoria învăţământului din Transilvania 1774-1805*, Bucureşti, 1966.
221. Radosav, Doru, *Aspecte ale învăţământului românesc din secolele XVIII-XIX în Satu Mare,* in „Satu Mare. Studii şi comunicări", IV, Satu Mare, 1980.
222. Radosav, Doru; Savinescu, Vasile, *Judeţele patriei. Monografia Satu Mare*, Editura Sport – Turism, Bucureşti, 1980.
223. Radosav, Doru, *Satu Mare. Ghid de oraş*, Editura Sport-Turism, 1984.
224. Radosav, Doru, *Dombas: o istorie deportată,* Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in der Bundesrepublik Deutschjand, Ravensburg, 1994.
225. Radosav, Doru, *Carte şi societate în Nord-Vestul Transilvaniei: sec. XVII-XIX,* Fundaţia Culturală „Cele Trei Crişuri", Oradea, 1995.
226. Radosav, Doru; Ciubotă, Viorel, *1918 în Sătmar,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
227. Rogoz, Viorel, *Familia în credinţe, rituri şi obiceiuri*, Editura Solstiţiu, Satu Mare, 2002.
228. Roman, P., Németi, J., *Cultura Baden în România,* Editura Academiei, Bucureşti 1978.
229. Rotariu, Traian (coordonator); Semeniuc, Maria; Mezei Elemér, *Recensământul din 1910 Transilvania*, Bucureşti, Editura Staff, 1999.
230. Rus, Emanoil, *Mănăstirea Bixad*, Oradea, 1995.

231. Rustoiu, A., *Războinici şi societate în aria celtică transilvăneană. Studii pe marginea mormântului cu coif de la Ciumeşti – Warriors and society in Celtic Transylvania. Studies on the grave with helmet from Ciumeşti*, Cluj Napoca, 2008.
232. Savinescu, Vasile; Maştei, Ion, *Epopee pe Someş, Satu Mare – 1970*, Oradea, 1971.
233. Sbârcea, George, *Oraşele muzicii,* Bucureşti, 1976, Vol. III.
234. Sbârcea, George, *Filarominica sătmăreană*, Satu Mare, 1974.
235. *Schematismus Centenarius 1804-1904*, Szatmár, 1904.
236. Scurtu, Ioan, *Viaţa politică din România 1918-1944*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.
237. Scurtu, Ioan, *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.
238. Scurtu, Ioan (coord.), *Viaţa politică în documente, 1945,* Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994.
239. Scurtu, Vasile, *Petru Bran. Un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, Tipografia Presa Liberă, Satu Mare, 1939.
240. Scurtu, Vasile, *Cercetări folklorice în Ugocea Românească,* in „Anuarul Arhivei de folklor", nr. IV, Monitorul oficial al Imprimeriilor Statului, Bucureşti, 1942.
241. Servier, Jean, *Magia*, Institutul European, Iaşi, 2001.
242. Sîrbu, Ioan, *Istoria lui Mihai vodă Viteazul domnul Ţării Româneşti*, Timişoara, 1976.
243. Stanciu, Ioan, *Date şi observaţii cu privire la epoca migraţiilor în spaţiul nord-vestic al României*, in „Ephemeris Napocensis", 7, 1997, p. 167-209.
244. Stanciu, Ioan, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în aşezările de pe teritoriul României (sec. 8-10)*, in „Arheologia Medievală", 3, 2000, p. 127-191.
245. Stanciu, Ioan, *Teritoriul nord-vestic al României şi Khaganatul avar*, in „Acta Musei Porolissensis", 23/1, 2000, p. 403-451.
246. Stanciu, Ioan, *Cercetarea arheologică a epocii migraţiilor şi perioadei de început a epocii medievale timpurii (sec. V-IX p. Chr.) în teritoriul nord-vestic al României*, in C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu (Eds.), „Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea Dicata", Zalău, 2001, p. 479-498.
247. Stanciu, Ioan, *Gepizi, avari şi slavi timpurii (sec. V-VII p.Chr.) în spaţiul vestic şi nord-vestic al României*, in „Ephemeris Napocensis", 12, 2002, 203-236.
248. Stanciu, Ioan, *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie şi perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V – sec. VII timpuriu/The habitation of the north-western territory of Romania between the Late Antiquity an the beginning period of the Early Middle Ages (the middle of the 5th century – early 7th century)*, in „Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum", vol. 4, Cluj-Napoca, 2011.
249. Suciu, Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol.I-II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1967-1968.
250. Suciu, Ovidiu, *Nunta Codrenească*, Tipografia Satu Mare, 1979.
251. Szabo, István, *Ugocsa megye (Comitatul Ugocea)*, Budapest, 1937.
252. *Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524)*, coord. C. Tóth Norbert, Nyíregyháza, 2010.
253. **** Szathmár vármegye* Budapest, f.a.
254. Szegedy-Maszák Mihály (főszerk.), *A magyar irodalom történetei* (Istoriile literaturii maghiare), I-II., Gondolat, Budapesta, 2007.
255. Szépréti, Lilla, *Régi és új világ*, Cluj Napoca, 1981.
256. Szirák, Péter (szerk.), *A magyar irodalmi posztmodernség* (Postmodernismul literar maghiar), Kossuth, Debrecen, 2001.
257. Szirák, Péter, *Folytonosság és változás* (Continuitate şi tranziţie), Csokonai, Debrecen, 1998,
258. Szirmay, Antal, *Szatmár Vármegye fekvése, történetei és polgári esmerete (Descrierea comitatului Satu Mare)*, vol I-II., Buda, 1809-1810.
259. Szőcs, Péter Levente, *Szatmár kora újkori erődje*, în *Castrum. A Castrum Bene Egyesület hírlevele*, 2006/1, p. 81-90.

260. Szőcs, Péter Levente, *Az aranyosmeggyesi kastély története és kutatása*, în *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmánok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére*, coord. Feld István, Budapest, 2008, p. 131–144.
261. Şandru, Dumitru, *Proprietatea funciară rurală din România de la reforma agrară din 1945 până la colectivizarea agriculturii*, in „Anuarul Institutului de Istoria Artei", Iaşi, 1990.
262. *Şematismul episcopiei Gherlei pe anul 1867*, Gherla, 1867;
263. Şorban, Raoul, *Vida*, Bucureşti, 1981.
264. Tankoczi, Gyula, *Satu Mare Város Képes Tükre* (Oglinda oraşului Satu Mare), Satu Mare, f.a. (1936).
265. Tăutu, L. Aloisiu, *Vechimea românilor în Ţara Oaşului, Cinci documente papale*, in „Buna Vestire", Roma, 1966, nr. 4 şi 1967, nr. 1-2.
266. Tempfli, Imre, *Kaplony*, Satu Mare, 1996.
267. Teodor, Pavel, *Reţeaua învăţământului românesc din nord-vestul Transilvaniei între 1849-1860 şi străduanii pentru dezvoltarea lui*, in: „Lucrări ştiinţifice", Institutul Pedagogic Oradea, 1972.
268. Terdik, Szilveszter, *Károlyi Sándor építkezései az erdődi várban*, in „Satu Mare Studii şi Comunicări seria arheologie", XXIII-XXIV/I, 2006-2007, p. 239-276.
269. Terdik, Szilveszter, *Biserica de lemn din Lechinţa Negreşti Oaş-Muzeul Ţării Oaşului (muzeul în aer liber)*, in „Arhitectura religioasă medievală din Satu Mare", Nyiregyháza, 2011, p. 383-386.
270. Thirring, Gusztáv, *Magyarország népessége II. Jozsef korában*, Budapest, 1938.
271. Tóth, Norbert C., *A nemesi megye a középkori Magyarországon. Öt megye példája*, în *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2010/4, p. 405–413.
272. Ţolescu, Ioan, *Biserica „Adormirea Maicii Domnului" din Satu Mare*, in „Trepte vechi şi noi", Oradea, 1980.
273. Ursu, Bilţ, Viorica, *Lupta populaţiei din judeţul Satu Mare*, in „Satu Mare. Studii şi Comunicări", 1969.
274. Ursu, Bilţ, Viorica, *Din activitatea despărţământului Sătmar al Astrei*, în „Satu Mare. Studii şi Comunicări", 1972.
275. Vacarciuc, Petru, *Bocetul în Oaş,* in „Confluenţe", nr. 5(8), 2009, Satu Mare.
276. Vacarciuc, Petru, *Câteva consideraţii asupra folclorului muzical din Ţara Oaşului,* in „Confluenţe", nr. 6(9), 2009, Satu Mare.
277. Vacarciuc, Petru, *Ţâpuritul în Ţara Oaşului,* in „Confluenţe", nr. 7(10), Satu Mare.
278. Vályi, András, *Magyar országnak leirása,* vol. I-III Budan, 1796-1799.
279. Vasile, Cristian, *Istoria Bisericii Greco - Catolice sub regimul comunist 1945-1989,* Editura Polirom, Iaşi, 2003.
280. Vasilescu, Teodor; Sever, Tita, *Folclor coregrafic românesc*, I. P. Arta Poligrafică, Bucureşti, 1969.
281. Vătăşianu, Virgil, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, vol. I-II., 1959-1974.
282. Velcea, Ioan, *Ţara Oaşului. Studiu de geografie fizică şi economică,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1964.
283. Viman, Ioan, *Învăţământul românesc sătmărean şi lupta naţională în secolele XVIII-XX (1918),* lucrare pentru obţinerea gradului I didactic, Satu Mare, 1986.
284. Viman, Ioan, *Învăţământul secundar din părţile sătmărene în perioada interbelică: 1919-1940,* Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2007.
285. Viman, Ioan, *Şcoala negresteană*, in „Negreşti-Oaş trecut şi prezent", 2013.
286. Virag, Cristian, *Un complex neolitic de la Halmeu–Vamă*, în *Studii de Istorie Veche şi Arheologie,* in „Omagiu profesorului Sabin Adrian Luca", Hunedoara 2004, p.25-45.
287. Virag, Cristian, *Cercetări arheologice la Urziceni-Vamă*, in „ActaMP", *XXVI*, 2004, p. 41-76.
288. Virag, Cristian, *Materiale ceramice neolitice de la Călineşti – Dâmbul Sfintei Mării*, in „Studii şi comunicări–Satu Mare. Seria Arheologie", XXV/1 2008, p. 35-69.
289. Vlăduţiu, Ion, *Etnografie Românească*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.

290. Vulturescu, George, *Frontiera dintre cuvinte*, Editura Litera, Bucureşti, 1988.
291. Vulturescu, George, *Cultură şi literatură în ţinuturile Sătmarului. Dicţionar 1700-2000*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2000.
292. Weigand, Gustav, *Samoch und Theiss Dialekte (Dialecte din zona Someş şi Tisa)* in „Sechster Jahresbericht des Instituts fur rumanische Sprache" (Al şaselea raport anual al Institutului de limba română), Leipzig, 1899.

IV. Surse electronice:

- http://www.insse.ro/cms/files/arhiva_buletine2012/bsl_12.pdf
- http://www.insse.ro/cms/files/bsl/Satu-Mare.doc
- www.cjsm.ro
- www.prezi.com/ucraina
- www.ro.wikipedia.org/wiki/Ucraina
- www.turismhutsul.ro/obiceiuri_tradiţii.html
- www./dli.ro/tara-oasului.html
- http://www.galtaraoasului.ro
- www.facebook.com/tara.oasului
- www.negresti-oas.ro
- www.oas.ro
- www.ro.wikipedia.org
- www.tara-oasului.com